

1980 – 1990 ARASI TÜRK ROMANINDA ÖTEKİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

İbrahim Biricik

Danışman: Prof. Dr. Yunus Balcı

Ocak 2013

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı öğrencisi İbrahim Biricik tarafından Prof. Dr. Yunus Balcı yönetiminde hazırlanan “1980 – 1990 ARASI TÜRK ROMANINDA ÖTEKİ” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 15 Ocak 2013 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. İsmail ÇETİŞLİ

Jüri-Danışman

Prof. Dr. Yunus BALCI

Jüri

Yard. Doç. Dr. Ali DONBAY

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 13/02/2013 tarih ve ...3.116... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

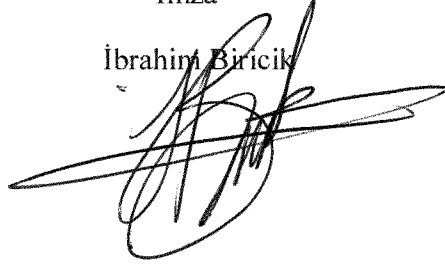
Prof. Dr. Turhan KAÇAR

Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmaların yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

İbrahim Biricik

A handwritten signature in black ink, consisting of several overlapping loops and a long horizontal stroke extending to the left.

ÖNSÖZ

Sosyal bir varlık olan insanın toplum içinde belli özelliklere sahip kendine özgü değerleri vardır. Yaşanılan hayat ise sanatı besleyen en büyük kaynak olduğu için insan-edebiyat-toplum bağlamını konu alan birçok edebi eser ortaya konmuştur. Bu süreç, insanın varoluşu ile başlayıp günümüzde de devamlılığını sürdürmektedir. Toplumun, insan-edebiyat işleyişine bağlı olarak ortaya çıkan gidişâtında “öteki” kavramı edebî eserlerimizde zengin bir muhtevayla karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1980 sonrasındaki romanlarımızda “öteki” kavramının araştırılıp incelenmesi Türk romanı üzerindeki araştırmalara büyük katkı sağlayacaktır.

İncelememizin merkezinde yer alan ‘öteki’ kavramı, edebiyattan başka psikoloji, toplum bilim, siyaset bilimi gibi alanlarda sürdürülen birçok çalışmanın da konusu olmuştur. Biz, yüksek lisans tezi çalışmamızda, bu geniş açılımlara sahip olguyu, Türk edebiyatında ismini duyurmuş ve 1980–1990 arasında roman türünde eserler vermiş olan yazarların eserlerinde ele alacağız.

“Öteki” kavramı çok boyutlu bir yapıya sahip olduğundan dolayı bu kavramın sosyolojiden psikolojiye, tarihten felsefeye kadar etkisi bulunmaktadır. Hayatın her alanında hissedilen ve varlığını sürdüren edebiyat ise bu alanlarla da alakadar olduğundan “öteki” kavramının edebiyatta etkisi ve yansıması kaçınılmaz olmaktadır. Toplumun soluk alışlarını kendinde hisseden yazarlar da bu kavram çerçevesinde eserlerinde “öteki” algılamasına yer vermişlerdir.

Tez çalışmamızda 1980 – 1990 yılları arasında eser veren 29 yazarın 50 eseri üzerinde yapılan incelemelerle “öteki” kavramının çok boyutlu (siyasi, sosyal, felsefi, psikolojik ve fantastik) yapısı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Ele alınan romanlar, 10 yıllık zaman diliminin popülerliği nazara alınarak seçilmiştir. Romanların parantez içindeki tarihi, incelemede esas alınan baskı tarihidir. İncelenen romanların ise ilk basım tarihlerine göre kronolojik sırası şöyledir;

1980

Buğra, Tarık, (1997) *Dönemeçte*, İstanbul.

İlhan, Attila, (2003) *Fena Halde Leman*, İstanbul.

Kutlu, Ayla, (2002) *Islak Güneş*, Ankara.

Miyasoğlu, Mustafa, (1997) *Dönemeç*, İstanbul.

Yıldız, Bekir, (1984) *Halkalı Köle*, İstanbul.

1981

Buğra, Tarık, (1994) *Yalnızlar*, İstanbul.

Buğra, Tarık, (1994) *Yağmuru Beklerken*, İstanbul.

İlhan, Attila, (2003) *Dersaâdette Sabah Ezanları*, İstanbul.

1982

Altan, Ahmet, (2004) *Dört Mevsim Sonbahar*, İstanbul.

İzgu, Muzaffer, (1998) *Kasabanın Yarısı*, Ankara.

Kemal, Yaşar (2011) *Hüyükteki Nar Ağacı*, İstanbul.

Pamuk, Orhan, (2000) *Cevdet Bey Ve Oğulları*, İstanbul.

1983

Baykurt, Fakir, (2008) *Yüksek Fırımlar*, İstanbul.

Buğra, Tarık, (2004) *Osmancık*, İstanbul.

Eray, Nazlı, (1991) *Orphee*, İstanbul.

K., Tarık Dursun, (1996) *Kurşun Ata Ata Biter*, Ankara.

Pamuk, Orhan, (1998) *Sessiz Ev*, İstanbul.

Tekin, Latife, (1985) *Sevgili Arsız Ölüm*, İstanbul.

1984

Ağaoğlu, Adalet, (1993) *Üç Beş Kişi*, İstanbul.

Çokum, Sevinç, (1985) *Hilal Görünince*, İstanbul.

Dölek, Sulhi, (1984) *Korugan*, İstanbul.

Eroğlu, Mehmet, (2004) *Geç Kalmış Ölü*, İstanbul.

Uyar, Mehmet, (2011) *Karmaşa*, İstanbul.

1985

Alatlı, Alev, (2009) *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?*, İstanbul.

Altan, Ahmet, (2004) *Sudaki İz*, İstanbul.

Erbil, Leyla, (2002) *Karanlığın Günü*, İstanbul.

Karasu, Bilge, (2004) *Gece*, İstanbul.

Kemal, Yaşar (1991) *Kale Kapısı*, İstanbul.

Kutlu, Ayla, (2008) *Bir Göçmen Kuştı O*, Ankara.

Pamuk, Orhan,(2005) *Beyaz Kale*, İstanbul.

1986

Alatlı, Alev, (2011) *İşkenceci*, İstanbul.

Benekçi, Şerif,(1990) *Şimdi Ağlama Vakti*, İstanbul.

Eroğlu, Mehmet, (2004) *Yarım Kalan Yürüyüş*, İstanbul.

Kocagöz, Samim, (2008) *Mor Ötesi*, İstanbul.

Yıldız, Ahmet Günbay, (1986) *Üç Deniz Ötesi*, İstanbul.

1987

Ağaoğlu, Adalet, (1993) *Hayır...*, Ankara.

Benekçi, Şerif, (2011) *Kırlangıçlar Erken Göçtü*, İstanbul.

Kemal, Yaşar (2009) *İnce Memed 4*, İstanbul.

Kutlu, Ayla, (1993) *Hoşça Kal Umut*, Ankara.

1988

Arslanoğlu, Kaan, (2006) *Devrimciler*, İstanbul.

Dağcı, Cengiz,(2005) *Benim Gibi Biri*, İstanbul.

Edgü, Ferit, (2009) *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı*, İstanbul.

1989

Arslanoğlu, Kaan,(2006) *Kimlik*, İstanbul.

Çokum, Sevinç, (2010) *Gülyüzlüm*, İstanbul.

Eroğlu, Mehmet, (2007) *Adını Umutan Adam*, İstanbul.

Kür, Pınar, (2008) *Bir Cinayet Romanı*, İstanbul.

Tekin, Latife, (1989) *Buzdan Kılıçlar*, Ankara.

Yıldız, Bekir, (1990) *Darbe*, İstanbul.

Yurdakul, Ahmet, (1989) *Yorgun Çanlar*, İstanbul.

1990

Karasu, Bilge, (2001) *Kılavuz*, İstanbul.

İncelememizin Giriş bölümünü oluşturan İnsan – edebiyat – toplum alanlarının arasında etkili bir bağ bulunmaktadır. Bundan dolayı toplumun aynası ve toplumun ifadesi işlevini gören edebiyat, toplumun bir parçası olan insanın her türlü sevincini, sıkıntısını, bunalımını ve psikolojik değişim ve gelişimlerini kendinde yansıtmaktadır. Çünkü edebiyat, insanı en çok ele alan ve insanla en çok ilgilenen bilim dallarının başında gelmektedir. Aslında insan, kaotik bir yapıya sahip olması nedeniyle tüm sanatsal faaliyetlerin ve felsefî akımların temelini oluşturmuştur. Edebiyatı; duygu, düşünce aktarımı ve bir sığınma noktası olarak gören insan, toplumun olaylarından etkilendiği gibi hissin söze dönüştüğü ifadeleriyle de toplumu etkileyip yönlendirecek bir güce sahiptir. Ayrıca edebiyatın bir türü olan roman da hayatın yansımalarını kendinde oluşturmaktadır. Özellikle Tanzimat'dan sonra gelişim gösteren Türk romanı da 1980 öncesi ve sonrasına kadar “öteki” kavramına zengin bir kaynak oluşturmaktadır.

İncelememizin birinci bölümünde öteki kavramının felsefeden sosyolojiye kadar uzanan kavramsal tanımlaması yapılmaya çalışılmıştır. Çünkü insanın psikolojik derinliğini ve psikanalitik gelişimini dikkate alan edebî eser, insanın kendi benliğinde varlığının ifadesi olan “öteki” kavramı ile insanın kendi kimliğini oluşturmasına tanıklık etmektedir. Benlik ve kimlik oluşum süreci muhakkak toplumun ve insanın bir parçası olan edebiyata yansımaktadır. Arayışın hikâyesi olan roman da bu kimlik ve kişilik arayışının sürecini kendinde yansıtmaktadır. Bu bölümde “öteki” kavramının kelime ve kavramsal anlamı üzerinde durulduktan sonra “öteki”nin etkisiyle “kim”liğin ve kendiliğin oluşumuna da yer verilmiştir.

Birinci bölümün birinci kısmını oluşturan kişinin benliğindeki “öteki” kavramına, S.Freud, Heinz Kohut, J. Lacan, Hegel, Levinas, J.P. Sartre ve Heidegger gibi psikoloji, psikanalitik ve felsefe bilimlerinde önemli bilim adamlarının görüşleri eşliğinde değinilmektedir. Bu bölümün ikinci kısmında ise “öteki” kavramının tüm özelliklerini üstünde yansıtan bireyin, sosyolojik açıdan toplumdaki yerine ve toplumsal bilincin öteki’ye bakışına değinilmektedir.

İncelememizin ikinci bölümünde ise “öteki” kavramının 1980 – 1990 yılları arasında Türk romanına yansımaları ele alınmaktadır. Öteki kavramının irdelendiği bu bölümde Adalet Ağaoğlu’ndan Orhan Pamuk’a, Yaşar Kemal’den Alev Alatlı’ya kadar yirmi dokuz yazarın popüler 50 romanı üzerinden öteki kavramının algılanması dile getirilmektedir. Siyasetteki ötekiden, sosyal alanda mekân bakımından (köy – şehir), statü bakımından (aydın – halk), cinsiyet açısından (kadın – erkek), etnik bakımdan, toplumsal açıdan (doğu – batı) ötekiye ve kültürel bağlamda farklılaşma oluşturan kuşaklararası ötekileştirmeyle birlikte din ve inanç bakımından ötekileşmeye de değinilmiştir. Ayrıca insanın psikanalitik felsefi derinliği sonucu toplumdan uzaklaşan ötekiye ve mitsel unsurlarla ve büyüme gerçeklik ile fantastik boyut kazanan ötekiye de değinilmektedir.

Kaynaklar bölümünde ötekinin kelime ve kavram olarak tanımını ortaya koymada yararlanılan sözlük ve ansiklopediler, görüşlerine yer verilen felsefeci ve yazarlar, öteki üzerine yazılmış eserler, tezler, söz konusu yazarlar üzerine yapılmış olan akademik çalışmalar, tez çalışmamızda kullanılan romanlar ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur.

Bu tezin ortaya çıkmasında büyük emeği geçen, çalışmalarımı takip ederek teşvikte bulunan Hocam Prof. Dr. Yunus Balcı Beyefendi’ye değerli katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim Biricik

Denizli - 2013

ÖZET

1980 – 1990 ARASI TÜRK ROMANINDA ÖTEKİ

Biricik, İbrahim
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı ABD
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Yunus Balcı
Ocak 2013, 316 Sayfa

Öteki olgusu, bireyin kişilik gelişimi ve “ben”lik yapılanması ile ilgili olduğu kadar her bireyin toplumun bir parçası olduğu kabul edildiğinde bu kez bu kavram, sosyolojik unsurları da içinde barındırmaya başlar. Dolayısıyla konunun psikolojiden, felsefeye, sosyolojiye kadar bir derinliği bulunmaktadır.

Edebiyat ve bilhassa roman ve hikâye hem bireysel ve hem toplumsal boyutta insanı yansıttığından, insan etrafındaki hemen her konuyla birlikte “öteki” algılamasının oluşumu ve yapılanması da bu tür eserlerde kendisini göstermektedir. Bilhassa roman türü edebiyatımıza hem kişi ve hem toplum çerçevesinde başta modernleşme olmak üzere pek çok argümanla girdiğinden, günümüze kadar bu özellik dönemin sanatsal ve siyasal eğilimlerine göre renk kazanarak günümüze kadar gelir. Dolayısıyla roman üzerinden yapılan bir “öteki” incelemesi, tıpkı tarihsel zemindeki değişkenlik kadar zengin, çok yönlü ve derinlikli bir manzarayı karşımıza çıkarmaktadır.

Bu şekilde zengin bir muhteva ile karşımıza çıkan “öteki” kavramı, 1980 – 1990 arası Türk romanında da siyasetten psikolojiye, sosyolojiden felsefeye, tarihten dine kadar ilgili alanlarda varlığını hissettirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Roman, öteki, birey, toplum

ABSTRACT

THE OTHER IN TURKISH NOVEL BETWEEN 1980 - 1990

Biricik, Ibrahim

Master Thesis

Turkish Language and Literature Department

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Yunus Balcı

January 2013, 316 Pages

It is accepted that the other phenomenon relates with the improvement of individual identity and the foundation of “ego” as much as every body’s becoming a part of society these times, when this concept also begins to hold down the sociological element. So the issue has a deeper connection with from psychology to philosophy and sociology.

It demonstrates itself by reflecting humanity in proportion of literature and especially novel and story and not only individuality but also society and together with almost every issue in the circle around humanity, the formation of comprehend “the other” and also the foundation in such kind of words. Especially novel genre comes initial as an update in individual and social circle with a lot of clues, and by now this peculiarity by earing sorts according to art and political tendency by now. So that made “the other” analysis on novel comes across us as much rich, many directions and deeper meaning as just like the changeability of historical stage.

This concept of “other” coming across us as a rich content makes feel its existence in related space from politics to psychology from sociology to philosophy and until from history to religion and even in Turkish novel between 1980 – 1990.

Key words: Novel, other, individual, social

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖTEKİ

1.1. Kelime ve Kavram Olarak Öteki	15
1.1.1. “Ben” ve Öteki.....	23
1.1.2. Toplum ve Öteki.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

1980 – 1990 ARASI TÜRK ROMANINDA ÖTEKİ

2.1. Siyasi ve Tarihi Açıdan Öteki.....	44
2.1.1. Osmanlı Devleti Dönemi	47
2.1.1.1. Beyliğin Kuruluş Dönemi.....	47
2.1.1.2. Sultan 2. Abdülhamit Dönemi.....	48
2.1.1.3. İttihat ve Terakki Partisi Dönemi.....	50
2.1.1.4. Kurtuluş Savaşı Dönemi.....	50
2.1.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi.....	54
2.1.2.1. Tek Partili Hayat Dönemi.....	54
2.1.2.2. Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi.....	60
2.1.2.3. 27 Mayıs 1960 İhtilâli Dönemi.....	70
2.1.2.4. 12 Mart 1971 Muhtıra Dönemi.....	74
2.1.2.5. 12 Eylül 1980 Darbe Dönemi.....	93
2.1.3. Sosyalizm ve Komünizm Bağlamında Öteki.....	105

2.2.	Sosyal Açıdan Öteki.....	111
2.2.1.	Doğu- Batı Çatışmasında Oluşan Öteki Problemi	114
2.2.2.	Köy – Şehir Bağlamında Oluşan Öteki Problemi	141
2.2.2.1.	Göç: "Beyaz Türkler" / "Kara Türkler".....	145
2.2.2.2.	Ağa/Eşraf - Köylü.....	161
2.2.3.	Aydın – Halk Arasındaki Çatışmadan Doğan Öteki Problemi	171
2.2.4.	Etnik Açıdan Öteki	187
2.2.4.1.	“Öteki” Görülen Yabancılar.....	190
2.2.4.2.	“Öteki” Görülen Azınlıklar.....	203
2.2.5.	Din ve İnanç Bakımından Öteki.....	207
2.2.5.1.	Dindar – Dindar Olmayan/Kâfir/Diğer DinMensupları	215
2.2.5.2.	Alevî – Sünnî.....	223
2.2.6.	Kuşaklararası Öteki	224
2.2.7.	Cinsiyet Açısından Öteki.....	230
2.2.7.1.	Kadın – Erkek.....	230
2.2.7.2.	Epiküryen Ahlâk (Eşcinsellik/Hedonizm).....	246
2.3.	Psikolojik ve Felsefî Açıdan Öteki.....	251
2.3.1.	Varoluşu Sorgulayanlar.....	256
2.3.2.	Yalnızlığa Sığınanlar.....	270
2.3.3.	Fizikî ve Ruhî Özrü Bulunanlar.....	286
2.4.	Bir Ötekileştirme Olarak Fantastik ve Büyülü Gerçeklik.....	292
	SONUÇ.....	299
	KAYNAKLAR.....	308
	ÖZGEÇMİŞ.....	316

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Central Treaty Organization
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
EOKA	Ethniki Organosis Kypriou Agoniston
GEW	Global Entrepreneurship Week
MBK	Milli Birlik Komitesi
MDD	Milli Demokratik Devrim
NATO	Nort Atlanthic Treaty Oorganization
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TMT	Türk Mukavemet Teşkilatı
WDR	West Deutscher Rundfung

GİRİŞ

İnsan, yapısı itibariyle psikolojik ve fizyolojik derinliği olan bir varlıktır. Bu derinliğinden dolayı insan, temel bilimlerin ve disiplinlerin (psikoloji, tıp, felsefe, edebiyat, sosyoloji vs.) odak noktası olmuştur.

İnsanın bu derin yapısından estetik ve güzellik duygusunu açığa çıkartma hissi, sanatı ve bununla beraber edebiyatı meydana getirmiştir. İsmail Çeşişli'ye göre insanın davranışları dört ana temel üzerine oturtulmuştur. “*Bunlar; menfaat, gerçek, iyilik ve güzelliştir.*”¹ İnsanlık tarihiyle beraber gün yüzüne çıkan edebiyat ve estetik kavramları, insanın yeryüzündeki macerasını anlatmaktadır. Çünkü bütün sanat akımlarının temelinde insan vardır. İnsan ve edebiyat denilen bu iki estetik kavramın kelimeleri köken olarak irdelendiğinde insan kelimesinin “ins” kökünden türetilen ünsiyet (yakınlık) kelimesiyle alakadar olduğu görülür. Bu alakadarlığı ile insanın özündeki cana yakınlığa dikkat çekilmektedir. Böylelikle insan, çevresine ve topluma karşı duyarlı bir varlık konumuna geçmektedir.

Edebiyat kelimesi Arapça “edeb” kelimesinden türetilmiştir. “İyi huy, ahlâk” anlamına gelen bu kelime “insan” kelimesi gibi Arapça’dan dilimize geçmiştir. Dilimizde en yaygın kullanımı ile edebiyat, güzel sanatların ana kollarından biri olup dille yapılan bir sanat türüdür. İnsan – edebiyat – toplum bağlamında ise edebiyatın tanımını Recâizâde Mahmut Ekrem yapmaktadır: “*Bir halkın ahlâk ve âdâtını... efkâr ve hissiyatını... her türlü ahvâl ve etvâr ve muâmelât ve mahsülâtını ekseriya yalancı bir lisân ile doğruca olarak tarif ve tasvir eden külliyât-ı âsârdır.*”²

Edebiyat–insan ilişkisinde önemli bir işleve sahip insan, toplumdaki iyi ve kötü yöndeki değişimlere ilgisiz kalamayacağından toplumdan etkilenir veya toplumu edebiyat aracılığıyla etkiler. Çünkü toplumdaki muamelelere tanıklık eden birey, yaşananları akıl ve gönül işçiliğiyle işleyip gözlemledikten sonra topluma ve tarihe malzemesini sunar. Çünkü her edebiyat eseri, aynı zamanda tarihe tanıklık eden estetik bir malzemedir.

¹ İsmail Çeşişli, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Ankara 2008, s. 35.

² İ.Çeşişli, a.g.e., s. 71

Söz konusu olan insan, toplumun bir ferdi olduğundan dolayı edebiyat eserinin konuları toplumun meseleleri çerçevesinde şekillenir. Böylelikle edebiyat eseri, toplumun mevcut veya geçmişteki tecrübelerini estetik bir yapı içerisinde dikkatlere sunmaktadır. Bu sunma görevini de toplum içindeki meselelere kayıtsız kalamayan estetik duyuşa sahip sanatkarlar üstlenmektedir. Çünkü sanatkar, toplumun analizini kendi perspektifinden gözlemledikten sonra eserini dil malzemesi ile işleyip yine topluma sunmaktadır. Böylelikle edebiyat sanatının toplum üzerindeki işlevi gözler önüne serilir.

Aynı zamanda bir yazar için edebiyat, sığınak noktası gibidir. Hayatın monotonluğundan sıkılan ve bunalan insan ruhu; iyiye, rahata, huzura ve güzele her zaman meyillidir. Bu meylinin tatminini yazar, yazma faaliyetinde gerçekleştirir. Toplumun edebiyat üzerindeki işlevi bu noktada da gerçekleştirilmektedir. Çünkü toplumun bazı sıkıntıları ve bunalımları; estetik ruh sahibi yazarları, sığınak noktası olan edebiyata yönlendirir. Ahmet Haşim “*O belde*” şiirinde nasıl yaşanılacak bir yer arzu ediyorsa M.Akif “*Âsım*”da Tevfik Fikret de “*Halûk*”da yetiştirilecek ve gelecek bir nesil arzu etmektedir.

Toplum içindeki birey, aynı zamanda okuyucu hüviyetine de sahiptir. İnsanın yazma ihtiyacı olduğu gibi içindeki boşluğu okuma ihtiyacıyla giderebilme gibi bir alternatifi vardır. Edebiyatın toplumu yansıtma gibi bir işlevi olmasının yanında toplumdaki her bireyi yetiştirmek gibi de bir misyonu vardır. Tanzimat dönemi yazarlarından Ahmet Mithat Efendi'nin kaleme almış olduğu Letâif-i Rivâyât serisi bu misyona küçük bir örnektir. Böylelikle toplumun bireyi olan yazarların, topluma yön verme gibi görevleri de vardır. Böylelikle edebiyatla, toplum ve kültür muhafaza olmaktadır. Çünkü edebiyat, bir bakıma toplumsal kültürü ve sosyo-kimliği muhafaza eden en etkili sanat dalıdır. Asimile edilmeye çalışılan toplumların kendini muhafaza etme gayretleri edebi metinlerden sayılan destan, türkü vs. ile olmuştur.³ Böylece destan, halk hikâyeleri ve türkülerle kollektif şuurun ifadesi bulunur.

Kültür öğelerinden olan edebiyat, aynı zamanda kültürü muhafaza eden koruyucu bir unsurdur. Her edebi eser, kültür zincirinin oluşmasını sağlayan edebi bir halkadır. Çünkü her edebi eser, kendinden önceki kültürel birikimi yansıtmak ve toplumun zamanla oluşturduğu kültürel birikimi geleceğe aktarmakla mükelleftir.

³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, İstanbul 2009, s. 159.

Böylelikle edebiyat, toplumun kültürünü içinde barındıran unsurlara ev sahipliği yapmaktadır. Edebiyat eserleri, içinde doğdukları toplumun duyuş ve düşünüşünü, hayatı algılayış biçimlerini, büyük tarihî dönemlerde ortaya çıkan sosyal psikolojinin bütün ve en ince ayrıntılarını kendilerinde yansıtırlar. Mesela 19. yüzyıl Halk şairlerinden Seyrâni (1807 – 1866) çağını ve toplumun durumunu şu dizelerle dile getirmektedir:

*“Sene bin iki yüz altmış sekizde
Alamet dumanı çöktü çökecek
Dikilecek kudret kalmadı dizde
Ecel belimizi büktü bükecek.”⁴*

Ayrıca bir toplumun kültürü fikir sahibi olunmak isteniyorsa o toplumun edebiyat eserleri irdelenmelidir. Çünkü toplumun aynası olan edebiyat, o toplumun sosyolojik karakteri hakkında bilgi vermektedir. “Söz uçar yazı kalır” düşüncesinden hareketle edebiyat malzemesi olan dilin şekle dönüşmüş hali olan yazı, sonraki nesillere olayların kalıcı olarak aktarılmasını sağlamaktadır. Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı hikâyelerinin Romeo ve Juliet hikâyesine benzememesi gayet doğaldır. Çünkü farklı gelenek ve kültürün anlatıdır. Bu yüzden olayı ele alış, anlatım, sunum tarzı, tema gibi unsurlar farklılık gösterecektir. Böylelikle iki edebi eserden biri İngiliz toplumunun kültürünü diğeri ise Türk toplumunun kültürünü yansıtır. Çünkü edebiyat, toplum bilimi açısından aktarıcılık ve tanıklık misyonuna da sahiptir. Bu yönüyle edebiyat, insanla en çok ilgilenen, onu tüm yönleri ile ele alan bilim dallarının başında gelir.

Stendhal “*“Roman denilen şey, uzun bir yol üzerinde dolaştırılan bir aynadır. Bu ayna bize kâh göklerin maviliğini, kâh yolun hendeklerinde biriken çamurları gösterir.”*⁵ cümlesi ile edebiyat eserine ayna görevini yüklemiştir. Edebiyata sosyolojik açıdan bakan düşünürlerden ilki Louis de Bonald’a göre edebiyat “*yaşanan çağa tutulan ayna*”dır.⁶ O’na göre herhangi bir ülkenin ulusal edebiyatının dikkatlice okunması, o ülke insanların daha önceden nasıl olduklarının bilinmesini kolaylaştıracaktır. Yavuz Demir’e göre “*Ayna imajına edebiyat sosyolojisi analizinde büyük bir itina ile muamele*

⁴ K.H. Karpat, *a.g.e.*, s.159.

⁵ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, İstanbul 1990, s. 23.

⁶ Köksal Alver, *Edebiyata Sosyolojik Bakmak: Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar*, Ankara 2004, s. 90.

*edilmelidir.*⁷ Çünkü insanın sosyal dünyası ile ilgilenen edebiyat, açık bir şekilde toplumsal normları da yansıtmaktadır.

Lewis Coser ise “*Edebiyat, her şeyden önce toplumsal olayların kanıtı ve tanığıdır.*⁸” cümlesiyle toplum açısından edebiyat eserinin önemini vurgulamaktadır. Çünkü bir olayda kanıt ve tanığın bulunması o olayın aydınlatılmasına, akıllarda soru işareti ve şüphelerin kalmamasına yardımcı olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında edebiyatın toplum açısından işlevselliği antik çağa kadar uzanmaktadır. Platon (M.Ö. 427 – 347), sanatçıyı ayna tutan varlıktan başka bir şey görmezken, Aristo, (M.Ö. 384 – 322) ona yansıtmacı bir misyon vermektedir.⁹ Edebiyat teorisyonlarından Wellek ve Waren ise edebiyatın önemini şu sözlerle dile getiriler: “*Çağların kendine has yönlerini kaydetmek, örf ve âdetlerin en canlı ve tesirli ifadelerini saklamak bakımından özel bir değere sahiptir*”¹⁰ Bu sebeple bir edebi eserin incelenmesinde onu çevreleyen sosyal yapının asla göz ardı edilmemesi gerekir.

İnsanı gerek bireysel gerek toplumsal bir bakış açısı ile değerlendiren edebiyat, bir başka ifadeyle hayatın estetik bir üslupla ifadesidir. Bu sebeple toplumun tüm kesimlerinden insanlar, bir şekilde edebiyata konu olmuştur. Düşüncesiyle, duygusuyla, yaşama bakış açısıyla, özlemleriyle, içinde var olduğu toplumsal yapıyla, bunalımlarıyla, kaçışlarıyla, hayal kırıklıklarıyla insan, hep edebiyatın ana malzemesi olmuştur. Bu boyutuyla insan, başta edebiyat olmak üzere tüm sanatların ana unsurunu oluşturmuştur.

Toplumun bugününü anlatarak yarınlara ışık tutan bir etkiye sahip olan edebiyat, geçmişten dersten çıkarılabilecek tarihî bir belge olma statüsünü de kendinde barındırmaktadır. Mesela, sosyal adalet meselesi 1955’li yıllarda sadece edebiyat alanında tartışılırken bu durum, insanların fikrî yapısına etki etmiş ve toplumsal uzlaşma zeminini hazır ederek beş yıl sonra hukuk alanında yasa tasarısı olarak kabul edilmiştir. Tarihçi Kemal Karpat “*Bu gelişme ise sosyal olayların nasıl hissi bir tepki olarak ilk edebiyatta ifade edildiğini sonra düşünce akımı şekline girdiğini sonra da toplum*

⁷ Yavuz Demir, *Hayat Böyledir İşte Fakat Hikâye*, Ankara 2011, s. 128.

⁸ K. Alver, *a.g.e.*, s. 91.

⁹ İ. Çetişli, *a.g.e.*, s. 210.

¹⁰ K. Alver, *a.g.e.*, s. 91

vicdanını harekete geçirdiğini göstermektedir."¹¹ cümleleriyle edebiyatın işlevine açıklık getirmektedir.

Bu etkisinden dolayı edebiyatın, kendine özgü değerlere ve yapıya sahip bir toplumda var olması, edebiyat araştırmalarında sosyolojik tabanlı yeni bir bakış açısının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylelikle edebî ürünlere sosyolojik perspektifli bir yaklaşım tarzı uygulanmıştır. Bu anlayışa göre bir edebiyat eseri, toplumsal koşulların ürünü olan bir belge niteliğindedir. Öyleyse edebî şahsiyetin, edebî eserin kendisinin ve edebiyat ortamının toplumsal yapı açısından dikkate alınması gerekmektedir. Ancak bu sayede, edebiyat ve toplum ilişkileri sağlıklı olarak kavranabilmektedir. Edebiyat sosyolojisi de edebiyat ve toplum arasındaki bağı katlı sağlamaktadır.

Sosyolojik anlayışın en önemli kuramcısı Fransız Hippolyte Taine'e göre, bir milletin edebiyatı, üç faktörün etkisinde gelişir ve biçimlenir. Bunlar "ırk, çevre ve an"dır. Taine'nin kuramının esasını oluşturan kavramlar da sosyolojik niteliklidir.¹² Irk, Taine'nin anlayışında bir milletin bireylerinde ve sonuçta toplumda ortak olan özelliklerdir.¹³ Bunlar toplumlara göre değişir. Öyleyse bir duyuş ve düşünüş sanatı olan edebiyat, ortaya çıktığı milletin ırkî özellikleri dikkate alınmadan doğru olarak kavranamaz. İsmail Çetişli'ye göre "*ırktan maksat, insanın doğuştan irsiyet yoluyla getirdiği değerlerdir.*"¹⁴

Çevre ise, toplumun ve bireyin bilincini oluşturan en önemli etkendir. Erikson'un sosyal psikolojisinde çevrenin bireyin kimlik oluşumunda yadsınamaz etkisi vardır.¹⁵ Bu yönüyle de çevre, edebiyat eserini hazırlayan fiziksel ve sosyal ortamdır. Toplumun coğrafi konumundan sosyal koşullarına varıncaya kadar birçok öge, bu kavram içinde yer alır. An ise edebî eseri meydana getiren tarihsel zemindir.

Toplumdan bağımsız olamayan insan, toplumun değişkenliğine kayıtsız kalamayarak bu değişimden etkilenmiştir. Kendi duygu ve düşüncelerini farklı etkinliklerle ifade biçimine dönüştüren insanın da malzemesi, insan ve sosyal konular olacaktır. Bundan dolayı insan- edebiyat- toplum alanları arasında birbirine bağımlı bir işlevsellik söz konusudur.

¹¹ K. H. Karpat, *a.g.e.*, s.55.

¹² Ramazan Kaplan, "*Edebiyat ve Toplum*", *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Eskişehir 1998, s. 23.

¹³ İ. Çetişli, *a.g.e.*, 191.

¹⁴ İ. Çetişli, *a.g.e.*, s.287.

¹⁵ Orhan Bozdemir, *Kimlik Arayışı Ve Orhan Pamuk*, Ankara 2011, s. 13.

Edebiyatın bir parçası olan roman ise, insanın toplum ile bağ kurmasına yarayan en etkili edebî bir türdür. Roman kelime olarak, Fransızca “roman”, Almanca “roman”, İtalyanca “romanzo”, İngilizce “novel”, İspanyolca “novela” olarak kullanılmaktadır.¹⁶

Roman, Batı edebiyatında ortaya çıkan edebî bir türdür. Bu türün ortaya çıkıp gelişimi belirli aşamalar sonucu olmuştur. Bir başka ifadeyle, Batı edebiyatının düzyazı alanında geçirdiği aşamaların ve gelişimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Romanın ortaya çıkışında etken olarak görülen farklı anlatı türleri bulunmaktadır. İlk olarak, on beşinci yüzyılda İspanya’da ortaya çıkan ve şövalye romanı olarak adlandırılabilir romans ve pikaresk adında anlatı türleri ile karşılaştırılır. Pikareske göre daha eski bir geçmişe sahip olan romans, olağandışı kişi ve olayları anlatan, hayale dayanan, yaşamın gerçekliğinden uzak bir tür konumundadır. İnsanlık yüzyıllar boyunca anlatma ve dinleme ihtiyacını destanlar, masallar, hikâyeler ile karşıladıklarından dolayı romanslar, destan ve masal ile roman arası dönemi (2.-17.yy.) büyük ölçüde doldurmuştur.¹⁷ Çünkü romanın alt yapısını hazırlamada masalımsı anlatı olan romansların yadsınamayacak bir değeri vardır.

Pikaresk ise 16. yüzyıl İspanya’sında ortaya çıkan ve daha sonra Avrupa’ya yayılan bir anlatı türüdür. Adını “serseri”, “haylaz” anlamına gelen İspanyolca *picaro* sözcüğünden alan bu tür, toplumun değişik katmanlarında geçen olayların anlatılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu tarz anlatılarda yazarın amacı, kişileri gerçekten yaşamış canlı insanlarmış gibi gözümüzün önüne getirmek değil; bir yerden başka bir yere giderken onların başlarından geçenleri, okuyucuları oyalayacak biçimde ve vakit geçirmelerine yardımcı olacak şekilde aktarmaktır. Dolayısıyla bu tarz anlatılarda serüven ön plana çıkmaktadır.¹⁸

Fethi Naci’ye göre romanın oluşum seyirinde bir diğer katkıyı, 16. ve 17. yüzyıllarda kişilerin kaleme aldıkları anılar yapmıştır. Bu anılarda, kişiler arasındaki ilişkilerin pikareskte olduğu gibi sadece kötü yönleriyle anlatılmaması; geniş bir perspektifle sunulması, romanı besleyen bir diğer unsur olarak değerlendirilebilir.¹⁹ Dolayısıyla anlatma geleneği içerisinde gelişen pikaresk ve romanslar, romanın ana

¹⁶ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş/2 Hikâye-Roman-Tiyatro*, Ankara 2009, s. 30.

¹⁷ İ. Çetişli, *a.g.e.*, s.36.

¹⁸ Hasan Yürek, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Modernizmin Yeri*, Yüksek Lisan Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2005, s. 33.

¹⁹ Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, İstanbul 1990, s. 8.

sorunsalı olan bireyi ön plana çıkartarak romanın ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bu temel üzerine oturan roman, tarihsel dönem olarak 18. ve özellikle 19. yüzyılda bireyin anlatımına yoğunlaşması ile roman, tür olarak şekillenmeye başlamıştır.

Berna Moran romanın gelişimi konusunda Orta Çağ'da hüküm süren “feodaliteden kapitalizme geçiş döneminde burjuva sınıfının doğuşu ve bireyciliğin gelişimi sırasında tarihsel, toplumsal ve ekonomik koşulların etkisi altında yavaş yavaş gelişmiştir”²⁰ demektedir. Genel bir ifadeyle roman, keşfedilen yollarla gelişen ticaretin oluşturduğu, kendi geçimini bu ticaretle sağlayan, birey olmaya başlayan insanı anlatma çabasının bir ürünü olarak daha önce var olan anlatı türlerinden de yararlanarak ortaya çıkmıştır.

Roman kelimesinin Türkçe'ye girişi ise Osmanlı toplumunun Batı'ya yönelik dönemi olan Tanzimat dönemine rastlamaktadır. Bu zamana kadarki dönemde adı geçen türün işlevi; kültür ve edebiyatımızda hikâye, kıssa, mesel ve masallar gibi anlatı türleri ile karşılanmıştır.

Kavram olarak ele alındığında ise roman, hayatı her cephesiyle geniş olarak kavrayan ve her şeyi bir akış, değişme ve gelişme olarak his ve idrâk eden bir duyuş ve görüş tarzının ifadesidir.²¹ Roman, her ne kadar hayatı model olarak alıyorsa da, kendine mahsus bir âleme sokarak, gerçek hayata başka bir türlü bakmasını öğretir.²² Goldmann'a göre ise roman “yozlaşmış bir arayışın, farklı bir seviyede gelişmiş ve farklı bir şekilde varlığını sürdüren bir dünyada, sahil (otantik) değerlere ulaşmak için yapılan bir arayışın tarihidir.”²³ Mehmet Tekin'e göre ise roman hem bir türün adı, hem de bir anlatım biçimidir.²⁴ Modern zamanların bir anlatı türü olarak kabul edilen romanın kendine özgü mantığı, kurgusu ve yapısı bulunmaktadır. Yunus Balcı ise romanı, modern söylemin bir çeşit manifestosu olarak belirtmektedir.²⁵

Romanın Türk edebiyatında ilk örnekleri de Tanzimat döneminde görülmeye başlanmıştır. Bundan önce Türk toplumunda roman ihtiyacını halk hikâyeleri ve

²⁰ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İstanbul 1995, s.9.

²¹ M. Kaplan, *a.g.e.*, s. 362.

²² Durali Yılmaz, *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*, Ankara 1997, s. 43.

²³ Lucien Goldmann, *Roman Sosyolojisi*, Ankara 2005, s. 18.

²⁴ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I*, İstanbul 2001, s.10.

²⁵ Yunus Balcı, “80 Sonrası Türk Romanında Bir Formasyon Olarak Deformasyon”, www.yunusbalci.com

meddahların anlattığı destan ve masal gibi geleneksel türler karşılamaktadır.²⁶ Türk romanının oluşumu, Batı'dan bire bir taklitçilik ile değil var olan kültür unsurlarımızın sentezi ile de oluşmuştur. P.Robert Finn'e göre ilk Türkçe romanlar, Fransız örneklerinden yola çıksalar da hem şekil, hem gelişme açısından yakın doğu hikâye geleneği ile klasik Osmanlı şiirinin, yani Divan geleneğinin zengin entelektüel içeriğinden kaynaklanan bir takım örnekleri barındırmaktadır.²⁷

Aynı yüzyılda Dünya edebiyatında varlığını hissettiren roman diğer edebî türlerden daha üst bir konumda varlığını kabul ettirirken, Türk edebiyatında ilk defa çeviri eserlerle varlığını hissettirmiştir. İlk çeviri eser Fenelon'dan tercüme edilen *Telemak* (1862) tır. Daha sonra Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı eseri 1872 de ilk Türk romanı olarak literatürlere geçmiştir. Arkasından Ahmet Mithat Efendi “*enteresan bulduğu olayları romana dökmüştür.*”²⁸ 1876 yılında N. Kemal'in *İntibah* romanı ile karşılaşılır. Onu Samipaşazade Sezai, R. Mahmut Ekrem, Nâbîzâde Nazım, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi Gürpınar takip eder.

Bununla birlikte roman, bu dönemde büyük ölçüde bir araç olarak kullanılmıştır. Tanzimat ile birlikte benimsenen yeni değerleri, okuyuculara aktarmak için romandan yararlanılmıştır. Yazar, âdeta bir sosyolog gibi toplumsal alandaki olumsuzlukları tespit etmekte ve halka ne yapması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu dönemin romanı didaktik bir nitelik taşımaktadır. Farklı yazarların kaleminden çıkan romanlar, toplumsal içerikli bir misyondadır. Örneğin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı romanda, evlilik aşamasında gençlerden görüş alınmaması eleştirilir ve sonuçta okuyuculara evlilikte gençlerin de fikri alınması gerektiği mesajı iletilir. Ahmet Mithat, *Felâh Bey ve Rakım Efendi*'de (1875) Tanzimat romanının başlıca problemlerinden biri olan batılılaşmayı konu alır ve yüzeysel batılılaşma romanda eleştirilir.

Tanzimat dönemi ile birlikte yazarlar tarafından romana sosyolojik bir misyon yüklenmiştir. Tanzimat Dönemi yazarlarının, toplum zihniyetini değiştirebilecek ve bütün sahaları içine alabilecek bir yeniliğin peşinde olmaları, romanı önemli bir tür olarak onların dikkatlerine sunmaktadır. Tanzimat'ın Batılılaşmayı mutlak çıkar yol gören zihniyeti, sosyal fonksiyonu bulunan ve yine Batı'dan alınmış olan romanı, yeni

²⁶ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul 2007, s. 239.

²⁷ Ahmet Cüneyt İssi, “Türk Edebiyatının Romanla Tanışması”, *Hece Dergisi-Türk Romanı Özel Sayısı*, S. 65/66/67, 2002, s. 20.

²⁸ İ. Enginün, *a.g.e.*, s. 240.

bir toplum modeli oluşturmak ve böylelikle modern insanın temellerini kurmak için kullanır. Türk edebiyatında yazılan ilk romanların çoğunlukla sosyal konulara eğilmeleri de romanın edebî bir tür olarak sosyolojik misyonunu göstermektedir.²⁹

Servet-i Fünun (1896-1901) döneminde Halit Ziya (1886-1945), Mehmet Rauf (1875-1931) gibi yazarlar, Tanzimat romanındaki nitelikleri değişime uğratmışlardır. Bu dönemde roman, misyon taşıma, eğitici ve öğretici olma özelliklerinden uzaklaşmaya başlar. Fransız edebiyatıyla olan yakın temas, 2. Abdülhamit döneminde takip edilen siyasi politikalarından dolayı roman anlayışı ve ürünleri farklılaşmıştır. Bu dönemde roman bireyle ilgilenmeye başlamıştır. Adı anılan yazarlar, bireyi çok boyutlu iç dünyasıyla ele almışlardır.

İkinci Meşrutiyet (1908–1913) döneminin romancıları, serbestî ortamda üslupta yapmacılığa çok düşmelerine rağmen yeni fikir ve temalarla roman anlayışlarındaki canlılığa bağlı kalmışlardır. Milli Mücadele dönemi (1913-1923) ile birlikte ferdî temalar terk edilerek sosyal meselelere yönelinmiştir. Sosyal meseleler, İstanbul dışına taşınarak milliyetçilik siyasî bir ideoloji olarak ele alınmıştır. Bu devrin romanlarında fert hayatından sosyal hayata doğru genişçe bir açılmanın; tema bakımından, sosyal konulara doğru büyük bir kaymanın başladığı görülmektedir.³⁰

Türk romanı, Cumhuriyetle (1923) birlikte toplum endeksli bir anlayışa bürünmüştür. Ön planda olan, toplum içinde yaşananlardır. Bunu da kimi zaman Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet döneminde yaşananlar, kimi zaman köyün ve köy insanının sorunları, kimi zaman da yaşanan döneme bağlı gelişmeler ve problemler oluşturmuştur. Konu farklı olsa da değişmeyen tek şey romanın, toplumu ve dışgerçekliği yansıtmasıdır. Türk romanı, Cumhuriyetle birlikte kullanılamamış bir kaynak olan memlekete yönelmiş ve “yazılmamış bir destan” ile karşılaşmıştır. Edebiyatçılarımız ülkeye İstanbul odaklı değil artık Anadolu’nun köylerinden bakmaya başlamış ve Türk romanında Anadolu odaklı bir roman anlayışı belirmeye başlamıştır.

Çok partili demokrasiye (1946) geçilmekle beraber hızla değişen toplum olaylarına paralel olarak yazılan romanlar çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Ekonominin gelişmesi ile birlikte hayat mücadelesi ve yaşama biçimleri de romanlara konu

²⁹ Yunus Balcı, “Tanzimat Romanında Modernleşme Tarzı Olarak Kahramanın “Yabancılaşma”sı Meselesi”, *İ.Ü. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.XXX, İstanbul 2003, s.87-96

³⁰ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860 – 1923*, Ankara 1995, s. 161.

olmuştur. Yazarların bir kısmı işçi ve gecekondu çevrelerini, ağa-köylü çatışmasını, kasaba insanının durumunu ele alırken bazı yazarlarda marksist toplumsal gerçekçilik bakış açısıyla işçi ve memur sıkıntılarını, ideolojik bölünmeleri ve politik yönelişleri ele almışlardır.

20. yüzyılın modernizmi de beraberinde getirmesi bireyin gerçeklik olgusuna bakışını değiştirmiştir. Bilimsel deneyler ve buluşlar sonucu gerçekliğin parçalanması ve doğrunun göreceli olması insanın gerçeklik olgusu karşısında zayıf düşmesini sağlamıştır. Bir başka ifadeyle savaş ortamının (1. ve 2. Dünya Savaşları) oluşturduğu olumsuz psikoloji, insanın dünya karşısındaki tedirginliğini artırmıştır. Modernist roman da gerçeklik karşısında tedirgin olan, iç dünyasına çekilen, ona yabancılaşan ya da sorgulayıcı bir tutum geliştirerek acze düşen “birey”i işlemiştir. Modernist roman, klasik romanın dışa dönüklüğünün zıddına içe dönük bir oluşum sergiler. Yazar, eserinde toplum değil birey; bireyin içinde yaşadığı dış dünya değil, iç dünyası üzerine yoğunlaşır.³¹ Bu dönem aralığında yazılan romanlar da bireyin iç dünyasında yaşadığı benlik problemini aşamamasından kaynaklanan ötekileşmeyi yansıtmaktadır.

Abdülhak Şinasi Hisar ve Ahmet Hamdi Tanpınar’dan sonra gelen Attila İlhan, Yusuf Atılgan, Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu, Ferit Edgü, Mehmet Eroğlu gibi romancılar modernist romanı örneklendirmişlerdir. Oğuz Atay ve Orhan Pamuk’un bazı eserleri ise modernist unsurları taşımakla beraber postmodernist anlayışla yazılmış karma bir yapı göstermektedir.³²

1950’den itibaren devletin köylüyü kalkındırma projeleri ile Köy Enstitüleri’nin işlevselliğine katkı sağlanmıştır. Yazarların çoğunun Köy Enstitüleri’nden yetişmeleri köylüyü yakından tanımalarını sağlamış ve köylünün dertlerine, sıkıntılarına tanıklık etmişlerdir. Bu yazarların çoğu, eserlerinde bu konuları dile getirmişlerdir. “*Dönem romancıları, köyün insan gerçekliğine değil, toplumsal gerçekliğine yönelmişlerdir.*”³³

Bu tutum yazarları, ağırlıklı olarak köyün yoksulluğu, yalnızlığı, terk edilmişliği, toprak kavgaları gibi ideolojik fikirleri işlemeye yöneltmiştir. Bu konular, köy romanının yapılanmasını ve gelişimin sağlamıştır. Ayrıca tarımda makineleşmenin

³¹ İ. Çetişli, *a.g.e.*, s. 45.

³² H. Yürek, *a.g.t.*, s.40.

³³ Enver Okur, “Çok Partili Demokrasi Dönemi Türk Romanı”, *Hece Dergisi- Türk Romanı Özel Sayısı*, S. 65/66/67, 2002, s. 79.

gelişmesi ile köylerde artan işsizlik, köylünün zengin olma hayali ile şehre göç etmesine neden olmuştur. Göç nedeni ile geçiş döneminin sıkıntısını yaşayan insanların ötekileşme durumu da romanlara aksetmiştir. Çünkü bu ötekileşme, köy ve kent kültürlerinin karşılaşması ile yaşanmıştır. Özünde çatışmayı barındıran roman ise bu iki tematik gücün karşıtlığını yansıtır.

1960 İhtilâli ile anayasa değişikliği sağlanmış ve üniversitelerde özgürlük ortamından yararlanan siyasî gruplar arasında sağ-sol çatışması yaşanmıştır. Ülkenin anarşi ortamına sürüklenmesi bu dönem ve bu dönemden sonra yazılan romanlara da tematik olarak kaynaklık etmiştir. Bununla birlikte on sene ara ile gelen askerî müdahaleler (1971 Muhtırası ve 1980 Darbesi) Türk romanını kaynak açısından genişletmiştir. Böylelikle teması, siyasî olan romanlar gün yüzüne çıkmıştır. Bu nedenle romanların temalarına siyasî öteki algılaması da girmiştir.

12 Eylül 1980 askeri darbesine gelindiğinde ise bu darbe ile toplumun temel dinamikleri değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu darbenin yeni bir toplum modelini oluşturmaya çalıştığı, sosyal ve siyasal yaşam ekseninde kopma ve kırılma noktalarının yaşandığı demokratik olmayan bir hareket hüviyeti taşıdığı görülmektedir. *“Tüm yaptırımlar toplumu yeniden inşa etmeye endekslenmiştir.”*³⁴ Toplumun her türlü kesiminden aydın ve halk, siyasî açıdan susturulmak istenerek depolitize edilmeye çalışılmıştır. Tarihçi İlber Ortaylı, darbenin etkilerine şu cümleler ile değinmektedir: *“Askeri rejim çok açıktır ki sağı da solu da hizaya getirmek niyetindeydi. Ülkücü gençler de hapishanelere kondular ve idam cezasıyla cezalandırılanlar oldu.”*³⁵

Hâlbuki toplum içinde yaşayan her birey, siyasî idare hakkında bir çift sözü olmasına rağmen bu müdahale ile bu hakkından izole edilmiş ve belli bir standartlaştırma faaliyetine tabî tutulmuştur. Ahmet Oktay ise, siyasî olarak muhalif olmanın sonucuna şu ifadelerle değinmektedir: *“İçinde yaşadığı toplumda, resmi ideoloji ile ihtilafa düşen her romancı, ister istemez, siyasal olanla karşılaşır, siyasal düzeye ve görüşlere araştırmada bulur.”*³⁶

³⁴ Macit Balık, “Türk Romanında 12 Eylül Darbesi”, *Turkish Studies*, Volume 4 /1-II Winter 2009, s.2379.

³⁵ İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İstanbul 2010, s.137.

³⁶ Ahmet Oktay, “Siyasal Roman Üzerine”, *Hece Dergisi- Türk Romanı Özel Sayısı*, S. 65/66/67, 2002, s.272.

1980 dönemindeki depolitize etme girişimlerinden doğal olarak edebiyat da nasibini almıştır. Halka; siyasetin, edebiyat için bir tür hastalık olduğu fiziki müdahalelerle anlatılmaya çalışılmıştır. 12 Eylül 1980 darbesi, roman sanatının gidişatını etkileyerek romana tema ve mekân bakımından da değişiklik yaşatmıştır. Çoğu romanın konusuna bambaşka bir dünya girmiştir. Bunlar, hapishaneler ve mahkûmların hayatlarıdır. *“Öncelikle entelektüel grupların hapishanelerle tanışması oldukça fazla insanın hapse girmesi, hapishanelerin durumunu romana soktu.”*³⁷ Siyasî temalardan soyutlanmaya çalışılan edebiyata ve romana da bu vesile ile yeni temalar girmiştir. Berna Moran bu duruma şu cümlelerle değinmektedir: *“1980 sonrası yazarların bu konulara eğilmekten vazgeçmeleri yaşayan bir kişi olarak depolitize oldukları anlamına gelmez. Yalnızca romancı olarak bu konulara yönelik anlatılar yazmanın yersiz olduğuna inandıklarını gösterebilir.”*³⁸

Bu dönemin romanlarında darbe sonucu iki farklı tematikleşme süreci dikkati çekmektedir. Birincisi, politik düzeyi dışlayarak sınıfsal olguları nazara almayan ve cinselliğe, özel yaşama yönelik yazılan eserlerdir. Diğeri ise despotizmi hissettiren ideolojik şiddet ve çatışmalara yer veren popülizmin nazara verildiği eserlerdir. Bu ikinci tür eserlerde ötekileştirme ve öteki algılaması yoğunluk kazanmaktadır.

Bunun yanında bazı yazarlar da siyasal ve sosyal nedenlerin baskılarından dolayı değil de yazınsal yetersizlikten dolayı siyasal ve toplumsal sorunlara değinmemişlerdir. Gelenekçi anlayışın ve anlatım tarzının kalıplarından çıkmak isteyen yazarlar, yenilikçi roman anlayışının getirileri ile dış dünyanın aksine iç dünyaya yönelik tematik kurgular ve anlatım formları geliştirmeye başlamışlardır. *“Böylece toplumsal değişimlerle yazınsal gelişimler 1980’li yıllarda yeni arayışlara girişen yenilikçi (avant garde) yazarların Türk romanında köktenci bir değişiklik yaratmalarına neden oldu.”*³⁹ Orhan Pamuk, Pınar Kür, Bilge Karasu, Latife Tekin, Nazlı Eray bu türden romanlar yazmalarına rağmen, Adalet Ağaoğlu, Alev Alatlı, Mehmet Eroğlu, Kaan Arslanoğlu da devrimi, darbeyi, işkenceyi, siyasi düzensizliği anlatan ve bu karmaşa ortamında toplumdan dışlanan ötekilerin dramını yansıtan romanlar kaleme almışlardır.

Ayrıca 1980 sonrası ile romanlarda alışıl gelmiş kalıpların dışına çıkılarak geleneksel kalıpların değişmeye başladığı görülmektedir. Toplumun postmodern

³⁷ Mustafa Ayyıldız, *Yakın Dönem Türk Romanı*, Ankara 2011, s.13.

³⁸ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, İstanbul 2005, s.51.

³⁹ B. Moran, *a.g.e.*, s.53.

nitelikler göstermesiyle başlayan sürecin yansıması edebiyata etki ederek romanlarda postmodern özellikler görünmeye başlanmıştır. Bu romanlarda teknik açıdan anlatıcının romana karışmasından, üstkurmacaya, metinlerarasılığa; gerçekliğin deformasyonu ya da metalepsisi (gerçek ve kurmaca ayrımının ortadan kaldırılması) noktasında fantastiğe, masala, ütopyaya, tarihe, tasavvufa kadar gidildiği görülür. Postmodern özellikler gösterdiği belirtilen bu romanların Türk edebiyatında romanın alışlagelen geleneksel kalıplarını değiştirdiği görülmektedir. Bunlarda linguistik ve gramatik deformasyondan, gerçeğin bir deformasyonu olarak fantastiğe, sosyal eleştirinin ve insanın deformasyonu olarak grotesk ve ironik olana; parodi ve pastişe, metinlerarasılığa, üstkurmacaya, anlatıcının romana karışmasına kadar deformasyonun değişik örneklerini görebilmek mümkündür.⁴⁰

Türk romanının Tanzimat'dan itibaren gelişim seyri nazara alındığında romancıların, romanı didaktik bir tür görme eğiliminden toplumsal bir ayna motifine yönelttikleri görülmektedir. Toplumun sorunlarını ele alan romanların konularında, köyden kente göç ile beraber köylü – şehirli çatışması sonucu oluşan ötekileşme, romancının halkı eğitmek istemesinden kaynaklanan aydın – halk çatışmasından kaynaklanan ötekileşme, kadının toplumdaki statüsünün Tanzimat ile beraber değişmeye başlaması ile kadın – erkek çatışması sonucu oluşan ötekileşme ele alınmaktadır. Bu çatışmaların temelinde ise toplumsal bir sorun olan öteki algılaması bulunmaktadır.

Almanya'yı göçü ele alan gurbet romanlarında, Türkler ile Almanlar arasında etnik açıdan bir ötekileşme gerçekleşmektedir. Ayrıca Milli mücadele dönemlerini konu alan romanlarda ise etnik açıdan öteki algılaması, savaşılan düşman olarak ele alınmıştır. Köy romanlarının yanı sıra siyasi gelişmeler bağlamında meydana gelen askeri darbeler, birbirlerini siyasi ideoloji açısından öteki gören bireylerin sağ-sol çatışmasına neden olmuştur. Türk romanında meydana gelen bu öteki oluşumu, “toplum ve öteki” konusunun da temelini oluşturmaktadır.

20. yüzyıl ile birlikte meydana gelen savaşlar, bilimsel ve ekonomik gelişmeler, toplum normlarına da etki ederek bireyin kimlik oluşumunu etkilemiştir. Edebiyatta etkisini modernist roman olarak gösteren bu oluşum, bireyin kendi benliğine yönelmesini sağlamıştır. Modernist romanın insan psikolojisini ve bilinçaltının

⁴⁰ Y. Balcı,a.g.m., www.yunusbalci.com

bilinmezliklerini konu alması Türk romanında etkisini göstermiştir. İç dünyasına yönelerek toplumdan uzaklaşan ve amaçsız bir şekilde dünyada yaşayan birey, kendi benliğinin öteki tarafının keşfine çıkmış aynı zamanda benliğinin oluşumuna ötekilerin negatif etkisi ile toplumdan ötekileşmiştir. Türk romanının temalarında ve kahramanlarında görülen bu arayış ve ötekileşme, “ben” ve öteki konusunun temelini oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖTEKİ

1.1. Kelime ve Kavram Olarak Öteki

Kelime anlamı olarak öteki, “*sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olana*”⁴¹ denmektedir. Ayrıca öteki, “*Göz önünde bulunan şeyden geri kalanı*”⁴² anlamına da gelmektedir. Arapça “ecnebi” ve “ağyar” sözcükleri bir anlamda “öteki”ni de ifade etmektedir. “Ağyar”, “gayrı”nın çoğulu olup, öbürleri, diğerleri, yabancılar, başkaları anlamına gelmektedir. “Ecnebi” sözcüğü de başka devlet uyruğunda olan (kimse), yabancı anlamına gelir. Öteki kelimesi “yabancı” kavramıyla da ilişkilendirildiği için bu kavrama değinmek yerinde olacaktır.

*“Belli tarihsel şartlarda insan ve toplum etkinlikleri ürünlerinin, bu etkinliklerden bağımsız ve bunlara egemen olan öğelerin değişik biçimde kavranmasına”*⁴³ yabancılaşma veya benzer anlamıyla ötekileşme denir. Bu *“yabancılaşma/ötekileşme kişinin kendi benliğine veya benliğinin parçalarına olabileceği gibi başkalarına yönelik de olabilir.”*⁴⁴

Öteki kavramının ne olduğuna nasıl bir olgu ve algılama olduğuna dair felsefeden psikolojiye, edebiyattan siyaset bilimine kadar birçok yorum getirilmiştir. Bu tanımın sonuçlandırılması, sosyal bilimlerin her alanına katkı sağlayacaktır. Veciz bir ifadeyle dile getirilirse öteki, “biz” olmayanın kişileştirilmesidir.

Felsefe sözlüğünde ise öteki kavramı, başta toplum bilim, insanbilim ve ruh çözümleme alanları olmak üzere değişik kültür çalışmalarında, belli bir kişi ya da belli bir grup kimliği karşısında farklılık gösteren ya da alt insan olarak tanımlanan kişiler öbeğidir. Bu anlamda, kadının ötekisi erkek, Doğu’nun ötekisi Batı, konuşmanın ötekisi

⁴¹Türkçe Sözlük, Ankara 2005, s. 1551.

⁴²Türkçe Altın Sözlük, İstanbul 1999, s. 258.

⁴³Türkçe Sözlük, a.g.e., s. 2102.

⁴⁴Selçuk Budak, Psikoloji Sözlüğü, Ankara 2000, s. 817.

yazıdır. Öteki nitelmesi ya da terimi, belli bir konunun, durumun, varlığın tam karşısında yer alanı, karşıt ikiliğin hep değersiz görülen kanadını anlatır.⁴⁵

Tarihsel süreç içerisinde öteki kavramına sosyolojik ve antropolojik olarak araştırmacılar tarafından kuramsal yaklaşımlar getirilmiştir. Bunları şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

1-Ampirik Nesne Olarak “Öteki”: ‘Öteki’ burada, bir kavram olarak nitelendirilir.

2-Kültürel Nesne Olarak “Öteki”: Modern ve geleneksel yani doğu ve batı ayrımından yola çıkılarak geliştirilen bir yaklaşımdır. Burada modern olmayan ötekileştirilir.

3-Bir Varlık Olarak “Öteki”: Modern kimliğin anlaşılmasını sağlayan ve benliğin yapılanmasına yardımcı olan ötekidir.

4-Söylemsel Yapı Olarak “Öteki”: Burada, “öteki”, çeşitli söylemler açısından bilginliği durumundadır. Özellikle Edward Said, “Orientalism” adlı kitabında bu yaklaşıma açıklık getirmektedir.

5-Farklılık Olarak “Öteki”. Edward Said, adı geçen eserinde bu tarz “öteki”nin oluşum sürecine de yer vermektedir.⁴⁶

Öteki kavramı, sosyolojik ve psikolojik derinliği olan bir kavram olduğundan dolayı bireyin kimlik oluşumuna etki eden bir olgu konumundadır. Bu nedenle burada, öncelikle kimlik ve kendilik kavramlarının da aydınlatılması gerekmektedir. Unutulmaması gerekir ki bireyin kimlik oluşumuna etkisi olmayan birey, öteki değildir. Etkisiz eleman konumundaki bu birey, diğeri/başkası kavramı ile konumlandırılabilir. Bu bireyin öteki olabilmesi için, kimlik oluşumuna tarihsel ve kültürel noktada etkisinin olması gerekmektedir. Ötekinin etkinliği ve varlığı, bireyin benlik ve kimlik oluşumu ile var olmaktadır.

“Öteki” algılamasının oluşumu, bazı kavramların var oluşuna bağlıdır. Bu kavramlar ise “**kendilik**” ve “**kimlik**” kavramlarıdır. Her ne kadar birbirine yakın ve

⁴⁵ *Felsefe Sözlüğü*, Ankara 2003, s.1011.

⁴⁶ F. Keyman, M. Mutman, M. Yeğenoğlu, *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*, İstanbul 1996, s. 77.

benzer anlamlara sahip olsalar da bu iki kavram birbiriyle iç içedir. Çünkü kişilik oluşmadan bireysel kimlik, bireysel kimlik oluşmadan da kolektif/toplumsal kimlik oluşmaz. Böylelikle toplumsal kimlik oluşmadan da oluşan toplumsal kimliğin karşıtı olan farklı bir kimlik yani “öteki” kimliği oluşamaz. Toplumun kendisine “biz” diyebilmesi için veya toplumun kendi “biz”ini meydana getirebilmesi için “öteki”ne ihtiyacı vardır ve “öteki”yi tanımlaması gerekmektedir. Bundan dolayı kimlik ve kendilik kavramları tanımlamak gerekmektedir.

Kimlik oluşumu, çocukluğun ilk yıllarında başlar ve aşamalı bir şekilde bir ömür boyu devam eder. Öncelikle aile içi etkileşimlerle şekillenen kimlik, kendine güven, özsaygı, değerlilik duygularıyla olumlu ya da olumsuz bir biçimde gelişmeye başlar. “Ben kimim?” sorusunun dayanağı olan “ben”in tanınması ve tanımlanması, kimliğin sosyal psikolojik temeline işaret eder.

Kişinin “ben”liği ile kimliği arasında yadsınamaz bir bağ bulunmaktadır. Çünkü psikolojide kimlik kavramı, “benlik” olarak tanımlanmaktadır. Benlik kavramı, bireyin “kim olduğunu” tarif eder ve bireyin diğerleriyle ilişkisi içinde şekil alır ancak “öteki”lerin davranışlarımıza verdiği geri bildirimler ve onlarla olan ilişkiler doğrultusunda benlik biçimlenmektedir. Böylelikle “öteki”nin kişiliğin biçimlenmesinde ve şekillenmesinde etkili bir fonksiyonu olduğu görülmektedir. Ayrıca “benlik” kavramı psikoloji eksenli kullanılırken, kimlik kavramı da sosyoloji eksenli kullanılmaktadır.

İnsanın varoluşundan itibaren dinamizmini muhafaza eden bir olgu olarak karşılaşılan ben/benlik, Freud’un tanımlaması ile “öz-ben”dir. Bu kişiliğin oluşmasında karşılaşılan “öz-ben” kimlik oluşumunda yadsınamaz bir alternatiftir. Özünde içsel dinamizmini korur. İnsan her ne kadar bu kayıtsız yapısını özünde barındırırsa da, oluşumundan kaynaklanan “sosyal-ben”i diğer insanlarla ve çevresi ile etkileşime girmek istemektedir. Bu iki farklı boyutu (özel-tümel) bünyesinde barındıran insan, varlığında zengin ontolojik unsurlar sergiler.

Benlik, bireyde tanımlandıktan sonra başkaları tarafından tanınmak istenmektedir. Bu “başkaları” ifadesi öteki’yi konumlandırmaktadır. Tanımlanan ve oluşan benlik, tanımlanma sürecinde kimliğini oluşturmaktadır. Çünkü psişik bir olgu olan benlik, toplumsal bir olgu olan kimlik oluşumuna doğru varoluşsal bir süreç takip

etmektedir. Bireyin kimlik sahibi olabilmesi için de kendisini diğerlerinden/ötekilerden ayıracak bir tarzı olması gerekmektedir. Bu tarzın oluşumu da toplumsal değerlerden bağımsız değildir. Benlik ve kimlik oluşumunda öteki'nin dominant bir etkisi olduğundan her iki olgu da ötekisiz oluşmamaktadır ve ötekine muhtaçtır. Birey; “Ben erkeğim” diyerek kadın olmadığını, “O fakirdir” ifadesi ile de zengin olduğunu belirtmektedir.

Erikson'un sosyal psikolojisine göre bireyin kimlik kavramının çekirdeğinde bireyin içsel dinamiğinin yanında, içinde yaşadığı sosyal grubun içsel birikimi de vardır ve çoğu zaman kişilik, toplumun içsel birikimine göre şekillenir.⁴⁷ Böylelikle bireysel kimlik de içeriden dışarıya değil, dışarıdan içeriye doğru şekillenir ve gelişir. *“Toplumsal bir olgu olarak kişisel kimliğin geliştiği, evrensel ve insanlar arasında geçen sürece sosyalleşme denmektedir.”*⁴⁸

Bireysel kimliğin oluşumu üzerinde konuşan bilim adamlarından biri olan Alfred Adler'in bireysel psikolojisinde; bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan bir bütünlük içerisinde olan bireyin, kimlik bütünlüğü oluşur. Bu bütünlükle birlikte bireyin “yaşam biçimi” oluşur ve bu üç temel şarta göre yaşam biçimi şekillenir. Jung'a göre ise kişilik oluşumu, kişinin “ben”iyle bütünleşmesine bağlıdır. Bu psikoloji kuramına göre ise bu oluşum, tarih-yaşam artalanında psikanaliz perspektifinde arketipler olarak anlamlandırılmaktadır.⁴⁹ Bireyin kişilik oluşumunda atalarından kalma soyut ve psikososyal yaşam genlerinin etkisi olduğunu savunan kolektif bilinçaltı, kişilik gelişiminde tarihî kaynak olarak gösterilir.

“Kendi”lik kavramı ise 1970'lerde Heinz Kohut tarafından geliştirilmiş psikanalitik bir kuramdır. “The Restoration of the Self” kitabında benlik kavramına yeni işlevler yüklemek yerine “self(kendilik)” kavramını ortaya atmıştır. Psikanalitik kavramlar üzerinde köklü değişiklikler yapan Heinz Kohut, eş duyum ve iç gözlem yöntemi ile benlik noktasında psikolojik sorunları olan hastaları tedavi etmeyi amaçlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde benlik konusundaki çalışmalarıyla ünlü bir sosyal psikolog olan Charles Horton Cooley (1861-1929) geliştirdiği “ayna benlik”

⁴⁷ O. Bozdemir, *a.g.e.*, s. 10.

⁴⁸ O. Bozdemir, *a.g.e.*, s.19.

⁴⁹ www.hafizaguncesi.blogspot.com.

kavramı ile kendilik kavramını yapılandırmaya çalışmıştır. “On sekiz aylık bir bebek, yürümeye başlayınca, önce kendini tutacak birini arar. Bu onun ailesidir, ebeveynlerine gülerken yere düşer. Anne ve baba ellerini çırpar ve bu olaya kahkahayla gülerler. Bebek bu durumda ailesinin kendisini komik bulduğunu düşünür ve onların davranışlarını onaylar. Yani kendini komik bir bebek olarak niteler ve bu davranışı nedeniyle onay gördüğü için de onu tekrarlar. Bu durum Cooley’in ayna benlik kavramının oluşumunu kısaca anlatmaktadır.”⁵⁰

Cooley’e göre benlik ve kendilik, bireyin içgüdüsel duygularının karşılıklı etkileşim ile düzenlemesi ile oluşmaktadır. Çocuk, erken yaşlarda aile ve akrabalık gibi birincil gruplarda gördüğü davranışları anlamaya çalışır. Daha sonra bu gruplarda gördüğü her türlü davranışı kendi açısından yorumlayarak, kendini bu gruplara göre değerlendirir. Başkalarının kendisi hakkında ne düşündüğünü anlamaya çalışır. Cooley, bu sürece ayna benlik adını vermektedir. Böylece başkalarının bize yansıyan tavır ve hareketleri kendimize yansıtılanı gördüğümüz bir aynaya benzetilir. İşte bu yansımadan benlik ve kendilik kavramı gelişir. Diğer insanların bize olan tavır ve hareketlerinden kendimizin iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin, saygılı veya saygısız hoşgörülü ya da hoşgörüsüz olduğu anlaşılır. İşte bu ayna benliktir. Bireyin kendisi ve birçok toplumsal davranışları hakkındaki yargısını belirleyen şey, onun başkalarının kendisi için ne düşündüğünü bilmesidir.

Kendilik kavramına Sosyolog Doğu Ergil farklı bir yaklaşım getirmektedir. Doğu Ergil’e göre bireyin sosyal kimliği “ben” ve “kendim” öğelerinden oluşmaktadır. Ergil’e göre çocuğun hiperaktivitesini sağlayan davranış deposu “ben”likte bulunmaktadır. “Kendim” olarak adlandırılan sosyo – psikik alan ise zamanla gelişir ve “ben”liği denetim almaya çalışır. “Kendim” katmanında Ferud’un süperego katmanındaki davranış psikolojisi sergilenmeye çalışılmaktadır. “Ben”liğin toplum ile tepkimeye girmesi sonucu “kendim” alanının sınırları belirlenmeye başlar. Mesela elbisesini yakmak isteyen bir çocuğa, annesi “hayır olmaz” diyerek tepki gösterir. Böylelikle “kendi”si elbisesini yakmak üzere olan “ben”i durdurur.⁵¹

“Ben” bireyin kişilik tepkisi olurken “kendim” ise “ben”i denetleyen ve uyarıcı benliğin bir parçasıdır. Mesela, babasının traş losyonunu lavaboya dökmek isteyen

⁵⁰ <http://notoku.com/toplumsallasma-ile-ilgili-sosyolojik-kuramlar>

⁵¹ Doğu Ergil, *Toplum Ve İnsan*, İstanbul 2012, s.46.

çocuğu, engelleyen ve uyarıcı örgütlenmiş tutumlar dizisi “kendim” olarak ortaya çıkmaktadır.⁵² “Ben” ve “kendim” arasında denge kuramayan çocuk, kendi kendini kontrol edecek öz-denetimi kazanamaz.

Kimliğin diğeri boyutuna etki eden duygu, kişinin temel bileşenlerinden olan aidiyet duygusudur. Kişinin sosyal ve kolektif bilincinin oluşumunu sağlamaktadır. Böylelikle Adam Smith’in önerdiği kimliğin ikinci boyutu ve aşaması olan kolektif kimlik ile karşılaşılır.⁵³ Bireysel kimliğin özü olan “ben”, kolektif kimlikte “biz”e dönüşmüştür. Stuart Hall’e göre; “öteki ve biz ilişkisi, birbirini tamamlayan bir ilişkidir. Öteki’ni dışlarken, biz’i, biz’i oluştururken de, öteki’ni biçimlendiririz. Biz, kendisinin nerede olduğunu, ne olduğunu bilir ve geri kalan her şeyi, buna göre konumlandırır.”⁵⁴

Benlik denen kompleks yapının kişilik denen sınırları, toplumun tarih ve kültürel dinamik özelliklerine göre çizilir. İki varlık da (birey-toplum) birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen kısır döngü içerisindedir. Kişisel veya bireysel kimlik, toplumca oluşturulur ve toplumsallığa/toplumsallaşmaya bağlıdır. Bu bağlamda sosyolojik olarak bir insanın kişiliğinin bir üst katmanı olan kimliğini oluşturabilmesi, birbirlerine karşı davranışsal yansıma özelliklerine bağlıdır.

Bireysel kimliğin oluşumunda etkili olan ırk, tür, gen, tarih insanın kimliğini oluşturmada önemli belirleyiciler arasındadır. Her bireyin orijinal bir benliği olduğu hatırlanırsa “nev-i şahsına münhasır” bir tür olarak bireyin benlik formu oluşur. Toplumsal bilince ve bilinçaltına göre şekillenen kimlikler aynı zamanda “öteki”nin tanımlanması ile de kurgulanmaktadır. Çünkü bireyin bağlı bulunduğu millî ve kültürel miras, benlik oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Kimliğin yapılanması ve inşası “öteki” ile var olduğu için bireyin, kendini tanımlamada “Bireyin kendisini ne olarak tanımladığı ve konumlandığı” ya da “kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu” soruları önemlidir. Çünkü burada kişinin kendini diğerleri ile yani öteki ile kıyaslama fonksiyonu vardır. Bireysel kimliğin oluşumunda “ben kimim?” sorusu önemliyken sosyal kimliğin oluşumunda “biz kimiz?” sorusu önemlidir. Kendimizin kendimiz olabilmesi için ötekinin

⁵² D. Ergil, a.g.e., s. 47.

⁵³ Sibel Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, *Journal of Yaşar University*, S.17(5), 2010, s. 2886-2899.

⁵⁴ S. Karaduman, a.g.m., s. 2889.

gerekliliği, ötekinin kendiliğın varoluş koşulu olduğu anlamına gelmektedir. Kişinin bilincindeki iç sesi şunu seslendirmektedir: “Ben’ ancak ‘öteki’ ile var olabilirim. Çünkü ben, o olmayım.” Mehmet Ali Kılıçbay ise bu durumu şu cümlelerle özetlemektedir: “Kendi kimliğinin inşa aynası olan ‘öteki’ de zaten hem kendini negatif bir şekilde inşa etmiştir, hem de bu kimlik cephesi tarafından inşa edilmektedir.”⁵⁵

Erikson’un sosyal psikolojisinde ve A.Adler’in bireysel psikolojisinde bireysel kimlik oluşumunda, toplumun bilinçaltı göz ardı edilmemektedir. Çünkü bireyin kimliği, içinde yaşadığı toplumun sosyolojik ritüellerine göre de şekillenmektedir. Jung ise ortaya koyduğu arketip yaklaşımı ile toplumun bilinçaltı derinliklerine işaret etmektedir. Jung’a göre arketipler, zihinsel mimarinin temelini oluşturduğu için toplumun zihinsel haritasının hafızası, o toplumun sahip olduğu mitler, efsaneler ve masallara göre oluşmaktadır. Bu tarz kültürel unsurlar, toplumun kimliğini oluşturduğu gibi toplumdaki bireyin kimliğine de etki etmektedir. Nitekim yeni doğan bir bebeğe, dünyaya geldiği toplum içindeki kültürel mirasları sembolize eden isimler verilir. Böylelikle bebek, kendisine verilen isim çerçevesinde kimliğini oluşturmaya başlayarak o toplumun kültür mirasının taşıyıcısı misyonunu üstlenir.

S.Freud’un psikanalize kattığı ve insan bilincinin ahlâk, etik ve sanat yönünü temsil ederek bilincin topluma dönük yüzü olan süperego kavramında ise birey, kimliğini oluştururken toplumun etik anlayışına göre süperego yardımı ile bir otokontrol sistemi belirlemektedir. Böylelikle birey, kendine göre ötekilerden oluşan toplumun bireyleri yardımıyla toplumun vicdanını kendi benliğinde yansıtmak isteyerek kimliğini oluşturur. Çünkü her benliğe göre, bir başka benlik öteki konumundadır. Çevresindeki ötekilere göre benliğini ve kimliğini oluşturmaya çalışan birey, toplumun ortak kabulleri ve klişelerine göre kimliğini ortak paydadaki forma göre oluşturur. Çünkü bireyin benlik ve kimlik çerçevesi, içinde yaşadığı toplumun şartlarından bağımsız değildir.

Bilinç/Beden/Toplum üçlüsünün iletişim düzleminde etkili koordinasyonu sayesinde oluşan kimliğin öğelerinden olan toplumun tarihsel ve dilsel arka planı, kişilik ve kimlik gelişiminin dinamizm noktalarındandır. Kültürel, etnik ve ulusal kimliğin birleşerek “kolektif kimlik” denilen tümel bir kimlik oluşur. 72 milleti bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti vatandaşının Osmanlı kimliği vardır. Devlet

⁵⁵ Mehmet Ali Kılıçbay, “Kimlikler Okyanusu”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi- Kimlikler Özel Sayısı*, S. 23, s. 156.

düzeninde uzun yıllar rol oynayan devşirme sistemi ile kimliksizleşen köleler, kişisel algı ve yetenekleri ile bir üst kimlik kazanarak toplumsal kimliğin parçası olmuşlardır. Çünkü benlik ve kişiliğin çerçevesi, içinde bulunulan toplumsal şartlardan bağımsız değildir.

*“Burada ana mesele bu alt tabakaların kimliğinin ne olduğu, neye göre ve nasıl tayin edildiğini tespit etmektir. Alt kesimlerin ‘Fransız’ teriminden anladıkları kimlik; etnik, soy ve kavim esasına dayanan bir kimliktir ama yalnız ırkı esas tutan bir kimlik değildir. Tam tersine etnik kimlik soy kadar, din, dil, sanat, giyim vs. değerlerin tümünden oluşan ve Fransız toplumunu diğer toplumlardan ayıran bir yaşayış ve düşünüş şeklini ifade eden bir kimliktir.”*⁵⁶

Diğer toplumlardan farklılık nedeniyle belirginleşen kimlik, ortamdan dolayı da değişime uğramaktadır.⁵⁷ Belli kimliklere farklı anlam yükleyerek ve farklı kimliklere belli anlam yükleyerek “öteki” ve “ötekileştirme” mekanizması ile karşılaştırılır. *“Kimlikler belli amaçlara yönelik kullanılan araçlardır. Bu açıdan kimlik bir yandan insanların özünü, kim olduğunu belirleyen benliğin ayrılmaz bir parçası, öte yandan belli amaçlar doğrultusunda bilinçli olarak üretilen ve kullanılan araç hatta silah olabilmektedir.”*⁵⁸

Ancak kimliğin bu dominant etkisi modern çağla birlikte zayıflamıştır. Geleneksel toplumlarda muhafazakâr tutum sonucu kimlik, toplumca belirlenir ancak modernleşme sürecinde kimlik, kişinin kendi sorumluluğuna bırakılmıştır. *“Geleneksel toplum, farklılıkları ayrımcılığa indirger, farklı olanı ötekileştirir. Farklılıkları, ayrımcılık olarak görmemek, farklı olanı ötekileştirmeden kabul etmekse, modern toplumları, geleneksel toplumlardan ayırır.”*⁵⁹ Modernleşme ile birlikte birey, kendi kimlik ve şahsiyetini oluşturan tarihî, sosyolojik ve kültürel sürece yabancılaşarak kimlik karmaşası/yoşlaşması ve bunalımı yaşamıştır. Böylelikle *“toplumun değerlerinin uzağına düşüp başka değerleri benimsemesi veya benimsemeksizin tekrarlaması”*⁶⁰ anlamında da bir yabancılaşma ile de karşılaşılır.

⁵⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul 2011, s.59.

⁵⁷ Melike Günyüz, “Nuran Turan’ın ‘Ulya Topkapı Sarayında’ Adlı Eserinde Ötekileştirme Sorununun Ele Alınış Biçimi” *Ayraç Dergisi*, Ağustos 2011/22, s.41.

⁵⁸ Nuran Hortaçsu, *Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, Ankara 2007, s.63.

⁵⁹ Hilmi Yavuz, *Alafrangalığın Tarihi*, İstanbul 2010, s 101.

⁶⁰ Yümni Sezen, *Çağdaşlaşma Yabancılaşma ve Kimlik*, İstanbul 2002, s. 93.

Kimlik ve kendilik olgularının benlik paradigmasında tanımlanması ile “öteki”nin tanımı da otomatik olarak zihinlerde belirginleşmiş olur. Her türlü kişiliğin ve kimliğin karşısındaki farklı bir kişilik ve kimlik, birbirinin zıttı/karşısı olması nedeniyle “öteki” kavramı değişkenlik gösterir. Öteki, kimliğin oluşumuna direkt bir şekilde etki ederken; “diğerleri” denen ötekinin farklı ve zayıf versiyonunun, kimlik oluşumuna etkisi zayıftır. Buna paralel olarak her kimlik normunun karşıtı öteki değildir. Çünkü “diğerleri” denen geniş bir sosyal dışlama alanı ile karşılaşmaktadır. “Öteki” tek boyutlu bir dışlama iken “diğerleri” zihinsel olarak geniş boyutlu ama etki alanı olarak dar bir dışlamadır.

“ ‘Öteki’ kavramı bir kabilenin, milletin ya da dinin iç tutarlılığını yansıtan bir tanımlama iken ‘Diğerleri’ kavramı farklı özelliklere sahip değişik toplulukların, milletlerin, dinlerin ve medeniyetlerin tümünü ihtiva etmektedir.”⁶¹ Mesela, bir Sırp için “öteki” Müslüman ve Boşnak ise “diğerleri” kapsamına Meksikalı ya da Çinli girebilir. “ Öteki varlığının kabulü, kimlik seçimine ve onun sürekliliğine yardımcı olur.”⁶²

Öteki kavramının kimlikle olan yakından ilgisi, insanın kişilik gelişiminin oluşmasını sağlamaktadır. Ötekinin varlığı ile kimliği oluşan birey, farklılık göstererek kendileşir. Kişinin benlik oluşumunun sağlanması ile de toplumun bir parçası olan birey, kazandığı kimlikle toplumun kolektif kimliği arasında erimektedir.

1.1.1. “Ben” ve Öteki

Benlik kavramı, genel anlamı itibariyle bireyin kendisi için edindiği bilinçlilik durumunun bütünüdür. Benlik kavramının farklı disiplinlerde içerdiği kavram karşılığı şunlardır: Felsefe terimleri sözlüğünde birinci ve ikinci anlamı “*bilinçli bireyin kendini başkalarından ayırmasını dile getiren sözcük ve bilinç edimlerinin taşıyıcısı*”⁶³ dir. Psikoloji terimleri sözlüğünde: “*ego, ben: Psikanalitik kurama göre, bireyin farkında olduğu ve süperego ile id arasında kalan kişilik bölümü.*”⁶⁴ olarak tanımlanmaktadır. Sosyoloji terimleri sözlüğünde ise: “*Bireyin toplumsallaşma süreci içinde edindiği*

⁶¹ Ahmet Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-İdraki”, *Divan* 1997/1, s.16.

⁶² M. Günyüz, a.g.m., s.41.

⁶³ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1984, s. 17.

⁶⁴ Ahmet Erkuş, *Psikoloji Teimleri Sözlüğü*, Ankara 1994, s. 63.

*deneyimlerin ürünü olan tüm davranış biçimi, kendi kendisine ilişkin tasarımı*⁶⁵ olarak tanımlanmaktadır.

“Ben ve Öteki” konusunun merkez noktası olan bireyin “ben”liği; siyasi, sosyal, kültürel normların duyuş ve düşünüşüne göre şekillendiğinden dolayı “ben”in karşısında bulunan “öteki” başlı başına bir karşıtlığın ifadesi konumuna geçmektedir. Böylelikle bireyin benlik yapılanmasındaki duyuş ve düşünüş tarzına etki eden bireyler, öteki olarak algılanmaktadır.

Varlığın hüküm sürdüğü ve kimliğin ayakta kalmasını sağlayan bir ruh hükmünde olan ben/benlik ise, özünde “öteki”ni de içermektedir. Kişinin kendi benliğinin oluşmasında “öteki”nin varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Fakat bu yönüyle “öteki”; karşıt ideoloji safında yer alan birey değil, kişinin iç derinliklerinde saklı olan ve yeri geldiğinde kişinin kendi varlığının farkına varmasına yardımcı olan soyut bir “öteki”dir. Bu açıdan bakıldığında “ben” ve “öteki” var oluşu tamamlayan iki soyut algılar bütünüdür.

Madalyonun “öteki” yüzü tabirinden de anlaşılacağı gibi, insan benliğinin derinliklerinde saklı olan ve arzu, hırs ve isteklerle örüntülü bir yapıya sahip olan “id”; insanın öteki yüzündeki işlevi yerine getirmekle vazifelidir. Psikoloji bilimine, bilinç üstüne ek olarak bilinçaltı derinliğini de ekleyerek “psikanaliz” metodunu kazandıran Sigmund Freud’un id-ego-süper ego yapılanmasını ortaya çıkarması, insanın kendi benliğinde gel-gitler yaşaması “öteki”leşme veya “öteki”leşmeme mücadelesi vermesinin temel kaynağını oluşturur.

Kişiliğin karanlık ve “öteki” kısmı olan “id”in zaman kavramından yoksun olarak kaotik bir yapıya sahip olması ve mantıksal boyutta ifade edilememesi, insanın ben/benliğinin diğer katmanı olan ego’yu zor durumda bırakmaktadır. Çünkü ego, iç ile dış arasında denge kurmaya çalışırken ihtiyaç ile eylem arasında mantıklı düşünmeye de çalışır. Ayrıca süper egonun varlığa ve hayata dair sorularla kendi benliğini dürtüklemesi ve benliğin kendini araması egoyu tarifi imkânsız bir çıkmaz içine sokmaktadır.⁶⁶ Ego da, bu iki “öteki” arasında istikameti muhafaza etmeye çalışır.

⁶⁵ Özer Ozankaya, *Temel Toplumbilimleri Sözlüğü*, Ankara 1984, s. 14.

⁶⁶ İsmet Emre, *Edebiyat ve Psikoloji*, Ankara 2006, s.50.

*“Freud’a göre ‘id’ tarafından zorlanan süper ego tarafından kısıtlanan gerçeklik tarafından itilen ego, kendi içinde işleyen güçler ve etkiler içinde çarpınır. Sık sık şöyle haykırmaktan kendimizi alamayız: Hayat çok zor.”*⁶⁷ Bu bunalım ve buhranlar neticesinde ortaya patolojik bir durum çıkar: Kendine “öteki”leşmektir. Yani “öteki” olarak belirlenen id’in, bilinçaltının etkisinde kalıp kalmama savaşıdır.

Bu durumun Doğu Ergil’in ben ve kendim kavramları arasında benzerliği bulunmaktadır. “Kendim” kavramı, toplumun öngördüğü etik kurallar bütünlüğünü ve süperegonun sosyal boyutunu kapsamaktadır. “Ben” ise olaylara bireyin arzu ve isteklerinin tepkisidir. Soyut ve içsel öteki olan id nedeniyle bireyin kendine ötekileşmesi, Doğu Ergil’in “ben”in “kendim”e ötekileşmesi ile benzerlik göstermektedir.

Bilinçaltı; algılarımızı, bazı otomatik hareketlerimizi, fikir çağrışımlarını ilgilendirir. Bilinçdışı ise, toplum tarafından kabul edilmeyen arzuların bastırılması ve tamamen bilincin alanının dışında tutulması ile oluşur. Bilinçdışının ve bilinçaltının yapılanması da çocukluk dönemlerinin sağlıklı bir şekilde psikanalitik düzlemde gelişimine bağlıdır.⁶⁸

Freud; kişiliğin ve “ben”liğin temellerinin atıldığı çocukluk dönemlerini Oral – Anal – Fallik dönem diyerek üçe ayırmıştır. Oral dönem olarak adlandırılan evrede (0-18 ay) bebek; çevresinde gördüğü, eline aldığı ne varsa ağızına götürüp bu davranıştan haz alır. Bir sonraki evre 18-36 aylık dönemi kapsayan anal dönemdir. Tuvaletini yaparken büyük bir haz duyan çocuk için zevk bölgesi anal bölgedir. 3-6 yaş arasındaki zevk bölgesiyse genital bölgedir. Fallik dönem olarak adlandırılan bu yaşlarda çocukta, Oedipus ya da Elektra kompleksi gelişir. Bu evre çocuğun, “öteki” imgelemesi ile yüz yüze geleceği evredir.

Oedipus kompleksi, erkek çocuğun babasını annesinden kıskanması ve bilinçaltından babasının ölmesini istemesi olarak tanımlanır. Çocuğa göre baba, “öteki”dir. Dört ya da beş yaşlarında cinsel arzuları uyanan erkek çocukta, annesine yoğun bir cinsel istek ve bağlılık gelişir. Bu aşamada çocuk, bebekliğinden itibaren kendisini annesinin gözlerinde keşfetmeye başlar ve kendi dışındaki dünyayı, anne ve

⁶⁷ İ. Emre, *a.g.e.*, s. 52.

⁶⁸ www.pikoloji.fisek.com.tr/makale/sartre/htm

babasının diyalektiğinde geliştirir. Böylelikle cinsiyet faktörünün de araya girmesiyle çocuğun bireyleşmesi son bulur.⁶⁹

Çocuğun annesine sahip olma isteği babasını kendisinin karşıtı, rakibi olarak görmesine neden olur. Bu durumda babasının yerine geçmek ve onu ortadan kaldırmak isteyen çocukta babasına karşı büyük bir düşmanlık duygusu doğar. Babasını rakibi olarak görmesi aynı zamanda onda içdiş edilme (kastrasyon) korkusunu da geliştirir. Bu korku çocukta “öteki”nin korkusudur. Aynı zamanda bu korku, bireyde suçluluk psikolojisinin temelini de oluşturmaktadır. Kız çocuğunda ise bu durum tam ters bir işlev gösterir. Anne “öteki” olarak görülür ve baba kıskanılır. Bu duruma ise Elektra kompleksi denmektedir.

Psikanalitiğe “*Kendilik Nesnesi Kuramı*” ile farklılık kazandıran Heinz Kohut’a göre kişinin ‘kendiliği’nden başkası yani öteki varlığı, kişilik gelişiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Kohut’un anahtar kavramlarından birisi olan çocuk için “kendilik nesnesi”, her zaman anne veya anne temsilcisidir.⁷⁰

Heinz Kohut’un psikanalize kattığı kendilik nesnesi kavramı, öteki’yi ifade eden bir başka çağrışımdır. Çünkü bu kavram, ne tam anlamıyla “kendi”yi ne de “öteki(nesne)”yi tanımlamaktadır. Böylelikle her iki manaya da gelen bu kavram, kişinin bireysel gelişiminin ötekine muhtaç olmasını ifade etmektedir.⁷¹ Merton M. Gill’in makalesindeki tespitine göre kendilik nesnesinde özne ve nesnenin birbirlerini anlamlandırarak karşılıklı olarak şekillendiğini belirtmektedir.⁷² Kendilik nesnesi (öteki) ile birey, kişiliğini tamamlamaya çalışarak kendiliğini geliştirmeye çalışmaktadır. Birey, kendilik nesnesi yardımıyla narsistik patolojik durumdan kurtulmaktadır.

Kohut’un kuramına göre insanların benliğini tamamlamada iki temel ihtiyacı vardır. Birincisi aynalanma, ikincisi ise idealize etmedir. Aynalanma demek, ötekinin iç dünyasına empati yoluyla doğru yanıtlar vermesidir. Kişi, karşıdakinin benliğinin (öteki) derinliklerine inerek kişiyi tam olarak anlamaya çalışır. İdealize etme ise, bir

⁶⁹ Yunus Balcı, “Psikanalist Bir Romancı’nın Psikanalizi Yalnızız’da Yazarın Psikanalizi Üzerine Bir Uygulama Denemesi”, www.yunusbalci.com.

⁷⁰ www.okumasitesi.com/psikanalizin-oteki-yuzu-heinz-kohut

⁷¹ Yavuz Erten, *Psikanalizin Öteki Yüzü Heinz Kohut*, İstanbul 2004, s. 13.

⁷² Merton M. Gill, “Heinz Kohut’un Kendilik Psikolojisi”, *Psikanalizin Öteki Yüzü Heinz Kohut*, a.g.e., s. 13.

kişiyi ya da bir figürü gözde büyütüp, ondan güç almak, onunla aynı duyguları hissetmek demektir. Bu büyütülen ve sonsuz güç atfedilen kişide birey, kendini görür, bir süre sonra ötekini içselleştirerek ötekinin bu güçlü haline ulaşır. Ayna aktarımı ve idealize etme aktarımı, ayrı olarak düşünülmediği için genelde bu istekler birbirine karışmıştır. İşte insanın temel arzusu doğru “empati” yapabilen birinden bu geri dönüşleri alabilmektir. Bu kuramda, doğru “öteki”yi bulabilmek esastır.⁷³

Freud’dan oldukça farklı psikoloji anlayışına sahip olan Jacques Lacan’a göre insan, arzulanmayı arzulamaktadır. Bunun için de “öteki”ne ihtiyaç vardır. Dilin öznenen bağımsız yapıları olduğu için de insan, kendini dilde bulabilir. Böylelikle dil, bilinçdışının ilk basamağı olmaktadır.⁷⁴ “*Özne, kendini imlerken temelde öteki'nin arzusunu dile getirir.*”⁷⁵

Lacan’a göre çocuğun, kendini ve “öteki”ni tanıması ve tanımlaması ayna evresinde oluşmaya başlar. Çocuk ayna ile kendisinin bazı yansımalarını yaşantılayarak kendiliğin birliğini keşfeder. Çocuk, aynada kendisinin yansıtılmış imgesini keşfederek bir “ben” ve “ego” duygumu elde eder. İnsanın kendini, kendinden geri yansıyan bir imgeden algılayarak keşfetmesi, insanın kendini ona bir başkası tarafından yansıtılan imge sayesinde kurgulayabilmesi tarafından anlamlıdır. Böylelikle birey, kendisini çevredeki imgelerle tanımaktadır. Jung’a göre ise “*Bireyin kendini dış dünya ile ilişki içinde görmesi, kendisini çevresi içinde tanıması anlamına gelir.*”⁷⁶ Bilincin merkezi olan ben, bireyin yaşadığı çevre içinde kendini keşfetmesine olanak verir. Benlik bilincinin farkındalığı ile şekillenen bu süreç, bilinçli olma girişimleri ile belirginleşir. Benlik bilinci, bireyin kendini, yaşadığı çevre ile bütünleyerek tanımasıdır.

Hegel’in felsefesindeki diyalektik kurama göre öz-bilincin oluşumundaki olumsuzluk evresi, ötekilik evresini ifade etmektedir. Bu açıdan, bilincin karşıt terimi olan öteki, bilincin oluşumu için, bir olumsuzluk olarak vardır. Öteki, “Ben” ile karşıtlığında var olurken, aynı zamanda “Ben” de öteki ile karşıtlığında var olmaktadır. Bir başka deyişle, Hegel’de, “Ben”; öteki’ni belirlemek ve tümüyle ortadan kaldırmak yerine, onun tarafından belirlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında öteki kavramı, bilincin

⁷³ Merton M. Gill, a.g.m., s.274.

⁷⁴ İ. Emre, a.g.e., s. 109.

⁷⁵ İ. Emre, a.g.e., s. 110.

⁷⁶ www.tagore97.blogspot.com.

karşıtını oluşturan, ama ona anlamını kazandıran kavramdır. Bilinç bu karşıtlıkla tanımlama kazanan varlıktır.

Hegel'in bu kuramında efendi-köle diyalektiği dikkat çekmektedir. Hegel'de efendi-köle diyalektiği, öz-bilincin (kendiliğinin) dolayısıyla tüm tarihin oluşumunun ve gelişiminin kaynağında bulunur. Efendi, köle karşısında tanınmış bir bilinç konumunda olsa da, onun nesnelere ilişkisi köle aracılığıyla gerçekleşmektedir. Efendi'nin öz-bilincini etkin ve dominant duruma getirmesinde kendi isteklerini tatmin etme duygusu yatmaktadır.⁷⁷ Öteki'yi, kendi isteklerinin yerine getirilmesinde bir aracı olarak gören Hegel; benlik tatmini amacı ile öteki'yi silikleştirmek istemektedir. Öteki (köle), ben'in (efendi) bir parçası olarak görülür. Çünkü her istek, kendi varlığının öteki tarafından tanınmasını ve aynı zamanda ötekini kendinin bir ögesi haline getirmeyi gerektirmektedir. Böylelikle Hegel, "ben"lik ile öteki'nin savaşını belirtmektedir. Bu savaşım ifadesi ise Hobbes'in "*İnsan, insanın kurdudur.*" cümlesinin açılımı gibidir.

Levinas'a göre öteki, "ben"den bağımsız, ben de öteki'nden bağımsız olamaz, ancak öteki her zaman "ben"den mutlak bir etik istemde bulunur. İnsanın kendisinin, "ben"nin tüm dünyaya hâkim olma isteği, çevresini kendi uzantısı olarak yaşama isteği, totaliter bir dünya görüşüne yol açar. Oysa başkasının varlığını fark etme, "öteki"ne yönelme bu totaliter "ben"i yıkacaktır. Öteki'nin ayrı bir varlık olduğu, öteki'ne göre "ben"nin de yalnızca bir öteki olduğu görülünce durum değişir. Ben'in dünyayı bütüncül bir biçimde sahiplenme arzusu öteki'ni fark edince terk edilir. Başkasının varlığının araya girmesiyle ego zedelenir. Böylece öteki'ne karşı bir sorumluluk, bir görev duygusu belirmeye başlar.⁷⁸

Levinas'ın ahlak anlayışının en önemli noktası, "ben"nin öteki'ne yönelmesi, "öteki" için var olmasıdır. Öteki'ni fark etmek "ben"nin sadece kendi isteklerini tatmin ederek yaşamasını önleyerek, benliği kendinden kurtarır. Ben, öteki için var olmayı öğrendikçe, öteki'nin varlığı "ben"nin totaliter ve ben-merkezli dünyasını yıkar ve "ben"nin insan olmasını sağlar. Levinas'ın ahlak anlayışı öteki ile dayanışma zemini üzerine kurulurken varoluş felsefesi öteki'yi çatışma zemini üzerine oturtmuştur.⁷⁹

⁷⁷ Çiler Dursun, "Hegel'de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk", www.felsefekibi.com

⁷⁸ E. Apaydın, *a.g.t.*, s. 119.

⁷⁹ E. Apaydın, *a.g.t.* s. 119.

Jean Paul Sartre'in varoluş felsefesinin özgürlük anlayışında ise öteki'nin varlığı engel olarak görülmektedir. Sartre'a göre insan önce var olup özünü oluşturduğu için bu özünü oluşturmada temel ideali özgürlüğü yakalamaktır. Çünkü bilinç sahibi olmak özgür olmayı gerektirmektedir. Sartre'a göre insan *“bütünüyle özgür olduğu, her şeyin özgür seçiminin sonucu olduğu ve ne olduğunun bütünüyle kendisine bağlı olduğu bir varlıktır.”*⁸⁰ Böylelikle bilinçli olmak, özgür olmaktır. Özgür olmak bizim bir özelliğimiz değil, tam olarak varlığımızın kendisi olmaktadır.

İnsanın kendisi için en önemli özelliği özgür oluşu olmasıdır. Ancak öteki'nin varlığı kendisi için özgürlüğüne bir engeldir. Çünkü özgürlük, bireyin kendi değerlerini kendisinin oluşturmasıdır. Bireyin, ötekilerin değerlerine ve isteklerine göre değil kendi isteklerine göre davranma gücüne sahip olması, öteki'nin değerlerini görmemesine neden olur. Öteki ile olan ilişkiyi şu sözlerle dile getirir: *“Başkası benim için, kâh varlığımı benden çalan, kâh bana ait bir varlık olduğunu ortaya çıkarandır.”*⁸¹ Başkasıyla (öteki) olan ilişki, aslında bir çatışmadır.

Varoluş felsefesinde “ben” merkezdeyken, öteki'nin varlığına göre merkezdeki “ben”in konumu değişir. Böylelikle merkezî konumdan alınan “ben” ötekinin bakış açısının göre konumlandırılır. Varoluş felsefesindeki “ben”in ötekine tahammülü yoktur. Çünkü özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Aynı zamanda insan öteki olgusunun kesin olduğunu bilir ve onun varlığından kaynaklanan bir tedirginlik durumunda sürekli tehlike içinde korkar. Öteki'nin varlığı bir süre sonra rahatsız edici boyuta oluşur. Çünkü “ben”likte şöyle bir anlayış oluşur: *“Başkasının yanında ben fazlayım, gereksizim; benim yanımda da başkası fazla.”* anlayışıdır. Böylelikle Öteki, bakılanı kendi bakış açısından sürekli yeniden kuran, onun kendi dünyasını oluşturmasına asla izin vermeyen, bireyin özgürlüğünü ve varoluşunu gerçekleştirmesini tehdit ederek oraya çıkan bir bakıştır.⁸²

Heidegger'e göre ise öteki olgusu, insanı sıradanlaştırır. Varlığı özünde hissetmek isteyen birey, öteki'nin değer yargılarına göre davranmamalıdır. Öteki'nin değeri kalabalıkların değeridir. Oysa gerçek var olanın, bu yığın (kalabalığın) dünyasından çıkması gerekmektedir. Herkesin içinde olmak, sıradan olmaktır.

⁸⁰ Sinan Kılıç, *Jean Paul Sartre'in Varoluş Felsefesinde Öteki Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2006, s. 45.

⁸¹ S.Kılıç, *a.g.t.*, s. 61.

⁸² S.Kılıç, *a.g.t.*, s. 63.

Heidegger'e göre insanı "öteki"lerden kurtaran "kaygı"dır. Çünkü kaygı, insanı ötekilerin dünyasında bulunmaktan kurtarmaktadır. Sahici olmayan bireyler, kendilerini kalabalık içinde güvende hissederler, oradan çıkmaktan korkarlar. Kaygı, sahici varoluşa sahip kişi için vardır. İnsan, onlar (öteki) alanında olduğu sürece düşmüşlük içindedir. İnsanın kaygılı varoluşunu gerçekleştirebilmesi için bunu yapması gerekir.⁸³

"Öteki" kavramına sözü edilen felseficilerin tanımları ile yüzeysel olarak değinilmektedir. Bununla birlikte Sigmund Freud soyutsal ve içsel öteki yapılanmasına odaklanır. Diğer yandan Heinz Kohut, Jacques Lacan, Hegel, Levinas, Jean Paul Sartre ve Heidegger ise somut ve dışsal öteki yapılanması ile "ben" ve "öteki" kavramlarına açıklık getirmektedirler.

İnsan, varoluş sürecinde ötekinin varlığı ile benliğini ve kimliğini oluşturmaya çalışmaktadır. Bu varoluşu gerçekleştirebilmek, insanın antik çağdan itibaren mücadelesi olmuştur. Ancak yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren sanayi toplumunun aşılmasıyla birlikte ortaya çıkan modern toplumda insan ilişkileri yapaylaşmıştır. Bu yapaylaşma ile yüzleşen birey ve öteki arasındaki ilişkinin boyutlarında da bir takım problemler meydana gelmiştir. Modern toplumda bireyler, kalabalıklar içinde ötekileşerek yalnızlığı ve bireyselliği seçmişlerdir.

Varoluş problemi çerçevesinde topluma ötekileşen modern çağın insanı, değerlerinden koparılmış olduğundan kendini dünyaya bağlayacak hiçbir toplumsal değer bulamaz ve böylece kendisini boşlukta hisseder. Modernitenin getirdiği varoluşsal yük ile birlikte modern toplumda yaşayan birey, hayatın anlamını idrâk etme sorunsalı karşısında kendi kimliğini oluşturmak zorunda kalır. Bu sorunsalın temelini de "kimim ben?" sorusu oluşturmaktadır.

İnsanın modernite ile kendine "öteki"leşmesinin dinamizm noktası; kendi varlığını anlamlandırmaya çalışırken bu uğurda karşılaştığı çıkmazlara çözüm bulamamasıdır. Bu çıkmazların çıkış noktası ise sadece bir olguyu anlamaktan geçmektedir. O olgu da varoluş problemini çözüm yolu olarak algılamaktır. Varlığı anlama ve anlamlandırma olgusu, başlı başına bir problemdir. Bunun en büyük sebebi ise, bireyin; insan olmanın getirdiği sorulara çözüm bulamamasıdır. Çünkü insanoğlu, kendi varlığını ve özünü araştırmak ve bunun neticesinde de hayatı anlamlandırmak

⁸³ S. Kılıç, *a.g.t.*, s. 65.

ister. Ancak insan ölüm karşısında bir çıkmazda kalır. Bu çıkmaz sonucunda anlam ile anlamsızlık, insanın hayatı boyunca karşısına çıkar. Bu paradoks, insanın veya insanoğlunun, doğumundan ölümüne kadar kendisini yalnız bırakmayan bir süreçtir.

İç benliğine yönelen ve dünyada kendisini amaçsız ve araçsız hisseden insan, böylelikle yalnızlaşır. Kendisine sorulmayarak verilen hayatın yine kendisine sorulmayarak ölüm karşılığında alınması; insanın hayat ile ölüm arasında denge kurmasına engel olur. İnsanın bu trajedisinin nedeni ise, kendi özünü ve varlığını anlamak ve bunlara cevap bulma isteğidir. *“Bu bakımdan insanın dünyanın cazibesi ile ölüm realitesi arasındaki çabası absürt bir özellik kazanır.”*⁸⁴

Bu trajedi, insanın özüyle alakadar olduğundan medeniyetlerin çözülme süreçlerinde kimlik ve zihniyet değişimine etki etmektedir. Bu etkinin hareket noktası başta denildiği gibi trajedi neticesi insanın özünde var olan “egosentrik” yapının gün yüzüne çıkmasıdır. Teknolojinin gün yüzüne çıkmasıyla modernleşen insan tipi, içinde biriken ruhî bunalımından kurtulmak için kendini tatmin etme yoluna girer. Bunun sonucu olarak kendisi gibi olmayan insanları yabancılaştırarak ötekileştirmiş hem de kendisi toplumdan uzaklaşarak ötekileşmiştir. *“İnsanlara karşı ‘başka’ hisler beslemeye başlıyorlar, farklılaşıyorlar ve kitlenin ‘biz’ dediği atmosferine yabancılaşarak ‘başkası’laşıyorlar.”*⁸⁵

Absürtlük içinde sıkışmış olan insan, hayatı anlamlandıramadığı ölçüde özgür yaşamak ister. Çünkü bu tarz yaşamın felsefesinde mesuliyet duygusundan kaçırılmış hürriyet olgusu vardır. Bu durumun sonucu toplumdan “öteki”leşmek ve yabancılaşmak da olsa kendi isteğiyle insanın seçim yapması esastır. Sartre’ın “Bulanıt” eseri ile Albert Camus’nün “Yabancı” eserindeki kahramanlar, bu tarz “öteki”leşmeyi ve yabancılaşmayı örnekendirir. *“Hareketlerimizi bizzat kendimiz, hür olarak seçeceğiz; başkaları ve çevremizdeki insanları taklit etmeyeceğiz”*⁸⁶ sözlerinden de anlaşıldığı gibi bu tarz düşünen insanlar “öteki” olmayı baştan kabul etmektedirler. Bu felsefenin aksiyon adamlarından Sartre ise *“Kendi kendimi seçiyorum ama varlığımı değil, varoluş tarzımı seçiyorum.”* demektedir.⁸⁷

⁸⁴ Yunus Balcı, *Tanpınar Trajik Bir Şair Ve Şiiri*, İstanbul 2008, s. 19.

⁸⁵ M.Fatih Andı, *Hayata Edebiyatla Bakmak*, İstanbul 2010, s. 103.

⁸⁶ Nurettin Topçu, *Varoluş Felsefesi*, İstanbul 2010, s. 20.

⁸⁷ S. Kılıç, *a.g.t.*, s. 71.

Sonuç olarak “Ben ve Öteki”, “ben”in ve bir başka “ben” tarafından farklılık ve farkındalık olarak algılanmasıdır. Ben, kendi bilincinin farkına varmış özne statüsündedir. Kendi bilincinin farkına varmak demek, kendisi ile kendisi olmayan arasında bir sınır çizerek kendisi olmayanın (öteki) farkına varmak demektir. Böylelikle Ben, öteki’nin varlığını kabul etmekle kendi varlığını tasdik etmiş olmaktadır.

Bu durumdan dolayı “Ben ve Öteki” konusu “Toplum ve Öteki” konusunun çekirdeğini oluşturmaktadır. Çünkü her toplumun bireyi kendi “ben”ini korumak için “öteki”ne her türlü zulmü yapmaktan ve ötelemekten kaçınmamıştır. Bu durum siyasi, sosyal, etnik ve dini açıdan da böyledir. Aynı bakış açısı ile bir Türk’e göre bir Ermeni ne ise bir şehirlie göre bir köylü de öyledir. Her zümrenin temsilcisi öncelikle kendi “ben”ini yapılandırmak ve korumak için karşıt zümrenin temsilcisini kendinden öteleyerek uzaklaştırır ve öteki görür.

Ayrıca kimliğin öteki üzerinden inşa edilmesi sürecinde öteki kavramının doğası gereği kendi içinde bir olumsuzluk barındırması, beraberinde şu noktaları ön plana çıkarır. Öncelikle, birey kendini öteki ile tanımlar. Öteki negatif anlamıyla bizden olmayana, bizden farklı olanı çağrıştırır. Böylece, bireyin kendi kimliğini kavramasını kolaylaştırır.

1.1.2. Toplum ve Öteki

Sosyal bir varlık olma insan, özü itibarıyla toplum içinde yaşamaya mecburdur. Bu zorunluluktan dolayı da toplumun ve toplum içindeki kişilerin gelenek ve kültüründen etkilenir. “*Her şey zıddıyla bilinir.*” ifadesinin oluşturduğu düalizmden hareketle bu kişinin kimliği, karşısındaki kişinin tutum ve davranışlarına göre şekillenir. Bu yargı, sosyolojik düzeyde de ele alınabilir. Öyle ki kişiler kendi kimliğini oluşturmada ya da kendini tanımada ötekine ihtiyaç duyar. “*Bir başka kültürle yapılan kıyas, kimliği meydana getirir. Kimliğin keşfinde “ben” ve “öteki”nin farkına varmak yatar.*”⁸⁸ Kendini keşfeden “ben”, aynı çıkarlar doğrultusunda bir araya gelen “ben”lerle “biz”i oluşturmaktadır. Başlıktan da anlaşılacağı üzere “öteki” toplumsal boyutta incelenmektedir.

⁸⁸ Gülay Arıkan, “Avrupa-Türkiye İlişkileri ve Dönemsel Olarak Değişen “Öteki” Tanımları,” *HÜ Edebiyat Dergisi*, S.2, 2003, s. 62.

İnsanlık tarihinde ‘öteki’ kavramı bilinmeyen, yabancıyı keşfedilmesiyle doğmuştur. Bu keşif, var olan olanakların paylaşılması zorunluluğu, beraberinde bilinmeyen (öteki) oluşturduğu korkuyu getirmiştir. Böylelikle ‘ben’ ile ‘ötekini’ arasında çatışma zemini oluşturulmuştur. Çünkü insan, bilmediği şeye düşman olduğu gibi, anlamadığı şeye de zıttır.

Tarihin başlangıcından günümüze kadar, meydana gelen savaşların, patlak veren isyanların, yapılmaya çalışılan asimile faaliyetlerinin ve sömürü organizasyonlarının ve sömürü faaliyetleri sonucu meydana gelen köleleşmenin temelinde “ötekileştirme” ruhu yatmaktadır. Ötekileştirmek ise ötekini varlığına tahammül göstermeksizin reddetmektir ve öteki’yi kendileştirmeye çalışmaktır. Bu durum ise Hegel felsefesinin efendi – köle diyalektiği ile paralellik göstermektedir. Çünkü bir toplumda oluşturulan “öteki” imajı, diğerindeki “biz” duygusunu güçlendirir. Bu imaj, zamanla insanlığı tehdit eden düşmanlıklara dönüşür. Bu konuda Oryantalist Samuel Huntington “*Gerçek düşmanlar olmadan gerçek dostlar olmaz. Ne olmadığımızdan nefret etmediğimiz sürece ne olduğumuzu sevemeyiz.*”⁸⁹ cümleleriyle toplumda “biz” olarak oluşturulan ortak algının güçlenebilmesi için “öteki”ne duyulan ihtiyacı dile getirmektedir.

Toplum içindeki bireylerin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıklardan dolayı birbirlerini öteki görmesine geçilmeden önce Doğu – Batı algılaması ile oluşan toplumlararası öteki algılamasına ve toplumların birbirini öteki görme konusuna değinilmesi yerinde olacaktır.

Ünlü Oryantalist Edward Said, Batı’nın Doğu’yu oluştururken aynı zamanda kendi kimliğini de oluşturduğunu belirtir. “*Gerçekliğin kendisi ve en basit bilgi bile, ancak öteki ile birlikte oluşturulduğunda yarının kurucusu olarak işlevselleşir.*”⁹⁰ E. Said’e göre, Batı; Doğu’ya bir gerçeklik olarak değil, bir kurgu olarak yaklaşmıştır. Batı, kendisine ‘biz’, Doğu’ya “öteki” demiştir. E. Said’e göre oryantalizm, Doğu’ya ya da öteki’ye ilişkin hayal ve imge alanıdır. Ayrıca E. Said oryantalizmi örtük ve açık oryantalizm olarak ikiye ayırmaktadır.⁹¹

⁸⁹ Samuel P. Huntington, “Sağlam Milliyetçilik”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi- Medeniyetler Çatışması Özel Sayısı*, S.41, s. 69.

⁹⁰ Etyen Mahcupyan, *İçimizdeki Öteki*, İstanbul 2005, s. 37.

⁹¹ Bayram Ali Çetinkaya, “Batı’daki “Sürgün” Yabancı/Doğulu Edward Said’in Gözüyle Oryantalizm”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, S.1, Nisan 2009, s.2.

Açık oryantalizm, Doğu'nun dili, edebiyatı, tarihi, sosyolojisi ile ilgilenirken; örtük oryantalizm, Doğu'ya fantezi penceresinden bakmayı tercih eder. Örtük oryantalizm; rüyaların, korkuların, fantezilerin yani bilinçdışı alanın ifadesidir. Böylelikle Batı'nın öteki (Doğu) ile kurduğu ilişki bilinçdışıdır. Aynı zamanda örtük oryantalist bir düşünce ile Doğu, tanımlanmaya çalışılmaktadır. Ama Batı'nın yaptığı tanımlamak, var olanı (öteki) tanıyıp anlamak değil, var olanı yeniden kurgulayıp ifade etmektir. Böylelikle Doğu-Batı arasında ötekileşme gerçekleşmektedir. Nitekim Osmanlı ülkesine gelen Avrupalı seyyahların Osmanlı devlet teşkilatında ve kültür sisteminde eğitim ve edep yuvası olan Harem'i kendi fantezilerine ve kültürlerine göre kurgulayıp yorumlaması, örtük oryantalizmin önemli bir örneğidir.

“Öteki” kavramının Doğu – Batı algılamasında tarihsel boyutu irdelendiğinde şu tespitler ile karşılaşılır: İlk zamanlarda ‘öteki’ kelimesi, Avrupalılar tarafından bir tehdit unsuru olarak görülmemiştir. Bu kelime, ilk dönemlerde diğer toplulukları tanımlayan bir kavram iken 12.yüzyıl’dan 18. yüzyıl’a kadar Hıristiyan olmayan halkları ifade etmektedir. Eski Yunan’dan Hıristiyanlığa kadar ve sömürgecilikten aydınlanmaya kadar Batı'nın devam eden kültürel geleneğinde “öteki”, zamanla “ben” için bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır: Yunan’da barbar, Hıristiyanlıkta putperest kâfir, sömürgecilikte ilkel, yerli ve modern zamanlarda kültürel geri, “ben”den farklı olan “öteki”lerin söylemidir. Soğuk savaş yıllarında komünistler öteki kavramının içeriğini oluştururken, 11 Eylül’ den sonra Batı için öteki İslamiyet ve Müslümanlar olmuştur. Doğu – Batı olguları ve imgeleri, ötekileşmenin açık bir şekilde görüldüğü taraflardır. Çünkü uluslararası toplumsal sistemlerin temel çatışma ekseninde bu iki kutup vardır. Bu çatışmalar da imaj farklılıklarından kaynaklanmaktadır.⁹²

Öteki kavramını bazı araştırmacılar, imaj algılamasının bir sonucu olarak görür. İmaj ise gerçeğin tam olarak algılanmaya çalışılmasıdır. Aynı zamanda kişiye göre karşısındakinin oluşturduğu yargıdır. Bu konuda Herkül Milas şu tespiti yapmaktadır: *“Yani imaj temelde peşin yargıyı içeren bir yakıştırmadır. Kontrol edilebilen nedenlerden kaynaklanmamakta, toplumsal bir mesaj olarak zihinlerde, davranışlarda yer etmektedir.”*⁹³ Kişinin kendi deneyimleriyle veyahut ait olduğu toplumun ortak algılamasıyla oluşan paradigması/kültürel değerler dizgesi, kendi kültür penceresinden

⁹² Tuğba Elmacı, *Son Dönem Türk Sinemasında Kentli Kimlik Bağlamında Ötekinin Sunumu*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2006, s. 37.

⁹³ Herkül Milas, *Türk Romanı ve Öteki/ Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, İstanbul 2000, s.4.

bakmayan ve kendi imaj ekseninde olamayan bireyleri ötekileştirir. Bu ötekileştirmeye en büyük neden imajın oluşmasında etkili olan ve anti imajın şekillenmesini sağlayan “ön yargı”dır.

Yanlış imaj algılaması ile meydana gelen önyargı, ötekinin ötekiliğe mahkûm edilmesinin ifadesidir ve birey için algılama noktasında kolaya kaçmaktır. Bu önyargı neticesinde de “biz” ve “öteki” denilen olgularda farkında olmadan alt kimlik-üst kimlik problemi baş gösterir. Böylelikle bireysel bakış açısının su-i istimali ile toplumsal sorunlar meydana gelir. Önyargı sonucu farkında olmadan o toplum içinde yabancılaştırma/ötekileştirme faaliyetleri gizliden gizliye etkinliğini artırır. *“Yabancı kalmayı yeğlemek, yakına gelerek ötekine benzememeyi istememek demektir çoğunlukla. Bu durumda ister istemez ötekinin uzaktan size benzemesini beklersiniz.”*⁹⁴

Aynı zamanda “biz”lerden meydana gelen ve ulusal sistemin yapılandırılmasını ve işlevselliğini belirleyen “öteki” o ulusun ideal toplum modelini belirlemeye yardımcı olur. Düşünülen toplum modeli, aslında bireyin düşündüğü toplum modelidir. “Öteki” ve “biz” ilişkisi, birbirini tamamlayan ve tanımlayan bir ilişki olduğu için öteki dışlanırken, biz; biz oluşturulurken de, öteki biçimlendirilir. Biz, kendisinin nerede olduğunu, ne olduğunu bilir ve geri kalan her şeyi, buna göre konumlandırır. Birey, kendi bir kişidir ama toplumun bir parçasıdır. Kendinin bilincinde olmasına rağmen toplum onu tanımlar, yaşamı kendindedir, ama toplumda sürer. Bu durumda tek bir benlikten de söz edilememektedir.

Bu duruma paralel olarak her birey, topluma aidiyet duygusuyla bağlanmıştır. Çünkü insan, sosyal bir varlık olduğu için diğer insanlarla bir arada yaşamaya mecburdur. Böylelikle etrafındaki insanlarla etkileşimde bulunması kaçınılmaz olacaktır. Bu bir arada yaşama sonucu, ortak bir kültür ve milli bir hafıza oluşur. Bu etkileme sonucu her bireyin, sosyolojik olarak farklılığından ziyade aynılığı dikkati çeker. Böylelikle bu bireyler arasında ortak bir kültürel, sosyal ve siyasal bir payda oluşur. Bu ortak paydaya da toplumsal kimlik denir. Toplum kimliğinin sağlam oluşturulması öteki görmeyi tetiklemektedir.

Toplumsal kimliğin etkinliğini sağlayan ulus kavramı ise, farklı kültürlere sahip olmalarına rağmen ortak bir kültür ve kanun çerçevesinde tarihî bağları ile beraberliği

⁹⁴ Leyla İpekçi, *Bir Sevgili Gibi Yaşamak (Savaş, Kimlik ve Vicdana Dair)*, İstanbul 2007, s. 179.

göz önünde bulundurulan ve vatandaşlık kavramı ile aynı toprak parçası üzerinde yaşayan insanların birlikte oluşturdukları bir kavramdır. Böylelikle ulusal kimlik, toplumsal kimliğin şekillenmesinde en büyük etkidir. Tarihsel kökleri olan ve yurt ve vatan kavramları gibi ortak paydası olan bireyler; kültür, mâzi, dil ve din birlikteliği ile toplumun kültür unsurlarını oluştururlar.

Etnik olarak farklılık, biyolojik bir durum olmasına rağmen toplumsal aidiyet sosyolojik ve psikolojik bir durumdur. Yaşadığı toplumun sosyolojik değerlerini kendi içsel değerlerinde ve özünde kabullenen ve özümseyen birey, toplumun değerlerinden farklılık gösteren bireyleri öteki görür. Böylelikle toplum tarafından öteki görülme başlamış olur.

Ulusal kimliğin oluşumu çerçevesinde tarihî olaylar ve yaşanan acılar, o toplumda yaşayan insanların toplumsal kimlik oluşumunu etkiler. Buna paralel olarak ötekinin varlığıyla ve yardımıyla bir milletin mit ve efsaneleri, destan ve tarihi oluşmaya başlar. Bu kolektif şuur sonucu birey, “öteki”nin pek de lehinde düşünmez. *“Resmi kutlamalarda bu en açık biçimde görülür; ‘toplu bellek’ oluşturulurken ‘öteki’nin imajı da oluşur.”*⁹⁵

Aynı kültüre ve düşünceye sahip bireylerin oluşturduğu toplumda yaşayan bireyler, pek de lehinde olmadıkları ötekileri dışlamaya başlarlar. Çünkü meydana gelen toplumsal sorunların nedeni hep ötekilerdir. Bu sorunları, hep öteki sayılan grubun üzerine atmak, öteki’ye karşı da toplumun diğer unsurlarını birleştirir. Özünde farklı niteliklere sahip olan her birey, aynı kültürü paylaştığı toplumun zihniyeti gibi düşünmeye başlar. Farkında olmadan içinde bulunduğu kitlenin psikolojisine bürünür.

İnsanın vicdanının sesini, içinde bulunduğu toplumsal kitlenin vicdanının kolektif ve gür sesi bastırır. İnsan ruhundan çıkan ses, kitlesel sesin içinde kaybolur. *“Kitle içindeki ferdin, tek ve yalnız fertten ne kadar farklı olduğu kolaylıkla görülür.”*⁹⁶ Kişilikleri bakımından birbirine hiç benzemeyen bireyler, kitle psikolojisine adapte olarak aynı içgüdülere sahip olurlar. Bu bireyler, empati yapma özelliğini kaybederek ötekine karşı yargılar yumağı oluştururlar.

⁹⁵ H. Milas, *a.g.e.*, s. 7.

⁹⁶ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, Çev: Hasan İlhan, Ankara 2009, s.19.

Ötekinin değişik tanımlamalarla dışlandığı bir ortamda, bir gruba aidiyet duygusuyla bağlı olmanın getirdiği güvenin arkasına birey sığınmak zorundadır. Çünkü onun için başka bir varoluş yolu yoktur. Onu var eden şey hiç kuşkusuz karşısındakine göre bu öteki olma hissidir. Varlığını gerçekleştirmek isteyen bu “öteki”ne muhtaçtır. Milliyetçilik algılaması ile oluşan aidiyet duygusunda birey, aydınlanma çağının getirdiği akılcılık ilkesinden hareketle ve Fransız İhtilali’nin sonucu oluşan milliyetçilik duygusu ile din ve inanç ekseninde kırılmalar yaşamıştır.⁹⁷ Toplumun milliyetçilik algılanması ile oluşan aidiyet duygusundan hareketle birey, etnisite anlayışı ile aşırıya kaçarak soy milliyetçiliği yapmış ve etnik boyutta toplumda ötekileştirme gerçekleştirmiştir.

Her toplumda ortak kültürü yaşarken farklılığı hissedilen ve ortak değerlerle eritilemeyen farklı gruplar (azınlıklar vb.) olmuştur. Bu farklılık, yabancılaşma veya ötekilik sonucu o toplumda veya o ulusta sosyal ve siyasî sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarihte dikkat çeken ihtilâller, isyanlar ve göçler, bu durumun yansımasıdır. *“Kişilerin kimliklerine bağlı kalarak onlara üstün değer vermeleri, onlar uğruna kendini feda etmeleri olağandır. Ancak kimlikler arasında onlara verilen değerlere göre sıralama olduğu gibi, bazı kimlikler değer kaybettikleri için veya değersiz gösterildikleri için yok sayılmakta veya inkâr edilmektedirler.”*⁹⁸

Tarihte yüzyıllar sonucu oluşan kültürlerin en büyük korku kaynağı ise kültürel çözülmüştür. Çünkü kültürel çözülmü, “öteki”nin varlığı sonucu oluşan sosyolojik bir olgudur. Eliot’a göre kültürel çözülmünün sebeplerinden biri de ihtisaslaşmadır.⁹⁹ İhtisaslaşma her ne kadar toplumların modernleşmesine ve modernleşen toplumların ilerlemesine aracı olmuşsa da o toplumda kapanmayacak yaralar açmıştır. Çünkü her ihtisaslaşma beraberinde tabakalaşmayı, bu tabakalaşma da farklılaşmayı getirmiştir. Bu farklılaşma da bölünmeyi yani “öteki”leşmeyi doğurmuştur.

Kültürel çözülmeyi önlemek de ulusal bilinci “öteki” aracılığıyla yeniden kurgulamaktan geçmektedir. Çünkü toplumun her bireyi, kendi kültürel ve toplumsal kimliğini “öteki”ne karşı verilen mücadele ile şekillendirmiştir. Bu konuda “Medeniyetler Çatışması” iddiası ile gündeme gelen Samuel P. Huntington *“Bizler kim*

⁹⁷ Turgay Uzun, “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Kimlik Özel Sayısı*, S.23, s.131.

⁹⁸ K. H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, a.g.e., s.58.

⁹⁹ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, İstanbul 2006, s. 18.

*olduğumuzu, bir de kim olmadığımızı bildiğimizde ve çoğunlukla da kime karşı olduğumuzu bildiğimizde biliriz.”*¹⁰⁰ cümlesiyle toplum bilincinin oluşumunda “öteki”nin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Küreselleşen dünyada diğer insanların özelliklerinden ve başka toplumların kültürlerinden etkilenmemek mümkün değildir. Çok kültürlülüğün sonucu olan bu ortak yaşamda öteki görmek veya görülmek, karşıdaki insanın ve toplumun imaj algılanması ile meydana gelir. Bunun sonucunda birey, bazı seçenekler ile karşılaşır. Ya her etnik kültüre ve kimliğe eşit mesafeden yaklaşmak veya müstağni kalarak “yabancı” olmak veyahut tüm önyargılardan arınarak kendimizdeki kültürü kendimizden olmayan kültürler ile etkileşime sokmaktır. Çünkü kültür, herhangi bir toplumun yeryüzündeki ayrıcalığını belirten ve onun genel tavrını ve hayat anlayışını ifade eden bir kavram olduğu için bu tavidan ve hayat anlayışından farklılık gösteren bireyler “öteki” olarak etiketlenir. Böylelikle birey, toplumun çağlar boyunca oluşturduğu ortak miras olan kültürden farkındalık göstererek öteki görülür.

Farklılıklar ile dikkat çeken öteki, zamanla toplum içinde yaşamaya alışır. Toplumdan bağımsız bir yaşam gösteremeyen birey, kendisi ile birlikte toplumu idare edecek bir yönetim biçimi belirlemek zorundadır. İnsanlık tarihinde çeşitli yönetim biçimlerinin olması bu zorunluluğun göstergesidir. Teokrasiden demokrasiye kadar toplumların siyasi yönetim biçimlerinde yönetim ile halkın oluşturduğu tabakalaşma, bu iki sosyal tabakanın birbirini öteki olarak algılamasının sonucudur. Çünkü halkı, yönetilecek ve baskı kurulacak bir kitle olarak gören iktidar grubu, ötekileştirmenin verdiği bir hırs ile halk tabakasına karşı baskıda bulunmuştur. Halkın ise bu baskıya isyanlar ve devrimler ile karşılık vermesi, öteki görülmeye tepkisidir.

Toplumun değişim sürecinde siyasi rejimlerde meydana gelen yenilikler parlamenter sistemi gerektirmiştir. Bu gereklilik ile ortaya çıkan particilik algısı ile yönetim tarafından öteki görülen halk kitlesi, kendi arasında kutuplaşmaya giderek siyasi ideoloji ve rejim sistemini benimseme noktalarından görüş ayrılıkları yaşamıştır. Bu görüş ayrılıkları sonucu toplum içinde ayrı siyasî görüş grupları oluşmuştur. Bu gruplar, hem toplum tarafından hem de karşıt siyasî düşünceyi benimseyen gruplar tarafından öteki görülmüştür.

¹⁰⁰ S. P. Huntigton, “Sağlam Milliyetçilik”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi Medeniyetler Çatışması Özel Sayısı*, S.41, s. 72.

Toplum içinde söz hakkına sahip olan bireyin, yaşadığı yerin mekânsal niteliklerine göre kimlik olgusu şekileneceğinden dolayı toplumsal kimliğinin oluşmasında toplumdaki statüsü önemli yer tutmaktadır. Kentlileşme denen süreçte birey, göç hareketi ile kimliksel bir evrilme ve kırılma yaşamıştır. Bu bireyin, toplum içinde “öteki” görülüp dışlanmasının temelinde bu süreçte oluşturacağı “kentli” veya “köylü” kimliği önemli yer tutmaktadır. Modern ve geleneksel kimlik arasında ikilem yaşayan bireyin; göç ile kimlik elde etme çabası, toplum karşısında ötekileşmek istemediğinin kanıtıdır. Bu kanıt ise sosyolojik boyutta öteki insanların ortaya çıktığını göstermektedir.

Sosyolojik boyutta farklı nedenlerden dolayı kimlik çeşitlemesi ile karşılaşan bireyler, kültürel farklılıklardan dolayı Doğulu – Batılı, ekonomik düzlemde zengin–fakir ayrılığından oluşan köylü – şehirli, medeniyet olgusunu algılama farklılığından dolayı aydın – halk bağlamında öteki görülen insanlar olmuştur. Medeniyetler bazında Doğulu–Batılı ötekileştirmesi toplumlararası/kültürlerarası farklılığa işaret ederken etnik boyutta öteki görülen yabancılar (Türk’e göre Alman, İngiliz vs.) da bu farklılıkla paralellik gösterir. Ancak etnik boyutta diğer ötekileştirme olan azınlıklar konumundaki ötekiler de ise toplumlararası değil toplum içi farklılıklar söz konusudur.

İnsanın inanma ihtiyacından kaynaklanan ve bireyin yaşadığı topluma etki ederek kültürü şekillendiren din ve inanç algılaması da öteki görmeye neden olan olgulardandır. Zamanla sosyolojik kimlik halini alan bireyin din ve inanç algılaması, tarih içerisinde ötekileşme fonksiyonuna neden olmuştur.

Varoluşundan itibaren devamlı değişim içinde olan insanoğlu, toplumun gelişimi ile paralellik göstermektedir. Bu değişimlerle beraber kültür unsurlarında da değişimler meydana gelmiş ve zamanın ilerlemesi ile eski ile yeni, yaşlı ile genç, dede ile torun, baba ile oğul arasında bu kültürel farklılıklardan kaynaklanan birbirini anlayamama ve öteki görme faaliyeti oluşmuştur. Bu ise kuşaklararası ötekileştirmeyi meydana getirmiştir.

Toplumun bireyi olan fakat erkekten cinsiyet bakımından farklılık gösteren kadın ise tarihin başlangıcından itibaren ataerkil toplum yapısında öteki görülmüştür. Kadın, özü itibariyle erkek tarafından nesne ve nesil aracı görülerek ötekileştirilmiştir. Toplumda etik bir değer olan namus kavramının taşıyıcısı da kadın olarak kabul edilmiş

ve kadının bu değeri taşımadaki eksikliği, toplum tarafından mahalle baskısı adıyla anılan bir tepkiye dönüşmüştür. Toplumun bir parçası olan kadın, içinde yaşadığı toplum tarafından dışlanarak öteki görülmüştür. Cinsiyet bakımından kadın ve erkekten farklılık gösteren eşcinsel bireyler ise toplumun etik yapısına aykırı görüldüklerinden ötekileşme ile karşılaşmışlardır.

Toplumun bilinçaltını oluşturan masallar, destanlar, hikâyeler; ulusal kimliğin oluşumuna mitsel bir boyut kazandırmıştır. Halk, bu edebiyat unsurlarındaki kahramanlara insanî özelliklerin dışında bir misyon yüklemişlerdir. Bundan dolayı halk, fantastik boyutta ve büyülü gerçeklik algılamasında ötekileştirme gerçekleştirmektedir.

Benliğinde kendi varlık problemini aşamayan toplumun bireyleri ise zamanla yalnızlaşmıştır. Yalnızlaşmaya bir başka neden ise bireyin sahip olduğu psikolojik ve fiziki kusurlardır. Bu nedenle de bireyler, yalnızlaşarak toplumdaki ya kendi isteğiyle soyutlanmış ya da toplum onları zorla soyutlamıştır. Böylelikle toplumda öteki görülen bireyler de gün yüzüne çıkmıştır.

Sonuç olarak toplum ve öteki başlığı altında farklı toplumları oluşturan bireyler öteki görüldüğü gibi aynı toplumda yaşayan bireylerin de birbirlerini öteki görmesi dikkat çekmektedir. Çünkü toplum içindeki her “ben”, kendi kimliğinin ve toplumsal kimliğinin oluşumuna etki eden bir başka “ben”i öteki olarak görmektedir. Siyasal ve sosyal odaklı olayların farklılık meydana getirmesi ise toplum içindeki öteki algılamasını tetiklemiştir. Ayrıca toplumun benimsemiş olduğu değerlere zıt olan bireyler de toplum tarafından küllî bir dışlamaya maruz kalarak toplum tarafından öteki görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

1980 – 1990 ARASI TÜRK ROMANINDA ÖTEKİ

“Öteki” kavramının edebiyata yansımaları tarihten felsefeye, siyasetten psikolojiye kadar önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü ötekileşen insanın topluma kazandırılması veyahut toplumdaki uzaklaştırılması; tarihî ve kültürel değerler, felsefi ve psikolojik yaklaşımlar, sosyal ve siyasal düzenle yakından alakadardır. Her sosyolojik ve siyasi gelişme, toplumu yakından ilgilendirdiğinden bu gelişmelerin edebiyatın bir türü olan romana yansımaları kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla 1980 – 1990 arası Türk romanındaki temel yapı taşlarından biri olduğu gözlenen “öteki” kavramı üzerine yapılan böyle bir çalışma bu alana da önemli bir zenginlik katacaktır.

İncelememizin bu bölümünde “öteki” kavramının 1980 – 1990 yılları arasında Türk romanına yansımaları ele alınmaktadır. Öteki kavramının irdelendiği bu bölümde Adalet Ağaoğlu’ndan Orhan Pamuk’a, Yaşar Kemal’den Alev Alıtlı’ya kadar yirmi dokuz yazarın 50 popüler romanı üzerinden öteki kavramının algılanması dile getirilmektedir. Öteki kavramının oluşumu, siyasî düşünce ayrılıklarından da meydana geldiği için bu bölümün ilk kısmı, siyasi olarak öteki görülmenin romanlardaki yansımalarını oluşturmaktadır. Ele aldığımız romanlarda “Siyasi olarak öteki” algılanan bireyler ve bu bireylerin ötekileşme nedenleri sunulmuştur. Çünkü ele alınan 1980 – 1990 arası on yıllık dönem, ihtilâllerin, muhtıraların ve akabinde 1980 darbesinin birikimlerinin olduğu bir dönemdir.

Bölümün ikinci kısmını oluşturan “Sosyal Açıdan Öteki” algılamasında, toplumun ayrılmaz bir parçası olan bireyin; kültürel, coğrafi ve ekonomik öğelerin etkisi ile ötekileştirilmesi gözlenmiş ve bu bölümde “Doğu – Batı”, “Köy – Şehir” ve “Aydın – Halk” düzleminde çatışma ve öteki algılaması dile getirilmiştir. Ayrıca ötekileştirmenin en çok hissedildiği alanlardan biri olan ve ulusçu bir perspektifle bakmanın sonucu olan etnik açıdan öteki algılaması, romanların vak’a zamanı ve mekan öğeleri dikkate alınarak etnik öteki algılamasına değinilmiştir. Bu algılama da yabancılar ve azınlıklar olarak ikiye ayrılmıştır. Türk’e göre Alman, yabancı iken; Ermeni azınlık konumundadır. Mekânsal değişim göz önünde bulundurulduğunda ise Alman’a göre Türk, yabancıdan da ötesinde bir azınlıktır ve etnik olarak öteki görmenin bir sonucudur.

Din ve İnanç bakımından öteki görme ise bireyin, inandığı dinin ritüellerini yaşam tarzı haline getirmesi ile oluşan sosyal kimliği çerçevesinde bu başlık ikiye ayrılmıştır. Bunlar da dindar ve dindar olmayan öteki ile alevi – sünni ötekileşmesidir.

Bununla birlikte cinsiyet bakımından ilk ötekileşme, kadın ve erkeğin birbirini öteki olarak algılaması sonucu gerçekleşmektedir. Çünkü bir insan, Avrupalı ya da Afrikalı olmadan önce bir erkektir veya kadındır. Kadının, tarihin başlangıcından itibaren ataerkil toplumlarda köle, nesne ve nesil aracı olarak görülmesi kadının ötekileştirilmesinin işaretleridir. Namus kavramının toplum tarafından etiksel bir değer olarak algılanması ile kadının ötekileştirilmesi, daima göz önünde bulundurulmuş sosyolojik bir gerçektir. Modern zamanla birlikte kendi benliğini tatmin edemeyen insan, cinsiyet çeşitlemesi ile farklılık kazanmasına rağmen kendinde bulunan bu epiküryen ahlâkı nedeniyle toplumdan dışlanmıştır.

Toplumun devamlı bir değişim sürecine bağımlı olarak geliştiği gözlemlendiğinde ise nesiller arası farklılıkların kültürel, ekonomik ve siyasi konjoktür gibi nedenlerden dolayı birbirlerini anlamadıkları gözlenmiştir. Bu duruma, “Kuşaklararası öteki” konusunda değinilmektedir. Baba ile oğulun, dede ile torunun, ana ile kızın birbirlerini doğru algılayamayarak empati kuramamaları öteki olarak algılanmasının nedeni ve sonucudur.

Bölümün Üçüncü kısmını oluşturan “Psikolojik ve Felsefî Olarak öteki”nin oluşumunda birey, bazı felsefî sorunlar ve psikanalitik gelişimini tamamlayamamaktan gelen problemler yaşamıştır. Bu bölümde hayat ile psikolojik dengeyi kuramayan ötekilerin durumu ele alınmıştır. Modern hayat karşısında ontolojik kriz geçirerek kimlik bunalımı yaşayan bireyler, toplumda öteki görülmenin sinyallerini vermektedir. Bu ötekilerin, öteki olarak algılanmalarının sebebi de varoluşu sorgulamaları, yalnızlığa sığınmaları, ruhî ve fizikî özürlerinden dolayı toplum içine çıkamamalarıdır.

Bölümün Dördüncü kısmını oluşturan “Fantastik ve Büyülü Gerçeklik Açısından Öteki” konusunda ise Türk romanının 1980 sonucu sosyal temalarında sapmaların yaşandığının görüldüğü bölümdür. “Örtülü gerçeklik” denilen bir olgu olarak bilinen ifade ve anlatım tarzı da sadece bu döneme özgüdür. Çünkü darbe sonrası siyasi baskıdan dolayı sosyalleşmeden ziyade ferdî meselelere yönelen yazarlar, kapalı bir anlatımla üst dil oluşturmaya çalışmıştır. Hatta bazı yazarlar gerçeklikten de

uzaklaşarak fantastik temaları, sıkıntı ve bunalımdan çıkış yolu olarak görmüşlerdir. Bu durum postmodern temellerin atıldığını da göstermektedir.

2.1. Siyasi ve Tarihi Açıdan Öteki

“Siyaset” Arapça kökenli bir sözcük olup seyislik kelimesinin kökünden türetilip at eğitimi anlamına gelmektedir. Bunun yanında aynı kavrama karşılık Batı'dan alınan “politika” sözcüğü de Yunan kökenli bir sözcüktür. Günümüzdeki anlamıyla ise siyaset; insan, devlet ve ülke idare etme sanatıdır.¹⁰¹

Siyaset, insanlık tarihi kadar eski bir bilimdir. İnsanoğlu, iktidar (otorite) ve toplum arasındaki ilişkinin sağlıklı işleyebilmesi için çeşitli yönetim şekilleri denemiştir. Böylelikle yönetim şekilleri ve sistemleri siyasetin ilgi alanına girmiştir. Bu yönetim şekilleri ve siyasi sistemler üzerine Eski Yunan döneminden itibaren felseficeler ve düşünürler, yöneten (iktidar) ve yönetilen (halk) düzleminde sosyolojik dengeyi ve toplumun refah seviyesini yakalamaya çalışmışlardır.

Bu siyasi düşünce aksiyonunun Aristoteles (M.Ö. 384-322) ile başladığı bilinmektedir. Aristoteles'in, çağındaki Yunan kentlerinin anayasasını ve siyasal sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelemesiyle ortaya çıkan “Politika” adlı kitabı, siyaset biliminin belki en eski kurucu kaynağını oluşturmaktadır. Aristoteles'ten uzun zaman sonra siyaset biliminin ikinci öncüsü görünümüyle ortaya çıkan kişi, Tunuslu bir İslam düşünürü olan İbni Haldun'dur.(1332-1406) İbni Haldun devlet ve iktidar kavramlarını bilimsel bir yaklaşımla incelemiştir.¹⁰²

Siyasetin bilim olarak doğuşunda rol oynayan üçüncü bir isim olarak bir İtalyan düşünürü olan Machiavelli'i görülmektedir. (1469-1527) Amaca ulaşan her aracın meşru olduğunu söylemiştir. Aristoteles'in Politika'sı gibi, Machiavelli'nin de Prens'i siyaset biliminin temel kaynakları arasına girmiştir.

19. yüzyılla beraber genel olarak toplumsal ve özel olarak da siyasal düşüncenin bilimselleşmeye başladığı görülmektedir. Teknolojik atılımlar ve sanayileşme süreci, batılı toplumların yapısında hızlı değişmelere neden olmuştur. Kentler hızla kalabalıklaşmış, sanayi emekçilerinden oluşan yeni bir sınıf, siyaset sahnesine girmeye başlamıştır. Siyaset de bu hızlı sosyolojik ve ekonomik yapı değişikliklerinin oluşturduğu toplumsal düzene göre yönetim biçimleri belirlemek zorunda kalmıştır. Ancak 19. yüzyıl boyunca sol düşüncede egemen olan otorite anlayışında, egemen sınıflar ve

¹⁰¹ www.yedisu.org/upload/Siyaset%20nedir.pdf.

¹⁰² www.genbilim.com/content/view/1707/86/

ezilen sınıflar arasındaki ilişkinin hükmetmeye dayanan bir ilişki olduğu öne sürülmüştür.¹⁰³

Tarihin başlangıcından 20. yüzyıla kadar insanlık, sosyal bir varlık olmaktan gelen gereksinim ile toplu yaşama ihtiyacı hissetmiştir. Bu toplu yaşama ihtiyacından kaynaklanan bazı gereksinimlerin karşılanması için hak, hukuk, adalet gibi etik değerler göz önünde bulundurulmuştur. Bu etik değerler bağlamında insanlık, kendilerine yönetim biçimleri belirlemişlerdir. Bu yönetim biçimleri de insanlık tarihinden itibaren çeşitlilik göstermiştir. Oluşturulan tüm yönetim biçimlerinin ortak hedefinde ise iktidar ile halkın birbirlerinden memnun olma durumları esas alınmaya çalışılmıştır. Çift taraflı memnuniyet esas alındığı zaman ise uygulanan siyasi sistem ve yönetim biçimi, uzun yıllar o toplumda kabul görmüş ve görmeye de devam etmektedir.

Yönetim biçimlerinin devamlılığını sağlaması devlet olgusunun varlığı ile oluşmaktadır. Devlet ise, kültür birliğini esas alan toplumların ulus bilincine ulaştıktan sonra ülke, iktidar ve egemenlik kavramlarına verdikleri değer sonucu oluşmaktadır. Devleti ayakta tutan önemli unsurlardan olan iktidar kavramı, Avrupa’da feodalitenin yıkılıp toplumsal sınıfların oluşmasıyla değer ve önem kazanmıştır. Çünkü artık iktidar, tanrısal kaynaklı değil toplumsal kaynaklı oluşmaya başlamaktadır.

Max Weber’e göre iktidar, başkalarını yönetme gücüdür. Genel anlamda ise iktidar, başkalarını denetleyebilme ve başkalarına zorunlu olarak birşeyler yaptırma veya yaptırmama gücüdür. Topluma etki eden ve toplumun geneli üzerinde etkisini gösteren iktidar ise siyasal iktidardır. İktidarın toplum kaynaklı olmasından itibaren toplumdaki bireyler, kendi yönetim anlayışını topluma egemen kılmak için uğraşmış ve yeri geldiğinde kendisi gibi düşünmeyen ve siyasî tutumda farklılık gösteren ötekilere siyasal şiddet uygulamaktan kaçınmamışlardır.

İki taraf (iktidar–halk) arasında iletişimsel boyutta ahenk olmadığı zaman sürgünler, isyanlar, darbeler, savaşlar gibi olaylar; insanlık ve dünya tarihinde iz bırakmıştır. Bu olaylarda iktidardan farklı düşünen insanlar, toplumlar, siyasi sistem tarafından dışlanarak “öteki” görülmüştür. Çünkü insanlar, meşrû olmadığını düşündükleri iktidarlara itaat etmemektedirler. Bu durum da ötekileştirme boyutunun büyümesine neden olmaktadır. İnsan aklının denetim altına alamayacağı şeyler, ötekine

¹⁰³ www.yedisu.org/upload/Siyaset%20nedir.pdf.

duyulan arzu ve ötekine karşı hissedilen nefret ve yok etme arzusu olduğundan dolayı tarih; ezilenlerin iktidarına ve iktidarların ezmesine tanık olmuş ve olmaktadır.

Öteki olma ve görülme durumuna maruz kalan bireyler, siyasetin çift yönlü kuşatmasıyla karşılaşılır. Bu kuşatma, iktidar – halk ötekileşmesi ve halk – halk ötekileşmesi bağlamında ele alınmaktadır. Yönetilen açısından ötekileşme ve yöneten açısından da ötekileştirme, siyasi rejimin boyutuna göre değişmektedir. Eskiçağ ve ortaçağın yönetim biçimi olan feodalite sisteminde halk; öteki olarak görülürken, günümüz yönetim biçimlerinden olan demokraside ötekileştirmenin etkisi en aza indirgenmeye çalışılarak eşitliğe vurgu yapılmaktadır.

İktidar – halk düzleminde ötekileşmede; mevcut siyasî rejimden farklı düşünen toplumun bireyini, varolan siyasi iktidar “öteki” görür. Halk “öteki” görülerek toplumdan soyutlanma, asimile ve sürgün edilme gibi cezai fonksiyonlara uğratılır. Genellikle bu duruma despot siyasî yönetimlerde rastlanmaktadır. Halk–halk düzleminde ötekileşmede ise; siyaset alanında fikrini özgürce ifade ederek söz söyleyebilme imkânı bulan toplumun bireyi, kendi siyasî ideolojisi gibi düşünmeyen başka bir bireyi siyaset arenasında karşı tarafta görerek kendisine “öteki”leştirmektedir. Bu iki durum tarih sahnesinde hemen hemen her devlette görülmektedir.

Bu çatışma zemini siyaset alanında da yankısını bulmuş ve çoğu romanda siyaset, bir malzeme olarak kullanılmıştır. Bir ülkenin bilinç tarihi okunmak isteniyorsa o ülkenin siyasetteki kırılma noktaları da roman temaları ile paralellik gösterecektir.

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihlerine bakıldığında devlet politikasına zıt hareket edenler de, “öteki” olmanın zorluklarını yaşamışlardır. Romanların konusu irdelendiğinde ele alınan romanların anlatı zamanları ve bu zamanlarda “öteki” olma durumuna maruz kalan bireylerin durumları ve yaşadıkları, tarih sahnesindeki kronolojiye göre kategorize edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve kurtuluşuna kadar olan dönemlerde de öteki olma durumları görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi ve demokrasi tarihindeki kırılma noktalarından olan Tek Parti Dönemi, Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri, 27 Mayıs 1960 İhtilali, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesi ile dünya siyasetine yön veren ideoloji kökenli devrimler de, ötekileşmeye maruz kalan bireylerin durumlarını yansıtmaktadır.

2.1.1. Osmanlı Devleti Dönemi

2.1.1.1. Beyliğin Kuruluş Dönemi

Tarık Buğra'nın **Osmanlı** adlı romanında, Osman Bey'in çocukluktan çıkış dönemi ve kişiliğinin gelişmesi işlenmiştir. Yazar, Osman'ın geçirdiği devreleri, şahsiyetinin oluşmasını ve olgunlaşmasını, yalnız ferdî ve duygusal çerçevede ele almamış, bu durumu sosyal ve ideal planda da işlemiştir. Osman'ın geçirdiği bunalım, yalnız duygusal değildir. O, beyliğin anlamını, hayatının gayesini ve manasını düşünmekte ve anlamaya çalışmaktadır. Kendi benliğinde iç muhasebeler yapmaktadır. Romanda Osman'ın Beyoluşu, beylik ve liderlik vasıflarını kazanışı anlatılmaktadır. Ayrıca romanda, beyliğin yapılanması, teşkilatlanması ve devletleşme süreciyle de karşılaşmaktadır. Beylik, bu dönemde hem dış güçlerle (Bizans) hem de iç güçlerle (Anadolu halklarının kendi arasındaki çekişme) mücadele etmektedir.

İmparatorluğun tohumlarının atıldığı günleri anlatan roman, Osman Bey'in ülküsünü, hedefini yansıtmaktadır: “Çünkü özlenen baharlar vardır...Soyca, sopça, ümmetçe özlenen baharlar.”¹⁰⁴ Özlenen baharlar; imparatorluk olup dünyaya İ'lâ-yı Kelimetullah (Allah'ın adını yeryüzünün her tarafına duyurma ideali ve ülküsü) davasını yaymak olduğundan bu ideal, beylikten imparatorluğa kadar devlet politikası olmuştur. Siyaset, devlet idare etme sanatı olduğundan devletin politikası, her zaman hedeflenen ilkeleri ve ülküleri yerine getirmek olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamada hesabı bozacak herhangi bir durum veya davranış “öteki” olarak görülmektedir.

Beyliğin kuruluş dönemlerinde Osman Bey, ilk iş olarak civardaki Türk boylarını birleştirir. Kendi buyruğunda hepsinin rızalarını almıştır. Domaniç ve civarı dar gelmeye başlamıştır. Her gün yeni topraklar alınır, kaleler düşürülür ve Orta Asya'dan ve daha yakın yerlerden gelenler, bu topraklara yerleştirilir. Savaş, akın, ganimetin paylaşılması, yerleşme biçimi, doğumlar, evlenmeler, dostluk ve düşmanlıklar herşey bir düzene bağlanmıştır.¹⁰⁵

Beyliğin amacına, ülküsüne ve devlet politikasına aykırı hareket ederek milli varlığı ve kültürü tehdit eden İnegöl tekfuru Aya Nikola, Adranos tekfuru Bidnos, Karacahisar tekfuru Aleksius, Yarhisar tekfuru Dukas, Köprühisar tekfuru Fileratos

¹⁰⁴ Tarık Buğra, *Osmanlı*, İstanbul 2004, s. 216.

¹⁰⁵ İsa Sarı, “Gazi Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı Ders Notları”, www.isa-sari.com

siyasi açıdan öteki görülerek yapılan savaşlar ile varlıklarına ve hâkimiyetlerine son verilmiştir.

Makro düzeydeki siyasette tekfurlar öteki görülerek mücadele edilirken mikro düzeyde siyasette kişiler öteki görülerek mücadele edilmektedir. Osman Bey'in önemli meselelerinden birisi ve "öteki"si amcası Dünder Bey'dir. Dünder Bey, ağabeyi Ertugrul Gazi'den sonra beyliğin kendisinin hakkı olduğunu düşünmekte, Osman Bey'i kıskanmakta ve bozgunculuk etmektedir. Buna rağmen Osman Bey, saygısını bir an bile ihmal etmeden, amcasını uyarır.

Hatta bir gün Dünder Bey'e: *"Elin öperim amca, dizin öperim amca. De ki davarın güdeyim, odunun kırayım amca. Amma ki beyliğime eller taş atsın ki beyliğimi korumam zor olmasın. Ben bunda akıl isterim, rey isterim, ıstık isterim. Yanılırsam doğruyu isterim. Ben bunda takaza istemem, dokunç istemem, kakınç istemem."*¹⁰⁶ diyerek tehdit etmiştir. Dünder Bey aldırılmaz, bildiğince devam eder. Hatta Koyulhisar savaşında ikilik çıkartarak düşman üstüne hücum eden savaşçıları geri çağırır. Osman Bey, bir yay darbesiyle amcası Dünder Bey'i öldürür.

2.1.1.2. Sultan 2. Abdülhamit Dönemi

Orhan Pamuk, **Cevdet Bey ve Oğulları** adlı eserinde, bir ailenin 70 yıllık panoramasını gözler önüne sermektedir. Ayrıca bir devletin batışı ve yeni bir devletin doğuşu ve bu devletin siyasi, sosyal ve ekonomik alanda yapılanması da bu 70 yıllık süreçte görülmektedir.

Üç kuşağın (Abdülhamit Dönemi, Cumhuriyetin ilk yılları ve 1970 Türkiye) ve ülkenin siyasî alanda değişimlerinin de anlatıldığı eser, 70 yıllık bir sürece siyasî açıdan tanıklık etmektedir. Birinci kuşağın yaşadığı dönem, Osmanlı Devleti'nin son zamanları olduğundan dolayı romanda İttihad ve Terakki Partisi'nin yapılanması ve işlevi dikkati çekmektedir. İttihad ve Terakki Partisi, Abdülhamid yönetimine karşı kurulup yapılandığından dolayı bu devirde baskı düzenine karşı çıkararak hürriyeti isteyen her birey, bu yönetimde öteki olarak görülmektedir.

O yılların siyasi arenasında iki grup hâkimdir; Padişah taraftarları ve yenilikçiler. Cevdet Bey'in Nusret adında bir kardeşi vardır. Nusret, Askeri tıp okumuş,

¹⁰⁶ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 114.

uzun yıllar Fransa’da kalmış, eşinden ayrılmış ve yabancı bir kadınla yaşamaktadır. Dinî inancı, aydınlanmanın önünde bir engel olarak gören Nusret; mevcut yönetime siyasî ve ideolojik olarak karşıdır ve kendisini ihtilâlciler olarak tanımlar. “*Sen revülyasyon ne demek biliyor musun? Ya da ihtilâl.*”¹⁰⁷ Nusret, bu kimliğinden dolayı öteki olduğunun farkındadır ve kendisini mutsuz hissetmektedir. “*Ama senin gibiler, benim gibileri anlamazlar... Dışarıda kalanlar kimse anlamaz. Biz mutsuzuz...*”¹⁰⁸ Nusret, kardeşi Cevdet’i siyasî açıdan pasif gördüğünden dolayı da kardeşini kendisine ötekileştirmektedir.

Nusret, siyasî kimliğinden dolayı jöntürk olarak nitelenmektedir. Romanın 3. bölümünün başlığı olan “jöntürk” teriminde O kastedilmektedir. Kendisiyle aynı siyasî ideolojiyi paylaşanlar tarafından korunup desteklenmektedir. “*Bir jöntürk olmayacak da ne olacak? Asıl sen onunla iftihar etmeyi öğrenmelisin!*”¹⁰⁹ Nusret’in ve onun gibi düşünenlerin mevcut Abdülhamit yönetimi tarafından “öteki” olarak görülmesine nedenler vardır: “*Kanun-u Esasi yürürlüğe konsun, meclis açılsın, istibdat sona ersin, hürriyet gelsin, gerekiyorsa bunlar için Abdülhamit alaşağı edilsin.*”¹¹⁰ Çünkü Sultan 2. Abdülhamit’in devlet politikasına ve felsefesine göre jöntürklerin istekleri Sultan’a göre yersiz ve zamansızdır.

Ayla Kutlu’nun **Bir Göçmen Kuştı** adlı eserinde Aydın Mebusu Câmi Bey de Sultan Abdülhamit döneminde siyasî öteki olarak görülmüş ve Fizan’a sürülmüştür. Câmi Bey, Serbestî ve özgürlükçü fikirlerinden dolayı mevcut rejim tarafından sürgüne gönderilmiştir. “*Cami Bey’in serbesti olduğunu herkes bilir.*”¹¹¹ Osmanlı’nın son zamanları olan Abdülhamit Dönemi, edebiyatçılara ve tarihçilere göre “istibdat dönemi” olarak nitelendirilmektedir. Bundan dolayı otorite tarafından her türlü özgürlük girişimine müdahale edilmiştir.

Şerif Benekçi’nin **Şimdi Ağlama Vakti** eserinde muhalif fikirlerinden dolayı saray çevresi tarafından dışlanarak Kütahya’nın Engil köyüne sürgüne gönderilen Nihal Bey, köylülerce “*siyasetten başı yanmış adam*”¹¹² olarak nitelendirilmektedir.

¹⁰⁷ Orhan Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, İstanbul 2000, s.28.

¹⁰⁸ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁰⁹ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 43.

¹¹⁰ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 43.

¹¹¹ Ayla Kutlu, *Bir Göçmen Kuştı O*, Ankara 2008, s 91.

¹¹² Şerif Benekçi, *Şimdi Ağlama Vakti*, İstanbul 1990, s. 157.

2.1.1.3. İttihat ve Terakki Partisi Dönemi

Orhan Pamuk'un **Sessiz Ev** romanında, beş kişinin (Fatma Hanım, Recep, Faruk, Metin, Hasan) perspektifinden olaylar sunulmaktadır. Romanda biri tarihçi, biri devrimci, biri de zengin olmayı kafasına koymuş üç torunun Cennethisar kasabasındaki babaannelerini ziyaret ettiklerinde kaldıkları sessiz evde yaşadıkları konu edilmektedir.

Romanın olay örgüsünün kıvılcımı, siyasî olarak İttihatçılar tarafından ötekileştirilen Doktor Selahattin Bey'in sürgün edilmesiyle başlamaktadır. Ayrıca ülkücü Hasan tarafından siyasî fikirleri dolayısıyla dövülerek "öteki" görülen devrimci Nilgün'ün bu sebeple ölümüyle romanın olay örgüsü sonuçlanmaktadır. Böylelikle romanın soyut temasına siyasî öteki olma ve siyasî ötekileştirme durumu etki etmektedir.

İttihat ve Terakki döneminde fikirleriyle yönetimi rahatsız eden Doktor Selahattin, Talat Paşa tarafından tehdit edilmektedir. "*Bu ittihatçılar azıttılar, hürriyete dayanamıyorlar, Abdülhamit'ten ne farkları kaldı?*"¹¹³ sözleriyle Doktor Selahattin, yönetime karşı tepkisini göstermektedir. Sonunda çaresiz kalarak zorunlu sürgünü kabul etmiş ve Cennethisar kasabasındaki büyük konağa yerleşmiştir.

2.1.1.4. Kurtuluş Savaşı Dönemi

Attila İlhan'ın **Dersaadette Sabah Ezanları** adlı eseri, siyaset olgusuna tarihsel bir perspektiften bakmaya yardımcı olmaktadır. Ülkenin bağımsızlık mücadelesi verdiği yıllara değinen yazar, tematik kurguyu tarihî gerçeklik normları üzerine oturarak eserini gazete küpürlerinden haberlerle süslemiştir.

Siyasî ötekileşme ve ötekileştirme reaksiyonun perde arkasında, etnik milliyetçiliğin kemikleşmiş bir hal alması vardır. Çünkü oluşan her siyasî yapılanmada etnik bağın etkisi söz konudur. Bu yönüyle eserde İstanbul'u nâm-ı diğer Dersaadet'i işgal eden milletlere karşı antipati söz konusudur. Bu durum otomatik olarak işgalcilerin öteki görülmesine neden olur. "*Ya onlar bizi imha edecekler, ya biz onları. Gerisi laf-u güzafıtır beyim!*"¹¹⁴ sözleri işgalcilerin yerli halk tarafından öteki görüldüğünün ifadesidir.

¹¹³ Orhan Pamuk, *Sessiz Ev*, İstanbul 1998, s.21.

¹¹⁴ Attila İlhan, *Dersaadette Sabah Ezanları*, İstanbul 2003, s.240.

1909 ve 1919 yıllarının panoramasını siyasî, askerî ve toplumsal bağlamda gözler önüne seren yazar, İttihat ve Terakki üyesi olan Abdi Bey'in siyasî düşüncüğü itibariyle diğer ittihatçılardan ayrıldığına dikkat çekmektedir. Çünkü Abdi Bey kendini kozmopolit bir kişilik olarak gördüğünden siyasî düşüncüğü yansıması olan fikir akımlarını gereksiz görmektedir. *“Abdi Bey, ne de olsa Alliance Israelite Üniversalite'den yetişme; belki bundan belki Paris yıllarının aşılacağı alışkanlıklardan daha 'cosmopolite' daha insaniyetçi düşünüyor.”*¹¹⁵ Abdi Bey, siyasi ideolojisinden dolayı ülkeyi kurtarmak için reçete olarak görülen Türkçülük akımını onaylamaz. *“Jöntürklere böyle medeniyet düşmanı tavırlar yakıştır mı?”*¹¹⁶ Bu bağlamda Abdi Bey'in karşısında siyasî ideoloji açısından bir başka İttihatçı olan Münif Sabri Bey vardır. Nitekim M.Sabri Bey, kurtuluş mücadelesine katılarak, görevi gereği İngiliz subayına düzenlediği suikast sonucu şehit edilmiştir.

Osmanlı'nın kurtuluş mücadelesi verdiği devirde siyasî tartışmalara sebep olan mandacılık sisteminin kabulü ve tam bağımsızlık fikirlerini savunanlar arasında fikrî kutuplaşmaların meydana gelmesi, siyasî açıdan da ötekilerin çoğaldığını göstermektedir. Mesela, Neveser'e göre Gülistan Savfet siyasî olarak ötekidir. Çünkü Gülistan, mandaterlik sistemini savunur. *“İkinci vatani addettiği Fransa işe el koymalı, Osmanlı Devleti'ni mandat'sı altına alarak doğru dürüst yönetmelidir.”*¹¹⁷

Yazar, öteki mantığının gerektirdiği bir subjektif refleks ile eserin ismini Dersaadette Sabah Ezanları koymuştur. Çünkü yazar, İstanbul'u, Konstantinopolleştirmek isteyenlere karşı verilen mücadeleden bahsettiği için Dersaadetleştirmek isteyenlerin çabalarını tarihî verilerin yardımıyla gözler önüne sermektedir.

Ayla Kutlu'nun **Bir Göçmen Kuştu O** adlı romanı ise isminden de anlaşılacağı gibi Osmanlı-Rus Savaşının başlaması ve Ermeni-Türk çatışması üzerine Kafkaslardan göç edip Osmanlı'ya sığınan Emir Bey'in Kafkasya'dan Urfa'ya, oradan İstanbul'a ve daha sonra Ankara'ya kadar süren hayat hikâyesini anlatmaktadır.

Emir Bey'in hayatında iz bırakmış kadınlar ekseninde, İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde İstanbul ile Anadolu'da meydana gelen siyasî ve kültürel

¹¹⁵ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 238.

¹¹⁶ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 239.

¹¹⁷ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 43.

anlamda değişim eserde ortaya konmuştur. Yıkılmakta olan Osmanlı'dan itibaren kültürü taşıyan insanların sosyal yaşamlarında olan değişiklikleri kendi bünyelerinde taşımaları ve bu insanların toplumsal değişimleri bir aile tipolojisi üzerinden işlenmektedir. Emir Beyin ailesi, rejim değişikliğine maruz kalmış bir memleketin en küçük yapı taşlarından biri olarak tüm özellikleri üzerinde toplamış bir ailedir.

Romanda vak'a zamanının bir bölümü, İstanbul'un işgalinin ardından Kurtuluş savaşı günlerinde geçmektedir. Böylelikle romanda siyasî yönetim açısından farklılaşma istekleri sezilmektedir. Bu farklı istekler, İstanbul Hükümeti - Ankara Hükümeti arasındaki siyasî yönetim açısından çatışması unsuru olarak algılanmaktadır. Bu çatışma Mustafa Kemal taraftarları ve Mustafa Kemal karşıtları olarak da değerlendirilebilir. Savaş yıllarında kimileri Mustafa Kemal'e yürekten inanarak Milli Mücadele'ye bağlanmışlar ve onun için çalışmışlar; kimileri ise Mustafa Kemal ve arkadaşlarını hain olarak görmüşler ve onların yıkmak ya da kovmak istediklerine bağlanmışlardır. Emir Bey, bunların ortasında bir yerdedir. Mustafa Kemal'e yürekten bağlıdır ve onu bir dost olarak görmektedir. Fakat bunun yanında Mustafa Kemal'e suikasttan sonra İstiklal Mahkemelerince idam edilen İsmail Canbolat'ın da arkadaşısıdır.

Genel anlamda değerlendirildiği zaman ülkenin kurtuluş mücadelesinde siyasî alternatif olarak Padişah yanlıları mandater bir rejimi benimserken, Milli Mücadele'yi benimseyen Kurtuluş yanlıları da "*Egemenlik kayıtsız şartsız, milletindir*" idealini savunmaktadır. Bu iki grubun temsil edildiği İstanbul ve Ankara Hükümetleri de, bu siyasî ayrılıklarından dolayı fikrî alanda sık sık çatışmaktadırlar. Siyasî rejim anlayışında birbirlerine öteki olduklarından dolayı ülke fertleri iki gruba ayrılmıştır.

Romanda İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul'un sakinlerinden de siyasî görüşler bağlamında kesitler sunulmaktadır. Bunlardan bir tanesi de kendisini İngilizci olarak tanımlayan Seniha Teyzedir. "*Yıllardır onların gelmesini beklediğini söylüyor.*"¹¹⁸ Milli Mücadelecilere göre Seniha Teyze, siyasî öteki konumundadır. Reşit Bey de mandater rejim taraftarıdır ve Anadolu Kurtuluş Hareketi'ne karşı çıkmaktadır: "*A beyler, a efendiler ne işiniz sizin, Ankara yolunu açıyoruz? Hazır savaş bitmiş işte. Hazır Efendimiz müstevlileri yumuşatmak, daha çok kan dökülmesini önlemek için Mevla'dan aldığı güçle, gece gündüz demeyip çabalyor. O Mevla'yla aramızda*

¹¹⁸A. Kutlu, *Bir Göçmen Kuştı O*, s. 54.

mukaddes köprü değil mi, gece gündüz duaya durmuş değil mi? Oturun siz oturduğumuz yerde."¹¹⁹

Kurtuluş savaşı günlerinin yansıtıldığı romanda, Yunan'ın Anadolu topraklarında ilerlemesinin Milli Mücadele şuurunu zedeleyerek ayrılıklara neden olduğu belirtilmektedir. "*Milliciler sessiz, itilağçılar, ingilizciler, amerikancılar sevinçli*"¹²⁰ Bu ayrılıkların meydana gelmesi, Ankara Hükümeti'nin meclisine de yansımıştır. Eserde Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefetin büyüdüğü belirtilmektedir. Emir, eşi Nevnihal'e yazdığı mektupta bunu dile getirir : "*Ama burada, bunca mahrumiyet içinde bile, içimizde aynı insanları taşımışız. Beni üzen, ikiliklerin, menfaat hesaplarının hiçbir yerde bitmemesi.*"¹²¹

Düşman işgalinin ilerlemesinden dolayı Ankara Hükümeti'nde kurtuluş mücadelesinin metodu üzerine siyasî görüş ayrılıkları artmaktadır. Siyasî görüşlerin halkla buluşma imkânı olan gazeteler, yayınladıkları haberlerle siyasi açıdan ötekileştirmeyi tetiklemektedirler. "*Alemdar ve İkdam, Kemal Paşa'nın diktatörlük istemesini dillerine dolamışlar.*"¹²² Mecliste siyasi ötekileştirme o derece tansiyonu yükseltmiştir ki, Mahkeme Reisi Ali Çetinkaya, Halit Paşa'yı siyasi muhalefetten dolayı mebusların gözü önünde vurmıştır. Emir Bey ise arada kalmışlığın sancısını çekmektedir. Bir tarafa saf olmak istememektedir. Tek hedefi, ülkesi ve milleti gibi bağımsız olmaktır. "*İnsanın gerçekten tarafsız olmasının acısını çekiyorum ben. Her yandaki bozukluğu görürsün, tek başına olduğun için elinden bir şey gelmez. Bir yan seni iktidara yakın olmakla suçlar, iktidardakiler öbür yana yakınsın derler. O kadar acı yeni acılar gelsin diye mi çekildi? Bağımsızlık? Çok güzel. Amacımız buydu. Ama bu ferdin özgürlüğünü de getirmeliydi.*"¹²³

Emir Bey, Ankara'daki bu karışıklıklardan ve siyasi belirsizliklerden dolayı canından endişe ederek eşiyile beraber Urfa'ya kaçma kararı alarak siyasetten uzaklaşır. "*Göreceksiniz ya, önümüzdeki yıl seçimlerde listeler tek elden hazırlanacak. Bundan sonra, herşeye evet diyen adamlar mebustur.*"¹²⁴ Seçim listelerinin tek elden hazırlanması ve herşeye "evet" diyen adamların mebus olması, Ankara Hükümeti'nin,

¹¹⁹ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.56.

¹²⁰ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.115.

¹²¹ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.119.

¹²² A. Kutlu, *a.g.e.*, s.117.

¹²³ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.132.

¹²⁴ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.151.

tek taraflı olarak otoriteyi sağladığını ve her türlü muhalif fikir sahibini siyasi öteki olarak görmeye hazır bulunduğunu göstermektedir.

Ahmet Yurdakul'un **Yorgun Çanlar** romanının odak noktası olan Yusuf'un etrafında siyasi ötekileşme faaliyetleri gerçekleşmektedir. Yusuf'un kayınpederi olan emekli asker Rıza Bey'i bir türlü sevmemesi Kurtuluş Savaşı'nda Kuva-yı Milliye'ye zıt bir siyasi hareketi desteklenmesinden kaynaklanmaktadır. “ *Ben, İstiklal mücadelesi verip ülkeyi kurtaran insanların; sense vatani satışa çıkarmanın adını serbest ticaret, hür teşebbüs koyanların... zavallı baban...*”¹²⁵

Ayrıca askeri şube müdürü olduğu sırada asker kaçaklarından rüşvet alarak adam kayırdığından ve bu suçunun ortaya çıkmasından sonra suçu Hikmet ağabeyine atmasından dolayı da sevmemektedir. “ *Yusuf bir zamanlar, Hikmet abinin başını yiyen adam diye anlatmıştı. Oğlu serserinin teki, askerlik yapmaması için babamla kırk türlü dolap çevirdiğini Yusuf'tan duyduğumda nasıl da şaşırılmışım.*”¹²⁶ Ancak bu sevgisizliğin ve soğuk duruşun kaynak noktası, kayınpederinin ülkenin kurtulmasına destek vermeyen siyasi görüşünden dolayıdır.

2.1.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

2.1.2.1. Tek Partili Hayat Dönemi

29 Ekim 1923'de Cumhuriyetin ilan edilişi, bir devrin bitişini başka bir devrin de başlangıcını göstermektedir. “ *Hâkimiyet bila kayd ü şart milletindir.*” cümlesiyle temeli atılan Millet Meclisi, Osmanlı rejiminin de değişimini ortaya koymaktadır. Meclisin amacı, demokrasiyi ülke geneline yaymaktır.

Orhan Pamuk'un **Cevdet Bey ve Oğulları** adlı eserinde, Birinci kuşağın karakterlerinden olan ve Cumhuriyet'in kurulmasında Atatürk ve İsmet Paşa ile çalışma fırsatı bulan milletvekili Muhtar Laçın, Atatürk'ün ölümünden sonra duraklayan siyasi düzeni eleştirerek siyasi alanda acil bir devrim gerektiğini savunmaktadır. “ *Oysa memleketin bir an önce, yeniliğe, yeni kadrolara ihtiyacı var.*”¹²⁷ Bu yeni kadrolaşmada Muhtar Bey de kendisine yer bulmak istemektedir.

¹²⁵ Ahmet Yurdakul, *Yorgun Çanlar*, İstanbul 1989, s. 105.

¹²⁶ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 240.

¹²⁷ O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 396.

Atatürk'ün ölümünden sonra Muhtar Bey'in beklediği şeylerden hiçbiri olmaz, ne İsmet Paşa bir adım atıp Muhtar Bey'e görev verir, ne de eski kadrolar görevlerinden ayrılır. Muhtar Bey; bu yüzden kendini, rüyaları ve tasarıları gerçekleşmemiş mutsuz biri olarak görmektedir. Bütün hayatına derinlik katacak göreve kavuşamadığı için her şeye öfkelenir ve her şeyden nefret eder. Bu yüzden kendini diğer milletvekilleri arasında dışlandığını hisseder ve kendini öteki olarak görür. Siyasi ideolojisini tekrardan gözden geçirir. *“Hepinizden iğreniyorum. Hepinizin ne mal olduğumu biliyorum! Hepiniz kölesiniz! Ben de öyleydim ama şimdi uyandım. Uyanmama yardımcı olduğu için İsmet Paşa'ya da teşekkür borçluyum.”*¹²⁸

İkinci kuşağın temsilcilerinden olan ve kimlik noktasında arayış içinde olan şair ruhlu Muhittin ise meyhanede Türk milliyetçisi öğretmen Mahir Altaylı ile karşılaşır ve onunla sohbetten sonra kendini milliyetçi duygularla dolu olarak hisseder. O devrin siyasi yapılanması olan milliyetçi grubun basın organı olan Ötüken dergisinde yazmak ister. *“Türk bayrağını görünce, Hatay'da olup bitenleri öğrenince heyecanlanıyor musunuz?”*¹²⁹

Türkçülük akımı ise, dünyanın her tarafındaki Türklerin huzurunu ve bağımsızlığını isteyen milliyetçi, Turancı, siyasi bir oluşumdur. *“Yüreğiniz ne diyor? ‘Ben öteki Türkler için savaşmak istiyorum!’ diyordur.”*¹³⁰ *“Mahir Altaylı: ‘Biraz yüreğinizin sesine kulak verin!’ demişti. Bir Türkçü olmaya karar vermişti.”*¹³¹ Böylelikle Muhittin kendisini, inandığı bir davaya adanmış olduğundan dolayı mutlu olmaktadır. Bu hareketin yazı kanadı olan Ötüken dergisine de şiirler yazarak duygu ve düşüncelerini dile getirmektedir. Bu siyasi ideolojisinden dolayı arkadaşları tarafından farklı karşılanır ve onların nazarında siyasi olarak “öteki” görülür.

Muhittin, zaman ilerledikçe bazı fikirlerinden dolayı Turancılar arasında da kabul görmemeye başlar ve dışlanır. Günün birinde *“(Freud'u) Bazı bakımlardan dolayı doğru buluyorum”*¹³² deyince başta eski Turancı Gıyaseddin Kağan tarafından sonra da diğer Turancılar arasından kovulur ve yeniden intihar etmeye karar verir.

¹²⁸ O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 431.

¹²⁹ O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 302.

¹³⁰ O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 302.

¹³¹ O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 316.

¹³² O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 514.

Böylelikle belli bir siyasi grup tarafından dışlanan ve öteki olarak görülen insanın, ötekileşmenin etkisiyle ve öteki olma hissiyle intihara bile kalkışacağı görülmektedir.

Yaşar Kemal'in dünyaca ünlü romanı olan **İnce Memed**'in 4. cildinde yazar, 1930'lu yılların Çukurova'sının ekonomik, toplumsal ve siyasi yaşantısından kesitler sunmaktadır. Türk köylüsünün (Toroslarda yaşayan Türkmenler) yaşadığı yoksulluğu ve zulmü, ağalar, beyler ve bürokrasi ittifakının sonucu ile oluşan baskıyı gözler önüne sermektedir. İnce Memed karakteri, bu baskıya karşı toplumsal olarak bir başkaldırıyı ve siyasi olarak bir ayaklanmayı temsil etmektedir.

İnce Memed'in bu başkaldırısı romanın ilk cildiyle başlamaktadır. Roman, küçük Memed'in zalim Abdi Ağa'dan kaçıışı ile başlar. Memed daha on ikisinde bir yetimdir. Anası ile birlikte Değirmenoluk köyünde oturur. Köy, Abdi Ağa'ya aittir. Köylü toprağı işler ancak ürünün üçte ikisini ağa alır. Değirmenoluk köyü ile beraber Dikenlidüzü'nde kurulmuş olan dört köy de ağanınıdır. Köylünün erzakları kışın sonuna kadar yetmez. Bu yüzden Abdi Ağa'ya borçlanırlar. Bu borçlanma hemen her yıl tekrarlanır. Bu yüzden köylü Abdi Ağa'ya mecbur kalır. Köylünün nazarında Abdi Ağa demek kıtlık demektir. İnce Memed, köyden kaçıp komşu köyde sığındığı Süleyman'a içini döker. Memed'in kaçıışı, edilgen bir başkaldırı, bir isyan olarak görülebilmektedir. Çünkü henüz küçüktür ve Abdi Ağa'ya karşı koyabilecek bir potansiyel taşımaz.¹³³

Yaşar Kemal, İnce Memed karakterini oluştururken destansı yapılarda olduğu gibi fiziksel ve ruhsal yapıyı önceden sezdirenen bir ipucu vermez. Kahraman, romanın süreci içerisinde kişilik ve değer gelişimi göstermektedir. Bu, bir tekâmül olarak da görülebilir. Abdi Ağa ile Memed'in karşı karşıya gelmesi iki sosyal statünün çarpıştırılması anlamına gelmektedir. Abdi Ağa'nın yaptıklarının yanına kâr kalması, kamu vicdanında kabul edilmesi imkânsız bir hal alır. Bu nedenle Memed'in Abdi Ağa'nın karşısına dikilmesi sadece şahsi bir mesele değil, köylünün de arzusudur.

İnce Memed'in eşkıyalığının anlatıldığı üçüncü bölümün dikkat çeken olayları Abdi Ağa'dan oç alma girişimleri üzerinedir. Ağa, artık dağa çıkan Memed'in anasının kanlısı olmuştur. Memed'in Abdi Ağa'nın peşine düşmesi Ağa'nın Memed'i öldürtmek için uğraşları, takipler, baskınlar, tuzaklar, kuşatmalar, çarpışmalar birbirini takip eder.

¹³³ Salih Uçak, "İnce Memed Romanının Üçgen Arzu Modeline Göre İncelenmesi", *Ekev Akademi Dergisi*, S.40, s.6.

Memed'in ilk eşkıyalığı Deli Durdu'nun çetesinde geçer. Deli Durdu, gaddar, zalim ve soysuzdur. Bu, ona öteki ile ben arasındaki farkı aşlamaktadır. Deli Durdu'ya nazaran İnce Memed, dürüst, mert ve örnek bir soylu eşkıyadır. İnce Memed'in örnek bir karakter olarak ortaya çıkması için gerekli ortam hazırlanmıştır. Bu durum, edebî edepsizden öğrenilme durumu ile paralellik gösterir. Yaşar Kemal, İnce Memed'in ruhî yükselişini, kimlik kazanmasını zengin bir olay örgüsü ile gözler önüne sermektedir. Bireysel nedenlerle dağa çıkan İnce Memed, zamanla romanda reformcu bir hüviyet kazanır.

*“İnce Memed, değerler ve karakterler çatışması üzerine kurulmuş bir yapıdır. İyi ile kötü, soylu ile soysuzun çatışması eserin başından sonuna kadar devam eder. Bu bağlamda Abdi Ağa ve benzerleri sömürü düzenini, zulmü; İnce Memed ise doğruluğu, dürüstlüğü, adaleti ve mertliği sembolize eder.”*¹³⁴ Romanın dinamizm noktası da Memed'in dağa çıkmasıyla başlamaktadır. Romanın ilk cildinden itibaren İnce Memed'in sabit karakter üzerindeki kimlikleri zenginlik göstermektedir. Başkaldırı temi üzerine işlenen karakterine ilerleyen sayfalarla birlikte yeni kimlikler eklenmektedir. Berna Moran'ın *“Bir âşık iken eşkıya, derken toplumsal bir reformcu olur; daha sonra halkın imdadına yetişen ve kendini feda eden bir kurtarıcıya dönüşür. Ve nihayet romanın sonunda bereket tanrılarıyla çağrışımlar yaptıran son kimliğine –evliyalığa– bürünür.”*¹³⁵ tesbiti konuya açıklık getirmektedir.

Romanın bu 4. cildinde ise İnce Memed, eşkıyalığı bırakarak karısı Seyran ile bir kasabaya yerleşir. Burada Milli mücadele kahramanlarından Zeki Nejad ile dostluk kurar. Memed köylüye zulmeden Şakir Ağa'nın Zeki Nejad'ı öldürmesine dayanamaz ve onun intikamını alarak tekrar dağa çıkar. Kendini yakalamak için köyleri yakıp yıkan milletvekili Arif Saim Bey'i öldürür ve bu olaydan sonra ortadan kaybolur.

İnce Memed'in siyasal olarak öteki görülmesinin nedeni, olay örgüsüne milletvekili Arif Saim Bey'in karıştırılmasıyla başlamaktadır. İnce Memed'e güç yetiremeyen Ağalar, bürokrasinin yardımına sığınmışlardır. Ağalar, işin kesin çözüme vardırılması için eski eşkiyaları toplayarak Arif Saim Bey'in çiftliğini bastırırlar ve Arif Saim Bey'i gereğince kışkırtmak için eşkiyalara çiftliğin kâhyasını öldürterek babasında bulunan söylentiye göre Mustafa Kemal Paşa'nın yadigâr ettiği altın saati çaldırırlar. Bu

¹³⁴ S. Uçak, a.g.m., s.6.

¹³⁵ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İstanbul 2009, s.94.

suçları da İnce Memed'in üstüne atarlar. Böylelikle İnce Memed, çiftliği soymakla ve saati çalmakla Arif Saim Bey'in şahsında Mustafa Kemal'e ve devlete hakaret ederek başkaldırmış olacaktır. “*Ya Mustafa Kemal duyarsa senin İnce Memede şahinim dediğini gönüllenenmez mi? İnce ona asi değil mi?*”¹³⁶

İnce Memed, artık devlet meselesi haline gelmiştir. “*Bizim İnce Memedle uğraştığımızı duyan Fransızlar, İngilizler ve dahi Ruslar geri gelecekler, geriye gelip bizi gene boyunduruk altına alacaklar.*”¹³⁷ Anadolu'nun bir köyünden başlayan bu sosyolojik tepki, olayların genişlemesiyle siyasi arenaya taşınmaktadır. Halkın içinden çıkan İnce Memed, ağaların zulmüne başkaldırdığından dolayı ağalar ile dirsek temasında bulunan devletin siyasi rejimine de başkaldırmış olmaktadır. Çünkü mevcut siyasi rejim, zalim ağaların zulmünü arttırarak ezilen köylüyü daha da ezmektedir. Böylelikle yazar, eserin 4. cildinde olayın dinamizmine siyasi bir hava katmaktadır. “*Halk ayaklanması hazırlığı içindedir, İnce Memed. Bütün hareketleri onu gösteriyor. Onun bugünkü hazinesi hiç yoksa Suriye Devletinin bütçesi kadar var.*”¹³⁸

Devlet nazarında artık siyasi bir suçlu ve öteki görülen İnce Memed, şahsında Çukurova halkını ve köylüsünü temsil ettiğinden, köylü de siyasi öteki kategorisine sokulmaktadır. Köylü, bu kategoriye girdiğinden dolayı devlet yetkilileri tarafından (Mebus Arif Saim Bey, Binbaşı Nafiz Bey, Karafirtına Albay Azmi Bey, Kertiş Ali onbaşı vb.) zulme maruz bırakılırlar. Bu zulümlerde sık sık Osmanlı Paşaları'ndan Kuyucu Murad Paşa hatırlatılır. Çünkü O da isyan eden köylüye zulüm etmekle nam salmıştır. “*Dayaktan başı gözü yarılanların, ayağı kolu kırılanların esamesi okunmuyordu. Candarmalar bir karanlık işkence yeli gibi esiyorlardı Toros'un üstünde...*”¹³⁹ Karafirtına Albay Azmi Bey “*Köyde ayağının üstünde kalabilecek bir tek adam bırakmadı. Yediden yetmişe hepimizi, kadın erkek, kız kısrak demeden yatalak etti.*”¹⁴⁰

Köylü, kendilerinin hakkını savunan İnce Memed'e sahip çıkarak O'nu koruma altına almaktadır. Baştanbaşa bütün Toroslardaki her köylü “Memed” ismini alarak İnce Memed'in arkasında olduğunu göstermektedir. Hatta Karafirtına Azmi, rastgeldiği bir

¹³⁶ Yaşar Kemal, *İnce Memed 4*, İstanbul 2009, s. 40.

¹³⁷ Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 423.

¹³⁸ Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 406.

¹³⁹ Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁴⁰ Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 568.

köyde kimseye gerçek ismini söyletememiş ve bütün köylüyü kadınlarda dâhil falakaya yatırmıştır. Her köylünün Memed adını alması sosyolojik bir derinlik taşımaktadır. Bu durumu siyasi yönetim, Spartaküsten bu yana en vahim bir isyan denemesi olarak görmektedirler. “*Onlar İnce Memedlere yüz milyon insanın bin yıllık gözleriyle bakıyorlar.*”¹⁴¹ Bu cümle köylünün kendi hakkını savunana; Köroğlu ve Dadaloğlu geleneğinden gelen soylu, namlı, şanlı eşkıya gözüyle bakıldığını göstermektedir. Ancak köylünün bu durumları devlet nezdinde suça iştirak etmek olduğundan tüm köylüler suçlu bulunmaktadır.

İnce Memed’in köylüye yapılan zulme dayanamayıp Arif Saim Bey’i öldürmesine ve kayıplara karışmasına neden olan olay ve bardağı taşıran son damla ise, devletin siyasi öteki olarak gördüğü köylüye tekrar zorunlu iskân politikası uygulamasıdır. Buradaki “tekrar” kelimesinden maksat, Osmanlı zamanında (1876) zorla iskân ettirilmek istenen Toroslardaki Türkmenleri hatırlatmaktır. Toroslardaki Türkmenler, Osmanlı yönetimine uygulanan zorunlu tehcir politikalarından dolayı isyan etmişler ancak başarısız olarak zorla Çukurova’ya göç ettirilmişlerdir. Elverişsiz iklim koşulları nedeniyle de çoğu Türkmen hayatını kaybetmiştir. Berna Moran konuyla alakalı “*Ne ki bu felaketli kargaşa günlerinde, açlık, salgın hastalıklar ve yerleşik yaşamdaki yeni koşullar gelenekleri, töreleri sarstı, umutturdu.*”¹⁴² tesbitini yapmaktadır.

Eserde bu iskân politikası tekrar uygulanmaktadır: “*Köylülere, nedir, ne oluyor, demeye vakit bırakmadan, onları yayan yapıldak, yatakları sırtlarında Çukurova yollarına düşürdüler, candarmaların korumasında, uzun ağıtlar, ilenmeler, çığlıklar, iniltiler gökleri tutarak düze indirdiler. Dağlara çıkan yollar tutulmuş, candarmanın haberi olmadan ne yukarıdan bir tek kişi aşağıya inebiliyor, ne de bir tek kişi aşağıdan yukarıya çıkabiliyordu.*”¹⁴³ Fethi Naci ise köylüye yapılan bu zulmün neticesinde şöyle tesbitte bulunmaktadır: “*Türk halkının 1950 yılında, çeyrek yüzyıllık bir siyasal iktidarı niçin değiştirdiğini anlamak için toplumbilimsel incelemeler okumak elbette gereklidir; ama bence İnce Memed 4’ü, bu, resmi tarihin dışında yazılmış romanı okumak, bu iktidar değişiminin nedenlerini anlamak için yeter.*”¹⁴⁴

¹⁴¹ Y. Kemal, *a.g.e.*, s.145.

¹⁴² B. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, s. 154.

¹⁴³ Y. Kemal, *İnce Memed 4*, s. 572.

¹⁴⁴ Fethi Naci, *Yaşar Kemal Romancılığı*, İstanbul 2008, s. 81.

İnce Memed, Anadolu köylüsünün izotipi niteliğindedir. “Memed” ismiyle Anadolu halkının tarihsel düzlemde kültürel derinliğini; “İnce” lakabıyla da Türk kültürü, örf ve geleneklerinden gelen alçakgönüllü ve hoşgörü inceliğini yansıtmaktadır. Siyasi öteki olarak görülmesine tek neden de belirtildiği gibi kendisiyle başa çıkamayan kapitalist sistemin üst kısmı olan burjavazinin temsilcisi toprak ağalarına ve şehir beylerine başkaldırmasıdır.

2.1.2.2. Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi

7 Eylül 1945’te Milli Kalkınma Partisi’nin, 7 Ocak 1946’da da Demokrat Parti’nin kurulmasıyla Türkiye, çok partili düzene adım attığını dünyaya göstermiştir.

Tarık Buğra, romanlarında ele aldığı konularla Türk düşünce hayatında izler bırakmış ve yakın dönem Türk siyasi tarihini sosyal boyutlarıyla ele almış yazarlardandır. Kökü mazide olan ati bir insan kişiliği sergileyen yazar, Anadolu insanının sosyo- politik alanda değişimlerini gözler önüne sermiştir.

Yazarın **Yağmur Beklerken** romanında, siyasi seçim diyalektiğinde yaşanan olaylar, toplumsal hareketliğinde hesaba katılması ile siyasi bir misyona dönüşmüştür. Bu yönüyle eser, politik bir nitelik taşımaktadır. *“Siyaset, edebiyattan retorik bağlamında yararlanırken; edebiyat da siyasetten tematik kurguyu güçlendirmek için ideolojik perspektifler, yaşam tarzlarına dönük ciddi alternatifler devşirme olanağına sahiptir.”*¹⁴⁵

Romanda anlatılan olaylar, 1930 yılında bir Anadolu kasabasında geçmektedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması ve aynı yıl yaşanan büyük kuraklığın halktaki yansımaları etrafında yaşanan gerginlikler esere yansıtılmıştır. Genel olarak aydınlar Halk Fırkası’nı, halk ise Serbest Fırka’yı kendi siyasi tutumlarını yansıtan bir ayna olarak görmüşlerdir. *“Tarık Buğra’nın romanlarının ark planında daima Türkiye’nin siyasal hareketleri bulunmaktadır. Kendi halinde durmuş, sakin yaşayan kasaba hayatında siyasi havanın rüzgârını en iyi yansıtan yazarlardan biridir.”*¹⁴⁶

Romanın kahramanlarından Rahmi Bey ve Kenan Beyler, okumuş aydın kimselerdir. Aydın kişiler olmaları halktan yana tavır sergilemelerine engel olmamaktadır. Böylelikle halkın yanında olan kişiler olarak görülürler. Kenan Bey,

¹⁴⁵ İsmet Emre, *Roman ve Siyaset*, Ankara 2010, s. 4.

¹⁴⁶ İ. Enginün, *a.g.e.*, s. 343.

düşünceleri ve teşebbüsleriyle, Rahmi ise hareketleri ve samimiyetiyle halktan yana babacan bir tavır sergilemektedir. Eserin dinamizmi, bu karakterlerin Halk Fırkası'na karşı Gazi Paşa'nın isteğiyle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurma teşebbüsleri ile başlar. Rahmi, ilk zamanlar bu teşebbüse uzak kalmayı düşünmüş “*azıcık aşım, ağrısız başım*” felsefesiyle hareket etmeye çalışmış ama farkında olmadan kendini hareketliliğin ve olayların içinde bulmuştur. “*Bana ne elin fırkasından, hırkasından*”¹⁴⁷ dediği günleri çoktan unutmuştur.

Halk fırkasına karşı açılacak Serbest Fırka'nın söylentilerikasabayı hareketlendirmiştir. Kasabada Serbest Fırka'yı Kenan Bey'in ricasıyla Rahmi kurar. Halk arasında siyasi görüş itibariyle bir taraflaşma meydana gelir. Hatta halkın gününü birlikte geçirdiği kahveler bile birbirinden ayrılarak kutuplaşma başlar. Vatandaşın seçim hakkından dolayı elinde olmayarak bariz bir şekilde “*resmi*” ötekileştirme gerçekleştirilir. “*Bizimkiler*” ve “*onlar*” etiketiyle halk birbirini isimlendirmeye başlar. Kadınların bile evlerinde günlük sohbetleri değişmiş artık fırkacılık konuşulur olmuştur. Eskiden kadim dost olanlar bile birbiriyle görüşmekten korkar olmuşlardır.¹⁴⁸ Çünkü hemen tepki ile karşılaşılır. “*O heriflerle nası muhabbet eden sen! O heriflerle..yani düşmanlarımızla!*”¹⁴⁹

Fırkacılık sevdası kuraklılığı bile unutturmuştur. Rahmeti gökten bekleyen halk, yeni açılan parti vesilesiyle tüm dertlerinden kurtulacağına inanır. Böylelikle rahmet boyut değiştirerek siyasi bir misyon üstlenir. Okuma yazma bilmeyenler artık gazetede ki demeçleri takip etmeye başlar. Günlük 17 tane alınan gazete sayısı 53'e çıkar. “*Belediye seçimleri milleti ayağa kaldırmış gibiydi. Gazeteler ciyak ciyak bağırıyordu ve o zamana kadar gazete isimlerini bilmeyenler bile gazete alır olmuştu.*”¹⁵⁰

“*Artık eski Roma arenalarını ve ölüm kalım savaşlarını hatırlar olmuştu.*”¹⁵¹ Rahmi ise ortalığı sakinleştirmeye ve yatıştırmaya çalışır. “*Düşman değil len onlar..bildiğin Ese'nin oğlu işte..şo tarla, bahça gomşun len. Aynı duayı etmen mi*

¹⁴⁷ Tarık Buğra, *Yağmur Beklerken*, İstanbul 1995, s. 253.

¹⁴⁸ Ertan Örgen, “Yağmur Beklerken Romanında Aydınlar ve Halk”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.14, Güz 2004, s.56.

¹⁴⁹ T. Buğra, *Yağmur Beklerken*, s. 173.

¹⁵⁰ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 224.

¹⁵¹ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 225.

onla?”¹⁵² Nitekim Rahmi, seçim günü halkın hükümet konağına yüklenmesinden dolayı çıkacak kargaşayı son anda önlemiştir. Çünkü eserde Halkçılar, böyle provoke eylemleri fırsat bilerek Serbest Fırkacılara karşı lekeleme siyaseti gütmektedirler.

Serbest Fırka, Gazi Paşa'nın isteğiyle “*milletinin sesini işitmek, nabzını yoklamak, meselelerini ve durumunu kaynaktan öğrenmek.*”¹⁵³ gayesiyle ve gayretiyle açılmasına rağmen şiddetli tarafgirlik ve anarşi endişesiyle sonradan kapatılmıştır.

Yine Tarık Buğra'nın kaleme aldığı **Dönemeçte** romanı, Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinin son dönemlerini ve bu dönemin toplumsal ruh hâlini, toplumun sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümünü, toplumda başlayan yozlaşmaları küçük bir kasaba halkından örnekler ile okuyucuya sunmaktadır.

Tarık Buğra, romanda, önemli bir toplumsal olayın küçük bir kasabada yansımaları ele alır. Bu toplumsal olayın kasaba halkının dünya görüşlerine, kültürüne, törelerine etkisini de ele almaktadır. Siyasi görüş sonucu “yönetici-halk” ilişkisindeki bu önemli dönemecin, tedirginliklerini, umutlarını, ince hesaplarını ve sebep olduğu toplumsal ve kişisel değişiklikleri bu açıdan anlatmaktadır.

Makrokronolojik düzlemde siyasi açıdan dönemeçte olan Türkiye'dir. Çünkü belirtilen zamanlarda Türkiye, çok partili düzene geçmiştir. Böylelikle Türkiye'nin siyasi görüş çeşitliliği, seçimlere yansıma fırsatı bulmaktadır. Türkiye, demokrasi yolunda ilerleyebilmek için hayatî olan bu dönemeçi geçmeye çalışmaktadır. Seçimlerde vatandaşın oyunu özgürce kullanabilme hakkı doğmuş ve Demokrat Parti'nin oluşumu ile yeni bir siyasi parti alternatifini oluşturmuştur. Oluşan bu yeni demokratik alternatifin yansımaları ve halk üzerindeki etkisini yazar, bir kasabadaki olaylardan hareketle gözler önüne sermektedir. Halkın siyasi düşüncesinde oluşan Demokrat Parti alternatifini, var olan siyasi rejimin temsilcisi olan Halk Partisi ile siyasi noktada öteki konumuna düşmektedir. Parti sevenleri, otomatik olarak desteklediği siyasi partinin propagandasını yapmak ve yaymak amacıyla öteki olarak gördükleri muhalif parti sevenleri ile yarışa girmektedirler.

Yeni partinin kurulmasıyla genel düzeyde oluşturulan siyasi havanın özel düzeyde halka etkisi ve bu etkinin ufak parçasında, ülkedeki değişimin bütünündeki tüm

¹⁵² T. Buğra, *a.g.e.*, s. 194.

¹⁵³ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 208.

özellikleri barındırması romanda biyopsi örneği ile açıklanmaktadır: “*Biyopsi diye bişey öğretmişlerdi ona: Şüpheli organdan bir parça alınır, labaratuvarında incelenirdi. Bu hücreler organın durumunu gösterirdi. Aynı metod neden topluma uygulanmasındı? Al işte Şehir Kulübünü veya daha iyisi Çınarlı’yu.*”¹⁵⁴Yazar, ülke genelindeki siyasi hareketlilik ile oluşan ötekileşme sendromundaki etkinin kasabaya yansımaları göstermekle birlikte kasabadaki oluşan bu etkinin ülke genelindeki etkiyi yansıttığını göstermek de istemektedir.

Tarihçi İlber Ortaylı “*14 Mayıs 1950’de Türkiye yeni bir döneme girdi; Halk Partisi’nin içinden kopanlar ilk önce o partinin içindeki muhaliflerin desteği, ardından umulmadık zümrelerin geniş katılımıyla DP’yi teşkilatlandırdılar ve iktidara yürüdüler. Aşırı sağ dedikleri kitleler solcular dahi onlara rey verdi.*”¹⁵⁵ cümleleri ile o zamanın şartlarını dile getirmektedir. Halkın yeni kurulan Demokrat Parti’ye ilgi ve alaka göstermesinin nedeni, Tek parti dönemindeki uygulamaların halka rahat bir gün yüzü gösterememesidir. “*Bunalmış millet yazık. Kefen bezi bulamadı... Buğday beş guruş, şeker beş bangnot...*”¹⁵⁶

“*Bu sorunlar, DP muhalefetince o derece vurgulandı ki, demokrasi kelimesi o yıllarda hemen hemen sihirli bir kelime, her derdin devası gibi algılanmaya başladı. Dolayısıyla, Türkiye’de demokrasiye geçişin ana sebeplerini, otoriter CHP yönetiminin mahiyetinde aramak daha doğrudur.*”¹⁵⁷

“*Adı üstünde demokıraasi! Demokıraasi demek halk demek dee mi? Milleti halk çekip çevirecek gaari.*”¹⁵⁸ Bu ifadeler, halkın demokrasiye olan özlemini dile getirmektedir. Siyasi olarak alternatif seçim hakkı bulunan halk, kendi isteklerini ve ihtiyaçlarını gidermeye söz veren oluşumu sosyolojik refleks olarak desteklemektedir. İhtiyaçtan ve umuttan kaynaklanan bu sosyolojik ve siyasi refleks halktaki particilik duygusundan oluşan siyasi ötekileştirmeyi tetiklemektedir. “*İşleri güçleri yapcaz, etcez demekten öte gitmez. Buna inandırırılar cahil milleti. Eee? Belli işte... Sen şinci deycen ki, millet bu ipsiz, sapsız heriflerin peşinden gider mi? Bak deyiveren sana, doktorum*

¹⁵⁴ Tarık Buğra, *Dönemeçte*, İstanbul 1997, s. 101.

¹⁵⁵ İ. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 117.

¹⁵⁶ T. Buğra, *Dönemeçte*, s. 173.

¹⁵⁷ Levent Kılıç, “Karşılaştırmalı Bir Perspektifte Demokrasiye Geçişler, Çöküşler ve Onarımlar”, *Türk Siyasal Hayatı*, Eskişehir 2010, s. 18.

¹⁵⁸ T. Buğra, *Dönemeçte*, s.25.

gider... hem de öyle öyle bi gider ki, hiç bi düğün dernek bu gader şenlikli olmadıydı dersin.”¹⁵⁹

Yazar’ın particiliği bir “mahalle kavgası” çerçevesinde ele almaktadır. O’nun particiliği ele alışı, bu sevdayı şuurdan yoksun bir hareket olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Mahalle kavgası yapan çocukların anlık birtakım duygular ile hareket etmesi gibi particilik yapan kişilerde şuurdan uzak ve anlık duygularla hareket etmektedirler. *“Daha şimdiden herkes politikacı olup çıkmıştı: Daha domumu bağlamasını, doğru dürüst abdes bozup abdes almasını beceremeyen ve üç kuruşluk işini yürütemeyip üç buçuk kuruşluk varlıklarını nasıl kullanabilecekleri bilmeyenler bile Devlet yönetimi ve yöntemi için çene yarıştırmaya girişmiş bulunuyordu.*”¹⁶⁰ Particilik sevdasıyla hareket edenler de siyasi ötekileştirmeyi hızlandırmaktadır.

Bu ötekileşme sürecinin kasabaya yansımaları öncelikle Tek parti yönetiminin elinde olan Belediye ile halk arasında yaşanmaktadır. *“ Belediye, Demokrat Parti’ye geçenlerin hatta yakınlık gösterenlerin bahçelerine su vermez olmuştu. Bunların aralarında bile düpedüz demokratlara karşı gaddarlaştıranlar vardı.”*¹⁶¹ Belediye yönetimi nezdinde Hükümetin, siyasi düşünce nedeniyle halkı zor durumda bırakarak ötekileştirdiği görülmektedir.

Karcı Yusuf gibi halkın içinde bulunan insanlar particilik sevdasında ileri giderek Demokrat Parti reklamını ve propagandasını yaymak için kendi imkânlarıyla matbaa kurup gazete dağıtımına bile başlamışlardır. Hatta matbaanın ismini de Demokrat Parti ile özdeşleşmiş olan “Demirkırat” koymuşlardır. *“ Öyle olaylar çıkardılar ki Genel Başkanlık’tan bile telgraflar, mektuplar aldılar, adları İstanbul gazetelerinde anıldı.”*¹⁶²

Günlük hayatının Şehir Otelinde vakit geçirerek eridiğinin farkında olan Doktor Şerif ise siyasi düşünce olarak Demokrat bir aydın tipini temsil etmektedir. Halkın davranışlarını gözlemleyip yeni bir siyasi alternafın varlığının ihtiyacına inanmıştır. *“Somunda Şef ve parti memleketin yerini alıyordu şuur altında”*¹⁶³ Doktor Şerif, siyasi

¹⁵⁹ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 173.

¹⁶⁰ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁶¹ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁶² T. Buğra, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁶³ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 176.

sistemi ve Tek parti zihniyetini tarih düzleminde milli şuur geleneği ile sorgulamaktadır ama elinden bir şey gelmemektedir.

Doktor Şerif, Fakir Halit ve arkadaşlarının yeni oluşum hareketine kendisini davet etmişlerdir. Ülkeye yararlı olmak için onların da teklifleriyle Demokrat partiden milletvekili aday olacaktı. *“Türkiye’nin bir dönemde olduğunu Fakir Halit’ten ve onun benzerlerinden mi öğrenecekti? Türkiye gerçeği kafasına dank etmek için, bu Emanetçi Sultan’ın konuşması anlatması mı gerekti?”*¹⁶⁴ Kasabanın sakinlerinden olan Fakir Halit de Cumhuriyet’ten bu yana yaşananlara (şapka, kılık kıyafet ve harf inkılabı) tanık olduğundan dolayı sosyolojik refleks olarak bu yeni siyasi oluşum ile siyasi öteki konumuna geçmektedir.

*“Çoğunluğu Karcılardan oluşmuş bir Büyük Millet Meclisi’ni düşünmeden artık yapamamaktadır.”*¹⁶⁵ Şerif’in ve Halit’in siyasi vizyonları aynı olduğu için Şerif, milletin vekilliğini yapma misyonunu Karcı Yusuf gibi inanç ve şurardan çok menfaati kendine kıstas olarak gören kişilere bırakmamak istemektedir. *“ Böyle düşünüyordu Doktor ve bu düşünce ile de politikadan kaçan aydınları suçlu buluyordu.”*¹⁶⁶ Ülkenin siyasi gidişatı ile paralel olarak Şerif de siyasi aksiyon noktasında dönemeçtedir. Şerif, bu kararı ile de mevcut siyasi rejim ve Tek parti zihniyeti tarafından öteki konumuna geçmektedir. *“ Doktor kendisine göre bir seçim yapmış gene de kendisine göre yorumlayıp değerlendirdiği haklar ve hürriyetler cephesini benimsemişti.”*¹⁶⁷

Siyasi olarak ötekileşmenin faturası yine halka kesilmek istenmektedir. Çünkü halk, Tek Parti ve Şeflik yönetiminden bunaldığı için seslerini çıkaramamaktadır ve siyasi olarak fişlenip ya da mimlenip siyasi öteki konumuna geçmektedirler.

Çıkarıcıların Halk Partisine yanaşarak işlerini yönettiği, yaşanamayanların ise perişan olduğu bu dönemde halk; belirtildiği gibi yönetim aleyhine konuşmamaktadır. *“ Ağa, ağa bırak şu itleri. Sıkıysa bir de Milli Şef için şu despot şu köpekletiren düzen için açsınlar ağızlarını”*¹⁶⁸ cümleleri Tek Parti yönetiminin halkta uyandırdığı korkunun en büyük göstergesidir. Şeflik yönetimi uyguladığı baskıcı ve hürriyetsiz yönetim

¹⁶⁴T. Buğra, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁶⁵T. Buğra, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁶⁶T. Buğra, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁶⁷T. Buğra, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁶⁸T. Buğra, *a.g.e.*, s. 132.

biçimiyle birçok kesimi rahatsız etmektedir. Doktor Şerif, yeni döneme geçişi biraz da bu baskıcı yönetimden kurtulma dolayısıyla sevinçle karşılamaktadır.

*“Sonuç olarak, 1950 seçiminde oyların %53.59’unu alıp, dönemin seçim sisteminin de yardımıyla meclisteki milletvekili sandalyelerinin %84,4’üne sahip olarak, ezici bir çoğunluğu sağlayan Demokrat Parti tek başına iktidar olur. Demokrat Parti’nin 1950 yılında elde ettiği seçim zaferini sağlayan birçok etken vardır. İkinci Meşrutiyet’ten beri siyasetle uğraşma önceliğini elde etmiş bir egemen azınlığın dışında kalan diğer toplumsal sınıf ve tabakaların DP’yi alternatif örgütlenme zemini olarak görmeleri önemli bir etken olmuştur.”*¹⁶⁹

Şerif Benekçi kaleme aldığı **Kırlangıçlar Erken Göçtü** adlı eserinde Anadolu’nun küçük bir kasabasında yaşanan siyasal ve toplumsal değişimi göstererek ülkenin siyasi panoramasına ışık tutmaktadır.

Köylü tarafından sevilen ve saygı duyulan köyün eski muhtarı Emin Ağa, ülkenin çok partili sisteme geçmesi sonucu oluşan ikili siyasal kamplaşma, kendi köyüne de yansımış ve bundan dolayı üzülmemektedir. *“Köylüler, ‘demekresi’ adını verdikleri bu yeni esintiyle iki ayrı yerde toplandılar.”*¹⁷⁰ Emin Ağa ise Atçıların (Demokrat Parti) ve Okçuların (Halk Partisi) siyasal kamplaşmasında tarafsızlığını ilan ederek köyün uzağındaki kulübesine çekilerek toplumdan soyutlanmak istemektedir. Emin Ağa, particilik rüzgârıyla insanî değerlerin zayıflayarak toplumsal bağların kopma noktasına geldiğini düşünmektedir. Çünkü particilik sevdası; parti görüşlerini benimsemekten benlik oluşumuna, benlik oluşumundan kimliğin şekillenmesine, kimliğin şekillenmesinden karşı kimliği yabancı olarak görmeden kaynaklanan ötekileştirmeye neden olmaktadır.

Köylüler arasında geçen diyalog Emin Ağa’nın köyden neden uzaklaştığını kanıtlamaktadır: *“ – Emin Ağa’yı köyden kaçırın şeyin çoluk çocuk olduğumu sanmam. Adam, düpedüz bizden kaçıyor. Şu içini ettiğimin particiliği var ya...”*¹⁷¹

1950’de Demokrat Parti’nin seçilmesiyle ülkede kalkınma hareketleri başlamıştır. Bu hareketlenme Anadolu’nun ıssız ve ücra köşelerine gittiği için Dostlar

¹⁶⁹ Ece Cihan Ertem, *Romanlarda 12 Eylül Askerî Müdahalesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul 2006, s. 15.

¹⁷⁰ Şerif Benekçi, *Kırlangıçlar Erken Göçtü*, İstanbul 2011, s. 12.

¹⁷¹ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s.83.

köyü de kalkınmıştır. Tarihçi İlber Ortaylı bu değişimi “ *Türkiye’nin değişimi hiç de kolay olmadı. 1950–1960 arası çok ilginç ve az düşünülen bir dönemdir.*”¹⁷² cümleleriyle özetlemektedir. Ancak bu kalkınma, köyün Halk partili öğretmeni tarafından kinayeli bir şekilde eleştirilmektedir. Nedeni ise Demokrat Parti’yi ve partilileri siyasi olarak öteki görmektedir. “ *On yıl nasıl da çabuk geçmişti. Bu süre içinde bazı evlerin çatısı kiremit görmüş, bazı aileler de kara sabanları kazanların altına atarak demir pulluk almışlardı. Nimet Dede’nin ‘Hepsi ok kavminden’ dediği köy öğretmenlerinden biri, bu pullukların köye girdiği gün ‘taş devrinden tunç devrine geçtik. İşte uygarlık bu!’ demişti.*”¹⁷³ Nimet Dede’nin Halk partili köy öğretmeni “ok kavminden” diyerek siyasi açıdan kategorize ettiği görülmektedir.

Köye hareketliliği kazandıran diğer olay ise Amerika’dan gelen barış gönüllüsü Mr. Heng’in köyde sosyolojik araştırma yapmak için köyde kalmak istemesidir. Köy kahvesinde oturdukları sırada köylülerle arasındaki ötekileşme mesafesini biraz da olsa kısaltmak için 1952’de BM gözetiminde başlatılan ve Türkiye ile Amerika’nın ittifak kurarak katıldığı Kore Savaşı’na dikkat çekmektedir. “– *Kore’de yan yana niçin savaştık? Tanrı tanımaz komünistlere karşı, dünya kötülere kalmamın diye...*”¹⁷⁴ Kore Savaşı; kutuplaşan dünyanın bir tarafını temsil eden Komünizm ile diğer tarafını temsil eden Kapitalizm ve Liberalizm olan siyasi düşüncenin silahlı çatışmaya dönüşmüş ifadesidir.

Muzaffer İzgü’nün mizahi bir uslûpla ele aldığı **Kasabanın Yarı**sı romanında, küçük bir kasabada geçen bürokratik bir çekişme, sünnet merasimi ile süslenerek ele alınmaktadır. Kaymakam İzzet Bey’in arasının iyi olmadığı sağlık memuru Cevat’a oğlunun sünneti için muhtaç olmasıyla olay örgüsü başlamaktadır.

Siyasi açıdan dikkati çeken durum ise, Kaymakamın iktidar partisi yanlılarını sünnete davet etmiş olması ve muhalefet partisini tutanları davet etmemiş olmasıdır. Böylelikle yönetimden hangi tarafı öteki olarak belirttiği anlaşılmaktadır. “*Açıklaması da çok kolay, Kaymakam Bey düğümünde herhangi bir tartışma istemez, kaymakam tarafsızdır, tartışma oldu muydu kaymakam bey taraf tutmak zorunda kalacak*”¹⁷⁵

¹⁷² İ. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁷³ Ş. Benekçi, *Kırlangıçlar Erken Göçtü*, s. 119.

¹⁷⁴ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s.185.

¹⁷⁵ Muzaffer İzgü, *Kasabanın Yarı*sı, Ankara 1998, s. 70.

Islak Güneş adlı romanında Ayla Kutlu, İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği günlerde, Marshall yardımı almaya başlayan Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları kozmopolit bir kasabadan hareketle ele almaktadır. Yazar, kozmopolit bir yapısı olan İskenderun'un bir mahallesini seçmiştir. Bu mahallede birbirinden farklı yaşamlara sahip ailelerin hayatlarından kesitlere yer vermiştir.

Romanda genelden özele inilen ve genel ile özeline her koşulda bağlantısını ortaya koyan bir yapı söz konusudur. Roman her şeyden önce Türkiye'nin siyasi ve sosyal gerçekliğini ortaya koymaktadır. İkinci Dünya Savaşı bitmiştir ama ülke henüz savaşın yaralarını saramamıştır. Savaş yıllarında yoksulluk çeken halk, yoksulluktan kurtulamamıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulların net olarak verilmesi için ülkenin bir kasabası, bu kasabanın bir mahallesi, mahallenin ise beş farklı hanesi ele alınmaktadır.

Birbirlerinden farklı ailelerin sosyolojik açıdan farklı olması da siyasi düşüncede farklılık olduğunu göstermektedir. İç içe ve samimi bir mahalle ortamında komşuluk ilişkilerini sürdüren bu aileler arasında yeri geldiğinde birbirlerine karşı siyasi ötekileşme ve siyasi propaganda da dikkati çekmektedir. *“Menderes saçlarını boyatıyormuş. Yeminle sıkılıyordu bu iddiasını. O artık pek alıştığımız bir parçası olan iğneci çantasının içinden turuncu bir bez parçası çıkartıyor: -Başbakanımızın saçlarının renginde diye, belki de uğur getirir diyorum, o yüzden yanımda dolaştırıyorum anam, diyordu.”*¹⁷⁶

Birbirlerine karşı siyasi propaganda yaparak yeri geldiğinde atışan mahallelilerden Menderesci olan Remziye Hanımla İsmet Paşacı olan Zehra Hanım'ın dargınlıkları, 27 Mayıs 1960 İhtilâline kadar sürecektir. *“Böylece iki komşunun partililik yüzünden açılan aralarına Madam Mariya ile Nazmiye Hanım aşılmaz hendekler koymayı pek güzel başardılar.”*¹⁷⁷

Romanda, Türkiye'nin siyasi yönetimden dolayı ekonomik sıkıntı çeken ailelere yer verilerek onların hayatlarından kesitler sunulmaktadır. Nazmiye Hanım'ın ailesi bunlardan sadece biridir. Adnan Menderes, üçüncü kez başbakan seçilmiştir ve memurların yaşantılarında hiçbir değişiklik söz konusu olmamıştır. Sonunda Nazmiye Hanım, kocasının yamalı pijamasını alıp sokağa atarak: *“Bu pijamayı o boyalı saçlı*

¹⁷⁶ Ayla Kutlu, *Islak Güneş*, Ankara 2002, s.59.

¹⁷⁷ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.73.

Menderes'e göndereceğim. Görsün de memurunun ne halde olduğunu anlasın. Kısın çenesini. Hiç değilse milleti kuru sözle oyalamaktan vazgeçsin."¹⁷⁸ diyerek siyasi rejimi eleştirmektedir. Nazmiye Hanım, bu tepkisiyle yönetimin, kendilerini öteki olarak görmemelerini isteyerek memurlara daha rahat imkânlar ve yaşam koşulları sunulmasını istemektedir.

Mahallede kapı kapı dolaşarak iğne yapan Zehra Hanım ise, bir gece polisler tarafından zorla karakola götürülmek istenmektedir. "*Neyin suçüstü bu? Herkes memnun benden. Ruhsatmış... Neyin ruhsatı?*"¹⁷⁹ Nedeni ise yasalara uygun olmayarak iğne yapması ve bu iş için resmî belgesinin olmamasıdır. Onu da siyasi görüş farklılığından dolayı Demokrat Partili olan doktor şikâyet etmiştir. "*Yoksa doktor, Zehra Hanım'ı komşulara karşı küçük düşürmek için istemişti de o mu hazırlatmıştı böyle bir götürmeyi.*"¹⁸⁰ Zehra Hanım, "*Bir süre iğnecilik yapmış, iyi para kazanmış, şimdi artık çalışmayı bırakmıştı. Koyu bir İsmet Paşa'cıydı.*"¹⁸¹

Alev Alatlı'nın **Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?** romanı, 1950'li yıllarda Kıbrıs'ın Karpas bölgesinde, Aziz Andreas Manastırı'nın zangocunun kızı, Eleni Klo Morias olarak doğan ve Lefkoşa'da tamir ustası Arif'le evlenip din değiştirerek Naciye ismini alan Eleni'nin acıklı hikâyesini konu edinmektedir.

Eserin bir bölümünde ideolojik bağlamda siyasal fikir çatışmalarına yer verilmektedir. Osmanlıcılığı temsil eden Halo Dayı ve modernizmin temsilcisi Turgut Öğretmen arasında siyasal ideolojik ayrım gün yüzüne çıkartılmaktadır. Halo Dayı geleneği temsil etmektedir. Geçmişte Ada'nın idaresinde yaptıkları yanlışlardan dolayı Osmanlı'ya kızgın olsa da Osmanlı'yı temsil eder. Turgut Öğretmen ise modern Türkiye Cumhuriyeti'nin idealist öğretmen tipidir. Halo Dayı, Turgut Öğretmene "*Ben İttihatçıyım, efendi oğlum, İttihatçı!*"¹⁸² diyerek Osmanlıcılık ideolojisini temsil etmektedir. Turgut Öğretmen de "*Türk gamı taşırık biz damarlarımızda. Ama bu ihtiyarlar gönlümüzü bozarlar!*"¹⁸³ diyerek Halo Dayı'yı ötekileştirmektedir. Turgut Öğretmen, "*Bunlar hala Osmanlıdır!*" diyerek Türkiye'de yapılan inkılâp hareketlerine

¹⁷⁸ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.118.

¹⁷⁹ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.156.

¹⁸⁰ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.156.

¹⁸¹ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.157.

¹⁸² Alev Alatlı, *Yaseminler Tüter mi, Hala?*, İstanbul 2009, s. 101.

¹⁸³ A. Alatlı, *a.g.e.*, s.101.

Halo Dayı'nın karşı çıktığını vurgulamaktadır. Halo Dayı'nın Osmanlı fesini başından çıkarmamasını siyasi bir kimlik olarak görmektedir.

Glaflkos ve sendika başkanı teyze oğlu Panos arasında geçen faşizm ve komünizm içerikli, ülkedeki siyasi gelişmeler üzerine yapılan konuşmalar, romandaki başlıca ideolojik temelli çatışmalardır. Kıbrıs politikasında komünist olan rumların, Anadolulu olan rumları, “faşist” diye tabir ederek ötekileştirdiği görülmektedir. “*Bir de bana ters bakıyorlar. Anadolulu oldun mu bittin. ‘Faşisttir’ deyip çıkıyorlar işin içinden*”¹⁸⁴ Radyoda, komünist olarak bilinen Theodorakis'in müziği çıktığında ise dinleyenler “*Komünüst momünist ama iyi müzik yapıyor be birader adam!*”¹⁸⁵ sözleriyle onu siyasi açıdan öteki görürler ama müziğini ve sesini beğendiklerini dile getirirler.

Şerif Benekçi'nin **Şimdi Ağlama Vakti** adlı romanında Engil Köyü'nde particilik yüzünden köylüler birbirlerinden ayrılmışlardır. Hatta o dereceye gelmişlerdir ki karşı partiden bir adama kız bile vermemektedirler. “*Şimdi hemen hepsi, bıçağı çalınca hemen çatlayıvermeye hazır karpuz gibiydiler.*”¹⁸⁶ Husumet o kadar ilerlemiştir ki insanlar siyasi açıdan öteki gördükleri köylülerinin tarlalarına hatta evlerine dahi zarar vermektedirler. Demokrat – Halkçı ayrımının yapıldığı siyasi yapılanma köylerde de etkisini göstermektedir.

2.1.2.3. 27 Mayıs 1960 İhtilâli Dönemi

27 Mayıs 1960'da Genç subaylardan oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK) “*NATO ve CENTO'ya bağlıyız*” ifadesiyle sonlanan bir bildiri ile yönetime el koyduklarını radyodan duyurmuştur. Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında 36 subaydan oluşan MBK, 28 Mayıs günü asker-aydın karmasından oluşan partiler üstü bir hükümet kurmuştur. Bu hükümetin icraatları dışında, her türlü siyasi faaliyet yasaklanmış, TBMM ve hükümet feshedilmiştir. MBK, devirdiği iktidar partisi liderlerinden başlayarak bütün milletvekillerini, DP'ye yakınlıklarıyla bilinen yüksek rütbeli bazı subayları ve siyasi bürokratları tutuklayarak Yassıada'da toplanan Yüksek Adalet Divanı'nda yargılatmaya başlamıştır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 176.

¹⁸⁵ A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 200.

¹⁸⁶ Ş. Benekçi, *Şimdi Ağlama Vakti.*, s. 41.

¹⁸⁷ E. Cihan Ertem, *a.g.t.*, s. 19.

Attila İlhan'ın **Fena Halde Lemana** adlı romanı, bu ihtilâlin etkisinden bahsetmektedir. Dikkati çeken olay, Demokrat Parti milletvekili olan Ekrem Korkut'un 1960 darbesi sonrası arkadaşları gibi Yassıada'da yargılanmamak için Paris'te sürgün hayatı yaşamasıdır. Siyasi ötekileştirme sonucu yurt dışında sürgün hayatı süren Ekrem'in gurbet acısına dayanamayarak intihar ettiğinden de söz edilmektedir.

Ahmet Yurdakul'un **Yorgun Çanlar** eseri ise 1950'lerden 1960'a kadar yaklaşık on yıllık bir zaman diliminde, ülkedeki siyasal ve toplumsal çalkantılara kapılan insanlara değinilmektedir.

Türkiye'yi temsilen Birleşmiş Milletler nezdinde Kore Savaşı'na katılan Kore kahramanlarından Yusuf ve Cemal; hayatı, ölümü ve siyasi sistemi sorgulamaktadırlar. Yusuf “ *Zafer'i çok özledim. Eğer buralarda kalırsam ona sakın savaşta olduğumu söylemeyin. Başka şeyler uydurun. İlerde akli erince beni bir ahmak olarak hatırlamasını istemem.*”¹⁸⁸ diyerek Cemal ise “*Beni, sözümona başkalarının özgürlüğü için Kore'ye yollayanlar*”¹⁸⁹ cümlesiyle mevcut siyasi partinin kararı olan bu savaş sorgulamaktadırlar. Bu sorgulamalarında da fikir babaları emekli asker Hikmet ağabeyleri onlara yardımcı olmaktadır. Savaştan yeni çıkan Yusuf ve Cemal'in kendilerine bu hayatta yeni bir başlangıç yapmak istemeleri ile başlayan roman, onların hayata entegre olma sürecini yansıtmaktadır.

1950'lerde gerçekleştirilen Kore savaşı, küreselleşen dünyanın iki siyasi kutup başlarının savaş alanına yansması olarak görülebilir. Bu savaş, öteki görenler ile öteki görülenlerin savaşıdır. Bir tarafta Komünizmi savunun ve siyasi sistem haline getiren Kuzey Kore, diğer tarafta ise siyasal açıdan zıt kutbu olan özgür dünyanın temsilcisi Güney Kore ve destekçisi Birleşmiş Milletler vardır. Genel perspektifte de birbirlerinin siyasal ve her alanda ötekisi ve zıt kutbu olan Amerika ve Sovyetler'in savaşıdır. “*Düşman bugün uzakta, bir de bakmışsın yarın aha burnunun dibinde. Marifet onu daha oracıkta durdurmakta. İş işten geçmeden. Atatürk bile demiş: Komünizm en büyük düşman...*”¹⁹⁰

Dünya üzerinde siyasal sebeplerle devletler savaşırken ülke genelinde ve gündeminde de siyasal düşünceler savaşmaktadır. Cemal'in askerî okuldan arkadaşı olan

¹⁸⁸A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁸⁹A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 129.

¹⁹⁰A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 33.

Cengiz, disiplinsizlik nedeniyle okuldan atılmıştır. Oysa asıl sebep siyasi düşüncesidir. “*Son sınıftayken disiplinsiz davranışları yüzünden ki, asıl sebep siyasi düşünceleriydi, okuldan attılar.*”¹⁹¹ Cengiz, siyasi düşüncelerinden dolayı okuldan atılmakla kalmaz birkaç yıl sonra da gazetede yazıları nedeniyle hapse atılır. “*53’ün sonbaharında zannedersen ekim ayının ortaları, gazeteler bastı manşeti: Türkiye Gizli Komünist Partisinden yüz altmış yedi kişinin duruşmasına İstanbul’da başlandı.*”¹⁹²

Savaştan yeni dönen Cemal’in, Cengiz ile irtibatta bulunmak istemesinden dolayı yönetim, onu da siyasi olarak muhalif görerek sorgulamak ve yakalamak istemektedir. “*Beni bulamayacaklar anlıyor musun? Bu işin sonu belli. O yüz altmış yedi kişinin yanına gitmeyeceğim. Başkalarının ne halt edeceği neler söyleyeceği umurumda değil. Ben kendi özgürlüğümü korumak zorundayım. Beni, sözümona başkalarının özgürlüğü için Kore’ye yollayanlar, kendi yurdumda tutsak edemezler!*”¹⁹³ Olayın dinamizm noktası da burada başlamaktadır.

Cemal, siyasi fikirlerinden ve özel görevinden dolayı polisler tarafından aranmaktadır. Özel görevi ise ordu içinde 27 Mayıs 1960’da darbe yapacak Paşalar arasındaki güvenli ve sağlam bilgilendirme ağını sağlamaktır. Deşifre olduktan sonra Yüzbaşı Yusuf’un yanına sığınır ve Yusuf da onu Hikmet ağabeyinin yanına saklanması için yönlendirir. Polisler artık Yusuf’u da takip etmektedirler.

Darbeden birkaç gün önce ülkede siyasi karışıklıklar artmış ve siyasi tansiyon yükselmiştir. “*Gerginlik her gün biraz daha tırmanyor. Kayseri’de olaylar çıktı. Halk partililere ateş açtılar, yaralananlar oldu.*”¹⁹⁴ Siyasi olarak birbirlerinin ötekisi olanlar birbirlerinin canlarına kastetmektedirler.

Yusuf’un siyasi öteki olarak cezalandırılan diğer yakını ise Kabataş Lisesi’nde okuyan Zafer adındaki oğludur. Zafer, okulda okuduğu şiirler yüzünden okuldan 3 günlük uzaklaştırma cezası almıştır. “*‘Vatana ihanet damgasını yemiş bir şairin’ tekrar kâğıda bakıyor, ‘Nazım Hikmet’in, ihtilâlcî fikirler taşıyan şiirlerini gizlice okuyup, elden ele dolaştırırken yakalandılar.*”¹⁹⁵

¹⁹¹ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁹² A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁹³ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 129.

¹⁹⁴ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 308.

¹⁹⁵ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 223.

Nazım Hikmet, Türk şiirinin ünlü şairlerinden olmasına rağmen siyasi yönetim tarafından sanatçı kimliğinden ziyade siyasi kimliği göz önünde bulundurularak Türkiye’de hapse atılmıştır. Daha sonra siyasi ideolojisini rahat bir şekilde yaşamak için siyasi fikirlerinin merkezi olan Sovyet Rusya’ya sığınmış ve Türkiye’ye girmesi yasaklanmıştır. Siyasi iktidar tarafından öteki görülen birisinin eserlerinin okunması ve onun düşünce sistemine sempati duyulması öteki görülmeye sebep olarak gösterilmektedir. Zafer de bu ötekileşme lise çağındayken karşılaşmaktadır.

Alev Alatlı’nın, **İşkenceci** romanı, Türkiye’deki işkence gerçeğinin gözler önüne serildiği bir eserdir. Aynı zamanda roman, toprak ağasının gözünden 1950–1980 Türkiye’sinin siyasi panoramasını da gözler önüne sermektedir.

Toprak ağası olan Abdurrahman Ağa, siyasi olarak hükümete muhalif olmanın cezasını hayatını sefaletle ve sürgünle geçirmekle öder. “*Yıl 1948. Duydum ki bizim Cemal Paşa’nın torunları Ankara’da yaşarlarmış. Gidip bir hatırlarını sorayım, bir ihtiyaçları olur. Bin bir meşakkat Ankara’ya vardık da, İsmet sokmadı bizi içeriye.*”¹⁹⁶

Abdurrahman Ağa, 1960 yılında “*Nüfuz kurmak suretiyle halka baskı yapanlardan olduğu için*” altı ay boyunca Sivas’a sürgüne gönderilir. Suçsuz olduğu anlaşılacak serbest bırakılır. Ancak “*Mecburi İskân Kanunu*” gereğince köyünü ve topraklarını kaybederek elinden tüm mal varlığı alınır. Artık bütün malını, servetini kaybetmiştir ve hasımları topraklarına el koymuşlardır. Abdurrahman Ağa, yoksulluk ve sefalet düşer. Recaioğulları kadar toprağa sahip olan Sarılar sülalesi mecburi iskâna tabi tutulmaz. Çünkü onlar, Halk Partilidir.

Recaioğulları’nın içine düştüğü durum öylesine vahimdir ki, Sarılar intikamlarını aldıklarını sayıp kan davalarından vazgeçerler. Bu mecburî sürgünün sebebi de Recaioğullarının Demokrat Parti yandaşı olmalarıdır. “*Öyleyken 1 Haziran 1960’ta ikinci vakti, oğlu yaşında bir asteğmen tarafından tutuklandı.*”¹⁹⁷ Hükümet tarafından Demokrat Partili olması öteki görülmesine tek sebeptir. “*‘Sanma ki paçayı kurtardın’ dedi, ‘Senin kuyruklardan olduğumu biliyorum.’ Demokrat Partilisin demek istiyordu.*”¹⁹⁸ Oysaki Abdurrahman Ağa’nın bu siyasi entrikalardan haberi yoktur. 27 Mayıs askeri darbesiyle Demokrat Parti iktidardan düşürülmüş ve askeri yönetim

¹⁹⁶ Alev Alatlı, *İşkenceci*, İstanbul 2011, s. 7.

¹⁹⁷ A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁹⁸ A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 22.

iktidarda söz sahibi olmuştur. Böylelikle darbeden sonra ülke çapında Demokrat Parti yandaşları öteki görülerek “Menderesci” avı başlamıştır.

Latife Tekin’in **Sevgili Arsız Ölüm**’ün ele aldığı dönemde, siyasi öteki olarak görülen halk, siyasi düşüncesini özgürce ifade etmek için gösteri yürüyüşleri yapmakta ve eylemler için sokağa dökülmektedir. 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlük ortamının etkisiyle, masa başlarındaki fikir tartışmalarının yanı sıra sokak eylemleri de bir ifade aracı ve alternatif tepki olarak gündeme gelmiştir. Bu eylemler, yürüyüşler ve protestolar, 1960 öncesi döneme göre toplumun demokratik haklarını kullanma konusunda biraz daha bilinçlendiği şeklinde yorumlanabilir.

2.1.2.4. 12 Mart 1971 Muhtıra Dönemi

1961 Anayasası’nın getirdiği hak ve özgürlükler özellikle iki kesime, işçi ve öğrencilere siyasi dinamizmi sosyal hayata yansıtmak gerektiği düşüncesini getirmiştir. İşçiler Anayasa’da belirtilen grev hakkını fiilen kullanmaya başlamıştır. Öğrenciler ise genellikle sol görüşlü grupların etrafında örgütlenmekte ve mevcut toplumsal ve siyasal yapıya eleştiriler yöneltmektedirler. Temel hak ve özgürlüklerin imkânlarından yararlanan öğrenciler, siyasi ideolojileri bağlamında dernekler ve örgütler kurarak ideolojilerini fikir sahasından sokaklara taşımışlardır. Böylelikle sağ ve sol gruplar oluşarak toplum hayatında kamplaşma meydana gelmeye başlamıştır.

Sağ görüşlü öğrenciler; komando kamplarında, sol görüşlü öğrenciler ise Filistin Kampları’nda silahlı eğitim almışlardır. 16 Şubat 1969’da “Kanlı Pazar” olayı yaşanmıştır. Sağ görüşlü grup cihad ilan etmiştir. Sol görüşlü öğrencilerle işçi örgütleri Taksim’de yaşanan bu çatışmada birliktelik göstermişlerdir. Bugünden sonra meydanlarda yeni bir slogan hâkim olmuştur: “Kana kan, intikam...”¹⁹⁹

Siyasi kaosu önlemek için askerler, *anayasanın iç hizmet kanunu gereği*²⁰⁰ tekrar yönetime müdahale etmiştir. 1971 Muhtırası’nın ilk maddesinde, 1961’den sonra görev alan hükümetlerin Anayasa tarafından öngörülen reformları yapmadıkları vurgulanmıştır.

¹⁹⁹ Nurhan Tatlıoğlu, *12 Mart Romanları*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2009, s.9.

²⁰⁰ Madde söyler: "Silahlı Kuvvetler'in vazifesi, Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır. "

Attila İlhan'ın **Fena Halde Leman** adlı romanında 1971 Muhtırasının siyasi ve güncel olayları analiz edilerek okuyucuya sunulmaktadır. Çünkü olayın kahramanı gazetecedir. “*Serpil devrimcidir, üyesi olmasa da Dev-Genç’e gömülden bağlı, silahlı eylemi eleştirdiğimden bana içerlediğini bilirim.*”²⁰¹ Serpil, siyasi açıdan kendi görüşünü benimsemediğinden dolayı arkadaşlarını “öteki” olarak görmektedir.

Mustafa Miyasoğlu ise **Dönemeç**'te Cumhuriyetin 50. yılındaki sosyal ve kültürel hareketliliği, gençler ve geleneksel yapısı parçalanmış aileler çerçevesinde ele alarak gözler önüne sermektedir. Ayrıca yazar, Bahri karakterinin misyonu ile ülke üzerindeki sosyal değişimi, gelenek ve göreneklerin dinamizmini farkettermeye çalışırken Şakir karakteri üzerinden de siyasal hareketliliğe dikkat çekmektedir.

1971 Muhtırası sonrası seçim hareketliliğinden fikir kamplarına bölünen halkın fikrî perspektiften ülke istikbali için geniş düşünceleri, toplumsal ayrılmaya neden olmaktadır. “*Mart ayında Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin doğurduğu tartışmalar, dernek müdavimlerini de kamplara bölmüştü.*”²⁰² Burada aynı fikrî kanaate sahip olmalarına rağmen ayrıntıda ayrılan insanların “öteki” katmanlarına ayrıldığı görülmektedir. Sağcıların solculara karşı refleksî bir tavır almaları hoş görülebilirken sağcıların kendi aralarında ihtilafa düşmeleri öteki algılamasının geniş ve derin ayrıntı alanlarına aksettığını gösterir. “*Okulda solculara karşı birleşiyorlardı da burada nedense en küçük şey yüzünden ağız kavgasına tutuşuyorlardı.*”²⁰³

Particilik misyonunda aksiyoner karakterlerden olan Refik Bey ait olduğu partinin her yerde savunuculuğunu yapmaktadır. “*Refik Bey bizim parti dedi mi, neyi kastettiğini herkes anladı. Eski demokratlardandı.*” Nitekim Refik Bey “*Bizimkiler olmasa, ötekiler çoktan diktatörlüğü ilan ederler*”²⁰⁴ iddiasıyla net bir şekilde “öteki” imgesinin tanımını yapmaktadır.

Dönemin üniversite gençliğinin hareketlerinin topluma ve ülkeye etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bundan dolayı romanın karakterlerinden Recep Usta oğlu Bilal'ı bu kargaşa ortamında okutmak istemez. “*Düzeni değiştireceklermiş! Haytalar, size kaldıydı sanki.*”²⁰⁵ O zamanın okullarında ülkücü-devrimci tartışmalarından bir

²⁰¹ A. İlhan, *Fena Halde Leman*, s.24.

²⁰² Mustafa Miyasoğlu, *Dönemeç*, İstanbul 1997, s.10.

²⁰³ M. Miyasoğlu, *a.g.e.*, s.132.

²⁰⁴ M. Miyasoğlu, *a.g.e.*, s.38.

²⁰⁵ M. Miyasoğlu, *a.g.e.*, s.29.

nebze de olsa küçük bir kesit sunulmaktadır. *“Fakat dönemin gençlik hareketlerini yakından incelediğimizde gençlerin toplumu ve devleti kurtarma görevlerine sadık kalmalarını ve dönemin hükümetlerini gayr-i meşru buldukları için siyasal sahnenin aktörleri olarak duruma el koyduklarını görüyoruz.”*²⁰⁶

Romanda Şakir Hoca odağından yeni bir siyasi oluşumun tohumları atılmaya çalışılmaktadır. Şakir Hoca'nın belli bir siyasi partiye destek vermeye çalışması ve bu yönde kanaatlerini dile getirmekten kaçınmaması gayet doğaldır. *“Romanın konu edindiği insanlar, tabii ki Kayserili idi ama şehirdeki geleneksel yapının insanları yanında, okumuş ve kendilerini ispat çabasına girerek yeni bir siyasi harekete omuz vermiş yakın köylüler de vardı romanda.”*²⁰⁷

Avukat olan Şakir Hoca, boş vakitlerinde gençlerle muhabbet ederek onlara siyasi yönden rehber olmaktadır. Askerî müdahalelere siyasi sarsıntı olarak bakan Şakir Hoca, karşıtlarıyla da fikrî münazaralara girmekten kaçınmaz. *“Bin yıldan beri böyle büyük sarsıntı geçirmediğimiz biz. Az kalsın komünistler ihtilâl yapacaktı.”*²⁰⁸ İdeoloji terazisinin iki kefesinin bir kefesine “biz” denilen olgu diğer kefesine de “komünist” denilen olgu konulduğunda “biz” denilerek ifade edilen toplumsal oluşumun hangi siyasi kategoriye temsil ettiği kolayca anlaşılmaktadır.

Mehmet Uyar'ın **Karmaşa** adlı romanında ise İzmir'de Psikoloji Bölümü okuyan Mahmut, kent yaşamında huzuru aramaktadır. Kendini kentte yaşayan halkalı köle gibi görmektedir. İç dünyasındaki sorulardan kurtulamadığı için amaçsız bir şekilde dolaşmaktadır. Realiteden kaçan, kendi kabuğuna çekilip varlığını sorgulayan, kimlik mücadelesi veren Mahmut, sonunda huzura kavuşacaktır.

Darbeden önceki olayların hareketliliği içinde arkadaşlarından soyutlanarak hayat ile ölüm arasındaki diyalektikten çıkmaya çalışan Mahmut, devrimci arkadaşları tarafından devrimci mücadeleye destek vermediği için eleştirilir. *“Biz aktifleşerek hayatın koşullarına meydan okuyor, realiteyi yaşıyoruz. Sense, hayata teslim olmuşsun baştan, sürükleniyorsun.”*²⁰⁹

²⁰⁶ Demet Lüküslü, *Türkiye'de “Gençlik Miti” 1980 Sonrası Türk Gençliği*, İstanbul 2009, s.50.

²⁰⁷ Mustafa Miyasoğlu, “Roman ve Şehir Kültürü”, *Hece Dergisi- Türk Romanı Özel Sayısı*, S. 65/66/67, 2002, s.380.

²⁰⁸ M. Miyasoğlu, *a.g.e.*, s 175.

²⁰⁹ Mehmet Uyar, *Karmaşa*, İstanbul 2001, s.23.

Üniversite gençliğinin fikir bazında çatışması, ideolojik konjonktürlerin de etkisiyle fiili çatışmaya dönüşür. “1974’in Mart ayından itibaren 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar solcu öğrenciler ile sağcı öğrenciler arasında adeta bir ‘savaş’ yaşanmaktadır. İstatistikleri vermek gerekirse Türkiye’de 1960’lı yılların sonlarında başlayan siyasal şiddet olayları 12 Eylül sonrasında olmak üzere, 2206 dolayında yurttaşın ölümüne yol açmıştır.”²¹⁰ Mahmut’un en yakın arkadaşı Tamer’in söylediği sözler ideolojik paradoksun uç noktasını göstermektedir. “Bir ideolojiye kan bulaşırsa, çek kuyruğundan gitsin. Gitsin ki gebersin onlar.”²¹¹ Tamer, karşıt görüş sahiplerini bir böcek gibi ezmek istemektedir. “Kavgasız ideoloji olmaz dostum. Kavga olacak, kan akacak, kelle alınacak.”²¹²

Adalet Ağaoğlu’nun 1984 yılında kaleme aldığı **Üç Beş Kişi** romanı bireysel, toplumsal ve siyasal olayların iç içe geçtiği bir şekilde kurgulanmış bir romandır.

Eserde kızılderili ile şerif mücadelesi bir hikâye üzerinden anlatılır. Ötekileştirilen Kızılderili rolünde kendisini gören Murat, o yıllarda Amerikan emperyalizminin bir nebze de olsa Türkiye’deki etkisine dikkat çekmek istemektedir. “Murat elinde bir demet Kızılderili tüyüyle geri döndüğü zaman okun ucu tam göğsüne nişanlanmış oldu”²¹³

“Bütün komünistlerin kökünü kazıyacağım”²¹⁴ “Sağcılardan bir kişi vuruldu diye yazdı. Solcular vatan evlatlarımızı, adamlarımızı, işçilerimizi vuruyor diye orada burada yaygarayı bastı şekerci de”²¹⁵ cümleleri zamanın siyasi karışıklığından kaynaklanan toplumsal çatışmanın bireylerin zihin dünyasına yansımalarının ifadeleridir. Azra ise “İstanbul’da gece kulüplerinden birinde komünist yapmaya çabalayarak” insanlara kendi ideolojisini empoze etmeye çalışmaktadır.

Özgür, ablasına devrimci bir grup tarafından tecavüz edilmesi nedeniyle onlara ve onların siyasi düşüncesine büyük bir kin duyar. Sadece bu sebepten dolayı ülkücü gençlik hareketine katılır ve her gece bir devrimci öldürür. Gece sokağa çıkma

²¹⁰ D. Lüküslü, *a.g.e.*, s. 52.

²¹¹ M. Uyar, *a.g.e.*, s. 8

²¹² M. Uyar, *a.g.e.*, s. 9.

²¹³ Adalet Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, İstanbul 1993, s. 32.

²¹⁴ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 27.

²¹⁵ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 283.

yasağının sık sık hatırlatılması ve olay anlatımının “*yedi ölü, sekiz yaralı vs.*” ifadeleri ile kesilerek leith motif tarzında tekrarlanması dönemin siyasi karışıklığına dikkat çeker.

Ayla Kutlu'nun kaleme aldığı **Hoşça Kal Umut** romanında, eserin baş karakterlerinden olan Oruç'un siyasi ideolojisi sonucu müebbet hapse mahkûm edilmesi ele alınır. Sekiz yıl hapiste kaldıktan sonra genel aften yaralanan Oruç, serbest bırakılır. Ayrıca roman, bu serbestlik sonucu Oruç'un hayata ve topluma adapstasyon sürecini ele almaktadır.

Hapiste uzun süre mahkûm kalan Oruç, kendini ve hayatı sorgulayarak günlerini geçirir ve disiplin altındaki hapisane yaşamına alışmaya çalışır. Uzun süre kapalı ve özgürlükten mahrum bir ortamda vakit geçirdikten sonra tahliye edilen Oruç, toplum tarafından bir dışlanma ile karşılaşır. Bu tepkide de siyasi kimliği sonucu hapse girmesinin payı vardır. Çünkü Oruç, toplum tarafından sol ideolojiyi benimsediğinden anarşist olarak görülür. Tahliyeden sonra peşini bırakmayan sivil polisler tarafından takip edilmekte ve kötü propagandaya maruz kalmaktadır. “*Bırakın Oruç denen anarşisti*”²¹⁶ tepkisi Oruç'u toplumdan soyutlamanın propagandasıdır.

Oruç'u kendi arkadaşları da dışlamaktadır. O da sol ideolojiye sahip olmasına rağmen arkadaşlarına göre bu aksiyonda aktif olamaması yüzünden de yalnızlığa itilir. “*En önde ya da adı çok duyulmuş olmadığı için solcularda sahiplenmeye değer bulmuyordu onu*”²¹⁷

Topluma yararlı olmak isteyen ve idealleri uğruna kendini feda eden Oruç, aktif bir kişiliğe sahip olduğu için ülkesi için aydınlık bir gelecek düşlemektedir. Ancak devlet tarafından öteki görülerek müebbet hapse atılmış ve çıktığında da rahatını arzu ettiği toplum tarafından dışlanmış ve bundan dolayı hayata adapte olamamıştır. Ona göre meslekler bayağı ve monoton günlük işlerdendir. “*Bu işleri aşağı gördüğümünden değil ama işlevsizliğe dayanamıyorum.*”²¹⁸ Oruç, mahkûmiyet hayatının kendisini işlevsizleştirdiğini vurgular. “*Toplumdan bireye düşmüştük*”²¹⁹ cümlesiyle de uğruna kendini feda edeceği toplumdan yalnızlığı ifade eden bireyselleşmeye düştüğünü dile getirir.

²¹⁶ Ayla Kutlu, *Hoşça Kal Umut*, Ankara 1993, s.146.

²¹⁷ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 150.

²¹⁸ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 162.

²¹⁹ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 226.

Mehmet Eroğlu'nun kaleme aldığı **Adını Unutan Adam** romanı, siyasi kimliğinden ve ideolojik ideallerinden dolayı kendini feda edercesine adını bile unutan adamların hikâyesini anlatmaktadır. "68 Kuşağı" olarak tabir edilen sol görüşlü gençlerin yaşadığı devri ifade eden bu kuşağın gençleri, içlerindeki özgürlük ve devrimci ruhlarını dışa yansıtmak için ve emperyalizme karşı çıkmak ve devrim mücadelesini sürdüren yoldaşları Ebu Halid'e yardım etmek için Filistin'e kadar gitmişlerdir. "*Ülkenizden bu kadar uzaktaki bir yerde ne arıyorsunuz? – Ebu Halid'in yıkılmış evini. O evi bulup onarmak için geldik buraya.*"²²⁰

Romanın asıl üç kişisi; Ali, Tarık ve Adını Unutan Adam karakterleridir. Bu üç arkadaş birbirilerine bir söz verir. Bu söze göre; aralarından kurtulup geri dönecek olan kişi, adını unutacaktır. Roman, geriye dönen tek kişi olan Adını Unutan Adam'ın, Filistin'de ölen arkadaşı Ali'nin vasiyetine uyarak bulduğu "*kıvırcık saçlı, kısa etekli ve esmer kıza*" üç arkadaşın Filistin'de yaşadıklarını anlatmasıyla başlar. Olaylar on sekiz yıllık bir zaman aralığında belli bir sıra takip etmeden, kavramlar, anlık durumlar ve duygular üzerinden ileriye ve geriye dönüş tekniği ile ilerlemektedir. Bir anlamda Adını Unutan Adam ile kıvırcık saçlı, kısa etekli, esmer kızın yaşadığı şimdiki zamanla; üç devrimcinin yaşadığı geçmiş zaman iç içe verilir. Aslında romanın olay örgüsü; Adını Unutan Adam'ın kıvırcık saçlı, kısa etekli, esmer kıza üç Türk devrimcisinin Filistin'deki hikâyesini anlatmasıdır.

Siyasi kamplaşma nedeniyle belli ideoloji sahipleri, kendi ideolojisine sahip olmayanlara hor gözle ve alaycı tavırlarla bakarlar. Bu romanda da "Romantik budalalar" ifadesi ötekileşmenin ve öteki olarak görülmenin ifadesidir. "*Bize kızmasının nedeni, partili olmayışımız diyorum. Onun için romantik budalalar dedi bize.*"²²¹ 68 kuşağından sonra devrim aracılığıyla ülkeye yeni bir sistem getirmeye inanmış gençler, romantik ve budala tabirleriyle ifade edilmektedir. "*Siz nesiniz biliyor musunuz? Romantik ama sağduyusu olmayan sadece söz üreten nesil.*"²²² Ötekileştirmenin hitap cümlelerinden olan biz, siz, o gibi zamirler kullanılarak taraflar belirlenmektedir. Aynı zamanda devrimci gençlerin takip ettikleri politika da romantizm ile bağdaştırılarak ifade edilmektedir.

²²⁰ Mehmet Eroğlu, *Adını Unutan Adam*, İstanbul 2007, s.71.

²²¹ M.Eroğlu, *a.g.e.*, s.50.

²²² M.Eroğlu, *a.g.e.*, s.105.

Bu romanda olay örgüsü üç ana koldan ilerlemektedir. Kahramanın Filistin’de geçirdiği mücadelenin hikâyesi, yakalandıktan sonra sorgulanma sürecinde ve tedavi gördüğü olayların hikâyesi ve 18 yıl sonra arkadaşının isteği üzerine başından geçen olayları aradığı kıza kumsalda anlatmasıyla oluşan hikâyedir. “*Bu hikâye unutulmuş adların hikâyesidir.*”²²³ Davaya adanmış ruhlar, kendi davalarının zafere ulaşmaları için bazı arzu ve isteklerinden fedakârlık yapmak zorundadırlar. Bu romanda da, kendi adlarını unutan ve her türlü işkenceye maruz bırakılmalarına rağmen arkadaşlarını ihbar etmeyen gençlerin fedakârlıkları anlatılır. Diğer bir ifadeyle hayatın, kişiliğin ve özbenin ifadesi olan adını, davası uğruna unutmaktır.

Olayın kahramanlarından Tarık’ın, yaşananlara kendisi için hayatını feda eden arkadaşının zihniyetiyle ve duygu perspektifinden baktığı görülmektedir. Kendisine başkasının gözüyle bakarak onun hisleriyle hareket ettiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Tarık; Filistin’e giden üç arkadaş içerisinde hayatta kalan ve geri dönen tek kişidir. Fakat romanın sonuna kadar Filistin’de ölen Adını Unutan Adam kimliğine bürünür. Yazar Adını Unutan Adam ile Tarık’ın kişiliklerini iç içe vermektedir. Bu sebeple ikisinin ortak bir yaşamı oluşur. Ve arkadaşlarına verdiği sözü tutarak adını unutan Tarık, roman boyunca Adını Unutan Adam’ın kimliğine bürünür. Romanın sonlarına doğru anlaşılan bu tespiti kadarki olaylar, Adını Unutan Adam’ın anlatışıyla verilmektedir. Adını Unutan Adam’ın ölümüyle anlatıcının Tarık karakteri olduğu anlaşılır.

“*Tek kişilik bir serüveni iki kişi olarak yaşadık biz*”²²⁴ Hayatlarını feda eden iki insanın öteki arkadaşı yerine kendisini koyarak olayları değerlendirmesi ile farklı bir ötekileşme dikkati çekmektedir. Çünkü Tarık, hayatını adı bilinmeyen diğer arkadaşı yerine yaşamaktadır. Tarık, Adını Unutan Adam’ın amacı ve arkadaşı Ali’nin son arzusu olan tepedeki düzlükte hayal ettikleri kıvrıkcık saçlı esmer kadını (Petra) 18 yıl boyunca aramakta ve en sonunda o kadını bularak tepedeki düzlük olarak hayal ettikleri kumsalda o kadına başlarından geçen olayları anlatmaktadır.

Ahmet Altan’ın **Dört Mevsim Sonbahar** adlı romanında ise, Ali karakteri üzerinden siyasi dinamizm yürütülmektedir. Mitingler düzenleyen, arkadaşları köşe başlarında öldürülen Ali “*İnsanın bu çağda tarafsız bir izleyici olabileceğine*

²²³ M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 66.

²²⁴ M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 177.

inanmıyorum. Ya ezenlerden yanasın ya da ezilenlerden yana. Ezilenlerden yanaysan harekete geçmeli, bir şeyler yapmalısın."²²⁵ ifadeleriyle aksiyoner bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. Aynı zamanda romanın olay örgüsünde, Ali'nin birkaç arkadaşı, siyasi kimliklerinden dolayı öteki taraf olarak görülen siyasi yapılanmanın tetikçileri tarafından öldürülür.

Bilge Karasu'nun kaleme aldığı **Gece** romanı ile ilgili Ömer Türkeş'in tespiti dikkat çekmektedir. "*Romana hâkim olan gerilim atmosferi ve gecenin işçileri gibi baskı unsurlarını anlattığı için, bir baskı dönemini de simgelemektedir. Bu dönem, 12 Mart da 12 Eylül de olabilir. Nitekim romanın yazılışı 12 Mart, basımı ise 12 Eylül sonrasına denk gelmektedir ve her ikisini de simgeleştirir.*"²²⁶ Romanda baskı ortamı simgesel bir anlatımla sağlanmıştır. Gecenin baskı ortamını sembolize ettiği anlaşılmaktadır. Bu ifade tarzıyla Bilge Karasu, Kafka'dan izler taşımaktadır. Eserde bahsedilen Güneş Hareketi'nin de 12 Eylül'e zemin hazırlayan gizli servis olduğu anlaşılır.

Eserde dört anlatıcıdan biri olan diğer roman kahramanı, gecenin işçileri ile gündüzün işçileri arasında oynanan ölüm oyununa şahit olur. "*Gene de bir takım kimseler, besbelli 'Gündüz' adına birleşip gece adına birleşmiş olanları vuruyor.*"²²⁷ Simgeler ve sembollerle kurgulanan bir yapıda olan bu roman, darbe döneminden önce yaşanan sokaklardaki çatışmalara ve siyasi ayrılık yüzünden köşe başlarında birbirini öldüren farklı ideolojideki gençlere dikkat çekmektedir. Çünkü çatışan her ideoloji, gecenin karanlığına karşı gündüzün aydınlığını getirmek için uğraşmaktadır. "*Her gün yapıyorsa bu iş, her gün on on beş insan, orada, ölüyor demektir.*"²²⁸

Ayrıca oynanan ölüm oyununa göre karşılıklı sıra içinde insanlar birbirlerine silah doğrulturlar ve bu "oyun" grup içinde bir tek canlı kalıncaya kadar devam eder. "Oyun"daki insanlardan bir sıra "gündüz" diye bağırır. Böylelikle diğer sıra geceyi temsil etmektedir. Bu durumda roman kişinin seyrettiği "oyun", bir anlamda satranç gibidir. Çünkü satrançta da siyah ve beyaz taşlar karşılıklı olarak sıralanır ve oyun, tek

²²⁵ Ahmet Altan, *Dört Mevsim Sonbahar*, İstanbul 2004, s.64.

²²⁶ Ömer Türkeş, "Bilge Karasu", www.pandora.com

²²⁷ Bilge Karasu, *Gece*, İstanbul 2004, s. 52.

²²⁸ B. Karasu, *a.g.e.*, s.52.

taş kalana kadar devam eder. Siyasi mantığın ve işleyişin görünüm noktası ve dinamik platformu olan satranç da bir öteki olma durumuna dikkati çeker.²²⁹

Orhan Pamuk'un **Cevdet Bey ve Oğulları** adlı eserinde üçüncü kuşak figürleri ile 1970'ler Türkiye'sine ışık tutulmuştur. Ancak yazar, figürleri diğer kuşaktakiler gibi toplumun çeşitli katmanlarından, farklı dünya ve siyasi görüşlerin temsilcilerinden seçme gereği duymamıştır. Diğerlerinin siyasi kimlikleri olmadığından dolayı bu kişiler, siyasi kimlik sahipleri tarafından pasif olarak nitelendirilir ve ötekileştirilir.

*“Necdet, yeni aldığı bir stereo takımı anlatıyor, Remzi'ye bu yerlerin uygun olup olmadığını soruyordu, Cemil bütün benzincilerin benzine su karıştırdıklarını ileri sürdü. Necdet Cemil'in yeni transistörlü radyosundan memnun olup olmadığını merak etti.”*²³⁰ Ülkedeki kapitalist sistemin yaygınlaşması sonucu diğerleri, siyasî ve fikrî oluşumlardan çok gündelik uğraşlarla vakit geçirerek siyasi alanda pasifize edilerek ötekileşmişlerdir. Biraz da olsa Ahmet, diğerlerinden siyasi ideoloji açısından ayrılır. Refik'in oğlu olan Ahmet, otuz yaşlarında, yurt dışında eğitim görmüş bir ressamdır. Dünya görüşüne sosyalizmin katkısı olmakla birlikte bunu ötekileştirme aracı olarak kullanmaz. Kendini betimleyeceği daha baskın (ressamlık gibi) bir özelliği vardır. Bu yüzden çevresi tarafından siyasi kimliğinden dolayı eleştirilir. *“Hala bağımsız sosyalist misin?” Oysa arkadaşı Hasan, İşçi Partisi üyesiydi. İşçi partisi üyesi olmakla ve babasının öğretmenliğiyle gurur duyardı.*²³¹ Hatta Ahmet, öteki olarak görülmenin en belirgin özelliği olan dalga geçilme veya alaya alınma ile karşılaşır. *“Bağımsız sosyalist diye dalga geçiyorsun. Ben de bırak da bağımsızlığın tadını çıkarayım...”*²³²

Hasan ve Ahmet, siyasi olarak sağ kanadı benimseyen milliyetçiler tarafından zıt zihniyette olduklarından dolayı siyasi kimliğini fikrî hareketten başlatarak aksiyona dönüştürmek istemektedirler. Bu düşüncelerinden dolayı Hasan, dergi çıkarma fikrini ileri sürer ve Ahmet'den maddi açıdan dergiye destek olmasını ister. Derginin özelliği *“MDD ile TİP arasında bir yol arayan gençleri biraraya toplamak”*²³³ olduğundan siyasi olarak öteki gördükleri Ötüken vb. sağcı, milliyetçi dergilere karşı bir birleşim hareketi oluşturmak isterler.

²²⁹ Seval Şahin, “Gece Gibi Bir Roman: Gece”, *Turkish Studies, Volume 4/8 Fall 2009*, s. 2084.

²³⁰ O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 576.

²³¹ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 562.

²³² O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 562.

²³³ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 586.

Derginin işlevi ve etkisi ise “ ‘Ama bu dergi etrafında bir toparlanma olursa ki olacak, çok şey değişir Türkiye’de.’ Ahmet başını sallıyor, ‘Darbe olacak, darbe!...’ diye düşünüyordu.”²³⁴ cümleleriyle ifade edilmektedir. Çünkü her siyasi hareketin aksiyona dönüştüğü ve öteki görülen ideolojik hareketlere karşı düşünce sahasında karşı çıkılarak cevap verildiği bir dergi vardır. Herbir dergi de öteki zihniyetinin, fikri olarak yapılandığı ve düşünce toplulukların belli bir ideoloji çevresinde oluştuğu ve bu ideolojik aksiyonun yazı ile mücadele biçiminin ifadesidir.

Mehmet Eroğlu’nun **Yarım Kalan Yürüyüş** adlı romanında kökü ittihatçılara kadar uzanan eylemci Türk tipine rastlanır. Yazar, değişik açılardan bu duruma yaklaşmayı sürdürmüştür.

Roman, arkadaşları arasında cesaret ve kurtarıcılık sembolü olarak tanınan Korkut Laçın’ın hapishaneden çıktıktan sekiz yıl sonra İzmir’e dönüşüyle başlamaktadır. Korkusuz ve gözü pek bir karakter olan Korkut Laçın, üniversite yıllarında devrimci mücadelenin etkisi ile gösteri yapmak için 1975’de potasyum çalmak için girdikleri üniversite laboratuvarında yangın çıkartınca tutuklanmıştır. 56 gün işkence görmesine rağmen hiçbir arkadaşının ismini vermemiştir.

Sedat, Korkut ile çocukluk yıllarından arkadaştır ama üniversite yıllarında bu arkadaşlıkları bozulmuştur. Çünkü siyasi görüş farklılıkları nedeniyle birbirlerine ötekileşmektedirler. Sedat’ın savcıya verdiği ifadesinde: “*Korkutla eskiden arkadaştık. Ama sonra O... beni anlıyorsunuz, değil mi, komünistin biri olup çıktı. Öyle biriyle nasıl dost kalabilirdim? İlişkimi giderek kopardım.*”²³⁵ cümleleri ile kendini savunması Korkut ile siyasi düşünce boyutunda zıt kutuplarda olduğunu belirtmek istemektedir.

Bekir Yıldız’ın **Halkalı Köle** adlı romanında yazar, siyasi bir yaklaşımla emeği ve emekçiyi konu edinmektedir. Yazar, hayallerini adeta yüksek sesle konuşturur: “*Emeğin köle olduğu değil, emeğin kendi kendisinin efendisi olduğu ülkelere ulaşabilesek...*”²³⁶

Kapitalist sistemin oluşturduğu bir toplum modelinde yazar; aile kurumunu, bu sisteme âlet etmek istememektedir. Roman kahramanı bu siyasi sistem kendi ideolojik

²³⁴ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 567.

²³⁵ Mehmet Eroğlu, *Yarım Kalan Yürüyüş*, İstanbul 2009, s. 225.

²³⁶ Bekir Yıldız, *Halkalı Köle*, İstanbul 1984, s. 123.

kıstaslarından mesafeli bakarak bu sisteme karşı ötekileşmektedir. *“Emekçiler, emeğinize sahip çıkınız, işyerinizdeki emeğinize sahip çıkınız. İşyerlerinde kazandığınız hakları evlerde yağma ettirmeyiniz. Kapitalizmden tepesine bine bine aldığımız hakları, yeniden gölgeli sevgilere, tepenize bindirip yağmalaştırmayınız.”*²³⁷

Farklı ifadelerle işçilere seslenen yazar, bazen de bir sendika başkanı gibiemekçilere seslenir: *“Emekçiler... Alkışlar... İşsizlik... Bozuk bir düzenin rahmi... Dibi delik bir kova... Çalış... Ver... Verdikçe bu düzen adına yetişsin çoğu... Emekçiler, mezarlığa gömülmeden gelebilseyiz ya biraraya...”*²³⁸

“Faşistler... Bu gece neden böylesine korkulu? Neden son gecemmiş gibi?..”
*“Ama gelecekler bu gece. Boğuşurum onlarla...”*²³⁹ *“Anam abdestini alıp secdeye kapandığında mı öldürüleceğim acaba? Faşistlerin gelmelerinden neden ürkmüyorum? Neden çekip gitmedim başka yerlere?”*²⁴⁰ İçinde yaşadığı toplumun siyasi rejimine zıt düşündüğünden dolayı aile içinde ve toplumsal normlarda emeğin hakkını savunarak köle olmak istemediğini dile getiren roman kahramanı, her öteki görülen gibi başka diyarlara çekip gitmek istemektedir.

Yazar, bu eserinde aile kurumunu eleştirirken olayları, Marksist bir bakış açısıyla irdelemektedir. Yine yazar’a göre kapitalist sistemin aile kurumunda en çok ezilen kişi, çalışmak ve üretmek zorunda kalan babalardır. Çocuklar ise bu ailenin en rahat bireyleridir. Çünkü yaşlarının küçüklüğü ve okula gittikleri gerekçeleriyle üretime hiçbir katkıda bulunmazlar ve annelerini hizmetçi, babalarını da bir para kaynağı gibi görürler. Kahramana göre bu nedenle sistem değişecekse bir toplumun temel kurumu olan aile kurumundan işe başlanmalıdır; yoksa ailenin değişmesi için sistemin değişmesini beklemek anlamsız olur. Yazarın hayalindeki sistemde bu aksaklıklara yer yoktur:

“Üretime daha okul sıralarında katılan, babaların, annelerin sırtında kapitalizm gibi, emperyalizm gibi asalak yaşamayan çocuklarla kendi çocuklarınızı örnekleyip hesaplaşmaya otursanız ya... Hem bu düzenin her şeyi, her şeyi yozlaştırdığını, yağmaladığını bilmek, hem de hala ailenin kutsallığına inanıp secde etmek niye? (...)

²³⁷B. Yıldız, a.g.e., s. 123.

²³⁸B. Yıldız, a.g.e., s. 123.

²³⁹B. Yıldız, a.g.e., s. 122.

²⁴⁰B. Yıldız, a.g.e., s. 150.

*Emeğin iktidar olduğu ülkelerden birindeyiz(...) Önce çocuk ananın, ana babanın, aile sömürü düzeninin elinden kurtulmuş... Çocuk bir gül... Kadın, bir insan... Erkek, salt sevgini, güzelliğin, kardeşliğin, yoldaşlığın kölesi değil....*²⁴¹

*“Kapitalizm, Faşizm var burada. Ana rahminden daha sıkı bir yönetim. Rap rap...”*²⁴² cümleleri içinde bulunduğu toplum modelinin siyasi ideolojisinden kesitler vermektedir. Düşünce hürriyetinin olmadığını dile getiren kahraman, ötekileşmenin kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır. *“ Yasalarımız diyor ki, böyle düşüneceksin, şöyle düşünürsen suçtur.”*²⁴³

Sistemin karşısında kendisini öteki gördüğünden dolayı kurulu düzene başkaldıran kahraman, her an öldürülme korkusu ile kendini paranoyak bir ruh hali içerisinde hissetmektedir. *“Fısıltılar duyuyorum. Faşizm kapımın arkasında. Bak, faşistler kapımın arkasına dayandılar. Az sonra, belki de öldürülmüş olacağım. Kurulu düzene karşı çıkmış biri olarak faşistlerce öldürüldüğümde salt canımı alacaklar ama...”*²⁴⁴ *“Kapım yumruklaniyor... Sesler... Tabancam elimde... Parmağım tetiğin üzerinde... Beynime bir kurşun mu sıksam? Bir faşist, hiç olmazsa bir faşist öldürmek varken, neden ölmeliyim? Nedir faşizm? Kimlerdir gerçek faşistler?... Henüz yaşamamızın tümü olmasın faşistçe?”*²⁴⁵

Yazar, okuyucuyu sanki gerçekten siyasal amaçlı somut bir saldırıya uğrayacakmış izlenimi vererek şaşkırtmayı amaçlamaktadır. Romanın sonlarına doğru iyice sıkışan ve roman kahramanının kendinden geçmişçesine sayıkladığını andıran sözlerin amacının aslında somut bir saldırıdan çok sosyolojik düzlemde çatıştığı toplum kuralları ve siyasi düzen olduğu anlaşılmaktadır.

Kahraman, romanın birçok yerinde yaşadığı sıkıntıları faşizm olarak nitelendirmektedir. Ona göre birçok şeyin, sevginin, saygının bittiği bir evliliğin yasalardan güç alan karısı tarafından sürdürülmek istenmesi faşizmin en büyüğüdür. Romanın sonlarına doğru yazarın karısına duyduğu öfke gittikçe şiddetlenir ve eşine hakaret etmeye başlar. Eşinin ondan ayrılmak istemeyişini sevgi ya da korku duygusuna

²⁴¹B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 124.

²⁴²B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 48.

²⁴³B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 50.

²⁴⁴B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 152.

²⁴⁵B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 154.

degil, öç almak istemesine bağlar. Ona göre eşinin tek amacı ondan intikam almak istemesidir.

Roman kahramının oğlu, devrimci gençlerle arkadaşlık kurduğundan devrim mücadelesine inanmıştır. Kahraman, oğlunun gece sokaklarda duvarlara yazı yazdığı için bir köşede faşistler tarafından öldürülmesinden ya da polisler tarafından yakalanmasından korktuğundan oğlunu uyarmaktadır. Kahramanın ve oğlunun yaşadığı siyasi ortamın ve içinde buldukları siyasi rejimin, sol ideolojiye muhalif olduğu sezilmektedir.

Fakir Baykurt'un **Yüksek Fırımlar** romanında Türkiye'den Almanya'ya göçmüş olan İbrahim Mutlu'nun karşılaştığı kültürel farklılıklar dikkati çekmektedir. İbrahim, fabrikada işçi olarak çalıştığından dolayı işçilerin haklarından olan grev ve sendika faaliyetlerine katılmaktadır.

İbrahim'in Almanya'ya adapte olmasına Türkiye'de öğretmenlik yaparken siyasi düşüncelerinden dolayı dışlanan ve bu dışlanma sonucu Almanya'ya işçi olarak giden Osman Baydemir adında işçi yardımcı olur. Osman Hoca, 9 yıl kömür ocaklarında işçi olarak çalıştıktan sonra GEW öğretmen sendikası yoluyla öğretmenliğe geçiş yapmıştır. Osman Hoca'nın Almanya'daki aksiyonunu şu cümleler vermektedir: "*Türkiye'de ölüleri kan içinde yüzen öğretmenlerin dullarına, yetimlerine ulaştırılmak üzere GEW'in dayanışmasını harekete geçirecek toplantılara katılıyor.*"²⁴⁶ Ayrıca bu cümle, Türkiye'nin 1970 Muhtırası'ndan sonraki toplumsal ve siyasi karmaşayı gözler önüne sermektedir.

İbrahim, tatil izni için ülkesine geri döner ve oradan Osman Hoca'ya ülkenin siyasi durumu hakkında bilgi verir: "*Ankara tıp üçte okuyan Sinan'ı solcu diye vurmuşlar. Buna karşılık, il merkezinden giden Milliyetçi gruplar otuz genci kendi yollarına üye yazmayı başarmışlardır. Bu gençler Şehit Mehmet Anıtı dibinde yurttan bir tek komünist bırakmamaya ant içti.*"²⁴⁷ Ülkede Milliyetçi ve Komünist ideolojinin temsilcileri arasında siyasi ötekileştirmeden kaynaklanan bir çatışma olduğu belirtilmektedir. Çatışma unsuru ise farklı siyasi ideolojidir. Osman Hoca da bu siyasi karmaşadan dolayı soluğu Almanya'da almıştır. Osman Hoca'nın eserde sosyalist olduğu anlaşılmaktadır. Osman Hoca'nın "*Bir dolu yargı tıkmışlar kafamıza! Nedir*

²⁴⁶ Fakir Baykurt, *Yüksek Fırımlar*, İstanbul 2008, s. 43.

²⁴⁷ F. Baykurt, *a.g.e.*, s.83.

sosyalistlik? Hem de kolay mı sosyalist olmak, Koca İbrahim!”²⁴⁸ cümlesi ile de Osman Hoca, sosyalizmi gözünde büyüterek o ideolojiye layık olmayı istemektedir.

İbrahim, Almanya ile Türkiye arasındaki siyasi ortamı karşılaştırma imkânı da bulur. Grevler ve işçi hakları ile siyasi insiyatifini kullanmaktadır. Türkiye’den göçen çoğu işçinin de Almanya’daki rahat siyasi ortamdan dolayı kendi fikrine uyan siyasi derneklere üye olduğu görülmektedir. *“Demedim senin oğlan solcu derneklere, sendikalara girip çıkmaya başladı. Görsen hergün yeni ağızlar öğreniyor. Beni gerici buluyor.”*²⁴⁹ Sol ideolojiye mensup sivil toplum kuruluşlarının, kendi kültürlerine bağlı bireyleri “gerici” etiketi ile ötekileştirdiği görülmektedir. İbrahim’in, mektupta bahsettiği kişinin babasına oğlunu şikâyet etmemesinden babasının sağcı ve milliyetçi ideolojiyi benimsediği anlaşılmaktadır.

Fabrikada işçi temsilcilerinin seçimlerinin yapılması, grev ve bazı sendika haklarının uygulanması İbrahim’in eşi olan Elif’in gözünden verilmektedir: *“ Demek grev bunu? Burası Yugoslavların, şurası İtalyanların tezgâhları. Her ulustan işçiler, yiyeceklerinden, içeceklerinden getirmiş.”*²⁵⁰ Etnik anlamda birbirlerine öteki bireylerin, haklarını korumak için kapitalist sistemin mahsulleri olan baron ve patronlara karşı grev düzenlenmektedir. Bu durum işçilerin, patronlar tarafından ötekileşmeye uğradıklarının göstergesidir.

*“Biz uyuyoruz. Uyanınca da gık demiyoruz. Sınıf bilincimizi, dayanışma pratiğimizi ortaya koymuyoruz! Biz Türkler, birimiz nerdeyse, hepimiz orda, grevden yana oy verip, Alman işçi sınıfıyla dayanışmamızı arttıralım.”*²⁵¹

Eserde “gericiler” etiketiyle niteledikleri sağ ideolojiyi savunanlar, kapitalist sistemin yandaşı gösterilerek onların patronlarla iş birliği yaptıkları vurgulanmaktadır. Sol ideolojiyi savunan sendikalar da, onların takip ettikleri siyaseti yanlış bulmaktadırlar. *“Emro Arkadaş, sakın gericilerin ağına düşüp, öhho, zalim patronlardan yana oy verme!”*²⁵²

²⁴⁸F. Baykurt, *a.g.e.*, s.232.

²⁴⁹F. Baykurt, *a. g.e.*, s.30.

²⁵⁰F. Baykurt, *a.g.e.*, s.356.

²⁵¹F. Baykurt, *a.g.e.*, s.284.

²⁵²F. Baykurt, *a.g.e.*, s.284.

Yazar, Hoca imajıyla da birbirine ötekileşen Abdullah Hoca ile Mahir Hoca'yı karşı karşıya getirtir. Abdullah Hoca, Müçteba adlı bir Türk tarafından imam yapılır. Abdullah Hoca da diğer imamlar gibi namaz kıldırmakta, camiye para toplamaktadır. Abdullah Hoca, Müçteba'nın istekleri doğrultusunda komünizme savaş açar. Burada Abdullah Hoca'nın milliyetçi - sağcı bir siyasi profilde olduğu görülmektedir.

Romanda, Türkiye'de emperyalizme karşı çıkan bir tek komünist kalmayasıya kadar kendini savaşa adayan "milliyetçi akım" Almanya'ya taşınmıştır. Böylelikle çatışma unsuru olan siyasi ideoloji devam ettirilmek istenmektedir. Karşıt unsuru temsil eden Mahir Hoca ise imamlık vazifesi ile Almanya'ya gelmiştir ancak Almanya'da vazifesinin aksine solcu kesimin brifinglerine katılarak koyu bir komünist olmuştur. Hatta bu fikirlerinden dolayı milliyetçi kesim tarafından ötekileştirmeye maruz kalmakla birlikte sol görüşlerinden yıldırılması için şiddete başvurulmuştur. *"Tartışmalarda herkes yola gelirken, bunlar gelmiyor. Üstelik gözdağı veriyorlar ama başaramıyorlar."*²⁵³ Mahir Hoca'nın fikrî olarak siyasi ve yaşamsal dönüşümü, memleketi Trabzon'dan da duyulmuştur. Bu nedenle aile içinde ötekileştirmeye maruz kalarak karısı ve çocukları tarafından baba olarak görülmez. Hatta büyük kızının nişanı, bu siyasi değişimi nedeniyle bozulmuştur. *"Hak yolundan çıkıp komünist olan bir babanın kızı alınmaz! diyerek nişanı bozdular."*²⁵⁴ Bu durum ötekileşmenin sosyolojik etkisini göstermesi bakımından etkili bir örnektir. Kendi şahsında değişim yaşayan Mahir Hoca'nın ötekileşmesi, binlerce kilometre ötedeki ailesini de etkilemektedir. Böylelikle *"Kurumun yanında yaş da yanar."* atasözünün hakikati ortaya çıkmaktadır.

Siyasi ideolojiden dolayı birbirlerini ötekileştiren Abdullah Hoca ve Mahir Hoca'nın kimlikleri, Elif'in gözüyle değerlendirilmektedir: *"Elif dudaklarını ısırdı: 'Ellerin hocalarına baaak, bizimkine bak!' dedi içinden. Seslendirdi düşüncesini: 'Bizim Abdullah Hafız, hafız değil fıız! Bambaşka sevdalarda gezer!' 'Çok mu hovarda?' 'Yok! Haşa huzurdan yobaz! Benim adam onlardan çok yılar! Neden yılar? Edepsizliklerinden! Eve gelir kösülür, komünistlik diye anlatır sendikayı, grevi! Öyle öyle sindirir hemşerilerimizi. Oysa Fasching gibi bir şey baksana! Millet cümbüşe dalmış! Sanırsın bayram!"*²⁵⁵

²⁵³F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 87.

²⁵⁴F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 87.

²⁵⁵F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 357.

Orhan Pamuk'un **Sessiz Ev** romanında gazetelerde “*kaç kişinin kaç kişiyi öldürdüğünü, kaçının faşist kaçının marksist, kaçının ilgisiz olduğunu*”²⁵⁶ okuyan insanların şaşırmasından ve gazetede ki haberlerin konularından dönemin siyasi açıdan karmaşık vaziyeti öğrenilmektedir. 1971 Muhtırası sonrası oluşan kaotik dönem ile 1980 Darbesi öncesi dönemde devrimcilerle ülkücülerin birbirlerine siyasi ideoloji farklılığı nedeniyle zarar vermeleri, o dönemin gazete manşetlerine konu olmaktadır.

Hasan adındaki ülkücü gencin gazetede ki okuduğu haberden sonra “*Bizden 12, onlardan 16 kişi gitmiş*”²⁵⁷ yorumunu yaparak ölenleri “biz” ve “onlar” diyerek kategorize etmesi ötekileştirmenin göstergesidir. Gazetelerin ölü haberlerini yansıtması 80 darbesi öncesinin kaotik durumunu da yansıtmaktadır.

Eserde siyasal açıdan ideoloji çatışmalarına yer verilmektedir. Ülkücü grubu temsil eden Mustafa, Serdar ve Hasan, dükkân dükkân dolaşarak dernekleri için para toplamakta ve gece duvarlara milliyetçilik üzerine ve komünizm aleyhine yazılar yazmakta ve afişler asmaktadırlar. Hatta Cumhuriyet gazetesi satan bakkalın eşyalarına bile zarar vermişlerdir. Bu da siyasi kamplaşmanın derecesini göstermektedir. “Cumhuriyet” okuyanların komünist ve devrimci, “Milliyet” okuyanların milliyetçi ve ülkücü olarak etiketlendiği dönemde gazetelerde bu ötekileşmeyi ve ötekileştirmeyi tetiklemektedirler. “*E, seninle de bir komuşsak bakkal efendi. Biz sana, o gazeteyi satmayacaksın demedik mi? Ne ceza istersin söyle bakalım! Belki de, açıkça söyler, ben bir komünistim der, o kız da bir komünisttir, o gazeteyi de inandığım için ona satıyorum! Birden Nilgün için çok üzuldüm; çünkü küçükken ne iyi bir kızdı.*”²⁵⁸

Hasan'ın çocukluk arkadaşı Nilgün'e âşık olduğunu öğrenen dernekteki arkadaşları onu dernekten kovmak istemişlerdir. “*Komünist olduğumu biliyordun artık. Sen casus musun?*”²⁵⁹ Ancak Hasan'a ertesi gün tekrar Cumhuriyet gazetesi alacak olan Nilgün'ü sokak ortasında rezil etmesi karşılığında tekrar derneğe dönebileceği söylenmiştir. Hasan ise “*Ben ona âşık olamam ki o kız komünistmiş*”²⁶⁰ sözleriyle kendini savunmuştur.

²⁵⁶O. Pamuk, *Sessiz Ev*, s. 57.

²⁵⁷O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 125.

²⁵⁸O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 158.

²⁵⁹O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 185.

²⁶⁰O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 182.

Romanda tarak metoforu dikkat çekmektedir. Nilgün'ün kullandığı tarağın renginin kırmızı olması komünizmi ve devrimci ideolojiyi simgelemektedir. Çünkü komünizmi temsil eden ülkelerin bayraklarının genelinde kırmızı olması ve devrimin kırmızı ile özdeşleşmesi ve kızıl devrim, kızıl Rusya ve kızıl ordu gibi tabirlerin bulunması kırmızı rengin bu manayı da temsil ettiğini gösterir. Hasan'ın ise Nilgün'ün tarağına benzeyen aynı tarağın yeşil renginden alması da Hasan'ın milliyetçi duygulara ve sağcı ideolojiye inandığını göstermektedir. Çünkü yeşil, İslam bayrağını temsil etmekle beraber siyaset arenasında sağ kanadın temsilcilerinden olan milliyetçi grubu da yansıtmaktadır.

Hasan'ın çocukluk arkadaşı Nilgün'ü birkaç gün takip etmesi sonucu bakkaldan Cumhuriyet gazetesini almasıyla onu komünist ve devrimci diye etiketlemesi ve ötekileştirmesi onun aşkının nefrete dönmesine neden olmuştur. Daha sonra Nilgün'ün kendisine "*Manyak faşist*"²⁶¹ diye hakaret etmesine dayanamayan Hasan, komünistliğini itiraf ettiği düşüncesiyle Nilgün'ü cezalandırmaya karar vermiş ve onu döverek cezalandırmıştır. Bu saldırı sonucunda Nilgün başlangıçta farkedilmeyen beyin kanamasından dolayı ölmüştür. Hasan'ın siyasi ideolojisine bağlılığından dolayı nefretinin aşkının önüne geçmesi ötekileşmenin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Hasan'ın tek hayali vardır : "*Biz kazandık ve Türkiye 'yi siz komünistlere bırakmadık*"²⁶² cümlesini söyleyebilmektir.

Yaşanan olayların 12 Eylül öncesindeki Temmuz ayında olmasıkaozun zirvede olduğu bir dönemde olması sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmaları yoğunlaştırmıştır.

Ahmet Altan'ın **Sudaki İz** romanı ise 12 Eylül 1980 öncesi karışıklık ve anarşi ortamında yaşayan gençlerin (Ömer, Fazıla, Necip, Suat, Bülent) siyasi düşünceleri ile özel yaşamlarını şekillendirmelerini ele almaktadır.

80 darbesi ile sol görüşü nedeniyle hapse atılarak devlet tarafından rejim düşmanı görülen Bülent'in hücredeki diğer kişileri sağcı görüşlerinden dolayı "*dincilerdi bunlar*"²⁶³ diyerek etiketlemesi, sağ görüş taraftarlarını öteki olarak benimsediğini gösterir. Sağcılar için "*işkenceye dayanabilmek için namaz kılıp dua*

²⁶¹O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 274.

²⁶²O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 209.

²⁶³Ahmet Altan, *Sudaki İz*, İstanbul 2004, s. 57.

ediyorlar.”²⁶⁴ cümlesinden darbe ile hapse atılan ve işkenceye maruz kalan sadece sol ideoloji taraftarlarının değil sağ ideolojiyi benimseyenlerin de olduğu anlaşılmaktadır.

1980 Darbesi ile Türkiye siyasal kültüründe önemli bir sarsıntı yaşamıştır. Darbe yönetimi, karışıklığı önlemek için toplumu depolitize edecek politikalar uygulamıştır. Siyasiler ve siyasi partiler yasaklanmış, siyasi dernekler feshedilmiş ve basına sansür uygulanmıştır. Disiplinile edilen bu durumdan gençlerde nasibini alarak her iki hareketi (Devrimciler – Ülkücüler) temsil edenler hapse atılmıştır. Yıldırma ve sindirme politikaları uygulanarak gençler ideolojileri nedeniyle siyasetten soğutulmak istenmiştir. 1982 Anayasası’nın 58. Maddesi gençlere atfedilen rolü açıkça belirtmektedir:

*“Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilim ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirler alır.”*²⁶⁵

Romanda üniversite gençliği arasında sahip olunan sol düşüncede ideolojik fraksiyonların olduğu dile getirilmiştir. Aynı siyasi tutuma sahip sol iki grubun birbirlerine öteki olarak bakarak aşağıladıkları görülmektedir. Birbirlerini “*satılmışlar vemücadele kaçınları*”²⁶⁶ olarak nitelendirmektedirler. Bu iki grup da goşistler ve harekete yenilik getirmeyi düşünen revizyonistlerdir. Cango adındaki devrimci ise gördüğü işkenceler nedeniyle psikolojik dengesini yitirdiğinden ideolojisine sıkı sıkıya bağlanmıştı. Kedinin sağcılarla oynadığını bile görmesine dayanamayarak kediyi asmıştır. “*Sana söylemişim birgün bu kediyi yakalayacağımı, dedi Cango. Bugün onu sağcılarla konuşurken gördüm.*”²⁶⁷ cümleleri ötekileştirmenin boyutunu gözler önüne sermektedir.

Siyasi karışıklıktan ve belirsizlikten etkilenen gençler, karşıt görüşü benimseyenlere zarar vermektedirler. Kızlar yurdunu basan ve bir kız tarafından “*faşist köpekler*” ile nitelendirilen grup, karşıt görüşü benimseyen kızlara yurttan işkence yaparak “*Allah düşmanı, millet düşmanı kancıklar! Kızıl orospular! Devrim encikleri!*”²⁶⁸ cümleleri ile hakaret eder. Aynı zamanda “*Bu size ders olsun. Vatana*

²⁶⁴ A. Altan, *a.g.e.*, s. 57.

²⁶⁵ D. Lüküslü, *a.g.e.*, s. 80.

²⁶⁶ A. Altan, *a.g.e.*, s. 94.

²⁶⁷ A. Altan, *a.g.e.*, s. 118.

²⁶⁸ A. Altan, *a.g.e.*, s. 172.

*ihamet edenlerin cezası budur. Bir daha komünistlik ederseniz gene geliriz*²⁶⁹ cümleleri ile tehdit etmektedirler.

Ülkede siyasi anarşi ve terör kol gezdiğinden dolayı karşıt gruplar birbirlerini öldürmektedir. Necip, çatışmadan yaralı olarak kurtulmuştur. Bir annenin Necip'e söylediği sözler siyasi karmaşayı ve ötekileşmenin boyutunu belirtmektedir: *“Ellerine sağlık yavrum, diyordu kadın. Evladımın katilini öldürdün. O da benim yavrumu öldürmüştü.*”²⁷⁰

Eserin kahramanlarından olan Necip, köyden okumak için üniversiteye gelmiş ve orada sosyalizm fikrini benimseyerek komünist bir harekete katılmıştır. Kendisine göre bu ışığı köyüne ve köylülerine götürmek istemektedir. Devletin uyguladığı tarım politikası konusunda sıkıntı çeken köylüyü Necip, haklarını aramak için yürüyüş ve miting yapmaya davet eder. Ancak köylünün tepkisi Necip'e sert olmuştur. *“Oha, dedi. Ne gösterisi ulan. Komünist miyiz biz? Sizi adam olun diye kente gönderiyoruz, sizin aklınız karman çorman oluyor.*”²⁷¹ Köylünün devlete karşı yapılan her türlü hareketi komünizm ile bağdaştırması devlet ile komünizm arasındaki kutuplaşmanın farkına vardığını göstermektedir. Köylü, bu kutuplaşmada devlet tarafında bulunarak komünizmi ve hareketini benimseyenleri öteki olarak algılamaktadır. *“Biz devlet düşmanı mıyız ulan, gösteri yapalım. Bu yıl vermediyse bir dahaki yıl verir.*”²⁷²

Necip, mensup olduğu örgütün kendi içinde belirlediği siyasi normlarından dolayı seçim yapmakla karşı karşıya kalmaktadır. Zerrin adındaki sevdiği kız, örgüt tarafından küçük burjuva olarak nitelendirilmiştir. Çünkü örgütün siyasi öğretilerine göre halkın eşitliği söz konusu olduğu için ekonomi bağlamındaki sınıfsal farklılığa karşı çıkmaktadırlar. Böylelikle örgütün liderleri *“O kız bir küçük burjuva. Bir devrimci öyle bir kızla birlikte olmaz. O kızıdan ayrılmalısın.*”²⁷³ uyarısını yapmaktadırlar. Necip, o yaşına kadar kendisini örgütün bir parçası olarak görmektedir. Ama böyle bir seçimle örgüt tarafından öteki görülmektedir. *“Şimdi ilk kez örgüt, bir yabancı gibi çıkıyordu karşısına.*”²⁷⁴

²⁶⁹ A. Altan, *a.g.e.*, s. 174.

²⁷⁰ A. Altan, *a.g.e.*, s. 162.

²⁷¹ A. Altan, *a.g.e.*, s. 140.

²⁷² A. Altan, *a.g.e.*, s. 141.

²⁷³ A. Altan, *a.g.e.*, s. 227.

²⁷⁴ A. Altan, *a.g.e.*, s. 227.

Örgüte maddi destek sağlamak için Ekrem ve arkadaşları dükkân soyarak adam yaralamışlardır. Ancak Ekrem, polis tarafından yakalanmıştır. Hüküm ise siyasi bir hareketten kaynaklandığından dolayı idamdır. Siyasi sistemin öteki olarak gördüğü bireylere verdiği ceza ötekileştirmeden sonra idamdır. “*Sigaradan ve son beş dakikadan vazgeçti. Başını salladı. Boynuna ilmeği geçirdiler.*”²⁷⁵

Şerif Benekçi'nin **Şimdi Ağlama Vakti** eserinde siyasi farklılıktan oluşan ötekileştirme yurtiçinden yurtdışına taşmaktadır. Almanya'da muhafazakâr bir kimlik sergileyen Orhan'ı WDR Derneği'nden üç devrimci ziyaret eder. Ancak aralarında siyasi fikir ayrılıklarından dolayı anlaşma sağlanamaz. Orhan'ı faşist olarak niteleyen Arif, ona hakaret etmekten çekinmez. “*Bu faşizan satırlarla avunan beyninize yirmilik çivi çakmak ne kadar hoşuma giderdi.*”²⁷⁶

2.1.2.5. 12 Eylül 1980 Darbe Dönemi

Ordunun 1971 muhtırası ile karmaşa ortamını düzeltmemesi, aksine siyasi otorite boşluğundan kaynaklanan ekonomik bunalımlar ve siyasi istikrarsızlık ve iktidarsızlıkların oluşması, ülkede anarşi ve kaotik ortamın devam etmesine neden olduğu için 12 Eylül 1980 sabahı ordu, anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak yönetime el koymuştur.

Bunun diğer nedenleri arasında 1975 ile 1980 arasında beşbinden fazla insanın ölmesi ve onbeşbin fazla insanın yaralanması da bulunmaktadır. 1978 ile 1980 arasında yoğunlaşan siyasal şiddet, silahlı eylemler, adam kaçırmalar ve bombalama olayları da ülkedeki anarşi ortamını arttırmıştır.²⁷⁷

Adalet Ağaoğlu'nun 1987 yılında yayımladığı **Hayır**, yazarın daha önce kaleme aldığı *Ölmeye Yatmak* ve *Bir Düşün Gecesi* romanlarıyla devam bağı olan ırmak romanların sonuncu kitabıdır. Varoluş, direniş ve sonsuz özgürlük arayışının düğümlendiği romanda Aysel, yıkılan parçalanmış ve çığnemen değerlere rağmen hayatla uzlaşabilmenin mümkün olduğu görüşünü savunur. İnsana yabancılaşmayı ve ötekileşmeyi teklif eden bütün öğütlere ve olgulara Aysel “*Hayır!*” demek gerektiğini savunmaktadır.

²⁷⁵A. Altan, *a.g.e.*, s.236.

²⁷⁶Ş. Benekçi, *Şimdi Ağlama Vakti*, s. 239.

²⁷⁷L. Kılıç, *a.g.m.*, s.28.

Adalet Ağaoğlu, ayrıca eserinde siyasi öteki olarak görülen Aysel'in, sosyolojik ve hukuksal alanda mücadelesi de ele alınmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara Aysel karşı çıkmakta ve Hayır demektedir. Aysel, direnen ve çözüm yolu arayan bir aydındır. Politik görüşleri yüzünden üniversitedeki öğretim üyeliği görevinden uzaklaştırılır.

*“... muvacehesinde yapılan kovuşturma; Sosyal Bilimler Bölümü öğretim üyesi Doç. Aysel Uzel'in öğrencileriyle kurduğu özel münasebetler, onlar arasında eşitlik ve bitaraflik prensibine riayet etmediği sabit görülüpayını serbesti dahilinde milli örf ve adetlerimize uyuşmayacak ve vatanın bütünlüğünü sarsacak fikirler aşıladığı da tesbit olduğundan ders verme yetkisinin geri alınmasına kurul kararıyla...”*²⁷⁸ Vatanın bütünlüğünü sarsacak fikirler aşıladığı için Aysel, yönetim tarafından öteki görülerek ders verme yetkisi elinden alınmak istenmektedir. Ancak Aysel buna da Hayır demektedir.

Toplumsal ve siyasal olarak zor durumda bırakılmak istenen Aysel'i zor durumda bırakmak için iftiralar da atılmaktadır. *“Bir zamanlar komünizmi övme suçlamasıyla hakkında dava açıldığı haberini de, biri sosyal demokrat, öteki liberal görünümlü iki gazete ile bir dergi bu fotoğrafıyla vermişlerdi. Dolayısıyla çoksatar gazete, üstüne kocaman puntolarla: Bir Sahtekârlık Olayı. Prof. Aysel Dereli'nin Uzaklaştırıldığı Fakülteden Bazı Araştırma Raporlarını Kaçırıldığı Öne Sürülüyor.”*²⁷⁹

*“Bu ülkede yine bir asker darbesinin olduğu, sıkıyönetimce binlerce insanın tutukevlerine tıkıldığı, henüz dava bile açılmadan hakkında yasaların biçebileceğinden öte cezalar biçildiği, onların çeşitli iskencelere uğratıldıkları, bazılarının ortadan kaybolduğu, bazılarının sakat kaldığı, hatta üstlerine yüklenen görevlerin çokluğu ve ağırlığı altında ezilen birçok emir kulunun, yeterince robotlaşmamış bir yığın işkencecinin de ya delirdiği ya intihar ettiği bir gerçek. Tarih önünde gerçekten suçlu olmak istemiyorsak bütün uygulamalara 'Hayır!' diyelim”*²⁸⁰

Aysel'in kaleme alarak söylediği bu cümleler, ihtilâl sonrası kurulan hükümet tarafından suç sayılarak mahkemede yargılanmasına sebep olmuştur. Yazarın romanda kurgusal olarak betimlediği *“öğretim üyelerinin üniversitelerden çıkarılması”* süreci, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu çerçevesinde uygulanan, askerî yönetim tarafından

²⁷⁸ Adalet Ağaoğlu, *Hayır...*, Ankara 1993, s. 135.

²⁷⁹ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 42.

²⁸⁰ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 56.

düşünceleri, yeni rejimin politikalarına uymayan devlet memurlarının meslekten men edilmeleri sürecidir.²⁸¹ Eğer izin verilmiş olsaydı Aysel'in mahkemede haykırmak istediği sözler, Eylül döneminde pek çok aydın ve akademisyenin karşılaştığı uygulamaları açıkça betimlemektedir:

“ Bu ülkede pek çok aydına yapıldığı gibi, bir gece kapım çalınıyor, içeri girilip kitaplarım yerlere yıkılıyor, dosyalarım, kâğıtlarım karıştırılıyor; birçoğu alınıp götürülüyor; bundan üç yıl sonra da kendimi burada, karşınızda buluyorum. Özel hayatlar bile ortadan kaldırılıyor. İnsanın evinin içi gibi, kafasının içi de denetim altına alınmak isteniyor. Peki, bu durumda düzenin o kadar titizlikle savunduğu, askerinin kendisi için o kadar saklı tuttuğu mülkiyetin korunması hakkı ve görevi nerde kalıyor? ”²⁸²

Yazar, Aysel'in söz ve düşünceleri yolu ile askerî yönetimin “ yurttaşı korumak adına yurttaşa karşı eylemde bulunma” anlayışını eleştirmektedir. Hayır'da Aysel'in “halkı isyana teşvik” suçu ile yargılanmasının tek sebebi, bir gece baskın yoluyla eve gelen askerlerin, Aysel'in çalışmaları ve taslak yazıları arasından aldıkları bir bütünün içerisinden “suç unsuru” taşıyan el yazısı ile yazılmış taslak metnini bulmalarıdır. Kısacası Aysel bir aydın ve akademisyen olarak, 12 Eylül döneminde üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmış, daha sonradan aklanmış olsa da iftiraya uğramış ve “devlete, hükümete hakaret, halkı isyana sevk ve teşvik etme” suçlarından tutuksuz olarak yargılanmıştır.

“Hiçbir zaman gerçek bir başkaldırım olmadı. Hep özgürlüğün kıyılarında dolandım durdum...”²⁸³ diyen Aysel, siyasi olarak öteki görülüp görevinden uzaklaştırılıp mahkemeye verilmesine rağmen tepkiselliğini sürdürür. Yaşlılığında bile toplumun tepkisizliğine karşı çıkar. Polisin sokaklarda insanları itip kakmasına karşı çıkar ve itilip çamura düşürülür. Moralini bozan durum, itilip kakılmasından çok, toplumun yapılan baskı ve uygulanan susturma politikalarına tepkisiz kalmasıdır. *“Gerilemiyoruz! Yolumuza devam etmek istiyoruz!.. İşte o anda işitmiştik. Nihayet, hiç değilse, mırıldanan kalabalıktan birkaç kişinin de ses yükselttiğini işitmiştik. İçinden bir sevinç dalgası tam da yükselirken, birden solup pörsüdü: 'Ne istiyor bu kadın yahu?*

²⁸¹ Nihan Duğancı, *Adalet Ağaoğlunun Romanları ve Romancılığı*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2006, s. 76.

²⁸² N. Duğancı, *a.g.t.*, s.52.

²⁸³ N. Duğancı, *a.g.t.*, s. 294.

Hem niye bizim yerimize konuşuyor bu? Bizi niye işin içine katıyor?’(...) Polisin yeni bir itişiyile çamurlu kaldırıma oturacak olan da kendisi olmuştu. Renkli atkısının bir ucu da kirlı sularda...’’²⁸⁴

Siyasi yönetimin, en ufak bir hareketliliğe karşı tahammül edemeyip müdahale ettiğı görölmektedir. Bu tepki hareketi de siyasi açıdan öteki görölmenin sonucu olmaktadır. *“Dün burada elli beş öğrenci coplandı. Bildiğın çevreler, küçük küçük kımıldanışlara bile şimdi daha çok öfkeli ama daha az telaşlılar.”²⁸⁵*

Samim Kocagöz’ün yazdığı **Mor Ötesi** romanı; 1980 darbesi ile yönetime el koyan siyasi düzenin, üniversite ortamındaki etkisinden söz etmektedir. Romanda; Salih Akmercan adında emekli bir tarih öğretmeninin oğlu ve emekli savcı Nedim Akbulut’un yeğeni olan Doğan’ın ve eşi Sibel Akmercan’ın darbeden sonra siyasi görüşleri nedeni ile üniversiteden uzaklaştırılmaları ele alınmaktadır.

“Üniversiteleri, fakülteleri karmakarışık ettiler. Sonunda Osmanlıcılar bütün fakültelerde egemen oldular.”²⁸⁶ Siyasi iktidar tarafından öteki görölerek uzaklaştırılan Doğan ve eşi, öteki olarak gördükleri Osmanlıcı zihniyetin üniversiteleri ele geçirmelerine üzölmektedirler. *“Hiç duymadım, genelleme mi bu ad yoksa kim bu Osmanlıcılar? – Ben genelleme yapıyorum dayı; adamlar şeriatçı, şu bu filan demektense... Gericilikte zaten bir noktada birleşiyorlar...”²⁸⁷*

Fizik alanında kendini ispatlamış olan Doğan’a iktidardaki yönetim, siyasi kutuplaşma nedeniyle Almanya’da alanı ile konferans vermesini ve tüm imkânlarını karşılayacak olan Arap ülkesinin himayesinde çalışmasını engellemek istemektedir. *“Bu kongreye geçen yıldan davetliyim. Bizimkiler ‘biz seni kovduk, Türkiye’yi temsil edemezsin’ diyebilirler. Derlerse bir Arap ülkesinin temsilcisi olarak gideceğim.”²⁸⁸* Böylelikle siyasi olarak öteki görölmenin ülkenin bilim dünyasında temsil edilmesinden de önde olduğı görölmektedir. *“ Bu arada da Doğan’ın profesörlüğü yüksek tasdikten imzadan çıkmıyor diye yine gazeteler yazmıştı.”²⁸⁹*

²⁸⁴N. Duğancı, *a.g.t.*, s. 102.

²⁸⁵N. Duğancı, *a.g.t.*, s. 25.

²⁸⁶Samim Kocagöz, *Mor Ötesi*, İstanbul 2008, s. 52.

²⁸⁷S. Kocagöz, *a.g.e.*, s. 53.

²⁸⁸S. Kocagöz, *a.g.e.*, s. 52.

²⁸⁹S. Kocagöz, *a.g.e.*, s. 61.

Doğan'ın eniştesi Halim, siyasi düşünce olarak Doğan ile zıt düşünmektedir. Halim, liberal ekonomiyi savunarak iktidar yanlısı olduğunu göstermektedir. Halim “ *Memleketin selameti için, rejimin yararına, ne denli kıymetli olursa olsun, böyle adamların, hocaların üniversitelerimizde işi yok*”²⁹⁰ demektedir. Siyasi ve ekonomik çıkarlarından dolayı mason olup tarikata giren ve liberalliği savunan Halim, siyasi ideoloji olarak komünizmi sevmemektedir ve bu ideolojiyi savunanları öteki olarak görmektedir. “ *‘Elbet o sizin anladığımız, söz özgürlüğü dediğiniz hürriyet yasaktır. Komünizm asla!’ diyen Halim ağzı köpükler içinde bağırıverdi.*”²⁹¹

Emekli Tarih öğretmeni olan Doğan'ın babası Salih Akmercan'ın tarih üzerine yazdığı makaleleri Çınaraltı dergisinde yayımlanmaktadır. Öğretmenler kulübünde başka bir tarihçi olan Hulki Bey ise Salih Akmercan'ın makalelerini okuyarak genelde siyasi açıdan özeldede tarihsel metot açısından onu eleştirmekte ve Salih'i siyasi olarak öteki görmektedir. “*Söyleyin bakalım beyefendi, yazdığımız tarihsel yazılarda, metodumuz İbn Haldun değil de, niçin Marx? Her sorumuzun karşılığı benim bu sorunun içindedir.*”²⁹² Sağ ideolojiyi benimseyenler, İbni Haldun metodunu; sol ideolojiyi benimseyen tarihçiler de Marx metodunu uyguladıkları için birbirlerini siyasi olarak öteki görmektedirler.

Aynı soruyu darbeden sonra Salih Hoca'nın yazı gönderdiği derginin editörü ve müdürü Selman Bey'e gözüne alındığı zaman komiser de sorar: “ *‘Siz’ dedi, ‘Tarihten Yapraklar’ derginizde Marx'ın tarih görüşünü savunuyormuşsunuz... Biz de derginizin son sayısında bu suçu işleyip işlemediğinizi araştırıyoruz.*”²⁹³ Darbe ile yönetime el koyan zihniyetin, kendisi gibi düşünmeyen insanları ötekileştirerek susturmaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim daha sonraları bu dergi kapanacaktır.

Bilimsel araştırma üzerinde çalışan Salih Akmercan ile evinin bir köşesini evrensel bir kütüphaneye dönüştüren emekli yargıç Nedim Akbulut, siyasi düşünce açısından yönetime muhalif düşündüklerinden dolayı yönetim tarafından evleri aranmış ve peşlerine takip için adam takılmıştır. “ *Bu denlisi ayıp olur artık, utanırlar gelip sizin evde yasak kitap var mı diye bakmaya... Bunca yıllık yargıca bunu yapamazlar.*”²⁹⁴ Bu

²⁹⁰S. Kocagöz, *a.g.e.*, s. 57.

²⁹¹S. Kocagöz, *a.g.e.*, s. 58.

²⁹²S. Kocagöz, *a.g.e.*, s. 30.

²⁹³S. Kocagöz, *a.g.e.*, s. 64.

²⁹⁴S. Kocagöz, *a.g.e.*, s. 83.

yöntemden dolayı da Nedim Akbulut, evinin aranmasını 40 senelik yargıçlık gururuna yediremeyerek orada can verir. Casuslar, Salih Akmercan'ın evine de habersiz girerek onca yıllık çalışmasına el koyarlar. “*Kusura bakma Hocam, evde yoktunuz, bizim işimiz ise aceleydi. Şimdi bizimle müdüriyete değin geleceksiniz.*”²⁹⁵

Siyasi iktidar ve darbe zihniyeti tarafından siyasi olarak ötekileşmeye maruz kalan Doğan, ötekileştirilmeyi mesleğiyle; Salih Hoca, emeklerinin boşa gitmesiyle; Nedim Akbulut ise hayatı ile ödemiştir.

1980 darbesinin bilançosu ise, 12 Eylül'ün toplumun çeşitli kesimlerine olan etkileri istatistiki bilgiler ile kısmen anlaşılabilir. 12 Eylül döneminde 14 bin kişinin siyasal hakkı elinden alınmış, 937 film yasaklanmış, 251 kitap yakılmış, 2000'nin üzerinde basın davası yoluyla 3000 gazeteci mahkemeye verilmiştir. Böylece, 458 süreli yayın yasaklanırken, 13 gazete hakkında 303 dava açılmıştır. Ayrıca bu dönemde 30 bin kişi siyasi mülteci olarak İsviçre, Fransa, Belçika, Hollanda, Almanya ve Yunanistan gibi ülkeler başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerine sığınmışlardır.²⁹⁶

Kaan Arslanoğlu'nun **Kimlik** adlı eseri de adından anlaşılacağı gibi zorunlu hizmete gönderilen genç bir pratisyen hekimin yaşadığı kültürel adaptasyon sürecini ve sosyolojik zorluklar sonucu kimliğini muhafaza etme çabasını dile getirmektedir.

Kimliğin temelini oluşturan benlik, bir öz bilinç (kendi bilinçli varlığının bilincinde olabilme) halidir. İnsanın bir kimlik sahibi olabilmesi de insanın kendisine ait belli bir tarzının olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla kimliğin kurucu unsurlarından en önemlisi, başka biri yani, “ben”den başkasının (öteki) bulunmasıdır. Sosyolog Brian Fay bu konuya “*Kişilerdeki kimlik oluşumu, kısmen, farklılaşacakları bir başkasını gerektiren bir öz-farklılaşma sürecidir.*”²⁹⁷ cümlesiyle değinmektedir.

Eserde farklı bir ortama giren Doktor Necati'nin öncelikle toplum karşısında statüsü değişmiştir. Bundan dolayı kimlik değişim süreci de buna paralel olarak başlamaktadır. Necati, öğrenci statüsünden doktor statüsüne geçmiştir. “*Geldiği noktada*

²⁹⁵ S. Kocagöz, *a.g.e.*, s. 97.

²⁹⁶ E. Cihan Ertem, *a.g.t.*, s. 48.

²⁹⁷ Brian Fay, “Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi- Kimlikler*, , S.23, s.211.

*yirmi beş yıllık geçmişinin fazla önemi yoktu. Bu yabancı çevrede yeni bir kimliği vardı ve bundan dolayı o kimlikle tanınacaktı: Doktor, ya da Doktor Bey...”*²⁹⁸

Görev yaptığı hastanede başhekimin kendi isteklerine göre hazırladığı yeni yönetmelikle alt makamdaki hekimleri zor durumda bırakır. Bu keyfi muameleye karşı oluşan tepkisizlik veya oluşamayan tepki Necati’yi üzmektedir. “ *Bu hastanede iyi çalışmanın karşılığı, teşekkür yoktu, takdir yoktu, hakaret vardı. Başhekim değil, düzenbaz bir politikacıydı adeta.*”²⁹⁹ Necati, bu etkiye tepki koymak istemektedir. Necati, topluca başhekimin odasına çıkılıp konuşulmasını ister ama arkadaşları ötekileşmenin verdiği sindirilme ile pasifize edildiklerinden buna yanaşmaz. Artık Necati, arkadaşlarının eski kimliklerini muhafaza edemediklerini düşünmektedir. Çünkü Ersin, eskiden ateşli bir devrimci olduğu halde o da tepki vermez ve siyasi farklılığından dolayı da göze batmak istemez. “*Ersin beni anarşist biliyorlar, bir de böyle bir iş için ortaya çıkmayayım, diyordu.*”³⁰⁰ Başhekim’in Ersin’i siyasi farklılıktan dolayı öteki görmesi Ersin’i sindirmiştir.

Tülay ise ihtisas sınavını kazanmış, tayini çıkmıştır. İdareyle arası açılırsa evraklarının geciktirilebileceğinden korktuğundan dolayı tepkiye yanaşamamaktadır. Necati, tepkisizliği kendine yedirememektedir ve bu noktada kimlik mücadelesi vermektedir. “*Diğerlerinin vurdumduymazlığı, solucanlığı*” onu üzmektedir. “*Kargalar bile ayaklarının dibine komup uçuşarak, gaglayarak genelge rezaletini ima ediyorlardı ve onunla dalga geçiyorlardı.*”³⁰¹

Necati, kimlik mücadelesi vererek yeni ve kendisini tatmin edici bir kimlik bulmak istemektedir. Bunun için de karşısına gelen insanların kişiliklerini değerlendirerek yeni bir kimlik oluşturma aşamasındadır. Şükrü ve Tuncer bunlardan bazılarıdır. “ *Omun iç huzuru, ona erişmek, büyük bir erdem. Belki yapıma uygun şekilde her iki yöndeki niteliklerini de kapmaya çalışırım.*”³⁰² Necati’nin kendisini ideal bir kimliğe benzetmek istemesi, Heinz Kohut’un kendilik nesnesi kuramındaki idealize etme yönteminin karşılığıdır.

²⁹⁸ Kaan Arslanoğlu, *Kimlik*, İstanbul 2006, s. 11.

²⁹⁹ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 66.

³⁰⁰ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 67.

³⁰¹ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 67.

³⁰² K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 98.

Raif ise fabrikada işçi olarak çalıştığından işçi haklarını savunmakta ve grevlere de öncülük ettiğinden Necati ile siyasi tutum noktasında uyuşmaktadır. Ancak Raif, bir suikasta kurban gittiğinden siyasi olarak ötekileştirmeye maruz kaldığı, köydeki takkeli amca tarafından dile getirilmektedir: “*Komünisttir dediler. Kimse onunla konuşmasın diye köy içinde tellal çıkardılar.*”³⁰³

Kaan Arslanoğlu, 1980’li yılların devrimci gençliğini ve devrimci gençlik aksiyonunun yapılanmasını **Devrimciler** adlı eserinde gözler önüne sermektedir.

Devrimciler, kendi siyasal hareketlerinin de özeleştirisini yaparak halk ve devlet tarafından daha fazla yabancı görülmemek ve onların nazarlarında öteki konumuna geçmemek istemektedirler. “*Ben artık sorunun parti çizgisinin kavranamamasından kaynaklandığını düşünmüyorum. Parti yürütülen başarılı faaliyetlerin öncülüğünü yapmakla övünürken, hata ve zaafaların da öncülüğümü yaptığımı neden kabul etmiyor?*”³⁰⁴ soruları özeleştirinin gerçekleştiğini göstermektedir.

Akın, Aylin, Bedri, Turan, Alper, Sinan vb. gibi gençler, gençliklerini sloganlara dayalı söylemlerin gerçekleşmesine adayan öğrencilerdir ve ülkedeki siyasi alandaki devrimi gerçekleştirmek için parti tüzüğünün işleyişini sorgulamakta ve okulda diğer siyasi ideolojilerin temsilcisi olan gruplarla mücadele etmektedirler. Bu devrimcilerin hedefi küçük çapta idealleri çerçevesinde üniversite genelinde, büyük çapta ise ülke genelinde etki alanı oluşturmaktır. “*Ya genel anlamda, ülke çapında neler yapılabilir? İşçi kesimini kastediyorum. Yani parti neyi hedeflemeli?*”³⁰⁵

Eserde Bedri ve devrimci arkadaşlarının devrim hareketine ve partiye maddi açıdan destek sağlamak için kuyumcu dükkânını soymaları ve bir kişiyi yaralamaları dikkati çekmektedir. Bu durum da bu gençlerin, ideolojileri ve idealleri uğruna tehlikeyi göze aldıklarını göstermektedir. “*Hükümet, polis ve ülkücü gençler tarafından bastırılmaya çalışıldıklarını, şiddete uğradıkları için şiddete başvurmaya zorunlu olduklarını belirtir dönemin devrimci gençlik liderleri.*”³⁰⁶ Ancak bu olaydan sonra kendileri de tutuklanacak şiddet ve işkenceye maruz kalacaklardır. “*Ulan bir de*

³⁰³ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 130.

³⁰⁴ Kaan Arslanoğlu, *Devrimciler*, İstanbul 2006, s. 283.

³⁰⁵ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 281.

³⁰⁶ D. Lüküslü, *a.g.e.*, s.94.

*konusmazmış puşt. Vatan hainleri, ne istiyorsunuz lan bu milletten. Sorgu neymiş... Hemen geberteceksin böylelerini.”*³⁰⁷

Bedri, işkencelere maruz kalmasına rağmen diğer arkadaşlarını ihbar etmemiştir. Direnmesi arkadaşlarının direnmesine kuvvet verdiğiinden ve moral kazandırdığından dolayı Bedri onların gözünde devrim mücadelesinin kahramanı olmuştur. “*Çok ezmişler seni be arkadaş. Ama iyi tavır koymuşsun.*”³⁰⁸ Ancak bu kahramanlığını hayatıyla ödemiştir. Hükümeti ve devlet rejimini temsil eden polisler tarafından devrimci gençler, vatan hainliğiyle suçlanarak öteki olarak görülmektedir.

Dönemin siyasi hareketliliğinden dolayı parti yönetimi tarafından, devrimcilerden çok dikkatli hareket etmeleri istenmektedir. Çünkü resmi makamların ve karşıt grupların gözleri üzerlerindedir. “*Değil kavga etmek, adamlarla bakışmak bile riskli şu zamanda. Dokunsan polise ihbar edip içeri attırıyordı adamı.*”³⁰⁹

Sıkıyönetim döneminde sosyal hayat, sinmiş bir korku ve endişe havasını yansıtmaktadır. Darbe yönetimi, hayatın her aşamasında gerilim dolu bir atmosfer oluşturmuştur. Bu, Aylin’in cümlelerinden anlaşılmaktadır: “*Her gün insanlar yakalıyor. Dün belki yirmi kişi. Bugün belki kırk kişi. Yarın da insanlar yakalanacak ve oraya götürülecekler. Orada neler yapılıyor ben biliyorum. Düş değil. O bina var. Şu anda insanları ezmeye devam ediyor. Güç onlarda. Hak onlarda. Onlar her şey şimdi. Biz hiçbir şey... Onların gözünde ben adı, sanı, okulu, evi belli bir düşmanım. Gece yarısı bir araba dayansa kapımıza tutup alacak.*”³¹⁰ Her şey ve hiçbir şey gibi mevhum katmanlar belirtilip otoriteye ve pasifize edilmiş kategoriye vurgu yapılarak ötekileştirmeye dikkat çekilmektedir.

Sonuç olarak ülke, 12 Eylül 1980 darbesinden etkilendiği gibi devrim hareketi de, bu darbeden etkilenmiştir. “*Hareketin yediği ağır darbeler çok kişinin hayat akışını değiştirdi. Bir kısmı yıllarca çıkarılmamak üzere hapisanelere tıkıldı. İsyân ettirici şartlara rağmen direnişin içinde buldular kendilerini. Dışardakilerden ancak pek azı*

³⁰⁷ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 228.

³⁰⁸ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 263.

³⁰⁹ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 165.

³¹⁰ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 268.

dimdik ayakta olduklarını iddia edip geçmişin kalitesiz bir kopyasını yaşatmaya çalıştılar.”³¹¹

Alev Alatlı'nın **İşkenceci** romanında, ülkedeki siyasi istikrarsızlık, meydana gelen askeri darbeler, iktidar değişiklikleri ve iktidar ortaklıkları Abdurrahman Ağa'nın gözünden yorumlanmaktadır. Eserde, 12 Eylül ihtilâli sonrası kurulan darbe yönetimi, işkence gören devrimciler, milliyetçi söylemlerle mevcut iktidarı eleştiren askerler, irticaya karşı çıkarılan yasalar ve ülkede var olan ideolojiler yansıtılmaktadır.

İşkenceye uğrayanların ve işkence yapanların durumunun gözler önüne serildiği bu romanda, olayın kahramanlarından olan İşkenceci lakaplı Abdurrahman Ağa'nın oğlunun yaşadıklarına da dikkat çekilir. İşkenceci, köyde bir mirasın, yani babası Abdurrahman Ağa'nın ona sunduğu kolay yaşam koşullarının hazır alıcısı durumunda ve diğer köy çocuklarının çok üstünde bir statüde bulunurken, babasının mal varlığını kaybedip İstanbul'a zorunlu göçünden sonra yoksul ve diğer kent çocuklarının çok altında bir yaşantıya sürüklenir. Çektiği sıkıntılar ve zor şartlar altında okuması, onu ezberci bir eğitime alıştırdığı için bu sistemin avantajından yararlanarak savcı olur ve 12 Eylül darbesindeki siyasi tutuklulara işkence çektirir.³¹² *“Yüzlerce devrimci ilerici işkence tezgâhlarında can vermiş sakat kalmıştır.”*³¹³

İşkenceci, savcı olduktan sonra ezilmişliğin acısını başka insanlara eziyet etmekle kapatacağına inanır. Böylelikle yeniden işkence eden konuma geçer. *“Kendisine ait olduğunu artık bilmediği bir yerlerini kaptılar, koridorasürüklediler. Tepetaklak döndü. Dört-beş el kollarından, bacaklarından havalandırdı; dört- beş el kaba etleriyle hesaplaşmaya girişti, kış falakası. Kendiiyiliği için kabul etmeliydi. Kabul etmeden kurtulamayacaktı. Herkes kabul ediyordu, o da edecekti, yazacaktı. Kaç gün daha dayanırdı. Doksan gün dayansa, doksangünlük bir izin daha alırlardı. Olmazsa bir daha alırlardı. Cezaevinden alır devam ederlerdi, yeni kamun öyle diyordu. Boşuna direniyordu. Baskındı, Behçet Dinlerer'in sonu ne olmuştu. Öldürürlerdi, kesin yetkileri vardı. Emir, konseydendi. “Komuş, niye inat ediyorsun? Sana mı kaldı bu ülkenin kurtuluşu, deyyus!”*”³¹⁴

³¹¹K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 327.

³¹²Kubilay Ünsal, *Alev Alatlı'nın Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla 2008, s. 42.

³¹³A. Alatlı, *İşkenceci*, s. 84.

³¹⁴A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 80.

Ayrıca romanda siyasi açıdan eleştiriler yapılarak darbelerin insanları ötekileştirdiği savına da yer verilir. “*Sağ- sol kardeşçe yaşamak için konulmuştuk bir araya. Ama dayak ve baskı ile gerilen, kıskartılan sınırlar başka tepkiler veriyordu.*”³¹⁵

Bekir Yıldız’ın yazdığı **Darbe** romanında isminden de anlaşılacağı gibi 1980 Darbesinin sol düşünceye sahip olanlara ne türden zorluklar yaşattığı anlatılmak istenmektedir. Eserde devrimci kimliğin üç kişiliği gözler önüne serilmektedir.

Ali isimli birinci kişi, yaşlanmış ve kendisini karısına mahkûm olmuş gibi hisseden ve ani bir kalp krizi sonucu balkon kapısının önüne yığılarak ölümünü bekleyen eski bir devrimcidir. Devrim mücadelesinde elinden geleni yapamadığının pişmanlığını çekmektedir. Beyni ve kendisi arasında süren diyaloglarla ara sıra geçmiş ve hatıraları, ara sıra da gelecekteki güzel günleri düşünmektedir. Bu karakter, orta halli bir devrimci niteliği taşımaktadır.

Ali, ölümünü beklediği sıralarda hayalinde diktatörlerle ve devlet başkanlarıyla yönetim sistemi üzerine münazaralar yapmaktadır. Kendi savunduğu sistemin tam uygulanmadığı için iç sömürü sisteminin oluştuğunu ve bu sistem sonucu dünyadaki emperyalist devletler tarafından ülkenin ötekileştirilerek üçüncü dünya ülkesi konumuna getirildiğini düşünmektedir. “*Gelişmiş ülkelerde iç sömürünün olduğu doğaldır Bay Walesa. Biz üçüncü dünya ülkeleri bu gerçeği sosyalist ülkelerdeki devrimci savaşimlardan öğrendik.*”³¹⁶

Hamdullah Şimşek isimli ikinci kişi ise devrim mücadelesinde yakalanıp işkenceye dayanamayıp arkadaşını ihbar edince pişmanlık yasasından yararlanıp başka kimliğe bürünmüştür ve büründürülmüştür. “*Ben bir itirafçıyım. Pişmanlık yasasından yararlanmış bir itirafçı...*”³¹⁷ Yeni kimliği Yavuz Aslantürk’dür. Hayat - Ölüm - Yalnızlık kıskacında fazla kalamayıp karısı Narin’e tekrar yavaşlar. Başka bir adam gibi onunla beraber olur ve gerçeği Narin’e itiraf eder ama karısından bu davranışından dolayı kabul görmez. “*Nasıl razı olabildin buna? Diyelim beni, oğlunu, anneni, babanı düşünmedin, ya sana inanmış arkadaşların? Defol! Devletle anlaşmışsın, ama benimle anlaşamayacaksın. Sakın bir daha karşıma çıkma.*”³¹⁸

³¹⁵ A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 91.

³¹⁶ Bekir Yıldız, *Darbe*, İstanbul 1990, s. 147.

³¹⁷ B. Yıldız, *a.g.e.*, s.80.

³¹⁸ B. Yıldız, *a.g.e.*, s.80.

Devletin devrimcilere uyguladığı pişmanlık yasası aslında ötekileştirme yasasıdır. Serbest bırakılan devrimci âdeta kimliğini kaybetmektedir. İkilem arasında kalan itirafçı, kendi babası tarafından öldürülür. Çünkü tanımadığı bir adam gelinini rahatsız etmektedir. Bu karakter, istenmeyen devrimci kimliğidir.

Kamer Can ise tam bir devrimci kimliği sergilemektedir. Değerleri uğruna işkenceleri göz ardı ederek dayanan ve sosyalizm adına arkadaşlarına ihanet etmeyen bir devrimcidir. Devrimin yurtdışı kanadını temsil ettiğinden dolayı hapse atılmış ve işkence görmüştür. 80 darbesiyle birlikte insanlara hayvanlar gibi işkence edildiğine ve mahkûmların, subaylar tarafından insan yerine konmayarak kendisinin olmayan ifadeleri imzalatmak istemelerine şahit olmuştur. *“İnanmam için önce onun benim de bir insan olduğumu kabul etmesi gerekmez mi? oysa ben bir insan değil, karşısında bir hayin, bir suçlu, bir hayvanım olsa olsa.”*³¹⁹ Subayların 80 darbesiyle tutuklulara insan muamelesi yapmadıklarına dikkat çekilmektedir. Sonucu belli olan idam ile yargılanan Kamer Can, ölüme giderken bile davasına sadıktır. *“Biz idamlıklar, ölüme giderken bile, güzel günlere doğru yürüyormuşçasına dirençli, inançlı görünmeliyiz. Sosyalizm adına son görevimizdir bu.”*³²⁰

Zulme, haksızlığa ve emperyalizme direnişin ismi olan Kunte Kinte’yi Kamer Can kendisi olarak görmektedir. Darbe ile toplatılan tüm gençleri köleleştirmek isteyen sisteme karşı direnişin ismi Kunte Kinte’dir. Beyaz insanların zulüm karanlığına karşı kara insanların beyaz ve berrak aydınlığa özlemi ile cevap veren susturulamaz bir sestir. *“Her şey kapkaranlıktı. Kendisi de kara bir insandı sanki. Bir Afrikalıydı o şimdi. Toprağından sökülen bir ağaç gibi, sökülüyordu insanlarda. Hepsinin ortak bir ismi vardı: Kunta Kinte...”*³²¹

Karanlığın Günü romanı ise Leyla Erbil’in, roman kahramanlarına devrimci mücadeleyi sorgulattığı bir romandır. Üniversite ortamında aynı davaya baş koymuş arkadaşların 20 sene sonra sıkıyönetimde yakalanmamak ve yargılanmamak için sık sık bir araya gelişlerinde devrimci mücadele konusunda özeleştiri yaptıkları romandır.

“Sekiz on yıl önceydi bunlar...Şimdi de burada bu ‘dönme’lerin, Türkiye’nin ilk ilerici aydınlarının evinde o kültürün icat ettiği burjuvazinin yaşamın acılarına

³¹⁹B. Yıldız, a.g.e., s.67.

³²⁰B. Yıldız, a.g.e., s. 125.

³²¹B. Yıldız, a.g.e., s. 134.

muzaffer bir hortlak gibi sahip çıktığı çareler aradığı bir yerde, bu evde birlikteydik."³²² Asiye isimli kahraman ise her ne kadar müşterisi ile aynı fikri paylaşmasa da karşısındakini öteki olarak dışlasa da kendini para kazanmak için bazı şeylere katlanmak zorunda hissetmektedir. "*Sizin yerinize o sağcı gazete patronlarıyla dostluk ediyorum.*"³²³ Siyasi yönetimin soğuk yüzüne dikkat çekilen eserde depolitize edilmeye çalışılan ve devlet tarafından öteki olarak görülüp kritik kararların verildiği üniversite gençliğinin akıbetlerine de değinilir. "*Üç eylemcinin idamları sabaha karşı infaz edilmiş: Necati, Seyfullah ve Sefer!*"³²⁴

2.1.3. Sosyalizm ve Komünizm Bağlamında Öteki

S.S.C.B., Rus Çarlığı'nın 1917 Şubat Devrimi ile yıkılmasının ardından Ekim Devrimi ile iktidara gelen Bolşevikler tarafından aynı topraklar üzerinde kurulan ve 1991'e değin varlığını koruyan devlettir.

Ekim Devrimi'nin ardından tesis edilen Sovyet Rusya, komünizm denilen sistem üzerine oturtulmuştur. Kitle eğitiminin ve okur-yazarlığın yaygınlaşmasına paralel olarak, siyasal bilinçlendirmeye yönelik pek çok propaganda tarzı geliştirilmiştir. Sovyet propagandasının başlıca hedefleri, devrimci mücadele tarihinin kutsanması, sosyalist çalışma ahlâkının teşviki ve komünist olmayan tüm güçlerle mücadele edilmesidir. Sovyet Rusya'nın diktatör olarak bilinen liderleri komünizmi bir dünya sistemi haline getirmek için öncelikle kendi coğrafyasında karşı devletlere karşı asimile politikaları uygulamışlardır. Özellikle bu dönemde müslümanlara karşı bir soykırım hedeflenmiştir.³²⁵

Cengiz Dağcı'nın Kırım Türkleri'nin Sovyet Rusya'sında yaşadıkları esaret kavramını ve hürriyete özlem hissini yansıttığı **Benim Gibi Biri** adlı eserinde, esaretin ve kaçışın serüveni gözler önüne serilmektedir.

Eserde statüko tarafından halka siyasi bir rejim benimsetmek istenmektedir. Bu siyasi rejimin genel adı ise komünizmdir. Bir planlı ekonomi ve üretim araçlarının ortak mülkiyetini vurgulayan, siyasi düşünürler K.Marx ve F.Engels'in teorilerine dayanan ihtilâlcî sosyalizmdir. Siyasi olarak proleter ihtilâli ile beraber kapitalizmin yıkılmasını

³²² Leyla Erbil, *Karanlığın Günü*, İstanbul 2002, s. 248.

³²³ L. Erbil, *a.g.e.*, s. 156.

³²⁴ L. Erbil, *a.g.e.*, s. 241.

³²⁵ Hakan Yılmaz, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, İstanbul 2006, s. 150.

hedeflemektedir.³²⁶ İhtilalci sosyalist partiler veya gruplar başka ülkelerde komünist partileri oluşturmak için birleşmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da komünizm Sovyet işgaline uğrayan ülkelerde zorla uygulamaya konulmuştur.

Eserin kahramanı olan Dağcı da, bu siyasi rejim tarafından öteki görülerek mahkemede idamına hükmedilir. Ancak o ve arkadaşı Joseph Tucknell, dağlardan dağlara yaptıkları yolculuklar ile izlerini kaybettirmeye çalışırlar. Rejimin demir pençesinden kurtulmak isterler.

“ ‘Ben suçsuzum’ dedim yavaşça. ‘ Suçsuzsun ha!’dedi. ‘Hay hay! Bana ben suçsuzum deme! Davan oldu. Mahkeme suçlu olduğumu ispatladı. Ölüme cezasına çarptırıldın. Rejime karşı muhalefette bulundun. Sosyalist düzenine karşıbaştırdın. Toprak sahibi olmak istedin. Ben bir özgür insan olarak dünyaya geldim, ben özgür insan olarak yaşamak istiyorum dedin. Suçsuzsun ha! Senin gibi sosyalist düzenine karşı koyan, senin gibi sözümona özgür ekonomi propagandası yapan nice demirbaş politikacılar hapisane bodrumlarının beton duvarları dibinde kurşuna dizildiler.’”³²⁷

Sovyet rejimi, hükmü altındaki insanlara özgürlük hakkı tanımamaktadır. Tek tip insan yapma modeli ve kimliksizleştirerek asimile etme politikası, halkta korku oluşturmuş ve bu korku halkı vatanlarından kaçmaya yönlendirmiştir. Olayın kahramanının ve arkadaşının kaçıışı da, düzene başkaldırıp ötekileşen kimliğini arama mücadelesini anlatır. “Benim bir adım vardı. Yıllar öncesi. Şimdi adsızım.”³²⁸ Kaçtıkları ve öteki görüldükleri siyasi sistem, insanî hak tanımadığı ve insanı köleleştirdiği için Dağcı, kaçıışı ile hürriyetini aramaktadır. “Ben toprağa bağlı; ben toprağa âşık; ben toprağın insanı olarak yaşamak istediğimden ötürü yargıcın önüne çıkarıldım, tutsaklar evine atıldım; aşağılandım, onurum kırıldı; insanlığımı yitirdim.”³²⁹ Dağcı; sadece dünyanın bir parçası olan insanın, dünyanın bir parçacığının da insana ait olması gerektiğini savunmaktadır.

Bu siyasi rejimde sadece Kırım Türkleri öteki olarak görülmemektedir. “Bir zamanlar yahudiler kurşuna dizildiler – Ben yahudi değilim dedin, ağlamadın – Katolikler hapisane zindanlarında çürütüldü bir zamanlar – Ben katolik değilim dedin,

³²⁶ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyalizm>

³²⁷ Cengiz Dağcı, *Benim Gibi Biri*, İstanbul 2005, s. 28.

³²⁸ C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 25.

³²⁹ C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 24.

ağlamadın – Tarih artığı Kırım tatarları katledildiler – Ben bir Kırım tatarı değilim, ağlamadın.”³³⁰ Bu rejim altında çok sayıda siyasi ve millî oluşuma da ötekileştirme zihniyeti ile asimile politikası uygulanmıştır.

Ahmet Günbay Yıldız’ın sosyalizm, komünizm ve kapitalizm sistemini sorguladığı ve bu üç sistemi karşılaştırdığı **Üç Deniz Ötesi** adlı eserinde; rejime muhalefetten dolayı Enes ve ailesi, rejim tarafından öteki olarak görülerek Sibiryaya sürgüne gönderilmişlerdir.

Öncelikle Enes, etnik ve kültürel bakımdan farklı olduğu ve sosyalist zannettiği eşi Sonya’yı öteki olarak görerek O’na karşı soğuk davranışlarda bulunmaktadır. Çünkü eşi Sonya, Komünist Parti üyesidir. Hatta bu ötekileştirme hissi, ileri dereceye giderek eşini casus olarak bile düşünmektedir. *“Aylardır ibadetlerini benden sakladın. İçini dökemedin bana. Adeta adı bir casus yerine koyduğum zamanları çok iyi bilirim.”*³³¹ Bu farklılıklardan dolayı Enes’in Buhara’daki ailesi de bu evliliğe karşı çıkmaktadırlar.

Enes, bildiklerini anlatmak isteyen kardeşi Mansur’u rejim hakkında da uyarmaktadır. *“Duydun mu beni bala? Bu kahbe rejim, avucunun içine sığdıramadığı insanlara hayat hakkı tanımaz.”*³³² Ancak kardeşi Mansur, Türkistan’da müftülük okulundan mezun olur olmaz Buhara’ya gelerek halkına manevî yönden yardımcı olmak istemektedir. Enes ise kardeşine *“Ya çok cahilsin yahut yaşadığın rejimin katı kurallarını bilmeyecek kadar aptal”*³³³ diyerek kızmaktadır. Çünkü Sovyet rejimi kendisinden habersiz yapılan bütün dinî faaliyetleri siyasi rejime ayaklanma olarak görmektedir. Nitekim Mansur ve babası, kır toplantısı sırasında komünist ajanlar ve polisler tarafından öldürülmüşlerdir. Mansur ve babası öteki olarak görülmenin cezasını canlarını vererek çekmişlerdir. Buhara sokaklarında bu olaydan sonra *“Ayaklanma hazırlayan baba ve oğul vuruldu...”*³³⁴ haberi korkunun göstergesi olarak dolaşmaktadır.

Enes’in, öteki olarak görülme acısının yanına bir de kardeş ve baba kaybının acısı eklenmiştir. Ruhundaki çıkmaz durumdan kurtulmak için kardeşi Mansur’un verdiği adresi ziyaret etmek ister. Ziyaretine gittiği Seyyit Han, Enes’in sorduğu her

³³⁰C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 105.

³³¹Ahmet Günbay Yıldız, *Üç Deniz Ötesi*, İstanbul 1986, s. 150.

³³²A.G.Yıldız, *a.g.e.*, s. 27.

³³³A.G.Yıldız, *a.g.e.*, s. 70.

³³⁴A.G.Yıldız, *a.g.e.*, s. 93.

soruya cevap vererek O'nun ruh dünyasını aydınlatmaktadır. “*Bende müslüman çocuğuyum Seyyid Han. Dinimi öğrenemedim, yasak dediler bize.*”³³⁵ Kızıl otoritenin her türlü faaliyeti siyasi ayaklanma olarak algıladığı görülmektedir. Bunun da çaresi, insanları kendi öz değerlerine yabancılaştırmak ve bu değerleri yasaklama ve kendi kültürlerinden asimile etmektir.

Enes, Seyyid Han sayesinde namaza başlar ve ibadetini doktor olarak çalıştığı hastanede yerine getirir. Ancak Peter tarafından görülür ve bu hareketi rejim tarafından yasak görüldüğünden Sibirya'ya sürgüne gönderilir. Enes'in tek suçu “*Fikir ve inanç özgürlüğünün prangaya vurulduğu ülkede hem de devlet dairesinde namaz kılması.*”³³⁶ Eşi vesilesiyle müslüman olan Sonya da sürgün sebebiyle Enes'den ayrılmıştır. Çünkü kızıl rejim sadece sürgün ile kalmayıp eşleri de birbirinden ayırmaktadır. “*Suşsuz bile olsa rejimin tutukladığı bir erkeği kocalıktan redediyorum.*”³³⁷ dilekçesini de Sonya'ya zorla imzalatmışlardır.

Sovyet rejimi, siyasi öteki sayısını en asgari düzeye indirmek için eğitimde yaptıkları “yatılı kreş sistemi”nde iki yaşından sonra bebekleri almaktadır ve onları sadece hafta sonları aileleriyle görüşmelerine izin vermektedir. Böylelikle siyasi doktrinlerini ve ideolojilerini körpe beyinlere empoze etmeye çalışmaktadır. Ayrıca rejim, siyasi olarak öteki gördüklerini de önce sürgünle sindirip sonra da rejimin bel kemiği olan komünizmin konferanslarını vererek yanlarına çekmeye çalışmaktadır. “*Akşam zayıf bir kahvaltının ardından, komünizm propagandalı konferanslar dinlemek zorunda da bırakılır.*”³³⁸ O zamanki Sovyet rejimin lideri Stalin, ülkenin dört bir yanına yerleştiği casusları ile ülkeden kuş uçurtmamaktadır. “*Stalin, kelimenin tam anlamı ile Hitler'in farklı bir versiyonu olan diktatördü.*”³³⁹

Enes ve eşi Sonya, daha sonra üç deniz ötesi diye tarif ettikleri “*İnsanların idarecileri kendilerinin seçtiği, yanlış hareketleri sonucu halkın hesap sorduğu kişinin dilediğince hür ve serbest olduğu, fikir ve inanç hürriyetinin olduğu, çocukların ana şefkatinden mahrum bırakılmadığı*”³⁴⁰ masallar ülkesi Amerika'da buluşacaklardır.

³³⁵ A.G.Yıldız, a.g.e., s. 108.

³³⁶ A.G.Yıldız, a.g.e., s. 160.

³³⁷ A.G.Yıldız, a.g.e., s. 172.

³³⁸ A.G.Yıldız, a.g.e., s. 173.

³³⁹ H. Yılmaz, a.g.e., s. 153.

³⁴⁰ A.G.Yıldız, a.g.e., s. 165.

Sovyetler Birliği'nin siyasi rejim sistemi sosyalizm temelli olduğundan dolayı tek tip insan yetiştirmek esas alınmıştır. Aynı zamanda bu rejim, insan çeşitliliğini göz ardı ettiğinden dolayı rejime zıt reaksiyon sergileyen insanları “öteki” görerek sindirme politikası uygulamışlardır. “*İdare edenler ve edilenler... İki sınıf bir dünya vardı Sovyetlerde. Üst düzeydekilerin kademeli refah içinde yüzdüğü, işçinin alın terini sömürdüğü bir nizamın kara yazgılı insanlarıydı ezilenler...*”³⁴¹ Eserde de bu ötekileştirme politikası başarıyla uygulanmıştır. Enes ve Sonya, bir vesile ile demir perde ülkesini aşarak Amerika'ya göç ederler. Çünkü daha fazla öteki olarak görülmeye dayanamazlar.

Enes ve Sonya, siyasi açıdan iki kutuplu bir dünyada yaşadıkları için Sovyetler'in siyasi rejim olarak ötekisi Amerika'dır. Amerika da kapitalizm sistemini benimsemektedir. Hatta Amerika'ya göç ettiklerinde her ikisine havaalanında gazeteciler, kızıl rejimin demir pençe yönetimi hakkında sorular sorarak bu rejimi kötületmek istemişlerdir. Bu iki sistemin insanı, ruh ve beden olarak etki ve esaret altına aldıklarını görerek ötekileştirdiğini gördükleri zaman Enes ve Sonya, Amerika'dan da soğumuşlardır. “*Bunlar iki dev sistemin mahareti. Dünyayı yaşanmaz hale getirmiş...*”³⁴² “*Komünizmin bir başka şekliyle yüz yüzeydi sanki.*”³⁴³

Sonuç olarak, romanlardan çıkartılan tematik olgular göz önüne alındığında Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan kurtuluşuna kadarki dönemde devletin çıkarlarına ve takip ettiği politikaya zıt düşenler ve aksiyon gösterenler (Jöntürk, Mandacı, Kuvvacı) “öteki” olarak görülmüştür. Bunların kimileri sürgüne yollanmış kimileri ise hapse atılmıştır.

Tek parti döneminde, yönetim tarafından “öteki” görülen halkın refah seviyesi yükseltilememiştir. Çok partili hayata geçiş denemeleri ile halka sunulan siyasi seçim alternetifi ile halk kendi arasında siyasi fikir ayrılıkları (Halkçılar/Okçular – Demokratlar/Atçılar) ile “öteki”leşmiştir. Demokrasiye darbe yapan ve muhtıra veren askeri yönetim, her iki grup (Ülkücüler – Devrimciler) tarafından “öteki” görülmektedir. “Öteki”si ortak olan bu iki grup ise kendi aralarında ötekileştirmenin son sınırlarına varacak hareketlerden kaçınmamışlardır. Bu durum, ülkeyi kaos ortamına sürüklemiş ve

³⁴¹ A.G.Yıldız, *a.g.e.*, s. 147.

³⁴² A.G.Yıldız, *a.g.e.*, s. 248.

³⁴³ A.G.Yıldız, *a.g.e.*, s. 211.

oluşan anarşi ortamına asker müdahale ederek her iki tarafı da “öteki” görerek sindirmeye çalışmıştır.

Siyaset, toplumun iki katmanı arasındaki (iktidar–halk) iletişimi sağlayan kritik bir bağ olduğu için bu iletişimi engellemeye çalışan ve bu düzeneği zedelemeye çalışan her türlü oluşuma, aksiyona ve girişime “öteki” olarak bakılmıştır. Bu siyasi alandaki girişimler ve sindirme politikaları, romanın doğal çatışma zeminine malzeme sağlamıştır. Böylelikle siyasi açıdan öteki görülen bireyler, romanlarda ifadesini bulmuştur.

2.2. Sosyal Açıdan Öteki

Toplumsal ve siyasi olaylardan etkilenen insan, yaşantısı ve yapısı itibariyle diğer insanları etkileyecek veya diğer insanlardan da doğal olarak etkilenecektir. Yaşadığı toplumun bütün özelliklerini çoğunlukla kendinde bulunduran insandaki değişim süreci, bir nebze de olsa toplumdaki değişim sürecinin yansımasıdır. Bu kıstaslardan bakıldığında mikro-toplum dediğimiz insanla makro-insan dediğimiz toplum arasında bağ bulunmaktadır.

Siyasi ve ekonomik faaliyetler, etki edilen toplumda değişime neden olmaktadır. Aynı zamanda bu değişim, o toplumun insanlarına aksetmektedir. Bu siyasi ve ekonomik etkileşim sonucu hareketlilik göze çarpar ve farkında olunmadan toplumda bir ayrışma ve katmanlaşma gözlenir. Edebiyat ve sanat da doğası gereği toplumun sorunlarına duyarsız kalamamaktadır. Her milletin romanları, destanları, hikâyeleri yazıldığı milletin tarih platformunda geçirdiği sıkıntıları, yaşadığı mutlulukları, toplumsal kırılma noktalarını ve sosyolojik boyutta eksen kaymalarını gösterir.

Tarihçi Kemal Karpat'a göre Türk romanı, dünyanın sayılı romanları arasında olma kabiliyetine sahiptir. Çünkü Türk tarihi ve kültürü kadar bir değişim süreci yaşayan başka bir kültür yoktur. Elbette ki değişim kültüründe meydana gelen fikrî zenginlik ve çok seslilik Türk edebiyatını da evrensele götürecektir. Ayrıca değişim yaşayan bireyler, değişim sürecindeki sıkıntıdan nasibini almaktadır. Oğul babayı, baba da dedeyi fikri olarak dinlememekte ama saygı da duymaktadır. İşte tam bu sırada edebiyat, ikilem ve çıkmaz arasında kalan insanın sıkıntılarını dile getirmektedir.³⁴⁴

Edebiyatın ve toplumun, siyaset aracılığıyla dirsek temasında olduğu bilinen bir konu olduğundan Türk edebiyatı da, Türk toplumunun demokratikleşme süreci ile paralellik gösterir. Tanzimat ile birlikte edebiyatın halk üzerindeki tesirine inanan yazarlar, çıkmaya başlayan gazeteler ve halkı bilinçlendirmek için yazılan hikâyeler ile edebiyatı katkıda bulunmaya gayret göstermişlerdir. Nitekim Ziya Gökalp'ın "*Ah romancılar, ah romancılar! Bugün siz elinizdeki kuvveti bilseydiniz az zamanda memleketin ahlakını değiştirebilirdiniz.*"³⁴⁵ cümlelerindeki pişmanlık duygusu, romancının insan üzerindeki toplumsal normlar üzerindeki etkisini ifade eder.

³⁴⁴K. H. Karpat, *Edebiyat ve Toplum*, s. 30.

³⁴⁵K. H. Karpat, *a.g.e.*, s.32.

Kendi toplumundan hareketle kendi insanının problemlerini yansıtan romancı, yerellikten evrenselliği yakalamak için tüm insanlığın ortak problemlerine de yer vermesi gerekir. *“Roman, orta sınıfların yarattığı ve onların dünyasının sorunlarını, değerlerini, insan ve dünya felsefesini ifade eden bir yazı türüdür.”*³⁴⁶

Orta sınıf teriminin bir toplumda ifade edilmesi o toplumun katmanlara ayrıldığı ve sınıfsal bir sosyolojik anlayışın var olduğunu göstermektedir. Ekonomik sistemlerin işlevselliği sonucu oluşan sınıfsal katmanlaşma, toplumda “öteki” mantığının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Çünkü ekonomik yaşayış ve düşünce sistemi, bireyin fizikî yaşantısı olan giyim kuşam, ev, araba, arsa gibi menkul ve gayr-i menkul mal varlıklarının oluşmasına sebep olduğu gibi, düşünce sisteminin kalıplaşmasının göstergesi oluşan particilik zihniyetinin oluşumuna da neden olur. Böylelikle siyasi ideoloji sonucu, toplumda soyutsal bir kamplaşma oluşarak sosyolojik kırılmalar meydana gelir. Edebiyat ve roman ise sosyal ve siyasi oluşumun her anında kendini hissettirir ve yazarlar tarafından ifade edilmeyi bekler. *“Romanın gelişmesi sanayileşme, şehirleşme yani pazar ekonomisinin evrimine bağlıdır.”*³⁴⁷

1946’da Demokrat Parti’nin kuruluşu ile ekonomik bağlamda ülkenin serbest pazar piyasası ile gözü açılır. Böylelikle Anadolu kökenli orta sınıf, ekonomik zenginlik açısından yükselmiştir. Menderes’in *“Her mahallede milyoner yetiştirdik”* cümlesi devletçi zihniyet tarafından tepki ile karşılanırsa da çok önemli bir gerçeği ifade etmektedir. Daha sonra bu siyasi ve ekonomik konjüktürü Adalet Partisi devam ettirerek serbest pazar piyasasına ve özel teşebbüslere imkân tanır ve ülke refahı sağlanmaya çalışılır. Kemal Karpat’a göre de olgunlaşan ve ufku çok genişleyen roman ve hikâyeler bu dönemde yazılmıştır.³⁴⁸

1980’li yıllarda darbe ile siyasi açıdan bir duraklama ile karşılaşılır. Bu duraklama ekonomi alanında da etkisini hissettirmiştir. Ancak Turgut Özal’ın tarih sahnesinde siyasi bir rol alması ile ülke ekonomisinde önceki serbest piyasa ekonomisi sürdürülerek liberalizm düşünce sistemi benimsenir. Özal, orta sınıfı güçlendirecek tedbirler alarak ülke refahını sağlamayı amaçlamıştır. Nitekim parti tüzüklerinin ilk maddelerinden olan *“milletin refahı milletlerin refahına bağlı değil, devletin refahı milletlerin*

³⁴⁶K. H. Karpat, *a.g.e.*, s. 33.

³⁴⁷K. H. Karpat, *a.g.e.*, s.33.

³⁴⁸K. H. Karpat, *a.g.e.*, s. 55.

refahına bağlıdır”³⁴⁹ ilkesi ekonomik alanda ve tedbirlerde tüm tabuları kırmayı hedef almıştır.

Edebiyat, demokrasinin gelişmesi ile paralellik gösterdiğinden dolayı ekonomik rahatlık bundan ayrı düşünülmemektedir. Çünkü ekonomi alanında yapılan ataklarla şehirde işçi nüfusuna ihtiyaç duyulmuş ve açılan her fabrikayla şehirdeki nüfus oranı artmıştır. Bu nedenle toplumsal bir hareketlenme meydana gelmiştir. Bu hareketlenmenin adı ise köyden kente göçtür. “*Göç, milli bütünleşmeyi sağlamış ve gerçek büyük Türk romanına giden yolu açmıştır.*”³⁵⁰ Göç nedeniyle oluşan yeni sosyolojik yapılanmada Doğu – Batı ötekileştirmesinin dar alanda yansıması olan köylü– şehirli ötekileşmesi de meydana gelmektedir. Böylelikle bu ötekileştirme de romana yansıtılmaktadır.

Kendi farkına varan Türk romanı, Cumhuriyetle birlikte kullanılamamış bir kaynak olan memlekete yönelmiş ve yazılmamış bir destan ile karşılaşmıştır. Yazarlar, ülkeye Çamlıca’dan değil artık Metristepe’den bakmaya başlamışlardır. 80’li yıllara yazılan romanların alt yapısını hazırlayan “Anadolu Romanı” denebilecek bir ekol, Tek partili düzenin yıkılmasından sonra köye yönelmiş ve ezilmiş halkın sosyal ve gerçekçi problemlerini dile getirmiştir. Bu romanlara örnek olarak Sabahattin Ali’nin “*Kuyucaklı Yusuf*”u örnek olarak verilebilir. Gelişen ekonomi ile halk, yavaş da olsa bilinçlenmeye başlamış ve kendine daha rahat yaşam sunan tüm olanakları kullanmaya çalışmıştır. “*1950’lilerden farklı olarak 1970 ve 80 sonrası roman şehre inmiştir.*”³⁵¹

Toplumun bir ferdi olan kadının problemlerine de roman, duyarsız kalmayarak kadının Tanzimatla birlikte gelişimini sergilemiştir. Toplumun iki unsuru olan kadın ve erkek arasında, toplumun gerek kollektif bilincinden gelen bir inanç ile gerekse ataerkil toplum yapısının kadını nesil aracı görmesi ile kadın aleyhinde öteki algılaması başlamıştır. Köy romanları ile birlikte kadın yazarların romana yönelmeleri ile kadının toplumdaki yerini vurgulayan romanlar gün yüzüne çıkmıştır. Bunun yanında toplum tarafından hastalıklı olarak görülen ve bu nedenle dışlanan ve tıp litaretüründe üçüncü cins olarak adlandırılan epiküryen ahlaka sahip bireyler de modernizmin ve sekülerleşen dünyanın etkisiyle ortaya çıkmaya başlamaktadır.

³⁴⁹ K. H. Karpat, *a.g.e.*, s. 56.

³⁵⁰ K. H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, s. 40.

³⁵¹ M. Ayyıldız, *a.g.e.*, s. 25.

Toplumun kolektif kimliğinin oluşmasında karşıt kimlik olan etnik grup, toplumun öteki algılamasında önemli rol oynamaktadır. Çünkü aynı toplumda yaşayan bireyler, etnisite anlayışı ile farklı etnik kimliklere sahip olduklarından dolayı birbirlerini ötekileştirmektedirler. Toplum içinde azınlık olarak kalan bu etnik gruplar, kolektif bilincin öteki algılamasında etkili olmaktadır. Azınlık olmayan yabancı unsurlar ise ulusun millî bilincini harekete geçiren savaşlarda öteki rolünü üstlenmişlerdir.

Zamanla sosyal kimliğinin oluşmasına etki eden toplumun benimsediği inanç da insanı kendinden öteleyen ve toplumda ayrışmaya neden olan etmenlerdendir. Sosyal hayatta ötekileştirme; dinî bakımdan, cinsiyet açısından ve etnik açıdan olabildiği gibi bunun yanında yaş farkından kaynaklanan farklı kültür algılamaları sonucu kuşaklararası ötekileştirme de oluşmaktadır. Torunun dedeyi, babanın oğulu anlayamadığı bir toplumda taraflar kendiliğinden ayrıştırma sürecine gitmektedirler. Böylelikle nesiller arasında öteki algılaması gerçekleşmektedir.

Sosyal açıdan “öteki” kavramı incelendiğinde sosyolojik tepkiler ve ötekileştirme sonucu “öteki” tarafları, doğal bir şekilde kutuplaşmaktadır. Bunlar kültürel anlamda medeniyetlerin ötekileştirme ifadesi olan doğulu-batılı, statü bakımında ötekileşme olan aydın-halk, ekonomik bağlamda ötekileşme olan köylü-şehirli, din ve inanç bakımından ötekileşme olan dinsiz – dindâr, etnik açıdan ötekileşme olan Türk – Ermeni vb., cinsiyet açısından ötekileştirme olan kadın – erkek ve kuşaklararası ötekileştirmedi.

2.2.1. Doğu- Batı Çatışmasında Oluşan Öteki Problemi

Öteki taraflarının en net bir şekilde görüldüğü kültürel ayrışma, bu iki medeniyet bağlamında oluşmaktadır. *“Bir başka kültürle yapılan kıyas, kimliği meydana getirir. Kimliğin keşfinde “ben” ve “öteki”nin farkına varmak yatar.”*³⁵² Sonuçta Avrupa’nın yani Batı’nın bir kimlik olarak kendini inşa edebilmesi için ötekine ihtiyacı olduğu öteden beri bilinmektedir. Bu öteki de Doğu ile temsil edilir. Hilmi Yavuz ise konuya şu cümlelerle değinir: *“Doğu’nun öteki olarak kurulmasının (ya da işaretlenmesinin)*

³⁵² Gülay Arıkan, “Avrupa-Türkiye İlişkileri ve Değişen “Öteki” Tanımları”, *HÜ Edebiyat Dergisi*, S.2, s.62.

oryantalist tarihi, Batılı öznenin kendini merkeze çekmesiyle belirlenen tarihinden başka bir şey değildir.”³⁵³

Doğu ve Batı diye etiketlenen bu iki olgu; medeniyet diye tanımlanan din ekseninde oluşan objektif varlıkların iki ucunu temsil etmektedir. Her iki taraf da birbirlerini öteki bağlamında tehdit unsuru olarak gördüklerinden bu iki medeniyetin oluşum ve gelişim süreçleri, birbirlerine bağlı oluşmaktadır. Medeniyetlerin dinamizmi dikkate alındığı zaman tarih süreci içerisinde bu medeniyetler; yükselmiş, düşmüş, bölünmüş ve birleşmişlerdir. İnsanın sosyal dinamizmi dikkate alındığı zaman ise, bu medeniyetlerin siyasal, kültürel ve ekonomik bağlamda etkileşim içinde olması kaçınılmaz olmuştur. Çünkü unutulmaması gerekir ki, medeniyetin kaynağı ve özü insandır. İnsan da özünde bir medeniyet barındırır. Çünkü medeniyet makro insan; insan, mikro medeniyettir. Uygarlık; insanın doğasında ve yapısında olduğundan insan, ihtiyaçları nispetinde medeniyetin oluşum düzeyini şekillendirmiştir.

Medeniyetlerin şekillenmesinde ve kendisinden farklı olarak gördüğü medeniyetleri şekillendirmesinde, insanın etnik ve dinsel kimliğinin yadsınamaz payı vardır. Doğu ve Batı medeniyetlerinin oluşumunda da bu hipotez söz konusu olmaktadır. Her iki medeniyetin sosyolojisi hakkında toplumun biyopsisini içinde barındıran edebî eserler bilgi vermektedir. Bu açıdan iki eser örnek olarak gösterilebilir. Bu eserlerden olan 13. yüzyılda İbni Tufeyl’in kaleme aldığı “Hay Bin Yakzan”; 17. yüzyılda Daniel Defoe’nin kaleme aldığı “Robinson Crusoe” adlı eserleri iki medeniyetin protiplerini yansıttığından dolayı karşılaştırılmaya değer görülmektedir. Hemen hemen aynı şartlar içerisinde bulunan bu iki karakterin karşılaştıkları olaylara verdiği tepkiler, Doğu ile Batı medeniyetinin farklarını yansıtmaktadır. Ayrıca iki medeniyetin de insan algılamasından yola çıkarak hayata ve dünyaya bakış felsefelerinin kökenleri keşfedilebilmektedir.

Birbirlerinin ötekisi niteliğindeki bu iki karakterin taşıdığı sosyolojik değerler de birbirlerinin ötekisidir. Şefkat ve vicdan duygusuna karşılık güç ve fayda duygusunun olduğu karşılaştırmada sonuç olarak iki medeniyetin de temel dinamikleri ortaya çıkmaktadır. Halis Çetin’in yaptığı bu karşılaştırmada Doğu; inancı, ruhu, manayı, metafiziği, vicdanı, şuuru, vahyi, sebebi ve ahlâkı temsil ederken Batı; aklı, maddeyi, fiziği, zekâyı, deneyi, nedeni ve özgürlüğü temsil etmektedir. “*Doğu bir ahlak, bir*

³⁵³ H. Yavuz, *a.g.e.*, s. 161.

*terbiye, bir kültür yaratmak için uğraşırken, Batı bir ideoloji, bir bilim, bir medeniyet dünyası kurmak ister.”*³⁵⁴

Tarih platformunda medeniyetlerin oluşum ve gelişim süreçleri dikkate alındığı zaman ise bu iki medeniyet, gerek kendi içine dönük aksiyonlarla, gerekse ötekine yönelik tepkilerle varlığını sürdürmektedir. Batı dünyasında 18. yüzyıla kadar siyasi kargaşalar sonucu mutlakiyetçi monarklarla, meşrutiyetçi monarklar arası mücadeleler başlamıştır. Bu mücadeleler; kralların ve krallıkların savaşını tetiklemişse de 1789 Fransız İhtilali ile bu mücadeleler, prensler yerine milletlerin savaşına dönüşmüştür. Daha sonra Rus İhtilali ile ideolojilerin savaşına dönüşen bu aksiyon, Samuel Huntington’un tezine göre de 21. yüzyılda kültürlerin ve medeniyetlerin savaşına dönüşecektir.³⁵⁵

Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu Paradigması” adlı tezine göre ise Soğuk Savaş sonucu iki bloğa ayrılan ve her platformda (sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel) kamplaşan iki kutuplu dünyanın oluşturduğu birinci, ikinci ve üçüncü dünyanın ülkeleri; Sovyetler’in yıkılması ile liberal demokraside birleşecekler ve çatışmaları asgari düzeye indireceklerdir. Samuel Huntington da bu teze bir antitez niteliğindeki daha çok Doğu – Batı ötekileşmesini alâkadar eden “Medeniyetler Çatışması” tezi ile karşı koymaktadır. Huntington, Sovyetler’in yıkılmasını ideolojinin de yıkılması olara algılar ve doğu bloğu ve demir perde altında yaşayan ülkelerin, akraba medeniyet sendromu ile kendi öz medeniyetlerine dönüş yaparak kendine benzemeyen diğer kültürleri ve medeniyetleri ötekileştireceğini savunur. Böylelikle “Medeniyetler Çatışması”nın vücuda geleceğini söyler. Hatta bu ötekileştirmenin, globalleşen dünyada daha da artacağını savunmaktadır. Çünkü teknolojik gelişmeler ile dünya küçük bir köy halini almıştır.³⁵⁶

Doğu ile Batı olgularının gün yüzüne çıkarak etkileşim sahasında birbirleri ile karşılaşmaları Oryantalizm/Şarkiyatçılık ve Oksidantalizm/Garbiyatçılık kavramlarını ve terimlerini meydana getirmiştir. Oryantalizm, Batı’nın merceğinden yansıyan Doğu’nun bilgisini ve öteki dünyanın insanı olan Doğuluya sunmaktır. Araştırmacı

³⁵⁴ Halis Çetin, “Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Arasında İki İnsan İki Medeniyet”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi- Medeniyetler Çatışması*, S. 41, s. 44.

³⁵⁵ Samuel. P. Huntington, “Medeniyetler Çatışması mı?”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi- Medeniyetler Çatışması*, S. 41, s. 83.

³⁵⁶ Atalay Gündüz, “Medeniyetler Çatışması ve Türk Batılılaşmasının İmkânsızlığı”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi- Medeniyetler Çatışması*, S. 41, s. 181.

Âlim Arlı “*Kısacası ‘Doğu’ olarak adlandırılan bir hayat dünyasının anlatıldığı ve resmedildiği büyük bir bilgi yapısının adıdır*”³⁵⁷ diyerek Oryantalizmi tarif eder. Oksidantalizm ise Doğu’nun gözüyle Batı’nın algılaması olarak değerlendirilir.

Batılı Oryantalistler, öteki olarak gördükleri Doğu medeniyetini ötekileştirmenin verdiği merakla incelemeyi amaçlamaktadır. Çünkü ötekinin yaşadığını yaşamadan, aynı bilgileri ve deneyimi paylaşmadan onun kimliğini betimlemek mümkündür ama belirlemek mümkün değildir. Belirlemek için de onları yakından tanımak istemişlerdir. Herşey zıttıyla bilindiğinden dolayı medeniyetin inşasında ve tanımlanmasında ötekine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tanıma, tanımlama ve araştırma faaliyetleri; yanında sömürü kolonileşmesini de beraberinde getirerek Batılılar için alternatif olan efendi - köle diyelektiğinin oluşmasına neden olmuştur.

Jean-Paul Sartre ise Batılı bir prototip sergileyerek Doğulu olarak gördükleri kölelere bakış açısını şu cümlelere yansıtmaktadır: “*Bu kara ağızları kapatan tıkaçları çektüğünüzde, ne bekliyordunuz ki? Size övgüler düzmelerini mi? Babalarımızın zorla yere eğdiği bu başlar kalktığında, gözlerinde bir minnettarlık ifadesini mi okumayı düşünüyordunuz?*”

Doğulu’nun gözünden Batılı ve öteki algılamasına ise ünlü seyyah-ı âlem Evliya Çelebi’nin Seyahatnâme eserinde rastlanır. Eserde Doğu ve Batı kendini güç konumlandırılması ile tanımlanır. Doğu, gücün ve iktidarın yansıması olan erillik/erklik/erkeklik ile Batı ise zayıflığın sembolü olan dişilik ile konumlandırılır. Her iki konum da ötekiliğin vurgulanmasının yansımasıdır.³⁵⁸

Seyahatnâme’nin 7. cildinin başında “*Biz dahi cümle küffârı kayd u bende edüp ve mürd olan leşlerin soyup ve bellerinde cümle kemerleri ve silahların alup ve şühedâlarımız anda defn edüp...*”³⁵⁹ cümlelerinde ötekileştirmenin izlerine rastlanmaktadır. Düşman askerlerinin ölüleri leş kelimesi ile ifade edilirken müslüman askerlerinininkine ise şühedâ gözüyle bakılmaktadır. Başka cümlelerde ise düşman askerleri kara, müslüman Osmanlı askerleri beyazdır. Başka bölümlerde ise ötelemenin

³⁵⁷ Âlim Arlı, *Oryantalizm Oksidantalizm ve Şerif Mardin*, İstanbul 2009, s. 16.

³⁵⁸ Arzu Erekli, “Seyahatnâmede Ötekine Bakış”, *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi*, İstanbul 2009, s. 147.

³⁵⁹ A. Erekli, a.g.m., s. 149.

verdiği bir düşünce ile Alman kralı çirkin tasvir edilmektedir. Bu durumlar Doğu'nun Batı'ya bakışındaki genel klişeleşmiş algılamaları göstermesi bakımından önemlidir.

Sömürülerini “öteki” olarak tanımlayarak egemen zihniyet konumunda olan Batı dünyası ise, aşağı olarak gördüğü ve köleleştirdikleri insanlara Hegel'in felsefesini uygulamaktadırlar. Hegel'in felsefesine göre öteki görme, karşıyı ötekileştirme ve karşının değerlerini ötekinin değerleri haline getirerek değersizleştirmedir. Böylelikle ötekileşmek, farkında olmadan gerçekleşmektedir. *“Diğerinin tarihî bir süreç içerisinde ortaya koyduğu ürünü benimsemek de ‘ötekileşmek’, ‘başkalaşmak’, ‘yabancılaşmak’tır.”*³⁶⁰ Bu yönden bakıldığında Oryantalizm; Aydınlanma çağı sonrası Batı Avrupalı beyaz adamın, Doğu halkları ve kültürüne yönelik dışarıdan ötekileştirici ve önyargı dolu yorumlarına işaret etmektedir.

Oryantalizm denildiğinde ise Edward Said akla gelenler arasındadır. Çünkü Edward Said'in kimliği, Batı'da algılanan “öteki” tipini yansıtmaktadır. Bundan dolayı Doğu – Batı ötekileşmesinde Edward Said, bu ötekileşmeyi benliğinde tüm boyutuyla hissetmiştir. Çünkü Filistinli Hıristiyan bir anne-babadan dünyaya gelen E.Said, terminolojik olarak ismi de kişiliğindeki ötekileşmeyi yansıtmaktadır. “Edward” ismi Batı medeniyetini ve Hıristiyan kültürünü temsil eder. Kişiliğinin İnceberg'i gibi olan “Said” soyismi ise, derinlerden gelen Doğu medeniyetini yansıtmaktadır. Böylelikle iki medeniyet arasında kimlik bulma mücadelesi veren E.Said, çoğu aydın tarafından gerçek bir oryantalist görülmektedir. Taraf tutma aksiyonunda hem herkes tarafından dost, hem de çoğu insan tarafından “öteki” görülen E. Said, içinde yaşadığı Batı'nın ve Batılı'nın ruh yapısını ve zihin dünyasının en karanlık taraflarını açığa çıkaran Filistinli bir eylemci ve entellektüeldir. Çocukluğundan itibaren karşılaştığı ötekileştirilmeyi kendisi ifade eder:

“...Bir İngiliz okul çocuğu gibi düşünmek ve inanmak üzere yetiştirilseydim de, aynı zamanda üstleri tarafından bulunduğu komumu, yani İngiliz olmaya özenmeyecek şekilde eğitilen bir yabancı, Avrupalı olmayan bir Öteki olduğumu bilecek şekilde de yetiştirildim. “Biz'i Onlar'dan ayıran hat dilsel, kültürel, ırksal ve etnik bir hattı. Anglikan Kilisesi içinde doğmuş vaftiz edilmiş ve cemaate kabul edilmiş olmam işimi kolaylaştırmadı; ‘Hıristiyan Askerleri İleri’ ve ‘Grönland’ın Buzlu Dağlarından’ gibi

³⁶⁰ Y. Balcı, “Tanzimat Romanında Modernleşme Tarzı Olarak Kahramanın “Yabancılaşma”sı Meselesi”, *İ.Ü. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.XXX, İstanbul 2003, s.87-96.

*kavga ilahileri söylenirken bana aynı zamanda hem saldırgan hem de saldırılan rolünü oynamak düşüyordu. Aynı zamanda 'pis Arap' hem de Anglikan olmak sürekli bir iç savaş içinde olmak demektir.*³⁶¹

Edward Said ne Arap dünyasına ne Filistin'e ne de Batı dünyasına yaranamayan yalnız bir entelektüeldir. Batı'da yaşamının Batılı olmayan bir kişi için zorluğunu bizzat yaşayan Edward Said için bu hal, bir sürgünde yabancı olmaktan başka bir şey değildir. Doğu ve Batı terimleriyle karşılaşılınca akla bu medeniyetlerin tarifi gelir. Akla gelen bu medeniyetler de birbirleri arasında etkileşimi ortaya çıkarır. Bu etkileşimden de en çok etkilenen “öteki” de E.Said'dir. Böylelikle hem Batılı, hem Doğulu; aynı zamanda ne Batılı, ne Doğulu olan E. Said, iki medeniyet arasında kalmış tampon bir statüdedir. Bu yönüyle Oryantalizm, E.Said'in nazarında “*ham maddesi Doğu uygarlığı, Doğu halkı ve toprağı olan bir yorum mektebi*”³⁶²dir.

Medeniyetleri kesin çizgilerle ayıran diğer Oryantalist Huntington ise Doğu Medeniyetler bloğuna, İslam/Çin/Japon/Hint/Afrika medeniyetlerini Batı bloğuna ise Batı/Ortodoks ve Latin Amerika medeniyetlerini koymaktadır. Huntington, Batı'nın ötekisi olarak Doğu bloğunda İslâm'ı görmektedir. Huntington, Batı perspektifindeki genellemesini o kadar genişletir ki iki kutuplu dünyanın yıkılmasından sonra kendisi dünyayı “*The West and the Rest* (Batı ve diğerleri)” diyerek ikiye ayırmaktadır. Oryantalist Edward Said; Huntigton'un İslâm'a basarak Batı'yı yükseltme politikasının nedenini, Huntigton'un tecrübeli Oryantalist Bernard Lewis'in “*Müslüman Öfkesinin Kökenleri*” makalesinden etkilenmesi olarak görmektedir. Bu ötekileşme, medeniyetler boyutundan Edward Said – Huntington arasında düşünsel düzeye taşınmaktadır. Çünkü Edward Said de “*Medeniyetler Çatışması*” tezine “*Cehaletler Çatışması*” makalesiyle cevap vermektedir.³⁶³

Globalleşen dünyanın gerçekliğini inkâr etmeyen Edward Said, çatışmanın da diyoloğun da insanın kendi elinde olduğunu vurgulayarak insanın horgörü yerine hoşgörü politikası ile sonucu kendi lehine çevireceğine inanmaktadır. Tezinin tüm özelliklerini kendinde gösteren Huntigton'a karşı Edward Said, önyargılardan sıyrılıp

³⁶¹ Bayram Ali Çetinkaya, “Batı'daki “Sürgün” Yabancı/Doğulu Edward Said'in Gözüyle Oryantalizm”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, S.1, Nisan 2009, s. 2.

³⁶² B.A.Çetinkaya, *a.g.e.*, s. 4.

³⁶³ Edward W. Said, “Cehaletin Çatışması”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi- Medeniyetler Çatışması*, S. 41, s. 109.

Huntington'a olaylara daha olumlu bakmasını tavsiye eder. Ayrıca Edward Said'in "*Batı ve Doğu diye adlandırılan medeniyet biçimleri birbirini tanımıyor; hala cahiliye dönemini yaşıyoruz*"³⁶⁴ sözleri ile "öteki" algılamasına neden olan önyargıya dikkat çekmektedir. Nitekim ünlü bilim insanı Albert Einstein da "*Önyargıyı parçalamak atomu parçalamaktan daha zordur.*" ifadesiyle konunun karmaşık yapıdaki oluşum seyrine dikkat çeker. "*Doğu ile Batı arasındaki uyumsuzlukları uygarlıklar çatışması düzleminden önyargıların çatışması düzlemine taşır.*"³⁶⁵

Doğu ile Batı medeniyetlerinin bu farklılığı dünya edebiyatına yansıdığı gibi Türk romanında da yansımaları bulmaktadır.

Orhan Pamuk'un **Sessiz Ev** romanında Batı'ya göre kendini Doğulu gören Doğu'ya göre de kendini Batılı hisseden ve aradakalmışlığı temsil eden Doktor Selahattin Darvinoğlu, kaotik bir prototip sergiler.

Eserde Fatma Hanım tarafından anlatılan en önemli karakter olan Selahattin Darvinoğlu bir Osmanlı aydınıdır. Romanda tek başına üstlendiği 48 ciltlik ansiklopediyle ülkeyi kurtarma düşüncesindedir. Oysa ansiklopedisinin uzun zamana yayılması, yazılanlarının tek tek basılmaması gibi nedenlerle başarısızlığa uğramış olan Doktor Selahattin, bu düşüncesini gerçekleştiremez. Doktor Selahattin, Osmanlı aydını konjoktürü sergilediğinden dolayı toplum mühendisliğine soyunur ve yayınlayacağı 48 ciltlik ansiklopedi ile Doğu'yu Batı'nın bilim ve teknik ışığıyla aydınlatmak istemektedir.

Doktor Selahattin, İstanbul'da genç bir doktor olarak meslek hayatının daha başındayken, kendisini yanına çağıran Talat Paşa'nın uyarısı üzerine sürgüne gitmek zorunda kalır. Paşa, kendileriyle çok uğraştığını, partiye atıp tuttuğunu, mantıklı olması gerektiğini, İstanbul'dan ve siyasetten uzaklaşmasını söyler. Selahattin, Gebze yakınlarındaki Cennethisar'da ev yaptırır ve bütün ömrünü burada geçirir.

1880'lere kadar Batı'nın üstünlüğünü bilim ve teknik anlamda kabul eden ve Doğu'yu temsil eden Osmanlı aydınları, bu zamana kadar pozitivizm ile moderniteyi yakalamaya çalışmıştır. Bu zamandan sonra materyalizm ile tanışan Osmanlı aydınları,

³⁶⁴B.A.Çetinkaya, a.g.m., s. 7.

³⁶⁵Onur Bilge Kula, "Ancak Hikâyesi Anlatılan İnsanlar Var Olur SERENAD", *Hürriyet Gösteri Dergisi*, S.305, s.15

dinin yerine akılı, mananın yerine maddeyi ve soyutun yerine somutu nazara almaya başlayınca akıl ile kalp arasında bir düalizm yaşar. Materyalizm ile Osmanlı toplumu; hem pozitif bir bilim anlayışı, hem de kendi sistematiğini kurma yolunda ciddi bir ayrımlaşma süreci yaşar. Bu süreç oldukça geniş bir çevreye yayılır. Teolojiye karşılık bilimsel disiplinlerin sunulması, pragmatist yaklaşımlarla determinizmin ilkelerinin uygulanması, Osmanlı insanında düşünsel boyutta bir diyalektik yaşamasına neden olur. Bu diyalektiği kendi akıl ve ruhunda yaşayan Doktor Selahattin'in konağının bodrum katını laboratuvara çevirmesi, gerçekliğin sezgi ile değil akıl ve deney yöntemiyle algılanabilir olmasına inandığını göstermektedir.³⁶⁶

Doktor Selahattin'in kendini Batı'nın ilmine adanmasında Mekteb-i Tıbbiye'de okumasının etkisi vardır. Çünkü materyalizmin, Osmanlı toplum yapısında ortaya çıkmasını hazırlayan maddî kaynaklardan ilki Mekteb-i Tıbbîye'dir. Osmanlı materyalistlerinin hemen hepsi bu kurumdan yetişmiştir. Tıbbîye'de yetişen Osmanlı aydınları arasında *“bilim ve felsefe dilinin Fransızca ol(ması) ve İslâm kültürünün yerini Fransız kültürünün alması fizyoloji, zooloji, cerrahi ve anatomi bilgilerini Fransız materyalistlerinin kitaplarından öğrenmeleri”*³⁶⁷ gibi faaliyetler materyalist bir anlayışa sahip olmalarına neden olur. Osmanlı materyalizminin belirleyicilerinden olan dolaysız düşünce kaynakları ise; Claude Bernard'ın fizyolojist akımı, Darwin'in evrim teorisi, Ludwig Büchner'in biyolojik materyalizmi ve Auguste Comte'un pozitivist düşüncesidir.³⁶⁸

Doktor, kendini Batılı gördüğü için karısı Fatma'yı da öteki konumuna koyarak Doğu'nun temsilcisi olarak algılamaktadır. Karısını bu konularda daima polemige çekmek isteyen Doktor, âdeta karısına Batı'yı özendirmek için çırpınmaktadır. Ancak Fatma; gelenekleri, Osmanlı kadını ve Doğu'yu temsil ettiğinden Doktor'un fikirlerine ve tesbitlerine önem vermez. Yazar, Doğu – Batı ötekileştirmesini bu evli çift üzerinden yansıtmaktadır. *“Doğu'nun bütün budalalıklarının ve suçun ve günahın ötesindeyim ben Fatma anlıyor musun?”*³⁶⁹ Fatma'nın anlatısında Doktor Selahattin'in ilk dönemi, her ne kadar kendisiyle tam uyuşmazsa da, olumlu bir bakış açısıyla verilir. Bu dönem Fatma'nın anlatımında, *“o ilk yıllarda, şeytan dedenizi teslim almadan*

³⁶⁶ Macit Balık, Seyit Battal Uğurlu, "Sessiz Ev'in Hayaleti: Gündük Bir Aydınlanma Projesi", *Turkish Studies*, Volume 4/8 Fall 2009, s. 2313.

³⁶⁷ Remzi Demir, *Türk Aydınlanması ve Voltaire*, İstanbul 1999, s. 31.

³⁶⁸ R.Demir, *a.g.e.*, s.35.

³⁶⁹ O. Pamuk, *Sessiz Ev*, s. 223.

*önce*³⁷⁰ sözleriyle verilir. Fatma; bir bakıma Doğu kültürünü temsil ettiğinden dolayı Batılı görünmek isteyen kocasını, şeytanın teslim aldığını düşünür. Bu da Doğulu'nun gözünden öteki olan Batılı'nın tesbitidir.

Doğu'daki Allah inancının yerine aklı ve bilimi koyan Doktor, Fatma'ya Allah'ı inkâr ettirmek istemekte ancak bunu başaramamaktadır. Hatta Doktor, konaktaki Geredeli aşçıyı Allah'a inandığı için kovar. Materyalizme inancından dolayı Allah mevhumunun ve din algısının Doğu'nun düşünce dünyasını sınırladığını ve aklın kapılarını kilitlediğine inanan Doktor, toplumun bu ritüellerden kurtarıldığı zaman “*İşte bizde yalnız onlar gibi kazanmayı değil onlar gibi düşünmeyi öğreneceğiz.*”³⁷¹ diyecektir.

Doktor, kendi iç dünyasında hayalperest ve ideal bir kişilik sergilediğinden dolayı ansiklopedesinin yayınlamasıyla toplumun aydınlanacağına inanmaktadır. Bu aydınlanmanın, kültürlerin etki ve yansıma unsurları olan mekânlara da tesir edeceğine inanır. Başta kendisi olarak toplumun diğer kesimleri evlerinden, konaklarından pancur ve kafesleri kaldırarak Batı kültür mimarisinin yansıması olan balkon mimarisini evlerine ve konaklarına dizayn edeceklerdir. Pancur ve balkon metaforları, birbirlerine “öteki” olan iki medeniyetin sembolüdürler. Dünyanın pozitvizmin ve materyalizmin etkisi altına girmesi ve herşeyin bilimin ışığıyla açığa çıkması ve aklın özgürlük alanının genişlemesi ile özel hayatın ve mahremiyetin simgesi olan pancur ve kafes kültürüne duyulan rağbet azalacak ve balkon kültürüne duyulan moda artacaktır. Pancurdan balkona doğru değişen mimari yapı, aynı zamanda toplumunda değişiminin sinyallerini vermektedir.

Mekânla birlikte varolan ve onunla bütünlük kazanarak kompleks bir yapı oluşturan insanın psikolojisini, mekân unsurları etkilediğinden dolayı mekânla insan arasında grift bir ilişki oluşur. İnsan, psikolojisine göre mekânını dizayn eder. Mekâna göre de insan psikolojisi şekillenir. “İnsan ve Mekân” adlı çalışmasıyla konuyu aydınlatan Şenol Göke “*Yani ‘orası, o yer, belli bir mekân’ sosyal ve psikolojik gelişme açısından insanın değerlendirmesinde ve değerlendirilmesinde önemlidir.*”³⁷² tesbitini yapmaktadır.

³⁷⁰O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 69.

³⁷¹O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 99.

³⁷²Şenol Göke, *İnsan ve Mekân*, İstanbul 2001, s. 26.

Doktor, hazırladığı ansiklopedisinin toplumda oluşturacağı aydınlanma projesi ile meydana getireceği değişiklikleri mekânsal etkinin yanında bazı yönleri ile de hayal etmektedir: *“Biz burada, taptaze, basit, özgür, neşeli, yepyeni şeyler düşünerek, yaşayarak yeni bir dünya kuracağız; Doğu’nun daha hiç görmediği bir özgürlük dünyası, yeryüzüne inmiş akıl cenneti, yemin ediyorum Fatma, olacak bu, hem de Batıdakilerden de iyi yapacağız, onların hatalarını gördük, kusurlarını almayacağız biz, hatta oğullarımız görmese bile bu akıl cennetini burada torunlarımız, bu toprağın üzerinde, yemin ederim yaşatacaklar!*

Sonra bu karnındaki çocuğa mutlaka iyi bir eğitim vermeliyiz, onu bir kere olsun ağılatmayacağım, korku denen şeyi, o doğulu hüznü ağlayışları, kötümserliği, yenilgiyi ve korkunç şark boyun eğişini bu çocuğa asla öğretmeyeceğim; onun eğitimiyle birlikte uğraşacağız, onu özgür bir insan olarak yetiştireceğiz, bu ne demek anlıyor musun, değil mi, aferin, zaten seninle iftihar ediyorum, sana saygı duyuyorum, seni de özgür bağımsız bir insan olarak görüyorum; ötekilerin karılarını gördükleri gibi bir cariye, bir odalık, bir köle gibi görmüyorum. Benim eşitimsin canım”³⁷³ Aynı zamanda Doktor’un bu cümleleri kendisinin de mensup olduğu Doğu medeniyetinden ötekileştiğini gösterir.

Doktor’un, soyadına ilham veren idolü Darwin’dir. Ona olan hayranlığı aşırı denecek düzeydedir. Bundan dolayı ansiklopedisine girecek her maddeyi, deneyle kanıtlamadığı sürece yazmaz. Ancak bu yönteminin zaman almaktan başka bir işe yaramadığının farkına varır. *“Her şeyi denemeye kimsenin vakti yok Fatma, diyordu, çamaşırhaneye kurduğum o laboratuvar, bir gençlik hevesinden başka bir şey değilmiş, Batılıların bulup çıkardığı bütün o bilgi hazinesini bir kere daha deneyden geçirip kanıtlamaya kalkışan kişinin ya budala olması gerekir, ya da kendini beğenmiş diyordu; sanki benim, sen ikisisin de Selahattin, diye düşündüğümü biliyormuş gibi.”³⁷⁴*

Doktor Selahattin’in amacını; Avrupa’ya ve bilime hayranlık, Doğu’ya ve İslam’a düşmanlık biçiminde özetlemek mümkündür. *“Benim görevim bütün Doğu’ya Allah’ın olmadığını anlatmaktır”³⁷⁵* diyen Doktor, hazırladığı ansiklopedi sayesinde bütün doğal ve toplumsal bilimlerin herşeyi bildirmesi ile Allah olgusunu kafalardan silmeyi amaçlamaktadır. Doktor Selahattin’e göre korkulu, kötümser, yenik ve hüznü

³⁷³O. Pamuk, *Sessiz Ev*, s. 96.

³⁷⁴O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 145.

³⁷⁵O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 68.

Doğu sadece bilimsel düşünceyle kurtulabilir. Doğu'ya kader olmuş tüm olumsuzlukların temel nedeni dindir. İronik olarak adı, “dinin kurtuluşu” anlamına gelen Selahattin, ansiklopedisi aracılığıyla halka bütün doğal ve toplumsal bilimleri öğretmek için Allah'ın olmadığı fikrini kitlelerin aklına yerleştirmeyi temel hedef olarak önüne koymakla dinin yıkılışı için mücadele vermektedir. *“Ben Doktor Selahattin, yirminci yüzyılda O'nun yerine artık bütün müslümanların yeni tanrısı olmayayım ki? Çünkü bilimdir artık yeni tanrımız.”*³⁷⁶

Batı kültürünün tüm tipik özelliklerini kendisinde barındıran Doktor Selahattin, evine aldığı hizmetçisiyle gayri meşru bir ilişkiye girer ve bu ilişkiden biri cüce, biri sakat iki çocuk dünyaya gelir. Buna sebep olan ise Fatma'dır. Çünkü Fatma, ev işlerini yapma konusunda yorulduğunu söylemiş, Selahattin de eve bir hizmetçi almıştır. Selahattin'in ansiklopedisine aşırı zaman ayırmasıyla birlikte, Fatma köşesine çekilir. Hizmetçi; evin işlerini yapmasıyla, güzel yemek yaparak Selahattin'in övgülerini alır. Hizmetçi kadın kendini öne çıkarır ve O öne çıktıkça Fatma kendini üstteki soğuk odasına kapatır. Diğer bir yönüyle ise Fatma, şeytansı özellikleri üzerinde gördüğü Doktor Selahattin'e soğuk davranır. Selahattin ise tepkisini *“Soğuk kadın, zavallı kadın, buz gibisin, ruhsuzsun sen! (...) bıktım ben bu yalnızlıktan”*³⁷⁷ diyerek dile getirir.

Roman sonunda Doktor Selahattin başarısız bir kişilik sergiler. Çünkü bütün mal varlığını ve ömrünü yayımlayacağı ansiklopedisine harcamasına rağmen fikirlerini kimseye kabul ettirememiştir. Batı perspektifinden kendini Doğulu olarak gören ve bu durumdan kurtulmak için çabalayan Doktor, “öteki” olarak gördüğü başta eşi olmak üzere diğer Doğululara da Batılı perspektifinden bakarak kendini Batılı olarak görür. Bu paradoks arasında sıkışan Doktor'un kaotik bir kişilik sergilediğini, Allah'ı inkâr etmeye çalıştığı çalışmalarını esnasındaki tepkilerinde ve hayretlerinde yine Allah'ın adını anmasında görülmektedir. *“Fatma bak gördün mü, bunu da Allah kahretsin, onlardan öğrendik.”*³⁷⁸ *“Yarabbi, ne tuhaf, ne ürpertici düşünce.”*³⁷⁹

Doktor, ölüm realitesine de Batılı'nın baktığı gibi bakarak ölümü bir yokluk ve hiçlik olarak görür. Bu düşüncesi Onu rahatsız eder ve yerinde duramaz. Ölümü organizmanın iflası olarak gören Doktor, ölümü keşfettiğine inanır. *“Onlarla bizi*

³⁷⁶O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 142.

³⁷⁷O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 17.

³⁷⁸O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 147.

³⁷⁹O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 298.

*ayıran o görünmez sınır çizgisini keşfettim bu gece*³⁸⁰ diyen Doktor, “onlar” ve “biz” taraflarını belirterek ötekileşmeyi gerçekleştirir.

Tarik Buğra'nın **Osmancık** eserinde Doğu medeniyetinin temsilcisi olan Oğuz boyunun devamı olan Kayı uç beyliğidir. Bu beylik, Batı medeniyetini temsil eden Bizans İmparatorluğu'nun karakol noktaları olan Tekfurlarla bir arada yaşamaya başlar. Çünkü Kayı boyu, Bizans sınırında kurulmuştur. Böylelikle iki medeniyet temsilcisi olan topluluk etkileşim içine girer.

İki farklı kültürün etkileşim içine girmesi, birbirlerine karşı ötekileşmeyi ve birbirlerini ötekileştirmeyi de beraberinde getirdiğinden ön yargı denen olgu ile karşılaşılır. Ancak zamanla bu önyargı, Kayı boyunun adaletini tanıyan ve benimseyen Rumlar tarafından samimiyete; bu beyliğin misyonunu ve gücünü gören Rumlar tarafından da nefrete dönüşmüştür. Beylikten devlete dönüşüm vizyonunun sergilendiği eserde, Osmancık'ın adından toyluk takısı olan “- cık” atılarak, adına devlet adamı vasfını kazandıran Gazi Han ünvanı eklenir. Bu da beyliğin devlet boyutuna yükseldiğini göstermektedir. Aynı zamanda Osman Bey'in benlik gelişimi ile beylik gelişimi paralellik arz etmektedir.

İmparatorluğun tohumlarının atıldığı günleri anlatan roman, Osman Bey'in ülküsünü yansıtmaktadır: “Çünkü özlenen baharlar vardır...Soyca, sopça, ümmetçe özlenen baharlar.”³⁸¹ Özlenen baharlar; imparatorluk olup dünyaya İlâ-yı Kelimetullah davasını yaymak olduğundan bu ideal, beylikten imparatorluğa kadar devlet politikası olmuştur.

Eserde İslâm'ı yayma misyonunu üzerine alan Osman Bey, gaza ve cihat ruhuyla öteki olarak gördüğü medeniyete devlet politikası gereği kendi İslâm medeniyetini tanıtmak istemektedir. Böylelikle fethettiği topraklara ve ele geçirdiği kalelere, cami yaptırarak ve bunun yanında oralara Kadı da atayarak hoşgörü politikasıyla öteki olarak gördüğü “kâfir” kategorisindeki insanları, kendi tarafı olan İslâm medeniyetine çekmek istemektedir. Tarihçilerin ifadesine göre de “Gaza ruhu, Osman'ın beyliği zamanı itibariyle yarımadanın bu kısmına nüfuz etmektedir.”³⁸² Böylelikle hâkimiyeti altına giren topluluklar, Müslümanlaşarak zamanla yeni bir

³⁸⁰ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 301.

³⁸¹ T. Buğra, *Osmancık, a.g.e.*, s. 216.

³⁸² Cemal Kafadar, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İki Cihan Aresinde*, Ankara 2010, s. 104.

kimlik kazanır. Bu kimlik Osmanlı kimliğidir. Bu kimlik ifadesi, beyliğin kültürleri etkileyip onlara yeni bir kimlik kazandıracak kadar misyonunun etkili olduğunu göstermektedir. Tarihçi Halil İnalçık “*Osmanlı emperyal kültürü ve İslam, bir Osmanlı kimliği doğurmuştur.*”³⁸³ diyerek durumun sosyo-politik yönünü vurgulamaktadır.

Eserde öteki olarak gördüğü Müslümanları yakından tanıyınca Müslüman olan ve Osmanlı kimliği kazanan bir Bizanslı ile karşılaşılır. Bu “Köse Mihal” olarak adlandırılan Mihail Koses’tir. Mihail Koses, iki medeniyeti karşılaştırıp bulunduğu zaman ve zemine göre medeniyetleri tahlil eder. Bu süreç de iç benliğinde dönüşüm yaşar, müslüman olur ve Abdullah ismini alır. Romanın sonunda kendisine inanan otuz adamıyla beraber Osmanlı Beyliği’nin misyonuna destek verir.

Romanın başlarında Mihail Koses ile arkadaşlığını öğrenen ağabeyi Gündüz, Osmancık’ı “- *Güvenme bu kâfirlere*”³⁸⁴ diyerek uyarır. Gündüz, Koses’i öteki görmenin metodlarından olan genelleme yöntemiyle taraflaştırır. Karşı taraftan da ötekileşme yapılmaktadır. Osmancık’ın, kardeşi Zoe’ye yakınlaştığını gören Mihail, onu uyarır. Çünkü çiğnenmemesi gereken gelenekler ve ritüeller vardır: “*Olacak şey mi? Din ayrı, soy ayrı... Kim ister ha?*”³⁸⁵ Burada farklılığa neden olan ve öteki konumuna geçiren din olgusu göz ardı edilmemelidir. Çünkü din olgusu, medeniyetlerin oluşumuna dinamizm kazandıran statik bir unsurdur.

Mihail Koses, romanda gözlemci konumundadır. İçinde bulunduğu medeniyet ile karşısında bulunan medeniyeti sık sık karşılaştırma imkânı bulmaktadır ve sonuçlarından etkilenmektedir. Osmancık’ın; Aya Nikola’nın adamlarından Kalanozla birlikte hayatlarını kurtarmalarındaki Türk’ün cesaretini, İnönü’de Mahmut Bey’in evinde, Al Zahid’in baskınında Al Zahid’in Osmancık ve arkadaşlarını istemesine karşılık ömründe kılıcına el atmamış Mahmut Bey’in “*Ben komuk vermem*”³⁸⁶deyişindeki Türk misafirperverliğini, Harmankaya’da evinin baskından kurtarılışı ve Konur Alp’in davranışlarındaki Türk mütevaziliğini, Ertuğrul Gazi’nin eşi Cankız’ın ölümünü ve toprağa verilmesindeki Türk tevekkülünü görür ve bu davranışlardan etkilenir.

³⁸³ Halil İnalçık, *Rönesans Avrupası*, İstanbul 2011, s. 308.

³⁸⁴ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 21.

³⁸⁵ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 40.

³⁸⁶ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 72.

Kendi medeniyetinin mensuplarından olan papazların ve tekfurların birbirlerini çekememelerini ve savaş esnasındaki korkaklıklarını gözünün önüne getiren Mihail Koses, Batılı gözüyle Batılı'nın ve Doğulu'nun davranış ve tutumlarına şahit olmaktadır. Mihail Koses, öteki olarak gördüğü kültür ve medeniyete yakınlaşarak kendi medeniyetine ötekileşmiştir.

Ahmet Günbay Yıldız'ın **Üç Deniz Ötesi** romanında Doğu (İslâm) kültür ve geleniğini temsil eden Buharalı Enes'in ailesi, Enes'in evlenmek istediği kız olan Sonya'yı öteki olarak görmektedir.

Sonya, Rus asıllı ve komünist parti üyesi olduğu için Batı kültür ve geleneğini temsil etmektedir. Enes, durumu ailesine izah etmek ister. Ancak kültürel farklılıkları göz önünde bulunduran ailesinin Enes'e tepkisi sert olur. *“Mektubumu alır almaz bahsettiğin kızla ilişkini kesmelisin. Kuru bir hevese kapılıp inancımızı, töremizi yıkma.”*³⁸⁷ Bu evlilik öncesi tercihte, kardeşi Mansur'un da müslümanlık kriterini vurgular. Böylelikle ötekileştirmede dinsel dinamizmin yadsınamaz rolü olduğu anlaşılmaktadır.

Kendi kültür ve geleneklerine yabancı gelinle evlenmeyi uygun görmeyen ailenin ferdinden olan Mansur, ağabeyi Enes'i uyarır: *“Rejimin baskısından korkmaktayken, onun bekçiliğini yapan neslinden bir kızla evlenmeyi düşüncüsen beni şaşırttı. Başlangıcında bulunduğun hatadan, vaktinde dönmen hepimizi mutlu edecektir.”*³⁸⁸

Atasını ve geleneklerini dinlemeyen Enes, Sonya ile evlenir. Ailesi Enes'i evlatlıktan reddetse de Enes, Sonya'yı ailesiyle tanıştırmaya karardır ve tanıştırır. Ailesi de ötekileştirme fonksiyonunun etkisini azaltarak Rus gelinini benimser.

Tarık Buğra'nın **Dönemekte** adlı politik romanında teknolojik gelişme ile birlikte kültürü muhafaza etme ele alınan konulardan biridir. Bu konuda öteki olarak görülen Almanya'nın politikasına hayran olunarak Türkiye'de uygulanan siyasi rejimin metodu karşılaştırılır.

³⁸⁷ A. G. Yıldız, *Üç Deniz Ötesi*, s.38.

³⁸⁸ A. G. Yıldız, *a.g.e.*, s.39.

Almanya'nın yakın tarihte, yaptığı savaşların sonucu olarak üç defa sıfıra düşerek ülkenin her yönüyle iflas etmesi vurgulanmış ve bu düşüşlerden hemen sonra ülkenin tekrar toparlandığı belirtilmiştir. İmparatorluk, Nazizm ve demokrasi ile yönetilen Almanya'nın her üç yönetimde iflas edip tekrar toparlanmasının düzen ve yönetimle ilgili değil, insan unsuru ile ilgili olduğu tezi vurgulanmaktadır. Doktor Şerif'in gazeteci olan arkadaşı “*Çünkü elinde çoğunluğunu savaş silip süpürmüş olsa da, geleneksel Alman kültür, ilim ve endüstriciliğinin yetiştirdiği insan unsuru bulunuyordu.*”³⁸⁹ tesbitini yapmaktadır.

Fakir Baykurt'un **Yüksek Fırımlar** romanında Batı ile Doğu birbirlerini yakından tanıma fırsatı bulur. 1960'lardan itibaren işçi göçü ile Almanya'ya giden Türk köylüsü, Batı'yı yakından görür ancak ilk zamanlar onun kültürüne adaptasyon sorunu çeker. Bu tanışma, Doğu'nun Batı'yı üstün görmesine ve Doğu'nun ezilmişlik psikolojisiyle davranmasına yol açmıştır.

*“Alman'ı ayağına çağırarak doğru değil; ama bir zahmet çıkıver yukarıya.”*³⁹⁰ diyerek kızını uyararak Duda, bu ezilmişliğin psikolojisini yansıtır. Bu ezikliğe sebebiyet veren durum ise Almanya'nın bütün kurumları ile disipline edilmiş bir devlet olmasıdır. Bu yüzden öteki görülen Türkler, Almanya'yı Türkiye ile karşılaştırdıklarında kurallara uymak zorunda kalmaktadırlar. Yazar, özellikle trafik ve görgü kuralları ile Almanya'yla Türkiye'yi karşılaştırmaktadır. Böylelikle Almanya'nın daha da kuralcı bir ülke olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Türkler arasında kurallara uymak, Almanya'ya uyum için ve Almanya'da hayatlarını devam ettirebilmek için son derece önemlidir.

İbrahim'in, hastanede karısına vurması üzerine hastane çalışanları bu duruma tepki gösterirler. Görevliler Elif'in hakkını kendisinden daha çok savunurlar. İbrahim, görevlilerin elinden zor kurtulur. “*Osman Hoca, 'Mutlaka polis çağırır bunlar! Nasıl bir önlem alsak acaba?' diye kıvranyor. 'Daha iyi değil mi? Götürsün polis! Hem cezaevine kapatsın, hem sınırdışı etsin! Böyle serserilerin ne işi var Almanya'da? Serseri yeri mi burası?’*”³⁹¹

Herkes Avrupa'da yaşadığının farkındadır ve bunun ağırlığı ile yaşamını devam ettirmektedir. İçkili araba kullanan İbrahim'i Sabahat şu cümleyle uyarır: “*Öyleyse bu*

³⁸⁹ T. Buğra, *Dönemeçte*, s. 185.

³⁹⁰ F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 47.

³⁹¹ F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 194.

*rezillik neyin nesi?’ Dolanıp direksiyona oturdu. Çalıştırdı motoru. ‘Burası Avrupa! Çakallığın gereği yok!’”³⁹² Kemer bağlamamak bile Türkiye’de sıradan bir şeyken Almanya’da cezası vardır.“*Bir savunman Zürich’te dâva kazandı, duydu mu? Vekili olduğu adam göle uçmuş. ‘Kemerini bağı olmasa kurtarırdı kendini!’ diye dayatmış. Hıristiyanlar, biliyorsun mucizeye inanır. Kazanmış dâvayı. Orda bağlamak isteğe bağlı, burada zorunlu. Ama istemiyorsan bağlama, cezası 40 mark.*”³⁹³*

Almanya’da imamlık yapan Abdullah Efendi de kendisine ikram edilen kahvaltıyı “*gavur elinden Tanrı nimeti yiyebilir miyiz*”³⁹⁴ diyerek çevirecek kadar Almanları gözünde ötekileştirmiştir.

Almanya’da yaşayan Türklere, ikinci sınıf gözü ile bakılır. Bu da ötekileştirmenin olduğunu göstermektedir. Bu durum, İbrahim Mutlu’nun cümlelerinden anlaşılmaktadır: “*‘Üstünden iki yıl geçti, dönemedik ne yapalım? Artık dönemeyiz de!’ Konuşuyor kendisiyle. ‘Niçin döneyim? Burada kıcıma kazık mı batıyor? İkinci sınıf diyorlar. İsterse on üçüncü sınıf olsun! Karnım doyuyor ya! Kimseye muhtaç değilim ya! Birkaç bin mark borcum var, ama o da mal karşılığı! İşte kız gibi Opel altımda!’”³⁹⁵ Hatta Almanlar, Duisburg şehrinde Türklere yabancı oldukları için evlerini kiraya vermemektedirler.*

Ayla Kutlu’nun **Islak Güneş** romanında Doğu ile Batı’nın buluşması söz konusudur. Bu romanda Doğulu’nun gözünden Batı profili sergilenmektedir. Romanda İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle Türkiye’de meydana gelen sosyal, siyasi ve ekonomik değişimler ele alınmaktadır. Rus politikasına karşı Amerika’dan Marshall yardımı alan Türkiye, bu yardım karşılığı Amerikalılar’ı İskenderun’da konuşlandırmıştır. Böylece Amerikalı askerlerle mahalle sakinleri arasında kültürel anlamda bir etkileşim meydana gelir.

Amerikalılar’ın geleceği haberini çocuklara Hacı vermiştir. Herkes, kasabalarına gelecek olan Amerikalılar’ın nasıl insan olduklarını ve neye benzediklerini çok merak etmektedirler. Çocuklar, Hacı’nın verdiği haberleri can kulağıyla ve meraklı bir şekilde

³⁹²F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 199.

³⁹³F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 81.

³⁹⁴F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 193.

³⁹⁵F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 18.

dinlemişlerdir. “*Biz diyorlarmış, biz Türkleri çok seviyoruz. Türkler dünyanın en büyük milleti. Onları tanımak, Ruslara karşı onlara yardım etmek için geliyoruz.*”³⁹⁶

Romanda Amerikalılar’ın Türkiye’ye gelişinin, çocukların arasında nasıl bir etki ile karşılandığı ve o yıllarda Türkiye’de yaşananların çocukların gözünde nasıl değerlendirildiğine dikkat çekilmektedir: “*Savaş bitmişti çünkü. Türkiye Amerikan yardımı alıyordu. Kıyı kentlerindeki Amerikan askerleri, bu kentten de eksik olmuyordu. Barların önlerinde kendilerini bekleyen oğlanların avuçlarına bıraktıkları sakızlarla şekerlerin satışa çıkarıldığından haberleri var mıydı, bilemem, ama onların “hey Coni! Mistir! Çaklıt! Lalipap?” diyerek ellerini dümdüz uzatmalarına katıla katıla gülüyorlardı. Çikletler sokak aralarında ikibuçuk kuruşa el değiştiriyor, lalipap ise fazla alıcı bulmuyordu. Lalipap’ın horoz şekerinden farkı yoktu. Çok para vermeğe değmezdi.*”³⁹⁷

Amerikalılar’ın sosyal hayatta meydana getirdikleri değişiklik ve Batı’yı temsil eden Amerikalılar ile Doğu’yu temsil eden Türkler arasındaki ayırım, yaşam tarzları arasındaki farklılık romanda sık sık dile getirilmiştir: “*Bol paçalı pantolonlar giyen, birbirlerine çok benzeyen, koca koca kıçlı, uzun sarı adamlardı. Sokaklar doluverdi. Gün batımıyla kararan sokaklarda, gördükleri genç kızlara sarılıyor, öpmek istiyorlardı. Hatta bazıları bizleri bile öpmek istedi. Ağzıları tahtakurusu gibi kokuyordu. Bizlere sarılabilmek için eğiliyorlardı. Bırakmaları içinse biraz debelenmek yetiyordu. “Ağmsori” diyorlardı. Ceplerinden çürümeyen sakızlar çıkarıp, ellerimize tutuşturmak istiyorlardı. “Çaklıt?” Onların verdikleri çaklıtları almıyorduk.*”³⁹⁸

Şerif Benekçi’nin **Kırlangıçlar Erken Göçtü** romanında Batılı olan barış gönüllüsü Amerikalı Mr. Heng, kendisine göre öteki ve Doğu olan Kütahya’nın bir köyüne yerleşerek Doğu’yu yakından tanımak istemektedir. Böylelikle Mr. Heng, öteki kıstası arasındaki mesafeyi azaltmayı amaçlamaktadır.

Mr. Heng, barış gönüllüsü olarak Emin Ağa’nın eskiden muhtarlık yaptığı köye gelmek istemektedir. Tüm resmî işlemler tamamlanmıştır. Ancak kaymakam, köylerine ilk defa bir yabancı gelecek olan köylünün öteki algılamasını ve bir öteki olan Mr. Heng’i nasıl karşılayacaklarını bilmediğinden dolayı endişelenmektedir. Bu endişesini

³⁹⁶ A. Kutlu, *Islak Güneş*, s. 14.

³⁹⁷ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 10.

³⁹⁸ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 17.

Emin Ağa'ya şu cümlelerle dile getirir: “ *Hani, tahmin etmem ama gâvur mavur diye adamı taşa tutumaları, endişelerim bu yönde*”³⁹⁹ Kaymakam, toplumun bilinçaltındaki yabancı imgesine vurgu yapmaktadır.

Köylüler, dünyanın bir ucundan gelmiş yabancıyı davul ve zurna ile karşılamışlardır. “Öteki” algılamasındaki merak, köylünün Mr. Heng’i fizikî boyutuyla da incelemesini tetiklemektedir. “*Onun yabayı andıran ayaklarına, dar paçalı pantolonuna, belki ilk kez gördükleri öni boydan boya fermuarlı montuna ve kısa, kahverengi saçlarına bakıyorlardı.*”⁴⁰⁰ Çocuklar ise gözlerinde çok büyüttükleri ötekiden bir merhaba koparabilmek için birbirlerini ezmektedirler.

Kahvede kendini ve medeniyetini tanıtmak isteyen Mr. Heng ile Köyün İmamı İbrahim arasında geçen dinler üzerine sohbetteki soru – cevap kısmında köylünün Mr. Heng’in dediklerini ağız açık dinleyip ezberlemesi, köylünün “öteki” imajına karşı duydukları saygıyı ve değeri göstermektedir. Köyün İmamı İbrahim, bu durumdan rahatsız olmuştur ve köylüye karşı tepkisini dile getirmiştir: “*Biz söylersek alaka saman alevi gibi, pırt söniyor; uzaktan gelen söylerse, her biriniz çıralı kütük kesiliyoruz.*”⁴⁰¹

Mr. Heng’in, köylüyü süt tozu ve doğum kontrol hapları ile tanıştırması köylüde öncelikle şaşkınlık meydana getirir ancak köylünün ötekiye olan hayranlığından dolayı bu yenilikleri köylü kabullenir. Köyün yeni muhtarı ise “*Şu gâvurların, eh anlayıverin işte, Amerikalıların yapmayacağı yok*”⁴⁰² diyerek hayranlığını dile getirmektedir.

Orhan Pamuk’un **Beyaz Kale** romanı medeniyetlerin birbirlerine bakışımı almaktadır. Tarihi yeniden yorumlayarak postmodern bir yapıda karşımıza çıkaran yazar, elyazması bir kitabı bulmasıyla psikolojik ve sosyolojik derinliği olan bu eseri kaleme alır. Tarihi bir kaynak olarak gören yazar şu cümleleri dile getirir: “*Tarihi çekici yapan şey ona bağlı olma zorunluluğu değil, bağlı olmama zorunluluğudur. Benim için tarih, günümüz gibi bir imge deposudur.*”⁴⁰³

³⁹⁹ Ş. Benekçi, *Kırlangıçlar Erken Göçtü*, s. 168.

⁴⁰⁰ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s. 174.

⁴⁰¹ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s. 185.

⁴⁰² Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s. 204.

⁴⁰³ Özlem Fedai, *Romanı Konuştular*, İstanbul 2011, s.229

Eserin dinamizmi 17. yüzyılda Türkler tarafından esir edilen gencin Hoca lakaplı bir bilgine satılması ile başlar. Böylelikle öteki imgesi bu iki şahıs üzerinden verilir. Beraber oldukları on beş sene içerisinde birbirlerini tanıyarak kişilik özellikleri değişime uğrar. Mikro düzeyde kimliklerin öteki algılaması ele alınırken makro düzeyde kültür ve medeniyetlerin öteki algılaması dile getirilir. Çünkü her iki birey de farklı iki medeniyetin temsilcisi konumundadır.

*“Venedik’ten Napoli’ye gidiyorduk. Türk gemileri yolumuzu kesti.”*⁴⁰⁴ Yazar, gemileri karşı karşıya getirterek aslında medeniyetleri birbiri ile karşılaştırmak istemektedir. Batı kültürü ile yetişen Köle ile Doğu kültürünü yansıtan Hoca, bu çarpışmadan sonra kimlik tanımlaması ile kişilik üzerinden medeniyet tanımlaması yaparlar. Çünkü insan, sosyal bir varlık olduğundan içinde yaşadığı toplumun normlarını kişiliği üzerinde yansıtmaktadır.

Ötekiliğin sorunsallığı Köle’nin Batı kültürünü üzerinde yansıtmamasından kaynaklanan dinî yönünde meydana gelir. Köle *“Müslüman olmazsam, Paşa boynumun hemen vurulmasını emretmiş.”*⁴⁰⁵ sözleri ile bu ötekileştirmeyi dile getirir. Köle’den din değiştirmesini istemek, öteki algılamasının ilk işaretlerindedir. Çünkü din olgusu, kültür ve medeniyetin oluşumuna kaynaklık etmektedir.

Ötekinin varlığı, kişinin benliğini oluşturmasında en önemli etkidir. *“Odaya giren inanılmayacak kadar bana benziyordu. Ben oradaymışım! İlk anda böyle düşünmüştüm.”*⁴⁰⁶ Köle’nin bu sözleri Hoca ile birbirlerine çok benzemesinden kaynaklanan duygularının ifadesidir. Çünkü insan, diğer insanlar yardımı ile kendini tanımaya başlar. Hoca ile Köle, birbirlerini tanımada bu benzerlikten dolayı kolaylık yaşarlar.

Hoca, ötekisi olan Köle’yi merak etmektedir. Bu merak duygusu ile ötekiyi yakından tanımak ister. *“Hoca artık ‘öğretmek’ kelimesini kullanmıyordu. Birlikte araştıracaktık, birlikte bulacaktık, birlikte yürüyecektik.”*⁴⁰⁷ Kendini sorgulayarak kendini arayan ve aynı zamanda ötekini de merak eden Hoca, daima bir zihinsel bir faaliyet ve kültürel bir araştırma içerisindedir. Bu sırada “ayna” motifi ile karşılaşılır.

⁴⁰⁴ Orhan Pamuk, *Beyaz Kale*, İstanbul 2005, s.11.

⁴⁰⁵ O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁰⁶ O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 21.

⁴⁰⁷ O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 33

Çünkü ayna, kendini analiz etme, gözlemlene aracıdır. “*Aynaya bakarken nasıl görünüşünü seyrediyorsa insan, kendi düşüncesinin içine bakarak da özünü seyredebilirdi.*”⁴⁰⁸ Bu iki öteki de sık sık aynanın karşısına geçerek kendilerini gözlemler. “ ‘*Senin gibi oldum ben*’ dedi sonra Hoca. ‘*Nasıl korktuğunu biliyorum artık. Ben sen oldum!*’”⁴⁰⁹

Beraber oldukları o uzun kış gecelerinde hayatlarını kağıda yansıtarak benlik platformunda birbirlerinin kültürlerini tanımaya çalışırlar. “*Böylece iki ay içinde hayatı hakkında onbir yılda öğrenemediğim kadar şey öğrendim.*”⁴¹⁰ Hoca farkında olmadan ötekiyi tanıdıkça ötekileşmektedir. Benliğinde ve kültür algılamasında köklü değişimler meydana gelerek Batı kültürüne hayranlık duymaya başlar. İkisi arasında metforik bir dönüşüm yaşanmaktadır. Çünkü Jung, kendinden ötekini benimsemiş insanın aynı kalamayacağını söyleyerek gölge arketipini, psikanaliz bir yaklaşım olarak sergiler. Bu yaklaşıma göre ise her insanın içinde bir öteki yanı vardır ve bu öteki yanı bilinçaltını temsil etmektedir.⁴¹¹

Aynı durum Köle içinde geçerlidir. Çünkü Köle de Hoca’yı ve kültürünü tanıdıkça Hoca gibi olmaya başlar. Nitekim Köle, bu durumdan ve yaşadıklarından “*gölgemin kitabı*”⁴¹² diye bahsetmektedir. Çünkü gölge metaforu, psikanalitikte bilinçaltını sembolize etmektedir. “*Psikanalitik açıdan öbür yüz ile karşılaşan insan, kendini aşmak üzere bir serüveni başlatmış demektir.*”⁴¹³ Nitekim romanın sonuna doğru kültürlerin tanınması ile Hoca ile Köle, kimlik ve kişilik olarak yer değiştirir.

Hoca araştırmacı bir kişiliğe sahip olduğundan astromineden fiziğe kadar her türlü bilimle ilgilenir. Deneyler ve buluşlar yaparak bilime ve kültürüne hizmet etmeyi düşünür. 17. yüzyılda Batı’nın, yaptığı coğrafi keşiflerle ve Rönesans hareketleriyle bilim, sanat ve teknikte ilerlemesi, o sıralarda savaşlarda toprak kaybeden ve bilimsel faaliyetlerde kendini eksik hisseden Osmanlı Devleti’nin Batı karşısında artık kendisini eşit veya küçük görmesine sebep olur. Eserde bu durum, Hoca’nın yaptığı buluşlar karşısında Paşa’nın da Padişah’ın da Hoca’ya aynı soruyu sorması ile gün yüzüne çıkar.

⁴⁰⁸O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 71

⁴⁰⁹O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 92

⁴¹⁰O.Pamuk, *a.g.e.*, s. 68

⁴¹¹ Ramazan Korkmaz, “Metaforik Dönüştürme Biçimleri ve Efendi-Köle Diyalektiği Bakımından Beyaz Kale”, *Bilig, Yaz / 2009*, S. 50, s. 127.

⁴¹² O. Pamuk, *Beyaz Kale*, s. 176

⁴¹³ R. Korkmaz, *a.g.m.*, s. 122.

“*Bunları sana o (köle) mu öğretti?*” Tabii ki bu durum Hoca’nın çileden çıktığını göstermesinin yanında Doğu’nun Batı karşısında aşağılık kompleksine sokulduğunu da gösterir.⁴¹⁴

Mustafa Miyasoğlu’nun **Dönemeç** isimli eserinde ötekileştirme aksiyonu, bir boks maçının artalanında dile getirilir. Müslüman boksör Muhammed Ali Clay’ın ringten Amerika’ya meydan okuması bu perspektifte yorumlanabilir. Nitekim Şakir Hoca “*Dikkat edin Müslümana değil hıristiyana meydan okuyor.*”⁴¹⁵ sözlerini söyler. Batı insanının bu meydan okumalara dayanmadığını yine Şakir Hoca ifade eder: “*Herifleri köle getirmişler sonra efendi olmalarına dayanamazlar.*”⁴¹⁶ Şakir Hoca’nın İdi Amin ile ilgili düşünceleri de medeniyetler arası karşıtlığı gösterir. “*İdi Amin’in atıp tutmalarıyla Muhammed Ali’nin yumrukları arasında çok yakın benzerlikler var. İkisi de tek başlarına Batı’nın değer yargılarını küçümsüyorlar.*”⁴¹⁷

Leyla Erbil’in **Karanlığın Günü** eserinde Batı’nın kültürel anlamda hegemonyasına vurgu yapılır. Necdet ile Turhan arasında yapılan kültür sohbetinde tarih ve gerçekçilik tartışılırken Dante’nin İlahi Komedyası’nın Ebu’l Ala Maarri’nin Risalet’ül Gufrân adlı kitabından aynen çalıntı olduğu tezi ortaya atılır ama ispat uğraşlarının boşa gittiğine üzülmürler. “*Batılı senin benim kadar insan değil mi, hep ona benzemeye çalışmıyor muyuz? Eee neden gerçeği açıklamıyor da hiçbiri Dante’yi onurlandırıyor? Yani Batı’nın oluyor o omur, değil mi?*”⁴¹⁸

Adalet Ağaoğlu’nun **Üç Beş Kişi**’sinde anlatımda Keloğlan ve Donkişot motifleri ile karşılaştırma yapılması dikkati çeker. Türkiye’de belli bir amaç uğruna hayatlarını feda eden binlerce genç, masal kahramanı Keloğlan’a benzetilir. Çünkü Keloğlan’ın padişah’ın kızını alarak rahat bir yaşam geçirmek tek hayalidir.

Hayal gücünün öteki görülür ve hayalperest gençler, ötekileştirilerek akılcılık nazara verilir. Doğu’nun mayasında hayal olmasına karşın Batı’nın özünde akıl vardır ve bu yüzden hayalperest olan Donkişot, yaşlı ve sıska şövalyedir ve hep hüsrana uğratılır. “*Batı’nın düşünlüğe yergisi de buradan başlar. Akıldışılık cezalandırılır ve*

⁴¹⁴ Aylin Öcel, *Orhan Pamuk’un Beyaz Kale Ve Louis Gardel’in Sevenlerin Şafağı Başlıklı Romanlarında Öteki İmgesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2006, s. 57.

⁴¹⁵ M. Miyasoğlu, *Dönemeç*, s. 110.

⁴¹⁶ M. Miyasoğlu, *a.g.e.*, s. 154.

⁴¹⁷ M. Miyasoğlu, *a.g.e.*, s. 107.

⁴¹⁸ L. Erbil, *a.g.e.*, s. 61.

akıl takdis edilir ve yüceltilir."⁴¹⁹ Batılılara göre Keloğlanlar, hiç kazanamazlar ve Donkişotlar da daima gülünç duruma düşerler.

Attila İlhan'ın **Dersaâdette Sabah Ezanları** adlı eserinde ise Doğu-Batı diyalektiği bir çatışma platformunda sunulur. Çünkü işgal kuvvetleri, İstanbul'a yani Doğu medeniyetinin başkenti olan Dersaâdet'e çıkartma yaparak Batı'nın asırlardır düşlediği isteği gerçekleştirir. Görünüşte Batı'nın Doğu'yu kısaç altına aldığı görülür ama İstiklâl Harbi'nin kıvılcımları romanın tematik dokusuna işlendiğinden Doğu'nun zaferi neticelenecektir. Eserde Batılılaşmayı yanlış algılayan Abdi Bey, Gülistan Safvet gibi tiplere yer verilerek farklılaşarak ötekileşen insanların sosyolojik boyutu dile getirilir. Milli ve manevi değerlerden yoksun olarak yetişen ve Doğulu kişiliği zedelenen ve kaotik bir karakter sergileyen Gülistan Safvet, millet olarak kurtuluş ümidini yitirmiştir. "*İkinci vatamı addettiği Fransa işe el koymalı, Osmanlı Devleti'ni mandat'sı altına alarak doğru dürüst yönetmelidir.*"⁴²⁰ cümleleri ile düşüncelerini dile getirir.

Neveser'in "Hamınne"si onu kucağına alır almaz Arnavut eşkiya masalları yanında, "Kıyas-ı Enbiya'dan Ashab-ı Keyif, Hüdhüdkuşu, Hazret-i Süleyman, Saba Melikesi Belkıs" gibi Doğulu masallar ve dinî hikâyelerden anlatır. Bu durum, Neveser'in Doğu kültürünü esas alan bir kimlikte yetiştiğini gösterir.

Attila İlhan'ın **Fena Halde Lemana** romanında avukat Manisalı İsmail Hakkı Bey'in Bursevî'nin *Kitâbü'l-Hitâb* eserinden aktardığı sözler, tasavvuf felsefesinin özünü yansıtmaktadır. Aslen Fransız olan Lemana Korkut, Ekrem Korkut'la evlendikten sonra İzmir'e yerleşir. Kayınvalidesi Hacı Hanım ona tasavvuf şiirinden bahseder. Hatta Lemana Korkut "*Türkçeyi, tekke sairlerinin deyiş ve nefesleriyle*" öğrenir. Devamlı "vahdet-i vücut" felsefesi üzerinde kafa yorarak Doğu kültürünü anlamaya çalışır ve ötekileşme mesafesini kapamaya çalışır.

Orhan Pamuk'un ilk romanı olan **Cevdet Bey ve Oğulları**, Türkiye'nin Osmanlı'dan 1980 darbesine kadarki değişim sürecinde yaşanan olayların panoramasını gözler önüne sermektedir. Nişantaşı'nda oturan bir ailenin üç kuşak boyunca yaşadıklarını, zamanın akışı ile yaşadıkları ruh eksenlerinin kırılma noktalarını dile getiren yazar, Doğu temelli kimliklere Batı tarzını entegre etmeye çalışan ve bu

⁴¹⁹A. Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, s.28.

⁴²⁰A. İlhan, *Dersaâdette Sabah Ezanları*, s. 43.

entegrasyon sonucu Doğu–Batı kıskacında kalan bireylerin, kimlik oluşturma süreçlerine değinmektedir.

Romanda geleneğin köklerinin yerini moderniteye bıraktığı görülmektedir. Aslına ötekileşen bireylerin ruhsal değişimlerinin toplumsal boyutunun da romana aksettiği görülmektedir. Eski bir konağın, apartman dairesine çevrilerek yaşam biçiminin tamamen değiştirildiğine ve Avrupâi bir hayat tarzının benimsendiğine şahit olunan romanda gelenek ve geleceğin arasında ruhsal paradoks yaşayan bireylerin kendi toplumuna, kültürüne, tarihine ve kendilerine ötekileştiği görülmektedir.

Romanın ilk cümlelerinden olan “*Sis, şehzadebaşı Camii’nin minaresini örtmüş, ama kubbeyi gizleyememişti.*”⁴²¹ cümlesi romanın hissedilen temi hakkında ipuçları vermektedir. Sis metaforunun minareyi örttüğünden ama kubbesini örtemediğinden bahsedilmektedir. Hayatta da fizyolojik boyutta sis içinde kalan bazı insanlar, önlerini tam göremedikleri için bir bocalama yaşarlar. Roman boyunca bu bocalama süreci bireysel kimlik ve ulusal kimlik boyutunda hissedilmektedir. Cami minaresinin sis ile gizlenmesi ancak kubbenin gizlenememesi, geleneklerine ve kültürüne ötekileşen bireylerin ötekileşme süreçlerini tam tamamlayamadıklarını da göstermektedir. Çünkü Cevdet Bey ve Oğulları, kendi dinî inanç sistemlerine göre bir hayat yaşayamasalar da dinî bayramları kutlamakta ve bayram namazlarına gitmektedirler. “*Bayram namazı için Teşvikiye Cami’ne gidip... öğleye doğru likör içtiği*”⁴²² Ayrıca romanın kimlik arayışını sürdüren kahramanlarından olan Nigan Hanım da kocası Cevdet Bey öldükten sonra odada hep ibadetle meşgul olur ama bu ibadetin devamlılığı bir hafta kadar sürer.

Romandaki bu paradoksal durum, roman kahramanlarının kimlik arayışının dinamizmini oluşturmaktadır. Hemen hemen bütün kahramanlar Avrupa’yı (Almanya, Fransa vs.) görmüştür ve Türkiye’yi yenilik noktasında aklın ve bilimin faaliyetlerinde çok yavaş görmektedirler. Kendilerini kendi topraklarına yabancı gören kahramanlar, bir başka öteki olan Alman şantiye şefi Herr Rudolpf tarafından da öteki olarak görülür. Çünkü Herr, onları da Doğu’nun simgesi ve temsilcileri olarak görmektedir. “*Aklın ışığı Doğu’nun ruhuyla uyuşmuyor... Çevrenizdekiler gibi olamıyoruz. Bana Rousseu’dan bahsediyorsunuz... Ama içinde yaşadığımız dünya bambaşka...*”⁴²³ Arkadaşı Ömer’i ziyarete giden Refik, Herr Rudolpf ile uzun kış gecelerinde sabaha

⁴²¹ O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 12.

⁴²² O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 49.

⁴²³ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 276.

kadar müzakere ve münazara ederek Doğu ile Batı'nın birbirlerine öteki olma nedenlerini tartışırlar. Ancak Herr Rudolpf şu ifadeleri “*Bana göre burası yani burası karanlığın ve köleliğin ülkesidir.*”⁴²⁴ Bu cümleler, Batı'nın Doğu'ya karşı olan perspektifini göstermektedir.

İkinci kuşağın temsilcilerinden olan Ömer, ülkesine döndüğünde kendisinden çok şey beklemektedir. Kendisini “*Fatih/Rastignat*” olarak görerek Doğu'ya, kaybettiği aklın ve bilimin ışığını getirmeyi planlamaktadır. Halis Çetin yaptığı araştırmada Doğu'nun zihinsel derinliğini şu cümlelerle özetlemektedir: “*Doğu için ilham, vahiy, sezgi, şuur, ideal, vicdan yol gösterici kaynaklar iken Batı için zekâ, akıl, deney, gerçek, fayda yol gösterici işaretlerdir.*”⁴²⁵

Ömer, planlarını fizikî olarak demiryolu yapımında gün yüzüne çıkarmıştır ancak hayattan çabuk usanmıştır. Yaptığı tren yolunun batıdan doğuya olması da teknolojinin ve ilerlemenin Batı'dan geldiğini göstermek içindir. Sonunda usanarak hayat karşısında pasifize edilen Ömer, kimlik arayışında ötekileşerek Kerim Ağa gibi kendisine çiftlik ve konak alır ve toprak ağası kimliğine bürünür.

Tatillerini her sene Paris'te geçiren Sait Bey ile Güler Hanım da Doğu ile Batı'yı karşılaştırma imkânı bulmaktadır. Konaklarında davet ettiği misafirlerine Sait Bey yaşadıklarıyla beraber şu soruyu sormaktadır : “*Söyleyin, söyleyin, niye biz böyleyiz de onlar öyle?*”⁴²⁶ Paris'te köpekle gezen bir adamın köpeğine “Paşa” ismini vermesine karşılık o da kendi köpeğine “Kont” ismini vermiştir. Doğu ile Batı arasında gizli husumeti ve ötekileştirmeyi gösteren bu olay, yaşam tarzlarına kadar aksetmektedir. Doğu kültürüyle yetişen birisine köpek besletilmesi Batı'nın Doğu karşısındaki ötekileştirme üstünlüğünü yansıtmaktadır. Çünkü köpek, Doğu kültüründe necis ve pis olarak nitelendirilmektedir. Var olan değerlerin bile birbiri ile tezat bir görüntü sergilemesi, öteki olarak görmenin boyutunu göstermektedir. Yetişen ikinci kuşak olan yeni nesil, Avrupa'yı ve Batı'yı, hedef olarak görmektedirler. “*Avrupa, bizim için bundan sonra yalnızca bir şey olacaktır. Şey diyorum: Bir...bir hedef!*”⁴²⁷

⁴²⁴O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 330.

⁴²⁵Halis Çetin, “Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Arasında İki İnsan İki Medeniyet”, *Doğu Batı Dergisi-Medeniyetler Çatışması*, S. 41, s. 62.

⁴²⁶O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 226.

⁴²⁷O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 91.

İkinci kuşağın diğer temsilcilerden olan Refik ise sosyo-kültürel değişimden en çok etkilenen kahramanlar arasındadır. O, içindeki sıkıntının nedenini bir türlü bulamaz. Sorup soruşturmasına rağmen aldığı cevaplar onu tatmin etmez. Çünkü güzel bir eşi ve işi ve kendisini seven bir ailesi ve düzenli bir hayatı vardır. Bir arayış içerisinde olan Refik, arkadaşı Ömer'in yanına gider. Orada geçirdiği aylarca sürede çok kitap okuyarak Batı'yı, inkılâpları sorgular ve Doğu'nun kalkınmasını istemektedir. Bu süre içerisinde “*köy kalkınması*” adında kitabını çıkartır ve bakanlıkta bastırır. Bu çalışması; yönetimle, yöntem yönünden ayrılığa düştüğünden pek fazla dikkate alınmaz. “*Ömer alaycı bir sesle! Ve tabii bu inkılâplar da Türkiye'ye ışığı getirecek değil mi?*” dedi. “*Sen bunlara inanıyor musun? Susuyorsun. İnanıyorsun, inanıyorsun. Sonra Ankara'ya onlara mektup yazıyorsun.*”⁴²⁸

Aklın ve bilimin kaynağında Batı'dan ilham alınarak tasarlanan inkılâpların yöntemini sorgulayan Refik, tümevarım yöntemiyle halkın kabullenmesini değil tümdengelim yöntemiyle halkın inkılâpları benimsemesini tasarlamaktadır. Bireyciliği esas alan bu yöntemini de dâhi olarak görüp zihninde ötekileştirdiği Batı'nın temsilcisi Rousseu'dan esinlenerek kurgulamıştır.

İkinci kuşağın temsilcisi olan Cevdet Bey'in kızı Ayşe'nin arkadaşı Cezmi, Doğu ile Batı kültürleri arasında kalmış Cevdet Bey'in ailesinin bu kültürel çıkmazını ifade eder: “*Hayır yanlış anlama!... Senin ailenden söz etmiyorum... Ben... Ben, sizinkiler niye öyle davranyorlar diyorum. Hem seni Avrupa'ya yollamak istiyorlar, hem de mesela siz... sen evet Nişantaşı'na kadar birlikte gelmemi istemiyorsun benim...*”⁴²⁹

Bu çıkmaz ve arada kalarak öteki görülme durumu, Üçüncü kuşaktan Ahmet'in babası Refik'in eski defterlerini karıştırırken kullandığı cümlede de görülmektedir. “*Yazı sağdan sola gidiyor, ama defter soldan sağa alafranga ilerliyor!*”⁴³⁰ Refik'in yazı sisteminin sağdan sola olması, Doğu kültürünün etkisinden kurtulamadığını, defterin soldan sağa ilerlemesi de Alafranga/ Batı zihniyetini benimsediğini göstermektedir. Ayrıca Ahmet'in arkadaşı Hasan, Ahmet'in babası gibi bu arada kalmışlığını fırsat bilerek onunla dalga geçer. “*Galatasaraylı'sın ama 'bacım' kategorisi kuvvetlidir sen*

⁴²⁸O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 331.

⁴²⁹O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 292.

⁴³⁰O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 589.

de”⁴³¹ O dönemde eskiden beri alafranga zihniyet ve Batı kültürü esas alınarak eğitim verilen Galatasaray Lisesi’nde okuyan Ahmet’in Doğulu bir insan gibi belki de gelecek de eşi olacak İlknur’a “bacı” zihniyetinden bakması, Batı tesiri altında Doğu’nun kültür ve gelenek dinamizmini koruduğunu göstermektedir.

Bekir Yıldız’ın **Darbe** romanındaki Ali karakteri, kendi annesini dindar bir Doğulu olarak nitelemektedir. Ancak niteleme şekli de annesini öteki olarak gördüğünün kanıtıdır. “*Annesi, öldükten sonra dirileceğine inananlardandı.*”⁴³² Ali, ziyarete gittiği akrabasını kara çarşafli görmekte ve kendisiyle konuşmayan kadını da bu hale sokan kocasına deli nazarıyla bakmaktadır. “*‘Hasan’ın buyruğu da bu üzeredir. Babam ve kardeşlerim... Gerisine haramım ben’ ‘Öyle olsun’ diyordu Ali. ‘Öyle olsun. Aklımdayken sorayım: Hasan gerçekten deli mi oldu?’*”⁴³³

Ramazan davullarının uykusunu böldüğüne de itiraz etmektedir. “*Nasıl bir toplum? Neden çalıyor davullar? Oysa ben neden yüksek sesle konuşamıyorum.*”⁴³⁴ sözleriyle de o toplumun benimsediği dinî kurallarının vecibelerini eleştirerek kendini, topluma karşı ötekileşmiş konumuna getirmektedir.

Bekir Yıldız’ın **Halkalı Köle** adlı eserinde Doğu–Batı diyalektiği Türkiye ekseninde ele alınarak, Güneydoğu’da yaşayan insanların durumu göz önüne getirilmiştir. Roman kahramanı, yazdığı tiyatro eserinin sahnelenmesiyle mutlu olur. Oyun çok beğenilmiştir. Öyküde Güneydoğu anlatılmıştır: “*O gece, orada toprakla, evlerle, hayvanlarla birlikte insanların da alınıp satıldığı Güneydoğu’da yaşayan insanların sorunları sergilenmişti.*”⁴³⁵

Yazar, insanların bir mal gibi alınıp satılmasını eleştirir: “*Hayvanlarla birlikte satılanların içinden gelmedik mi bizler de? Of, be... Of ya...*”⁴³⁶ Eleştirinin bu boyutunda yazar, kötü hayat şartları içinde yaşamını sürdürmek zorunda olan insanlara “öteki” gözüyle bakmaktadır. Roman kahramanın karısı, eşine “*Oyundaki insanların çağdışılığı*

⁴³¹ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 567.

⁴³² B. Yıldız, *Darbe*, s. 98.

⁴³³ B. Yıldız, *a.g.e.*, s.107.

⁴³⁴ B. Yıldız, *a.g.e.*, s.51.

⁴³⁵ B. Yıldız, *Halkalı Köle*, s. 52.

⁴³⁶ B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 53.

hiç mi hiçi etkilemedi seni?"⁴³⁷sözleri ile Doğu'da yaşayan insanları "çağdışı" etiketlemesi ile ötekileştirmektedir.

Ahmet Yurdakul'un **Yorgun Çanlar** eserinde Kore'ye Birleşmiş Milletler gözetiminde asker gönderen Türkiye, Batı medeniyetinin temsilci ülkeleriyle omuz omuza savaşmaktadır. Ancak müttefik olan Batılı ülkeler, NATO'ya giren Türkiye'yi kendileri gibi benimseyememişlerdir.

Yüzbaşı Lorenzo'nun Yüzbaşı Yusuf'a yaptığı itiraf, medeniyetlerin farkını ortaya koymaktadır: "*Tuhaf insansın Türko. Bu yıldızların tadını senin gibi çıkarana yoktur. Şu an ne hayaller kuruyorsun kim bilir? Siz doğuluların en iyi becerdiği iş bu. Dünyanın en güzel masalları sizlerden çıkmış. Bir hayalle koskoca bir ömür tüketebiliyorsunuz. Politikacılarımız bile.*"⁴³⁸ Ayrıca Yüzbaşı Lorenzo, Doğu kültür ve medeniyetinin kolektif bilinçaltı kimliğine de işaret etmektedir.

Şerif Benekçi'nin **Şimdi Ağlama Vakti** eserinde Almanya'ya Goethe Enstitüsü'ne okumak için giden Orhan, Batı'nın temsilcisi olan Alman kültürü ile uyum sorunu yaşamaktadır. Almanların Türkleri sevmediğini ve kötü davrandığını gözlemleyen Orhan, Endonezyalı Hüseyin'in "*Sahi, Türkleri neden sevmiyor bu Almanlar?*"⁴³⁹ sorusuna tarihî derinliği olan bir cevap vermektedir. İslâm'ın Türklerin eliyle Batı'ya yayıldığını ve İslâm'ı Türkler temsil ettiği için Batı'nın Doğu temsilcisi olarak Türkleri sevmediğini söyleyen Orhan "*Bizler, dedelerimizin bir inanç sisteminin liderliğini yapmalarından dolayı sevilmiyoruz.*"⁴⁴⁰ cümlesi ile Türklerin Almanlar tarafından sevilmeyle öteki görülmesinin nedenini açıklamaktadır.

Almanya'da 1 milyona yakın Türk vatandaşının çalışmak zorunda olduğunu belirten Orhan, bu vatandaşların çoğunun kültürsüz olmaları nedeniyle Almanlar tarafından görgüsüz olarak görüldüğünü de söylemektedir. Çünkü kültürel farklılık, öteki görülmenin en büyük nedenlerindedir.

Sonuç olarak ötekileşmenin belirgin bir şekilde Doğu – Batı Medeniyetleri arasında yapıldığı görülmektedir. Eserlerde Batılı gözüyle Doğulu tipinin hor görüldüğüne ve Doğulu'nun gözüyle de Batılı'nın üstün görülerek ötekileştirildiğine

⁴³⁷ B. Yıldız, a.g.e., s.54.

⁴³⁸ A. Yurdakul, a.g.e., s. 23.

⁴³⁹ Ş. Benekçi, *Şimdi Ağlama Vakti*, s. 203.

⁴⁴⁰ Ş. Benekçi, a.g.e., s.205.

rastlanmaktadır. Türk ve Müslüman kimliği, Doğu medeniyetini sembolize ederken yabancı ve Hristiyan kimliği de Batı medeniyetini temsil etmektedir. Oryantalist bakış açısıyla Doğulu “cahil ve geri kalmış” görünürken, oksidentalist bakış açısıyla da Batılı “kâfir ve gâvur” ama aynı zamanda “medeniyet timsali” olarak kabul edilmiştir. Az da olsa eserlerde Doğu - Batı ötekileşmesinin alanı daraltılarak Türkiye sınırları baz alınmış ve Doğulu tipi ülkenin güneydoğusunda yaşayanlar olarak ele alınmıştır.

2.2.2. Köy – Şehir Bağlamında Oluşan Öteki Problemi

İnsanlık tarihinde yaşamsal anlamda iki farklı mekân türü olarak karşılaşılan kır/köy ve kent/şehir yapılanmaları, bünyesinde yaşayan insanları sosyolojik düzeyde etkilemiştir. Ekonomik ilişkiler sonucu bu iki oluşum arasında toplumsal bir hareketlilik ve etkileşim sağlanmıştır. Birkaç evin birleşimiyle köy, köylerin farklı kültürel nedenlerden ve etkileşimden bir araya gelmeleri ile kasabalar oluşmuştur. Kasabanın da ticarî ve kültürel etkiler sonucu gelişmesiyle de şehir oluşmuştur. Bu toplumsal değişime neden olan hareketlilik ve sosyolojik etkileşimin adına da göç denmektedir.

Sebebi-sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirilecek olunursa göçün en büyük sebebi de kentleşmedir. Çünkü kentleşme; sanayileşmenin iş gücünü kendine doğru çekmesi ve bunun yanında tarımsal üretimin fazla nüfusu etkilemesi sonucu oluşur. Böylelikle nüfus, kırsal alandan şehir merkezlerine doğru akar. Ayrıca göç, nüfusun kitlesel boyutlarda kentlere hücum etmesiyle ortaya çıkan sosyolojik olgudur. Çünkü köylü – şehirli arasında yaşanan ötekileşmenin en büyük nedenlerinden biri de göçtür.

Ülke yönetiminde, refahı ve ferah yaşamayı esas alan ekonomik sistem benimsendiği için sanayi alanında ataklar yapılarak ülkede yeni istihdam sahaları açılmış, fabrikalar kurulmuş ve bu fabrikalarda çalışacak insan gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Sanayide yapılan bu gelişmelerin yanında tarımda makineleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte toprağa bağlı olarak yaşayan köylünün bu makineleşmeye gücü yetmemiş ve şehre göçü alternatif olarak gören köylü, fabrikalarda veyahut başka işlerde çalışmıştır. *“Kırsal yörelerdeki nüfus baskısı, toprağın parçalanması ve tarıma mekanizasyonun girmesi gibi itici etkenler, kent kesimine özgü çekici etkenlerden baskın*

gözükmektedir."⁴⁴¹ Göçün sonucu olarak da köylü ve şehirli olarak adlandırılan toplumsal sınıf katmanlarının yanına yeni bir sınıf daha eklenmiştir: İşçi sınıfı.

Demet Lüküslü yaptığı araştırmasında *"İstanbul'un nüfusuna gelince 1950 yılında 1.166.477 olan şehir nüfusu 1970 yılında 3.019.032'e ve 1975 yılında 3.904.588'e çıkar."*⁴⁴² tesbitinde bulunmaktadır. Köyden kente göçte gecekondulaşma; şehirleşmeye ve şehirlileşmeye (modernleşmeye) geçişte köprüsel bir statü konumundadır. Bu gecekondularda, köylünün şehirleşmesi/modernleşmesi yaşandığı gibi eğitim ve meslek sayesinde sosyal ve ekonomik açıdan da yükselme göze çarpar. Bu yönüyle göç, millî bütünleşmeyi sağladığı gibi köy ve kasabalardan gelen insanlar sayesinde orta sınıfın büyümesini de gerçekleştirmektedir. *"Türkiye'nin özellikle 1950'lerden sonra daha yoğun bir şekilde yaşadığı kente göç olgusu Türkiye'nin kırsal yapısının çözülmesi ve modernleşmesinin yeni bir yüzüyle bizi karşı karşıya bırakmaktadır."*⁴⁴³

Ekonomik nedenlerden kaynaklanan hareketlilik sonucu oluşan sosyolojik reaksiyononun bir çeşit sınır bölgeleri olan gecekondularda yaşayan insanlar, bu değişimle birlikte her alanda gelişmek ve şehirleşmek istemektedirler. Bu şehirleşmek istemek neticesinde birey, iki farklı bunalımla karşılaşır. Biri pratikten yoksun olma bunalımıdır. Çünkü bireyin, köy yaşamında kullandığı pratik bilgileri şehrin hareketli yaşamı ile koordine edememesi sonucu bu bunalım oluşur. Diğer ise şehrin karmaşasından ve her türlü insanın ekmek kavgası sonucu bir koşuşturmaca içerisinde olmasından kaynaklanan sıkıntı ve kültürel farklılıkların çokluğu sonucu oluşan yabancılaşmanın verdiği kültürel bunalımdır. *"Bugün kentlerde, farklı alışkanlıkları olan, bir biçimde köyleriyle ilişkilerini sürdüren, değişik amaçlar taşıyan insanların oluşturduğu bir yapı söz konusudur."*⁴⁴⁴

Göç denilen sosyolojik reaksiyonla birlikte kimliksel etiketlemenin de köylü ve şehirli olarak sınıfsal katmanlaşmanın uygulanması, sonuç olarak diğerini yabancı görmek ve diğerine öteki bakmak algılamasını getirmektedir. Bunun yanı sıra göç olgusunun tersine bir durum sergileyen şehirlilerin ve onların temsil ettiği aydın

⁴⁴¹ Kadir Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, İstanbul 1990, s. 131.

⁴⁴² D. Lüküslü, *a.g.e.*, s.53.

⁴⁴³ Ensar Yılmaz, *Türk Romanında Sosyal Meseleler*, İstanbul 2011, s. 8.

⁴⁴⁴ Ş.Göka, *a.g.t.*, s.165.

kesimin, devlet eliyle (atama usûlü) göç olarak nitelendirilebileceği atanma vazifesi ile şehirlî perspektifinden köylü ötekileştirilmesi de yaşanmaktadır.

Türk edebiyatı da bu sosyo-ekonomik ve sosyolojik hareketliliğin her safhasına tanıklık etmektedir. 1919-1950’li yıllar arası Anadolu’nun keşfedilmeye başlandığı zamanlardır. Tarihî, siyasî ve sosyal boyutta büyük olaylar, inkılâplar ve savaşlar geçiren toplumda bulunan aydın kesimin tek ideali vardır. O da Anadoluçuluk denen edebî bir hareketlenmeye yönelik idealidir. *“Bu dönemde aydınlarımızın hepsinin üzerinde birleştiği bir hedef vardır; o da yeni bir Türk aydınlanması oluşturmak.”*⁴⁴⁵

Türk aydınları da artık ülke gerçeklerine ve Anadolu’ya yönelerek memleket edebiyatını oluşturmaya çalışmaları, aydınlar için edebî bir misyon olmaktadır. Anadolu’nun her anlamda popülerliğini arttırmak bu aydınların tek hedefleridir.

Cumhuriyetle birlikte gelişen radikal değişimlere ve yapılan inkılâplara halkı entegre etmek için kurulan köy enstitülerinde görevli eğitimciler, köy gerçeklerine ve sorunlarına tanıklık etmişler ve bu sorunları da romana yansıtmışlardır. *“Roman, hikâye başta olmak üzere birçok yazın türünde köy yaşamı ve insanı ya oryantalist bir bakış açısı ya aydınlanma düşünününü taşıyan bir öğretmen ya da aşiret-ağa yönetimindeki geri bir toplum algısı ile ifadelendirilir.”*⁴⁴⁶ Böylelikle Türk edebiyatında da 1942’lerde köy romanı denen farklı bir literatür ve edebî perspektif oluşmuştur. Köye giden aydın kesimin izlenimlerini kaleme almasıyla da bu perspektif genişletilir.

1950–1954 yılları arasında demokrasinin gelişmesiyle de köye yapılan yatırımlar artırılır ve bir nebze de olsa köyün şehirle olan bağlantısı kurulmaya çalışılır. *“Edebi ve sosyal alanda kendisinin çıkışını hazırlayan şartların değişmesi ve zayıflamasına paralel olarak, köy romancılığına ilgi azalır.”*⁴⁴⁷ 1970’lere kadar da tematik izlek ve olay kurgusu olarak aynılaşılmaya başlayan köy romanları yazılmaya başlar.

1960’larla birlikte ideolojik güdüme sokulmaya çalışılan edebiyat, sosyal gerçeklere kayıtsız kalmayarak her türlü sınıfın sorunları romanlarda dile getirilmeye başlanmıştır. 1980’lere kadar köy nüfusunda azalma kent nüfusunda artma kayıtlara geçmiştir. Buna bağlı olarak şehirlerde kültürel bunalıma maruz kalarak kültürel

⁴⁴⁵ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı*, Ankara 2003, s.83.

⁴⁴⁶ Rüstem Budak, “Medeniyetin Kenar Yeri: Köy”, *Değirmen Edebiyat ve Düşünce Dergisi*, S.26, Haziran-Temmuz 2011, s.45.

⁴⁴⁷ Ramazan Kaplan, “Köy Romanı”, *Türk Romanı Özel Sayısı*, Hece S. 65/66/67, 2002, s.280.

şizofreni yaşayan insanların sayısı da artmaya başlamıştır. Nitekim roman da çıkmaza düşen ve bunalıma giren bireylerin sıkıntılarını yansıtmada ayna misyonunu üstlenen edebî bir araçtır.

Göç denen sosyolojik olguyla şehir hayatına yeni kimlikler katılır. Bu kimlikler köylülerdir. Öteki ise kimlik oluşum sürecinde diğer kimliği oluşturacak olmazsa olmaz bir realitedir. İlk zamanlar köylü kimliği ile tanınan insanlar, zamanla şehirliler arasında uzun süre kalmalarıyla onların kültürlerine uyum sağlamışlar ve böylece onlar da şehirli statüsü kazanmışlardır. Ancak ötekileştirme reaksiyonu devam ettiğinden dolayı alttan ve arkadan gelenlere de köylü kimliği yapıştırılır. Zamanla şehirleşen köylüler için de yeni bir kimlik oluşmaya başlar. O da “Kara Türkler” etiketidir. “Beyaz Türkler” ise, şehrin yerlisi olan ve göç edenleri köylü kimliği ile ötekileştiren ve şehirli kimliğine de Beyaz ve Kara ile yeni bir varyasyon katan elit bir gruptur.

Sosyolog Demet Lüküslü’nün araştırmasına göre “*Beyaz Türkler sık sık şehirlerinin, semtlerinin, yaşam dünyalarının bu Kara Türkler tarafından işgal edildiğinden yakınırlar.*”⁴⁴⁸ Ona göre Kara Türkler, medeni olmayan, eğitilmiş olmayan ve en önemlisi şehirli olmayan tipleri tanımlamak için kullanılan bir tâbirdir. Beyaz Türkler ise estetik zevke ve zarâfete sahip şehirli ve kültürlü bir kategorinin temsilcileridir.

Beyaz Türkler ve Kara Türkler arasındaki ötekileşme Hilmi Yavuz’a göre aşağılama politikasının adıdır. Beyaz Türkler, Kara Türklere medeniyetten nâsibini almamış insan nazarıyla bakmaktadırlar. “*Mesela Nişantaşı’nda oturan ve kendisini ‘Avrupalılaştırmış’ sayan bir kısım İstanbullu’nun, Erzincan’dan göç edip Ümraniye’ye yerleşmiş bir kısım insanımıza bakışı 1492 yılında İspanyolların Kızılderililere bakışı arasında bir fark yoktur*”⁴⁴⁹ diyen Hilmi Yavuz’a göre Ümraniyeli de Kızılderili gibi insandan aşağıdır. Bu kutuplaşmanın ifadesi, toplumun aynası olan romanlarda da yankısını bulmuştur.

⁴⁴⁸ D. Lüküslü, *a.g.e.*, s. 129.

⁴⁴⁹ H. Yavuz, *a.g.e.*,s. 169.

2.2.2.1. Göç: "Beyaz Türkler" / "Kara Türkler"

Latife Tekin'in **Sevgili Arsız Ölüm** eserinde sosyo-ekonomik hareketliliğin sonucu olan göç olgusu ve bu olgunun sonuçları gözler önüne serilmektedir. Olayların bir bölümü, sonradan Akçalı adını alacak olan Alacüvek köyünde; bir bölümü de adı belirtilmeyen bir büyük şehirde geçmektedir. Böylelikle köylünün gözünde şehirli öteki, şehirlinin gözünde köylü öteki konumuna gelmektedir.

Alacüvek köyünden olan Huvat Aktaş, şehirde çalıştığından dolayı yenilikçe bir tipe bürünerek köye yeni eşyalar getirir. Bunlardan en ilginç olanı ise mavi bir otobüstür. Köylüler, bu otobüsü ilk gördüklerinde çok şaşırırlar ve korkarlar ama zamanla ona da alışırlar. Huvat, köyünün medeniyet elçisi gibidir. Köylü, Huvat'ı medeniyet elçisi gibi görmektedir.

Huvat, daha sonra şehirli bir kadın olan Atiye ile evlenir ve onu da köye getirir. Atiye, köylü kadınlar tarafından öteki görülmenin sançıcını çeker. Hatta Atiye'yi bir hafta ahırda bekletirler. Köylü kadınları zamanla Atiye'ye de alışırlar. Huvat ile Atiye'nin Nuğber'den sonra dört çocuğu daha dünyaya gelir: Bunlar büyük oğul Halit, ortanca oğul Seyit, küçük kız Dirmit ve en küçük oğul Mahmut'dur.

Aktaş ailesi daha sonra köyde fazla kalamaz ve şehre göç eder. Huvat, hem kendisiyle birlikte çalışan oğulları Halit ve Seyit'in şehirde sefil oldukları, hem cinli kız adı verilen Dirmit'in köyden dışlanması gerekçesiyle Atiye'yi ve öbür çocuklarını şehre götürmeye karar verir. Köydeki her şey satılıp ailece büyük şehre göç edilir.

Köy kültüründen farklı ve otantik bir şehir kültürü ile karşılaşan Aktaş ailesi, tek odalı kaldıkları evlerinin perdelerini hep kapalı tutarlar. Perdelerin sürekli kapalı tutulması, ailenin şehir kültüründen uzak kalmak istemesinin ve kendi içine kapanmasının bir simgesidir. Aktaş ailesi, köyde son derece canlı bir sosyal ilişkiler ortamında iken şehre taşındıktan sonra aynı mahallede yaşayan köylülerle kurulan sınırlı düzeydeki ilişkiler dışında neredeyse toplumdan soyutlanmış bir durumdadır. Bu durum, şehir kültürüne ve o kültürün taşıyıcıları olan şehirlilere "öteki" olarak baktıklarının işaretidir. Çünkü köyde köy halkıyla iç içe olan ve sosyal ilişkileri güçlü bir aile olan Aktaş ailesi, şehirde çevreyle ilişkileri sınırlı ve içine kapalı bir aile hâline

gelir. Şehre göçtükten sonra ailenin kendi içine kapanması, romanın ana teması olan yoksullaşarak ötekileşme bağlamında ele alınmaktadır.⁴⁵⁰

Köyde, şehirli bir prototip sergileyen aile, şehirde ise kültürel paradoks yaşayan köylü aile tipini sergilemektedir. Köyde kimsenin kız çocuğunu okula göndermemesine rağmen kendi kız çocuğu Dirmit'i okula gönderen Atiye, şehirde ise kızının kimseyle dostluk kurmasına izin vermez ve onu uyarır. Bu durum, Atiye'nin şehirli insan tipini ötekileştirdiğinin kanıtıdır.

Ailenin şehirde ötekileşmesinin ve ötekileştirmesinin en büyük nedeni yoksulluktur. Yoksulluktan dolayı aile bireyleri kimlik erezyonuna uğramıştır. Huvat'ın şehirde karşılaştığı zorluklar, onun yaşam tarzını ve düşünce yapısını derinden etkileyerek değiştirmiştir. Ailece İstanbul'a taşındıktan bir süre sonra iş bulamayan ve işçi olarak çalışmayı da kendine yediremeyen Huvat, artık çalışmamakta ve dolayısıyla ailenin geçimine hiçbir katkı yapamamaktadır. Bu durum, onun hem şehirdeki köylüleri nezdinde, hem de aile içinde saygınlığını yitirmesine, kendisini dine vermesine yol açar. Yoksulluk, Huvat'ın statü ve kimlik kaybına uğramasına ve yeni kimlik arayışları bağlamında kendini dine vermesine yol açmıştır.

Halit, kimlik kaybı ve işgüzarlık noktasında babası Huvat'ın bir benzeridir. O da babası gibi hemen hiç çalışmaz, kimi zaman dine sarılmak, kimi zaman kuş yetiştirmek, kimi zaman mühendislik kitaplarını okuyarak hava atmak gibi farklı arayışlar içine girer. Halit'in sahip olduğu zihniyet yapısı, günümüzün çalışmaya değer vermeyen kolaycı anlayışlarıyla paralellik göstermektedir.

Aile bütçesine hiçbir katkısının bulunmaması nedeniyle, öbür aile bireylerinin sırtından geçinen Halit'in içinde bulunduğu durum, tam bir silikleşmedir. Çünkü şehir hayatının mücadelesinden korkup bir köşeye sinip ötekileşmiştir. Bu konumuyla, tıpkı babası gibi, Halit'in de aile içinde hiçbir saygınlığı kalmaz. Seyit ve Mahmut ise zaman zaman kabadayılık, tombalacılık, kaçak sigara ticareti gibi yollarla para kazanırlar. Ancak Seyit ve Mahmut da, sosyal anlamda ötekileştirmenin en önemli dinamiklerinden olan göç reaksiyonunun sonucu olarak şehir kültürüne uyum sağlayamayan tiplerdendir.

⁴⁵⁰ Turgay Gümeli, *Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Göç ve Yoksulluk*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul 2006, s. 99.

Fakir Baykurt'un **Yüksek Fırımlar** romanında İbrahim Mutlu ailesini alarak Almanya'ya göç eder. Bunun nedeni de İbrahim'in maddi sıkıntılarıdır.

“ *Neden buraya geldik babi?* ”

‘.....’

‘*Neden orda çalışmıyoruz?*’

‘.....’

‘*Lüppen babi, neden Almanya'ya geldik!*’

‘*Türkiye çok mu yoksul?*’

‘*Yoksul..*’

‘*Almanya çok mu varıl?*’⁴⁵¹

Almanya'ya göç etmek zorunda kalan İbrahim Mutlu, Türk tipini temsil etmekten öte köylü tipolojisi de sergilemektedir. Bundan dolayı köylü Türkler, Almanlar tarafından öteki görülerek en ağır işlerde çalıştırılır. İbrahim Mutlu çalıştığı işin ağırlığından sık sık şikâyet etmektedir. “ *Biz ölüyoruz ateşin karşısında! 1800 derecede akıyor demir. Eriyip biz de akıyoruz. Daha önce aynı firmada üç yıl balyoz salladım. Döküm hatalarını kırdım. Dayanılır gibi değildi. Pehlivanlıktan geldiğim, babayiğit olduğum için uygun gördüler. ‘Danke schön!’ Ama öleceğim. Bölüm Şefi olacak Brühl Efendiye yalvardım. El etek öptüm. ‘Olur, değiştirelim Herr Mutlu!’ dedi. Balyozdan aldı, ama bu kez ateşin karşısına verdi! Eskisi boktu, yenisi bombok! Sıcak fırın başında buğu olup uçacağım. Soluna geçti arabasının. Büktü uzun boynumu. Zorlukla sığıdı küçük oyluma.*”⁴⁵²

Göçmenlerin çektiği çileleri ifade etmek için kaleme alınan şiir, bu konuda gayet mânidardır:

Demirde

Kömürde

Madende yorulur

Bıyığından pas damlar

Üşür gece vardiyalarında

Hasreti yüreğine düğümlenir

⁴⁵¹ F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 10.

⁴⁵² F. Baykurt, *a.g.e.*, s.17.

*Bir daha sevmelere gücü yetmez.*⁴⁵³

Sevinç Çokum'un **Gülyüzlüm** eserinde, köyde olumsuz hayat şartları ve maddî elverişsizlikler nedeniyle şehre göç etmek zorunda kalan ana (Zeynep) ve kız (Ayşenaz)'ın şehrin yaşam realitesi karşısında maruz bırakıldıkları zorluklar ele alınmaktadır.

Eserde, kanser olan aile reisi babanın ölmesi nedeniyle tüm yükün anne Zeynep'in üstünde olduğu anlaşılır. Kurtuluş yolu olarak da şehre göç tercih edilir. Ancak Zeynep, şehirde zor şartlar altında çalışmıştır ve sakat kalmıştır. *“İşte o borç ödensin diye çalıştım. El kapısında boynum burulu durdum. Somunda sakat kaldım...”*⁴⁵⁴ Çalıştığı yalıda hizmetçi olduğundan ev sahibi Tomris Hanım tarafından hor görülerek ötekileştirilir.

İlk zamanlar şehir hayatına ve şehirlie uyum sağlamaya çalışan Zeynep, şehirlie görünmeye çalışan kardeşi İsmail tarafından uyarılır: *“Şu köy adetlerini bir yana bırakın artık. Öyle çığırışmak, dövünmek eski zamanlarda kaldı. Şimdi ölüye bile dövülmez insanlar.”*⁴⁵⁵ cümlelerinin tepkisiyle karşılaşan Zeynep, kardeşinin şehirlileri “bunlar” tabiriyle niteleyip övmesi ile şaşırır. Çünkü kardeşi İsmail, köyden kente göçmüş olmanın verdiği etki ile büyüdüğü çevreye, değerlere ve ailesine ötekileşmiştir. Böylelikle İsmail ve Zeynep, birbirlerine öteki konumuna gelmektedirler.

Annesinden ayrılamayan ve annesinin şehir ile savaşında onu yalnız bırakmayan Ayşenaz ise ötekileşmenin ikinci boyutunu gösterir. Ayşenaz, profesör olan Nurcan Hanım ve Reşit Bey'in evinde anneleri Binnur Hanım'a bakmakla görevlendirilmiştir. Efendileri tarafından köylülük özellikleri törpülenmeye çalışılan Ayşenaz, köy ve şehir hayatının kültürlerini karşılaştırır. Efendileri olan Nurcan Hanım'ın ve Reşit Bey'in kültürel kimliğin belirleyicilerinden olan türkülerini dinlemeyip opera dinlemelerine şaşırarak Ayşenaz, annesinin *“Şarkı, türkü açmazlar mı kızım?”* sorusuna *“Açmazlar. Açana da çok kızarlar.”*⁴⁵⁶ diye cevap verir. Bu durum türkülerin temsil ettiği köy kültürünü, Nurcan Hanım'ın ve Reşit Bey'in bir alt kültür olarak görerek bu kültürün insanlarını öteki görmekte olduklarıdır.

⁴⁵³ Hasan Savaş, *Göçmen Türküsü*, İstanbul 2005, s. 14.

⁴⁵⁴ Sevinç Çokum, *Gülyüzlüm*, Ankara 2010, s. 177.

⁴⁵⁵ S.Çokum, *a.g.e.*, s.44.

⁴⁵⁶ S.Çokum, *a.g.e.*, s.140.

Köy kültürünün taşıyıcı bireyi olan Ayşenaz, şehirli kimliğini temsil eden Reşit Bey ile köyde kadınların nasıl vakit geçtikleri, düğünlerin nasıl yapıldığı ve ölümün nasıl karşılandığı gibi konularda diyologa girer. Bu diyologdan da Reşit Bey'in psikolojik baskısı ile karşılaşan Ayşenaz, ruh dünyasında çelişkiler yaşar. “*Bir keresinde ‘Babam ruhunu teslim etti.’ dedim de Reşit Bey çok kızdı. Ruh diye bir şey yokmuş. Onlar sadece gördüklerine inanırlarmış.*”⁴⁵⁷

Avrupa’da okuyan evin tek kızı Hale’nin eve gelmesi ile babası Reşit Bey, ona doğum gününde gerdanlık hediye eder. Ancak gerdanlık birkaç gün sonra kaybolmuştur. Tüm iftiralar, evin köylü hizmetçisi olan Ayşenaz’a yöneltilmiştir. “*Gerdanlığı sen mi aldın söyle? Yoksa polise götürürüm seni aptal kız!*”⁴⁵⁸ tehdidi ve hakareti ile karşılaşan Ayşenaz, köylü olması nedeniyle potansiyel suçlu görülerek hırsızlık ile itham edilmiştir. Gerdanlığın birkaç gün sonra bulunmasıyla Ayşenaz’ın suçsuzluğu ortaya çıkmış ancak Ayşenaz, evi terk ederek annesinin yanına sığınmıştır.

Zeyneb’in tek korkusu şehir hayatının kendisini kızından ayırması ve kendilerini kültürel erezyona uğratarak asimileye neden olmasıdır. “*Şu koca şehirde kızım ve ben eriyip gideceğiz.*”⁴⁵⁹ diyen Zeynep, hayatın zor olduğunu anlamıştır.

Orhan Pamuk’un **Sessiz Ev** eserinde ise İstanbul’dan siyasi fikirleri ile Cennethisar kasabasına zorla göç ettirilen Darvinoğlu ailesinin reisi Doktor Selahattin, İstanbul’dan geldiği için kasabada şehirli bir kişilik sergilemektedir.

Selahattin doktorluğunun ilk günlerinde köylü ve yoksul müşterilerine karşı oldukça zorba bir tutum takınır. Köylülere aptal, budala muamelesi göstererek evinden kovar. Muayeneye gelen köylü kadını azarlayarak geri gönderen Selahattin’in gönderme nedeni ise kadının muayene için bedenini açmamasıdır: “*Açsın üstümü şu kadın diyorum, asabımı bozuyor, kocası olacaksın aptal köylü, bari sen söyle, açmıyor mu, peki, muayene etmiyorum, defolun, ben sizin bu budala kör inançlarınıza boyun eğecek değilim, aman doktor bey, etme bir ilaç ver, hayır, karın açmazsa ilâç milâç yok, defolun, hepinizi Allah yalanıyla kandırmışlar.*”⁴⁶⁰

⁴⁵⁷S.Çokum, *a.g.e.*, s. 84.

⁴⁵⁸S.Çokum, *a.g.e.*, s. 118.

⁴⁵⁹S.Çokum, *a.g.e.*, s. 131.

⁴⁶⁰O. Pamuk, *Sessiz Ev*, s. 69.

Doktor Selahattin'in, oğlu Recep ile konuşurken köylülere “budala” diyerek hakaret etmesi köylü insan tipini “öteki” olarak gördüğünün kanıtıdır. “*Korkuyor musun benden oğlum, korkma, ben senin babanım (...) korkup susmakta haklısın, sizlerle uğraşamadım, evet, köye, o budalaların yanına yollamak zorunda kaldım sizi*”⁴⁶¹ Doktor Selahattin, köylüyü cahil olarak nitelemektedir ve onları kendisine göre yazılarıyla aydınlatmak istemektedir. Güvendiği bir köylüye verdiği yazıyı, köy kahvesinde okumasını istemiştir. Bu kâğıda tifo ve vereme karşı yapılması gerekenleri, bir de Allah'ın olmadığını yazmıştır. Ancak Selahattin'in yüksek beklentileri, köylüde karşılık bulmaz.

Eserin diğer kahramanlarından olan Metin, elit çevrede oturan arkadaşlarıyla vakit geçirdiğinden dolayı İstanbul'da oturmasına rağmen onların yanında ezilmişlik psikolojisine girmektedir. Kendilerinin sahip olduğu Anadolu marka arabayı onların görmemesini ister. Çünkü onların Alfe - Romeo'su, Mercedes'i vardır. Onlara göre “*Anadol zavallıların arabasıdır!*”⁴⁶² Ceylan'ı sevmesine rağmen sosyetik bir yaşam tarzını benimseyen Ceylan, Metin'e yanaşmaz ve Fikret ile beraber olur. Romanın sonlarına doğru Anadolu ile Alfe - Romeo yarışa girerler. Anadolu, ölümüne bir hızla gitmesine rağmen yolda kalarak bozulur. Bu yarış aslında iki sosyal tabakanın (elit - varoş, şehirli - köylü, zengin - fakir, burjuva - proleter) toplumda statü elde etme yarışıdır ve bu yarışı tarihte de her zaman olduğu gibi üst tabaka kazanır.

Ayrıca Metin, zengin olmak isteyerek bu ötekileşmeden kurtulmak istemektedir. “*Aptal zengin çocuklarına Matematik ve İngilizce dersi*”⁴⁶³ vermektedir ve çok para kazanıp üniversiteyi Amerika'da okumayı planlamaktadır. Böylece öteki olarak gördüğü zenginlerin tarafına geçerek fakirler tarafından ötekileşecektir.

Eserin diğer kahramanı olan Fatma Hanım da köyden getirtilen hizmetçiyi dışlayarak ona soğuk davranmaktadır. Hatta kendi torunlarının hizmetçinin torunlarıyla oyun oynamasına izin vermez. Buna kendi çocuğu karşı çıkmaktadır: “*Ama bu çocuklar hizmetçi uşak çocuklarıyla düşer kalkar derken Büyükhannım, aman anne ne var yani, derdi Doğan Bey, kardeş kardeş oynamıyorlar işte.*”⁴⁶⁴

⁴⁶¹O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 172.

⁴⁶²O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 133.

⁴⁶³O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 47.

⁴⁶⁴O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 280.

Mehmet Eroğlu'nun **Yarım Kalan Yürüyüş** eserinde ise pejmürde bir kıyafetle arkadaşı Sedat'ın eğlencesine katılan Korkut, Sedat'ın eşi tarafından farklı, öteki ve köylü görülür. "*Hangi sınıftansınız?*"⁴⁶⁵ sorusunu Korkut'a yönelten Lerzan, onun eski çağların proleterleri olduğunu düşünmektedir.

Şerif Benekçi'nin **Kırlangıçlar Erken Göçtü** eserinde köy halkının toplumsal değişimi anlatılır. Emin Ağa da toplumsal değişimin yaşandığı köyün uzun seneler muhtarlığını yapmıştır.

Emin Ağa'yı diğer köylülerden ayıran fark ise köylülerin genel özelliklerinin onda bulunmamasıdır. Kaymakamın dikkatini çeken bu özelliği, köyün yabancı ve ötekisi olan Mr. Heng'in de dikkatini çekmiştir. Emin Ağa ise şehir kültürü aldığını şu sözlerle dile getirir: "*Ben biraz şehirde kaldım. Bundan dolayı bir yanım şehirli.*"⁴⁶⁶

Köylüler arasında bir başka ötekileşme dikkat çekmektedir. Bu da dağlı – köylü ötekileşmesidir. Dağda yaşayan yörükler, ara sıra köye inmelerine rağmen köylüler tarafından öteki görülmektedir. Kaba olarak görülen dağlılar, köyün ziyafeti esnasında araba ile etrafı tozu dumana vermiş ve bu davranışları köylülerin tepkisine neden olmuştur: "*Dağlılar, dağlı olmanın hakkını verdiler yani.*"⁴⁶⁷

Muzaffer İzgü'nün **Kasabanın Yarısı** eserinde kaymakamın oğlunun sünneti için köylüler, oğlunu gezdirmek için kaymakama at gönderirler. Atı getiren çocuk da bir köylü çocuğudur. Sünnet merasimi bittikten sonra atı tekrar köylü çocuğa geri verirler. Çocuğun yüzüne bile bakmazlar, yiyecek bir şey de ikram etmezler. Çünkü o bir köylüdür.

Kaymakam, bükrasi gereği her sene yardımcıları ile beraber köyleri dolaşarak köylülerin sorunlarını dinlemektedir. Ancak kaymakam, her sene aynı sorunları dinlemektedir. Çünkü çözüm bulunmaz. Köylüler, aynı zamanda köyelerine gelen zevâtı karşılamak ve ağırlamak zorundadırlar. Bu durum bir köylünün ifadesiyle dile getirilir: "*Ulan şu şehirli milleti nerden icadetmiştir ki kahvaltayı, bi kuşluk olur, bir de akşam. Amma şehirli, illa bizden bi öğün fazla yiyecek.*"⁴⁶⁸ Bu ifadeler köylülerin, şehirli

⁴⁶⁵ M. Eroğlu, *Yarım Kalan Yürüyüş*, a.g.e., s. 17.

⁴⁶⁶ Ş. Benekçi, *Kırlangıçlar Erken Göçtü*, s. 210.

⁴⁶⁷ Ş. Benekçi, a.g.e., s. 82.

⁴⁶⁸ M. İzgü, a.g.e., s. 181.

kimliğini öteki görmelerinin ifadeleridir. Kültürel farklılık temel ihtiyaçlardan olan kahvaltıya da etki etmiştir.

Kaymakamın eşi Şükran Hanım ise, köy kökenli hizmetçisi Zilfiye'yi statüsel olarak aşağı bir makamda gördüğünden onunla fazla samimi olmak istememektedir. *"Ama bunlarla fazla samimi olmaya gelmez ki"*⁴⁶⁹ diyen Şükran Hanım, Zilfiye'yi statü bakımından öteki görmektedir.

Ahmet Altan'ın **Sudaki İz** eserinde ise Fazıla'nın zengin bir ailenin çocuğu olması, parayı rahatça harcayabilmesi insanları küçümsemesine neden olmaktadır. Çocukluğunda arabanın şoförünü küçük görerek *"Sen arabada bekle, geliyorum"*⁴⁷⁰ diyerek elitist tavırlarla onu köylü ve aşağı görmesi ötekileştirmenin ifadesidir.

Ferit Edgü'nün **Eylül Gölgesinde Bir Yazdı**'nın ikinci bölümü olan Su Testileri bölümünde mafya babası tipinde Fethi Baba vardır. Fethi Baba, köylü tipolojisi sergilemesine rağmen şehirde yozlaşmış bir tip olarak görülür. Zayıf insanlara baskı kurarak onların hakkını gaspeden Fethi Baba, şehir kültürünün acımasızlığı karşısında oğluna şu nasihatlerde bulunur:

*"Biz, kendi dünyamızı yaratmazsak ölürüz. Bizim, içerde ayrı, dışarda ayrı iki dünyamız yoktur. Dolayısıyla, dışarda olmak özgür olmak değildir. Bizler garip insanlarız oğlum Kenan. Yaşadıkça göreceksin. (...) Cesaretimiz silahımızdır. Boktan bir hayat bizimki Kenan oğlum. Ama bizler için başka hayat da yoktur. Namusumuz, ahlakımız başkadır bizim. Hatta dinimiz, Tanrımız bile."*⁴⁷¹

Çıkarıcı, ikiyüzlü olan Fethi Baba, bedensel tatmin ve maddeye düşkünlüğü ile değerlerden kopuk bir kişilik sergiler. İnsanı insan yapan değerler dizgesinden uzaktır: *"Biz, Kenan çocuk, toplumun dışındayız kuşkusuz ama dünyanın içindeyiz."*⁴⁷² Roman sonunda yaşam, onun hakkından gelir ve fâili meçhul bir cinayetin kurbanı olur. Bu durum, toplumun onu cezalandırma eğilimiyle ilişkilendirilebilir.

"O gün, akşama değin İstanbul'un tüm mahalleleri, zincirleme cinayet haberiyle çalkalandı. (...) Birçoğu, gazetedeki resmin üstüne tükürüp, "kurtulduk köpekten"

⁴⁶⁹M. İzgü, a.g.e., s. 42.

⁴⁷⁰A. Altan, *Sudaki İz*, a.g.e., s. 109.

⁴⁷¹Ferit Edgü, *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı*, İstanbul 2009, s. 69.

⁴⁷²F. Edgü, a.g.e., s.70.

dediler. Polis cinayetin üzerine gitmedi. İtler birbirini kırmışlar, dendi. Bu söylenti öylesine yayıldı ki, mapus koğuşlarında Fethi Baba'yı polisin tuzağa düşürüp öldürdüğüne karar verildi.”⁴⁷³

Mehmet Uyar'ın **Karmaşa**'sında köyden büyük şehir olan İzmir'e göçen bir ailenin adaptasyon eksikliği ile oluşan kültürel dejenerasyonu anlatılır. Mahmut'un ailesi üzerinden tüm göç yapan ailelerin durumu gözler önüne serilir. Göç edenlerin adapte olamamasından kaynaklanan ötekileşme sorunu ortaya çıkar. Çünkü gurbet hissini yaşayan eski köylüler veya yeni şehirliler, şehre ve insanlarına karşı kendilerini yabancı olarak görmektedirler. Nazi Almanya'sındaki gettolar gibi gecekondu mahallelerinde yaşayan halk, kültürel buhrana yakalanmaktadır.

Şair Abdürrahim Karakoç göç eden köylünün durumunu şu dizelerinde yansıtmaktadır:

*“Gitmişti makama arz-ı hâl için
Bey dedi, yutkundu eğdi başını
Bir azar yedi ki oldu o biçim
Şey dedi, yutkundu eğdi başını”*

Kapitalizm ile birlikte insanı zincirli köleler haline getiren yaşam; köylüyü, köyün içten ve huzurlu havasından koparmış ve şehrin öğüten ve harcayan havasına atmıştır. Bu mücadelede realiteden kopup bir köşeye sığınan ve ötekileşen insanlar vardır. Olayın kahramanı Mahmut da standartlaşan insanlara *“kentsiz yaşayamayan halkalı köleler”* nazarıyla bakmaktadır. Sosyalötekileşmeolarakgöç ile gecekonduarda yaşayan halkın metâlaşarak ve makineleşerek hayat tarafından pasifize edilmesi ile karşılaşılır. *“Eh boynumuz kıldan ince. Ne de olsa zincirli köleler gibiyiz.”⁴⁷⁴*

Mahmut'un ailesi ve kendisi köylerine gelen medeniyet elçilerine inanarak şehrin beton yığınları arasında kendi duygularını bile hissetmeyen insanlar haline gelmişlerdir. Hedeflerinde para kazanmaktan başka gayesi olmayan bu insanların aile hayatlarında ötekileşme dikkati çeker. Maddî ortaklarından ziyade manevi ortaklığı olmayan bu aile bireyleri, gün geçtikçe birbirlerine yabancılaşırlar. Nitekim annesinin Yusuf'u öptüğünde heyecanlanması bunu gösterir. Bu ötekileşmenin dinamizm noktası

⁴⁷³ F.Edgü, *a.g.e.*, s. 111.

⁴⁷⁴ M. Uyar, *a.g.e.*, s. 42

hiç şüphesiz, köyden kente göç hareketidir. *“Hoş, her biri iş güç sahibi oldu. Ama zamanla dağıldık. Telaşeden birbirimizi göremedik, unuttuk gittik. Saygı da kalmadı sevgide”*⁴⁷⁵

Mahmut’un üniversiteden arkadaşı olan gencin dedesinin sözleri ise köye duyulan hasreti dile getirir: *“Elin şehrinde ölmek arıma dokunuyor evladım...İlla da köy olmalı. Ata toprağında gömülmek isteriz. Ama anlamıyorlar. Dinlemiyorlar beni. Ezanlar duymaya duymaya ayaklarım tutuldu.”*⁴⁷⁶ Şehirleşmeye bir kadının ve annenin gözünden çarpıcı cümlelerle yer verilir. Aile kurumunun sağlam olması ve çocuk yetiştirme tarzının önemine vurgulama da yapılır. *“Bari çocuklarım diyorum. Yani torunların. Onların hali nicedir bir gör. Onlara gülemiyoruz, okşayamıyoruz saçlarını, hayat şartları diyorum, ekmek kavgası diyorum, görmüyoruz onları, sevmesini bilemiyoruz.”*⁴⁷⁷

Tarık Buğra’nın **Yağmur Beklerken** romanında kasabalı/şehirli geçinen insanların köylüyü hor gören davranışlarının yanlış olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bir grup kasabalının sohbetine hayran hayran bakan köylüleri Rahmi, insan yerine koyarak hallerini hatırlarını sorar ve öteki olgusundaki mesafeyi kapatmaya çalışır. Köylüden yana tavır sergileyen Rahmi, aydın geçinen arkadaşına, şehirli karşısındaki köylü psikolojisini anlatır. Çünkü köylü *“yok sayılmamak, eşya farz edilmemek. Varlıklarının, insanlıklarının kabul edildiğine inanmak”*⁴⁷⁸ istemektedir.

*“Gelen köylüler parkın gramafonunda çalınan yeni şarkıları ve tangoları kimi kaldırımlara oturmuş, kimi duvarlardaki parmaklıklara dayanmış dışarıdan dinliyor, içeridekileri de seyrediyordu.”*⁴⁷⁹ Dışarı ve içerisi diye adlandırılan parkın mekânları aslında ötekileşmenin mekânları gibidir. Çünkü *“köylüler parkın içerisine giremez”* tarzında bir zihinsel tabulaşma ve anlayış oluşarak şehirli ile köylü arasında öteki duvarları oluşmaya başlar.

Adalet Ağaoğlu’nun **Üç Beş Kişi** adlı eserinde bu tabulaşmaya değinilir. *“Ya bunlara benzeyeceksin ya hiç yanaşmayacaksın. Kötü ödetirler sonra! Aforoza*

⁴⁷⁵ M. Uyar, *a.g.e.*, s. 58.

⁴⁷⁶ M. Uyar, *a.g.e.*, s. 59.

⁴⁷⁷ M. Uyar, *a.g.e.*, s. 88.

⁴⁷⁸ T. Buğra, *Yağmur Beklerken*, s. 41.

⁴⁷⁹ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 38.

*uğrarsın. Bu lanet kentte tek başına kalırsın.*⁴⁸⁰ cümlesi ötekileşmeye direnen Murat'ın dikkat etmesi gereken sözlerdendir.

*“Bizler bozuluyoruz, vurdumduymaz oluyoruz, kendi dışımızda hiçbir şeyin değeri yok.”*⁴⁸¹ Köyden kente göç hareketiyle ötekileşen ve köylü kimliğinden gittikçe uzaklaşarak yabancılaşan ve yeni şehir hayatına entegre olmaya çalışan insanların halini ortaya koyan cümledir. Entegre olamayan insanlar, gecekondü hayatında yaşamaya mecbur edilir ve *“Kızın babası Cer atölyesinde çalışmış. Bunlar Şemsettin Sokağı'nın arkasında helâsı dışarıda elektriksiz falan bir yerde otururlarmış”*⁴⁸² cümleleri ile modern yaşam ile sefil yaşam arasındaki ötekileştirme çizgisi Şemsettin Sokağı'dır.

1980 öncesi sosyal hayata ayna tutan roman üç beş kişinin yaşamını gözler önüne serer. Eserde gizliden gizliye kahramanların alt ve üst kimlik algılamaları dikkat çeker. *“Ama Hacer'miş, Kardelen'miş, fabrikadakilermiş; kendinle nasıl eşit tutabilirsin? Senin gücün ayrı, onlarınki ayrı!”*⁴⁸³ *“Küçük şehirde büyük aile olmak kolay mı? Herkes gözünü bize dikmiş.”*⁴⁸⁴

Eserde şehirli - köylü ötekileşmesi ile karşılaşılır. Murat, kendisini ziyarete gelen annesine *“Benim söylemek istediğim anne, buradaki... Burada yaşam biçimi başka. Ne iyi, ne kötü; ama başka...”*⁴⁸⁵ cümleleri ile aradakalmışlığın ve kimlik bunalımının zorluğunu ifade eder. Neval hanım, köyden kente göçmüş insanları hakir görerek onlara hakaret eder. *“Allah belalarını versin! Vicdansızlar! Yordamsızlar!... Öküzler!.. Köylüler, ne olacak!”*⁴⁸⁶ Emin Bey ise köy hayatına olan bağlılığından dolayı şehir hayatına hep önyargıyla bakar: *“Bense şehir yerinde hep gırtlığımıza biniyorlar sanırım. Ankara'da kaldığımız sıralarda bile, o taş yapılar üstüme kapanacak, hepimiz altında ezilip gideceğiz sanırdım.”*⁴⁸⁷

Leyla Erbil'in **Karanlığın Günü** eserinde ölen arkadaşının cenaze törenine giden Neslihan, cenazenin geç gelmesi nedeniyle köyden kente göçüp mezar kazmakla görevlendirilen mezarcı bir ailenin evine konuk olur. Evdeki telaşın akşam kendilerine

⁴⁸⁰ A. Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, s. 38.

⁴⁸¹ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 57.

⁴⁸² A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 74.

⁴⁸³ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 161.

⁴⁸⁴ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 160.

⁴⁸⁵ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 183.

⁴⁸⁶ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 189.

⁴⁸⁷ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 170.

gelecek misafirlerden dolayı olduğunu öğrenen Neslihan çok şaşırır. “*Mezarcılarında konukları oluyormuş ne tuhaf!*”⁴⁸⁸ cümlesi Neslihan’ın köylü insanını aşağı bir kategoride gördüğünün ispatıdır.

Mustafa Miyasoğlu’nun **Dönemeç** isimli eserinde şehirlinin gözünden köylü imajı anlatılır: “*Baksana dağdan gelenler şehrin göbeğine nasıl kuruluyorlar. Çoğu da iş bilmez tarla satıp şehre gelmişler.*”⁴⁸⁹ Başka bir köylü ise kendi sosyal durumuna özeleştiriyi yapmaktadır: “*Biz köylü doğmakla kaçırmışız vapuru. Onun elinin altındakilere biz sürünerek ulaşacağız.*”⁴⁹⁰ Bu toplumsal statü farkının sosyal bellek olan atasözleri ve deyimlere de etki ettiği görülür. “*Eskiden bir laf vardı, bir köylü kırk yılda şehirlî olmaz, bir fakir kırk yılda zengin olmaz.*”⁴⁹¹

Recep usta ise köylülerin bu şehirleşme karşısındaki heveslerine bir anlam veremez. Onun için ata yurdu ata toprağı kutsaldır. Bu sebeple de tüm ısrarlara rağmen belediyenin er geç istimlâk edecek olan evini, satmaya yanaşmayarak modern yozlaşmaya direnir. “*Ama nedense herkes apartman katına göz dikmiş, bu eski güzelliklere başını bile çevirip bakmıyordu.*”⁴⁹²

Eserde mevhum bir mahalle baskısı ile karşılaşılır. Kerim Ağa’nın kızının düğün gecesi, kandil gecesi ile çakışır. “*Çocuklar söylemese hiçbirimizin haberi bile olmayacak bugün kandil olduğundan.*”⁴⁹³ Mahalle baskısı denilen toplumsal statünün sıkıştırması, insanları paradoksa sürükleyerek seçim yapmaya zorlar. “*Düğün – Kandil*” çıkmazında kalan aileyi “*Acaba kim ne der?*” endişesi sarar. “*Amcam haklı millet tefe koyar Bilal Ağa’nın hayırsız evlatları diye.*”⁴⁹⁴ Nitekim düğün halka açık olarak yapılmaz. Ayrıca gelin almaya gidecekleri zaman da kız evinin yanındaki komşunun ölüm anında bulunması gelin alma âdetinin davulsuz, zurnasız yapılmasına neden olur. Bu gibi toplumun örf ve âdetlerinde geleneklere karşı cephe almak Bakırcıgil ailesini korkutur ve bu durum onların toplum nazarında “öteki” olarak eleştirilmekten korktuklarını gösterir.

⁴⁸⁸ L. Erbil, a.g.e., s.306.

⁴⁸⁹ M. Miyasoğlu, *Dönemeç*, s. 19.

⁴⁹⁰ M. Miyasoğlu, a.g.e., s. 113.

⁴⁹¹ M. Miyasoğlu, a.g.e., s. 155.

⁴⁹² M. Miyasoğlu, a.g.e., s. 182.

⁴⁹³ M. Miyasoğlu, a.g.e., s. 154.

⁴⁹⁴ M. Miyasoğlu, a.g.e., s. 154.

Latife Tekin'in eseri olan **Buzdan Kılıçlar** eseri ise kentin uzak mahallelerinde yaşayan, az çalışarak ya da çalışmayarak zengin olma hayalleri kuran, bu hayalleri gerçekleştirmek için de her yolu deneyen üç kardeşin durumunu ele almaktadır. Kardeşlerin en büyüğü olan Halilhan Sunteriler, daha önce kurup batırdıkları "Teknojen" adlı şirketi yeniden kurmak istemektedir. Yazar, roman kişilerini, "pılık pırtık adamlar" olarak niteler. Uzaktan böyle görünen insanların, Halilhan'ın kardeşleri, Hazmi ve Mesut olduğu ayırt edilir.

Eserde yoksulluk teması işlenmeye çalışıldığından bu temanın somut gerçeklerinden olan görsel mekânlar olan gecekondu verilmeye çalışılır. "*Oturdukları mahalleri dışlayan şehrin son çemberi*"⁴⁹⁵ ifadesiyle şehir ile yoksulluğun ötekileşme sınırı çizilmektedir. Şehirden bakılınca burası sisler arasında görünürken, mahalleden şehre bakılınca da şehir sisler arasında görünür. Yazar, roman kişilerinin yaşadıkları yeri ve bu kişilerin diğerlerinden farkını sık sık vurgular.

Aynı zamanda bu çemberin ve bu sınırın oluşumunda etkisi yadsınamayacak kadar büyük olan bir meta vardır. O da paradır. Para, insanı ötekileştirmeye, öteki görmeye iten dinamik bir imgedir. Bu imge de eserde geçmektedir. "*Dünyada parayı görünce kendini tanıyamayan çok insan vardır. Halilhan'ın fikrinde Hazmi de bu saçma familyadandı.*"⁴⁹⁶

Buzdan Kılıçlar'da, yoksulluğu nasıl anlatmak gerektiği de sorunsallaştırılır. Latife Tekin, bu konudaki görüşlerini 2002 yılında, Varlık'ta yayımlanan bir söyleşisinde şöyle dile getirir: "*İnsan yoksulluğa neden ve nasıl razı olur? Ben kime yoksul diyorum peki? Yoksullar dünyada kendilerini nasıl taşıyorlar, onların gözünden diğer insanlar nasıl görünür? Yoksulların bir bakışı var mı? Varsa bu neden dile gelmiyor? Dilleri yok, mülkiyet duyguları yok, iktidarsızlar... Ama gözleri kör olmasa gerek... Bulutlu mu, karlı mı görüyorlar? Yoksullar hakkında böyle böyle düşünmeye başladım... Buzdan Kılıçlar'ı yoksulların, kendilerini küçümseyici bakışlarla süzen insanlara keşfedilmedik bir bilinçle numara yaptıkları düşüncesiyle yazdım. Yoksullardan yakınanların aklına nedense, yoksulluk içinde yaşayan insanların aklı*

⁴⁹⁵ Latife Tekin, *Buzdan Kılıçlar*, İstanbul 1990, s.10.

⁴⁹⁶ L.Tekin, *a.g.e.*, s.92.

fikri olabileceği düşüncesi gelmiyor. Bu çok kuşku uyandırıcı bir emin olma hali bence.”⁴⁹⁷

Bilge Karasu'nun kaleme aldığı **Gece** isimli romanı ise isminden de anlaşılacağı gibi içindeki tematik unsurların belirsizliğinden ve içeriğinde barındırdığı öteki unsurlardan haber vermektedir. Çünkü gecenin zıttı olan gündüz motifi, romanın tematik kurgusunda da dikkati çekmektedir. Aynı zamanda gece, içinde belirsizliği taşır. Çünkü karanlık, hiçbir şeyi tam olarak aydınlatmaz. Mutlaka aydınlanmayan, karanlıkta kalan bir unsur vardır. Dolayısıyla karanlık netliğe engel olan bir unsurdur. Netliğin olmaması ise beraberinde görülen ya da görüldüğü sanılan iki unsuru karşı karşıya getirir. İşte bu, olmak ve sanmak tam emin olamamayı getirir. Bu da belirsizliği doğurur.⁴⁹⁸

“Bir uçtan ‘Gündüz’ diye bir ses çıktı bütün ağızlardan. Karşı uçtan hep bir ağızdan ‘Gece’ diye karşılık verildi.” ⁴⁹⁹ Aydınlık/Karanlık platformunda iki kutupsal gücün toplum fragmanlarında yansıtılan iki etkisi, gün yüzüne çıkartılarak ötekileşmenin değişik bir boyutta ele alınması sağlanır. Nitekim Gece karanlığı, gündüz aydınlığı temsil eden metaforlardandır. *“Karanlıkta, dilin dışındaki hiçbir unsur gerçekliğini tam olarak ortaya koyamaz. Hepsinin üzeri bir perdeyle örtülebilir. Nitekim Bilge Karasu'nun metinlerinde hâkim unsur olan karşıtlık, kendi deyişiyle “diyalektik bir kurgu” oluşturmaktadır.*”⁵⁰⁰

Eserde bu karşıtlığın unsurlarından olan gece işçileri vardır ve ikindiden sonra yeryüzüne karanlığı yaymak ile görevlidirler. Bu misyona karşı da eserin ikinci sesi olan Düzeltmen/Yazar müdahale etmek ister ve ışığı yaymak ister. *“Gecenin işçilerine nasıl engel olunabileceğini, ışığın yeryüzünde sönmemesinin nasıl önlenebileceğini çok düşünmüştür.”*⁵⁰¹ Aydınlığı getirmek isteyen Düzeltmen, aynı zamanda bu gayretinden dolayı gece işçileri tarafından korkutulur ve insanlar tarafından da dışlanır. Düzeltmen, kendisini toplumun bilinçaltında yaşayan artbeni olarak görmektedir. *“Bütün okumuşlara gölgelik etmek de yetmemiş olsa gerek ki, değil aynada, düşlerinde bile*

⁴⁹⁷ Hatice Şaş, “Latife Tekin ile ‘Ormanda...’”, *Varlık Dergisi*, S.123, s.24.

⁴⁹⁸ Seval Şahin, “Gece Gibi Bir Roman: Gece”, *Turkish Studies*, Volume 4/8 Fall 2009, s. 2082.

⁴⁹⁹ B. Karasu, *Gece*, s.51.

⁵⁰⁰ Füsün Akatlı, “Bilge Karasu ile Söyleşi: ‘Her Yapıtın Tarihinde Ölü Noktalar Olabilir’”, *Hürriyet Gösteri*, Nisan 1981, S: 5, s. 15.

⁵⁰¹ B. Karasu, *Gece*, s.21.

*görmek istemeyecekleri artbenlikleri olmağa kalkıştım.*⁵⁰² Burada artben denen psişik bir alan ile karşılaşılara kezilmişlerin psikolojik durumu gözler önüne serilir.

Aynı zamanda gecenin işçileri evlere nasıl ekmek girdiğini gözlerler. Çünkü yuvarlak, dört köşe ve somun ekmek yapılmaktadır. *“Kapısı imlenen evlerin hiçbirinde dört köşe ekmek yenmemektedir.”*⁵⁰³ Toplumsal ayrışmanın göstergelerinden de olan ekmek alım durumu, ötekileşme katmanlarını da gösterir.

*“Yenilmeği, eğilmeyi, ezilmeyi kabul eden insan, insan değildir gözümde. Bir alt yaratıktır.”*⁵⁰⁴ Sosyo-sınıfsal ötekileştirme olarak karşılaşılan ve kast sisteminin izotipi olarak görünen bu durum, insan olmanın genelliğini görmeyen kuvvetin ayrışımçı gücü sebebiyle sınıfsal farklılıklarının oluşumuna zemin hazırlar ve ötekileştirmeye götürür.

Sosyal açıdan ötekileşmenin ekonomik yansıması olan zengin - fakir ayrımına da romanda dikkat çekilir. Zenginliğe ve zenginlere fakirlerin perspektifinden bakılarak empatik olarak öteki görme sergilenir. *“Biz, zenginliği bilmeyenler, zenginlerin gösteriş meraklısı olduğumu düşünürüz.”*⁵⁰⁵

Alev Alatlı'nın **İşkenceci** romanında, köyden kente siyasi suçlu olduğundan dolayı göç etme mecburiyetinde kalanların durumu anlatılır. Bu mecburî göç sirkülasyonunu yaşayanların topluma, kurallara ve medeniyete yabancılaşması ve ötekileşerek sıradanlaşması gözler önüne serilmektedir. Abdurrahman Ağa adında köylü ve toprak ağasının başından geçenleri yansıtan romanda köy insanı, devlet ve hükümet tarafından öteki görülür. *“Tarlada rençber, sınırda asker olurdu ‘ötekiler’”*⁵⁰⁶

Romanda sülale üstünlüğünden kaynaklanan bir ötekileşmeye dikkat çekilir. Kan davasının sürdürüldüğü Recaioğulları ve Sarılar sülaleleri arasında taraf tutmaktan kaynaklanan çatışma vardır. *“ ‘Ben’ hiç olmadı, ‘biz’ hep vardı. Asli organizma, sülale, ‘ben’i, ‘ben’in özgür iradesini ihanet saydı.”*⁵⁰⁷ Abdurrahman Ağa, içinde bulunduğu haksızlıktan kurtuluşu İstanbul'a göç etmekte bulur. Karısı, dört kızı ve oğlu ile birlikte İstanbul'da tek odalı köhne bir yere yerleşir. Bir türlü şehir yaşamına adapte olamayan ailenin yaşamları sefalet içinde geçer. *“Kontrplak helâ kapısı her türlü şırıltıyı,*

⁵⁰²B. Karasu, *a.g.e.*, s. 95.

⁵⁰³B. Karasu, *a.g.e.*, s. 20.

⁵⁰⁴B. Karasu, *a.g.e.*, s. 95.

⁵⁰⁵B. Karasu, *a.g.e.*, s. 198.

⁵⁰⁶A. Alatlı, *İşkenceci*, s. 52.

⁵⁰⁷A. Alatlı, *a.g.e.*, s.17.

homurtuyu edepsizce duyurdu. Boku evlerinin içine alan şehirlilere ne diyeceklerini bilemediler. Kusmaktan temizleyemediler. Yok, varsaymayı yeğlediler. Aile fertlerinin önünden başlarını eğerek geçtikleri utanç odası oldu.”⁵⁰⁸ Ne ki sürgündekiler eğlenemediler. Geldikleri yerde sokak adı diye bir şey yoktu.⁵⁰⁹

Abdurrahman Ağa, hemşehrilerinin kahvesinde kendisine itibarlı bir köşe edinmekle meşguldür ama hemşehrileri kendisine diğer insanlar gibi davrandığında morali altüst olur ve şehir yaşamının dezavantajlarını yaşamında hissetmeye başlar. Köyden kente göçün ötekileşme sıkıntısını kendi eğitim/öğretim yaşamında hissedenden İşkenceci’yi en çok ezen öğretmeni Mefaret’tir. Onu beceriksiz bulduğu için sürekli azarlar. Mefaret Sabır’ın İşkenceci’nin hayatında çok önemli bir yeri vardır. İşkenceci’nin evden dışarı çıktığı andan itibaren ilk kez aşağılanma duygusuna kapılmasını sağlayan kişidir:

“Resim senin neyine!” Bağırды, Mefaret Öğretmen, bumburuş etti, attı kâğıdını, Daha düz çizgi çizemiyorsun! Topla şunları! Pislik istemiyorum! Pislik istemiyorum bu sınıfta!”⁵¹⁰

İşkenceci, okul hayatı boyunca öğretmeni tarafından belki de her gün azarlanır ve sınıftan kovulur. Sınıftan kovulduğu için de babası Abdurrahman Ağa’dan dayak yiyerek tekrar sınıfına getirilen İşkenceci, babasının zoruyla öğretmeninden özür dileyerek hatasını kabul eder. Okulda pek çok konuda yetersiz kalan İşkenceci, eziklik ve eksiklik duyguları yaşar. Kendisini kurtarabileceği tek yol olan ezbercilikle okulu bitirir ve ilerleyen yıllarda savcı olur. İşkenceci, savcı olduktan sonra çevreye olan düşmanlığını başka insanlara eziyet ederek gösterir. Böylelikle işkenceci ismine sahip olur.

Romanda karşı güç Mefaret Öğretmendir. Mefaret Sabır, daha önce işkence mağduru konumundayken öğretmen olduktan sonra kişilik değişimine uğramıştır. Mefaret Sabır, köyden kente göç etmiş, sanatçı olamayıp öğretmen olabilmenin acısını, yoksul ve gecekonduya yaşayan insanlardan çıkarır. İşkenceci de onlardan biridir. Kendisinin geldiği köy ortamını ve babasının durumunu unutarak çocuğu için af dilemeye gelen Abdurrahman Ağa hakkında kötü düşünür. “Çarıklı erkânı harpleri iyi

⁵⁰⁸A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 28.

⁵⁰⁹A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 27.

⁵¹⁰A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 48.

tanırdı Mefaret Öğretmen. Köprüyü geçene kadar ayıya dayı derlerdi. Müslüman geçinirler, sonra da leş gibi kokarlardı.”⁵¹¹

İşkenceci'nin sınıfında durumu iyi olan ve yerli olan ailelerin çocukları da eğitim görmektedir. Eğitim/Öğretim programının tüm faaliyetlerinde bu iyi aile çocuklarına görev verilerek göç edenlerin çocukları ve işkenceci öteki görülerek kıyıda köşede bırakılır. *“İşkenceci, hiçbir bayram şiir okumadı. Kırmızı kurdele takınmadı. Sınıf mümessili olanlar, on kasımlarda, yirmi üç nisanlarda şiir okuyanlar, kırmızı kurdele takanlar, ‘onlar’dı.*”⁵¹²

Ayla Kutlu'nun **Islak Güneş** eserinde eskiden kendisi de köylü olan Zehra Hanım'ın yanına aldığı hizmetçiyi köyden geldi diye hor görmesi ve aşağılaması köylü hizmetçiyi ötekileştirme politikasına tabî tuttuğunu göstermektedir.

Şerif Benekçi'nin **Şimdi Ağlama Vakti** eserinde Köylü Ayhan, ihtiyaçları için çıktığı ilçe pazarında yanlışlıkla sosyetik bir bayana çarpar. Köylü kadınların gözünde bu tarz bayanlar öteki görülmektedir. *“Köylü kadınları bunlara hanım der; işveli müşveli, ince beyaz tenli olanlarına da hanımcık.*”⁵¹³ Köylü kadınların bilinçaltılarında, ev işlerini yapamayan bu hanımları küçük görerek ötekileştirdikleri görülmektedir.

Köye öğretmen olarak atanan Trakyalı Asu öğretmeni, köylü ilk önce giyinişi ve davranışları nedeniyle yadırgamış ama daha sonra öğretmenin de köy hayatına alışması nedeniyle O'nu bağırlarına basmışlardır. *“Kısacası şehir kızı, köy hayatına çabuk alışmıştı.*”⁵¹⁴

2.2.2.2. Ağa/Eşraf - Köylü

Ağalık sistemi, köy kültürü ile şehir kültürü arasında kalmış despot bir kurumun topluma yansımasıdır. Bu sistem, eski zamanların feodal derebeylik yönetimine benzetilmektedir. Şehirliler tarafından köylü, köylüler tarafından da şehir kültürünün temsilcisi olan bu sistemin insanları, kendi çıkarları uğruna köy halkını ötekileştirerek onları ezmekten kaçınmaz. Toprak sahibi olmakla üzerinde yaşayan insan toplulukları üzerinde de hak sahibi olmayı amaçlayan sistemde ağalar, hükmü altındaki köylüleri “şey”leştirerek kimliksiz bir hale getirirler. Böylelikle ötekileşmenin dinamik temelleri

⁵¹¹ A. Alatlı, *a.g.e.*, s.45.

⁵¹² A. Alatlı, *a.g.e.*, s.50.

⁵¹³ Ş. Benekçi, *Şimdi Ağlama Vakti*, s. 58.

⁵¹⁴ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s.78.

atılmış olmaktadır. Romanlarda ağalar hep zalim, hak hukuk tanımayan, sadece kendi kesesini düşünen gaddar kişiler olarak yer almaktadır. İnce Memed 1’de Abdi Ağa, İnce Memed 2’de Hamza Ağa, İnce Memed 3’te Mahmut Ağa ve Murtaza Ağa ön plana çıkar.

Yaşar Kemal’in **İnce Memed 4** eserinde romanın birinci cildinden itibaren köylü; ağalar, beyler ve hükümet tarafından ezilmekte ve sömürülmektedir. Bütün eziyetlere rağmen de köylü, zalimlere karşı koyamayacak kadar zavallı ve pasiftir. Köylü, sessiz kaldıkça zulmedenler zulümlerini daha çok artırır. Romanda birçok yerde ağalar, beyler tarafından köylünün bu pasifliğine vurgu yapılır.

Kozan Mebusu olan Arif Saim Bey, temsil ettiği köylüyü yerden yere vurarak onların haklarını görmezlikten gelmektedir. *“Arif Saim Beyin yüzü ciddileşti. Bastonunu sıkıca kavradı: ‘Bakın arkadaşlar’ diye yeniden başladı. ‘Bakın arkadaşlar bir İnce Memed değil, yüz bin İnce Memed olsa, böyle yüz bin de dağlarda dolanan atı bulunsa bu halk başkaldıramaz. Bizim halkımız binlerce yıldan bu yana yoksulluk çekmiş, ezilmiş, çiğnenmiş, bütün insan olma gücü elinden alınmış bir halktır. Böyle bir halk değil başkaldırmak, korkusundan gözünü bile açamaz, siz keyfinize bakın. İnce Memed de birkaç gün dağda dolaşsın bakalım. Fazla telaşlanmışsınız, telaşlanmayın.”*⁵¹⁵

Halkın en büyük kesimini oluşturan köylüyü temsil etmekle görevli bir mebus böyle düşünmektedir. Halkın sessiz ve pasif oluşundan yararlanılabildiği kadar yararlanmak gerektiğini ve onları sömürülebildiği kadar sömürmek gerektiğini ifade etmektedir. Bu sömürü faaliyetinden hareketle bu romanda da Çukurova bölgesinde yaşayan köy halkının ağalar, beyler ve bürokratlar tarafından ezilmesi ve bunlara karşı koyan İnce Memed adlı eşkıyanın efsanesi anlatılmaktadır. İnce Memed, akla gelen anlamıyla yol kesip adam öldüren, adam soyan eşkıya değildir. Ağalık sisteminin ezdiği köylü insanını koruyup kollamakla vazifeli bir tür “mecbur” kalan insandır.

Romanın birkaç yerinde köylülerin pasifliği ve ağaların, beylerin onların bu yönlerinden yararlanmaya çalıştıkları irdelenmiştir. Bu köylünün dayaktan anladığı, üzerlerinden sopanın eksik edilmemesi gerektiği de belirtilmiştir. İnce Memed’i sakladığı gerekçesiyle de çoğu köy, jandarmalar tarafından dayaktan geçirilmiştir. Çünkü dayak atma, ötekileştirmenin harekete geçirilerek cisimleştirilen halidir.

⁵¹⁵ Y. Kemal, *İnce Memed 4*, s. 407.

Eserde, köylerin yakınlarına çeltik ekerek zenginliğine zenginlik katan ancak diğer yandan köylülerin çeltik ekiminden dolayı sıtma hastalığına yakalanıp ölmelerine neden olan Şakir Bey de köylünün pasifliğinden yararlanmayı düşünenler arasındadır. Bu nedenle de köylüyü uyandıran ve uyaran Zeki Nejad'a öfkelenmektedir. Yaptıklarını da haklı göstermek için olanların, köylünün kaderi olduğunu, ölmelerinin gerekliliğini ifade etmektedir. Ona göre köylü, eline vurup ekmeğini alabileceği insanlardır.

Şakir Bey'den parasını alamayan ve onun tarım politikası yüzünden ölen köylü, onun konağını basarak mallarını yağmalar. Köylünün bu isyan hareketi, bir tür burjuva despotizmine yapılan bir tepkidir. Dağdan inerek köyde yaşamaya başlayan İnce Memed'e bu olay tekrar dağa çıkması için bir ilham kaynağı olur.

Eserin odak figürü, İnce Memed'dir. Eserde, İnce Memed'in yaşamının ortaya koyuluşu incelendiğinde bu figürün, ağanın egemenliği altında yaşayan köylü sınıfının temsilcisi olarak ele alındığı anlaşılır. Memed, çok küçük yaşta babasını kaybetmiş, çocukluğundan itibaren ağaların emrinde, onların topraklarında işçi olarak çalışmıştır. Yazar, egemen güçlerin baskısıyla bireyin her türlü haksızlığa ve sömürüye boyun eğişini İnce Memed ile yansıtır.

İnce Memed'in haksıza ve haksızlığa karşı olan mücadelesi, köylü halk tarafından destek görülür ve İnce Memed; sevilir, sayılır ve baş üstünde tutularak efsaneleştirilir. Köylünün İnce Memed'e verdikleri bu destek, onları ötekileştiren eşraf takımı tarafından kabullenilemez bir durumdur. Şehir kültürünü yansıtan Eşraf kesimine göre İnce Memed efsanesi yalandan ibarettir: "*Küllü yalan. Bilgisiz halkı kandırıyorlar, halk da bu katili evliya yapıp da başımıza koyuyor*"⁵¹⁶ cümlelerinden köylü "bilgisiz halk" olarak adlandırılmaktadır. Eşraf kesiminin köy halkına bakışı bu cümlelerde dile getirilmiştir. Ayrıca Arif Saim Bey, bir sohbet esnasında köy halkından yana tavır koyan Bayramoğlu'na "*O baldırı çıplakların bizim yanımızda hiçbir kıymeti yok*"⁵¹⁷ diye bağırarak aşağılaması milletvekili olup şehir kültürü almış birisinin köylüye bakışını yansıtmaktadır.

Köy halkını ötekileştirerek onların kin ve nefretlerini üzerine çektiklerini bilen Arif Saim Bey, her ne kadar köylüyü aşağı görse de köylünün gizil gücünden korkmaktadır. "*Bunlar bu halk bize öylesine bir kin duyuyor ki bir ayaklanırsa,*

⁵¹⁶Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 172.

⁵¹⁷Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 424.

şehirlerde taş üstünde taş, omuz üstünde baş kalmaz."⁵¹⁸ Hatta o kadar korkmaktadırlar ki, tarihteki ilk köle isyanı olan Spartaküs isyanı ile bağ kurmaktadır.

İnce Memed'in dağda jandarmalara, ağalara ve eşrafa karşı verdiği mücadele kasabayı ikiye ayırmıştır. Demirciler, marangozlar ve köylüler, gelen iyi haberlerle sevinmekte; ağalar ve eşraf takımı ise bu haberlerle üzülmemektedir.

İnce Memed'in yakın arkadaşı olan Ferhat Hoca, eşraf kesiminin köy halkına ötekileşme politikaları sonucu yaptığı zulmü dile getirerek eşraf kesimine bakışını dile getirir: "*Ama bin yıldır onlar bizimkileri böyle öldürdüler. Biz onların küçük bir köpeğini...*"⁵¹⁹ Ferhat Hoca, zulme karşı sessiz kalmaktan hoşlanmaz. Hatta köylüyü de tetikleyici bir rol oynar. Onlara sahip olduğu imamlık rütbesini de kullanarak yapılan zulümlere karşı koymak gerektiğini anlatır: "*Yılmış adam Allahın makbul kulu değildir. Yılmış, korkmuş, ükmüş insan kadar kötü bir mahlûk halketmemiştir yaradan. Dünyada cehennemden hiç çıkmayacak, ebedi yanacak bir yaratık, yılmış adamdır. Allahın en edna bir kulu korkmuş adamdır, korkmuş adam insanlığın yüz karasıdır.*"⁵²⁰

İmam olan bir kişinin olaya dinî açıdan bakması gayet normaldir. Dinine bağlı köy halkı da bu dilden büyük ölçüde anlamaktadır. Başka şekilde harekete geçirilemeyen mazlum köy insanı, dinî inançları söz konusu olunca işin ciddiyetini anlamaktadır.

Köylüyü tüm yönleriyle anlatan ve köy romanının üne kavuşmasını sağlayan üç Kemal'den (Orhan Kemal, Yaşar Kemal ve Kemal Tahir) biri olan Yaşar Kemal, **Kale Kapısı** (Kimsecik 2) adlı eserinde, işlediği cinayetten sonra dağa kaçan ve bir daha da hiç görülmeyen Salman'ın köye saldırdığı korkusunu ele alır.

Yaşar Kemal, köylü insanını şehirli karşısındaki durumunu tüm sâfiyetiyle ve bütün yönleriyle ele almaya çalışır. "*Gene de edebiyatımızda Türk insanını demiyeyim, kapitalizm öncesi dönemin belirli bir bölgede yaşayan Türk köylüsünü belli başlı nitelikleriyle betimleyen bir romancı vardır: Yaşar Kemal.*"⁵²¹

⁵¹⁸Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 406.

⁵¹⁹Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 282.

⁵²⁰Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 88.

⁵²¹F. Naci, *Yaşar Kemal'in Romancılığı*, s. 7.

Olay örgüsünün dinamizm noktası, İsmail Ağa ve ailesinin Van'dan göçüp Çukurova'ya yerleşmesiyle başlar. Serinin ikinci kitabı olan Kale Kapı'sı da yerleşik düzene geçip zenginleşen İsmail Ağa'nın üvey evladı Salman tarafından öldürülmesiyle başlar ve bu cinayetin köylüler üzerindeki etkisi mitoslarla da desteklenerek anlatılır. İsmail Ağa'nın köyde yaşadığı mekân bir konaktır ve bu durum, köylü ile İsmail Ağa arasına bir nebze de olsa sınıfsal bir statü farkı koymaktadır. Hatta sadece konağa sahip değillerdir. Çukurova'da bulunmaz derecede güzel olan atlara ve faytonlara sahiptirler. *“Bu anlarda duyduğu tadı Mustafa başka hiçbir şeyde duyamıyordu. Bu kasabada yalnız, yalnız onun böyle bir arabası, onun böyle bir kır Arap atları vardı, yeterli bulut gibi ışıldayan, dalgalanan.”*⁵²²

İsmail Ağa, ağa olduğu için şehirlinin köye yansımış sistemi olan “ağa”lık statüsünü köylü farkında olmadan kabullenir ve saygı duyar. Şehirdeki burjuvazinin yansıması köyde feodal bir sistem olarak kendini gösterir. Ancak İsmail Ağa diğer ağalar gibi köylüye zulmetmez ve köylüyü sever. Bu durum sonucu da köylü İsmail Ağa'nın ölümüne üzüldür ve ağıtlar yakar.

Salman'ın cinayetleri neticesi köye gelen kumandan, doktor, savcı köylüyü aşağılar ve hakir görür. *“Size bu devletin kim olduğunu öğreteceğim. Bu memlekette devlete karşı kimse başkaldıramayacak”*⁵²³ sözleriyle kumandan köylüyü yargısız infaz eder. Şehirli ve aydın kesim karşısında köylü sesini çıkaramaz. Hiçbir şeyden haberleri olmadıkları halde jandarmaların işkence yapmasıyla işlemedikleri suçu acıdan kurtulmak için itiraf ederler. *“Köylü her zaman, her yerde, her durumda suçluydu. Onlar analarından suçlu doğmuşlardı ve Karacanın çığlıkları geliyordu aşağıdan”*⁵²⁴

Tarik Dursun K.'nin **Kurşun Ata Ata Biter** eserinde toprak zengini Kasım Ağa, sınır kasabasında yaşadığı için ağalığını, kaçakçılık yaparak ve çok az ücretle canlarını tehlikeye atan insanlara kaçakçılık yaptırarak sürdürmektedir.

Kasım Ağa, köylünün mecburiyetinden yararlanmaktadır. Çünkü köylünün elinden coğrafi şartların elverişsizliği nedeniyle kaçakçılıktan başka iş gelmez.

⁵²²Yaşar Kemal, *Kale Kapısı*, İstanbul 1991, s. 120

⁵²³Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 132.

⁵²⁴Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 143.

“Kaçakçılık yapmasında n’apsın? Ekilecek toprağı mı var?”⁵²⁵ Köylünün hakkını gasp eden Kasım Ağa, iki genç tarafından ahalinin gözü önünde öldürülür.

Eserin diğer kahramanlarından olan Gazel’in ise tek hayali bir tarafı göle bir tarafı da denize bakan büyükşehirde bir eve yerleşmektir. Çünkü o da köy hayatından bıkmış bir kişilik sergiler. Ancak kocası Üzer tarafından sık sık uyarılmaktadır. Çünkü Üzer, şehir hayatından korkmaktadır. “Ucu bucağı yokmuş, adam kaybolursa bir elinden tutanı olmazmış. Herkes canının derdine düşmüş orda”⁵²⁶ cümlelerinden köylünün şehirliye bakışı anlatılmaktadır.

Orhan Pamuk’un **Cevdet Bey ve Oğulları** eserinde ise Kerim Naci Bey isminde toprak Ağası dikkat çekmektedir. Köylünün ona hayran olması ve saygıda kusur etmemesi köylünün korkusundan değil, sevgisinden ötürü bir davranış olarak kaynaklanmaktadır. Bu durum da “öteki” görmenin bir başka versiyonudur. Çünkü köylü kendi ezilmişliğini ve hükmen mağlup olduğunu kabul ederek pasifize edilmiştir.

Bu durumu Ömer, kabullenemez ve köylünün inancını ve değerlerini aşağılar. Çünkü Kerim Naci Bey’i kıskanmaktadır. O da hayattaki hedeflerine ulaşamayınca Kerim Naci Bey gibi toprak ağası olur. Refik’in ifadelerinden Kerim Naci Bey, tasvir edilir: “Kerim Naci Bey’i tanıdım. Atı ile geziyordu. Söylendiği kadar var. Neredeyse atına binmiş Napolyon.”⁵²⁷

Refik ise can sıkıntısını gidermek için gittiği Ömer’in yanına, yararlı olabilmek adına inkılâpların Türkiye’de sistemli bir şekilde oturtulması için “Köy Kalkındırma Projesi” adında bir çalışma hazırlar. Cumhuriyet rejiminin eğitim politikalarından olan “Köy Enstitüleri”nin temelini bu proje oluşturur. Ancak o zaman yönetiminin, halkı cahil görüp halktan bir şey beklememesi gibi önyargılarından dolayı Refik’in projesi sadece kitap olarak basılır ve daha ileri uygulamalara gidemez. İnkılâpları yürüten yönetimin teşkilat müdürü olan Süleyman Ayçelik “Bu köylüler neyin, kimlerin kendilerinin iyiliğini istediğini bilmiyorlar.”⁵²⁸ diyerek köylüyü cahil görmektedir. Çalışmanın uygulamaya geçirilmemesinin nedeni ise Refik ile statükonun farklı düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü statüko, devletçilik ilkesinin gereği olarak

⁵²⁵ T. Dursun K., *Kurşun Ata Ata Biter*, Ankara 1996, s. 25.

⁵²⁶ T. Dursun K., *a.g.e.*, s.57.

⁵²⁷ O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 288.

⁵²⁸ O. Pamuk, *a.g.e.*, s.405.

her şeyin devlet eliyle ve gerektiğinde zor kullanmaya mecbur olarak yapılması gerektiğine inanmaktadır. “*Peki, nasıl olur? Halkı sopalayarak aydınlığı getirmek nasıl olur?*”⁵²⁹

Sevinç Çokum’un **Hilal Görününce** romanında köylü insan tipi içinde var olan ovalı - dağlı olarak ötekileşme yapılmaktadır. At satın almak için pazara giden Nizam Dede ile satıcı arasındaki konuşma bu öteki durumunu ispat eder: “ – *Sözümün eri olmadığımı düşünmüşüm. Yanılmışım. – Bozkırlılar mert olur. Sözümüz, sözdür. – Ayırma şimdi bizi. Yukarısı, aşağısı diye ayırma.*”⁵³⁰ Satıcının ise bu ötekileştirmeye karşı tepkisi vardır.

Köy romanının duayenlerinden olan Yaşar Kemal **Hüyükteki Nar Ağacı** adlı romanında Çukurova’daki köylü gerçeğini gözler önüne sermektedir. Romanda makineleşmenin getirdiği işsizlik sorunu önemli yer tutar. Traktörün iş hayatında önemle yer edinmesi sonucu ırgatlara iş imkânı sunulamaz ve Çukurova halkı, yoksulluğa terk edilir. Bundan dolayı da halk, umutlarını bâtil inançlara bağlar.

Açlıktan çaresizlik içinde kalan köylü, Çukurova’ya gidip iş bulma umuduyla hayatlarını sürdürmek istemektedirler. Romanın başında Çukurova’ya gideceğini söyleyen Mehmet ve ona karşı çıkan karısıyla karşılaşılır. Karısı, ürün ekip de verim alamadığı boş tarlanın başında yakınıp durmaktadır. Evlerinde un, tuz gibi temel gıda maddeleri bile tükenmiştir. Mehmet’in karısı çırpınışlarını sürdürerek bu çaresizlik karşısında şöyle der: “*Git Çukurova’ya. Biderin tümü çürümüş. Biz on güne kadar ne yiyelim? Tuz kalmadı. Undan geçtik, tuz kalmadı. On güne kadar ne yiyelim? Biderin tümü çürümüş...*”⁵³¹

Ancak Çukurova da bin beterdir. Sineğiyle, sıtmasıyla insanın kanını emer. Ama “*denize düşen, yılan sarılır*” misali çıkmaza girmiş bu insanlar için yapılabilecek başka alternatif de yoktur. Günlerce köy köy, tarla tarla dolaşırlar ama ufak tefek işler kendilerine bulurlar. Makinenin çalışma hayatına girişiyle artık ırgatlara ihtiyaç kalmamıştır. Yalnız makinenin çalışmadığı bir iki engebeli tarlada ufak tefek geçici işler bulurlar. Onlara bu işleri sağlayanlar da ağanın işçisi olup fazla bir maddi gücü

⁵²⁹ O. Pamuk, *a.g.e.*, s.387.

⁵³⁰ Sevinç Çokum, *Hilal Görününce*, İstanbul 1985, s. 29.

⁵³¹ Yaşar Kemal, *Hüyükteki Nar Ağacı*, İstanbul 2011, s.8.

olmayan orta halli insanlardır. Onlar henüz vicdanî değerlerini yitirmemiş, insanî yönleri tam kaybolmamış insanlardır.

Makinenin tarım hayatında işleri kolaylaştırması, Çukurova’da insanın değerini yitirmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda toprak sahipleri olan ağaların gözünde bu meta daha da yücelerek köylü, dağlı ve ırgat kesimine bakış daha da alçaltıcı seviyede olmuştur. Mehmet’in ablası konumundaki çiftlikte çalışan akrabası, makineleşmeden önce Mehmet’e iş bulurken ve onun karnını doyururken, çiftliğe traktörlerin ve makinelerin gelmesiyle ablasının gözü kimseyi görmez ve ırgatları işten çıkartır. Hatta traktörü her gün yıkayarak yanında bile yatmaktadır. Yüzyıllardır toprak sürerek insanın geçimine yardım eden sarı öküzün makinenin gelişine kurban edilmesi şehirleşme teknolojisinin köy emeği karşısındaki galibiyetini göstermektedir. *“Ağa onu getirdiği gün sarı öküzlen mor öküzü tekerleğinin dibinde kurban kesti. Kanını tekerin dibine akıttı. Yaa, sarı öküzü kurban etti makinaya.”*⁵³²

İnsanlar, makinenin üstünlüğünü ve kendi yetersizliğini çoktan kabullenmişlerdir. *“Bu var ya, hem biçer hem döver, hem çuvala doldurur verir eline. İş kalmadı gayrı. Irgadın bini gelip bini gidiyor her gün.”*⁵³³

Romanda köylü - şehirli çatışmasının bir benzeri Ağa – Irgat/Köylü çatışması olarak verilir. Makinelerin gelmesiyle Ağalar, yanında çalıştırdıkları ırgatları kovarlar. Hatta Mehmet ve arkadaşları iş aramak için köy köy gezerken bir ağa ile karşılaşır ve ağa onları makinenin üstünlüğünü nazara vererek aşağılar ve Âşık Ali’nin Dadaloğlu’nun soyundan gelmesi ile de dalga geçer. *“Ulan yaşasın şu traktör, şu biçerdöver! Ulan ağız kokusunu çekmiyoruz artık bu soylu Beyefendilerin! (...) Bunları atın köyden, hemen şimdi. Bu gece evlerimizi soyarlar da haberimiz olmaz.”*⁵³⁴

Yanlarına aldıkları Memet çocuğun, ağasının dayaklarından kurtulmak ve Çukurova’da bir iş bulup para kazanarak kendine öküz almak tek hayalidir ve Memet çocuk, bu niyetle bu gruba katılmıştır. Sadece ağalar değil, hali vakti yerinde olan güçlü insanların hepsi yozlaşmıştır. Onlar da makinelerle birlikte makineleşmişlerdir. Onlar, çok susadıkları bir anda su isteyecek birini bile bulamazlar. Sonra tarlada çalışan bir

⁵³²Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 20.

⁵³³Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 20.

⁵³⁴Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 64.

zavallıdan su isteyip şunları söylerler: “Yandık da şu makine sürenlerin yanına varıp da bir su isteyemedik. Onlar bir başka türlü adam gibime geliyor. Hor bakıyorlar bize.”⁵³⁵

Aynı zamanda eserde Alevi- Sünni ayrılığının Çukurova’da sosyal olarak iz düşümünü gösteren obalı(dağlı)–ovalı(köylü) farklılığı ve ötekileşmesi de dile getirilmektedir. Çünkü Çukurova’nın dağlarında yaşayan Alevî inançlı Türkmenlerle, Sünnî mezhepli köylüler arasında farklılaşma söz konusudur. “Ancak din içerisinde birbirlerinden farklılaşan grupların ortaya çıkması aynı zamanda bunların birbirleriyle çatışmasını da beraberinde getirmektedir; çünkü ister din, ister mezhep, isterse cemaat seviyesinde olsun, her inanç grubu hakikati bizzat kendilerinin temsil ettiğini iddia ederek ötekileri şu ya da bu şekilde dışlamaya başlar. Bu süreçte etnosantrik eğilimler kendisini daha çok hissettirdiği için “öteki” olarak algılanan alt dini gruplar “dinden çıkmakla”, “sapkın”, “sapık” ve “kötü” olmakla suçlanır.”⁵³⁶

Aynı zamanda bu konuda araştırma yapanlardan biri olan Asım Yapıcı “Sünnilik-Alevilik arasında yaşanan gerilimler, söz konusu bu grupların aynı ya da yakın coğrafyalarda; ama hem birbirlerinin kimliğini tehdit eden iddialarla ortaya çıkmalarından hem de kıt kaynaklara ulaşma hususunda birbirleriyle rekabet ve yarışma içerisinde bulunmalarından kaynaklanmaktadır.”⁵³⁷ ifadeleriyle de bu ötekileşmenin nedenleri üzerinde durmaktadır. Berna Moran ise bu farklılaşmanın tarih perspektifinden değerlendirerek “Osmanlılar, yazın yaylaklara kışın kışlaklara göç eden ve hayvancılıkla geçinen Yörükleri denetim altına alabilmek için toprağa yerleştirmeye uğraşmışlar, başka bir deyişle iskâna zorlamışlardır. Bu yüzden 1876’da Türkmenler başkaldırdı. Osmanlı ile savaştı ama yenildi. Yörükler Çukurova’yı doldurdular.”⁵³⁸ ifadelerini kullanmaktadır.

“Burası Çukurova. Mezarlarına almazlar bizi, dağlıları”⁵³⁹ ifadesi ötekileşmenin boyutunu göstermektedir. Mehmet ve arkadaşları, gittikleri bir köyde sıtmadan dolayı halsiz görünmektedirler. Köylülerin gözünde bu hallerinden dolayı da

⁵³⁵ Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 22.

⁵³⁶ Asım Yapıcı, “İçimizdeki Öteki: Kimlik Ve Ön Yargı Kıskaçında Alevi-Sünni İlişkileri”, *Dem Dergisi*, Yıl 2, S. 6, s. 52.

⁵³⁷ A. Yapıcı, *a.g.m.*, s. 55.

⁵³⁸ B. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* 3, s. 154.

⁵³⁹ Y. Kemal, *Hüyükteki Nar Ağacı*, s. 42.

aşağı görülmektedirler. “*Vay bu dağlılar da sıtmaya hiç dayanamazlar, biz burada yediden yetmişe sıtmadan, yangından, üşümeden geçtik de bana mısın demedik.*”⁵⁴⁰

Sonuç olarak sosyal bir varlık olan insanın kendi yaşamını devam ettirebilmesi için ekonomik koşullarını maksimum düzeyde tutmak istemesi ve rahat bir yaşam tarzı benimsemesi kaçınılmaz olacaktır. İnsan, kendi gücüyle ve gayretiyle ekonomik şartları etkilediği gibi içinde bulunduğu ekonomik koşullardan da etkilenmektedir. Bu etkinin de en önemlisi içinde bulunduğu mekân olmaktadır.

İnsanın içinde bulunduğu mekân, psikolojisini şekillendirdiği gibi psikanalitik gelişimine bağlı olarak kültürünü de şekillendirmektedir. Mekânsal olarak kültürunsurları, sosyolojik değişimlere paralel olarak değişim ve gelişim göstermektedir. Bu unsurlar ise insanlığın başlangıcından itibaren varlık sahasında bulunan şehir ve köy kültürleridir.

Bu iki kültür sahasında yaşayan insanlar, ekonomik ve bürokratik nedenlerden dolayı etkileşim içine girmişlerdir. Etkileşim içine giren insanlar da kültürel farklılığı algıladıkları için kültürel alanda birbirlerini ayrıştırmaya tâbi tutmaktadırlar. Bu ayrıştırmaya maruz kalan insanlara da “öteki” denmektedir. Sosyolojik ve kaçınılmaz bir olgu olan göç ile köylü insan tipi, şehir kültürünün temsilcisi olan şehirliyle karşılaşınca bu iki kültür tipi birbirlerine göre öteki konumuna geçmektedirler. Böylelikle göç ile birbirlerine öteki iki insan tipi ortaya çıkar: Beyaz Türkler (Şehirli) ve Kara Türkler (Köyden gelerek şehir kültürüne uyum sağlamaya çalışan ne şehirli ne köylü). Bu durum ötekileşmenin ekonomik boyutudur.

Ötekileşmenin bürokratik boyutu ise şehirde eğitim görerek şehir kültürü ile kimliğini oluşturan aydın zümrenin, devlet tarafından Anadolu’nun köylerine ve kasabalarına atanmasıdır. Tersine göç reaksiyonu sergileyen bu olayın resmî ismi devletin halka hizmetidir. Bu durumda köye giden şehirli, köy insanı ile karşılaşır ve her iki kesim de kültürlerini karşılaştırarak birbirlerine yabancı gözüyle bakarlar ve ötekileşirler.

Köy kültürü ve şehir kültürü arasında kalmışlığı gösteren ve her iki kültürün izlerini kendinde gösteren ağalık sistemi ise, köy halkının karşısında bir tavır alır. Böylelikle ağalık, köylü tarafından kin ve nefret duyulan bir “öteki” statüsü konumuna

⁵⁴⁰Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 45.

geçer. Ağa ise köylüyü aşağı ve cahil gördüğünden dolayı onu ezer ve “öteki” görür. Oysa kendisi de şehirli denen zümre tarafından köylü imajını temsil ettiğinden “öteki” görülür. Çünkü ağalık, arada kalmışlığın sembolüdür. Köylülerden fizikî şartlar (konak, araba, televizyon, telefon, tarla, para) açısından farklılık gösterse de şehirlilerin kültüründen yoksundur.

Para olgusu aslında her iki kültürü şekillendiren ve devam ettiren dinamik bir güç konumundadır. Çünkü köylüler, fakir oldukları için hep köylü kalarak o kültürle yaşamaktadır. Şehirli ve ağalar ise zengin oldukları için fakir gördükleri köylüleri öteki görmektedir. Bu bağlamda zengin – fakir denen bir ötekileşme, köylü – şehirli ötekileşmesinin dinamizmini sağlayan ötekileşmenin gizli gücüdür.

2.2.3. Aydın – Halk Arasındaki Çatışmadan Doğan Öteki Problemi

Her toplumda zihinsel faaliyetleri ile diğer insanlardan farklılaşan, okumuş, bilgili, düşünen ve eleştiren insanlar vardır. Bu tip insanlar yaşadıkları çağa, içinde yetiştikleri kültür–medeniyet çevresinin özelliklerine göre farklı sosyal sınıf ve kategorilerde bulunmuşlardır. Bu kişiler genellikle filozof, öğretmen, rahip, idareci, uzman... vb. sıfatlarla vazifelerini yerine getirmişlerdir. Bu kişiler, halk arasında “aydın kimliği” sergilemişlerdir. Doğu medeniyetinin temsilcilerinden olan Osmanlı kültüründe “münevver” olarak ifade edilen bu kavram, Batı kültüründe “entelektüel” olarak terimleştirilir.

Doğu medeniyeti; aydını “münevver” kavramıyla nitelemesi, kelimenin köken olarak envâr (nurlar) kaynaklı olduğunu göstermektedir. Nur kaynaklı olan kalbi, odak noktası alan Doğu Medeniyeti; bireyin aydınlanmasının soyutsal ve metafizik düşüncesine yön veren ve manevî dinamizmin merkezi olan kalpten başlatılması zorunluluğuna inanır. Batı medeniyeti ise “entelektüel” kavramıyla “intelligence”(akıl/zekâ) kelimesinden hareketle “aydın” tipini tanımlamaya çalışmaktadır. Akıllı temsil eden ve akılcılığı savunan Batı Medeniyeti’nin kavramı bu şekilde tanımlaması “aydın” kavramı üzerine medeniyetlerin de farklı misyon yüklediklerini göstermektedir.

Buna bağlı olarak her toplum, tarihin her döneminde kendi kültür ve geleneğine bağlı olarak ihtiyacı olan aydın tipini oluşturmuştur. Zamanla toplumun ihtiyaç paradigmasında değişiklik meydana geldiği için de aydınlar, bu değişikliğe paralel

olarak çelişik rolleri üstlenmişlerdir. Bu rolleri ile hem toplumları dönüştürmüşler hem de bu dönüşümleri ile aydın zümresi toplumun yapısına göre farklı sosyolojik mevkilerde bulunmuşlardır. Aydın kavramına aydın kişilerin bakış açıları da farklı olmuştur. Cemil Meriç, çağlara göre aydınların baskın karakteristiklerini belirlemeye çalışmış ve aydınların, 16. yüzyılda hümanist, 17. yüzyılda dinsiz yani liberten, 18. yüzyılda ideolog olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴¹

Aydının eylem boyutuna değinen Şerif Mardin ise 17. yüzyılın entelektüelini “*fikir üretme misyonu olmayan, akıl ve idrakte bağlantılı manasına intellektüalis*” olarak nitelendirir. A. Camus de “*gerçek entelektüel özgül bir kişiliği ifade eden bir rolü yerine getirmez. O zihni ile kendini gözleyen kişidir*” diyerek entelektüelin bireyselliğine vurgu yapar.⁵⁴²

Aydın kavramına tarihî perspektiften bakan Kemal K. Karpat ise “*Geçmişte eğitimin büyük bir bölümünün dinî olduğu dönemlerde, eğitim görmüş olan kimseleri tanımlamak için kullanılan terimler âlim, mütebahhir, mütefekkir. Yeni okullara gidenlere ise münevver (Arapça nur –ışık- kökünden nurlanmış, aydınlanmış) deniyordu. Modern Türkler aydın demektedir ki, bu da aynı anlama gelir ve daha çok din çevresinde dönen eski ilim kavramından bir kopuşu ve dünya işlerine ve entelektüel uğraşlara daha uygun görünen müspet ilim kavramına girişi simgeler*”⁵⁴³ diyerek aydın kavramını tarif etmektedir.

Ancak, 19. yüzyıl başlarından itibaren, sanayileşme, kentleşme, sosyal ve siyasal değişimler, bilim, felsefe, sanat alanındaki yenilikler entelektüel birikimi farklılaştırmıştır. Bu süreçlerin sonucunda özellikle modern toplumlarda aydın kavramı çerçevesinde ifade edilen bir sosyal kategori oluşmuştur. Bu sosyal kategoriye bağlı olarak değerlendirilebilecek toplumsal işlevi ve misyonu ile halktan ayrı bir zümre oluşmuştur. Bu zümre, toplumları etkileme ve değiştirme yönünden önemli işlevler yüklenmiş ve toplumsal yapının vazgeçilmez parçası durumuna gelmişlerdir.

Tarih içerisinde ve sosyolojik gelişim düzleminde toplumun (halkın) ve aydınların birbirini algılayışı, eleştiriden öte birbirlerini karşılıklı suçlama niteliğinde

⁵⁴¹ Mehmet Sevgili, *Oğuz Atay ve Alev Alatlının Romanlarında Aydın ve Yabancılaşma Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin 2006. S. 15.

⁵⁴² M. Sevgili, *a.g.t.* 17.

⁵⁴³ Kemal K. Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul 2010, s.179.

olagelmıştır. Aydınlar, halkı daha çok adam olmamakla suçlarken, halk da aydınlara olan eleştirisini yetiştirildikleri kültüre ihanet, halktan kopukluk, fildişi kulelerde yaşamak gibi olumsuzluk ifade eden kavramlarla nitelendirmişlerdir. Böylelikle aydın ve ötekileşme problemi denilebilecek sosyo- patolojik bir durum ortaya çıkmıştır. Toplumun nabzını kendinde yansıtan romanlar da bu patolojik durumlara kayıtsız kalamamaktadır.

Problemin sorun olup toplumsal çıkmazlara neden olması, o toplumun gelişiminde meydana gelen sosyal değişim ile paralellik göstermektedir. Çünkü bütün toplumlar dinamikleri ve sonuçları farklı olmakla birlikte değişmektedir. Bu değişim sürecinde her toplum, belirli karakteristik özelliklerini yitirir ve yeni unsurlarla yeniden şekillenir. Batı toplumları Ortaçağ Skolastisizmini, Aydınlanma ve Rönesans'ı yaşayarak aşarken böyle bir değişim süreci yaşamıştır.⁵⁴⁴ Aynı süreç Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma sürecinde yaşadığı hızlı kültür değişimlerinde de kendini göstermiştir. Her sosyal değişim, çağın özelliğine göre değişime kaynaklık eden birbirinden oldukça farklı olguların etkisiyle gerçekleşmektedir. 20. yüzyılın başında sanayileşme olgusu değişimin itici ve dinamik gücünü oluştururken, günümüzdeki küreselleşme olgusu, bütün toplumların olumlu – olumsuz değişiminde temel faktör olarak görülmektedir.

Aynı zamanda Aydınlar yaşadıkları toplumların kültürünü ve sosyal yapısını en iyi anlamlandırabilen kişiler oldukları için toplumun aydından temel beklentisi, sorunları tespit etmek ve sorunlara çözüm önerileri getirmektir. Bu beklentinin karşılanamaması sürecinde de önyargılardan kaynaklı ötekileştirme sorunsalı gün yüzüne çıkmaktadır.

Türk aydınınının kökenini, ekonomik ve siyasi sistemin temelden değişmeye başladığı 17. yüzyıl başlarına kadar götürmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde, devletin içinde olan ve devletten geçinen aydınlar; bilgilerini, devlet düzenini yeniden kurgulamak ve hayata geçirmek için kullanmışlardır. Çünkü Batı'nın Rönesans ve Reform hareketleri ile üstünlüğü kabul edilmiş ve Türk aydını da bu hareketliliğin yansımalarını devlet düzenine ve halka kabul ettirmek istemişlerdir.

⁵⁴⁴ Mahmut Özfidaner, *Kentleşme ve Toplumsal Değişme Yatağan Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla 2007, s. 67.

Türk aydını, bu istekle birlikte fonksiyoner ve misyoner kimliğe bürünmüştür. Ayrıca Türk aydını, bu kimliğinden dolayı kendini ve eylemini kutsal ve dinsel görmeye başlamıştır. Tanzimat'la birlikte Batı'yı keşfeden Türk aydını, gelenekselliğin taşıyıcısı olan halk kitleleri ile değişime uğramış fikirleri arasında çatışma başlatmıştır. Çünkü yüzyıllar boyu Doğu kültür dünyasının değer yargıları ile beslenen Türk toplumu, Batı ile karşılaşması ve Batı medeniyetini yakından tanınması sonucu birtakım sıkıntı ve çelişkileri kendi kültür bünyesinde yaşamıştır. Cemil Meriç ise bu sıkıntı ve çelişkileri “*şuur burkulması*”⁵⁴⁵ olarak ifade etmektedir.

Hilmi Yavuz'a göre ise Türkiye'de Batılılaşmanın tarihi, insanların birbirlerini “öteki” olarak işaretlemeleri ile başlamaktadır. “*Kendisini ‘modernleşmiş’, ‘Avrupalılaşmış’, ‘Batılılaşmış’ sayan bir kısım insanımız, modernleşmeye direnen ya da geleneksel kimliğini öne çıkararak bir kısım insanımızı “öteki” saymaya başlamıştır. Bu “öteki”ler ‘geri kafalı’, ‘ilkel’ ve ‘pis’ tirler!*”⁵⁴⁶

Batılılaşma hareketinin etkisinde kültür ikiliği ve değer çatışmaları şeklinde ortaya çıkan Aydınlanma meselesi, roman, tiyatro vs. gibi yeni edebî türler sayesinde ve özellikle Türk romanının ilk örneklerini verdiği Tanzimat döneminden başlayarak pek çok esere konu olmuştur. Mesela, Ahmet Mithat Efendi, bütün edebî faaliyetlerini halkı eğitmek ve bilinçlendirmek üzere kaleme almıştır. Böylelikle aydınlar, devletin içinde olduğundan, egemen ideoloji içinde halkı kurtarma misyonunu yüklenmişlerdir. Halk için neyin iyi, neyin kötü olacağına karar verme hakkını devletin gücüyle kendinde gören Türk aydını, halkı hep himaye ve vesâyet altında tutulması gereken bir kitle olarak gördüğü için öteki görme ve ötekileştirme faaliyeti kaçınılmaz olmuştur.

Halkın kültür geleneğine uymayan ve halkın talebi olmadan halka rağmen yapılmaya çalışılan kültürel modernizasyon girişimlerine halkın ilgisiz kalması, Türk aydını günümüzde de izleri görülen yetersizlik psikolojisine sürüklemiştir. Türk aydını, her ne kadar sınıfsal bir kategori olarak görünse de kökeni geleneğe ve halka dayanır. Bir yanda Batı bir yanda İslâm kültürüyle beslenen Türk aydını, yaşadığı kültür ikiliğinden dolayı hem aydını olduğu ve sorumluluğunu üstlendiği halkla, hem içinde yetiştiği kültürle hem de kendisiyle çatışma içine sürüklenmiştir.

⁵⁴⁵ Cafer Vayni, *Cemil Meriç*, Ankara 2002, s. 59.

⁵⁴⁶ H. Yavuz, *a.g.e.*, s. 169.

Bununla birlikte Batılılaşmayla hayata geçirilecek olan yenedünya düzeninde arayış içerisinde bulunan Türk aydını, mutlak model olarak Avrupâi aydını kendine rehber seçmiştir. Kaynak tamamıyla Batı olarak görüldüğünden birebir taklitçilik sonucu da yenileşmenin yanlış anlaşılmasıyla züppe tipler meydana çıkmıştır. Felâton Bey ve Rakım Efendi şahısları üzerinden aydınlanmanın nasıl olması gerektiği konusunda Ahmet Mithat Efendi okuyucularına ipuçları vermektedir. *“Doğruyu bulmuş aydın, hem batının hem doğunun üstün özelliklerini kendisinde bulundururken yanlışla yönelen aydın sadece batının dış şekille ilgili özelliklerini alır ki bu aydın tipi ‘alafranga’ adı altında romanımızda işlenmiştir.”*⁵⁴⁷

Tanzimatla birlikte yüzünü tamamıyla Batı’ya çeviren Tanzimat aydını, modernleşmek istemektedir. Fakat bu tarz modernleşme, asıl kaynağı olan Batılı toplumlardaki gelişme sürecinin aksine bir duruma neden olmaktadır. Batı’da toplumun iç dinamiklerinin etkisiyle aşağıdan yukarıya doğru bir gelişme şeklinde görülen modernleşme, Batı dışı toplumlarda yukarıdan aşağıya bir zorlama şeklinde görülünce; doğal olarak üst ve alt tabaka arasında bir ikiliğe, aydın halk ayrılığına ve bir yabancılaşmaya yol açılmıştır.⁵⁴⁸

Tanzimatla birlikte Doğu-Batı medeniyetleri arasında sentez kurması beklenen aydın, Servet-i Fünûn ile beraber kendi dünyasına çekilmiştir. Meşrutiyetle birlikte siyasal düşünce ve sosyal meselelere yönelmekteki ifade biçimi özgürleşen aydın tipi, perspektif olarak çeşitlenmiştir. Cumhuriyet ile birlikte Osmanlı düzeninden kopuş aydınların da yapı ve işlevini değiştirmiştir. Oluşan yenedünya düzeninin tüm sosyolojik, psikolojik ve ontolojik yapılarına uyum göstermeye çalışan aydınlar, ilk zamanlar entegre sorunları yaşasalar da tarihin dönüşüm seyrinde kendilerini toparlamaya çalışmışlardır. Bu toparlanma sürecinde kültürel anlamda yerelliğin etkilerinden kurtulamayan Türk aydınları, evrensel düşüncenin yapılanmasını kendi fikir dünyalarına kurmakta zorluk çekmişlerdir. Bu zorluğun nedeni ise kültürel belirsizliğin neden olduğu psikolojik çatışmadır.

Çatışmanın belirginliği ise Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde kendini hissettirmektedir. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde romancıların en çok işlediği konular arasında yine bu *“Türk Sosyal Hayatında Aydınlanma”* dikkat çekmeye başlar.

⁵⁴⁷ Yunus Balcı, “Türk Romanında Aydın Sorunu”, *Türk Romanı Özel Sayısı, Hece* S. 65/66/67, 2002, s.288.

⁵⁴⁸ Y. Balcı, a.g.m., s.87-96

Nitekim Berna Moran bu konuda 1950'lere kadar olan süreç içinde Türk romanının ana sorunsalının bu tema olduğunu dile getirir. Ayrıca O, “Özellikle devrim sancılarının çekildiği, ideolojik kavgaların yapıldığı çalkantılı dönemlerde yazarlar bu değer kargaşalığı karşısında çarpışan ideolojileri tartmak, sorguya çekmek ve kendi tutumlarını ortaya koymak gereğini duyarlar”⁵⁴⁹ diyerek Türk romancılarının bu konuda gösterdikleri ilgi ve hassasiyete dikkat çekmeye çalışmıştır.

Aynı zamanda Cumhuriyetle birlikte Tanzimat'daki gibi tek tipteki bir aydın duruşu ile karşılaşılır. Çünkü bu aydınların amacı, aydınlanmaktan ziyade inkılâplar aracılığıyla halkı aydınlatmak olduğundan aksiyoner bir kişiliğe bürünen aydınlar, bu uğurda hayatlarını feda etmekten kaçınmazlar. Necdet Subaşı ise yaptığı araştırma sonucu şu cümleleri söyler: “Modern toplumlarda entelektüel olarak adlandırılan aydınlara yüklenen misyon, onun zihinsel faaliyetleri ile sınırlı iken; gelişmekte olan ülkelerde aydınlara bunların yanında dava adamı olmak, toplumu dönüştürmek, halka öncü olmak gibi eylemlilikler de yüklenmiştir.”⁵⁵⁰ Yeni kurulan Cumhuriyet hükümetinin programlarından olan Köy Enstitüleri Projesi ile aydınların halka yaklaşması sağlanmış ve halktan aydın çıkarmak amaçlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilerlemesiyle birlikte aydınlarda Meşrutiyet'deki gibi çeşitlilik göze çarpar. İnkılâpçı pozitivist ve aksiyoner aydın tipinin karşısına 1946'lı yıllarla beraber geleneğe bağlı ama Batı'yı da anlamaya çalışan aydın tipi çıkartılır. Tanzimat'dan günümüze kadarki dönemde farklı aydın tipleri sergilenmiştir.

Türk aydınının tipolojik seyrine bakıldığında bir önceki dönemin tecrübelerinden yararlanan aydın tipi yerine bir öncekinin eksikliğini gösterip yeni bir toplum modeli oluşturmak isteyen aydın modeli ile karşılaşılır. Yunus Balcı, aydın modelleşmesi üzerine şu tespitte bulunmaktadır: “Dolayısıyla bir aydın tipinin temellendirilmesi sağlanmadan bir başkası devreye girdiğinden sürekli prototip seviyesinde kalan aydınlar ortaya çıkar.”⁵⁵¹

Türk aydınınının halk ile olan etkileşimi, daha çok aydınların ve halkın birbirlerini karşılıklı suçlayıcı nitelermelerle gündeme gelmiştir. Halk; aydınları, halktan kopuk olmak, sırça sarayında oturmak, fildişi kulelerde yaşamak ile suçlarken, aydınlar da

⁵⁴⁹ B. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, s.24.

⁵⁵⁰ Necdet, Subaşı, *Türk Aydınının Din Anlayışı*, İstanbul 1996, s. 147.

⁵⁵¹ Y. Balcı, “Türk Romanında Aydın Sorunu”, a.g.m., s. 298.

genellikle halkı, sürü gibi olmak, aydınları anlamamak ve köylülükle suçlamışlardır. Bu suçlamaların en büyük ve önemli nedenleri de aydınların yetişme tarzıdır. Bu yetişme tarzından kaynaklanan kültür ikiliği ve Batı düşkünlüğü de aydınların halkla bütünleşmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır.

Halkla bütünleşemeyen aydın, bu engelle birlikte sosyolojik bir ötekileştirme mecburiyetine gitmiştir. Çünkü bu ötekileştirmede beklentilerde farklılık göze çarpmaktadır. Aydın'ın halktan, halkın da aydından beklediği oluşum değerleri, çatışma unsurunu ortaya çıkarmaktadır. Halkın aydından beklentileri ile aydınların paradigmaları arasındaki uçurum, halkı kurtarma, halka inme gibi yaklaşımlarla daha da derinleşmektedir. Beşir Ayvazoğlu "*Osmanlı münevveri devleti kurtarmak istiyordu, Cumhuriyet aydını ise artık halkı kurtarmak istemektedir. Aydın, kendini kurtulmuş sanıyor; bunun için 'halkı kurtarma' bir ahlak sorunu gibi geliyor ona, toplumsal bir görev gibi, halka bir borç ödeme gibi algıladığı*"⁵⁵² görüşündedir.

Aydın ile halk arasında toplumsal normlarda uyumun olamaması, öteki görmeyi de beraberinde getirir. Çünkü toplumsal uyum, toplum bireyleri arasındaki uyuma bağlıdır. Sosyolog Durkheim'in toplumsal uyum yasasına göre bir toplumun üyeleri arasındaki benzerlik ne kadar yüksekse orada toplumsal uyum da o ölçüde yüksek düzeydedir. Ayrıca bir toplumun üyeleri arasındaki toplumsal uyum düzeyi ne kadar yüksekse bu üyelerin norm dışı davranışlara karşı dirençleri de o ölçüde yüksek olmaktadır. Ötekileştirmenin etkisini de toplumsal uyum düzeyinin yüksek olma koşulu azaltmaktadır.⁵⁵³

Tanzimat'dan günümüze kadar ilim ve modern toplumsal norm taşıyıcıları olarak görülen aydınların elbette ki yüzyıllardır geleneklerine ve toprağa bağlı halk kesimi ile fikir çatışmasında olmaları da kaçınılmaz olacaktır. Çünkü halk, modern olamadığı için aydınlar tarafından eleştirinin de ötesinde suçlanmaktadır. Çatışma zemini üzerine kurgulanan romanlar da muhakkak ki bu öteki algılamasını Tanzimattan günümüze işleyecektir.

Orhan Pamuk'un **Sessiz Ev** eserindeki toplum mühendisliğini savunarak aydın kişiliği sergileyen Doktor Selahattin Darvinoğlu ile karşılaşılır. Tanzimat döneminden başlayarak Meşrutiyet'e kadar ki aydın tipinin tüm özelliklerini kişiliğinde yansıtan

⁵⁵² Beşir Ayvazoğlu, "Gelenek ve Değişme", *Türkiye Günlüğü*, S. 25/Kış, s.55.

⁵⁵³ Lütfi Bergen, "İçtimai Değişim ve Çatışma Kültürü", *Değirmen Dergisi*, S. 21, s. 67.

Doktor Selahattin, hazırlayacağı 48 ciltlik ansiklopedi ile Doğu'nun karanlığında kalmış halkı Batı'dan getireceği ışıkla aydınlatmak istemektedir.

Doktor Selahattin, Osmanlı aydınlanmasına materyalizm ile uygarlık kazandırmak isteyen Doktor Abdullah Cevdet'in misyon açısından romanda yansıması gibidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından biri olan Tıbbîye mezunu Doktor Abdullah Cevdet, din olgusuna yaklaşımı ile öteki pozitivist-materyalist Osmanlı aydınlarından ayrılarak dine yeni bir yorum getirmeye çalışarak lâdinî bir kişilik sergilemiştir. Abdullah Cevdet'in, çıkardığı mecmûaya dinî terminolojiden ödünç aldığı "içtihad" ismini vermesi, kendisini materyalist modern bilimle İslâm'ı bütünleştirmeye ve bu şekilde İslâm âlemine yeni bir hayat vermeye çalışan bir "müctehid" olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁵⁴

Eserde de Doktor Selahattin, hazırladığı ansiklopedinin her konuda başvurulacak kaynak kitap ütösisini düşünerek kendisini bilimin tanrısı olarak görmektedir. Tarihsel görev olarak düşündüğü bu çalışmayı Doktor Selahattin, halka yakınlaşmak ister: "*Halkla temas etmek istiyorum, daha henüz pek fazla hastamız yok tabii, büyük bir şehirde değil, bu ücra deniz kıyısındayız.*"⁵⁵⁵ Doktor Selahattin'in ansiklopediyle hedeflediği, Doğunun zihinsel yapısını Batı'nın pozitivist bilimiyle değiştirmektir. Doktor Selahattin'in bilimsel heyecanı, pozitivistimin doğrularından güç almaktadır. "*Ansiklopedimi bitirince zaten Doğu'da söylenmesi gereken bütün temel düşünceler ve sözler bir anda söylenmiş olacak: O inanılmaz düşünce boşluğunu bir hamlede dolduracağım, hepsi şaşkına dönecek, Galata Köprüsü'nde gazeteci çocuklar ansiklopedimi satacak. Bankalar Caddesi karışacak, Sirkeci birbirine girecek, okuyanlar arasında intihar edenler çıkacak ve asıl önemlisi halk anlayacak beni, millet anlayacak! İşte o zaman döneceğim İstanbul'a, o büyük uyanış sırasında, o kargaşaya hâkim olmak için, o gün döneceğim!*"⁵⁵⁶

"*Ne zaman uyanacaklar dersin? Aptal bir huzurla uyuyor sersemler: Yalanların ahmak huzuruna gömülmüş, dünyanın kafalarındaki safsatalara ve ilkel hikâyelere uygun olduğuna inanmanın ilkel sevinciyle uyuyorlar. Elime sopa alıp kafalarına vura*

⁵⁵⁴ M. Balık, S. B. Uğurlu, a.g.m., s. 2314.

⁵⁵⁵ O. Pamuk, *Sessiz Ev*, s. 63.

⁵⁵⁶ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 100.

*vura uyandıracağım onları! Budalalar, sıyrılın bu yalanlardan, uyanın da görün!*⁵⁵⁷ cümleleri ile Doktor Selahattin'in üstlendiği aydın misyonu ile yetersiz gördüğü halkı eğitmeyi amaçladığı görülmektedir. Doktor Selahattin düşüncesi ile Abdullah Cevdet'in "*ilim havasının dinidir, din avamın ilmidir*" ifadesi aynı düşünsel düzlemde paralellik göstermektedir.

Doktor Selahattin, kendini geri kalmışlığına hükmettiği Doğu toplumlarını ansiklopedik bilgiyle uyandırma işine adar ve maddî ve manevî varlığını bu yolda seferber eder. Onun bir amacı da geleceğin İstanbul'u dediği "*Dinsiz Devleti*"⁵⁵⁸ ni oluşturmaktır. Doktor Selahattin, kendisiyle aynı yerde durmayanlar için sıklıkla kullandığı "budala", "ahmak", "aptal", "kandırılmışlar" sözcükleri ile halka hitap etmesi, onun tepeden inmececi bir zihniyete sahip olduğunu gösterir. Nitekim geleneği ve halkı temsil eden eşi Fatma ile aydınlanma ve aydınlatma stratejisi nedeniyle çatışmaktadır. Çünkü Fatma, eşinin hayatını verdiği çalışmayı "muhalif bilgi toplama" görenek hepsini yakmıştır.

Gittikçe radikalleşen ve içine kapandıkça sertleşen bir biçimde Avrupa'ya, özellikle de Avrupa menşeli siyasi özgürlüklere ve Aydınlanma Felsefesine hayranlığı artan Doktor Selahattin, Rousseau'yu, Voltaire'i dilinden düşürmez ve ansiklopedisinde onlardan ilham alır.

Sevinç Çokum'un **Gülyüzüm** eserinde aydın kesimden olduğu bilinen Reşit Bey ve Nurcan Hanım'ın yanına bakıcı olarak verilen küçük Ayşenaz, halk kültürünün tüm folklorik unsurlarını kişiliğinde barındırmaktadır. Bu barındırmasından dolayı da Ayşenaz, efendileri tarafından ötekileştirilmektedir.

Ayşenaz'a içinden kopup geldiği halk ve gelenekleri ile ilgili sorular soran Reşit Bey ve Nurcan Hanım, köyde kadınların nasıl vakit geçirdikleri, düğünlerin nasıl yapıldığı ve ölümün nasıl karşılandığı gibi konularda ondan bilgi alırlar. Ancak bu bilgileri, onların halk kesimini daha da aşağı görmelerine neden olur. "*Bir keresinde*

⁵⁵⁷O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 119.

⁵⁵⁸O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 24.

'Babam ruhunu teslim etti.' dedim de Reşit Bey çok kızdı. Ruh diye bir şey yokmuş. Onlar sadece gördüklerine inanırlarmış."⁵⁵⁹

Ayrıca Nurcan Hanım'ın ve Reşit Bey'in kültürel kimliğinin belirleyicilerinden olan türküleri dinlemeyip opera dinlemelerini karşılaştıran Ayşenaz, annesinin "*Şarkı, türkü açmazlar mı kızım?*" sorusuna "*Açmazlar. Açana da çok kızarlar.*"⁵⁶⁰ diye cevap vermesi, türkülerin temsil ettiği halk kültürünü Nurcan Hanım'ın ve Reşit Bey'in bir alt kültür unsuru olarak algılayarak halka, ötekileştikleri görülmektedir.

Bu konuda Ayvazoğlu "*Türk aydınları hala gelenek düşmanı. Hâkim oldukları kitle iletişim araçlarını son derece kötü bir biçimde kullanarak değerleri sürekli bombardıman altında tutuyor, geleneklerin kökleşmesine izin vermiyorlar. Hep en yeninin peşindeler... En sağlam müesseseler köklü geleneklere sahip olanlardır ve gelenek, sağlıklı yeniliğin ve değişimin ilk şartıdır*"⁵⁶¹ görüşündedir.

Tarik Buğra'nın **Dönemeçte** eserinde aydın tipini temsil eden Doktor Şerif vardır. Eserin diğer karakterlerinden olan halkı temsil eden Fakir Halit ise Doktor Şerif'in aslında iyi olduğunu, sadece karşılaştığı şartlar nedeniyle halkın değerlerinden uzaklaştığını belirtmektedir. Ancak bu değerlendirmesi, diğer Doktor Şerif dışındaki aydınlar için geçerli değildir. "*Severdi onu, ötekilere benzemez o derdi. Gerçi bilirdi o da diğer yüksek memurlar gibi namazdan niyazdan kopmuştu.*"⁵⁶²

Kasabada aydın zümrenin vakit geçirebileceği, eğlenebileceği Şehir Kulübü vardır. Şehir Kulübünde doktorlar, avukatlar, eczacılar, öğretmenler gibi aydın kesimin temsilcileri halktan kopuk ve halkın dertlerine ve sıkıntılarına göz kapayan bir durum içindedirler. Halkın gözünde; Şehir Kulübü, etrafı kalelerle, aşılmaz surlar ve hendeklerle çevrili bir derebeyi konağına benzetilir. Fakir Halit'in gözünden Şehir Kulübü'nde vakit geçirenlerin durumu verilir: "*İçindekiler dışarıya çıktıkları zaman da zirhlara bürünmüş gibydiler, atlarını mahmuzlayıp dörtünale geçer gibydiler.*"⁵⁶³ Böylelikle Şehir Kulübü, aydın ile halk arasında meydana gelen ötekileşmenin tecessüm etmiş hali ve soyut anlamda bir sınır çizgisi gibidir.

⁵⁵⁹S. Çokum, *Gülyüzlüm*, s. 84.

⁵⁶⁰S. Çokum, *a.g.e.*, s.140.

⁵⁶¹B. Ayvazoğlu, "Gelenek ve Değişme", s. 23.

⁵⁶²T. Buğra, *Dönemeçte*, s. 34.

⁵⁶³T. Buğra, *a.g.e.*, s. 42.

Şehir Kulübü'nün varlığı o kadar dikkat çekicidir ki, aydın zümrenin içinde olan ama halktan yana tavır sergileyen Doktor Şerif, Şehir Kulübü'nü kastederek : *“İşte hepsi de birkaç yüz metre karenin içinde. Birbirlerini görüyor, işitiyor, kokularını duyuyorlardı. Ama arada bir demirperde, bir Çin Seddi”*⁵⁶⁴ olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda Doktor Şerif, halkın çıkarlarını düşünen bir misyon sergilemesine rağmen halkla kaynaşmanın zorluğuna inanmaktadır. Çünkü halk, ona göre kandırılmaya müsait bir sosyolojik oluşumdur.

Eserde fiskiye metaforu dikkat çekmektedir. Şehir Kulübü'nün bahçesinde bulunan fiskiye, kasabanın karakteristik özelliğini sembolize eder. Fıskiyenin döndürdüğü toplar da Şehir Kulübü'nün cazibesinden kendini kurtaramayan aydın zümreyi temsil etmektedir. Şehir Kulübü'nün etkisinden kurtulamayan aydınlar, halka yönelerek halkla kaynaşmadığı gibi, su topları da fiskiyenin etkisinden dolayı kendilerini kurtaramamaktadır. Doktor Şerif, bu tekdüzeliğe ve monotonluk psikolojisine karşı çıktığından fiskiyeden topu kurtarıp ezmektedir. Böylelikle monotonluğun azabından topu kurtarmaktadır. Çünkü kasabadaki okumuş kesim de kendilerini hayatın monotonluğundan kurtarmak istemektedirler. Doktor Şerif'in fiskiyeden topu kurtarması gibi Fakir Halit de Doktor Şerif'i sıkıntılarından, açmazlarından ve çıkmazlarından kurtarmıştır.

Orhan Pamuk'un **Cevdet Bey ve Oğulları** eserinde Jöntürk kimliği sergileyerek zamanın rejimine muhalif hareket eden Nusret, halkın yönetim karşısındaki pasifize edilmişliğine kızar. Çünkü Nusret, kendisine göre aydın bir kimliktedir. Hatta *“Oğlu, aklın ışığına inansın”*⁵⁶⁵ diye adını Ziya koymuştur.

Nusret'e göre *“Bu çirkin ve iğrenç dünyada ancak aptallar mutlu”*⁵⁶⁶ olabilmektedir. Halkı pasifize edilmişliği dolayısıyla eleştiren Nusret, kardeşi Cevdet'i de o kısımdan görerek onu da ötekileştirir. *“Ben de seni aşağı görüyorum. Senin ruhun yok! Aptallık için yaşıyorsun! Ruhsuzsun!”*⁵⁶⁷

Yaşar Kemal'in **İnce Memed 4** eserinde ise aydın kimliği ile görünen öğretmen Zeki Nejad, halkı öteki görerek sömüren Şakir Bey'e karşı çıkar. Aynı zamanda çeltik

⁵⁶⁴T. Buğra, *a.g.e.*, s.101.

⁵⁶⁵O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 76.

⁵⁶⁶O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 50.

⁵⁶⁷O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 77.

ekerek insan hayatını tehlikeye atan Zeki Nejad, bu konuda hiçbir engel tanımayan Şakir Bey'e karşı direnişin sembolüdür.

Zeki Nejad, ölümlere yol açan uygunsuz çeltik ekiminin önüne geçmek için çok uğraşır. Zeki Nejad, aydın bir tip olarak daha yasal yöntemler kullanır. Ankara'ya telgraflar çeker, resmî mercilerle görüşür. Girişimleri boşa çıkar, rüşvete karşı koyamazlar: “*Zeki Nejad ve arkadaşları istiyorlardı ki, çeltik yasası iyi uygulansın. Köylerin üç bin metreden daha az yakınına çeltik ekilmesin. Kesik sulama dedikleri, köyleri bataklıkların ortasında koyan yasanın uygulanma olanağı yoktur. Bu korkunç yalandan vazgeçilsin. Ova sıcak, sıtmalık bir bölgedir, burada sıtmadan nice uygarlıklar sönmüştür, burada çeltik ekimi toptan yasaklansın. İstediklerinin hiçbirisi olamıyordu, olamayacaktı da, çünkü dehşet bir rüşvet ağı kurulmuş, en namuslu bir kişi bile o ağa düşmekten kurtulamıyordu.*”⁵⁶⁸ Zeki Nejad'ın girişimleri hep sonuçsuz kalır. Çünkü devletin jandarması, rüşvet karşılığı ağaların ekmeğine yağ sürmektedir. Sonunda da Zeki Nejad, işine çomak soktuğu Şakir Bey tarafından öldürülür.

Tarik Buğra'nın **Yağmur Beklerken** romanı 1930 yılı bir Anadolu kasabasındaki olayları ele alır. Yazar; kasabadaki olayları, aydın ve halk boyutunda ele almaktadır.

Halk (Köylü/Çiftçi/Esnaf) ve Aydın (Memur/Öğretmen/Avukat) arasındaki iletişim esas alınarak aydın ile halkın bir arada yaşadığı olaylar, kasabada geçmektedir. Tarik Buğra, yapılan bir röportajda kasaba hakkında şunları söyler : “*Kasaba insanı toplumun karakterini, kültürünü en iyi şekilde belirler inancındayım. Ve kasaba insanı, toplumsal değişmelerden en çok etkilenen insandır. Politik ve sosyal hareketler, şehirden ziyade, kasabayı etkisi altına almaktadır.*”⁵⁶⁹

Köylüler üzerinde bir çaresizlik vardır. Romana da ismini verdiren bu çaresizlik durumudur. Çünkü toprağa bağımlı yaşayan köylü, yağmurun gelmemesi ile açlık ve kıtlık çekmektedir. Halktan ayrı bir kesimi temsil eden aydınlar ise köylünün bu zor durumuna pasif kalmaktadırlar. “*Irahmet üç, beş gün daha yağmayverdi mi, eyi belle bunu hâkim beğ, yandı millet.*”⁵⁷⁰ cümleleri köylünün zor durumunu ifade eder. Halktan kopuk okumuş kesim, rahmetin gelmesi için düzenlenen yağmur duasına bile katılmaz.

⁵⁶⁸ Y. Kemal, *İnce Memed 4*, s. 268.

⁵⁶⁹ Ö. Fedai, *a.g.e.*, s. 98.

⁵⁷⁰ T. Buğra, *Yağmur Beklerken*, s.57.

*“Rıza Efendi bu okumuş yazmış takımının kasabadaki yaşayış tarzını, halkın gelenek ve göreneklerini umursamayışlarına; hatta onlara zıt bir yol tutmalarına.”*⁵⁷¹

Yeni yapılan park açılışında ise resmî zevât bir köşede diğer avam tabakasından olan köylü kısmı da parkın bir köşesinde oturmaktadır. *“Kimi duvarlardaki parmaklıklara dayanmış, dışarıdan dinliyor, içerdeki seyrediyordu.”*⁵⁷² Halktan yana tavır sergileyen Rahmi ise aydın geçinen arkadaşına, aydın karşısındaki köylü psikolojisini anlatır: Köylü halkı *“yok sayılmamak, eşya farz edilmemek. Varlıklarının, insanlıklarının kabul edildiğine inanmak”*⁵⁷³ istemektedir. *“Geçiş devresi aydınlarının eski değerler karşısındaki tutumlarını, bu ikinci nesil Cumhuriyet aydınlarında görememekteyiz.”*⁵⁷⁴

Yanlış batılılaşmanın temsilcisi olarak görülen, eşine ve çevresine bu perspektiften bakarak ötekileşen Abdi Bey ise, en ayrıntılı bir şekilde Attila İlhan'ın **Dersaadette Sabah Ezanları**'nda okuyucuya tanıtılmaktadır. Abdi Bey, giyinişi, yetişmesi, çevresi ve yaşayışıyla Batı hayranlığını her yönüyle benimseyerek ahlâkça zedelenmiş bir tiptir. Selânik halıcı esnafından Köse İsmail Bey'in oğlu Abdi Bey, tutucu bir Osmanlı ailesinde büyümesine rağmen, yetiştiği ortamın aksine Türk toplumunun ahlâk değerlerine önem vermez.

Burada Abdi Bey, Batı tarzı giysileri kendine ne kadar yakıştırmışsa o ölçüde de Osmanlılığını belli eden festen de o kadar rahatsızlık duymaktadır. Abdi Bey, sabah kahvaltılarında bile çay yerine kahve içmeyi tercih eder. Çünkü çay, osmanlı; kahve ise Batı'yı sembolize etmektedir. Neveser, bunun Fransızların meşhur kahve düşkünlüğünden kapma olduğunu düşünürken Abdi Bey, *“Çay tiryakisi ‘akşamcı’ nerede görülmüş, mon chér?”*⁵⁷⁵ sözüyle kahveye değil, aslında içkiye düşkün olduğunu belirtir. Abdi Bey, Paris anılarını anlatmaktan ve konuşmasında Fransızca kelimeleri araya sıkıştırmaktan hoşlanır. Hatta Neveser'in Almanya izlenimlerini dinlemeye tahammülü yoktur: *“Paris dilinden düşmüyor hiç, Küçük Valde'nin ara sıra eksiklenerek söylediği gibi, sanki doğup büyüdüğü şehir Selânik değil Paris, Selânik gurbet, o da ‘daüssıla’ çeken bir ‘ecnebi’, gönlünü anılarla avutuyor (...)”*⁵⁷⁶ Bu

⁵⁷¹ T. Buğra, *a.g.e.*, s.60.

⁵⁷² T. Buğra, *a.g.e.*, s.39.

⁵⁷³ T. Buğra, *a.g.e.*, s.41.

⁵⁷⁴ Y. Balcı, “Türk Romanında Aydın Sorunu”, *a.g.m.*, s. 291.

⁵⁷⁵ A. İlhan, *Dersaadette Sabah Ezanları*, s. 17.

⁵⁷⁶ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 284.

özelliklerinden dolayı Abdi Bey, komprador yani burjuvazi tabakasını temsil eden aydın tipini sergilemektedir.

Neveser de, dindar bir Doğulu olan “Hamminesi”nin aşlamaya çalıştığı dinî değerlere rağmen, Batılı hayatı benimsemiştir. Babası “Alaman” Ziya Bey’in çabalarıyla esaslı bir Batılı terbiye ile yetişerek kendini geliştirmiştir. Neveser, küçük yaştan başlayarak babasının özellikle Almanya’dan getirttiği mürebbiye Schwester Magda’nın sayesinde Almanca ve Batılı görgü kurallarını öğrenir. Babasının evinden eksik etmediği Alman konuklarıyla yapılan toplantılara da katılmaktadır. “Hamminesi”nden ise Arnavut eşkıya masallarını ve dinî hikâyeleri dinler. Ancak Neveser, Hamminesi ve Schwester Magda bu iki zıt zihniyetin etkileri arasında nasıl davranacağını şaşırır. Çünkü o, “içindeki Müslümanlıkla dışındaki frenkliğin” yarattığı ikilemi yaşamaktadır.

Abdi Bey ve Neveser karakterleri, yanlış Batılılaşma karşısında halkın değerlerinden kopmuşlardır. Kendilerini aydın zümrenin içinde gören bu karakterlere göre gelenek ve görenekleri benimseyen halk “öteki”dir.

Batılı giyim tarzının en çarpıcı örneğini ise azınlıklar ile yabancı şahısların kıyafetlerinde görülür. Söz gelişi **Fena Halde Leman** romanında Muhlis Cıvan, giydiği kıyafetten, üstüne sürdüğü kokuya kadar pahalı ve Batılı bir şıklık içindedir: “*Yasına göre, aşırı sık bir adam: Bej ipek gömlek, tarçın rengi ipek kravat, kemik rengi takım elbise, çorapları, kravatı ve mendiliyle aynı renkten pabuçları italyan mokaseni. içeri girmesiyle acı bir çam kokusu ortahğı sarıyor. Pino Sylvestre kolonyasını neden sonra tanyorum.*”⁵⁷⁷

Leyla Erbil’in **Karanlığın Günü** eserinde ise kendini aydın olarak tanımlayan Hilmi, halk karşısındaki sert tutumundan ödün vermez. “*Ne halkı? Ben aydınım, ben kendim için yaparım her şeyi, kendi adım için.*”⁵⁷⁸ sözlerini söyleyerek kendini toplumla çatışık aydın kategorisine koyar.

Orhan Pamuk’un **Beyaz Kale** romanında ise aydın tipi olarak nitelendirilen Hoca, astronomi alanında yıldızlar ve gezegenlere dair buluşlar yaparak bunları öğrencilerine ve saray erbâbına kadar hepsine anlatır ama anlayamadığı için de üzülür.

⁵⁷⁷ A. İlhan, *Fena Halde Leman*, s. 42.

⁵⁷⁸ L. Erbil, *a.g.e.*, s.81.

Hoca, bu buluşları hakir görerek anlamayanları aptal olarak nitelemekten kaçınmaz. *“Bu ahmaklar gerçeklerin farkına ne zaman varacaklardı? Bu kadar aptalın birbirini bulması bir rastlantı mıydı zorunluluk mu? Niye bu kadar aptaldılar.”*⁵⁷⁹ *“Aptal oldukları için başlarının üstünde gezinen yıldızlara bakıp düşünmüyorlardı, aptal oldukları için ayrıntılara değil özetlere meraklıydılar, aptal oldukları için birbirlerine benziyorlardı...”*⁵⁸⁰

Bu romanlarda tartışılan *“bireyler arası eşitsizlikler”*⁵⁸¹ ve eşitsizliklerden kaynaklanan ötekileştirme mantığına, içinde doğdukları kültürlerin sosyal hayatının bir anlamda resmini çekerek yazıldıkları dönemin kollektif mantığını da yansıtmaktadırlar.

Ayla Kutlu'nun **Hoşça Kal Umut** romanında da devrimci mücadelenin başarılı olamamasının nedenini Oruç, halktan kopuk bir hareket olmasıyla dile getirmektedir. Oruç; ötekileşmenin, mücadelenin sonucuna yaptığı etkisini vurgular. *“Sol bugüne kadar bir aydın eylemi olmaktan ileri gitmedi. Bizler ilk silaha sarıldık ve akla gelmez işler yaptık. Bunları yaparken halktan ne kadar kopuk olduğumuzu anlayamadık.”*⁵⁸²

Ahmet Altan'ın **Dört Mevsim Sonbahar** adlı romanında ise Ali'nin Hüseyin'e içki içmesini teklif etmesine karşılık olarak Hüseyin'in *“Öyle şeyleri sizin gibiler içer./-- Kim bizim gibiler?—İşte abi, sizin gibiler, okumuş falan...”*⁵⁸³ cümlelerini söylemesi okumuş kesime bazı davranışları atfetmek ve bu davranışları onların alışkanlıklarımış gibi bazı özellikler yüklemek ve okumuş sıfatıyla da bu farklılaşmayı belirtmek, halk kesiminin aydınlara bakışını gösterir.

Latife Tekin'in **Sevgili Arsız Ölüm** eserinde Aktaş ailesinin yaşadığı köyde sık sık öğretmeni değişen köy okulu, yeni bir öğretmenin gelmesiyle yeniden açılır. Ancak halkı aydınlatmak isteyen köy öğretmeni komünist fikirlerinden dolayı öğrencilerine karne vermeden köyden ayrılmak zorunda kalır. Halkın değer yargılarıyla çatışık bir kimlik sergileyen köy öğretmeni, köylünün “mahalle baskısı”na maruz kalır. Aydın ile halkın kültürel tabanda ortak paydada buluşamayan fikirleri, ötekileşmeye maruz kalan öğretmenin köyden uzaklaşmasına neden olmuştur.

⁵⁷⁹O. Pamuk, *Beyaz Kale*, s.119.

⁵⁸⁰O. Pamuk, *a.g.e.*, s.46.

⁵⁸¹İ. Emre, *Roman ve Siyaset*, s. 92.

⁵⁸²A. Kutlu, *Hoşça Kal Umut*, s. 102.

⁵⁸³A. Altan, *Dört Mevsim Sonbahar*, s. 30.

Alav Alatlı'nın **Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?** eserinde Kıbrıs adasına atanan Turgut Öğretmen, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin idealist aydın öğretmen tipini temsil eder. Karşısında ise "öteki" konumunda geleneği temsil eden Halo Dayı vardır. Turgut Öğretmen, "*Bunlar hala Osmanlıdır!*" diyerek Türkiye'de yapılan inkilâp hareketlerine Halo Dayı'nın karşı çıktığını vurgular. İnkilâplardan yana olan aydın zümre, bu harekete ters tepki gösteren halkın bazı kesimlerini ötekileştirmektedir.

Samim Kocagöz'ün 1980 darbe dönemini anlattığı **Mor Ötesi** eserinde darbenin aydın kesime yapıldığını vurgulamaktadır. Çünkü darbe ile birlikte üniversitede görevli olan sol ideolojiyi benimseyen Öğretim üyeleri üniversiten atılmıştır.

"*Elbette hocam, gericilere yenilmeyeceğiz. Bilimi, bilimciyi yenemeyecekler.*"⁵⁸⁴ diyen Çınaraltı dergisinin yayın müdürü, bilimi temsil eden aydın zümreyi zor durumda bırakan halk yanlısı yönetimi "gerici" olarak etiketlemektedir. Çünkü aydına göre halk, cahil olduğundan dolayı kendisine yararlı olanın ne olduğunu bilemediğinden dolayı irticaya yönelmektedir.

Şerif Benekçi'nin **Şimdi Ağlama Vakti** eserinde aydın problemi irdelenmektedir. Köyde tek okumuş genç olan Orhan ile köye gelen öğretmenler arasında yaşanan diyaloglarda kültüründen kopartılmaya çalışılan halk ile aydın arasındaki farklılığın kaçınılmaz olacağı vurgulanmaktadır: "*Okumuşumuzun tek eksikliği: Okumamak!*"⁵⁸⁵ diyen Orhan, aydınların halkı küçük görerek halka kötü davranmasından şikayetçidir.

Halk ve köylü kesimini temsil eden Orhan'ın annesi Emine kadın ise öğretmenlerin birbirleri arasındaki diyaloglardan bir şey anlamadığı için kendi durumunu şu şekilde tarif etmektedir: "*Anlatsan da anlamam ki gızım. Bize laf edivercene, git merkeple dertleş!*"⁵⁸⁶ Bu ifadeler, Emine kadının aydın kesim karşısında ezilmişlik psikolojisine büründüğünün kanıtıdır.

Sonuç olarak Aydın ile halkın toplumsal normlarda aynı ortak paydada buluşamamalarından dolayı birbirlerine yabancılaşma ve ötekileşme algılaması devreye girmektedir. Kolektif kimliği temsil eden halkın benimsediği gelenek ve görenekler,

⁵⁸⁴S. Kocagöz, *Mor Ötesi*, s. 62.

⁵⁸⁵Ş. Benekçi, *Şimdi Ağlama Vakti*, s. 90.

⁵⁸⁶Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s.92.

aydın zümre tarafından halkı aydınlatacak yeniliklere engel olarak görülmektedir. Çünkü aydın, tarihin verdiği bir vazife ile kendisini halka gönderilmiş medeniyet elçisi olarak kabul etmektedir.

Aydın ile halk arasındaki ötekileşme mesafesini açan durum ise, kültürel etkileşim ile modernliği yakalamaya çalışan ve yakaladığına inanan aydının, bu aydınlanmayı halka götürmek istemesidir. Kültürel modernizasyon karşısında halkın tepkisiz kalması veya ters bir tepki vermesi, aydınların halkı öteki görmelerine neden olmaktadır. Diğer taraftan ise halk, kültür ve geleneğinden uzaklaşmış aydın tipine yabancı ve öteki olarak bakmaktadır. Çünkü halka göre aydın, kendi gelenek ve kültürünün reddedilmiş evladıdır.

Eserlerde Osmanlı aydını kimliğini sergileyen tipler, Batılılaşmayı yanlış algıladığından dolayı aydın kimliğini yüzeyle taşımışlardır. Ancak aksiyoner olan diğer Osmanlı aydını ise Batı'nın kültürel ve ideolojik etkisiyle mevcut yönetimi yıkıp devleti kurtarmak istemektedir. Cumhuriyet aydınları ise bürokratik kimliklerinden dolayı halkı kurtarmak istediklerinden dolayı inkılâpları halka empoze etmeye çalışmışlardır. Çünkü yönetim; "Halkçılık" ilkesi gereği halkı; kurtarılması, eğitilmesi ve yönlendirilmesi gereken bir "öteki" olarak görmektedir.

Aynı zamanda Cumhuriyet ile birlikte soyut aydın tipi ile de karşılaşmaktadır. Çünkü tabana tepeden bakan aydın, halktan kendini üstün görerek ve halkın isteklerini görmezden gelerek halktan soyutlanmıştır. Eserlerde bürokrasi gereği Anadolu'ya atanan bürokratik aydın tipleri, halkla aralarına duvarlar örerek kendi kabuklarına çekilmişlerdir.

2.2.4. Etnik Açıdan Öteki

Her bireyin, toplum bilincinin oluşmasında en büyük etken, bireyin içinde bulunduğu toplumun etnik olarak kimliğidir. Etnik perspektiften bakan bireye göre de başka bir etnik topluluğa ait birey, yabancı ve "öteki" konumundadır. Ancak unutulmaması gereken durum şudur ki; bir Türk'e göre Arjantinli öteki değil, başkasıdır veya diğeridir. Ancak Yunan, bir Türk'e göre ötekidir. Çünkü toplum bilincinin oluşmasına Yunan kimliği etki etmiştir. Böylelikle ötekilik kıstası, toplumsal kimliğe etki edip etmemesine göre değerlendirilmektedir.

Ulus merkezli yapılan ötekileştirmede, başka ulustan olanlar ayrı bir kategoriye konular. “Ben”, karşısında bulunan “öteki”ne değer biçmektedir. Bu yapılanmada onu öncelikle bir birey olarak değil, bir ulusun temsilcisi olarak görür. Aynı düşünceden hareketle “ben”, değerlenmelerini “biz” adına yapar. Mesela Avrupalılar, “öteki”ni bireysel kimliğine göre değil, onun ait olduğu ulusa yükledikleri değerlere göre değerlendirirler. “Öteki” ile kurulan ilişki de çoğunlukla ulusal çıkarlar, önyargılar, kullanılagelen imgeler çerçevesinde gelişir. “Öteki”ni tanımak eylemini ilk olarak önceden edinilmiş bilgiler biçimlendirir. Örneğin, Avrupalı’nın gözündeki Hindistan imgesi ile gerçek Hindistan birbirinden oldukça farklıdır. Bu da Avrupalı’nın Hindistan imgesine yabancı olduğunu göstermektedir.

Yabancı kelimesinin kullanımı da daha çok “öteki” kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Kısaca “biz” ya da yurttaşlar dışındaki topluluklar olarak tanımlanan “öteki” kavramı, özellikle edebiyatta imaj çalışmalarının yapılması konusunda yardımcı olmuştur. *“İmaj, karmaşık düşüncelerin, duyguların, anıların vb. belli bir ideolojik bütünleşme sonucunda ortaya çıkardığı bir sonuçtur. İmajların incelenmesinden, yazarların bilinçli ya da bilinçsiz, toplum içinde yaygın olan kimi kanıları hangi derecede izlediği görülebilir.”*⁵⁸⁷

Bu durumlar nazara alındığında öteki olarak görmenin en çok hissedildiği alan etnik açıdan farklı olma durumudur. Bu durum insanları, millet kategorisinde ayrışmaya tâbî tutmaktadır. Bu konuda çalışması olan Herkül Milas *“edebiyat metinlerinde imajlar konusu ulusal (ve başka) kimliklerle de doğrudan ilişkilidir.”*⁵⁸⁸ cümlesiyle millî kategorileştirmeye imaj perspektifinden değer kazandırır. Nitekim edebiyat metinlerinde imajlar konusu ulusal kimliklerle de doğrudan ilişkilidir. Kimlik oluşumunda öteki, diğer bir deyişle “ben” ve benim gibi olmayanları oluşturan “öteki” kavramı, özellikle ulusal kimliğin oluşturulmasında etkili bir rol izler. *“Kıyımlar, sürgünler, çekilen acılar...Bütün bunlardır ulusun yeniden doğuşunun öyküsü.”*⁵⁸⁹

Kişileri etnik olarak ötekileştirmek, karşıdakine ulusçu bir yaklaşımla bakmanın sonucudur. Edebiyatta da bu yaklaşımın yaygın olduğu görülür. Türkiye’de ulusçu yaklaşım Jön Türk hareketinden sonra görülmeye başlanır ve bugüne kadar da varlığını sürdürür. Ayrıca *““Bizim” ulus “öteki” uluslar ve ulus kavramı dünyayı algılamak için*

⁵⁸⁷H.Milas, *a.g.e.*, s.7

⁵⁸⁸H.Milas, *a.g.e.*, s. 7.

⁵⁸⁹H.Milas, *a.g.e.*, s. 279.

temel birimdir.”⁵⁹⁰ Bu anlayışta “öteki” bütünüyle olumsuz sergilenmekte ve temel düşman olarak görülmektedir. Düşman olarak görülen “öteki”ne karşı da, ulusal kimliğini muhafaza etmeye çalışan karşı taraf “öteki”nin canını yakacak önlemler almaktadır.

Kültürel, dinsel ve etnik bağlamda karşısındakini barbar, kâfir, gâvur olarak niteleyen “biz” kategorisindeki gruplar, geçmişin algılanmasının ve kültür vizyonunun verdiği bir misyon ile böyle davranmaktadırlar. Dünyayı “bizler” ve “ötekiler” diye ikiye ayırarak ötekileri aşağılama, küçümseme ve yok saymaya çalışmanın kökeni eski Yunan'a kadar dayanır. Çünkü Eski Yunanlılar, kendileri gibi konuşmayanları, onların konuşmalarını “ba” “ba” gibi koyun melemesine benzettikleri için, onlara Barbarismini takarak farklı olanlara karşı ayrımcılığın tarihteki ilklerinden olmuşlardır.

“Ötekileştirmenin Kökenleri”ni araştıran Nurullah Özbek ise şu tespitte bulunmaktadır: “ *O günden bu yana, farklı toplulukları onların dillerinden, dinlerinden, yaşama biçimlerinden, kültürlerinden, fiziksel görünümünden ya da derilerinin renginden yola çıkarak 'ötekiler' olarak tanımlamak ve yeri geldiğinde onları günah keçisi ilan edip düşmanlaştırmak kökleşmiş ve kurumsallaşmıştır.*”⁵⁹¹

İnsan toplulukların çeşitlilik göstermesi, etnik boyutta farklılık oluşmasına da neden olmuştur. Bu çeşitlemeden oluşan milliyetçilik algılaması ise ulus olma bilincinden kaynaklanmaktadır. Bu bilince etki eden nedenlerin en önemlisi ise bireyin etnik yapısıdır. Toprak, kültür, din ve dil ise bu bilincin oluşmasına etki eder. Bu etkilerden dolayı ise milliyetçilik algılaması çeşitlilik göstermektedir. Etnik yanı ağır basan soy milliyetçiliğinden inanç ülküsünü nazara alan din motifli milliyetçiliğe ve demokratik yurttaşlık anlayışını benimseyen liberal milliyetçiliğe kadar bu yelpaze genişletilebilir.⁵⁹² Bu farklı milliyetçilik algılamaları göz önünde bulundurularak etnik açıdan öteki olanların değerlendirilmesi sağlıklı olacaktır.

Etnik açıdan “öteki”nin oluşumunda milli bilincin oluşmasını sağlayan dış etkenlerden olan “Yabancılar” (İngiliz, Fransız, Alman, Rus vb.) gibi milletler

⁵⁹⁰H.Milas, *a.g.e.*, s. 51.

⁵⁹¹http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/fb37d5bbdbbae16_ek.pdf?dergi=HABER%20B%C3%9CLTEN%C4%B0

⁵⁹²Turgay Uzun, *a.g.m.*, s.153.

bulunmaktadır. Diğeri de o devletin kendi bünyesinde barındırdığı milletler olan “Azınlıklar” (Ermeni, Rum, Türk vb.)dir.

2.2.4.1. “Öteki” Görülen Yabancılar

Attilâ İlhan’ın romanlarında karşılaşılan ve karşısındakini öteleyen fikrî yapı “Türkçülük” tür. Bu fikir, 1909 yılında Balkanlar’daki siyasî dalgalanmaların ele alındığı **Dersaâdette Sabah Ezanları** adlı romanda ön plana çıkmaktadır. Bu bölgede ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesinin yayılışı ve etkilerinin anlatıldığı romanda Bulgar milliyetçiliğinin yanı sıra Türkçülük görüşü ayrıca dikkat çekicidir. Mesela Yüzbaşı Mahir Recep:

“— ... bunların hepsi nazariyat beyim. Bendeniz ameli bir adamım, neticeye bakarım. Kanaat-ı âcizanem odur ki, Makedonya ahalisinden müttehit bir Osmanlı milleti çıkarmak, abesle iştigaldir. O kadar. Bulgar nasıl domuz gibi Bulgarlığını, Rum nasıl domuz gibi Rumluğunu biliyor, ‘milliyetine’ dört elle sarılıyorsa, Türk de öyle Türklüğünü bilmeli, Türklüğüne dört elle sarılmalı!..

— ... ya onlar bizi imha edecekler, ya biz onları. Gerisi lâf-u-güzaftır beyim!”⁵⁹³ diyerek Osmanlıcılığa karşı Türkçülüğü savunmaktadır. Yüzbaşı Mahir Recep’in bu keskin tavrını Abdi Bey oldukça yadırgar:

“Abdi Bey, ne de olsa Alliance Israélite universelle’den yetisme, M.Garaud’un kolejinde öğrenciyken Josef Nehama’nın yazılarını okumuş;belki bundan, belki Paris yıllarının aşılacağı alışkanlıklardan, daha ‘cosmopolite’, daha ‘insaniyetçi’ düşünüyor: Muallim Rıdvan Bey’in ‘nokta-i nazarını’ yadırgadıysa da belli etmedi; fakat iki gün sonra mı ne,Köprülü’de konuştuğu ‘erkân-ı harp’ subayıyla, handiyse atıştılar: Ne chauvinbir subaydı o, nereden bellemişse, bir ‘Türklük’tür bellemiş, iki lâfının biri bu: “Türk, Türklüğüne sarılmalı..” ‘Jöntürklere’ böyle medeniyet düşmanı tavırlar yakıştır mı? “Maazallah mon chér, herifin elinde salahiyet olsa, gayr-ı Müslüman ahaliyi kıştır kıştır kesecek!”⁵⁹⁴

Attila İlhan ayrıcabu perspektifini ve misyonu, karakterleri üzerine de yüklemektedir. Öteki uluslardan sayılan Rosa Mizrahi ve Raşel Mizrahi’ye çirkin sayılacak cinsellik motifini yükler ve bir Türk sayılan Abdi Bey ile ilişkiye sokar. Aynı

⁵⁹³A. İlhan, *Dersaadette Sabah Ezanları*, s. 240.

⁵⁹⁴A. İlhan, *a.g.e.*, s. 238.

zamanda bu kadınlar eşcinseldirler. Bu öteki kadınların aşırı cinsel davranışları okuyucuda eksiklik duygusu uyandırmak için uzun uzun anlatılır. Fakat Paris'te yaşamasına ve bütün kimlik özelliklerini kaybetmesine rağmen etnik açıdan Türk olarak görülen Gülistan Safvet, yabancı subaylar ile gezmesine ve eğlenmesine rağmen cinsel ilişkiye sokulmaz.

Attila İlhan'ın **Fena Halde Leman** eserinde Fransız kızı Jeanne, Ekrem Korkut ile ilk karşılaştığında gönlünü almak amacıyla ülkesiyle ilgili birkaç tatlı söz söylemeye çalışır. Ancak aklına bir sürü kulaktan dolma önyargı ifade eden bilgilerin dışında başka bir şey gelmez: *“Türkiye neresi? Hayalimden çizdiğim bütün haritalarda bir türlü yerini bulamıyor. Yok, yok, yok! Arabistan'la ilgisi olmalı, peki nasıl birilgi? Gel de büsbütün bunalma. Şuradan buradan kulağımda kalmış basmakalıp şeyler, -gizemli haremağaları, peçeli kadınlar, 'bin bir hile ve desiseyle dolu' harem hayatı vs.- sıradan, tepeden turnağa bıyık ve cüppe, bir Doğuludan çok, Oxford'da okumuş bir İngiliz 'centilmenine' benzeyen karsımdaki bu yakışıklı gence söylenemez ki! İstersen söyle, gülünç olduğun gündür.”*⁵⁹⁵

Ayrıca Ekrem ile ilk karşılaştığı zamanki izlenimleri de Türk kimliği hakkında önyargılarını da dile getirir. *“Kibar bir adam, Türk mürk, basbayağı iyi yetiştirilmiş, yoksa böyle yadırgatıcı bir ses işitince takılmadan durabilir miydi?”*⁵⁹⁶ ifadelerinden iyi yetiştirilmemiş Türklerin bayağı insanlar olduğu da anlaşılabilir. Ayrıca Yahudi kökenli olan Leman, çocukluğundaki Nazi zulmünden kurtulmak için kendini Alman göstermek ister ve babaannesinin kendisine öğrettiği sahte ismini ve doğduğu yeri ezberlemeye çalışır. *“Almanların Yahudi olduğumu sezip sırtıma 6 köşeli sart yıldızı yapıştıracaklarından ödü patlıyor.”*⁵⁹⁷ Eserde geçen bir başka kahraman olan Mamma Pellegrini, Türkleri öteki olarak görür. *“Matrak dediysem kılıbık anlama! Ne de olsa erkek, üstelik Türk!”*⁵⁹⁸ Diğer kahraman Mis Higgins ise Türkleri barbar olarak görmektedir. *“Doğru söyle yattın mı o barbar herifle?”*⁵⁹⁹

Mustafa Miyasoğlu'nun **Dönemeç** isimli eserinde de etnik olarak ötekine “gâvur” tabiri ile yaklaşılır ve ötekinin etkisine bir tepki vardır. *“Bu gâvur merakı*

⁵⁹⁵ A. İlhan, *Fena Halde Leman*, s.79.

⁵⁹⁶ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 79.

⁵⁹⁷ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 81.

⁵⁹⁸ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 159.

⁵⁹⁹ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 100.

iliklerimize işlemiş, diye mırıldandı yanındaki, baksanıza Fenerbahçe demiyorlar da, Didi'nin takımı diyorlar."⁶⁰⁰Sözleri ile bizden olmayana "gâvur" denmesi asırlardır onların bize "barbar" demelerine karşı kullanılan bir karşılık niteliğindedir.

Orhan Pamuk'un **Beyaz Kale**'sinde ise etnik ötekileştirme Doğu - Batı profiliyle gözler önüne serilmektedir. Romanın ilk sayfalarından itibaren yabancıların gözünde Türk kimliği anlatılır ve "Türk" kimliğine vurgu yapılır. Çünkü kendisine göre öteki Türklerdir. *"Bütün direklerin tepesine sancaklar çektiler, altlarına da bizim bayrakları, Meryem Ana tasvirlerini, haçları tersinden asıp külhanbeylerine aşağıdan oklattılar." cümleleri kahramanın etnik bir ötekileştirmeye maruz kaldığını gösterir.*"⁶⁰¹ *"Padişah, biz onu görmeden hakkına düşen esirleri seçip ayırttı. Bizi de Galata'ya geçirip Sadık Paşa'nın zindanına tıktılar."*⁶⁰²

Sevinç Çokum'un eseri olan **Hilal Görününce** eseri de adından anlaşılacağı üzere Türk kimliğini temsil etmektedir. Çünkü hilal metofuru Müslüman kimliğini ve İslâmlaşmış Türkleri temsil etmektedir. Ayrıca edebiyat ve tarihin birleştiği tarihî bir roman olan bu eserde, tarih zemini üzerine oturtulmuş olaylarda Kırım Türkleri'nin kendi topraklarında "öteki" olarak görülmesi dikkat çekmektedir.

Romanın kahramanlarından olan Arslan Bey, şahsında Türk kimliğini muhafaza etmektedir. Onun karşısına ise Rus kimliğini temsil eden İgor Gregoroviç çıkartılır. İgor Gregoroviç, tutsaklığın sembolüdür. Yurtları elinden alınmış insanlara, onun gibi bir insan, bu kaybedilmişliği sürekli hatırlatmaktadır. Başkasının esareti altında yaşayan bir halk, esareti altında bulunduğu ülkenin koşullarına uymak zorundadır. Kanunlar ondan yanadır. Bir hak iddia etmek için önce özgürlük gereklidir. İşte bu romanda İgor Gregoroviç, bütün bunların bir sembolü niteliğini taşır. O, Türklere "öteki" olduklarını hissettiren bir semboldür.⁶⁰³

Gregoroviç çarşıya çıktığında onun alışveriş yaptığı dükkânın sahibine bile halk tarafından iyi gözle bakılmamaktadır. Gregoroviç'in bir Türk dükkânından çizme almak için içeri girmesi oradakileri biraz huzursuz eder. Daha sonra bu konuyu öğrenen Arslan Bey, Şahbaz Bey ile birlikte Gregoroviç'in topraklarını görmek için Akmesic'e gider

⁶⁰⁰ M. Miyasoğlu, *Dönemeç*, s.105.

⁶⁰¹ O. Pamuk, *Beyaz Kale*, s.15.

⁶⁰² O. Pamuk, *a.g.e.*, s.15.

⁶⁰³ Seval Şahin, "Edebiyatta Öteki ve Sevinç Çokum", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.157.

ve onun evine kabul edilir. Şahbaz Bey, Gregoroviç ile Arslan Bey'i tanıştırır. Gregoroviç, yanındaki insanlarla birlikte içki içip eğlenmektedir. Arslan Bey'i de davet eder, fakat teklifi kabul edilmez. Bunun üzerine hafif bir gerginlik yaşanır.

Türlere “öteki” olduklarını hissettiren yabancı roman kahramanları arasında esnaflar da vardır. Bunların başında Kuyumcu Samuel yer alır. Samuel, Giray'a “*Hani nerde o ihtişamlı devir? Git de kavukları kırılmış mezarlara bir bak!*”⁶⁰⁴ der. Bu söz, Giray'ın kafasını uzun süre meşgul eder. Samuel mutlu görünür, çünkü Gözyaşı Çeşmesi'ni hatırlatan gerdanlığı Türk'e değil bir Rus'a satmıştır. Ruslar, Kırım topraklarında kendilerini efendi olarak görmektedirler. Böylelikle efendi-köle ilişkisinde de kölelik misyonunu Türlere yüklemektedirler. “*Asil olmadığımı söyleyen Rus var mı ki?*”⁶⁰⁵

Romanın diğer kahramanlarından olan Nizam Dede de tarihi ve kültürü temsil ederek nesline, kültür ve tarihlerinden kopmamalarını tavsiye eder. Milli ve kültürel bağlardan kopulduğu zaman insanın kendi topraklarında ötekileşeceğine ve kültür miraslarına yabancı kalacakları bilincini aşlamaya çalışır. “*Ah balacıklar, biz yalnız düşmanı değil, özümüzü de tanımıyoruz.*”⁶⁰⁶ Hatta Nizam Dede, 1854 Kırım Savaşı'nda kendi topraklarının savaş alanı haline geldiği zaman bile Ruslarla savaşan Osmanlılar'ı desteklemek için ihtiyar meclislerinde Ruslar'a karşı milli ve kültürel direnişi destekleyici sözler söylemektedir. Bununla da yetinmeyerek direnişe katılacak olan Kırım Türleri için savaş malzemelerinden olan kılıç, kama vs. malzemeler üretir.

Nizam Dede'nin şu cümleleri ötekileşmenin zorluğunu gözler önüne sermektedir: “*Ey mübarek taş! Ben beşikteyken Moskof hile ile Kırım'a el koydu. Nice insan kılıçtan geçirildi. Nicesi sürüldü. Kırım'a esaret zinciri vuruldu. Şu kadar yıl geçti, o zinciri kıramadık. Atalarımın kurduğu camiler kiliseye çevrildi. Birçoğumun kurşunları çarşı Pazar satıldı. Şimaldeki bozkırdan, cenuptaki dağlardan ve kıyılardan bir sürü insan kalkıp gitti. Bütün bunlar olanda niye kahırlanmadın, niye yanmadın?*”⁶⁰⁷

Eserde Rus kimliğinden başka Fransız ve İngiliz kimliğine de değinilmektedir. Kırım Savaşı nedeniyle Osmanlı'nın yanında yer alan Fransız ve İngilizlere Türlerin

⁶⁰⁴ S. Çokum, *Hilal Görününce*, s. 59.

⁶⁰⁵ S. Çokum, *a.g.e.*, s. 39.

⁶⁰⁶ S. Çokum, *a.g.e.*, s. 36.

⁶⁰⁷ S. Çokum, *a.g.e.*, s. 141.

gözünden yer verilir. “ – Neye benzer bu İngilizler, Fransızlar? Hele anlat şunları. –Garip adamlardır. İnsana biraz yukardan bakıyorlar.”⁶⁰⁸ cümlelerinden bu kimliklerin de Türk kimliğine yukarıdan bakarak Türk kimliğini ötekileştirmeye tabii tuttukları anlaşılmaktadır.

Ayrıca ötekileştirilen Türk kimliğinin yanında Adam Misliyeviç adında bir Lehistanlı şair de bulunmaktadır. Giray ondan, Emin Hoca’yı ziyarete gittiğinde “Çavuş demin burada bir adam gördüm. Yabancı biri... Ya divaneydi yahut kaçkın. Sanki sarî bir hastalığı varmış gibi yanımdan kaçıp gitti. Gözlerindeki keder, taşı bile eritirdi. Kimdi, gördün mü, tanır mısın?”⁶⁰⁹ cümleleriyle bahseder. Onun hakkındaki bilgileri de Emin Hoca verir: “Lehistanlıdır. Moskoftan zulüm görmüş biridir. Kederi bizimkisine eş... yüreği odlu, hem güzel, hem cömert... Ne diyorum sana... Şair işte Giray Can. Vatan aşığı bir şair...”⁶¹⁰ Daha sonra Emin Hoca, onun adının Adam Misliyeviç olduğunu ve ona “Âdem Can” diye hitap ettiğini söyler.

Ayrıca bu şair, Gözyaşı Çeşmesi için bir şiir yazmıştır. Adam Misliyeviç, yurdu elinden alınmış bir milletin bütün acılarının sembolüdür. Onun bir şair olması da bu acıları destan şeklinde ifade etmek içindir.

Öteki’ye farklı perspektiften bakıldığında ise Giray, ilim ve fende ilerlemek için Türkler tarafından öteki görülen Frenklerin dilini, çocuklarına öğretmek ister. Ama Emin Hoca’nın endişesi ile karşılaşır. “—İkilikten korkarım, dedi. Terakki edelim, garp ilmüne açılalım derken, özünden kopmuş nesiller üreyecektir diye korkarım.”⁶¹¹ Ama Giray’ın ötekiye karşı bir özentisi bulunmaktadır. Nizam Dede ise Frenklerin sadece ilmmini almaktan yanadır. Aksi takdirde gâvurlaşmaktan, tarih ve kültürüne yabancılaşmaktan korkmaktadır. “Gâvurlaşırız, ataya, ecdada lanet yağdırıp, geçmişimize tükürürüz. Hani böyle olmasak, frenklerin ilmmini alalım derim. Amma ilim başka şey, gâvurlaşmak başka şey...”⁶¹²

Rus’un devlet politikalarından olan Kırım Türkleri’ni vatanlarından kovmak misyonu adı altında gerçekleştirilen ötekileştirme politikası ile Osmanlı Devleti’nin kendi topraklarında yaşayan farklı etnik kimlikteki insanlara davranma politikası

⁶⁰⁸S. Çokum, *a.g.e.*, s. 210.

⁶⁰⁹S. Çokum, *a.g.e.*, s. 157.

⁶¹⁰S. Çokum, *a.g.e.*, s. 157.

⁶¹¹S. Çokum, *a.g.e.*, s. 157.

⁶¹²S. Çokum, *a.g.e.*, s. 36.

arasında da karşılaştırma yapılmaktadır. “ *Benim bildiğim, Osmanlı ezelden beri kendi gâvuruna müslümandan fazla sahip çıkar.* ”⁶¹³

Mehmet Eroğlu'nun kaleme aldığı **Adını Unutan Adam**'da belli amaç uğruna Filistin'e savaşmak için giden üç Türk gencinin Siyonist İsrail ile yaptıkları mücadele anlatılır. Adını bilmediğimiz genç, yahudilere yakalandıktan sonra Türk olduğu için dişleri, tırnakları çekilerek her türlü işkenceye uğratılmakla birlikte psikolojik olarak aşağılanmaya da maruz kalarak psiko-patalojik olarak denek olarak kullanılır.

Genç adam, tutuklu bulunduğu hapisaneden, 33 kişiyle birlikte 1 İsraili pilotun cesedi karşılığında salıverildiğinde 1/33 olmayı bir türlü içine sindiremez. “*Bire karşı otuz üç. Hayatımda böylesine bir küçümsemeye hiç maruz kalmadım.*”⁶¹⁴ Siyonizm anlayışına göre yahudiler, en üstün ırk olduğu için diğer insanlara öteki gözüyle bakmaktadırlar. Siyonistler, Tevrat'tan da aldıkları güç ile Filistin'de ve dünyanın birçok yerinde bu tarz ötekileştirme politikaları uygulamaktadırlar.

“*19. yüzyılda gelişen Siyonizm, yahudilere bir yurt sağlamak amacı ile yola çıkmış, bunun için yahudiler tarafından da kutsal kabul edilen Filistin topraklarını seçmiştir. Buraya kadar mâkul ve meşrû olan bu hedef, Filistin'de yaşayan Müslüman Arap halkın yok sayılması ile birlikte, kolonileştirme ve etnik temizlik projesine dönüşmüştür. Siyonizm, Yahudi anavatanını sadece ve sadece Eretz Israel'de kurmayı tasarlayan bir Yahudi milliyetçi hareketi olması ile Toprakçılıktan (Tertoryalizm) ayrılabilir. Aynı zamanda Siyonizm, Filistin' de Yahudiler için yeniden bir vatan kurulmasına destek veren uluslararası Yahudi siyasi hareketidir. Söz konusu alan, Tevrat'ta bahsi geçen ve İsrail Diyarı (İbranice: Eretz Yisra'el) adı verilen topraklardır.*”⁶¹⁵

Alev Alatlı'nın, **Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?** adlı romanı, Kıbrıslı genç bir kızın hayatını ve eş zamanlı olarak Kıbrıs adasında yaşayan toplulukların sorunlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ve çatışmalarını anlatır. Türkler ve Rumlar'ın beraber yaşadığı Kıbrıs adasında yakın tarihte meydana gelen ve günümüzde hâlâ çözüme kavuşmamış olan ikitoplum arasındaki sorunların başlangıcından, Ada'yı bölünmeye

⁶¹³ S. Çokum, *a.g.e.*, s. 36.

⁶¹⁴ M. Eroğlu, *Adını Unutan Adam*, s. 77.

⁶¹⁵ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Siyonizm>

götüren sürece ve sonrasına kadar geçen dönemde yaşanan trajedi okuyucuya sunulmaktadır.

Roman, 1950'li yıllarda Kıbrıs'ın Karpas bölgesinde, Aziz Andreas Manastırı'nın zangocunun kızı, Eleni Klo Morias olarak doğan, Lefkoşa'da tamirustası Arif'le evlenip din değiştiren Naciye'nin başından geçen acıklı olayların hikâyesini anlatmaktadır.

Romanda karşılaşılan en önemli çatışma din eksenli kaynaklanan etnik milliyetçiliktir. İki farklı dine ve milliyete mensup iki toplum arasındaki olumsuz elektriklenmelerin temelini dinî ve etnik farklılıklar oluşturmaktadır. Rumları Türklere karşı kışkırtan kişilerin çoğunun toplumda sözsahibi olan papazlar olması, eserde çatışma unsuruna zemin hazırlamaktadır. Peder Andrias, Peder Paulos gibi kişiler; cemaatlerini, Türkleri Ada'dan atmaya ve yok etmeye yönelik kışkırtmalarda bulunur. Bu kışkırtmalar sonucunda, Ada'da iki toplum arasındameydana gelen olayların, çatısmadan savaşa götüren boyutlara ulaşmasına neden olurlar.

“Kim alacak bu delikanlının öcünü? Kime düşer bu kutsal ölümün öcünü almak? Sizler Aziz Paulus'un, Aziz Barnabas'ın torunları değil misiniz? Bu Ada'nın her karışı sulanmadı mı, azizlerin kanıyla? Aziz Andrias'ın kutsal mezarında mavi beyaz bayrağımızı görmek için ne zamana kadar bekleyeceksiniz? Ne malımız, ne bahçeleriniz ne de aile sorunlarınız, bizi durdurmamalı! Çünkü bugün, bir başka ulusla paylaştığımız, dört tarafı sularla çevrili toprak parçası size yetmez! Kıbrıs, ancak Yunanistanla vardır!”⁶¹⁶

Bu cümleleri söyleyen Peder Andrias “Vivo Enosis” yani Büyük Yunanistan hayalini gerçekleştirmek isteyerek etnik militarizmi körüklemektedir. Ayrıca O, papazların sözünü dinleyen halkın da Türkleri ötekileştirerek Ada'dan kovmalarını istemektedir. Cenaze törenine katılan Türkler ise bu tarz milliyetçi söylemleri duydukları zaman ötekileştirmenin farkına varmışlar ve cenaze töreninden uzaklaşmışlardır. “ ‘Ben kaçıyorum.’ diye fısıltadı Sabri Efendi, Kristo'ya.”⁶¹⁷ Sabri Efendi'nin arkadaşı Kristo ile birlikte Rum bir çocuğun cenazesine gelmesi, Ada'da Türkler ile Rumların yüzyıllarca acı ve tatlı günlerinde beraber olarak dostça yaşadıklarının göstergesidir. Ancak 19. yüzyıl ile milliyetçi söylemlerin uygulamaya

⁶¹⁶ A. Alatlı, *Yaseminler Tüter mi, Hala?*, s. 60.

⁶¹⁷ A. Alatlı *a.g.e.*, s. 61.

geçirilmesi ve Ada'dan da İngiliz yönetiminin çekilmesiyle etnik şovenizm kökenli çatışmalar oluşmaya başlamıştır.

İki toplum arasındaki milliyetçilik temelli bu çatışmaların ilerleyen süreçte fanatizme, hatta ötekileştirme ile ırkçılığa varan boyutlara ulaştığı görülür. Rum çeteciler ve EOKA örgütü, Makarios'un emriyle köyleri basmakta, ENOSİS hayalleri uğruna masum insanları öldürmekteyken, Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) da Rumlara karşılık vererek mücadelesini sürdürmektedir. Ada'ya askerî müdahale gerekliliğine kadar götüren bu süreç içerisinde pek çok cinayetler işlenir, pek çok masum insan ölür. Ötekileştirme temelli fanatizm, ırkçılığa varan boyutlara ulaşmaktadır.

“Kırt!” dedi Hristos. “Kırt!” eliyle boğazını keser gibi yaptı. “Seninkilerin hepsini temizledik! Bir tek Türk piçi bırakmadık Kıbrıs'ta. Senin gibi Türklere orospuluk edenleri de, Barnabas'ın çarmihına çiviledik, verdik fitili, yaktık! Anladın mı, döner kebab yaptık!”⁶¹⁸

Eserde Makarios'un ismi de geçmektedir. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi başpiskoposu ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Makarios, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi amacıyla başlatılan Enosis hareketinin önderleri arasında yer almıştır. Makarios, başpiskopos olduktan sonra Enosis hareketiyle özdeşleşmeye başlar. İngiliz hükümetinin Kıbrıs'a özerklik ya da Uluslar Topluluğu üyesi statüsü verilmesi yolundaki önerilerine olduğu kadar, Türkiye'nin adayı taksim etme yolundaki isteklerine de karşı çıkar. Şubat 1954'te Yunan başbakanı Aleksandros Papagos ile görüşerek Enosis için Yunanistan'ın desteğini sağlar. Kısa bir süre sonra Albay Georgios Grivas'ın EOKA'yı (Kıbrıslı Savaşçılar Milli Organizasyonu) kurarak başlattığı silahlı eylemleri perde arkasından yönetir.⁶¹⁹

Makro düzeyde bu tarz ötekileşmeden kaynaklanan etnik çatışmalar olurken mikro düzeyde de Eleni / Naciye'nin hayatından etnik ötekileştirme yansıtılmaktadır. Yetim olan Eleni, tamirci olan Arif'i sever ve din değiştirerek Naciye ismini alır. Ancak her iki taraf da ona karşıdır. Hıristiyanlar onu aforoz eder, Müslümanlar onu kâfir görerek bir türlü kendilerinden saymaz. Hatta EOKA'cılar tarafından öldürülen Türk

⁶¹⁸ A. Alatlı a.g.e., s. 226.

⁶¹⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Makarios>

komşularının acısını Naciye'den çıkartırlar: “*Seninkiler öldürdüler gadını işte. Biz bilmeyik mi, domuzdan post, gâvurdan dost olmaz diye.*”⁶²⁰

Arif'in yengesi Şekibe, Naciye'yi öteki olarak görerek ona kin besler. Naciye'nin karnında taşıdığı yeğenin çocuğuna da “*gâvurun dölü*” diyerek onu sahiplenmez. “*Doğsa ne olacak, doğmasa neolacal gâvurun piçi! Doğmasa daha iyi!*”⁶²¹ Bu olay, Şekibe'nin etnik milliyetçilik yaptığını göstermektedir. Oysa Naciye, Arif'e dört çocuk vererek Müslüman olmuş ve Türk kimliğine kavuşmuştur. Aynı zamanda ülkede ve mahallede meydana gelen şiddet olayları mahalleli tarafından da haçın hilâle olan savaşı olarak adlandırılmaktadır.

Naciye, kendisine atılan iftira sonucu Arif ve toplum tarafından dışlanır. Şaşkın ve nereye sığınacağını bilemeden Atina'ya gelir ve geçmişini gizleyerek bir Yunanlı ile evlenir. Ama daha önce bir Türk ile evlenmiş olduğunu birileri ortaya çıkarınca kocası onu vurur. Vurulduğu zaman ise Eleni Naciye'nin “*Sozuklarım. Hasanımı, Hüseynimu, Peykerimu, Sonerimu, oy!*”⁶²² feryâdı kimlik bunalımı geçiren Eleni Naciye'nin kişisel dramını gözler önüne sermektedir.

Ölürken Eleni (Naciye) bir yandan kelime-i şehâdet getirirken bir yandan da haç çıkartır. Bu durum onun etnik ve kültürel kimliksel dönüşümünün sonucu ve iki kimlik arasında her iki taraf tarafından ötekileştirilerek kimliksiz kalışının ifadesidir.

Tarık Buğra **Osmancık** eserinde, Türk'ün ulus olarak konumunu, özelliğini ve tarihsel misyonunu vermek istemektedir. Eserde bütün Türkler, kusursuz olarak verilmeye çalışılmıştır. Tek zorba Müslüman Arap olan Al Zahid'dir. Bütün Rumlar Köse Mihail hariç, cesaret, dürüstlük ve ahlâk bakımından Türklerden aşağı olarak verilmiştir. Köse Mihail de sonradan Müslüman olarak Osmanlı kimliğinde Türkleşmektedir.

Osman Bey, bir gece Şeyh Edebalı'nın dergâhında rüyasında tarihin misyonunun ifadesi olarak bir çınar ağacı görür ve o çınar ağacı üç kıtaya yayılır. Rüyanın yorumuna göre ise Osman Bey'in soyundan gelecek nesil rüyadaki çınar ağacı gibi üç kıtaya hâkim olacaktır. Bu soy, Türk soyudur. Türk'ün tarihsel misyonunu engelleyecek güçler

⁶²⁰ A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 122.

⁶²¹ A. Alatlı *a.g.e.*, s. 122.

⁶²² A. Alatlı *a.g.e.*, s. 221.

ise Bizanslılar, Rumlar'dır. Osman Bey'e göre Türkler ile Rumlar arasında kapatılmaz bir uçurum vardır. Dünyada her ikisine birden yer yoktur. *“Ya biz, ya onlar. Allah'ın takdiri budur. Gayrısı yoktur: Ya biz, ya onlar! Ya biz, ya onlar!”*⁶²³ “Öteki” taraftan da Aya Yorgi, Dukas, Aleksius, Fileratos, Kalanoz ve Nikeferos gibi Rum beyleri, Türklerden nefret ederler. Türk elçilerini, savaşlarda Türk kadınlarını ve çocuklarını öldürürler.

Rumların aşağılanması eserde kadın kimliği üzerinden de sergilenmektedir. Kalanoz'un nişanlısı Zoe, Osman'a âşık olur. Evdoksiya, Rahman'a aşkı yüzünden amcasının kalesini Türklerle teslim eder. Müslüman olarak Saniye adını alır. Tekfurun kızı olan Holofira ise Orhan Bey'e âşık olur. Ailesini terkederek Müslüman olur ve Nilüfer adını alır. Rum kadınları Müslüman olarak Türkleşmektedir.

Adalet Ağaoğlu'nun **Hayır...** romanında yurt dışında olan Engin, *“yahudilerden yeterince nefret edemediği için kendinden nefret eden”*⁶²⁴ SS'li bir doktorun kişisel tahlilini yapmaktadır. Zamanın Almanya'sında Nazilerin Yahudi nefreti hatırlatılmaktadır.

Ayla Kutlu'nun **Islak Güneş** eserinde İskenderun'a yerleşen Amerikan askerlerine etnik farklılıktan dolayı bölge halkı, öteki gözüyle bakmaktadır. Buna rağmen bu parametre azaltılarak zamanla Amerikan askerlerine alışılmış ve kendilerinden biri gibi davranılmıştır. *“Biz diyorlarmış, biz Türkleri çok seviyoruz. Türkler dünyanın en büyük milleti. Onları tanımak, Ruslara karşı onlara yardım etmek için geliyoruz.”*⁶²⁵

Aynı durum Şerif Benekçi'nin **Kırlangıçlar Erken Göçtü** eserindeki barış gönüllüsü Amerikalı Mr. Heng için de geçerlidir. Köylüler, dünyanın bir ucundan gelmiş yabancıyı davul ve zurna ile karşılamışlardır. Öteki algılamasındaki merak, köylünün Mr. Heng'i fizikî boyutuyla da incelemesini tetiklemektedir. *“Omun yabayı andıran ayaklarına, dar paçalı pantolonuna, belki ilk kez gördükleri önü boydan boya fermuarlı montuna ve kısa, kahverengi saçlarına bakıyorlardı.”*⁶²⁶ Çocuklar ise

⁶²³ T. Buğra, *Osmancık*, s. 236.

⁶²⁴ A. Ağaoğlu, *Hayır...*, s. 200.

⁶²⁵ A. Kutlu, *Islak Güneş*, s.14.

⁶²⁶ Ş. Benekçi, *Kırlangıçlar Erken Göçtü*, s. 174.

gözlerinde çok büyüttükleri Öteki ile muhabbet kurabilmek için birbirleri ile yarışmaktadırlar.

Tarık Dursun K.'nin **Kurşun Ata Ata Biter** eserinde sınır ticareti (kaçakçılık) yapmakta olan Üzer ve arkadaşları sık sık Suriye'ye gidip geldiklerinden dolayı ara sıra Suriyeli bir ailenin evinde misafir olurlar. Üzer'in "*Suriyeli olsun da temiz olsun.*"⁶²⁷ diyerek şaşkınlığını ifade etmesi ile temizlik bakımından etnik bir ayrımcılık ve ötekileştirme yapmaktadır.

Orhan Pamuk'un **Cevdet Bey ve Oğulları** eserinde ise Ermeni ve Rum tüccarlar, Müslüman Türk Cevdet Bey'in ticaretle uğraşmasına şaşırırmaktadırlar. Vücut dilleriyle "*Bakalım bu fesli tüccar aramıza girebilecek mi? Senin cesaretini ve kararlılığını beğeniyoruz*"⁶²⁸ demektedirler.

Romanın diğer kahramanlarından olan Muhittin ise arayış içinde olduğundan dolayı Türkçüler arasında vakit geçirmeye başlar. Eserde Ötüken dergisi etrafında toplanan Türkçü akımın lideri Mahir Altaylı ve arkadaşları, Türkçülüğü ırkçılık düzlemine çektiklerinden dolayı Muhittin, onlara bu düşüncelerinden dolayı karşı çıkar. "*Düşüncelerimi; ırkçılığın, milliyetçiliğin kafatasçılık esasına dayandırılmayacağını söyledim.*"⁶²⁹

Ahmet Yurdakul'un **Yorgun Çanlar** eserinde Kore Gazisi Yusuf, alt komşusu olan Bay Helmut ve Alman ailesini öteki görmektedir. Ancak bu öteki algılaması, dostluk sınırı ile çizilmiştir. "*Bu Almanlar salatayı bile soyarken hesabını yaparlar, adam başına kaç dilim düşüyor, diye.*"⁶³⁰

Aynı zamanda eserde profesör olan Bay Helmut ve ailesinin, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından uğratıldıkları Nazi zulmüne de yer verilmiştir. Üniversitede ders esnasında tutuklan Bay Helmut, Alman olmadığı için öteki görülmektedir. Daha sonra değişik yollarla kaçarak Türkiye'ye gelen Bay Helmut,

⁶²⁷ T. Dursun K., s. 87.

⁶²⁸ O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 18.

⁶²⁹ O. Pamuk, *a.g.e* 413.

⁶³⁰ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 85.

öğretim hayatına burada devam etmektedir. Bay Helmut, evlerinin “*kapısına gamalı haç bayrağı astıkları gün*”⁶³¹ e hiç dönmek istemektedir.

Ayrıca eserde Türk–Yunan ilişkileri de göz önüne getirilerek Yunanlılar’ın, Atatürk’ün Selanik’teki evini bombalamalarına karşın İstanbul’daki Türkler de Bayezit Meydanı’nda toplanarak Rum avına başlamışlardır. Bu etnik faaliyette Yusuf’un arkadaşı olan lokantacı Aleko’nun dükkânını da yakmışlardır. “*Taksim’de kalabalık bir grup, elinde Türk bayraklarıyla toplanmış. Bayezit ve Çemberlitaş’ta öyle.*”⁶³²

Bekir Yıldız’ın **Halkalı Köle** eserinin ilk bölümlerinde kahramanın annesinin Birinci Dünya Savaşı’nda çektiği zorluklar anlatılır. Urfa’da yaşayan kahramanın annesinin köyü Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve köy topluca yakılmıştır. Bundan dolayı kahramanın annesi Fransızlar’ı düşman olarak görmektedir. “*Apoletli apoletli adamlar vardı. Hiç de bizimkilere benzemiyordu. Dedikleri Fransızmış, dedikleri düşmanmışlar.*”⁶³³

Mehmet Eroğlu’un **Geç Kalmış Ölü** eserinde İhsan Onbaşı adında karakter Birinci Dünya Savaşı’nı görmüş eski bir askerdir. Romanın olay örgüsü içerisinde çok fazla yer tutmayan, olay örgüsüne herhangi bir katkı sağlamayan İhsan Onbaşı romanın yan karakterlerinden biri olarak değerlendirilebilir. İhsan Onbaşı’nın trajik yaşam öyküsü eserde şöyle anlatılır:

“*Konyalı bir Mevleviyken on yedi yaşında Gönüllü Tabur’la Şam’a gitmiştik. Cevdet Bey de gerçek bir ihtiyat zabıtiydi. Ama garip olan, otelcinin daha sonra anlattıklarıydı. Cevdet Bey savaş bittikten sonra İhsan’ı bir kadınla evlendirmişti. Hikâye buraya kadar gibiydi. Anlaşılmaz olanı, İhsan’ın evlendiği kadının Arap oluşuydu. Kadın ölünce, ‘İhsan Onbaşı delirmiş,’ diye devam etmişti otelci. Herkese Arapları kesmeyi öğütlemeye başlamıştı.*”⁶³⁴

⁶³¹ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 84.

⁶³² A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 213.

⁶³³ B. Yıldız, *Halkalı Köle*, s. 8.

⁶³⁴ Mehmet Eroğlu, *Geç Kalmış Ölü*, İstanbul 2004, s. 20.

İhsan Onbaşı, romanın kahramanı Ayhan ile karşılaştığı zaman “*Ben de Türk’üm. Kimse duymasın*”⁶³⁵ diyerek çekinmesi Hatay’da Türk kimliğine karşı ötekileştirme politikasının uygulandığını göstermektedir.

Ahmet Altan’ın **Sudaki İz** eserinin kahramanlarından olan Ömer, paralı olarak askerlik yaptığı Güney Amerikalı bir milletin ordusunda Kukutiyo adlı arkadaşının dinlenme sırasında bilmeyerek karşı ordunun radyo yayınına açıp uyuya kalmasından dolayı idam edilmesine şahit olur. “*Salak herif karşı tarafın radyosunu açmış. O uyurken radyo karşı tarafın propagandasını yapan bir şeyler söylemeye başladı.*”⁶³⁶

Şerif Benekçi’nin **Şimdi Ağlama Vakti** eserinde Almanya’ya okumak için giden Orhan, Goethe Enstitüsü’ne kaydolur. Bu okul, evrensel olduğu için hemen hemen her milletten öğrenci vardır. Okuldaki Türk ve Yunan öğrencilerden her an birbirlerini fitilleyecek bir patlama ve kavga beklenmektedir. Yunanlı öğrencilerin yanından İbrahim’e Kabadiyas, İstanbul hakkında bir laf söyler ve tartışma o anda başlar. “*İstanbul’u sevmek suç mu? Biz Yunanlılar, Konstantinapolis’e aşığız!*”⁶³⁷ Tartışma kavgaya dönüşeceği için Pakistanlı, Afganlı öğrencilerde Yunanlılar’ın karşısında Türklerin yanında yer almışlardır. Ancak kavga başlamadan Orhan’ın, Yunanlılar’ın bu tartışmada suçlu olduklarını ispatlayarak konuşması diğer öğrenciler tarafından alkışlanır ve kavga başlamadan sona erer.

Almanların Türkleri ve Müslümanlar’ı ötekileştirmesi gazetelere de yansımaktadır. “*Bild Gazetesi her gün gamalı, bıçaklı resimler basıyor, İtalyan suratlı adamların altına müslüman isimleri yazıyordu.*”⁶³⁸ Orhan’ın gazetede okuduğu “*Tanrım, yalnız Almanların yaşadığı bir ülke yarat!*”⁶³⁹ cümlesi Almanlar tarafından azınlıklara uygulanan ötekileştirme ve dışlama politikasını göstermektedir. Bu politika toplumun ifadesi olan romanlara da yansımaktadır.

⁶³⁵ M.Eroğlu, *a.g.e.*, s.102.

⁶³⁶ A. Altan, *Sudaki İz*, s. 130.

⁶³⁷ Ş. Benekçi, *Şimdi Ağlama Vakti*, s. 230.

⁶³⁸ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s.213.

⁶³⁹ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s.213.

2.2.4.2. “Öteki” Görülen Azınlıklar

Leyla Erbil’in **Karanlığın Günü** eserinde Ermeniler küçük görülür. “Devlet öder, batırmaz parayı dedi, bir daha demedi, Ermeni aklı ne olacak!”⁶⁴⁰ Ayrıca Neslihan’ın annesinin kendi şuurunu kaybettiği zamanlar “Yunan geliyor kızım, hazır ol” sayıklamaları, İstiklâl Harbi sırasında annesinin çektiği sıkıntıların bilinçaltına işlediğini göstermektedir. Yıldız’ın hizmetçisi olan Gülgül’ün de Çingene olduğunu kabul etmesine rağmen “Biz çingeneyiz ama ayıcılardan değiliz valla billa. Biz asilizdir”⁶⁴¹ diyerek ayıcı çingene olduğunun zannedilmesiyle toplum tarafından dışlanmamak ister.

Ayla Kutlu’nun **Bir Göçmen Kuştı** eserinde Emir Bey’in ailesi Kafkaslar’dan göçmeden önce oradaki azınlık olan Ermenilerle çok iyi geçinmektedirler. Hatta romanda bu birliktelik şu cümlelerle verilir: “Vahran (Ermeni) Batu (Türk) ile beraber keçi otlatırdı küçüklüğünde. Birlikte çimerlerdi binbir göletin hangisine rastlarsa. Çok komuşurlar, çok gülerler, keçileri unuttur, dayağı birlikte yerlerdi.”⁶⁴²

Başlangıçta komşu olduklarının bilincinde olan ve dostça yaşayan farklı halklar, kendilerinin dahi farkına varamadıkları bir çabuklukla birbirlerine düşman olabilmişlerdir. Birbirine dost olan, komşu olan Gotran ve Batu’nun zihniyet sapması neticesinde geldikleri durum verilmektedir: “O güzelim kafasını bir tavuğun boğazını kesmiş gibi duygusuzca kesti Gotran. Şimdi evinde uyuyor mu sakın sakın, yoksa tarla yakıp hayvan mı boğazlıyor? Belki o güzelim eve yerleştiler. Morak’ı buluverdi gözlerinin önünde. Para edecek bir şeyler arayarak evi darmadağın ediyordur. Hiçbiri, evlerinin en güzel odasının en bakımlı köşesine yerleşmiş Meryem ikonasının önüne gönül rahatlığıyla diz çöktüğünde günahlarını saymaya koyulduklarında, Batu’nun o siyah ama hasta gözlerini hatırlamayacak. Günah saymayacaklar yaptıklarını.”⁶⁴³

Osmanlı – Rus Savaşı’nın başlamasıyla Osmanlı’nın coğrafyasındaki bütün köylerden asker toplaması ile köydeki erkek sayısı azalır. Buna paralel olarak Kafkasya’daki Ermeniler de etnik milliyetçilikten gelen bir his ile bu durumu fırsat bilerek Müslüman Türklere karşı mezalime başlamışlardır. “Nice zamandır kinleniyordu müslümanlara ve baskın vermeye hazırlanıyordu. Haik soyundan

⁶⁴⁰L. Erbil, *a.g.e.*, s.58.

⁶⁴¹L. Erbil, *a.g.e.*, s. 112.

⁶⁴²A. Kutlu, *Bir Göçmen Kuştı*, s. 30.

⁶⁴³A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 24.

gelenler.”⁶⁴⁴ Cevahir’i yıkan olay ise Gotran ve Batu’nun iki gün önce dostça konuşmalarını hatırlamasıdır. Etnik milliyetçiliğin bir başka ifadesi olan ırkçılığın, toplum düzenini bozabilir bir nitelikte olduğu ortaya konulmaktadır.

Tarih düzleminde olaylar ilerlerken İstanbul’u işgal eden İtilâf devletleri, İstanbul’da yaşayan azınlıkların etnik milliyetçilik duygularını kabartarak Türkler’e karşı hakaret ve isyan olaylarını başlatmışlardır. Eserde İstanbullu Rumlardan olan Gabriele ve Panayot, yaşlı Müslüman bir kadının peçesini açarak alay etmişlerdir. Oradan geçmekte olan bir Türk de bu olayı görüp Gabriele’yi bıçaklayarak öldürmüştür. Bu durum, etnik milliyetçilikle hareket edenlerin öteki olarak gördükleri taraftan bir tepki hamlesidir. Emir Bey ise kardeşi bu olay sonucu ölen Sava’ya tepkisini şöyle dile getirir: “*Senin kardeşin, o Rumlar, niçin kendi soylarından birine saldırmıyorlar.*”⁶⁴⁵

Bugün pek çok açıdan pek çok örneğine rastlanan “ben ve öteki” problemine romanda yer verilmiştir. Azınlıklar (Ermeni – Rum) ve Türkler bir süre sonra birbirlerini öteki olarak görmeye başlamışlar ve “ben”i korumak için “ötekini”ne her türlü zulmü yapabilecek duruma gelmişlerdir. Aynı bakış açısı Ermeni / Rum - Türk çatışmasında da söz konusudur. Fakat Andon Efendi gibiler bu dengeyi yakalayabilmişler ve karşısındakini “öteki” olarak görmedikleri için “benlik”lerini de tehlikede hissetmemişlerdir.

Doktor Andon, bu tipin timsalidir. Onun ifade ettiği sözler âdeta, kendini Osmanlı tebâsı olarak gören azınlıkların duygularının ortak bir ifadesidir: “*Bendeniz, Osmanlıyım Yahya Efendi. Bu toprağın ekiniyle doydum. Burada doğdum, tahsil yaptım. Gençliğimde çıktım dışarı. Bütün Evropa’yı dolaştım. Sonra baktım ben başkayım, döndüm geldim. Bizden ayırdır onlar. Oğlum seferberliktir deyip, koşa koşa gitti onlara. İhtiyar anneyi ve babayı bıraktı. Hicrandır içimde: Demek öğretememişim ona: Soluduğün toprak senin vatanın diye. İşgalin daha on birinci günü öldü. Tek evladımdı. Kime düşman olalım şimdi bunun için? Acım gözümü kararttı önce. Benim karıyla birbirimize sarıldık. Ağladık. Belki bir hafta çözülmedik. (.....) Şimdi ben derim ki aptallığın şehidi olursa, aptallığın şehididir benim oğlan. On dokuz yaşında kaçtı*

⁶⁴⁴A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 31.

⁶⁴⁵A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 143.

*gitti. Venizelos öyle istedi diye verdi canını. Neden? Ne borcun var o insanlara, niye buradaki insanlarına düşmanlık duyarsın?”*⁶⁴⁶

Türkleri “biz” ve Avrupa’yı “onlar” olarak ifade eden Rum Andon Efendi, oğlunun Yunanlar tarafından ötekileştirme duygularının tahrik edilmesine üzülmemektedir ve vatan olgusunu sorgulamaktadır. Türkler içinde yetişen ve kendini Türklerden biri sayan Andon Efendi’nin oğlu Kurtuluş Savaşı’nda Yunanlar’ın safında yer alıp Türklere karşı savaşarak ölmüştür.

Ahmet Günbay Yıldız’ın **Üç Deniz Ötesi** eserinde Sovyet Rejimi’ni benimseyen Ruslar, Müslüman kimliği ile bütünleşen Buharalı Türklere ve diğer Türk uluslarına asimileştirme politikası uygulamıştır. Çünkü Müslüman Türkler, Sovyet Rusya’da azınlık konumundadırlar. Mansur ve babası inançları gereği casuslar tarafından öldürülmüştür. Enes ve annesi ise Sibiryaya sürgüne gönderilmiştir. Asimile etme politikası, ötekileştirmenin bir başka versiyonudur. Ayrıca Taşkent’te Ruslar arasında eğitim gören Enes, Türk kimliğini taşıdığından dolayı Rus öğrenciler tarafından dışlanma faaliyetiyle karşılaşmaktadır.

Cengiz Dağcı’nın Kırım Türkleri’nin Ruslar tarafından öteki görülerek çektiği acılara anlattığı **Benim Gibi Biri** eserinde, mevcut statüko tarafından etnik olarak asimile politikası uygulanmıştır. Çünkü Kırım Türkleri Sovyet Rusya’da azınlık konumundadırlar.

Mevcut siyasi rejimde sadece Kırım Türkleri öteki olarak görülmemektedir. “*Bir zamanlar yahudiler kurşuna dizildiler – Ben yahudi değilim dedim, ağlamadım – Katolikler hapisane zindanlarında çürütüldü bir zamanlar – Ben katolik değilim dedim, ağlamadım – Tarih artığı Kırım tatarları katledildiler – Ben bir Kırım tatarı değilim, ağlamadım.*”⁶⁴⁷

Fakir Baykurt’un **Yüksek Fırınlar** eserinde Almanya’ya göç eden Türklerin etnik kimlikleri dolayısıyla çektiği sıkıntılar dile getirilmektedir. Göç eden Türkler, Almanlar tarafından alt sınıfın insanları görülerek köle ve öteki görülmüş ve en ağır işlerde çalıştırılmıştır. Türklerin ağır işlerde çalıştırılmalarının sebebi azınlık olmalarıdır.

⁶⁴⁶ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 121.

⁶⁴⁷ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.105.

Türk işçilerin çalıştığı bölümün şefi Meister Helmut, Türk işçilere sürekli çalışmalarını söyleyerek işçilere bağırır. “*Yok yavaşçalışmak! Anlıyorsunuz siz değil mi? Hızlıçalışmak var! Haydin sevgili benim Kollege 'lerim!*”⁶⁴⁸ cümleleri, Almanların Türk işçileri “köle” olarak görmelerinin işaretidir.

Ayrıca Almanya'daki Türk işçilerin en muzdarip oldukları konu çalıştıkları işlerin ağırlığıdır. Alman patronlar yabancı işçileri çok ağır şartlarda ve uzun zaman dilimleri arasında çalıştırırlar. İbrahim Mutlu, çalıştığı işin ağırlığından sık sık şikâyet eder. “*Biz ölüyoruz ateşin karşısında! 1800 derecede akıyor demir. Eriyip biz de akıyoruz. Daa önce aynı firmada üç yıl balyoz salladım. Döküm hatalarını kırdım. Dayanılır gibi değildi. Pehlivanlıktan geldiğim, babayiğit olduğum için uygun gördüler. 'Danke schön!' Ama öleceğim. Bölüm Şefi olacak Brühl Efendiye yalvardım. El etek öptüm. 'Olur, değiştirelim Herr Mutlu!' dedi. Balyozdan aldı, ama bu kez ateşin karşısına verdi! Eskisi boktu, yenisi bombok! Sıcak fırın başında buğu olup uçacağım. Soluna geçti arabasının. Büktü uzun boynunu. Zorlukla sığıdı küçük oyluma.*”⁶⁴⁹

Yaşar Kemal **Kale Kapısı** romanında ulusçuluk algısını biraz daha daraltır. “*Bela oldunuz bu köyün başına, bela! Kan getirdiniz bu köye Kürtler, kan! Ben sana ne diyeyim, senin yüreğin yangılı Zero.*”⁶⁵⁰ Karacaanşakarşısındaki etnik milliyetini söyleyerek ona hakaret etmek istemektedir. Zero'nun Paşa amcası olan kişi, Cumhuriyetin ilk yıllarında Doğu isyanına katıldığı gerekçesiyle sürgüne yollanır. “*Kurtuluş savaşında da Doğu cephesini biz tuttuk. Somunda da işte böyle sürgün olduk. Ama sen sağol.*”⁶⁵¹ Aynı zamanda dinsel kimliğin etniğini de ifade ettiği başka kimliklerle bu romanda ötekileştirme olarak karşılaşılr. “*Günah diye bağırdı Memet Efendi, günah. Etmeyin oğlum Cemal, Kızılbaş dedesini bir ermiş ettin çıktın.*”⁶⁵²

Sonuç olarak bir kişinin sahip olduğu ulusal kimlik; o kişinin kültürel, dinsel ve etnik bağlamda ayrılamaz bir parçası haline gelmektedir. Ulusu ile özdeşleşen birey, ulusun karşıt gücü olan ve kendi ulusunun kültürel yapılanmasında müşevvik ve dinamik bir güç olan öteki ulusun bireylerini de öteki olarak görür.

⁶⁴⁸ F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 145.

⁶⁴⁹ F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 17.

⁶⁵⁰ Y. Kemal, *Kale Kapısı*, s. 127.

⁶⁵¹ Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 302.

⁶⁵² Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 60.

Toplumsal bilinçaltını oluşturan mitoslar, destanlar ve efsaneler ancak öteki ile varolduğundan dolayı makro düzeyde ulusun ve mikro düzeyde bireyin öteki ile etkileşime geçmesi kaçınılmaz olacaktır. Etkileşim ile birlikte ötekileştirme reaksiyonu başlayacaktır. Etnik açıdan ötekinin yabancılar ve azınlıklar olarak fraksiyonları olduğu için kendini “biz” diye tanımlayan etnik grup, yabancılarla savaşlar nedeniyle; azınlıklar ile de devlet politikaları nedeniyle yüz yüze gelmektedirler.

Eserlerde de savaşlarda millî birlik ve beraberliğin sağlanması açısından karşı taraf olan öteki aşağılanarak onunla mücadeleye girilmiştir. Bu durum eserlerde genellikle Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı olan temalarda karşılaşılır. Azınlıklar ise uygulanan devlet politikası nedeniyle ötekileştirilmiştir. Mesela, Sovyet Rusya’ya göre “öteki” Kıvrımlı ya da Buharalı bir Türk olmaktadır. Almanya’ya göre ise azınlık yine bir Türk olmaktadır. Ancak Türkiye’ye göre ise azınlık ya bir Ermeni veya bir Rum olmuştur.

2.2.5. Din ve İnanç Bakımından Öteki

Din, insanoğlunun varlığı ile beraber doğan, büyüyen ve gelişen ve insanın inanma ihtiyacını karşılayan bir olgudur. Zamanla bu olgu, bireyin kültürü ile kaynaşır, bir hayat tarzı olur ve toplumu da etkiler. Türk Dil Kurumu sözlüğü dini şöyle tanımlamaktadır:

“Tanrı’ya, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet” ve “Bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen”⁶⁵³ şeklinde tanımlanmaktadır. Farklı din tanımlamaları da dikkate alındığında genel olarak din kavramı; insanların belli bir dünya görüşüne sahip olmalarına yardımcı olduğu gibi bu insanlara belli bir yaşam tarzı da sunmaktadır. İnanma ihtiyacını karşılamak isteyen bu insanlar, kendisinden üstün bir varlıkla (Tanrı algılaması) etkileşim halindedir. Bu insanlar, bu etkiyi yaşamlarına ve davranışlarına yansıtırlar. Böylelikle insanların din algılaması, inanç ve etki ekseninde gelişmeye ve paralellik göstermeye başlar.

İnsanlığın varlığından itibaren semâvi ve arzî dinlerin çokluğu göz önüne alındığında, bazı dinlerin, belli coğrafya ve sosyal-kültürel yapı içerisinde farklı söylemlere sahip olduğu görülür. Farklı söylemlerle kendi iç dinamizmini koruyan

⁶⁵³ www.tdk.gov.tr.

dinler; mensuplarına belli bir ahlâk anlayışı, ibadet biçimi ve inanç sistemi kazandırdıklarından dolayı kendi mensubuna aynı zamanda sosyal bir kimlik de oluşturmaktadır. Böylelikle din olgusunun sosyolojik işlerliği ve işlevselliği gün yüzüne çıkmaktadır.

Dinin sosyolojik boyutlu bir olgu olarak oluşması ve algılanması sonucu kültür denen statik toplumsal bir yapı oluşmaya başlamaktadır. Böylelikle dinin dinamizmi, kültürü şekillendiren bir güç konumunda olmaktadır. T.S. Eliot'a göre din; kültürü aşan ve onu besleyen bir kaynak olmakla birlikte kültür de toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir.⁶⁵⁴ Dinin, toplumun perde arkasından etki etmeye başlayan gizil bir gücü vardır. Bu yönüyle sadece bireyin inanç sistemini oluşturan bir kaynak olarak görülmemelidir. Mesela; Türklerin, İslâm'ı kabul etmekle birlikte başlayan sosyal değişimi kültür kurumlarının oluşumunu etkilemiştir. Bu kültür kurumlarından bazıları olan Hâfızlık, Hattatlık, Mimarlık vs. gibi kültürel uğraşlar; dinî inancın örf, âdet ve gelenek ile kaynaşıp bütünleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁵⁵ Böylelikle kendi toplumları için dinin dinamizmini gerekli gören toplumlar, kendi yaşam tarzlarını dinin perspektifi ile şekillendirmişlerdir.

Bireyde oluşmaya başlayan dinî-sosyal kimlik, dinî ritüellerden kaynaklanan tebliğ metodu ile diğer insanlarla diyolağa geçmeye zorlamaktadır. Bu zorlama ile bireyde farkında olmadan karşı inanç sistemini benimseyen bir küçümseme, acıma ve ötekileştirme gerçekleşmektedir. Din bağlamında öteki görmenin algılaması kâfir etiketlemesi ile yapılmaktadır. Müslüman'a göre kâfir, bir Hıristiyan ya da inançsız biri olurken; Hıristiyan'a göre ise bu etiketleme bir Müslüman olmaktadır. Biz ve Onlar/Öteki olarak görülen dinî-sosyal kimlikteki bireyler, böylelikle her alanda (sosyal, siyasi ve ekonomik) öncelikle farkında olmadan sonra ise hırsıyla ve istekle kamplaşmaya başlar.

Avrupa kültürünün temelini oluşturan 15. yüzyılda meydana gelen coğrafi keşifler ile beraber Avrupalılar; Kuzey Afrika, Ön Asya, Orta ve Uzak Doğu'yu keşfetmişlerdir.⁶⁵⁶ Karşılaştıkları yenedünya ile kültürlerini ve inanç sistemlerini empoze etmeye çalışan Avrupa, yerlilerin kendilerine göre bâtil inançlarına ve inanç

⁶⁵⁴ M. Kaplan, *a.g.e.*, 16.

⁶⁵⁵ M. Kaplan, *a.g.e.*, 17.

⁶⁵⁶ Z. Nilüfer Nahya, "İngeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar," *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, s. 30.

sistemlerine öteki gözüyle bakarak bu kabile dinlerinin mensuplarını ötekileştirmişler ve kendi kültürleri lehine asimile etmişlerdir.

Avrupa'nın kendi içinde ise Orta Çağ denen zaman diliminde diğer insanlardan farklılık gösteren insanları ve özellikle kadınları, önce dinî ritüellerinde zayıflık olduğu gerekçesi ile Hıristiyan teologları ve papazlar dinden aforoz etmişlerdir. Daha sonra kadınları “cadı” etiketi ile ötekileştirerek engizisyon mahkemelerinde yargılayarak idam etmişlerdir. *“Avrupa tarihinde hayli uzun bir dönemi kapsayan, kötü ruhlar ve şeytan saldırısı iddiası, Avrupa'nın tarihi kadar hafızasına da yerleşmiş bir olaylar silsilesini doğurmuştur. Yaygın adıyla, “Cadı Avı” dönemi olarak bilinen Orta Çağın bu evresinde, dönemin Hıristiyan teologları, şeytanı ve kötü ruhları, görünüşlerinden davranışlarına kadar tanımlama çabasına girmişlerdir.”*⁶⁵⁷

Avrupalıların bunu sadece kendi dinindeki insanlara yaptığı anlaşılmalıdır. Orta Çağ Avrupa'sı, din ve inanç yönünden ötekileştirmelerin hat safhaya vardığı çağdır. Ötekileştirme ile beraber ötekiye karşı işkence çeşitliliği de paralellik göstermektedir. Mesela; bunlardan birisi Böğüren Boğa işkencesidir. İnanış bakımından öteki görülen suçlu, metalden yapılmış ve ateşe tutulmuş boğanın içine konur ve suçlu yana yana can verir. Bağırmasının şiddetine göre iyi ya da kötü Hıristiyan olarak can verdiği anlaşılır.⁶⁵⁸

Hatta Yeni Çağ'daki Roma Engizisyonu, Roma Katolik Kilise'sinin oluşturduğu öğretiyi korumak için 1542'de Papaz 3. Paulus tarafından Calvinciler'e ve Lutherçiler'e karşı baskı politikası sürdürmüş ve onlarla mücadele etmiştir.⁶⁵⁹ Zamanın Osmanlı Devleti'nde ise hâkim olan dinî inanışın yönetime etki etmesi nedeniyle dinî olarak öteki görülenlere de vatandaşlık hakkı verilmiştir. Böylelikle Osmanlı vatandaşının kimliği, Müslim veya gayr-i Müslim olarak belirlenmiştir. Bu da Osmanlı Devlet politikasının din eksenli bir yönetime tâbi tutulduğunu ve vatandaşları din ve inanç sistemlerine göre kategorize ettiğini göstermektedir.

İslâm medeniyetinin ve Doğu kültürünün temsilcisi olan Osmanlı Devleti, İslâm dininin getirdiği ve gerektirdiği metodoloji ile millet kavramını ikinci plana iterek ümmet bilincini devlet politikası haline getirmeyi amaçlamıştır. Ümmet olma bilinci ile

⁶⁵⁷ Z. Nilüfer Nahya, a.g.m., 31.

⁶⁵⁸ İbrahim Refik, *Tarih Şuuruna Doğru 5*, İstanbul 2007, s. 124.

⁶⁵⁹ İ. Refik, a.g.e., 122.

hareket eden Osmanlı Devleti; karşısındakini dinî anlamda kâfir/gayr-i Müslim olarak gördüğünden dolayı İ'lâ-yı Kelimetullah amacı ve tebliğ metodu ile din ve inanç yönünden öteki gördüğü gruplar ve toplumlar ile siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda etkileşime girmeye mecbur kalmıştır. Bu durum sadece Osmanlı Devleti için değil, İslâm dininin doğması ile kurulan tüm İslâm endeksli devletler için de geçerli olmaktadır.

Aynı bakış açısı yani dinî yönden öteki görme ve öteleme, Batı medeniyetini temsil eden Hıristiyan kültürü için de geçerlidir. Çünkü din ve inanç, insanların yaşamlarına etki ederek bireye sosyolojik bir kimlik kazandırdığından dolayı Batı/Hıristiyan kültürünü temsil eden toplumlar ile Doğu/İslâm kültürünü temsil eden toplumlar, tarih içerisinde dinî farklılıklar yönünden karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durum tarih sahnesinde kendini Haçlı Seferleri olarak göstermektedir.

1095 yılında Papa İkinci Urbanus tarafından İslâm Medeniyetine ve Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı organize edilen bu seferler, 1291 yılına kadar Hıristiyan-Müslüman savaşlarına ve çok kan dökülmesine neden olmuş dinler arası bir savaştır.⁶⁶⁰ Müslümanların, Orta Asya'dan gelerek Yakın Doğu'ya kadar hâkimiyet kurmalarını hazmedemeyen Hıristiyan dünyası, "kutsal toprakları kurtarmak" amacıyla bu seferleri düzenlemeye karar vermişlerdir.

Bu seferler, kendi içinde Ortodoks - Katolik olarak bölünmüş olan Hristiyan dünyasını bir araya getirerek öteki görmeye neden olan mezhepsel ayrılıkları bir süreliğine de olsa kaldırmıştır. Aynı durum, ayrı İslâm devletleri olan Selçuklular ve Eyyübîleri de birleştirerek karşılarında öteki olarak gördükleri ortak düşmana karşı hareket etmelerini sağlamıştır. Haçlı seferleri, din ekseninde yapılan ve dinî perspektif nazara alınarak yapılan Hıristiyan/Batı'nın Müslüman/Doğu'ya karşı başlattığı geniş çaplı bir harekettir.

Tarih içerisinde bu iki kültür, 20. yüzyıla kadar değişik nedenlerle etkileşim içinde bulunmuştur. Batı'da dinî düşüncenin yerini modernitenin, dogmatizmin yerine felsefî ve aklî açılımların alması ve bilimsel ve deneysel faaliyetlerin artması ile materyalizm akımı modernleşen bireyi etki altına almıştır. Materyalizm felsefecilerini kendine idol seçen birey de, tüm dinî tabuları, inanışları ve ritüelleri yıkararak dinden

⁶⁶⁰İ. Refik, *a.g.e.*, s. 54.

uzaklaşmıştır. Böylelikle 20. yüzyıl ile birlikte dinden uzak lâ-dinî bir modern birey modeli oluşmuştur.

Batı’da Aydınlanma hareketleri ile başlayıp 20. yüzyıla kadar devam eden ve etmekte olan rasyonalizm, pozitivism ve bunun sonucu olarak materyalizm akımlarıyla aklî ve fikrî bir değişim yaşayan modern birey, inanç dönüşümü de yaşamıştır. Hilmi Yavuz’un insanlığın mitostan logosa geçiş dönemi⁶⁶¹ olarak adlandırdığı bu hareketlendirme, Hıristiyanlık aleyhtarı zihnî yapıların gün yüzüne çıkmasına neden olan sosyal bir süreçtir. Modern bireyin algılamasına karşı Hıristiyan ve İslâm dini mensupları ortak ötekiye karşı gizli de olsa aynı safta yer alma metodunu uygulamışlardır. Bu materyalist akım, Hıristiyan dinine zarar verdiği gibi İslâm dinî mensuplarının da manevî yönden yaralanmasına neden olmuştur. Tanzimatla birlikte bu akımlardan etkilenen Osmanlı aydınlarındaki bu değişim süreci, rasyonalizmin temsilcisi olan ve “*Vahdet-i Zâtına aklımla şehâdet gerek*” diyen İbrahim Şinasî’den Abdullah Cevdet’e ve intihar ile hayatına son veren pozitivist Beşir Fuad’a kadar etki etmiştir.

Bu akımlardan etkilenen Osmanlı aydınları arasında da din ve inanç bakımından bir ötekileşmenin gerçekleştiği örnek olarak verilebilir. Aydınlanmanın savunucusu olan Voltaire’nin Osmanlı’daki savunuculuğunu yapan Beşir Fuad, kendisine ithâfen yazılan “*Voltaire’i taklit edenler bizde nâdandır bütün/ Şarlattanlık onlara şâyeste ünvardır bütün*”⁶⁶² beytine nazire olarak “*Voltaire’i takdir edenler ehl-i irfandır bütün/ Nâşir-i envâr olanlar medhe şâyandır bütün*”⁶⁶³ beytini kaleme almıştır. Voltaire’in savunuculuğunu yapan Beşir Fuad, ötekileştiren zümre tarafından dinsel açıdan “fenci feylosof” etiketlemesi ile dinsiz sayılmış ve Beşir Fuad, şu beyit ile dindar zümre tarafından tekrar ötekileştirilmiştir:

“*Şarlattanlık etme gel söz dinle fenci feylesof*

Yazdığım efsaneler mahrûm-ı irfandır bütün”⁶⁶⁴

Siyasi konjoktürde ise Hıristiyanlıktaki ortodoks mezhebinin kalesi olan Çarlık Rusya’sı, 1917 Ekim Devrimi ile Bolşeviklerin eline geçmiştir. Böylelikle materyalizm kaynaklı komünizm idaresini kendilerine seçen Bolşevikler, tüm dinî inanışları

⁶⁶¹ H. Yavuz, *a.g.e.*, s. 52.

⁶⁶² R. Demir, *a.g.e.*, s. 57.

⁶⁶³ R. Demir, *a.g.e.*, s. 58.

⁶⁶⁴ R. Demir, *a.g.e.*, s. 58.

reddeden bir yönetim benimseyerek S.S.C.B.'yi kurmuşlardır. Bu kuruluş ile birlikte dinsel zeminde iki kutuplu bir dünya oluşmuştur. Bu kutuplar ise dinsel zeminde semâvî öğretiyi ve inancı temsil eden Amerika Birleşik Devletleri ile arzî ve materyalist mantaliteyi temsil eden S.S.C.B.'dir. Nitekim S.S.C.B., hâkim olduğu topraklarda her dinsel gelişmeye sert bir üslupla karşılık vermiş ve o toprakların halklarının din ve inanç ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamıştır.

Coğrafi keşifler ve Rönesans/Reform hareketleri ile dinin getirdiği despotizm ve dogmatizm ile Ortaçağ Karanlığı'ndan kurtulan Batı'nın Aydınlanma Çağı'na kavuşması; 19. yüzyıl ile birlikte Batı'nın bilim ve teknik anlamda üstünlüğünü kabul eden İslâm dünyasında kendini revizyone etme fikrini gündeme getirmiştir. İslâm kimliğinde halifeliğin temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sonunda yıkılması ile yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunda, Batı'nın bilim ve teknik merkezli reformist hareketleri gündeme gelmiştir. Hilmi Yavuz'a göre "*Cumhuriyetin resmî ideolojisi de din bağlamında akli bilimle aynileştirmiş; kendine ait bir rasyonalitesi olmasına rağmen İslâm'ın, açıktan açığa söylenmese de, bilim-dışı, dolayısıyla akıl-dışı olduğu görüşü yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.*"⁶⁶⁵ Bu hareketler sonucu Türkiye'de "laiklik" ve "irtica" kavramları gün yüzüne çıkmıştır. Yenilik, aydınlanma ve laiklik taraftarı olan aydın kadro ile gelenek taraftarı olan halk arasında din ve inanç ekseninde bir ayrışma ve ötekileşme gerçekleşmiştir.

"*Bilindiği gibi laik sözcüğünü toplumlarına anlatmak istediklerinde daha Osmanlı döneminin Türk ve Arap düşünürleri başlangıçta "lâ-dinî" deyimini kullanmışlardı.*"⁶⁶⁶ İnkılâbın ilkelerinden olan laiklik, siyasi anlamda; din ve devlet işlerinin birbirlerinden ayrılması anlamına gelmektedir. Laiklik ilkesini kendi perspektifi ile yorumlayan dönemin aydınları, dinsel kimlik bağlamında kendini belirleyen bireylere irticacı nazarı ile bakmışlardır. Bu nazar da ötekileştirmeye en büyük etkidir. İrtica anlayışını kendisine tehdit olarak gören zihniyet, bu irtica olgusu ile laik bir mücadeleye girişmiştir.

Bazı araştırmacılara göre ise irtica, ötekileştirme maksadıyla sonradan türetilmiş yapay bir ayrıştırma tohumudur. "*Türkiye'de irtica ile mücadele, Batı'da ise*

⁶⁶⁵ H. Yavuz, *a.g.e.*, s. 51.

⁶⁶⁶ Orhan Koloğlu, *Cilbabdan Türbana Türkiye'de Örtünmenin Serüveni*, İstanbul 2009, s. 161.

“fundamentalizm tehdidi ile mücadele” olarak benimsenen fundamentalizm/irtica söylemi, İslâm'ın siyasi, kültürel, toplumsal, ekonomik ve entelektüel bir aktör olarak yeniden tarih sahnesine çıkmasını önlemek amacıyla icat edilmiş bir söylemdir. İrtica söylemi, önce bir ötekileştirme (örneğin İslâm'ı terörle, kan emicilikle, şiddetle özdeşleştirme) çabası içine girmekte, böylelikle kendisine bir takım düşmanlar icat etmekte, sonra da bu düşmanlarla mücadele ederek kendisini meşrulaştırmaya çalışmaktadır.”⁶⁶⁷

Avrupa’da ise aşırı İslâmcılık anlamına gelen fundamentalizm ile İslâm’a ve Müslüman kimliğine karşı dinsel açıdan ön yargılı bir ötekileştirme göze çarpmaktadır. Bu ön yargı sonucu ise Hıristiyanlığın kalesi olarak bilinen Avrupa Birliği, İslâm kimliğini özünde barındıran Türkiye Cumhuriyeti’ni içlerine almamaktadır. *“Türkiye gibi laik ama nüfusunun yüzde 99’u Müslüman olan bir ülkeyi içine almamakta Avrupa kararlı. Peçe ve türban onlar için iyi bir bahane.”⁶⁶⁸*

Nüfusunun % 99’u Müslüman kimliğinde olan Türkiye, nüfusun %1’lik (Hıristiyan dini ve mezhepleri, Yahudi ve diğer batıl dinler) kısmına da dinsel açıdan öteki gözle bakmaktadırlar. Boğaziçi Üniversitesine bağlı olarak *“Türkiye’de Farklı Olmak”* adında bilimsel araştırma projesi başkanlığını sürdüren Binnaz Toprak % 1’lik kısmı temsil eden ötekilerin durumunu şöyle anlatmaktadır: *“Sivas’ta gittiğimiz bir Ermeni kuyumcu, tıpkı Kayseri’deki kilise zangocu gibi, mağazasında sattığı takıların dışında bizimle hiçbir komuyu konuşmadı. Aslen Sivaslıydı. Kentte kaç Ermeni aile kaldığını sorduğumuzda çok az olduklarını söyledi. Ermeni olarak bu kentte ayrımcılığa uğrayıp uğramadığını sorduğumuzda, o gibi komuları düşünmediğini ve ilgilenmediğini belirtti. Başını derde sokabileceğini düşündüğü bu gibi komuları tanımadığı kişilerle konuşmak istemediği belliydi. Bu iki mekân dışında Batman yakınındaki bir Süryani manastırına da gittik. Başrahiple selamlaşıp manastır hakkında birkaç soru sorduğumuzda kibar ama kısa cevaplar verdi. Daha fazla rahatsız edilmeyi istemediğini hissedip manastırdan ayrıldık.”⁶⁶⁹*

⁶⁶⁷ Yusuf Kaplan, “Fundamentalizm/İrtica Söylemi: Ötekileştirme ve "Yeni Efendiler"i Meşrulaştırma "Aygıt"ı”, *Köprü Dergisi*, Bahar 2002, S. 78, s. 15.

⁶⁶⁸ O. Koloğlu, *a.g.e.*, 216.

⁶⁶⁹ Binnaz Toprak vd., “Türkiye’de Farklı Olmak”, *Boğaziçi Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi*, s. 104.

Nüfusun % 99'luk kısmının Müslüman olması Türkiye'de dinsel bağlamda ötekileştirme faaliyeti yapılmadığı anlamına gelmemektedir. Müslüman kimliğinin alt kimliğini Sünnî ve Alevî kimlikleri oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifelik meselesi ile ayrışma gösteren ve siyasi boyuta taşınan tartışma, İslâm dünyasında Şîî-Sünnî ayrımını gündeme getirmiştir. İslâm'ın ana inanç metodolijisinden sapmaların yaşanarak alt dinî grupların oluşma sürecinde Alevîlik de kendini göstermektedir. Böylelikle oluşan Sünnî ve Alevî kimliğinde İslâm'ı farklı algılama yaşandığından dolayı bu algılama inananların yaşamlarına ve ahlâk anlayışlarına da etki etmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde farklı algılamalar ön yargıları doğurmuş ve ötekileştirme kısıpacı giderek genişlemiştir. Osmanlı Devleti döneminden bu yana bilinçli ya da bilinçsiz Alevî ve Sünnî köyleri ayrıştırılmıştır. Birbirlerinden kız alıp vermeleri kesildiği gibi birbirlerinin hazırladıkları yemekleri dahi yememişlerdir.⁶⁷⁰ Bu ön yargı sonucu olarak da toplumsal bir kampaşma ve dinsel perspektifte bir ötekileşme yaşanmaktadır. Boğaziçi Üniversitesi'nin yaptığı bilimsel araştırmalar projesinde geçen bir ankette anlatılanlara göre şunlar yaşanmıştır: *“Malatya'da konuştüğümüz Alevi bir iş adamının yorumuyla aktaracak olursak, bu önyargıların en az olduğu kesimler arasında bile kendilerinden “ama” çekincesiyle bahsediliyordu. “Alevi ama iyi bir insan”, “Alevi ama dürüst bir kişi” vb. gibi. Ayrıca Alevilerin köylerden kente geldiklerinde “komşularından çekindikleri için çocuklarının adını değiştirip Hasan, Hüseyin, Ali yerine Orkun gibi isimler vermeye başladıklarından” söz ediyordu. Oysa görüştüğümüz bir Alevi, isminin Ebubekir olmasına rağmen hayatı boyunca ayrımcılıktan kurtulamadığından yakınıyordu.”*⁶⁷¹

Araştırmacı yazar Reha Çamuroğlu'na göre bu ayrıştırma sürecinde din adamlarından siyaset adamlarına kadar ve aynı zamanda devlet kurumları da dâhil her kesimin büyük hataları vardır. Bunun sebebinin ise yazar, sistematik ve metodolojik dinî eğitim anlayışının oturtulamamasına bağlamaktadır.⁶⁷²

Toplumun nabzının romanlara yansıdığı düşünülüğünde din ve inanç düzleminde ötekileşme de romanların konularına etki etmektedir. Genel anlamda

⁶⁷⁰ A. Yapıcı, a.g.m., 54.

⁶⁷¹ B. Toprak vd, a.g.m., 52.

⁶⁷² Reha Çamuroğlu, *Geçen Zaman, Geçmiş Zaman Tarih, Kültür ve Siyaset Yazıları*, İstanbul 2005, s. 128.

Müslüman kimliğinin karşısına çıkartılan farklı din mensubu ya da dinsiz kimlikteki birey, öteki olarak görülmektedir. Özel alanda ise İslâmiyet'in farklı algılanmasından kaynaklanan ve farklı metodolojilerini savunan Sünnî ve Alevî kimlikleri birbirlerine din ve inanç bağlamında ötekidir. Genel ve özel anlamda öteki olma durumu da içerik bakımından 1980 – 1990 Türk romanında ifadesini bulmaktadır.

2.2.5.1. Dindar – Dindar Olmayan/Kâfir/Diğer DinMensupları

Orhan Pamuk'un *Sessiz Ev* adlı eserindeki Doktor Selahattin karakteri, materyalist felsefenin etkisi altında kaldığından dolayı doktorluğunun yanında halka Allah'ın olmadığını bilim ve teknik ile ispat etmeye çalışmaktadır. Halkın dini ritüellerini alaya alan Doktor Selahattin, misyonunu tek cümle ile özetlemektedir. *“Benim görevim bütün Doğu'ya Allah'ın olmadığını anlatmaktır”*⁶⁷³ Onun bir amacı da geleceğin İstanbul'u dediği *“Dinsiz Devleti”*⁶⁷⁴ ni oluşturmaktır. Batı kültürünün tüm özelliklerini üzerinde yansıtan Selahattin, yaptığı deneylerle ve yazmaya çalıştığı ansiklopedi ile Doğu'yu aydınlatmak istemektedir. *“Ben Doktor Selahattin, yirminci yüzyılda O'nun yerine artık bütün müslümanların yeni tanrısı olmayayım ki? Çünkü bilimdir artık yeni tanrımız.”*⁶⁷⁵

Tarik Buğra'nın *Osmancık* adlı eserinde kendilerine İslâm dininin öğretilerini ve inanç esaslarını rehber edinen Kayı boyu'nun Hıristyan dininin temsilcisi olan Bizans tekfurları ile mücadelesi anlatılmaktadır.

Osman Bey'in *“Çünkü özlenen baharlar vardır...Soyca, sopça, ümmetçe özlenen baharlar.”*⁶⁷⁶ cümlesinden ümmetçe özlenen baharların İslâmiyet'e cihat yolu ile hizmet ederek öteki olarak görülen kâfir topraklarını İslâm beldesi yapma hayali olduğu anlaşılmaktadır. Gaza ve cihat ruhu ile öteki görülenlere karşı tebliğ metodunu uygulamak isteyen Osman Gazi'nin yönetim anlayışından eserde Hıristiyan olan Rumlar memnun kalmaktadır.

Osman Gazi'nin ağabeyi Gündüz, eserin başlarında *“- Güvenme bu kâfirlere”*⁶⁷⁷ diyerek başka dinden olanları kâfir etiketi ile damgalamaktadır. Mihail Koses'in kardeşini beğenen Osman Gazi ise *“Olacak şey mi? Din ayrı, soy ayrı... Kim ister*

⁶⁷³ O.Pamuk, *Sessiz Ev*, s. 68.

⁶⁷⁴ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 24.

⁶⁷⁵ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 142.

⁶⁷⁶ T. Buğra, *Osmancık*, s. 216.

⁶⁷⁷ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 21.

ha?”⁶⁷⁸cümleleri ile uyarılır. Çünkü Osman Gazi müslüman, Zoe ise Hıristiyan bir kimliktedir.

Ahmet Günbay Yıldız’ın **Üç Deniz Ötesi** eserinde ise farklı dinî kimliklerden olan Enes ile Sonya’nın evlenmesine Enes’in Buhara’da yaşayan ailesi karşı çıkmaktadır. Enes’in ailesinden şöyle bir mektup gelir: “*Mektubumu alır almaz bahsettiğin kızla ilişkini kesmelisin. Kuru bir hevese kapılıp inancımızı, töremizi yıkma.*”⁶⁷⁹ Törelere göre başka dinden biri ile evlenmek yasaklanmıştır. Bu durum da başka din mensuplarına öteki gözü ile bakmanın katılığı göstermektedir.

Ayrıca hiçbir dine hoş gözle bakmayan ve tüm dinî ibadetleri ve ibadethaneleri yasaklayan komünizm yönetiminin vatandaşı olan Enes’in hocası Seyyid Han’a sitemi vardır: “*Bende müslüman çocuğuyum Seyyid Han. Dinimi öğrenemedim, yasak dediler bize.*”⁶⁸⁰ Bu durum içinde bulunulan rejimin, din ve inanç bakımından herkesi öteki gördüğünün ve dine saygıları yoktur. Hatta Enes, hastanenin bodrumunda namaz kıldı diye Sibiry’a sürgüne gönderilmiştir. Enes’in tek suçu “*Fikir ve inanç özgürlüğünün prangaya vurulduğu ülkede hem de devlet dairesinde namaz kılmıştı.*”⁶⁸¹ Babasını ve kardeşini bu baskı rejiminde kaybeden Enes, tamamen çaresiz kalmıştır. Çünkü babası ve kardeşi de halka din dersi verdiklerinden dolayı herkesin gözü önünde rejim casusları tarafından öldürülmüştür. “*Ayaklanma hazırlayan baba ve oğul vuruldu...*”⁶⁸²

Tarık Buğra’nın **Dönemeçte** adlı eserinde dindar olarak bilinen kasaba eşrafından Fakir Halit, Doktor Şerif hariç kasabanın yüksek memurları ile fazla içli dışlı olmak istememektedir. “*Severdi onu, ötekilere benzemez o derdi. Gerçi bilirdi o da diğer yüksek memurlar gibi namazdan niyazdan kopmuştu.*”⁶⁸³

Fakir Baykurt’un **Yüksek Fırınlar** adlı eserinde ise Almanya’da imamlık yapan Abdullah Efendi, Oma Gerda’nın hazırladığı kahvaltıdan yemez. Abdullah Efendi “*Gâvur elinden Tanrı nimeti yiyebilir miyiz*”⁶⁸⁴ diyerek ikrâmı çevirecek kadar başka dinin mensubu olan birini gözünde ötekileştirmiştir.

⁶⁷⁸T. Buğra, *a.g.e.*, s. 40.

⁶⁷⁹A. G. Yıldız, *a.g.e.*, s.38.

⁶⁸⁰A. G. Yıldız *a.g.e.*, s. 108.

⁶⁸¹A. G. Yıldız *a.g.e.*, s. 160.

⁶⁸²A. G. Yıldız *a.g.e.*, s. 93.

⁶⁸³T. Buğra, *Dönemeçte*, s. 34.

⁶⁸⁴F. Baykurt, *a.g.e.* ,s. 193.

Ayrıca eserde Abdullah Hoca ve Mahir Hoca karakterleri üzerinde dinsel bağlamda ötekileştirme ve karşı karşıya getirme sağlanmaktadır. Mahir Hoca'nın geçmişinde imam olması ama Almanya'ya gelerek komünist ideolojiyi benimseyerek dinden uzaklaşması da ötekileştirmeye neden olmaktadır. Mahir Hoca'nın büyük kızının nişanı, kendisinin bu dinî değişimi nedeniyle bozulmuştur. *“Hak yolundan çıkıp komünist olan bir babanın kızı alınmaz! diyerek nişanı bozdular.”*⁶⁸⁵

Adalet Ağaoğlu'nun **Üç Beş Kişi** eserinde Murat'ın dedesi Emin Bey'in koyu CHP'li olması ve damadı Ahmet Kaymazlı'nın ise Demokrat Parti üyesi olmasında benimsedikleri inançlar etkili olmaktadır. *“Sen Allah'a inanıyorsan ben inanmıyorum! Oy için seninki hep oy için! Allah'ı bile kandırabilirsin ama beni kandıramazsın!”*⁶⁸⁶

Ayrıca eserde *“Bütün komünistlerin kökünü kazıyacağım”*⁶⁸⁷ tarzında cümlelerin geçmesi komünistlerin dinden uzaklaştıkları için dine sempati duyan insanlar tarafından ötekileştirdiklerini göstermektedir.

Şerif Benekçi'nin **Kırlangıçlar Erken Göçtü** eserinde köylerine misafir olarak gelecek olan barış gönüllüsü Mr. Heng'in köylüler üzerinde bırakacağı ilk intibah konusunda kaymakamın endişeleri vardır ve bunu köyün eski muhtarı Emin Ağa'ya söyler: *“ Hani, tahmin etmem ama gâvur mavur diye adamı taşa tutumaları, endişelerim bu yönde”*⁶⁸⁸ Bu durum karşıt din kimliğinde olan bireye halkın farklı ve öteki olarak baktığının göstergesidir.

Mr. Heng'e köylü ısınmıştır ve alışmıştır ama dinsel olarak gâvur etiketi köylünün ağzından düşmez. Köyün yeni muhtarı ise *“Şu gâvurların, eh anlayıverin işte, Amerikalıların yapmayacağı yok”*⁶⁸⁹ diyerek hayranlığını dile getirmektedir.

Orhan Pamuk'un **Beyaz Kale** romanında dinsel zeminde Doğu ile Batı medeniyetlerinin karşılaştırılması ve birbirlerine bakış açıları dile getirilmiştir. Venedikli esir olan genç, Paşa'nın huzuruna çıkartıldığında din değiştirilmesi zorlanmıştır. Çünkü O, artık Paşa'nın kölesi olmuştur. Kâfir olarak görülen Köle, müslüman olmaya zorlanmaktadır. *“Müslüman olmazsam, Paşa boynumun hemen*

⁶⁸⁵ F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 87.

⁶⁸⁶ A. Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, s. 150.

⁶⁸⁷ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 27.

⁶⁸⁸ Ş. Benekçi, *Kırlangıçlar Erken Göçtü*, s. 168.

⁶⁸⁹ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s. 204.

vurulmasını emretmiş.”⁶⁹⁰ Ancak Köle, bunu canı pahasına da olsa kabul etmez. O sırada Hoca, köleyi satın alır.

Köle esir olmasını anlatırken dinler arası ötekileştirmenin de farkı gözler önüne serilmektedir. *“Bütün direklerin tepesine sancaklar çektiler, altlarına da bizim bayrakları, Meryem Ana tasvirlerini, haçları tersinden asıp külhanbeylerine aşağıdan oklattılar.”*⁶⁹¹

Mustafa Miyasoğlu’nun **Dönemeç** isimli eserinde dinsel ve inançsal olarak “öteki” algılaması, bir boks maçı aracılığıyla dile getirilir. Müslüman boksör Muhammed Ali Clay, ringten Amerika’ya meydan okumaktadır. Şakir Hoca ise bu olaya şöyle yorumlamaktadır: *“Dikkat edin Müslümana değil hristiyana meydan okuyor.”*⁶⁹²

Orhan Pamuk’un **Cevdet Bey ve Oğulları** romanında din olarak Hıristiyanlığı benimseyen Ermeni ve Rum tüccarlar, Müslüman olan Cevdet Bey’in ticaretle uğraşmasına şaşırırmaktadırlar. Vücut dilleriyle *“Bakalım bu fesli tüccar aramıza girebilecek mi? Senin cesaretini ve kararlılığımı beğeniyoruz”*⁶⁹³ demektedirler. Bu durum ticaret alanında dahi olsa Hıristiyan kimliğinde olanların Müslüman kimlikte olan birini küçük görmeye çalıştıklarının ifadesidir.

Bekir Yıldız’ın **Darbe** romanındaki Ali karakteri, kendi annesini dindar olarak nitelemektedir. Bu durum annesini öteki olarak gördüğünün kanıtıdır. *“Annesi, öldükten sonra dirileceğine inananlardandı.”*⁶⁹⁴ Ayrıca Ali, ziyarete gittiği akrabasını kara çarşafli görür. Kendisiyle konuşmayan akrabasını bu hale sokan kocasına deli nazarıyla bakmaktadır. *“Hasan’ın buyruğu da bu üzeredir. Babam ve kardeşlerim... Gerisine haramım ben’ ‘Öyle olsun’ diyordu Ali. ‘Öyle olsun. Aklımdayken sorayım: Hasan gerçekten deli mi oldu?’”*⁶⁹⁵

Ali, ramazan davullarının uykusunu bölmesine de itiraz etmektedir. *“Nasıl bir toplum? Neden çalıyor davullar? Oysa ben neden yüksek sesle konuşamıyorum.”*⁶⁹⁶

⁶⁹⁰ O. Pamuk, *Beyaz Kale*, s. 30

⁶⁹¹ O. Pamuk, *a.g.e.*, s.15.

⁶⁹² M. Miyasoğlu, *a.g.e.*, 110.

⁶⁹³ O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 18.

⁶⁹⁴ B. Yıldız, *Darbe*, s. 98.

⁶⁹⁵ B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 107.

⁶⁹⁶ B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 51.

sözleriyle de o toplumun benimsediği dinî ritüelleri eleştirerek kendini, topluma karşı öteki konumuna getirmektedir.

Ahmet Yurdakul'un **Yorgun Çanlar** eserinde Kore'ye Birleşmiş Milletler gözetiminde asker gönderen Türkiye'nin, Batı medeniyetinin temsilci ülkeleriyle omuz omuza savaşması ele alınmaktadır. Kore Savaşı'nın geniş düzleminde iki kutuplu dünyanın ötekilerinin karşılaştığı bir savaştır. Çünkü bir tarafta dini temsil eden ABD ve NATO kuvvetleri, diğer tarafta ise komünizmi temsil eden S.S.C.B. yardımı ile Kuzey Kore yer almaktadır. Böylelikle bu savaşın gizli nedenleri arasında dinsel bir kutuplaşmanın olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca eserde yahudi kimliği sergileyen Bay Helmut, Nazi zulmünden kurtulmak için Almanya'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum dinî olarak öteki görmenin sınırlar ötesi etkisini göstermektedir.

Şerif Benekçi'nin **Şimdi Ağlama Vakti** eserinde gizli bir gerçeğe ışık tutulmaktadır. Almanların Türkleri neden sevmediğini Orhan şu tespiti ile cevaplamaktadır: *“Bizler, dedelerimizin bir inanç sisteminin liderliğini yapmalarından dolayı sevilmiyoruz.”*⁶⁹⁷ cümlesi ile Türklerin Almanlar tarafından sevilmeyle öteki görülmesinin nedenini açıklamaktadır.

Ayrıca eserde muhafazakâr bir kimlik sergileyen Orhan, komünist gençler tarafından faşist olarak nitelendirilir ve kendisine dinî inancından dolayı hakaret edilir. *“Bu faşizan satırlarla avunan beyninize yirmilik çivi çakmak ne kadar hoşuma giderdi.”*⁶⁹⁸

Cengiz Dağcı'nın **Benim Gibi Biri** eserinde dinî kimliklerinden dolayı farklı görülerek baskı ve şiddete maruz kalan müslümanlardan başka diğer din mensuplarının da olduğu anlaşılmaktadır. *“Bir zamanlar yahudiler kurşuna dizildiler – Ben yahudi değilim dedin, ağlamadın – Katolikler hapisane zindanlarında çürütüldü bir zamanlar – Ben katolik değilim dedin, ağlamadın – Tarih artığı Kırım tatarları katledildiler – Ben bir Kırım tatarı değilim, ağlamadın.”*⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ Ş. Benekçi, *Şimdi Ağlama Vakti*, s. 205.

⁶⁹⁸ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s. 239.

⁶⁹⁹ C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 105.

Attila İlhan'ın **Fena Halde Leman** eserinde yahudi kökenli olan Leman, çocukluğundaki Nazi zulmünden kurtulmak için kendini Alman göstermek ister ve babaannesinin kendisine öğrettiği sahte ismini ve doğduğu yeri ezberlemeye çalışır. Çünkü dinî kimliğini saklamak zorundadır. Yoksa katliama maruz kalabilir. *“Almanların Yahudi olduğumu sezip sırtıma 6 köşeli sart yıldızı yapıştıracaklarından ödü patlıyor.”*⁷⁰⁰

Alev Alatlı'nın **Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?** eserinde iki din arasında gel-gitler yaşayarak kimlik paradoksu yaşayan Naciye Eleni'nin yaşamı dikkti çeker. Sevdiği Arif'e kaçarak din değiştiren Eleni, Müslüman olduktan sonra Naciye ismini alır ve Arif ile dört çocuğu olur. Ancak eski Hıristiyan kimliğinden dolayı Arif'in yengesi tarafından siyasi olayların da verdiği tetikleme ile ötekileştirilmeden kurtulamaz.

Arif'in yengesi Şekibe, Naciye'nin karnında taşıdığı yeğenin çocuğuna da *“gâvurun dölü”* diyerek onu sahiplenmez. *“Doğsa ne olacak, doğmasa neolacal gâvurun piçi! Doğmasa daha iyi!”*⁷⁰¹ Şekibe, Naciye'yi gavur olarak gördüğünden dolayı doğacak çocuğu da ötekileştirir ve ona da gavur etiketlemesini yapıştırır.

Eserde Rum olan Papaz Andreas ise Kıbrıs adasındaki Rumlar'ı Müslüman olan Türklere karşı tetiklemektedir. Onların dinî duygularına hitap ederek din ve inanç bakımından ötekileştirme uygulatmaktadır. *“Kim alacak bu delikanlının öcünü? Kime düşer bu kutsal ölümün öcünü almak? Sizler Aziz Paulus'un, Aziz Barnabas'ın torunları değil misiniz?”*⁷⁰²

Ayla Kutlu'nun **Bir Göçmen Kuştı** eserinde Kafkaslar'da birlikte yaşayan Ermeni ve Türklerin Osmanlı – Rus Savaşı'nın başlaması ile dinî inanın verdiği tetiklediği bir ayrışma ve savaş yaşarlar. *“Nice zamandır kinleniyordu müslümanlara ve baskın vermeye hazırlanıyordu. Haik soyundan gelenler.”*⁷⁰³

Birinci Dünya Savaşı sonrası İstanbul'un işgal edilmesi ile birlikte azınlık durumunda olan ve Hıristiyan kimliği sergileyenler, Müslümanlar'a karşı kışkırtıcı ve kızdırıcı hareket yapmaktan kaçınmazlar. İstanbullu Rumlar'dan olan Gabriele ve Panayot, yaşlı müslüman bir kadının peçesini açarak alay etmişlerdir. Oradan geçmekte

⁷⁰⁰ A. İlhan, *Fena Halde Leman*, s. 81.

⁷⁰¹ A. Alatlı, *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?*, s. 122.

⁷⁰² A. Alatlı a.g.e., s. 60.

⁷⁰³ A. Kutlu, *Bir Göçmen Kuştı*, s. 31.

olan bir başka Müslüman Türk de bu olayı görüp Gabriele'yi bıçaklayarak öldürmüştür. Bu durum, dinî ayrıştırma ile hareket edenlerin “öteki” olarak görülenden aldığı bir tepki konumudur. “*Senin kardeşin, o Rumlar, niçin kendi soylarından birine saldırmıyorlar.*”⁷⁰⁴

Ahmet Altan'ın **Sudaki İz** eserinde ideolojik inancı bakımından dinden uzaklaşarak devrimci düşüncelerin reklamını yaptığı için hapse atılan Bülent, yanındaki diğer mahkûmları “*dincilerdi bunlar*”⁷⁰⁵ diyerek etiketlemesi, din ve inanç bakımından ötekileştirme yaptığını gösterir. “*İşkenceye dayanabilmek için namaz kılıp dua ediyorlar.*”⁷⁰⁶ yargısında da bulunması karşıt görüşü benimseyenleri ötekileştirmektedir.

İnanış bakımından sağ ideolojiyi benimseyen grup ise komünistlerin bulunduğu yurdu basar ve yurttakilere hakaret ederek onlara işkence ederler. “*Allah düşmanı, millet düşmanı kancıklar! Kızıl orospular! Devrim encikleri!*”⁷⁰⁷

Samim Kocagöz'ün **Mor Ötesi** eseri 1980 Darbesi ile oluşan yönetimin yavaş yavaş irtica yanlısı olmaya başladığını ve üniversitedeki aydın görünen hocaların üniversitelerden atılarak gerici bir zihniyetin yönetime hâkim olmaya başladığını belirtmektedir.

“*Ünivesiteleri, fakülteleri karmakarışık ettiler. Sonunda Osmanlıcılar bütün fakültelerde egemen oldular.*”⁷⁰⁸ diyen Doğan, Osmanlıcılar tabiri ile gericileri kastetmektedir. “*Hiç duymadım, genelleme mi bu ad yoksa kim bu Osmanlıcılar? – Ben genelleme yapıyorum dayı; adamlar şeriatçı, şu bu filan demektense... Gericilikte zaten bir noktada birleşiyorlar...*”⁷⁰⁹

Kaan Arslanoğlu'nun **Kimlik** eserinde fabrika işçisi Raif, siyasi ideolojisi dinî yaşantısına etki ettiğinden dolayı kendi köylüleri tarafından zararlı bir kişilik görülerek ötekileştirilmiştir. “*Komünisttir dediler. Kimse onunla konuşmasın diye köy içinde tellal çıkardılar.*”⁷¹⁰

⁷⁰⁴ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 143.

⁷⁰⁵ A. Altan, *Sudaki İz*, s. 57.

⁷⁰⁶ A. Altan, *a.g.e.*, s. 57.

⁷⁰⁷ A. Altan *a.g.e.*, s. 172.

⁷⁰⁸ S. Kocagöz, *a.g.e.*, s. 52.

⁷⁰⁹ S. Kocagöz *a.g.e.*, s. 53.

⁷¹⁰ K. Arslanoğlu, *Kimlik*, *a.g.e.*, s. 130.

Sevinç Çokum'un **Gülyüzlüm** eserinde dindar bir kimlik sergileyen Ayşenaz ve annesi, yanlarında çalıştıkları efendileri tarafından inançları bakımından küçük görülürler ve ötekileştirilirler. Ayşenaz ile köy kültürü ve köylülerin dinî inanışları bakımından mülâkat yapan Prof. Reşit Bey, köylülerin inanç sistemini görmezlikten gelir ve küçümser. *“Bir keresinde ‘Babam ruhunu teslim etti.’ dedim de Reşit Bey çok kızdı. Ruh diye bir şey yokmuş. Onlar sadece gördüklerine inanırlarmış.”*⁷¹¹

Mehmet Uyar'ın **Karmaşa** eserinde köy hayatından ve kültüründen koparak şehre taşınan Mahmut ve ailesinin yaşadıkları anlatılmaktadır. Mahmut'un annesi babasından küçük yaşta iken ayrılmıştır. Çünkü babasının köyde çocuklara Kur'an okutmasını istemeyen zihniyet, babasını dindar gördüğü için tutuklamış ve babasından bir daha da haber alınamamıştır.

Sevinç Çokum'un **Hilal Görününce** eserinde Hıristiyan kimliği sergileyen Ruslar'ın Müslüman kimliğindeki Kırım Türkleri'ne karşı izledikleri politikalar, din ve inanç farklılığının göz önünde bulundurulduğu bir öteki görmeyi göstermektedir. *“Hani nerde o ihtişamlı devir? Git de kavukları kırılmış mezarlara bir bak!”*⁷¹² Samuel'in Giray'a bu gerçeği söylemesi ve kavıklı mezar taşlarının dahi kırılması ötekileştiriminin yapıldığını göstermektedir. Çünkü İslâm dünyasında mezar taşları bile İslâm'ı hatırlatmaktadır.

Nazmi Dede'nin feryatları da bu gerçeğe ışık tutmaktadır: *“Atalarımın kurduğu camiler kiliseye çevrildi. Birçoğunun kurşunları çarşı Pazar satıldı. Şimaldeki bozkırdan, cenuptaki dağlardan ve kıyılardan bir sürü insan kalkıp gitti. Bütün bunlar olanda niye kahırlanmadın, niye yanmadın?”*⁷¹³ Nazmi Dede'nin bu feryatları, din ve inanç ekseninde öteki görülen din mensuplarının ibadethanelerine uygulanan politikaları göstermektedir. Çünkü meydana gelen her bir olay, bir düşüncenin ürünü olduğundan öteki görme düşüncesini tetikleyen de din ve inanç bağlamında yapılan ötekileştirme politikasıdır.

⁷¹¹ S. Çokum, *Gülyüzlüm*, s. 84.

⁷¹² S. Çokum, *Hilal Görününce*, s. 59.

⁷¹³ S. Çokum *a.g.e.*, s. 141.

2.2.5.2. Alevî – Sünnî

Bu tarz ötekileştirme genelde Yaşar Kemal'in romanlarında göze çarpmaktadır. Çünkü içerik itibariyle Toroslar'daki Türkmenlerin yaşayışları gözler önüne serilmektedir. Toros'da yaşayan Türkmenler de genel itibariyle Alevî öğretisini benimsemektedirler.

Yaşar Kemal'in **Kale Kapısı** eserinde Alevî dedesine saygı anlamında birkaç söz söyleyen Cemal, köylüler tarafından tepki ile karşılaşır. "*Günah diye bağırıldı Memet Efendi, günah. Etmeyin oğlum Cemal, Kızılbaş dedesini bir ermiş ettin çıktın.*"⁷¹⁴

Hüyükteki Nar Ağacı eserinde ise dağlarda yaşayan Alevî Türkmenler ile köylerde yaşayan Sünnîler arasında da inanç bakımından ötekileşme yaşanmaktadır. "*Burası Çukurova. Mezarlarına almazlar bizi, dağlıları*"⁷¹⁵ ifadesi ötekileşmenin boyutunu göstermektedir.

İnce Memed 4 eserinde ise Dede/Sultan/Ocak anlayışı ile Türkmenler, Alevî öğretisine bağlılık göstermeye çalışmışlardır. Anacık Sultan'ın İnce Memed'e vereceği gömlek inananlar tarafından gözlerinde büyütülür. "*Bu gömleğin üstünde dokuz yüz doksan dokuz ayet ve de üç bin üç yüz otuz üç dua yazılıdır. Dokuz yüz doksan dokuz pehlivanın yerden kaldıramadığı asılı olduğu duvardan inemediği, Eyüpoğlu Selahattin'in tek başına haçlı ordularını durduran kılıcını da İnce Memed'e verecektmiş.*"⁷¹⁶

Ancak devleti temsil eden kesimin (Milletvekili, Komutan, Onbaşı, Çavuş) bu öğretiye kendi dinî inanışlarının verdiği bir cesaret ile bu öğretiye saygı duymamaktadırlar. Onbaşı Kertiş Ali ve Arif Saim Bey, Alevîler'in ruhanî lideri olan Anacık Sultan'a ağır hakaretlerde bulunurlar.

Sonuç olarak dinî inanışın dinamizminin verdiği bir aksiyonla sosyal kimliğini oluşturan bireyler ve toplumlar, dinin bir kültür haline gelmesi ile karşıt dinî inanışı benimseyen kültürleri öteki görmüşler ve ötekileştirmişlerdir. Bu daha çok tarihte ve romanlarda Müslüman ve Hıristiyan kimliği üzerinden sergilenmektedir. Medeniyetler düzleminde etkileşimlerin savaşa dönüştüğü olaylarda dinin etkisinin önemli bir rolü

⁷¹⁴ Y. Kemal, *Kale Kapısı*, s. 60.

⁷¹⁵ Y. Kemal, *Hüyükteki Nar Ağacı*, s. 42.

⁷¹⁶ Y. Kemal, *İnce Memed 4*, s. 84.

bulunmaktadır. İnançtan kaynaklanan dini muhafaza etme ve dini yayma metodu ile ötekileştirmeyi çağrıştıran “kâfir” gâvur” “dinsiz” gibi tâbirler ve etiketlemeler, dinin dinamizmi ile ortaya çıkmıştır.

Zamanın ilerlemesi ve modernitenin fikir alanında ortaya çıkması ile bu iki zıt kimlik, materyalist felsefeye karşı ortak paydada birleşmiş ve la-dinî bir anlayışı benimseyen komünizm yönetimi karşısında öteki görülmüştür. S.S.C.B. dönemindeki politikalar, bu ötekileştirmeyi gözler önüne sermektedir.

İslâm dininin farklı algılamaları sonucu ile paydada İslâm’ı temsil eden öğretiler arasında, tarih düzleminde ve ortak coğrafyada birarada yaşamalarından kaynaklanan ötekileştirme de oluşmuştur. Alevî-Sünnî ayrışmasının yaşandığı bu ötekileştirmeler özellikle Yaşar Kemal’in romanlarında kendini göstermektedir.

2.2.6. Kuşaklararası Öteki

Kuşaklar arası ötekileşmenin ana figürlerinden olan baba – oğul, dede – torun, ana – kız vb. kişiler, mensubu oldukları ve taşıyıcı misyonunu üstlendikleri toplumun değerlerinin değişmesine paralel olarak birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Bu farklılığa neden olan statik yapı ise toplumsal değişme izleğidir.

Varlığı bilindiğinden bu yana insan sürekli değişim halindedir. Bu değişimin kimi zaman yavaş kimi zaman ise hızlı bir şekilde yaşandığı gözlemlenmiştir. İçinde bulunulan süreç değişimin hızlı bir şekilde yaşandığı dönem olduğu için ekonomik gelişmelere bağlı olarak gelişen teknoloji, kitle iletişim araçlarının yaygınlığı ve kolay ulaşılabilirliği değişimin hızlanmasındaki en önemli unsurlardandır. Yaşanılan çağda toplumsal değişimin hızlı ve bütün toplumları etkileyecek biçimde yaygın olmasından kaynaklanan sorunların bir tanesi ve en önemlisi de kültürel farklılaşmadan kaynaklanma kuşak çatışmasıdır.⁷¹⁷

Kültürel farklılıklar baba ile oğulun, dede ile torunun birbirini anlamasını engelleyen en büyük faktör olmuştur. Çağlar boyunca ana baba, öğretmen ve yönetici olarak tüm yetişkinlerin gençlere karşı ortak tutumu şu olmuştur: Gençlik çağını yüceltip gençleri küçümsemek, onlara hep tepeden bakmak, eleştirmek, sorumsuz, haylaz, asi ve eğlence düşkününü olarak görmek... Bu tutumla ‘*nerde bizim gençliğimiz*’

⁷¹⁷ Mahmut Özfidaner, *a.g.t.*, s. 20.

diyerek gençlere acımışlar, yitip giden gençliklerine ağlamışlardır. Sokrates gibi bir düşünür bile şöyle demekten kendini alamamıştır: *“Bu günün gençleri lüks ve gösteriş düşkünlü, saygısız, başkaldıran, geveze ve obur yaratıklardır.”*⁷¹⁸

Sümerlerden kalan çivi yazılarında da, *‘şu gençliğin hali ne olacak ?’* anlamına gelen yakınma sözleri bulunmuştur. İsa’dan sekiz yüz yıl önce yaşamış Hesiad isimli bir düşünür; *“Günümüzün gençleri öyle umursamaz ki, ilerde ülke yönetimini ele alacaklarını düşündükçe umutsuzluğa kapılıyorum. Bizlere, büyüklere karşı saygılı olmayı, ağır başlı davranmayı öğretmişlerdi. Şimdiki gençler, kuralları hiçe sayıyorlar, çok duyarsızlar ve beklemesini bilmiyorlar...”*⁷¹⁹ demiştir. Günümüze kadar uzanan kuşaklar arası çatışma yirminci yüzyılın hızlı toplumsal değişimleri, kuşaklar arasındaki bu ayrılığı daha belirginleştirir aynı zamanda eski değer yargılarının ve yaşam anlayışının değişmesini zorunlu kılmıştır. Eski kuşaklar, yeniliklere uymakta zorluk çekince, gelenek ve eski yaşam anlayışına sınımsız tutunurlarken, yeniliğe açık olan yeni kuşaklar ise gelişmelere hızlı bir şekilde uyum sağlamada daha başarılı olmuşlardır. Bunun doğal sonucu olarak, erişkin kuşaklarla gençlik arasında var olan ayrılık, gittikçe büyümüş ve yeni boyutlara ulaşmıştır. Böylelikle eski kuşaklar ve yeni kuşaklar arasında toplumsal bir değişim yaşanmıştır.

Bir toplum kendi içindeki teknolojik gelişmeler aracılığıyla değiştiği zaman, ideolojisi de bu teknolojik gelişmelere paralel olarak değişmektedir. İdeolojik çeşitlenmeler de gelenekleri etkileyerek gelenekleri savunan ata ile geleceği savunan nesil arasında kültürel ve siyasi ideolojilerden kaynaklanan ötekileştirmeler meydana getirmektedir. Çünkü bir toplumun değişmesi insanların alıştıkları yaşama düzeninin ve değer yargılarının da değişmesini gerektirir. Mesela sosyalist ve materyalist olarak tanınan Aziz Nesin’in 83 yaşında ölen babası için yazdığı şiir, toplumda iki ayrı kuşağın düşünce ve tutum ayrılıklarını açık olarak göstermektedir.

“Kırıkını geçtin adam olamadın, der.

Başım önümde dinlerim,

Önünde tek baş eğdiğim,

Babamdır.

⁷¹⁸ M. Özfıdaner, *A.g.t.* 23.

⁷¹⁹ Dilek İmançer, “Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci ve Televizyon”, *Kimlikler, Doğu Batı Dergisi*, Temmuz 2003, S. 6, s. 233.

*Sabahlaracak Kuran okur
Anamın ruhuna,
Otuzyıllık acı...
Bana gâvur der
Diş bilemeden.”⁷²⁰*

Toplumsal değişmeye etki eden önemli unsur kültürdür. Kültürün farklı algılanmasıyla meydana çıkan diyalektikte de kültür, maddî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır. Maddî kültür dendiği zaman, araç - gereç, makine ve maddî yapısı olan her şey akla gelmektedir. Manevî kültür ise, örf ve âdetler, sosyal kurumlar ve değerler gibi konuları içine alır. Kültürün her iki boyutu da birbiriyle sıkı bir ilişki içindedir.

Toplumun nüfus yapısının özellikleri de toplumsal değişime etki ederek kuşak çatışmasını beraberinde getirmektedir. Örneğin kır ağırlıklı köy yaşamındaki nüfustan kent ağırlıklı nüfusa geçiş, toplumsal nüfus değişiminde etkili olmuştur. Bir toplumda demografik yoğunluğun fazla olmaması durumunda, toplum üyeleri iş bölümüne gerek duymadan yaşayabilmektedirler. Ancak, nüfus yoğunluğu fazla ise, o toplumun yaşamını devam ettirebilmesi için iş bölümünün oluşması ve gelişmesi gerekmektedir. Bu işlevi gerçekleştirme sürecinde ata olaya daha geleneksel ve tecrübevâri bakarken, yeni nesil ise olaya yenilikçi modeller getirmektedir. Böylelikle nüfus yoğunluğunun etkilediği üretimsel farklılaşma kuşaklar arası üretim çeşitliliğine neden olmaktadır.

Sevinç Çokum’un **Hilal Görününce** adlı tarihi romanında tarih ve mirası temsil eden yaşlı bilgelere Nizam Dede ve Feyzullah Ağa ile yeni kuşağı temsil eden Giray ve Bahtlı Bey arasında yenileşme ve kimlik vizyonu açısından ters düşme ile karşılaşılır. “ ‘Bu ihtiyarlar bizi anlayamazlar.’ Oysa Feyzullah Ağa da ‘ Şu gençler bizim fikirlerimizi hep yabana atarlar.’ diye düşünüyordu.”⁷²¹

Ayla Kutlu’nun yazdığı **Hoşça Kal Umut** da iki sevgili arasında yaş farkının bulunması olaylara ve duygulara bakışlarındaki farklılığı da gösterir. Algüz’ün şu sözleri kuşak farklılığını dile getirir: “ *Onun içtenliğini biliyorum ama duyguları bu şekilde hafife alması...da değil yok sayması tedirgin ediyor beni. Bu sözlerin*

⁷²⁰ K. H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, s. 60.

⁷²¹ S. Çokum, *Hilal Görününce*, s. 36.

*aramızdaki kuşak farkından geliyor belki.*⁷²² Çünkü Algüz, sevginin ölümü bile alt edeceğine inana biridir. *“Sevi, ölümlülüğün zalim baskısından kurtarmıştır onu.”*⁷²³

Ahmet Altan'ın **Dört Mevsim Sonbahar** adlı romanında ise baba-oğul misyonunu temsil eden Halit ile Mehmet arasında daima hayatın amacına yönelik sorgulamadan çıkan tartışmalar yaşanmaktadır. Bu tartışmaların ve baba ile oğulun birbirlerini anlamamasının çıkış noktası da kuşak çatışması olarak gösterilir. *“Sen Halit'e aldırma canım. O bizden bir kuşak öncesinin insanı.”*⁷²⁴

Bilge Karasu'nun kaleme aldığı **Gece** adlı romanında dikkati çeken noktalardan biri de baba temasıdır. Romanın kahramanlarından olan O, N.'yi babasına benzediği için izler. Bu baba, dördüncü bölümde oğlunu dolapta kitap okurken yakaladığı için ona kızar ve aynayı kırar. Bu da babanın kuşak farkından dolayı oğlunu anlayamaması nedeniyle oluşan bir çeşit ötekileştirmedir. Bu nedenle kitapta yazar, karşıtlıkları benzerlikler kurarak anlatmaya çalışır. Gece ve gündüz karşıt olmasına rağmen birbirini tamamlar. Çünkü biri diğzerinin doğmasını sağlar. Bu durum babanın oğlunun doğmasını sağlamasına benzetilebilir. Bu da gelenekle bağlantılıdır. Kırılan aynanın üç dört kişiyi göstermesi de gerçeğin kavranamazlığına bir göndermedir.

Ayrıca romanın kahramanlarından olan O., kuşaklar arası farktan çıkacak sorunların küçümsenmeyecek ölçüde büyük olduğunun da dikkatini çekmek istemektedir. *“Tuhaf, insanlar babalarına, ailelerine, yakınlarına, dostlarına nasıl da güvenebiliyor, nasıl da onlarla ancak küçük çatışmalara girilebileceğini sanıyorlar?”*⁷²⁵

Sorgulanma sürecinde de sorgu yargıcına hitap tarzı kuşaklar arası farktan kaynaklanan ötekileşmeyi gün yüzüne çıkartır: *“Bana ilk on dakikadan sonra 'sen' demeye başladınız. Oysa bizim kuşak, herkesle senli benli konuşmaya alışkın olduğu halde bile ben size 'siz' diyeceğim.”*⁷²⁶

⁷²² A. Kutlu, *Hoşça Kal Umut*, s. 92.

⁷²³ A. Kutlu, *a.g.e.*, s.197.

⁷²⁴ A. Altan, *Dört Mevsim Sonbahar*, s.167.

⁷²⁵ B. Karasu, *Gece*, s. 106.

⁷²⁶ B. Karasu, *a.g.e.*, s.144.

Orhan Pamuk'un **Cevdet Bey ve Oğulları** eserinde tematik izlek olarak üç kuşağın geçirdiği toplumsal değişim ele alınmaktadır. Bu kuşaklar, yapılan değişimleri algılama bakımından farklılıklar göstermektedirler.

Eserde birinci kuşağın temsilcisi olan Cemile Hanım, ikinci kuşağın temsilcisi olan Nazlı'ya "İtalyan – Habeş arasındaki savaşı" sormuş ve Nazlı'nın "*Ben siyaseti yakından izleyemedim, efendim*"⁷²⁷ demesine karşılık olarak da Cemile Hanım "*Ah, işte genç kuşak böyle! Benim kızım da böyle!*"⁷²⁸ diyerek serzenişte bulunmuştur. Kendinden sonraki kuşağı siyaseti takip etmemekle suçlayan Cemile Hanım, yeni kuşağın temsilcisi olan Nazlı'yı ve kızını ötekileştirmiştir.

Aynı eserde ikinci kuşağı temsil eden Cevdet Bey'in oğlu Osman'ın bir metresi vardır. Metressiz yaşayamayacağını düşünen Ömer, popüler bir alışkanlık olduğundan dolayı metresinin olmasında bir sakınca görmez. Babası Cevdet Bey'i hatırlayarak "*Peki babamla annem, nasıldılar?*"⁷²⁹ sorusunu kendine yönelten Osman, bu soruya "*Onlar, eski tür insanlar!*"⁷³⁰ cevabını vererek annesinin ve babasının gelenek ve kültürüne bağlı insanlar olduğunu belirtmek istemektedir. Böylelikle kendi yaptığı durumun kendi kültür ve geleneğine aykırı olduğunu bilmesine rağmen geleneğin savunucuları ve taşıyıcıları olan anne ve babasını "öteki" olarak görmektedir.

Şerif Benekçi'nin **Kırlangıçlar Erken Göçtü** eserinde toplumsal değişimden yakınlıkla köylünün kültürel olarak yozlaştığını gören Emin Ağa, geleneğin savunucusu durumundadır.

"*Bizim köyde adet madet kalmadı araştıracak. Çoktan kabuk değiştirdi bizim köy*"⁷³¹ diyen Emin Ağa, gençlerin yaşlıları anlamadığını belirtmektedir. "*Hayvan ve eşya şimdi âdemoğlundan daha vefalı gibime gelir.*"⁷³² diyen Emin Ağa, toplumdan uzaklaştığını belirtmektedir. Çünkü Emin Ağa'ya göre "*Köyün sokakları, kerpiç duvarları değişmedi ki benim sevgim azalsın. Lakin insanları çok değişmiştir.*"⁷³³

⁷²⁷ O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 122.

⁷²⁸ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 122.

⁷²⁹ O. Pamuk *a.g.e.*, s. 506.

⁷³⁰ O. Pamuk *a.g.e.*, s. 506.

⁷³¹ Ş. Benekçi, *Kırlangıçlar Erken Göçtü*, *a.g.e.*, s. 167.

⁷³² Ş. Benekçi *a.g.e.*, s. 194.

⁷³³ Ş. Benekçi *a.g.e.*, s. 196.

Bekir Yıldız'ın **Halkalı Köle** eserinde kuşak çatışması gelin–kaynana perspektifinden verilir. Kültürel olarak farklılık gösteren gelin, kaynanasını kendi evinde istememektedir.

Annesiyle anlaşamayan karısına tavsiyede bulunan kahraman “*onların yaşama biçimlerine aklın ermeyecek diye sokağa mı atınlars seni?*”⁷³⁴ diyerek yaşama biçiminden kaynaklanan kuşak çatışmasını önlemek istemektedir. Ancak kahraman, gelin ile kaynananın birbirlerini öteki görmesini önleyemez. “*Yıllarca uğraşmama rağmen, karımda anamın sevgi aşısı tutmamıştı.*”⁷³⁵

Gelin ile kaynana arasında birbirlerini öteki görme, üst düzeylere kadar çıkmaktadır. “*Anamı içeriye aldığımda, karım hışımla çıkıp gitmişti... ‘Şeytanın işi ne burada?’ diye sordu- ‘Yok, bir şey’ dedim- Çocuklar için gelmiş-*”⁷³⁶ Gelindeki kaynanasına karşı bu değişim, Almanya’daki kültürel farklılığı gördükten sonra başlamıştır. Almanya’ya hayran olduktan sonra gelenek ve göreneklerinden kopan gelin, kültürümüzde var olan büyüklere saygı gösterme anlayışından mahrum kalmaktadır. Sonuç olarak ise kaynanasına öteki olarak bakan gelin, kaynanasını evden kovmuştur. “*Yıllar sonra anam gelin okuyla vurulacaktı.*”⁷³⁷

Ahmet yurdakul’un **Yorgun Çanlar** eserinde yeni kuşağı temsil eden Yusuf, eski kuşağı temsil eden Hikmet ağabeyine yazdığı mektupta “*sizleri güçlü kılan bizleri ise bir vuruşta yerle bir eden neydi?*”⁷³⁸ sorusunu sormaktadır. “Siz” “Biz” ayrımı yaparak kuşaklar arası farklılığı belirtmektedir.

Eserin odak figürü Yusuf, her yönünü beğendiği ve aklına takılan her soruyu sorduğu Hikmet Ağabey’ine karşı hayranlık duymaktadır. Çünkü Hikmet Ağabeyi, hemen hemen girdiği hiçbir savaşı kaybetmeyen ve bu savaşlardan birçok madalya ile dönen tecrübeli, emekli bir askerdir. Bu özellikleri göz önünde bulunduran Yusuf, hayranlık duyduğu bu şahsı, gözünde büyülterek ötekileştirmektedir. Çünkü ötekileştirmek ya sevmekle ya da nefret etmekle olmaktadır.

⁷³⁴ B. Yıldız, *Halkalı Köle*, s. 42.

⁷³⁵ B. Yıldız *a.g.e.*, s. 62.

⁷³⁶ B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 133.

⁷³⁷ B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 26.

⁷³⁸ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 37.

Leyla Erbil'in **Karanlığın Günü** eserinde kahramanın, kızına tavsiyede bulunmasına kızı çok sert tepki göstermektedir. Kahramanın *“Eh! Bunlara alışmamız lazım. Bu böyle sürüp gidecek.”*⁷³⁹ diyerek alttan almaya çalışması da kızı ile kendisi arasında yaşanan kuşak çatışmasını kabullendiğini göstermektedir.

Adalet Ağaoğlu'nun **Üç Beş Kişi** eserinde eski saraylı olan Neval Hanım, kızı Belgin'in kendisine kötü davrandığından şikâyet etmektedir. Neval Hanım *“Annem bugün ne yedi acaba, diye düşünür mü?”*⁷⁴⁰ diye kızının kendisini düşünmesini istemektedir. Oysa kızı Belgin, annesine *“Cadı karı”*⁷⁴¹ diyerek onu aşağılamaktadır.

Sonuç olarak zamanın, değişime açık olan değişken yapısı nedeniyle toplumlar; tarih düzleminde kültürel değişime uğramaktadırlar. Bu değişime neden olan kültürel etkileşim ve teknolojinin ilerlemesi de toplumun bireyleri arasında özellikle ihtiyarlar ve gençler arasında yaşam biçimlerinde farklılığa neden olmaktadır. Yeniliklere adapte olamayan geleneğin temsilcileri olan yaşlı kesim, yeniliklerden etkilenen geleceğin temsilcileri olan yeni nesli anlayamadıkları için yaşlı–genç adı altında ötekileşme gerçekleşmektedir. Eserde de yeni jenerasyonun eskininin kalıplarına girmek ve değer yargılarıyla düşünmek istememeleri ile karşılaşılır.

2.2.7. Cinsiyet Açısından Öteki

2.2.7.1. Kadın – Erkek

İnsanlık tarihinden itibaren birbirini her yönüyle tamamlayan bu iki varlık, fizikî ve duygusal özellikleri ve nitelikleriyle her ne kadar birbirlerine öteki görünseler de birbirlerine karşı muhtaç olmaları itibariyle beraber yaşamaya mecbur kalmışlardır. Bu mecburiyet dolayısıyla toplumların tarih düzleminde ilerlemesiyle bu iki varlığın birbirlerine bakışları, kültür ve medeniyet bağlamında değişikliğe uğramıştır. Konuyla alakalı olarak Simone De Beauvoir *“İnsan kendisini, ötekini düşünmeden düşünemez; ikilik simgesi altındaki bir dünyada görür kendisini. Bu ikilik, başlangıçta cinsel bir özellik taşımaz. Ama kendisini Aynı olarak tanımlayan erkekte farklı olarak kadın, doğal olarak Öteki kategorisine girer; Öteki, kadını da içine alır”*⁷⁴²

⁷³⁹ L. Erbil, *a.g.e.*, s. 245.

⁷⁴⁰ A. Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, s. 205.

⁷⁴¹ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.207.

⁷⁴² Kamile Akgül, “Eksel Yayı İçerisinde Nesnelleştirilmiş Bedeniyle Kadın Profili,” *İnönü Ü. Sanat ve Tasarım Dergisi, Özel Sayı/Special Edition Cilt/Vol.2 (2011)*, s. 805.

İnsanın varoluşu ile birlikte kadın, başlı başına bir öteki sayılmıştır. İlkel toplumlardan itibaren gelişen toplumların ataerkil oluşum yapısı, kadına nesnelikten ve nesil devamı için taşıyıcılıktan başka bir konum vermemiştir. Engels, ataerkil sürece geçişi şöyle yorumlamaktadır: “*Analık hukukunun yıkılışı kadın cinsinin büyük tarihsel yenilgisi oldu. Evde bile yönetimi elde tutan erkek oldu. Kadın aşağılandı, köleleşti ve erkeğin çocuk doğurma aleti haline geldi.*”⁷⁴³

İnsanın kadını ötekileştirerek izlediği cinsiyet politikası, ırkçılıktan da öte ve etkili bir ayrıştırmadır. Çünkü bir insan, Avrupalı ya da Afrikalı olmadan önce bir erkektir veya kadındır. İnsanın zihniyet yapısıyla şekillenen ataerkil ideoloji, erkeği rasyonellik, uygarlık ve kültür ile kadını ise irrasyonellik, doğa ve duygusallık ile özdeşleştirmiştir. Cinsiyet kökenli militarizmin, hiyerarşik örgütlenmede kadını pasifize etmesi modern çağlara kadar sürmüştür.

Demokrasinin beşiği olarak bilinen Eski Yunan’da kadınlar, vatandaş olarak bile görülmemiştir. Bu durum, o zaman kadınlarının köle ile aynı statüde yani kimliksiz bir kimlikte olduğunu göstermektedir. Atina yönetimi, tamamıyla kadınların ve kölelerin dışlanması üzerine kurulduğu için tüm haklar aristokrat kesimin üzerinde bulunmaktadır. 1793’e gelene kadar kadın kimliği, erkeklerin toplumsal erkleri ile kısıtlanmış bir vaziyette olmuştur.⁷⁴⁴

Fransa’da Olympe de Gouges, ilk kadın kimliğinin savunucularından olmuştur. Ancak yönetim tarafından kendi cinsine yakışmayacak şekilde politikayla ilgilendiği için diğer kadınlara da ibret olsun diye diyotinle idam edilmiştir. 19. yüzyılda bile İngiltere’de kadın, babanın veya kocanın malı sayılmıştır. Kadının ataerkil kodlarla sınırlandırılması, devlet politikası halini almıştır. Böylelikle kadınların bireysel kimlikleri devlet tarafından göz ardı edilmiştir. Çünkü devlet, kadına nesli devam ettirerek devleti var etme misyonunu yüklemiştir.⁷⁴⁵

Namus kavramı da kadına toplum tarafından yüklenmiş etik bir misyondur. Devlet tarafından ötekileştirilen kadının ruh yapısı ve toplumun kadınların bedenlerini de namus üzerinden disipline edip kontrol etmeye çalışması, kadını ikilemli bir çıkmaza

⁷⁴³ Sara Aktaş, “İrkçılık ve Cinsiyet Üzerine”, *Dipnot Dergisi Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm*, S. 7/2011, s. 81.

⁷⁴⁴ S. Aktaş, a.g.m., s. 83.

⁷⁴⁵ Burcu Şentürk, “Yolumuzu Ararken: Feminist Metodoloji Üzerine Bir Deneme”, *Dipnot Dergisi Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm*, S. 7/2011, s. 158.

sürüklemiştir. Mahalle baskısı denen sosyolojik kısıkaçtan çekinen kadın, ailenin ve toplumun etik temelleri olan namusunu da kontrol etmekle mükellef kılınmıştır. Toplumda yaşanan tecavüz olayları ve töre cinayetleri, kadının farklı açılardan ötekileştiğini gösteren delillerdendir. Günümüz araştırmalarının istatistiksel verileri bile bu ötekileşmeyi ispat etmektedir: “2005 ve 2011 yılı arasında toplam 4190 kadın, erkekler tarafından öldürüldü. Cinayetler en çok 2009 yılında meydana geldi. Verilemize göre 2007 yılında 1011 ve 2009 yılında 1126 kadın öldürülmüştür.”⁷⁴⁶

Aydınlanma çağı ve sanayi devrimindeki gelişmelerle kadına verilen değer, farklı bir boyut kazanmıştır. 20. yüzyılın başlarıyla birlikte kadın, toplum hayatında anne ve eş kimliğinden sonra daha aksiyoner bir karakter kazanarak işçi statüsüne de kavuşmuştur. Köyden kente göçle birlikte işçi gücüne duyulan ihtiyaç kadınların da iş hayatına atılarak meslek edinmelerine neden olmuştur. Gerçekte, kadının çalışma hayatına dair yeni bir kimlik kazanımı, Josephine Donovan’ın ““17. ve 18. Yüzyıllar boyunca – öncesinde ve sonrasında da- kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu varsayımı neredeyse evrenseldi. 18. yüzyılın ortasından itibaren ve özellikle de sanayi devrimi, kadını özel alanda tecrit ederek, işyeri ile ev mekânını birbirinden ayırdı. Makineleşmiş fabrikalar ve ev ekonomisinin çöküşü ile birlikte işin kamusal dünyası evin özel dünyasından daha önce hiç olmadığı kadar birbirinden ayrıldı. Bu gibi eğilimler, akılcılığı ve ahlâkı özel alanla ve kadınla özdeşleştiren aydınlanma düşüncesini desteklemiştir.”⁷⁴⁷ cümleleri ile konuya açıklık getirmektedir.

Köktenci toplumsal değer yargılarının ötekileştirdiği, baskının ve dışlanmışlığın sembolü kadın bedeni, dayatılanlarla içselleştirdiği baskıcı anlayışın etkisine girmiş ve özgürleşememe sorunsalıyla baş başa bırakılmıştır. Yüzyılların ataerkil değerleri içerisinde ikincilleşmiş, dışlanmış, itilmiş, aşağılanmış, kapana kısıtılmış, kandırılmış, kırılmış, sömürülmüş ve toplumsal ve dinî tabularla susturulmuş kadınlar; yirminci yüzyılın ortalarından itibaren Türk edebiyatının da ilgi odağı olmuştur.

Türk romanının daha başlangıçta, kadın eksenindeki izlekleri konu edinmesi oldukça manidar görünmektedir. Bu yönüyle bakıldığında, ilk telif eser olan Taaşuk-ı Talat ve Fitnat adlı metnin olay örgüsü, aşk teması etrafında geliştiği halde Fitnat’ın şahsında belirgin biçimde Türk toplumunda kadının yeri, konumu ve ona yönelik

⁷⁴⁶ İhsan Kaçar, “Kadına Karşı Şiddet Bağlamında Devlet ve Toplum”, *Dipnot Dergisi Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm*, S. 7/2011, s. 192.

⁷⁴⁷ İ.Kaçar, a.g.m., s. 200

baskıları bazen görünür biçimde bazense sembolik şekilde göz önüne serilmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasındaki Türk romanında, köy romanları, hapishane romanları, tarihî serüven romanları, pembe aşk romanları dâhil olmak üzere hemen her türden metin, bir yönüyle kadını tanımaya, kadının iç dünyasını aydınlatmaya ve onun paralelinde de kadın sorunlarına bir ucundan dokunmaya yer vermişlerdir.

Tanzimat'tan 1970'ler kadar bütün anlatıların çoğunda kadın karakterler, toplumsal baskıdan dolayı rahatça hareket edemezler. Kadın ya kendine biçilen elbiseyi sesini çıkarmadan giyecek ya da itiraz edip başkaldıracaktır. Ya da kararsız ve çaresiz kalıp her şeyi oluruna bırakacaktır.

“1950'lere kadar Türk öykü ve romanında erkek egemen ses hayli güçlüdür. Kadın karakterler, erkeğin gölgesinde yaşayan, eril geleneğe tamamıyla bağlı, kuşaktan kuşağa kurban kadın mantığını bırakan tipler olarak karşımıza çıkar. Bu kurban kadınlar, kadınlık bilincine erişinceye dek, erkekten daha katı, eril toplumun kurallarına somuna kadar itaat eden, geleceğin kuşaklarını da aynı gelenekler içerisinde yetiştiren birer nesne olarak karşımıza çıkarlar. Kadınlık bilincine erenler ise, toplumun elverdiği ölçüde kendilerini tanırlar. Erkek egemen toplumun, kadının dünyasında bıraktığı izler gerçek yaşam kadar kurgu dünyasını da etkisi altına alır.”⁷⁴⁸

Kadın haklarını savunan yazarlardan olan Adalet Ağaoğlu'nun **Üç Beş Kişi** romanında Kısmet, içine kapanıklığın sembolüdür. Annesinin baskıları, katı ahlâkî kuralları sebebiyle silik bir kişiliğe bürünen Kısmet, istemediği kişi ile istemediği halde evlendirilir. Kardeşi Murat'ın sözleri Kısmet'in toplum tarafından nasıl bir kimliğe dönüştürüldüğünü gösterir: *“Evini bıraktı, kaçıyor. Olamaz ki. Kısmet bunu yapamaz. Kaçacaksa, ancak üst ata annemiz Türkan Kaymazlı'nın yanına kaçarsın o. Ertesi gün herkes elbirliği eder, Orhan'la aralarını yapıverirler ve yaşam eskisi gibi sürer gider.”⁷⁴⁹ “Biz seni meslek lisesine iyi bir ev kadını olmasın diye gönderdik”⁷⁵⁰*

Kısmet, boşanmak ister. Gereğesini soran avukata Eskişehir'de hiç hoş karşılanmayacak bir bahane olan *“Başkasını seviyorum.”* cümlesini söyler. Kısmet, geri

⁷⁴⁸ Elmas Şahin, “Hiçliğin Kıyısında Bilinçli Eğitim”, *İnönü Ü. Sanat ve Tasarım Dergisi*, Özel Sayı/Special Edition Cilt/Vol.2 (2011) s.727.

⁷⁴⁹ A.Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, s. 13.

⁷⁵⁰ A.Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 244.

dönüş için bütün gemileri yaktığını belli eder. Bu yüzden olumlu kişiliğe doğru gelişen bir kadındır.

“Bir kadın kendi seçtiği bir erkeğe ‘Benimle evlenir misin?’ diyemiyor, buna yüzü tutmuyorsa –suç ben de mi, toplum iyi gözle bakmıyor- ekonomik özgürlüğün, işin falan fıstığın olmuş neye yarar?”⁷⁵¹ diyen Ülker, toplum baskısı sonucu ötekileşmekten korkar.

Selmin ve Belgin Rıfatzâde kardeşler, toplumda yozlaşan ve silikleşen kadın tiplerini yansıtır. Aşağılanarak yalnızlık batağına düşen Selmin, uyuşturucu ve fuhuş batağına düşer. Ablası Belgin de içki ve kumar bataklığına düşerek toplumdan ötekileştirilir.

Kardelen ise hayatın zorlukları karşısında ötekileşmeye direnen bir başka kadın tipidir. Öksüz büyüyen Kardelen, tek başına ayakta durmaya çalışır. Yaşama bağlılığı ile Murat’ın, Kısmet’in, Ferit’in ve nişanlısı Tahir’in saygısını ve sevgisini kazanan Kardelen, olumlu ve dirençli bir kadındır. Hatta direnciyle kendi başına karar veremeyen Kısmet’e de farkında olamadan örnek olmuştur. Ancak Kardelen, kadın kimliğinden ziyade içinde mecburen bulunduğu sosyal statüden dolayı öteki olarak görülür.

Mehmet Uyar’ın **Karmaşa**’sında ise kadına söz hakkı verilmesi ve kadının meta’laşması ve tatmin vesilesi olarak görülmesi ötekileşmeye sebep olmaktadır. Mahmut’un annesinin kocasına *“çocuk makinesi oldum valla”* diyerek sitemde bulunması, kadına nesil için üretim misyonunun yüklendiğini gösterir. Çalışma hayatına atılan kadın ise toplumsal hayatta az da olsa kendisine söz hakkı verilmesini ister. *“Ne farkım var senden. Ben de işe gidiyor, erkek gibi çalışıyorum diye üsteliyor annem.”⁷⁵²* Aynı zamanda bu romanda kadının değersizleşip meta’laşarak sokaklara düştüğü gerçeğine de yer verilir. *“Paran var mı? diyor. Sarsılıyor; her şeyi tüm boyutuyla anlıyor; utanıyorum. Paran varsa... diyerek anlamlı anlamlı dikeyor gözlerini.”⁷⁵³*

⁷⁵¹ A. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 226.

⁷⁵² M. Uyar, *a.g.e.*, s. 14.

⁷⁵³ M. Uyar, *a.g.e.*, s. 49.

Leyla Erbil'in **Karanlığın Günü** eserinde ise kadına yapılan şiddet Bakıcı karakter tarafından görmezlikten gelinmektedir. *“Ne yapıyorsun, niye vuruyorsun kadına dedim. Bir şey olmaz abla bunlar laftan anlamazlar ki diye sırttı.”*⁷⁵⁴ Ayrıca bir kadının gözünden erkekler tarafından nasıl ötekileştirildiği de gün yüzüne çıkarılır. *“Hasan halime hiç acımıyor ayol, işini gördü bitti...Bu erkek milleti ne kadar da hodgam.”*⁷⁵⁵

Mustafa Miyasoğlu'nun **Dönemeç** isimli eserinde de kadının okula gönderilip gönderilmemesi üzerine fikir teâtilinde bulunulur. *“Babası da zaten pek taraftar değildi. Okuyup da ömür boyu memurluğa mahkûm olmasın, biraz da ev kadınlığı öğrensın diyordu.”*⁷⁵⁶ diyerek ev kadınlığı değil de memuriyet bir tür kölelik olarak gösterilip kadına farklı bir perspektiften bakılıyor. Ayrıca bu okuma konusunda da Bahri'nin düşüncesine de değinmek gerektir: *“Bütün kadınlar okusaydı, evin yolu bulunmazdı.”*⁷⁵⁷

Alev Alatlının **İşkenceci** eserinde güncelliğini günümüzde de sürdüren bu problem, romanda da işlenir. Cinsiyet ayrımı, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği ve toplumsal baskı romandaki bazı olaylarla ele alınır. Abdurrahman Ağa, kızı Melike'yi henüz on iki yaşındayken evlendirdiği için Melike, psikolojik sıkıntılar yaşar. Bunu kızı tedavi etmeye gelen Şeyh efendinin sözlerinden anlamak mümkündür. Çünkü daha önce dört tane kızı olmuştur ve erkek evlat eksikliğini hissetmektedir. Erkek, güç ve kudretin simgesi olarak görüldüğü için Abdurrahman Ağa, oğlu doğduğunda çok sevinir: *“Koyu karanlıkları oğlu ile geçirdi baba. Dört kız dört belâ. Oğul gökte yıldız, yerde mücevher, tarlada saban, hükümette kâtip, kavgada silâh, yaşlılıkta para, gençlikte tebaa!”*⁷⁵⁸ Göç ettiklerinden dolayı tek odalı bir evde bile yaşamalarına rağmen Abdurrahman Ağa, kızlarını kapının önüne bile çıkartmak istememektedir.

Abdurrahman Ağa, oğlunu affetmesi için Mefaret Öğretmen'e yalvarır. İktidarını kaybetmiş olması, yoksulluğu, cehaletiyle Mefaret Öğretmen ona göre yüksek sınıftandır. Kadınların toplumdaki gerçek yerini almasının, kadın eşitliğinin sağlanmasının ancak eğitimle mümkün olabilirliliği romanda şu sözlerle gösterilir: *“Elin*

⁷⁵⁴ L. Erbil, *a.g.e.*, s. 34.

⁷⁵⁵ L. Erbil *a.g.e.*, s. 178.

⁷⁵⁶ M. Miyasoğlu, *Dönemeç*, s.13.

⁷⁵⁷ M. Miyasoğlu, *a.g.e.*, s. 99.

⁷⁵⁸ A. Alatlın, *İşkenceci*, *a.g.e.*, s. 52.

avratına yakarmaktan yüksünmedi. Şehir avratı, avrattan değildi. Kadına itaat, dişiyi gizlenmiş eden kıyafet devriminin lütfu olsa gerekti. İşkenceci, babasının yaltaklanmalarını yadırgamadı.”⁷⁵⁹

Bekir Yıldız’ın **Darbe** isimli romanında da İslâm dininin vecibelerini yerine getiren ve kendisine göre hayattan pasifize edilmiş kadınlara, öteki gözü ile bakılarak aşağılama görülmektedir. “*Kar yağarken, siyah çarşafı salıncakta havalanırken, nasıl da bir yarasaya benziyordur.*”⁷⁶⁰ Kahraman, ziyarete gittiği akrabasını kara çarşafı gören ve kendisiyle konuşmayan kadını da bu hale sokan kocasına deli nazarıyla bakmaktadır. “*‘Hasan’ın buyruğu da bu üzeredir. Babam ve kardeşlerim... Gerisine haramım ben’ ‘Öyle olsun’ diyordu Ali. ‘Öyle olsun. Aklımdayken sorayım: Hasan gerçekten deli mi oldu?’*”⁷⁶¹

Aynı zamanda eserde, teknoloji ve makineleşme ile kadının toplumdaki yerinin değişip ötekileşerek bir uçtan (pasifize) diğer uca (aktivasyon) kayarak ötekileştiği fikrine de değinilir. Sabahtan akşama kadar bilgisayar başında o anki ekonomik sistemin esiri olan karısını Ali, “*çağdaş köle*”⁷⁶² olarak görmektedir. Onun gibi çalışan kadınları da sistemin çağdaş köleleri olarak görmektedir.

Ferit Edgü’nün **Eylül Gölgesinde Bir Yazdı** eserinde ikinci bölümü olan “Su Testileri”nin kahramanı Esat’tır. Arkadaşlık ve dostluk duygusu ile şekillenen kişiliği ile Esat, en yakın arkadaşı Kını’nın kız kardeşi Zehra’ya âşıktır ve onunla birlikte dir. Esat ve Zehra ilişkisinden şüphelenen Kını, onu sorguya çeker.

Arkadaşlık dışında olan bu davranışından dolayı suçluluk hisseden Esat, askere gitme bahanesiyle kaçmaya karar verir:

*“Bir de kan kardeş olduk şimdi insan kan kardeşinin kız kardeşiyle-
Askere gideceğim nereye-
Ona bir mektup yazsam ve desem ki-
Bir türkü yaksam ve desem ki-”⁷⁶³*

⁷⁵⁹ A. Alatlı, *a.g.e.*, s. 49.

⁷⁶⁰ B. Yıldız, *Darbe*, s. 99.

⁷⁶¹ B. Yıldız, *a.g.e.*, s.107.

⁷⁶² B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 123.

⁷⁶³ F. Edgü, *a.g.e.*, s. 62.

Esat'ın terk edişiyile yapayalnız kalan Zehra, toplumun baskısından korkmaktadır. Çünkü abisi Kını, Esat ile aralarında geçen her şeyi öğrenmiştir. Zehra, suçluluk psikolojisi ile anne-baba değerlerinde toplumun içine çıkamamaktadır ve intihar etmek istemektedir. Zehra, toplumda kadın olmanın vermiş olduğu bir çaresizlik ile kendini toplumdan “öteki” bir tip olarak görmektedir. *“Biz bu yaşamın içinde bir başka yaşamın yolcusuyuz ve bu yolculuk çok uzun sürmez.”*⁷⁶⁴ diyen Zehra, kurtuluşun ancak Esat'ın geri dönüp kendisine sahip çıkmasıyla olacağına inanmaktadır. Bunun içinde Eyüp Sultan'a giderek adak adamaktadır.

Ataerkil bir toplum kültüründe yetişen Zehra, sevdiği Esat'ın utancından kaçıp gitmesiyle toplumsal yalnızlığın içine sürüklenir. Kadın olmanın getirdiğı en büyük zorluk olan sahipsizlik ve yalnızlık hissi, ataerkil toplumda yaşayan kadın bireyleri ötekileştirmektedir.

Fakir Baykurt'un **Yüksek Fırımlar** eserinde İbrahim Mutlu'nun eşi olan Elif, Almanya'ya gitmeden önce köylü kadın profilindedir. Romanlardaki köylü kadınlar genellikle evin işlerini yapan, tarlada ve hayvanların bakımında kocasına yardım eden, soyun devamını sağlayan, resmî anlamda eşleriyle hiçbir bağı olmayan cahil kişiler konumundadır. Köy kadınlarının erkekler tarafından şiddete maruz kalması ve cinsel açıdan bir meta olarak görülmesi de kadın karakterlerin en önemli özelliklerindedir. Zaten romanların genelinde kadın, başlık parası nedeniyle istemedikleri kişilerle evlendirilmektedirler.⁷⁶⁵

İbrahim Mutlu, Almanya'ya gelmeden önce eşi Elif ile çok uzun aramalar ve araştırmalar sonucu başlık parası karşılığında evlenir. Elif'in verildiğı gün Sultan yengesinin ona söylediğı şu cümle köy kadınlarının bu durumunu açıkça ortaya koymaktadır: *“Sonra dedem kalkıp Sultan yengenin yanına geldi. Başlarını birbirine yaklaştırıp fıs fıs ettiler. Adamlar yemeğe başladı. Sultan yenge: ‘Gözün aydın Elif, satıldın! Çabuk üstünü değiştir!’ diyor.”*⁷⁶⁶

Toplum ataerkil özellik gösterdiğinden dolayı kadınlardan erkek çocuk doğurmaları beklenmektedir. Geleneklerin ve törelerin hüküm sürdüğü bölgede, kız

⁷⁶⁴ F. Edgü a.g.e., s. 96.

⁷⁶⁵ Kanat Yıldız, *Fakir Baykurt'un Romanlarında Sosyal Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2008, s. 144.

⁷⁶⁶ F. Baykurt, a.g.e., s. 62.

çocuğu doğuran anne, aile ve toplum tarafından dışlanır. Çünkü bu tip toplumlarda kız çocuğu utanç, erkek çocuğu övünç kaynağıdır. Eserde karısının hep kız doğurduğunu söyleyen İbrahim, eğer yine kız doğuracak olursa onu boşayacaktır. “*Ellerin karıları oğlan doğurur, senin gibi kız doğurmaz arka arkaya! Biliyorum bu kez de kız doğuracaksın sen! O zaman sıçacağım ağzına! Götürüp dedenin köyüne atacağım! Sonra bir mahkeme! Çok sürmez iki yıla koymaz temizlerim!*”⁷⁶⁷

Namus, kadının en kutsal bir değeri olduğu için bu değerden yoksun kadınlar, toplum tarafından ahlâksız görülerek ötekileştirilirler. Çünkü topluma göre bu etik değerden yoksun kadın, toplumun temel dinamiklerini ayakta tutamamaktadır. İbrahim Mutlu da parçalanmış aileye sahip, kadınlara güveni kalmamış bir şahıstır. İlk karısı veremden ölmüş ve karısının kardeşiyle yani baldızıyla evlenmiştir. Baldızı ise köyden başka bir adamla kendisini aldatır. Aldatılan İbrahim Mutlu ise kadınlara karşı artık önyargılı davranmaktadır.

“*İki karı gelip geçmiş elinden. İlki veremden ölmüş. Bakamamış, hasta etmiş. Almanyalı olmadan yoksulun biriymiş. İkincisi öz baldızıymış. Ama günahı söyleyenin boynuna, bıçımık ayağı dışarıymış. Koyup Almanya’ya gidince, koynuna başka erkek almış.*”⁷⁶⁸

Eşi Elif, erkek çocuk doğurduğunda da başkasından olduğunu iddia eden İbrahim Mutlu ailesine hayatı zehir eder. Çünkü hesaplarına göre bir çocuğun normal doğum süresi 9 ay 10 gündür. Oysa kendi hesabına göre 9 ay 10 gün önce kendisi Almanya’da eşi köyde yalnız başınadır. Böylelikle karısını namussuzluk ile suçlar ama bu durumu eşine söyleyemez. Tahlillerle çocuğun kendisine ait olduğunu öğrense bile, tükenmiş bir erkek olarak yaşamaya başlar. Burada İbrahim’in önyargılı bir cahilliğinden söz edilebilir.

Alev Alatlının **Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?** eserinde de namus kavramına toplumun değerli bir misyon yüklediği görülmektedir. Kıbrıs’ta bir Türklerle evlenen Naciye, arkadaşlarının işini görmek için Türk askerlerinin bulunduğu hotele girer. Kendisini çekemeyenlerin bu olayı takip etmesiyle ortaya dedikodu yayılır ve Arif, karısı Naciye’yi boşayarak dört çocuğunu da elinden alır. Çünkü otel, toplum nazarında

⁷⁶⁷F. Baykurt *a.g.e.*, s. 65.

⁷⁶⁸F. Baykurt, *a.g.e.*, s. 55.

iyi görülmeleyen bir yerdir. Dediko ile Naciye'nin namusuna iftira atılır. Kocası ve toplum tarafından dışlanan Naciye, Atina'ya giderek göçmen bir Rumla evlenir.

Kadınların öteki görüldüğünün bir başka kanıtı da çok eşlilik durumudur. Erkek egemenliğinin göze çarptığı bu durumda kadın kimliği değersizleşerek nesneleşmiştir. Bu olaya Ayla Kutlu'nun **Bir Göçmen Kuştı** eserinde dikkat çekilir.

Çok eşlilik eserlerde farklı şekillerde işlenmiştir. Dönemin zihniyetine göre iki eşlilik çok normal karşılanmaktadır. Ancak bunu bizzat yaşayan kadınlar dahi bu durumun ezikliğini üstlerinde taşımaktadırlar. Eserde mektupçunun karısının Emir Bey'in ikinci ve yeni eşi Nevnihal'e söyledikleri bu psikolojiyi ortaya koymaktadır:

“Nevnihal Hanımefendi.... Hastamız siz. Biz de aramızda çekişiyoruz sizi düşünmeden. Bakın benden size son bir öğüt: Beyinizin bağlılığına güvenmeyin. Çabuk iyileşmeye çalışın. Şu yatakta bile boyanın, süslenin. Bakarsınız hülleyle razı olmuş kocanız. Neden hazır: Arada üç çocuk var. Aldınız mı başınıza belayı? Medeni nikâha da güvenmeyin. Daha iki kuşak götürür bizi eski nikâh. Niyet etmeye görsün üç beş liraya olur bu iş. Bir gecede...Sonra? Sonra ancak yarısına sahiplenebileceğiniz bir koca, yarısının hanımı olacağımız bir ev, hizmetçiler... Tatsız. Nedeni Nevnihal Hanım'ın kocasına güvenmesi. Bana inanın erkekler gül üstüne gül koklar.”⁷⁶⁹

Emir Bey'in Gülhayat'ın üzerine kuma getirmesi konakta Gülhayat'ın kimliğini zora sokmuştur. Çünkü artık hizmetçilerin Gülhayat'a karşı davranışları değişmiştir. Yüz yüze geldiklerinde artık yol vermiyorlardır. Yemeği unutuluyor ve tepsisi hazırlanmıyordur. Gülhayat, artık konakta yaşayan bir “öteki” olmuştur. Kumalık durumu onu öteki olmaya mecbur bırakmıştır.

Eserde dikkat çeken metaforik bir durum da söz konusudur. İki kadının kendince yüklendiği bir misyon vardır. Nevnihal, Türkiye toprakları içerisinde Batı'nın, Gülhayat ise Doğu'nun simgesidir. Emir Bey, Osmanlı'nın yıkılmasından sonra birlikteliği Türkiye'nin batısı ile Osmanlı'nın doğusunu yani Gülhayat ile Nevnihal'i bir araya getirip aynı evde yaşatarak sağlamıştır. Sonunda iki kadın birbiriyle kaynaşmışlardır.

Ayla Kutlu'nun **Islak Güneş**'inde ise kadın kahraman Zehra pek çok Türk kadının yaşamış ve hâlâ yaşamakta olduğu sıkıntıların içerisinde varlığını korumaya

⁷⁶⁹ A. Kutlu, *Bir Göçmen Kuştı*, s. 175.

çalışmaktadır. Zehra, ekonomik bağımsızlığını kazanamamış olmanın ve evlilikte aradığını bulamamış olmanın ezikliği ile kocasından yediği dayaklara ve vücudundaki morluklara katlanmak zorunda olan bir kadın tipidir.

Erkek tarafından kadının ötekileştirilerek şiddete maruz bırakılması aile içi mutluluğu da etkilemektedir. Romanda da eşi Hidayet Bey'den dayak yiyen Zehra Hanım, aynı şekilde oğlu Sedat'ı dövmeğe ve hal böyle olunca Sedat, hem babasından hem de annesinden korkmaktadır: "*Zehra Teyzenin tek oğlu Sedat. Annesinin her akşam dayak yediğini görüyor ve o yüzden babasından korkuyor. Bu korku öyle büyük, öyle boyutları saptanabilecek bir korku ki, babasından söz edildiği anda, Sedat sağma soluna bakınmağa başlıyor. Oyunu umutuyor. Yalınayak katıldığı oyunlardan kopup, meydanın bir köşesine bıraktığı takunyalarını ayağına geçirerek evine ya da annesine erişmek için koşuyor.*"⁷⁷⁰

Daha sonra mahalle mahalle dolaşarak işne yapan Zehra Hanım, ekonomik bağımsızlığını kazanınca evde söz sahibi olmuş ve Hidayet Bey'e dayak attırmamıştır. Kadının aile içinde erkek tarafından ötekileştirmenin nedeni ekonomik bağımlılıktır. Ancak ekonomik özgürlüğü kazanan kadın, toplum ve iş hayatında yeniden kadın kimliğinden dolayı ötekileştirilmeye maruz bırakılmıştır.

Çok eşlilik durumu bu eserde de karşımıza çıkar. Josef Amca, karısının yeğeni Mariya ile ilişki kurmaktadır ve bu durumu Mariya'nın teyzesi yani Josef'in eşi de bilmektedir. Sonuç olarak Josef, haftanın belli günlerini biriyle diğer günlerini de diğeriyle geçirerek ve her iki kadını da el üstünde tutarak sorun yaşamadan iki eşliliği devam ettirmektedir. Yine aynı eserde Zehra Hanımın evine hizmetçi olarak gelen kadın da aynı dertten muztarıptır.

Ahmet Altan'ın **Sudaki İz** eserindeki Fazıla karakteri ise hayatta aradığı evliliği bulamadığı için mutlu olamamaktadır. Eserin sonuna doğru çocukluk aşkı Ömer ile görüşmüş ve böylece hayatına biraz da olsun renk gelerek mutlu olmuştur.

Kendisiyle evlenmek isteyen Ömer'e tepkisizlik ile tepki veren Fazıla, toplumsal normların baskısından korkmaktadır. Çünkü evliliğini bırakıp başka biriyle evlenecektir. Fazıla, bu durumu kendisi ifade etmektedir: "*Yeni darbeleri kaldıramam artık, dayanmam yeni darbelere. Bunu siz anlayamazsınız, kadın değilsiniz siz, bunu*

⁷⁷⁰ A. Kutlu, *Islak Güneş*, s. 28.

*ancak kadınlar anlar, bu güçsüzlüğü, bu korkuyu ancak kadınlar bilir.*⁷⁷¹ Fazıla, bu sözleriyle ataerkil bir toplumun kadını anlayamadığını ve yalınlaştırdığını ve yalnızlaştırdığını vurgulamaktadır.

Tarık Buğra'nın **Dönemeçte** eserinde ise kadının mal, mülk yerine konup ötekileştirildiği görülmektedir. Kasabanın operatör doktoru olan Cevdet Bey, eczacı Celal'den borç almış ama borcunu kapatamamıştır.

Handan ise Cevdet Bey'in şehirde okumuş güzel bir kızıdır. Eczacı Celal'in Handan da gözü olduğu için borcuna karşılık Cevdet Bey'den Handan'ı istemektedir. *“Bir eşya değildir Handan... Kızım... Bir insandır. Duyguları, istekleri, isteyişleri vardır ve bunlara göre yaşayacaktır. Kimse dokunamaz bu hakkına... Dokunmamalıdır.”*⁷⁷² diyen Cevdet Bey, maddi çaresizlik yüzünden bu durumu kabullenir. *“Haber kasabada bomba gibi patlamıştı ama kısa süre sonra da olması gereken bir şeymiş gibi görülmeye başlamıştı.”*⁷⁷³ Toplumun da kadının haksızlığına uğramasını kabullenmesi, toplumsal norm ve ritüellerin de kadın kimliğinin karşısında olduğunu göstermektedir.

Bu haksızlık karşısında ve kendisinin bir eşya gibi satılmasını kabullenemeyen Handan da Eczacı Celal'i zehirleyerek öldürür. Çünkü sevdiği Orhan ile evlenmeye mecburdur.

Tarık Dursun K.'nin **Kurşun Ata Ata Biter** eserinde de ağalık sisteminin gölgesinde yaşayan Gazel'in görevi, ağaları cinsel açıdan memnun etmektir. Eserde kadının memnun edilmesinin amaç değil, kadınların insanları memnun etmek için bir araç olduğu vurgulanmaktadır. Gazel'in bu ifadeleri bunu kanıtlamaktadır: *“O zamanlar gençtim, çiçeği burnunda bir tazeydim, konuğu memnun edeyim diye o gün parasıyla yüz lira vermişti bana.”*⁷⁷⁴

Mehmet Eroğlu'nun **Geç Kalmış Ölü** eserinde ise hayat ve toplum tarafından öğütülüp bir köşeye atılmış “öteki” hayat kadınları dikkat çekmektedir.

⁷⁷¹ A. Altan, *Sudaki İz*, s. 259.

⁷⁷² T. Buğra, *Dönemeçte*, s. 210.

⁷⁷³ T. Buğra, *a.g.e.*, s. 119.

⁷⁷⁴ T. Dursun K., *a.g.e.*, s. 28.

Bunlardan bir tanesi ailesinin yaşadığı yoksulluk sonucu daha küçük yaşlarda zengin zencilere para karşılığında satılan Beatrice'dir. Onun hayata tutunamaması çocukluğuna, içinde yaşadığı toplumsal koşulların zorluğuna dayandırılarak şöyle verilmiştir: *“Evet tokadı yediğim o gün Nadya ölmüştü, biz de aç kalmıştık. Artık zenci bulamayacaktık. Öteki şehirlerin lanet kadınları! Hepsi Napoli'ye gelmişlerdi. Artık bir zenci avlamak kolay değildi. Zenci avlayamamak ise, o sıralarda Napoli'de açkalmak, ölmek demektir. Nadya olsaydı kolaydı, çünkü o hiçbir zencinin dayanamayacağı kadar beyazdı. Anlayacağımız, Napoli 1944'de kızlarının beyazlığında buluyordu yiyeceğini”*⁷⁷⁵

Diğeri ise Gül isimindeki hayat kadınıdır. Gül, pavyonda çalışan bir kadındır. Gül de Beatrice gibi kötü bir çocukluk geçirmiş, para karşılığında satılmıştır. Aynı zamanda hasta olan Gül, tanıştığı her erkeği, onu içinde bulunduğu kötü koşullardan kurtarıcı olarak görür. Ayhan'a da aynı istekte bulunur: *“ ‘ Gidelim buradan, kocam ol benim. ikimize de yetecek kadar param var. ’ Yanıt beklemeden çantasına doğru koştu. Geri döndüğünde elinde kırmızı, küçük bir defter vardı. ‘ Bak bankadaki paralarım, Manisa'da bir daire, İstanbul'da bir dükkânım var ’ ”*⁷⁷⁶

Fakat Ayhan'da diğer erkekler gibi onun bu isteğini kabul etmemiştir. Çünkü Ayhan'ın içinde bulunduğu durum, bir başka insana yardım edemeyecek kadar kötüdür. Sürekli başkalarından yardım bekleyen, hasta, geçmişi ve geleceği olmayan Gül de romanın diğer “öteki” kahramanları gibi, kendi kirli ve sıkıntılarla dolu dünyasında kalmıştır.

Sevin Çokum'un **Gül Yüzlüm** eserinde dayak yiyen kadın tipi ile karşılaşılır. İsmail, işlerinin bozuk olduğu zamanlar sarhoş olup karısı Gülseren'i dövmetedir. Gülseren de bu dayaklardan bıkmalarına rağmen İsmail'den ayrılamaz. Çünkü kendi isteğiyle İsmail'e kaçmıştır ve bir çocuğu vardır.

İsmail'in karısına karşı şiddet uygulamasını ablası Zeynep, İsmail'in küçüklüğünde dayısından çok dayak yemesine bağlamaktadır. *“İsmail, yetimliğinin altında eziliverdi. Zayıf biri oldu anlayacağın. Hani gölgede yetişmiş bir güdük ağaç misali”*⁷⁷⁷ S. Freud'un bilinçaltı kuramına göre çocuklukta bastırılmış duygu ve arzular,

⁷⁷⁵ M. Eroğlu, *Geç Kalmış Ölü*, s. 68.

⁷⁷⁶ M. Eroğlu, *a.g.e.*, s.119.

⁷⁷⁷ S. Çokum, *Gülyüzlüm*, *a.g.e.*, s. 160.

yetişkinlik döneminde bilince yansıyarak bireyin hayatına etki etmemektedir. Toplum içinde yaşayan birey de Erikson'un psiko – sosyal kuramına göre çeşitli sosyal kategorilere ayrılmaktadır.

Sulhi Dölek'in **Korugan** adlı eserinde ise toplumun erkek çocuk istemedeki anlayışı dile getirilmektedir. Erkek çocuk doğurmayan kadınlar, toplum, aile ve eş tarafından ötekileşmektedir.

*“Gelen kadınlardan birinin üç kızı vardı, erkek çocuğunun olması için can atıyordu. Bizdeyse durum tersineydi. ‘Eğer bu da erkek olursa seninle değiş tokuş yaparız.’ diyordu kadın.”*⁷⁷⁸ Kadın da toplumdan dışlanmamak için erkek çocuğunun olmasını çok istemektedir. “Mavi Sabahlıklı Kadın” olarak bilinen ve mahalleli tarafından dışlanan kadın, çocuklar tarafından da ötekileştirilmektedir. *“‘Sürtük ne demek’ diye sordu. Erkan, tırnağı ağzında ‘Ne bileyim ben! Herkes öyle diyor.’*⁷⁷⁹

Muzaffer İzgü'nün **Kasabanın Yarısı** adlı eserinde ise kasabanın doktoru ile hemşirenin evlenmek istemesine doktorun annesi Münevver Hanım karşı çıkmaktadır. Çünkü *“O hemşire, sen doktor”*⁷⁸⁰ diyen Münevver Hanım, gelini olacak Kısmet'i statü ve meslek farkından dolayı ötekileştirmektedir ve oğlunu evlatlıktan reddetmektedir.

Pınar Kür'ün **Bir Cinayet Romanı** adlı eserinde ise cinayetin dinamizm noktası intikamdır. Bu intikama neden olan olay ise romanın gizli kahramanı olan katil Akın'a, maktül Levent ve arkadaşlarının tecavüz etmesidir. Böylelikle kadın, toplumda meta ve değersiz bir eşya olarak görüldüğünden tecavüz edilme olayları görülmektedir.

Latife Tekin'in **Sevgili Arsız Ölüm** eserinde Aktaş ailesinin çalışan ve para kazanan tek çocuğu Seyit, ailede ataerkil bir düzenin temsilcisidir. Ablası Nuğber'i, sokakta başı açık dolaşması yüzünden dövmüştür. Ayrıca Seyit, Dirmit'in eteklerini kısaltması üzerine onun terbiyesini üzerine alır, arkadaşı Aysun'la bir daha konuştuğunu duyarsa Dirmit'e bacaklarını kıracağı tehdidinde bulunur ve şiir defterini yırtar. Bu davranışları, onun, ataerkil bir aile düzeni içinde ekonomik gücü nedeniyle babasının rolünü üstlendiğini ama aile içindeki ilişkilerin feodal değerlere dayalı düzenini değiştirmek gibi bir niyetinin de olmadığına işaret eder.

⁷⁷⁸ Sulhi Dölek, *Korugan*, İstanbul 1984, s. 164.

⁷⁷⁹ S. Dölek, *a.g.e.*, s. 22.

⁷⁸⁰ M. İzgü, *a.g.e.*, s. 162.

Orhan Pamuk'un **Cevdet Bey ve Oğulları** eserinde Cevdet'in kardeşi olan Nusret'in yanında yaşayan Ermeni kadını hakkında söylediği "*ama ben o kadına hayran olamam. Çünkü en sonunda o kadın bir aile kadını değil, bir tiyatrocu o...Her akşam yüzlerce göz onu seyrediyor*"⁷⁸¹ cümlesi ile Cevdet, toplumun kendi bünyesinde çalıştırdığı kadınlara iyi gözle bakılmadığını belirtmektedir. Çünkü Osmanlı'nın son dönemlerini de yansıtan eserde, Osmanlı kadınlarından ziyade gayr-i müslim tebaâya mensup kadınların toplum hayatında oldukları görülmektedir.

Cevdet Bey'in Jöntürk olan ağabeyi Nusret, Batılı bir hayat tarzını savunduğundan Osmanlı'da kadın haklarının olmadığını öne sürmektedir. "*Kadınlarımız köle gibi*"⁷⁸² gibi diyen Nusret, statükonun kadını ötekileştirdiğini belirtmektedir. Avrupa ülkelerini bir bir gezip dolaşan ve Batılı yaşam stilini benimseyen Sait Bey ise kadın haklarının savunuculuğunu yapsa da erkek erkinin verdiği bir egemenlik ile "*ama eninde sonunda kadınların dünyanın her yerinde görevleri aynıdır.*"⁷⁸³ diyerek ataerkil toplumun kadına yüklediği misyonu hatırlatmaktadır.

Ömer ile Nazlı arasında geçen diyalogda ise kendisinin çok kitap okuduğunu belirten Ömer'e karşı Nazlı "*ama sen bir erkeksin*"⁷⁸⁴ diyerek onu ötekileştirmiş ve erkeklerin misyonunun kendini geliştirmek, yetiştirmek olduğunu belirtmiştir. Ömer'in Nazlı'ya karşı söylediği "*Sizleri evin içine mahkûm ediyorlar.*"⁷⁸⁵ cümlesiyle toplumun kadına bakışını belirtmek istemektedir. Cevdet Bey ve Ömer, farklı dönemlerin özelliklerini kendilerinde yansıtmalarına rağmen kadının değeri toplum nazarında aynı kalmıştır.

Orhan Pamuk'un **Sessiz Ev** eserinde de Doktor Selahattin, karısı Fatma ile ideolojik farklılıkları nedeniyle ötekileşme yaşamaktadır. Doktor Selahattin'in kadın konusunda yaşadığı trajedi, yalnız kendisi için değil, ömrünü düşünce ve eserlerinin sancısıyla geçirmiş birçok büyük düşünür için de kader olmuştur.

Kadınlar, Selahattin Bey'e göre ikiye ayrılır. Birinciler, "*doğanın kendilerine verdiği zevklerin ve keyiflerin hakkını veren, rahat, dertsiz, tasasız, sinirsiz, öfkesiz*

⁷⁸¹O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 34.

⁷⁸²O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 44.

⁷⁸³O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 92.

⁷⁸⁴O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 138.

⁷⁸⁵O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 138.

*doğal kadınlardır ki bunların büyük çoğunluğu halktan çıkar.*⁷⁸⁶ Rousseau'nun hiç evlenmediği ve kendisine altı evlat veren hizmetçi karısı, bu türdendir. İkinci tür olanları ise, aralarında Marie Antoinette gibilerinin yer aldığı *“asabi, buyurgan, kibar, kör inançlara kanmak zorunda kalan, soğuk anlayışsız kadınlardır.”*⁷⁸⁷ Selahattin, bu kadınların, kendisi gibi aydınların yaşamındaki etkisini şu örneklerle anlatırken, Fatma'ya rağmen hizmetçisiyle yasak ilişkiye girmesinin açıklamasını da yapmış olur.

*“İkinci tür kadınlar o kadar soğuk ve anlayışsızdırlar ki, birçok bilgin, filozof, anlayışın ve aşkın sıcaklığını aşağı sınıfın kadınlarında aramışlardır... Ruso'nunki hizmetçi, Göte'ninki fırıncının kızı veya komünist bilgin Marx'inki gene evdeki hizmetçiydi... Bundan bir çocuğu da olmuştur... Engels üzerine almıştır. (...) Böylece bu büyük adamlar, soğuk karuları yüzünden hak etmedikleri derter içinde acılar çekerek hayatlarını zehirlemişler, kimisi bu yüzden kitabını, kimisi felsefesini, kimisi de ansiklopedisini bitiremeden boşu boşuna tükenmişlerdir... Yasanın ve toplumun piç saydığı o çocuklar da bir başka acıdır.”*⁷⁸⁸

Şerif Benekçi'nin **Şimdi Ağlama Vakti** eserinde köy yaşamı gözler önüne serildiğinden erkekler karşısında köylü kadınların durumu sergilenmektedir. Orhan'ın okumak için şehire gideceğini öğrenen Ayşe, *“Gız kısmı büyük adam olamaz”*⁷⁸⁹ cümlesinden kızların eğitim ve öğretim hayatının köy yaşamı ile sindirilmeye maruz bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Emine Kadın'ın ise kocası Ayhan'a tepkisi gayet anlamlıdır: *“Erkek milleti de'l misiniz? Hep kendinizi düşünür, keyfinize bakarsınız. Soğuktan buydum, ellerim buz kesti. Kimin umrunda.”*⁷⁹⁰ Öteki olarak görülen kadınlar, yörenin toplumsal normlarına göre erkeğini rahat ettirmek zorunda kalmaktadırlar. *“Ağaç gövdesinde oturmak gızana ayıptır! Gadının hamaratı erkeğini hem uyutur, hem büyütürmüş; öyle söylenir. Gün batımı akşam oluncam, bey eşeğe kurulur. Gızanların haddine mi eşeğe binmek?”*⁷⁹¹

⁷⁸⁶ O. Pamuk, *Sessiz Ev*, s. 218.

⁷⁸⁷ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 218.

⁷⁸⁸ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 218.

⁷⁸⁹ Ş. Benekçi, *Şimdi Ağlama Vakti*, s. 49.

⁷⁹⁰ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s. 65.

⁷⁹¹ Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s. 123.

2.2.7.2. Epiküryen Ahlâk (Eşcinsellik/Hedonizm)

Buradaki cinsellik anlayışı, toplumsal ve psikanalitik açıdan varoluşsal bir durum ve ontolojik bir çıkmaz olarak algılanmaktadır.

İnsanın bilinçaltına yerleşik bir duygu olarak bulunan ve Freud'un üçlemesiyle id/ego/süperego katmanlarında içsel duyguların en etkili olma kabiliyetinde bulunan "id"deki cinsel aksiyonluğun bazı sorunlu sonuçları bulunmaktadır. Bunlardan en önemli ve dikkati çekenleri de aynı cinse şehvet duymak olan eşcinselliktir. Eşcinsellik, birçok klinisyen tarafından farklı olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde klinisyenler arasında hastalık olmadığı, üçüncü bir cins olduğu ve tedavi gerektiren bir durum olmadığı düşüncesinin yanında; tamamen bir hastalık olduğu ve neredeyse zorunlu bir şekilde tedavi edilmesi gerektiği düşünceleri, konu ile ilgili kutuplaşmayı ve beraberinde de kaçınılmaz bir şekilde tartışmayı getirmektedir. Aslında konu bu alanda çalışanlarca bu şekilde birbirine zıt iki kutuplu bir yaklaşım olarak algılanmamaktadır.

Konuya Psikanaliz Derneği Başkanı Prof. Dr. Doğan Yeşilbursa ise "*Eşcinsellik biseksüellik ve heteroseksüellik gibi insanda tanımlanan üç yönelimden biridir. Her şeyden önce bir hastalık değil yönelim farklılığıdır. Eşcinselliğin bir hastalık olduğu yaklaşımı 40 yıl önce terk edilmiş ve psikiyatrik hastalık tanı listelerinden çıkarılmıştır. Uluslararası ve ulusal hekim örgütlerince eşcinsellik, heteroseksüellik gibi sağlıklı bir durum olarak kabul edilmektedir.*"⁷⁹² cümleleri ile açıklık getirmektedir.

Jung ise konuya psikanalitik derinlik katarak her erkeğin bir kadını tarafı ve her kadının da benliğinde bir erkek tarafı olduğunu belirtmektedir. Bunları ise Jung, anima ve animus arketipleri ile açıklamaktadır.⁷⁹³

Attila İlhan, etkili üslubu ve sarsıcı temalarıyla Türk romanına zenginlik katan yazarlardan biridir. Romanımıza cinsellik konusunu ve çeşitliliğini sokarak okura tematik bir zenginlik sunmaktadır. Toplum tarafından epiküryen ahlâka sahip insanların dışlanma tehlikesi olduğundan dolayı bu tür insanlar da öteki kategorisine girmektedir.

Attila İlhan **Dersaâdette Sabah Ezanları** adlı eserinde bu cinsellik romanın olay örgüsü kesilerek sık sık sunulmaktadır. "*Yasak zevklerle dolu, garip bir evren*

⁷⁹² www.hastane.com.tr/Doktor/doğan_yeşilbursa.html

⁷⁹³ www.tagore97.blogspot.com.

çizmişti okuduklarından. Kadın- erkek ilişkilerindeki sayısız çeşitlemeyi, kadınlar arası sevdaların mevcudiyetini ve şümulünü de öğrenmişti."⁷⁹⁴

Epiküryen ahlâktan sayılan eşcinsellik izleği Rosa Mizrahi, Raşel Mizrahi ve Gülistan Safvet arasındaki kişiler arasında geçmektedir. Rosa Mizrahi, beslemeleri Rebeka ile Raşel Mizrahi de hizmetçileri Lili ile lezbiyen türü cinsel ilişki içine girerler. Hatta Abdi Bey, Raşel ve Lili'yi suçüstü yakalamasına rağmen düşük bir ahlâka sahip olan Abdi Bey de bu çeşitlemenin içine katılmıştır.

Uyuşturucu ve alkol bağımlısı da olan bu hedonist kadınlar öylesine büyük bir "temel körleşme" yaşarlar ki bütün ruh dünyalarını madde üzerine kurarlar. Duygusal hassasiyetten mahrum bu kadınlar sevişmelerini dahi hayvansı bir iştiha ile gerçekleştirirler. Rosa ile Abdi Bey arasında geçen ilişkiyi gösteren aşağıdaki alıntı söylediklerimizi doğrular niteliktedir: "*Sevişmeleri hızlı ve yoğun, ama duygusu kıt, şefkâtin 'katresi' bulunmaz; ne karşılıklı ve sürekli özdeşlemeler, ne içli ve içten özveriler; içi dışı şehvet! Daha fazla haz duyabilmek için, birbirlerini kullanıyorlar; Rosa, Abdi Bey'in; Abdi Bey, Rosa'nın 'zevk âleti'. Aralarındaki ilişki yıllarca önce nasıl başladıysa, öyle gidiyor.*"⁷⁹⁵

Attila İlhan'ın diğer romanı **Fena Halde Leman** da ise bu ahlâk daha da dikkat çekicidir. Cinsellik konusuna cesaretle eğilerek büyük tartışmalar başlatan bu sarsıcı romanda, yüzyıllardır insanın bilinçaltında sakladığı farklı bir cinsel dürtünün üstünden perdeyi çeken Attila İlhan, bu suç gibi algılanan durumu insanlık durumu olarak göstermektedir.

Toplumdan dışlanarak kendi öz kimliğini kaybeden Lili, kendini bütün hatlarıyla kadına benzeterak travesti bir hayat yaşamaktadır ve erkek gibi görünen kadınlardan hoşlanmaktadır. Lili'ye göre bu durum "*Üçüncü cinsten*"⁷⁹⁶ olmaktadır. Onun tek amacı vardır: "*birbirini iten iki cinsi, tek vücutta bir arada aramak*"⁷⁹⁷ tır. Lili'ye göre ikinci sınıf bir muslukçu çırağı gibi öteki olarak yaşamaktansa, kadın kılığında yaşamak her

⁷⁹⁴ A. İlhan, *Dersaadette Sabah Ezanları*, s.176.

⁷⁹⁵ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 268.

⁷⁹⁶ A. İlhan, *Fena Halde Leman*, s.198.

⁷⁹⁷ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 199.

bakımdan iyi olacaktır. “ *Lili, travesti diye anılınca ansızın bir insanlık sorunu ciddiliği kazanıyor.* ”⁷⁹⁸

Kocasının ölümü nedeniyle Paris’e giden Leman, kişiliğinde yerleşik bir vaziyette bulunan eşcinsellik dürtüsü Paris’te daha da artar. Kendini erkek gibi hissetmeye başlayan Leman, önce Cecile’e sonra travesti Lili’ye daha sonra da erkek gibi görünen Bobby’e ilgi duyar. Böyle durumlarda Leman’ın öteki kimliğinin harekete geçtiğini görerek ötekileştiği görülmektedir. “ *Artık ötekiydim, eminim bundan. Buysa beni hem kahrediyor, her yanıma titreten yasak bir sevinçle hem sevindiriyordu.* ”⁷⁹⁹
“ *Etkileyici bir kişilikle baş başa kaldım mı tamam, öteki yanıma kaydım demektir.* ”⁸⁰⁰

Leman’ın bu tipolojik özelliği İzmir’de de devam etmiştir. “ *Hacı Hanımla ben karı koca hayatı yaşamadık, yıllarca ateşli bir suç ortaklığının sert tadını görkemli günahımı paylaştık.* ”⁸⁰¹ Nitekim Hacı Hanım, bu ilişkideki heyecana kalbi dayanamayarak ölür. Bu durumu “ *ömrümüzün sonuna kadar İzmir’de tersine bir çift olarak yaşamak* ”⁸⁰² sözleriyle adlandırmaktadır. Hayatında ontolojik bir paradoks yaşayan Leman, varlığa erişmek istemektedir. “ *Ne erkeğim ne de kadın, varlığım tadına varmış bir ruh gibiyim.* ”⁸⁰³

Bobby ise “ *elinde olmayarak travestinin her çeşidine düşkün* ”⁸⁰⁴ olan Afrikalı bir kadın olarak gece kulübünde striptizcilik yapmaktadır. Diğer zamanlar ise erkek kılığında dolaşarak Lili ve Leman ile yatmaktadır. Kendini “ *oğlancı* ”⁸⁰⁵ olarak ifade etmekten de çekinmez. Cecile ise bir bayan olmasına rağmen cinsel haz olarak kendi vücuduyla yetinerek yalnızlığıyla mutlu olmayı denemektedir. “ *Kendimden hoşlanıyorum, kendime tutkunum, kendimle sevişiyorum.* ”⁸⁰⁶

Romanın dokusuna sindirilmiş olan bu epiküryen ahlâk, duruma psikolojik açıdan farklı bir menfezden bakılmasını sağlar. Bu bakışı ise psikanalitiğin önemli şahsiyetlerinden olan Jung’un “Kolektif Bilinçdışı Kuramı” sağlar. Freud’un sisteminde bireysel bilinçaltı, bütün ruhsal olayları açıklamaya yetmektedir. Ancak Jung’a göre ise,

⁷⁹⁸ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 168.

⁷⁹⁹ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 147.

⁸⁰⁰ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 133.

⁸⁰¹ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 215.

⁸⁰² A. İlhan, *a.g.e.*, s. 210.

⁸⁰³ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 204.

⁸⁰⁴ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 234.

⁸⁰⁵ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 242.

⁸⁰⁶ A. İlhan, *a.g.e.*, s. 269.

önemli olan ortak bilinçaltıdır. Ortak bilinçaltına göre ise, bu bilinç; kişinin bilinçaltından daha derindir ve bütün insanlıkta ortak bulunan geçmişin izlenimlerini soyaçekim prensibiyle atalar vasıtasıyla günümüze aktarır.

Bu perspektiften baktığımız zaman, epiküryen ahlâkla toplumda yaygınlaşan dejenerasyon sonucu akla, helâk olan Ad, Semud kavimleri ve Pompei halkı gelmektedir. Bu durum sanki romanda anlatılan zamanın ve olayların izdüşümü niteliğindedir. “*Jung’un öğretisi, bilim dünyasını derinden etkilemiştir. O’nun bu yaklaşımları özellikle sanat eserlerini, edebiyat ürünlerini, masalları, mitosları ve rüyaları daha etkili bir biçimde yorumlamamıza katkı sağlayacak zengin malzemeler içermektedir.*”⁸⁰⁷

Leyla Erbil’in **Karanlığın Günü** eserinde Neslihan’ın arkadaşlarından olan Faruk’un bir erkek arkadaşıyla beraber yaşadığına değinilir. “*Faruk, madamla yaşıyordu! Kimimize göre de bir erkek arkadaşıyla.*”⁸⁰⁸ Toplum ve arkadaşları tarafından dışlanan Faruk’un bu özelliği alay konusu olmasına neden olmaktadır.

Ayla Kutlu’nun **Islak Güneş** eserinde Hidayet Bey dikkat çekmektedir. Hidayet Bey, evin tâdilâtını yapan usta ile ilişkileri tüm mahallelinin dikkatinden kaçmamıştır. Tüm mahalleli Hidayet Bey’in bu ilişkisini konuşmaktadır. Zehra Hanım, eşini bu dedikolardan koruyarak mahalledeki arkadaşlarından uzaklaşmıştır.

Eserde Hidayet Bey’in şu özelliklerine değinilir: “*Hidayet Bey, ince iş yapıyordu! Bacaklarının, kollarının kıllarını teker teker aldıktan sonra, yüzüne ve kollarına ışıltılı yanıklık veren losyonlarını, ilaçlarını sürüyor, favorilerini düzeltiyordu, makaslarla.*”⁸⁰⁹ Burada Hidayet Bey’in metroseksüel bir erkek olduğu anlaşılır. Ancak usta ile girdiği ilişki epiküryen bir ahlâkı yansıttığından Hidayet Bey, mahalleli tarafından etik değerlerden yoksun görülmektedir.

Bilge Karasu’nun **Kılavuz** romanında Uğur karakteri, arkadaşı olan taksici İhsan ile yakınlık kurmaktadır. Bu durum Uğur’un bakmak zorunda olduğu Mümtaz Bey’in de dikkatini çeker.

⁸⁰⁷ İbrahim Gürses, “Jung’un Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, c.16, S.1, 2007, s. 80.

⁸⁰⁸ L. Erbil, *a.g.e.*, s. 55.

⁸⁰⁹ A. Kutlu, *Islak Güneş*, s. 145.

*“Yatar yatmaz uyumuş olacağız. Kuşların civiltısıyla uyandım. Elimi İhsan’ın altında gezdirdim. Gözünü açtı, pancurlara baktı. Saati sordu. ‘İki saatimiz var daha’ dedi. Yüzünü yüzüme yaklaştırdı.”*⁸¹⁰ cümlelerinden Uğur ile İhsan arasında eşcinselliğe dayalı bir ilişkinin yaşandığı dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak cinsiyet bakımından “öteki” deyince akla önce kadın gelmektedir. Çünkü kadın, erkekten yaratılış itibarıyla farklıdır ve erkek ile birbirlerine öteki konumdadırlar. Eski çağlardan günümüze kadarki süreçte kadın, toplumsal kimlik yönüyle hep ikinci planda görülür. Ataerkil toplum modelinin kendisine verdiği pasifize edilmiş kimlik ile aile içinde nesli korumak ve yetiştirmekle devlet nezdinde misyon almıştır.

Aile içinde erkek tarafından şiddete maruz kalan kadın, namus kriterleri ile disiplinize edilmek istenmiştir. Namusunu korumakla görevli kadın, ancak bu şekilde davranarak toplumdan kabul görmektedir. Aksi takdirde hayat kadını kategorisine düşerek toplum tarafından bir kez daha ezilir ve öteki görülür. Çünkü ataerkil toplum, umutsuzluğu kadına benimsetmiştir. Romanlarda dikkati çeken bu durumdaki kadınlar, yüzyılların ataerkil değerleri içerisinde ikincilleşmiş, dışlanmış, itilmiş, aşağılanmış, kapana kısıtlanmış, kandırılmış, kırılmış, sömürülmüş ve toplumsal ve dinî tabularla susturulmuştur.

Cinsiyet bakımından öteki olma durumunu epiküryen ahlâka sahip kişiler yansıtmaktadır. Toplum tarafından, cinsel hayat standartları gereği gelenek, örf, âdet ve kültüre uyulmayan bu durumu gerçekleştiren insanlar dışlanmışlardır. Klinisyenler tarafından üçüncü bir cins olarak görülen bu insanlar, toplum nazarında hastalıklı ve sapkın cinsel dürtülere sahip oldukları inancı ile aşağı bir vaziyettedir.

⁸¹⁰ Bilge Karasu, *Kılavuz*, İstanbul 2001, s. 70.

2.3. Psikolojik ve Felsefi Açıdan Öteki

Genel anlamda psikoloji, insanlar ve hayvanların duygu, zihin ve davranış biçimlerini ele alan bir disiplindir. İnsanın bedeni ile ruhu arasındaki ilişkiyi, çelişki ve açmazları irdeleyen zihin bilimidir. Dar ve teknik anlamda ise insanların eylemde buldukları duygu, davranış ve düşünceleri açıklamaya çabalayan bir bilimdir. Felsefe ise duygu, davranış ve düşüncelerle yüklü insanın dünyayı ve kendi varoluşunu soru sorarak anlamlandırma sürecinin adıdır.

İnsanın çok yönlü ve karmaşık yapısı göz önünde bulundurulduğunda insan psikolojisinin derinliği anlaşılır. Her bir davranış, kişinin bilinci ile alakalı bir tepki olduğundan davranışın arka planındaki nedensellik de çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, kişinin millî bilinci, tarihi ve içinde bulunduğu toplumun yapısı denilen bilinçaltının zengin unsurları ile ilgilidir. Toplumun kültürel yapısı, bireyin kendi benliğinde yansıma bulur. Bu yansıma ile benlik ve kimlik formu, ekonomik, siyasî ve kültürel olayların da etkisiyle gelişir veya deforme olur. Genellikle insanın psikolojik olarak kendini, kendine yabancı hissetmesi yakın çevresiyle ve ait olduğu toplumuyla bağlantılıdır. Zaman ise toplumu etkileyen ve topluma yön veren en büyük belirleyicidir.

Bireyin ait olduğu toplumsal normları, kendi bilincinde eritip özümseyerek kimlik kazanmasından önce birey, kendi varlığını anlamlandırmak istemektedir. Varlığı anlama ve anlamlandırma olgusu, insana problem gibi gelmektedir. Bu ise; bireyin, insan olmanın getirdiği sorulara ve gerektirdiği sorumluluklara çözüm bulamamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü insanoğlu, kendi varlığını ve özünü araştırmak ve bunun neticesinde de hayatı anlamlandırmak ister. Ancak insan kendi varoluşunu, başkalarının yok oluşlarıyla öğrenince bir çıkmazla karşılaşır. Bu çıkmaz sonucunda anlam ile anlamsızlık, insanın hayatı boyunca karşısına çıkacak diyalektiklerden olur. Bu paradoks, insanın veya insanoğlunun, doğumundan ölümüne kadar kendisini yalnız bırakmayan ontolojik bir kısaçtır.

İnsanın varoluşu, maruz kaldığı bu durumla trajik bir görünüm kazanır. Çünkü mutlak hakikatı aramak ve bulmak isteyen birey, hayatın sonluluğu ile karşılaşınca paradoksal bir ironiyle karşılaşır. Hayatın temelde anlamsız olduğu şüphesinin anlamlı şekline dönüştürülmüş hali olan ironi ile insanın bu boyutu trajik bir ironiye dönüşür.

Bu trajik ironiye insanın insan olma mecburiyetinden gelen sorumluluktan dolayı kader ironisi de denmektedir.⁸¹¹

Aynı zamanda kendisini amaçsız hisseden insan dünyada yalnızlaşır. Varlık problemi de bu yalnızlaşmada kendini hissettirir. Varoluş ya da varolma olgusu bu nedenlerden dolayı, beraberinde kargaşayı getirir. İnsanın hayatında ölüm gerçeğiyle daima yüz yüze gelmesi; insanlığın trajik durumunu ortaya koyar. *“Ekonomik üretim ve tüketime ve hatta teknolojik başarının tatminkâr olmadığı keşfedilmesiyle, modern toplum temel değerler ve hayatın asıl anlamı hususunda bir boşluk hissetti.”*⁸¹²

Sözlük anlamı itibariyle kimsesizlik, ıssızlık, tenhalık anlamlarına gelen yalnızlık duygusu, insan ile varolmuştur. Çünkü insan, yalnız doğmakta ve yalnız ölmekte olduğu için hayatının başlangıcında ve sonunda bu duygu ile beraberdir. Bu yüzden insanlar, yalnız kalmaktan korkarlar ve toplu yaşama ihtiyacı hissederler. *“Fizikî görünümünden, sosyal hayata ayak uyduramamaya, yaşadığı hayattan memnun olamamaya, yabancı bir ortamda bulunmaya kadar daha da sayılabilecek pek çok sebep bu duyguya yol açabilmektedir. Dolayısıyla evrendeki yalnızlıktan, kalabalıktaki yalnızlığa, fikirdeki yalnızlığa, modern çağın bir insanı olarak yalnızlığa, dinî anlamdaki inzivaya ve bunlara dayanan kaçış duygusuna kadar pek çok noktalardan bu duyguların açıklanması yapılabilir.”*⁸¹³

Kendisine sorulmayarak verilen hayatın yine kendisine sorulmayarak ölüm karşılığında alınması; insanın hayat ile ölüm arasında denge kurmasına engel olur. İnsanın bu trajedisinin nedeni ise, kendi özünü ve varlığını anlamak ve bunlara cevap bulmak istemesidir. *“Bu bakımdan insanın dünyanın cazibesi ile ölüm realitesi arasındaki çabası absürt bir özellik kazanır.”*⁸¹⁴ Trajik durum karşısında birey, insan olmanın getirdiği sorulara çözüm bulmak ister. Doğmak, ölmek şartıyla insana ödünç olarak verilir. İşte asıl mesele, insanın bu trajik durum karşısında kendi benliğinde zamanı aşarak mutlak gerçeği arama serüveninde avantaj elde etme meselesidir. Bu meselede insan kendi benliğinde arayış içinde olduğundan dolayı benlik artalanında

⁸¹¹Yunus Balci, “Complexio Oppositorum Ya da Tanpınar Romancılığında Trajik İroni”, www.yunusbalci.com

⁸¹² Necmettin Evcı, “Aydınlanmanın Karanlığı,” *Ay Vakti Dergisi*, S.133 Ekim 2011, s.16.

⁸¹³ Yunus Balci, “Necip Fazıl ve Cahit Sıtkı’da Yalnızlık ve Kaçış Duygusu,” *Arayışlar, -İnsan Bilimleri Araştırmaları*, S.12, 2004, s.41-62

⁸¹⁴ Y. Balci, *Tanpınar Trajik Bir Şair Ve Şiiri*, s. 19.

ötekileşme ile karşılaşır. Bu süreçte insan bazen kendi benliğine de yabancılaşabilmektedir.

Dünyada kendi varlığını kabul eden ve başkalarına kendi varlığını kabul ettiren her bireyin, benliğini tatmin edebilmek, güzel yaşamak ve hayatta kalabilmek için belli hedefleri bulunmaktadır. Bu hedeflere ulaşabilmek için de kendisinden başka insanlarla sosyolojik düzlemde diyaloga girer. Bireyler düzeyinde bir değerlendirme yapıldığında, insanların hedefine ulaşmak için başkalarıyla mücadele ettiğine tanık olunur. Bu durum, beraberinde başarı ile birlikte başarısızlığı getirmektedir. Çünkü herhangi bir insanın başarısı, başka bir insanın başarısızlığına bağlıdır. Bu, en yüzeysel gözlemlerle bile fark edilebilecek bir gerçektir. Herhangi bir gözlemci, insanların kendi hedeflerine varmak için başkalarıyla mücadele ettiğini rahatlıkla gözlemleyebilir. Söz konusu olan mücadele, ferdi görünmesine rağmen toplumsal bir boyut taşır. Çünkü insanın psikik olarak zengin unsurlar barındıran özü/benliği, sosyolojik boyut ile de grift bir özellik taşımaktadır.

Birey hata yapmadığı halde yeniliyorsa ortada trajik bir durum oluşur. Bu trajik durum karşısında birey, toplumsal normlara entegre olamadığından toplumsal açıdan tutunamayan bir kişilik sergiler. Hayata tutunamayan kişi, koşullardan dolayı değil de kendi hatalarından dolayı başarısızlığa uğruyorsa trajikomik bir durum söz konusu ortaya çıkmaktadır. Ancak ister trajedi olsun, ister komedi olsun ele alınan kişiler tutunamayandır. Tutunamayan birey de zamanla toplumdan soyutlanarak ve topluma yabancılaşarak “öteki” “konumuna girmektir. Böylelikle ötekileşen birey, aynı zamanda da yabancılaşmıştır. Çünkü bireyin ötekileşmesinin ve toplum tarafından öteki görülmesinin temelinde yatan sebeplerin başında içinde yaşadığı topluma, yaşama ve kendine yabancılaşması gelmektedir. Böylece yabancılaşma; insanı makineleştiren, metalaştıran ve sonunda köleleştiren bir uygarlık biçimine karşı oluşan, başkaldırının bir simgesi haline gelmektedir.

Başka bir anlamıyla yabancılaşma; hem sosyolojik, hem psikolojik hem de felsefi bir anlam kazanır. Bu açıdan ele alındığında yabancılaşma/ötekileşme kavramı; benlik yitimi, kaygı durumları, umutsuzluk, kişiliksizleşmek, köksüzlük, toplumsal

örgütsüzlük ve yalnızlık, güçsüzlük, anlamsızlık, tecrit, kötümserlik, değer ve inanç yitimi gibi birçok psikolojik bozukluğu kapsamaktadır.⁸¹⁵

Yabancılaşma/Ötekileşme, makineleşen dünyanın en temel sorunlarından birisidir. Modernite, modernin yanında “Yabancı”yı da getirmiştir. İnsanların bazıları, günümüzde de iç ve dış etkenlerin etkisiyle dünyaya adapte olma süreci yaşamaktadırlar. Modern dünyanın yalnızları, kendilerini bir vurdumduymazlığın içerisine bırakmışlardır. İster ideolojik, ister felsefî olsun bütün yaklaşımlar yabancılaşmanın tahlilini kendilerine göre yapmaya devam etmektedirler. Hegel, yabancılaşmayı fizikî manada insanın varoluşu ile ruhî anlamdaki varlığı arasında aramıştır. Marx ise, yabancılaşmanın kapitalizmin bir ürünü olduğu fikrini öne sürmüştür. Fromm, egoizme sürüklenen bireyin yabancılaşacağını belirtmiştir. Feurbach ise yabancılaşmayı dinde aramıştır. Bazı düşünürler ise yabancılaşmanın bir sapma ve psiko-sosyal hastalık olduğu görüşünü savunmuşlardır. Tüm bunlara rağmen kendine ve topluma yabancılaşan insanın da zamana, mekâna ve insanlara karşı bir kayıtsızlık halinde olduğu bir gerçektir.

Kayıtsızlaşan birey, dış dünyanın karmaşasından doğan bunalımını ve bu bunalımın iç dünyaya yansımalarıyla oluşan krizini, yalnızlaşarak ve toplumdan soyutlanarak bireysel bir protesto halinde dile getirir. 18. yüzyılda öncelikle İngiltere’de başlayan ve oradan tüm dünyaya hızla yayılan sanayileşme, üretimin sistemli bir hale gelmesine, yeni hammaddeler bulma ihtiyacının doğmasına, yeni enerji kaynaklarının kullanılmasına olanak sağlamakla birlikte insanı meta’laştırarak yalnız bırakmış ve standartizasyona sokmuş ve kalıplaştırmıştır.

Zamanın insanı, sanayi devrimi ile başlayan ve her alana yayılan hızlı bir değişimin toplumsal ve ruhsal düzeyde meydana getirdiği bunalımlarla çepeçevre kuşatılmış bir ortamda yaşamaktadır. Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkarak halen etkisini arttıran hızlı teknolojik değişim, toplumsal kurumlarda, kültürel yapıda ve bunlara bağlı olarak zamanla değer sistemlerinde değişimlere ve dönüşümlere yol açmaktadır. Ancak, bu dönüşümlere rağmen insanın, toplumla olan ilişkilerinde gözlenen bunalım hali giderek artmaktadır. Böylelikle insanlarda maddî refahın yeterli olmayacağı düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Bu çağdaş bunalım, aralarındaki kültürel

⁸¹⁵ M. Sevgili, *a.g.t.*, s. 85.

farklılıklar ne olursa olsun değişik görünümde her toplumda varlığını hissettirmektedir.

Kapitalist düzenin insanı maddi olarak, materyalist felsefenin ise insanın metafizik ve zihinsel boyutta aklını karıştırmaması, insanın kendi iç benliğine yönelmesine neden olur. İç benliğine yönelen insan da varlığında iki seçenikle karşılaşır: Özgürlük ve kölelik. *“Var olan her şeyde bir Fuzulilik, gereksizlik duymaya başladığında buradan bireyin sınırsız özgürlüğü fikrine ulaşır. Ama bu özgürlük bir bakıma ölüme benzemektedir.”*⁸¹⁶

Belirli bir kültür geleneğinden uzak, mevcut iktidar anlayışları ile sorunları olan, varlık sorunu yaşayan bireyler, bu nedenlerden dolayı kendini bir yere ait hissetmemektedirler. Bundan kaynaklanan ve kendini belirli bir yerde tanımlamakta zorlanan ve yaşadığı çağa ve dünyaya katlanamayarak yabancılaşan kişiler, öteki reaksiyonunu sergilemekle birlikte modern hayatın zorladığı özgürlük ve kölelik tercihinde pasif bir aksiyon sergiler. Çünkü ötekileşme/yabancılaşma olgusunun toplumsal yaşamda iyice yer bulması ve insanın, aydınlanma döneminde yaşadığı tüm çıkmazları ve sorunları bilimin ve aklın rehberliği ile çözen varlık olma özelliğinden sıyrılması, kendini güçsüz ve çaresiz hissetmesine, yalnızlaşmasına, bohem bir yaşam tarzına bürünmesine ve sosyolojik düzlemde pasifize edilmesine neden olmaktadır.

Edebî ve felsefî akımların birbirleriyle dirsek temasında olduğu düşünüldüğünde oluşan her felsefî ve ideolojik akımın yansımaları edebiyatta karşılığını bulmaktadır. Felsefî akımların ve ideolojilerin etkileri, toplumun gelişim ekseninde siyasal ve sosyal açıdan kırılmalar meydana getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası bireyin iç bunalımlarının dış hayata yansımaları ve düzene başkaldırma isteği, birey ruhunun izolasyona tâbi tutulması insanın psikolojisini zedelemiştir. Bu patolojik durum sonucu bireyin metafizik boyutunun kompleks bir yapı ile karşılaşması bireyi arayışın içine sürüklemiştir. Ötekileşen bireylerin arayışları ve “öteki” olma durumları incelenen romanlarda da yansımalarını bulmuştur.

⁸¹⁶ Gürsel Aytaç, *Felsefî Roman*, Ankara 2011, s. 62.

2.3.1. Varoluşu Sorgulayanlar

Orhan Pamuk'un **Cevdet Bey ve Oğulları** eserinde ikinci kuşak karakterlerinden Refik, Muhittin ve Ömer, gençliklerinin verdiği dinamizm ile hayatta bir şeyler yaparak hayatlarını anlamlandırmak isterler. Ancak üçü de hayatın anlamını sorgulayıcı sorulara tatmin edici cevaplar bulamadıklarından hayat karşısında tutunamayarak silik kişiliklere dönüşürler.

Refik, Cevdet Bey'in küçük oğludur. Maddî olarak bir sıkıntısı olmamasına ve mutlu bir aile hayatına sahip olmasına rağmen iç huzuru yakalayamamıştır. Hayatın anlamını sorgulama esnasında monotonluklar ona saçma gelmektedir. *"Allahım ne saçmalıklar. Böyle şeyler niye beni etkiliyor? Ben ne yapıyorum? Ne biçim kişiliğim var? Nerde eski dengem?"*⁸¹⁷ sorularını kendi iç dünyasında tartışırken farkında olmadan eşi Perihan'dan ve ailesinden uzaklaşmaktadır.

Refik, hayattaki derinliği yakalayabilmek için kendini kütüphaneye kapatır ve sürekli Voltaire, Rousseau gibi yazarları okumakta ve okudukça da çelişkiye düşmektedir. *"Ne olduğumu unutmaya çalışıyorum. Evin içinde sarhoş gibi geziniyorum. Kitap okumaya çalışıyor, dikkatimi toplayamıyorum."*⁸¹⁸ İnsan olmanın getirdiği sorumlulukları ve aklın hayat-ölüm paradoksunu anlamlandırmada yetersiz kaldığının verdiği sıkıntıyla Refik, insanlığın başlangıcından itibaren filozofların dahi cevaplarını bulmakta zorlandığı bir durumla karşılaşır. Durum itibariyle Albert Camus'un Yabancı romanındaki Mersault karakterini anımsatmaktadır. Hayatın monotonluğunda kendine bir aksiyon bulamadığından dolayı Refik, bir bunalım içindedir ve gittikçe "öteki"ye dönüşmektedir. Refik, hayatında *"Beklediğim, değiştiremediğim hayatımı değiştirecek bir olay."*⁸¹⁹ beklemektedir.

Tek düze ve yüzeysel yaşam biçimi, evliliği, işi ve eşi Refik'i mutlu etmeye yetmemektedir. Refik, bir şeyler yapmak istemektedir ama ne olduğunu bilememektedir. Onun bu arayış halindeki durumu arkadaşı Muhittin'in gözünden kaçmaz. Muhittin'e göre ise Refik'e rahat batmaktadır ve bedelini ödemediği hayattaki

⁸¹⁷O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 241.

⁸¹⁸O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 238.

⁸¹⁹O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 409.

derinlik aramaktadır. “*Sonra söyledi: ‘Bu durumda ne söyleyeyim? Rahat kıçına batıyor olmalı!’*”⁸²⁰

Öteki olmaya doğru yol alan Refik, önce işini sonra da evini terk eder. Uzunca bir süre, zamanını arkadaşı Ömer’in Anadolu’daki bir demiryolu şantiyesinde geçirir. Kimliğin kırılmasından sonra içine kapanma dönemi olarak görülen bu sürede, varlığını hissedebilmek amacıyla köylerin kalkındırılmasıyla ilgili bir proje geliştirmeye çalışır. Sonuç ise bürokratik ilgisizlik nedeniyle başarısızlıktır. “*Hayatıma bir yön ve amaç vermek için köylülere acıdım. Sonra işte bütün bunların saçma ve boş olduğu ortaya çıktı. Bir suçlu, toplum dışı bir yaratık, bir sapık gibi hissederek oturuyor, önüne bakıyordu.*”⁸²¹

Refik; yalnızlık ve üretkenliğe karşı verimsizlik duygusu ile karşı karşıyadır. Bu durum da Refik, Erikson’un psiko-sosyal kuramına göre altıncı ve yedinci dönemdedir. Erikson, yaşam içerisinde her bireyin savunmasızlığının arttığı ve potansiyelinin yükseldiği bir dizi kriz ve dönüm noktasıyla karşılaştığını ifade etmektedir. Ona göre bu krizler, uygun bir şekilde çözüldüğünde kişilik gelişimine ve psiko-sosyal olgunluğa katkıda bulunurlar. Her kriz ya da aşama, bireyin gelişimini biçimlendiren ve kişiliğini değiştiren daha önceki kriz ya da aşamaların üzerine kurulmaktadır. Erikson, bireylerin 8 dönem içerisinde psiko-sosyal gelişimi tamamlandığını ifade etmektedir.⁸²² Bu gelişim dönemlerinin özelliği her dönem de birisi olumlu diğeri ise olumsuz olan iki özellikten hangisinin birey tarafından kazanılıp kazanılmadığıdır. Bu dönemler, ilk dönem olan “temel güvene karşı güvensizlik” döneminden başlayarak birbirlerinin üzerine kurulmakta ve yaşam boyunca bireyin sahip olacağı özelliklere etki etmektedir.

Üretkenliğe karşı verimsizlik dönemi içinde bulunan Refik, bu dönemin özelliklerini kişiliğinde yansıtmaktadır. Bu dönem, orta yetişkinlik yıllarını kapsamaktadır. Kişi önceki evreleri başarılı olarak atlatmışsa bu dönemde üretken ve verimlidir. Çocukları yoluyla neslini devam ettirmek bu dönemdeki birey için önemlidir. Kişi, evi dışında da topluma yararlı işler yapabilir ve kendinden sonraki kuşaklara rehberlik edebildiği sürece üretken olur. Bunlardan mahrum olan Refik gibi

⁸²⁰ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 235.

⁸²¹ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 409.

⁸²² Ramazan Arı, “Erikson’un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeğinin Türkçe’ye Uyarlama, Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması”, *Selçuk Üniversitesi Yayınları*, s. 53.

bireyler, üretkenliğin aksine bir işe yaramama duygusuna kapılabilir ve durgunluk dönemine girerler.

Refik, Ömer ile kaldığı sıralar Alman mühendis Herr Rudolph ile karşılaşır. Refik'in içinde bulunduğu kaotik durumu tahlil eden ve yaşadığı topluma ötekileşmesinin nedenini keşfeden Herr Rudolph, ona şunları söyler: *“Yaşadığımız dünya ile ruhumuz arasında uyumsuzluk var, bunu biliyorum. Ya dünyayı değiştireceksiniz, ya da dışarıda kalacaksınız!”*⁸²³

Tüm bu olumsuzlukların nedeni ise Refik'in hayatında denge ve uyumu kaybetmesidir. *“Eskiden dengem vardı”*⁸²⁴ diyen Refik, dengesini kaybedince uyum sorunu yaşadığını ve bu nedenle dünyaya adapte olamadığını belirtmektedir. Tüm bunların nedeni ve sonucu olarak Refik, özünde varlık problemi yaşamaktadır. Varoluşçuluk felsefesinin çoğu izdüşümünü kendinde yaşamaktadır. Varoluşçuluk, evrenin akılla anlaşılabilir olan bir gelişme doğrultusu olmayıp, evrenin ve hayatın özü itibarıyla saçma ve anlamsız olduğunu, evrenin rasyonel bir tarafı bulunmadığını, evrene anlamın insan tarafından verildiğini öne sürer. Evrene anlam veremeyen kendi içinde anlamsızlığı yaşayan Refik, varlık denen trajedik gerçekte hayalî bir yokluğun realitesini yaşamaktadır.

Refik'in farkında olmadan içinde bulunduğu akım varoluşçuluktur. Varoluşçuluğun fikir babası ve öğretisi ustası olan J.P.Sartre ise, genel bir tanımla *“Varoluşçuluk, bir insancılıktır”*⁸²⁵ diyerek bu akımı anlatmaya çalışır ama detaya ve derine nüfuz ettiği zaman O da bocalar. Bu her insanın başına gelen bir problem olduğundan dolayı da çözümü her asırda filozoflar tarafından tartışıla gelmiştir. *“Çünkü eylemler dayandıkları düşünceyi ve değerleri gerçekleştiriyorsa, orada, amaçlar araçsallaşmış, asıl değer ve varlık bir gölge, bir kopya durumuna düşmüş demektir.”*⁸²⁶

Nurettin Topçu ise varoluşun realitesi üzerine yaptığı bir yorumda şunları söylemektedir: *“İçinde yaşadığımız dünyayı biz seçmiyoruz. Şakin bu dünyanın bizim için güzel, sevimli yaşanmaya değerli veyahut çirkin, karanlık ve ızdırapların kaynağı oluşu bize bağlı bir keyfiyettir.”*⁸²⁷ Refik de kendi varoluşunu tamamlayamamaktan

⁸²³ O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s.280.

⁸²⁴ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 234.

⁸²⁵ J.P.Sartre, *Varoluşçuluk*, Ankara 1996, s.7 (Çev. Asım Bezirci)

⁸²⁶ Mustafa Günay, *Tarihinde İnsan Sorunu*, İzmir 2006, s. 284.

⁸²⁷ N. Topçu, *a.g.e.*, s. 33.

gelen sıkıntı ile hayattan bunalmaktadır. Sebep ve sonucun birbirine bağımlı olduğu bu kısır döngüde Refik, psikolojik açmazlarla karşılaşmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *“İnsanlar da kıyulara benzerler. İçlerinde boğulabilirsiniz.”* cümlesi ile insanın psişik derinliğine vurgu yapmaktadır. Her insanın psikolojik derinliği olması dolayısıyla, varlığı algılama olgusu, insanın kendini algılamasıyla bir bağ oluşturur. Bu bağ sonucu, varlık ve bilinç arasında grift ve kompleks bir yapıyla karşılaşılır. Bu yapıdan, insanın maksimum düzeyde istifade edebilmesi, kişinin psikanalitik gelişimini en sağlıklı bir şekilde tamamlamasıyla gerçekleşmektedir. Refik’in psikanalitik gelişimini tamamlayamamasında babası Cevdet Bey’in kendisine küçüklüğünden beri kol kanat girmesi ve omuzlarına fazla sorumluluk yüklememesinin etkisi vardır. Refik’in *“Eskiden dengem vardı.”* diyerek babasının hayatta olduğu döneme işaret eder. Babasının ölümü ile sarsıntı geçiren ve ölüm realitesiyle karşılaşan Refik, hayata adapte olamaz ve hayatla uyumsuzluk sürecine girer. Bunun sonucu olarak da eşinden boşanır.

İkinci kuşaktan şair ruhlu, diğerlerine göre çirkin, kötümser olan ancak iyi bir şair olursa kendi kişiliğini bulacağına inanan Muhittin ise mutsuzdur. *“Çirkinim diye düşündü. ‘Ama iyiki böyleyim!’ yoksa çok kolay yetinirdim. Şair bile olamazdım.”*⁸²⁸ Kendisini pek yakışıklı bulmadığından dolayı da dış dünyada kendini kabul ettirmekten ziyade iç dünyasında kendini arayarak duygusallığa yönelir. *“Pek yakışıklı sayılmaz; kısa boylu, gözlüklü, hırçın bir yüzü var ki, insanda korku uyandırır.”*⁸²⁹ Ancak 30 yaşına kadar iyi bir şair olamazsa kendini öldüreceğini söyleyen Muhittin, hayatına renk ve aksiyon katmak istediği için bu trajikomik hedefi belirlemiştir. Hayatını Refik gibi pasif ve monoton geçirmek istemeyen Muhittin, hayatına renk katmak için arayış içersindedir. Muhittin, hayatına anlam katarak toplum tarafından öteki görülmek istememektedir. Böylelikle milliyetçilerin arasına karışarak kendini zorla bu davaya inandırmaya çalışır.

Kendisine göre bu çabası ne kadar saçma olursa olsun kişisel kimliğini gerçekleştirip toplum karşısında psikolojik öteki olmamak için bu davaya kendini inandırmaya çalışır. *“Bu mutsuzluktan kurtulurum. Kendimi otuz yaşında öldürmek gibi saçma saplantılara kapılmam. Düzenli, inançlı bir hayatım olur! Bana saygı*

⁸²⁸ O. Pamuk, *Cevdet Bey Ve Oğulları*, s. 158.

⁸²⁹ O. Pamuk, *a.g.e.*, s.188.

duyarlar.”⁸³⁰ Saygı duyulmak olgusuyla kişi, özbenini tamamlayarak öteki olmamak ister.

Ötekileşen diğer karakter ise 1936’da yurt dışından dönüşüyle roman dokusuna katılan mühendis Ömer ise başlangıçta yenilikçi bir kişilik sergiler. Kendisini Fatih/Rastignat’a benzetmektedir. Ancak hayatın monotonluğu ve uyuşuk bir hale sokmasından tedirgin olmaktadır. “*Ne için dönüyorum İstanbul’a? Bir kadın, bir çocuk, mutlu bir aile, daha çok kazanılması gereken para... Bunlar için mi? Daha Türkiye’ye girmemişti ama şimdiden hüznün ve küçük aile mutluluklarının kokusunu alır gibi oluyordu.*”⁸³¹ Çünkü Ömer, az ile yetinmeyen hırslı bir kişiliktir.

Ömer, idealist bir düşünceye sahip olduğu için adını bir türlü koyamadığı başka şeyler istemektedir: “*‘Çok şey yapacağımı düşünüyorum, ama bunlar. Bunlar, çok değişik şeyler olacak!’ Yüzümün yandığını hissetti.*”⁸³² Ancak Ömer de sona doğru ötekileşmenin mevhum dominantlığından kurtulamaz ve hayat karşısında arzu, istek ve hedeflerini unutarak pasifleşir. Ülkede, nişanlısında, işinde ve çevresinde aradıklarını bulamaz. Uzun süre yalnız yaşamdan sonra Anadolu’ya yerleşerek çiftçilikle uğraşır. “*Nisanın sonuna kadar ne İstanbul’a gitmek geliyordu içinden, ne de evlilik hazırlıklarıyla uğraşmak.*”⁸³³

Üçüncü kuşağın arayış içinde olan karakterlerinden olan Ahmet ise babası Refik gibi mikro düzeyde kendini, makro düzeyde de hayatı sorgulamaktadır. Halk arasındaki “*Babasına çekmiş*” deyiminin işlevselliğini kendinde gösteren Ahmet, babası Refik gibi mutsuzdur. “*Ben neyim?*” diyerek kendini sorgulayan Ahmet, maça gitmek için kuyrukta bekleyenleri, köftecileri, ateşli taraftarları ve donuk suratlı futbolcuların resmini çizdikten sonra birden mutsuzluğa kapılarak “*Bunların da bir anlamı yok!*”⁸³⁴ yorumunu yapar.

Sonuç olarak Cevdet Bey’in oğulları ve oğullarının arkadaşları kültürel ve siyasi değişim nedeniyle hayata adapte olamamanın getirdiği arayış ile kendi benlik problemleri nedeniyle topluma ötekileşmenin tüm boyutlarını yaşayarak hayata yabancılaşmışlardır.

⁸³⁰O. Pamuk, *a.g.e.*, s.319.

⁸³¹O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 93.

⁸³²O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 95.

⁸³³O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 420.

⁸³⁴O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 570.

Cengiz Dağcı'nın **Beni Gibi Biri** adlı romanında siyasi politikaların insanları kültürüne ve kendilerine yabancılaşmasıyla hayattan kopan bireylerin ötekileşmesi ele alınır.

Kahramanın, kaçtığı mekânlarda ve yerlerde kendisine benzeyen, hayattan usanmış ve kendini arayan insanlarla karşılaşması onu daha da bir yalnızlığa itmektedir. Romanın kahramanı “*Gerçek dünyadan kopmuş bir insan olmama rağmen, ben hala bir insandım*”⁸³⁵ diyerek insan olmanın varoluşunu sorgulamaktadır. Kahramanın kendi benliğinin arayışına ve bu arayışta hayattan kaçtığına şahit olunmaktadır. “*Ben kimdim, ben bendim. Kimliği belirsiz bir bendim ben*”⁸³⁶ diyen kahraman, kimliksizleşerek ötekileştiğini anlatmak istemektedir. Kimlik belirtilerinin en önemlisi olan “ad”ın artık kendisini sembolize etmeyerek adsızlar kategorisinde ötekileştiğini ve toplum içinde bir değerinin olmadığına inanan kahraman, toplumdan soyutlandığının farkına varır: “*Benim de bir adım vardı yıllar önce. Şimdi adsızım.*”⁸³⁷

Kendi benliğinde arayış ve çıkmazları halledemeyen kahraman öncelikle kendisiyle barışmak ister: “*Kavga seninle senin aranda. Önce kendinle barış, kendinle anlaş.*”⁸³⁸ Kendisiyle anlaşamayan ve kendi içinde çatışık bir durum sergileyen kahraman, zamanla topluma da yabancılaşmıştır. “*Ama yabancıyım gene. İnsanlar arasında olan bir insana neden yabancı denir? Anlamak zor. Ama ben bir yabancıyım işte.*”⁸³⁹ Bu kısır döngünün sonucu olarak kahraman insanlardan korkmaktadır. “*İnsanlara karşı duyduğum korku, bildiğim korkuların en büyüğüydü.*”⁸⁴⁰ Kendi özünde kimlik ve kişilik gelişiminde sorun yaşayan insan toplumdan uzaklaşır. Toplumdan uzaklaşan insan, kendi özünde yalnızlaşarak toplumdan biraz daha uzaklaşır ve kimliksel bir kısır döngüye maruz kalır.

“*Kimsin? Nereye gidiyorsun?*” sorularıyla kaçışın dinamizm noktasını başlatan kahraman, aslında kendi özünde ölümsüzlüğü aramaktadır. “*Ben ölümsüzüm*”⁸⁴¹ diye haykırmak isteyen kahraman “*Ruhunu özgürlük havsıyla mükâfatlandırmak için sarp*

⁸³⁵C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 15.

⁸³⁶C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 78.

⁸³⁷C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 25.

⁸³⁸C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 68.

⁸³⁹C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 63.

⁸⁴⁰C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 144.

⁸⁴¹C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 17.

*bayırlardan, kayalıklardan geniş düzlüklere inmek*⁸⁴² istemektedir. İnsanın karşılaştığı zorluklardan olan kayalıklarla karşılaşması veya sarp bayırları aşması; kişinin benliğini sorguya çekerek kendinden şüpheye düşmesine neden olabilmektedir. Oysa insan ruhuna özgürlüğü hissettiren geniş mekânlardan olan ovalar ve denizler, insana güven duygusu aşılacaktır. Psikanalitikte de deniz metaforu insana sığınma hissi verdiği için dolayı bu metafor, güven duygusunun gelişimini sağlar.

Kendi ruhunda ölümsüzlüğü arayan kahraman kaçış ile buna ulaşacağını düşünür ama hayattan ve toplumdaki insanlardan korkar. Kaçışının belirsizlik üzerine değilde arayış eksenli olmasını isteyen kahraman; hayatı, nereye gittiği belli olmayan ve duraklarda durmayan başıboş bir trene benzetmektedir.

Kaçışında perişan bir şekilde dolaşan kahraman, yolda üç kadınla karşılaşır. Bu kadınlar kahramana göre melektirler veya kutsaldırlar. Saçı sakalı birbirine karışmış ve eski yırtık elbiselerle dolaşan kahramanı, bu kadınlar bir güzel temizlerler, yiyecek ve giyecek verirler. Kahraman ilk iki kadının yanında durmaz. Çünkü o arayışına devam etmektedir. Karşılaştığı üçüncü kadın, yalnız yaşamaktadır ve O da kendisi gibi asimile politikasına tâbi tutularak ailesini kaybetmiş ve çok sıkıntı çekmiştir. Bunu kahraman, kadının gözlerinden anlamaktadır. Kadında kendisini bulduğuna inanan kahraman onunla yaşamaya başlar. Kendisinin aynısı ve aynası olduğuna inanır. Ayna motifi, psikanalizde aynı ruh yapısına sahip insanların birbirlerini yansıttıklarını ve eksiklerini tamamlayarak kişisel gelişim gösterdiklerinin göstergesidir.

Duygusal olarak birbirlerine yakınlaşan bu iki insan, hayatta birbirlerine tutunarak yeni ve mutlu bir aile oluşturmak istemektedirler. Hamile kalan Magdelana isimindeki kadının ihtiyaçlarını ve yeni kurulacak ailenin gereksinimlerini karşılamak için kahraman, bir çiftlikte çalışmaya başlar ve hayattaki mutluluğu yakalamaya başladığına inanır. İşler tam yoluna girecekken ve mutlu bir aile tablosu ortaya çıkacakken oturdukları evden görevliler tarafından zorla çıkartılırlar. Çünkü oraya yeni bir otel yapılacaktır. Kahraman ve Magdelana bohçalarını alarak yeni bir belirsizliğe doğru yola çıkarlar.

Eserde hayat karşısında arayış içinde bulunan insanın trajedisi sergilenmektedir. Zor şartların varlığıyla bunalan ve benliğini bulandıran birey, hayat realitesinde arayış

⁸⁴²C. Dağcı, *a.g.e.*, s. 144.

aksiyonu gösterir. İnsan bu aksiyonda bir yandan mutluluğu tatmak ister ama buna ulaşamaz. Çünkü hayatın gerçekleri buna izin vermez. Camus'un Sisyphos'unu hatırlatan olayda, işlediği suçtan ötürü Sisyphos, kayayı her gün dağın tepesine çıkartmak ile cezalandırılır. Her günün sonunda kayayı zirveye taşıyan Sisyphos, kayanın tekrar yuvarlanması ile çaresiz bir durumda kalır ve yeniden kayayı taşımaya başlar. İnsanın da her yeni günle hayat mücadelesi karşısında bu trajik durumla karşılaştığına vurgu yapılır. Tam mutluluğu yakalayan kahramanın elinden bu mutluluk kaçmıştır ve yeniden mutluluk arayışına giren kahramanın, hayattaki çilesi devam etmektedir. İnsanı hayatının bu trajik çilesine ve hayatının bu şekilde işleyişine eserde vurgu yapılmaktadır.

Ölümsüzlüğü kendinde arayan insanoğlunun, bu trajik durum karşısında çaresiz kalmasının nedeni düalizmden kaynaklanmaktadır. İnsanın kendi varoluşunda ölümsüzlüğü istemesi ama bu isteğinin ölüm realitesiyle sonlanması arayışında belirsizliğe yol açmaktadır. “*Ben dağ yamacına zincirli bir Prometheus ’um*”⁸⁴³ demek isteyen kahramanın, arayışındaki sorular; dağa zincirli olan Prometheus’un ciğerlerini vahşi kuşun yemesi gibi, kahramanın aklını kemirmektedir. “*Yani birinin gerçekleşmesi için diğerinin yok olma gerekliliği ‘trajik’i meydana getirmektedir.*”⁸⁴⁴ Bu diyalektiğin verdiği sancı, insanın boş anlarında daha da arttığından kahraman, kaçışa sürüklenerek sorulardan, kendinden, toplumdaki ve hayattan kaçarak ötekileşmektedir.

Bu trajik durum, Sartre’a göre hayatın saçma olarak algılanmasına, Pascal’a göre insanın Tanrı’dan uzaklaşmasına neden olmaktadır. “*Kimi kurtardı Tanrı? Bugüne değin kime yardım etti? Hiç kimseye!*”⁸⁴⁵ diyen kahraman, hayat-ölüm karşısındaki diyalektikte yalnız kaldığını vurgulamak istemektedir.

Ahmet Altan’ın postmodern kurguyla ele aldığı **Dört Mevsim Sonbahar** adlı romanında lacivert gözlü insanların hikâyesi anlatılır. Çünkü “*lacivert gözlerin derinliklerinde, bilinmeyen diyarlardan maceraperest seyyahların getirdiği anlamlar yatar.*”⁸⁴⁶ Romanda kitabın yazılış serüvenine vurgu yapılır ve postmodernizmin solukları romanın her sayfasında hissettirilir. Yazarın kahramanlarla atışması, olay örgülerinin ve zamanın birbirleriyle girift bir formda olması eseri farklılaştırır. Romanın

⁸⁴³ C. Dağcı, *a.g.e.*, s.16.

⁸⁴⁴ Y. Balcı, *Tanpınar Trajik Bir Şair Ve Şiiri*, s. 18.

⁸⁴⁵ C. Dağcı, *Benim Gibi Biri*, s. 117.

⁸⁴⁶ A. Altan, *Dört Mevsim Sonbahar*, s.11.

artalanı ve ana platformu bir arayış serüveninin zeminine oturtulmuştur. Yazar, romandaki tüm kahramanları öldürerek ve ölüm gerçeğini sorgulatarak ölüme karşı bir başkaldırı oluşturmaya çalışır. Yazarın içinde ölümlle yüzleşme isteği olduğundan romanın sonunda intihar eder. Romanda hayat karşısında bir ötekileşme dikkat çeker.

Eserin isminin “Dört Mevsim Sonbahar” olması insan hayatının izdüşümü şeklindedir. Çünkü insan hayatının dört mevsimi olan çocukluk/gençlik/olgunluk/yaşlılık dönemleri, dünya hayatının yıllık dönemleri olan ilkbahar/yaz/sonbahar/kış mevsimleriyle eşleştirilir. Sonbahar mevsimi insana ayrılığı hatırlattığı için ölümün habercisidir. Çünkü yaprakların ağaçların dallarından ayrılarak toprağa karışması ölüm hazırlığını haber vermektedir. Hayat karşısında ölüm düşüncesi nedeniyle ötekileşen insan, kendi yaşamının her döneminde çocukluk/gençlik/olgunluk/yaşlılık sonbaharın soğukluğunu ve ölümün hüznünü yaşamaktadır.

*“Yaşayan ölür. İki kere iki beş.”*⁸⁴⁷ *“Ölmek bir şey değil de, başkalarının yaşamaya devam etmesi, öldüğüm için bana acıması, işte bu katlanılmaz. Mutluluk ölmemektir ey kari. Ve herkes ölür...”*⁸⁴⁸ Hayatın standardizasyonuna, olağanlığına ve bilinmiş gerçekliğine farklılık ile karşılık verilerek ötekileşme çabası göze çarpar. Yazar, sıradan olmak istemediği için daima farklılık peşinde koşmakta ve bu farklılığından dolayı da kendisinin sakat olduğunu söylemektedir.

Psikolojik ötekinin farklı boyutu olan içsel ötekine bu romanda karşılaşılmaktadır. *“Sanki içimde ikinci bir adam var. Ne zaman yazı yazsam o herif lafa karışıp her şeyi karanlıklaştırıyor.”*⁸⁴⁹ Freud’un benlik kuramı gereği, insanın toplumsal normlara etiksel olarak uyma zorunluluğundan dolayı bilincinde saklamış olduğu iç dürtüleri süper ego olma yolunda ego ile id arasında sıkıştırıldığı için bilinçaltındaki bazı istekler şuur çatlama ve bilinç çatlaklarıyla bilince sızılmaktadırlar. Jung ise bu konuda; *“Bilinç, bilinçaltının uçurumları ile çepeçevre sarılmıştır. Görünüşte, kendinden emin ve güven vericidir. Aslında kolay kırılır temeli*

⁸⁴⁷ A. Altan, *a.g.e.*, s. 150.

⁸⁴⁸ A. Altan, *a.g.e.*, s. 19.

⁸⁴⁹ A. Altan, *a.g.e.*, s. 105.

*sallantı içindedir.*⁸⁵⁰ cümleleriyle durumu ifade eder. Genelde de bu durumun tanımı, ikinci benlik olarak görülmektedir.

Mehmet Eroğlu'nun ikinci romanı **Geç Kalmış Ölü**, ilk romanı Issızlığın Ortası'nın devamı niteliğindedir. Geç Kalmış Ölü romanı, roman kahramanı Ayhan'ın, Zafer'i ararken geçmişini, arayışlarını, geleceğini sorguladığı ve sonunda da hayat karşısında tutunamayarak topluma ötekileşip intihar etmesini anlatır. Çünkü intihar, topluma ötekileşen insanların hayat karşısındaki soruna ölümle çare buldukları bir kaçıştır.

Ahmet Oktay, Mehmet Eroğlu'nu "*Eroğlu, romanlarında genellikle toplumsal / siyasal bir ard alanı saklı tutarak, psikolojik ve kültürel derinliği olan sorunlu kişileri işliyor, yaşam/ölüm ilişkisini tehlike düşüncesinde deneyimlemeye çalışıyor.*"⁸⁵¹ cümleleriyle değerlendirmektedir.

Zafer'in peşinden önce Gaziantep'e giden Ayhan, edindiği bilgilerle onun Naci takma ismini kullandığını ve İskenderun'a gittiğini öğrenir. Ayhan, arkadaşını İskenderun'da ararken birden kendini zengin bir Arap ailesinin karmaşık ilişkileri içinde bulur. Zafer, bu ailenin bireylerinden olan Selim'in arkadaşıdır ve onlara konuk olmuştur. Ayhan da Zafer'e ilişkin bilgi edinebilmek için aynı ilişkilerin içerisine girer. Zafer'in Ayhan adını kullanması üzerine, kendisi de Zafer ismini kullanmaya başlar. Bir anlamda Ayhan, yıllardır hayatını bağladığı Zafer'le yer değiştirir.

Roman boyunca Zafer'e ilişkin edindiği bilgileri değerlendiren Ayhan, aslında onun kendi muhayyilesinde yer ettiği gibi bir kahraman olmadığını; bunun tam aksine korkak, ilkelerinden uzaklaşmış, zayıf karakterli ve kişiliksiz biri olduğunun farkına varır. Bu sırada görüştüğü insanlara gerçekleri açıklar ve kendisinin Ayhan, kendini Ayhan diye tanıtan kişinin de Zafer olduğunu itiraf eder. Ayhan artık Zafer'den daha güçlü olduğunu, onu aştığını düşünmeye başlamıştır. Zafer'i ise o kadar zayıf ve sıradan görmüştür ki, cezalandırmaya gerek bile duymamıştır. Zafer ise Selim ile birlikte bir gemiye binmiş ve yurt dışına kaçmıştır.

Ayhan–Zafer karakterleri üzerinden kimlik değişiminin yaşandığı görülmektedir. Bilindiği gibi kimlik oluşumunda “öteki”ne ihtiyaç duyulmaktadır. Ayhan'ın kendini

⁸⁵⁰ İbrahim Gürses, a.g.m., s. 83.

⁸⁵¹ Ahmet Oktay, “Yürek Sürgünü”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Temmuz 1994, s. 18.

Zafer diye tanıtması empati yönteminin son sınırına gelerek “öteki”nin yerine geçtiğini gösterir. Bir tür kimlik değişimine rastlanmaktadır. Bu değişime Mehmet Eroğlu’nun diğer eseri olan Adını Unutan Adamda da Tarık karakteri üzerinden rastlanmaktadır.

Ayhan “*Onlara kendimi aradığımı, geçmişimi kurtarıp geleceğimi önüme koyarak biçimlendirmek istediğimi anlatamazdım.*”⁸⁵² cümlesiyle bir arayış içerisinde olduğunu sezdirmektedir. Romanın aslında temasını özetleyen bu cümledir. Bir bakıma gerçeklik karşısında yenilgiye uğramış, yaşama direncini kaybetmiş, tutunamamış biri olarak görülen Ayhan’ın, arkadaşı Zafer’in izini bulmak, onun şahsında geçmişiyile hesaplaşmak ve sonra da hayatını anlamlandırarak bir şeyler bulamazsa hayatına son vermek konusunda kararlı bir kişilik sergilemektedir.

Kendisini hayata bağlayan hiçbir değer kalmadığını kavrayarak hayat karşısında ötekileşen Ayhan, intihar etmeye karar verir: “*Bunca yılı tetiğe dokunacağım o saniye için yaşadım. Geçmişimle geleceğimi birbirinden ayıracak, zamanı durduracak o saniye için; artık korkmuyorum. Sevincimden çılgılık bile atabilirim. Ölümü bir kılıf gibi üzerime geçirecek ve geçmişten, yenilgilerimden kurtulacağım. Artık özgürüm.*”⁸⁵³ İntiharı hayattan bir kaçış olarak gören Ayhan, sonsuzluğu Tanrı ve hayat paradigmasında sorgulamaktadır. “*Nemrut Dağı ve taştan tanrılar... Gerçekten de sonsuzluğun kapısı orada mı?*”⁸⁵⁴

İntihar olarak seçtiği yer ise Nemrut Dağı’nın zirvesinde taştan tanrıların bulunduğu heykellerin yanıdır. Doğu ile Batı medeniyetlerinin düğümlendiği yer olarak bilinen Mezopotamya uygarlığının beşiği olan bu bölgede yaşayan Kralların heykelleri, geçmişten günümüze kaldığı için bir yönüyle geçmişle geleceğin de düğümlendiği yerdedir. Taştan Tanrı heykellerinin yanına kurduğu düzenekle intihar eden Ayhan, Tanrı ekseninde hayat ve ölümlle alay etmektedir. Doğu ve Batı’daki insanların geçmişten geleceğe kadar en büyük sorunsalı olan ölüm gerçeğini Ayhan, bir gülümseme ile karşılamaktadır.

Güneşin ilk ışıklarının vurduğu heykellerin yanında intihar eden Ayhan, böylelikle hayata ilk ve son protestosunu yapmaktadır. “*O gülümseyişin ölüsü*

⁸⁵² M. Eroğlu, *Geç Kalmış Ölü*, s. 173.

⁸⁵³ M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 287.

⁸⁵⁴ M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 5.

canlısından çok daha korkutucuydu.”⁸⁵⁵ Ayhan’ın gülümseme ile hayata ve Tanrı’ya karşı yaptığı bu eylem, benlik noktasında hayatta yalnız kaldığının ve hayatın ötekisi olduğunun göstergesidir.

Ayhan, intihar ile hayata karşı tepkisini ortaya koymaktadır. Romanda intihar olgusu ile karşılaşılır. Düşünürler ve Filozoflar, intihar ile insanın kendi yaşamına son verme hakkına sahip olup olmadığı ve bu davranışın onurlu bir davranış olup olmadığı üzerinde durmuşlardır. Montaigne, insanın kendi iradesiyle yaşamına son verebileceğini savunmuştur. “*Hayat bir işinize yaramadıysa, boşu boşuna geçtiyse, onu yitirmekten ne korkuyorsunuz. Daha yaşayıp da ne yapacaksınız*” diyen Montaigne’e göre, ölümlü bütün dertler bitecektir. Bunun için insan, ölümden korkmamalı ve dertlerden kurtulmanın bir yolu olarak da intiharı düşünmelidir.

18. yüzyıl felsefesinde en çok işlenen konulardan biri özgürlük olduğu için, bu dönemdeki filozofların hemen hepsi intihara da izin verir bir tavır takınmışlardır. Montesquieu intihara karşı uygulanan kanunları eleştirmiştir. Hume, intiharın bir suç olduğu fikrini çürütmeye çalışmıştır. Ona göre intihar, ilahî yasaya karşı gelme değildir; çünkü bu yasa doğa yasasıyla birlikte işler ve insanın doğadaki yerini bulmasına yardımcı olur. Rousseau, başkasına zarar vermedikçe intiharı destekler. Söylentilere göre, mutsuz bir yaşamı olan Rousseau da intihar etmiştir. Aynı dönemlerde yaşamış olan Diderot ise intiharı, doğal olmadığı ve kilisenin öğretilerine karşı geldiği için anti-sosyal bir davranış olarak görür.⁸⁵⁶

19. yüzyılda Kant, intihara karşı çıkmaktadır. Hume’un görüşünü eleştirir. Kant’a göre, doğal olarak insanın ilk amacı kendini korumaktır. Bunun için intihar bir kusurdur ve lanetlenmelidir. Hartmann ise, insanın sahip olduğu tek şeyin bu dünya olduğunu belirterek, en iyi olmamakla beraber elimizdeki bu dünyadan vazgeçmememiz gerektiğini savunur. Camus, “*Acaba hayat yaşamaya değer mi, değmez mi?*” sorusuna cevap vermeye çalışır. Camus için bu soru felsefenin temel sorusudur; bundan başka da temel felsefe sorusu yoktur. Bu sorunun cevabını Camus şöyle verir: “*İnsan intihar edebilir, ancak bu dürüstlük olmaz.*”⁸⁵⁷

⁸⁵⁵ M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 296.

⁸⁵⁶ www.intihar.de.

⁸⁵⁷ www.intihar.de.

Romanın diğer psikolojik dengesizliği yüzünden deli etiketi ile “öteki” görülen karakteri ise İhsan Onbaşı’dır. İhsan Onbaşı; sokaklarda yaşayan, yoksul, şarap içen, birçoklarına göre deli ama milliyetçilik duyguları güçlü olan eski bir askerdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Şam’da askerlik yapmış ve oradan İskenderun’a geçmiştir.

Hayat karşısında silikleşerek zorluklar karşısında sığınma ve korunma ihtiyacı hisseden bir “öteki” tip de Selimdir. Selim; Zafer’in İskenderun’da tanıştığı Arap ailesinin hayat tutunamamış ve hayat karşısında yenilmiş bir bireyidir. Sonuçta hayat karşısında insanın tavır alması, hayatın zorlukları karşısında dayanıp mücadele etme isteği veya kaçıp kurtularak sinme isteği ve “öteki” olma durumu bir psikolojinin neticesidir.

Kaan Arslanoğlu’nun **Kimlik** adındaki eserin olay örgüsü ise Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi’nde başlamaktadır. Çünkü Necati, pratisyan hekim olarak gittiği Anadolu’nun uzak bir şehrinde İstanbul’dan farklı bir dünya ile karşılaşır ve kimlik erezyonu yaşayarak karakterini tamamlamaya uğraşır. Çünkü Necati, oradaki hayata kültürel ve psikolojik boyutta uyum sağlayamamıştır. “*Mecburi hizmette çoğumuzdan farklı olarak büyük beklentilerle gitmişti. Belki umutlarını saklamış, beklentilerini ertelemiş orada ama istemlerinin kısa süre içinde gerçekleşeceğini kurmuştu.*”⁸⁵⁸

Necati, kimlik mücadelesi vererek yeni ve kendisini tatmin edici bir kimlik bulmak istemektedir. Bunun için de karşısına gelen insanların kişiliklerini değerlendirerek yeni bir kimlik oluşturma aşamasındadır. Şükrü ve Tuncer bunlardan bazılarıdır. “*Omun iç huzuru, ona erişmek, büyük bir erdem. Belki yapıma uygun şekilde her iki yöndeki niteliklerini de kapmaya çalışırım.*”⁸⁵⁹

Kişilik karmaşasından örnek karakter seçerek kurtulmayı amaçlayan Necati, bu metodunda başarısız olur. Çünkü “*Herkes kendi özelliklerine uygun bir yaşam biçimi seçiyordu. Onlar gibi biri olmak istesede olamazdı. Kişiliğini o denli değiştirmesi olanaksızdı.*”⁸⁶⁰ Örnek karakter olarak seçtiği arkadaşları da toplumdan zamanla silinmişlerdir. Mesela, Tuncer: “*Derneklerde salondan içeri girdi mi, Tuncer girdi*

⁸⁵⁸ K. Arslanoğlu, *Kimlik*, s. 8.

⁸⁵⁹ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 98.

⁸⁶⁰ K. Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 107.

denirdi. Eylemlerde yüzü görüldü mü, yaşasın, o burda diye sevinilirdi. Şimdi züppe şefinden firçayemekten korkan, boynu kıravatlı bir mıymıntı oluvermişti.”⁸⁶¹

Necati'nin kendisine örnek karakter seçerek kimliğini tanımlamak istemesinde psiko-patolojik bir rahatsızlık vardır. Necati, benlik problemi çektiğinden dolayı “kendi”ni tanımlamak ister. Konu ile alakalı Heinz Kohut'un “kendilik nesnesi” kuramında; bireyi, bu kendilik sorunsalından kurtarmak için H.Kohut, idealize yaklaşımını öne sürmektedir. Böylelikle birey, ideal olarak gördüğü kimliğe bürünmek isteyerek kendi benliğinde kimliğini bulmak istemektedir.

Erikson'un sosyal psikolojisine göre bireyin kimlik kavramının oluşmasında ve bu devinimsel oluşumun çekirdeğinde bireyin içsel dinamiği vardır. Aynı zamanda içinde yaşadığı sosyal grubun içsel birikimi de vardır ve çoğu zaman kişilik, toplumun içsel birikimine göre şekillenir. Böylelikle bireysel kimlik de içeriden dışarıya değil, dışarıdan içeriye doğru şekillenir ve gelişir. *“Toplumsal bir olgu olarak kişisel kimliğin geliştiği, evrensel ve insanlar arasında geçen sürece sosyalleşme denmektedir.”⁸⁶²* Sosyal çevrenin ve toplumun bu dominant etkisiyle kimlik gelişimi yaşanır. Bu dominant etkinin dezavantajı ise kendisine adapte olamayan bireye kimlik bunalımı yaşatmasıdır. Eserdeki Necati kahramanı da kimlik bunalımı yaşayarak toplumdaki ötekilerin kontrol altında tutulduğu Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine yatırılır.

Mehmet Uyar'ın **Karmaşa** romanında ise isminden de anlaşılacağı gibi romanın kahramanı, Mahmut'un büyük şehrin bunaltıcı ortamında kimlik karmaşası yaşayarak kendini bulma serüveni anlatılır. Arkadaşı Tamer, Mahmut'un durumunu kendisine söyler: *“Ya sen ne yapıyorsun? Kaplumbağa gibi kabuğuna çekiliyor, okuyor okuyor, kukumav kuşu gibi düşünüyor, filozofça sözler ediyorsun. Seni ancak biz kale alabiliriz. Başkası güler geçer.”⁸⁶³* Karmaşa da Mahmut'un hayat tarafından ötekileştirildiğine şahit olunur. Nitekim Mahmut da tepkisini *“Ve iğreniyorum şu hayattan. Anlamsız yaşamaktan”⁸⁶⁴* cümleleriyle dile getirir.

⁸⁶¹ K. Arslanoğlu, a.g.e., s. 108.

⁸⁶² O. Bozdemir, a.g.e., s. 19.

⁸⁶³ M. Uyar, a.g.e., s. 16.

⁸⁶⁴ M. Uyar, a.g.e., s. 48.

2.3.2. Yalnızlığa Sığınanlar

Mehmet Eroğlu'nun **Yarım Kalan Yürüyüş** adlı romanı da adından da anlaşılacağı gibi roman, bitmemiş bir hedefi tanımlamaktadır. Hayat karşısında zorluklarla mücadele eden ve arkadaşlarını koruyuculuk misyonunu üstlenen merkezî figür Korkut Laçin'in "*Ne yapmalıyım?*" ve "*Ne yaptım?*" sorularına cevap vermek için kendisini sorgulama süreci ele alınmaktadır.

Korkut, koruduğu, yardım ettiği kişiler (Sedat, Metin, Asım, Hasan, Mesut, Ferit) tarafından anlaşılammış ve bu anlaşılammama onun dramatik, tutunammış, yaşamdan soyutlanmış bir kahramana dönüşmesine neden olmuştur. Nitekim romanda onun bu farklılığı, anlaşılammaz ve erişilemez oluşu şöyle ifade edilmiştir: "*O'nu hep kendi değer ölçülerimizle tartmaya kalktık. O bizim gündelik yaşantımıza sığamazdı, sığmadı da. Siz hiç, elinin bir dokunuşuyla görünmeyenin ötesini gözlerinizin önüne seren birine rastladınız mı? İşte O, öyle biriydi.*"⁸⁶⁵

Korkut'un kahramanlığının, cesaretinin, yabancılaşmasının, ulaşılmazlığının, destansı kişiliğinin nedenleri; lisedeki felsefe öğretmeni Cengiz'e yazdığı ve yaşamının sırrı olarak nitelediği denemede gizlidir: "*On sekiz yaşındayım ve hâlâ kendimi küçümsüyorum. Hâlâ varoluşumu anlamlı kılabacak, yaşamımı biyolojik bir zorunluluk olmaktan kurtaracak bir açıklama bulabilmiş değilim. Hayatın sırrı nedir? Böyle bir sır var mı? Açıklamayı soruların ardında aramaktan bıktım. Kişi yirmisine yaklaşmışken ne yapağımı neyin peşinden gitmesi gerektiğini, yaşamını günlerin ve gecelerin tekdüzeliğinden nasıl kurtaracağını hâlâ çözememişse, ne yapmalıdır? Atalarımız, ilk insanlar genellikle yirmisine varmadan öldüklerine göre, birkaç milyon yıl önce doğmuş olsaydım dünyanın en yaşlı, en bilge kişilerinden bir olabilirdim. Oysa şimdi bu gezegenin üstündeki kimsenin fark etmediği biri olarak, ölmeye mahkûm milyarlarca insandan yalnızca birisiyim. Yaşamın dört milyarda biri! Salt bir insan olmak, milyarlarca benzeri olan bir yaratığın kaderini paylaşmaktan daha dehşet verici ne olabilir?*"⁸⁶⁶ Hocasına yazdığı bu mektupta varoluşunun ardındaki sorulara cevap arayarak yaşamdaki monotonluktan kurtulmak ister. Diğer insanlardan farklı olmak istemektedir. Aslında Korkut'un özünde farklılık vardır. Bu farklılık onu, diğer insanlar nazarında ötekileştirmiştir.

⁸⁶⁵ M. Eroğlu, *Yarım Kalan Yürüyüş*, s. 4.

⁸⁶⁶ M. Eroğlu, *a.g.e.*, s.197.

Korkut'u hayattan uzaklaştıran ve yalnızlaştıran kafasındaki bu sorular olduğu gibi diğeri de unutamadığı bir başka olaydır. Tayfa olduğu zamanlar gemide kuduza yakalanan Raul adlı Portekizli bir gemici, kendisini vurması için arkadaşlarına yalvarır. Bu görevi kabul eden tek kişi olan Korkut, Raul'u öldürürken güldüğü için, Raul'un arkadaşları tarafından yaralanır ve Türkiye'ye geri gönderilir. Ama bu durumdan dolayı Korkut vicdan azabı çekmektedir. "*Gülmüşsün Türk, duymuşlar.*"⁸⁶⁷

Kendini ulaşılamayan bir yalnızlık içerisine hapseden Korkut'un çoğu zaman intihar eğilimi taşıdığı da yine eski nişanlısı Aslı'nın ifadelerinden anlaşılmaktadır: "*İntihar etmek istedi. Aslında bu olayın hayatındaki belirleyiciliği korkutucu, o dillere destan cesaretinin ardında da bence bu var. Bazı psikologlar cesareti ki cesaret bir anlamda insanın hayatını sürekli tehlikeye atmasıdır, özünde intihar dürtüsü olduğuna inanırlar.*"⁸⁶⁸

İntihar hissinin yanında Korkut, hayatın sıkıntısından kendisini kurtarmak için denizlere açılmak ister. Çünkü deniz onun için sonsuzluğu temsil ettiğinden bir sığınak olmaktadır. Su ve deniz metaforu, psikanalizde ana rahmine benzetilmektedir. Ana rahmindeki çocuk da her türlü sıkıntıdan ve kötülükten anne aracılığıyla koruma altına alınmaktadır.

Hayat karşısında kayıtsızlığı kabul eden Korkut, cesaretinin aşırı olması nedeniyle de diğer arkadaşlarından farklılaşmaktadır. O, başına gelen en kötü olay olan işkence de bile gülmektedir: " ' *On dakika, belki de yarım saat... Demir çubuklarla sol koluna vurdular. Koparmak için. Ama O'nu bağtıramadılar. Evet, o sırada güldü. Beni duyuyor musunuz? Konuşmadı, bağırmadı, ağlamadı, bayılmadı...* ' "⁸⁶⁹

Arkadaşları Hasan'ın, Metin'in, Asım'ın ve Sedat'ın gözünde Korkut, cesaretinden ve hayat karşısından kayıtsızlığından dolayı korkulacak derecede öteki görülen biridir. Korkut, bu kişilerle yatılı okuldan itibaren beraber olmuştur ve onları her türlü kötülüklerden koruyarak hayat karşısında sinmelerine ve öteki olmalarına izin vermemiştir. Bu koruyuculuk hissi, ters bir reaksiyon göstermiş ve arkadaşlarının onu kendi kişilikleri ile mukayese etmelerine neden olmuş ve onların ezilmişlik psikolojisine bürünmelerine neden olmuştur.

⁸⁶⁷M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 176.

⁸⁶⁸M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 157.

⁸⁶⁹M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 211.

Mehmet Eroğlu'nun **Adını Unutan Adam** adlı eserinde ötekileşmenin boyutuna şu noktada dikkat çekilmektedir: Ali, Tarık ve Adını Unutan Adam üçlüsü romanın ana karakterlerini oluşturmaktadır. Bu üç arkadaş birbirilerine söz verirler. Bu söze göre; aralarından kurtulup geri dönecek olan kişi, adını unutacaktır. Önce kaçarken ekili bitkilere basmamak için vurulmayı göze alan Ali ölür. Ardından da Tarık ile Adını Unutan Adam, kendi aralarında kura çekerler. Kuraya göre arkadaşı bir cebine taş koyacak ve diğerinden taşı bulanın kaçmasını kabul etmesini isteyecektir. Taşı bulan kaçarken, diğeri peşlerine düşen İsrail askerlerini oyalayacaktır.

Askerleri oyalayan kişi ölürken, kaçacak olan da yakalanır. İşkence görmesine rağmen, alındığı tüm sorgularda ismi dâhil, hiçbir şeyi kabul etmez. Ömür boyu hapse mahkûm olur, bir buçuk yıl sonra bir esir değişiminde kendisi gibi ömür boyu hapse mahkûm otuz üç kişiyle birlikte, bir İsraili pilota karşılık olarak serbest bırakılır. Türkiye'ye döndükten sonra ise adını unutmuş olarak yaşamaya devam eder. Çok fazla içki içen, psikolojik tedavi gören kahraman, Filistin'de ölen arkadaşlarının hikâyesini sonuna kadar dinleyecek olan kıvrırcık saçlı, kısa etekli, esmer kızı aramaya başlar. O kızı bulduğunda da hikâyenin tamamını ona anlatır.

Adını Unutan Adam psikolojik tedavi gördüğü esnada kendisine terapi uygulayan doktor tarafından da psikolojik açıdan öteki görülmektedir. Çünkü ruhsal tedavi görmesi onun toplum içinde "öteki" olmasına yeterken O, seanslar esnasında sorulan sorulara verdiği cevaplarla diğeri "öteki" hastalardan da ayrılmaktadır.

Ahmet Altan'ın **Sudaki İz** adlı eserinde hayatın öğütüp bir kenara attığı ve toplumdaki silikleşen ve topluma ötekileşen diğeri karakter de Fazıla'dır. Küçük yaştan itibaren sosyetik bir ortamda yetişen Fazıla, üniversite yıllarında devrim mücadelesine kendini kaptırır. "*Yaşamımın büyük bir bölümünü adadım bu inanca, en güzel yıllarımı verdim. Pişman da değilim.*"⁸⁷⁰ Bu uğurda hayatını devrime adayan Bülent ile evlenir. Evlilik hayatlarının da devrime hizmet etmesi için toplumun kenar ve ıssız mahallelerinde yaşayan halka, devrimi anlatmak için gecekonduya yerleşirler. Buralarda her türlü sıkıntıya katlanarak fabrikadaki işçileri grev için örgütlerler. Hatta

⁸⁷⁰A. Altan, *a.g.e.*, s. 190.

Fazıla'nın namusuna göz diken adama Bülent, bir şey yapmaz. *“Burada adamla kavga çıkarırsak, bizim için iyi olmaz, örgütlenme çalışmalarımız aksar.”*⁸⁷¹ demektedir.

Fazıla, varoş mahallesinde kaldıkları sürece kimlik ve kişilik karmaşası ile karşılaşır. Devrim mücadelesi için arzu ve isteklerinden hep vazgeçmiştir ve onları hep bilinçaltına bastırmıştır. Fazıla'nın kişiliğini kemirip eskiten sebep şudur: *“Her kuşku kırıntısını bastırıp derinlere itmek, asıl kişiliğini sürekli saklayıp başka biri olmak, hep bir şeyin değişeceğini beklemek, bekledikleri değişikliğin çok yakında olacağını ummak ve bir türlü değişikliğin olduğunu görmemek.”*⁸⁷² Yağmurlu bir yılbaşı gecesinde ayağı kayıp düşen Fazıla, o gecedен sonra bütün hayatını değiştirmek ister. Yavaş yavaş herşeyden uzaklaşır ve ne istediğini bilmez bir karaktere bürünür. *“– Döneklerden hoşlanırım ya, ne sandın! Döneklik hareket demektir.”*⁸⁷³ Fazıla'nın bu cümlelerinden arayış içinde bir öteki olduğu anlaşılmaktadır.

Çocukluk aşkı Ömer'in karşısına çıkmasıyla hayat karşısında tökezleyen Fazıla, Ömer'i de tekrar hayatına çok istemesine rağmen sokamaz. Çünkü artık kimlik karmaşası yaşayan ve toplumdan uzaklaşan bir ötekidir.

Alev Alatlı'nın **İşkenceci** adlı romanındaki İşkenceci namındaki Abdurrahman Ağa'nın oğlunun çocukluğunda yaşadığı zorluklar, onun psikolojik boyuttaki kişilik gelişimini etkilemiştir. Olumsuz kişilik gelişimi de olgunluk döneminde neticesini vermiş ve İşkence eden konumuna gelmiştir. Çocukluğunda öteki görülen İşkenceci, büyüdüğünde de mazlumlardan tarafından ve hümanist ilkeler düzleminde öteki görülmüştür.

İşkenceci, kimlik karmaşası ile küçüklüğünde tanışır. İşkenceci, köyde bir mirasın, ona sunduğu kolay yaşam koşullarının hazır alıcısı durumunda ve diğer köy çocuklarının çok üstünde bir konumda bulunurken, babasının mal varlığını kaybedip İstanbul'a zorunlu göçünden sonra yoksul ve diğer kent çocuklarının çok altında bir yaşantıya mecbur olur. Köyde bütün çiftlik, hayvanlarıyla, çalışanlarıyla, erkeğiyle, kadınıyla onun iradesi altındayken hükmeden konumundadır. Ancak değişen hayatıyla birlikte mağdur konumuna düşer.

⁸⁷¹A. Altan, *a.g.e.*, s. 238.

⁸⁷²A. Altan, *a.g.e.*, s. 250.

⁸⁷³A. Altan, *a.g.e.*, s. 189.

İşkenceci'yi en çok ezen ilkokul öğretmeni Mefaret'tir. Onu beceriksiz bulduğu için sürekli azarlar. Mefaret Sabır'ın İşkenceci'nin hayatında çok önemli bir yeri vardır. İşkencecinin evden dışarı çıktığı andan itibaren ilk kez aşağılanma duygusuna kapılmasını sağlayan kişidir: “*Resim senin neyine!*” bağırdı, Mefaret Öğretmen, *Bumburuş etti, attı kâğıdını, daha düz çizgi çizemiyorsun! Topla şunları! Pislik istemiyorum! Pislik istemiyorum bu sınıfta!*”⁸⁷⁴ Okulda öğretmeninden aşağılanma ile karşılaşan İşkenceci, evde de babasından okulda yaptığı – aslında yapmadığı – hatalardan dolayı dayak yer. Ama bağımlı olduğu örf, âdet ve geleneklerden dolayı sesini çıkarmaz ve hep içine atar. Böylelikle kişilik gelişimine zararlı olan işkence ve acı dürtüsü olgunlaşmaya başlar.

İsmet Emre'nin yaptığı araştırmaya göre “ *Önde gelen psikologların hepsinin ortak görüşü hayatımız boyunca sahip olduğumuz karakter yapılanmasının temelinde çocukluk evresinin öteki bütün evrelerden çok daha fazla etkisi olduğu gerçeğidir.*”⁸⁷⁵ sonucu çıkmaktadır. Adler, Jung, Lacan, Fromm ve ondan sonrakiler için çocukluk, kendisinden sonraki bütün evrelerin aynası işlevini görmekte olduğundan bütün ruhsal problemlerde mutlaka çocukluk evresine gitmek lüzumu olmaktadır.

Pınar Kür'ün postmodern bir üslup ve üst kurmaca tekniğiyle ele aldığı **Bir Cinayet Romanı** adlı eserinde, bir cinayetin adım adım nasıl işlendiği gözler önüne serilir. Her cinayetin bir kıvılcım noktası olduğu için bu romanda kıvılcım noktası intikamdır.

Kıvılcım, genç bir kız olan Akın'ın gençliğinde kendisini baştan çıkaran Levent'den intikam almak istemesiyle başlamaktadır. Yıllar sonra ünlü bir yazar olan Akın, eski dostlarından olan Yıldız, Yeşim, Yasemin, Eser, Levent ve Emin'e yeni bir roman yazmak istediğini bu romanda onların günlüklerinden yola çıkarak romanı tamamlamak istediğini söyler. Bu bir cinayet romanı olacaktır ve çözümünü de matematik profesörü olan Emin'in yapmasını ister. Böylelikle adım adım cinayeti işler. Levent'i kendisi öldürmesine rağmen yaptığı planla suç Yıldız'ın üzerine kalacaktır.

Yıldız, otuzlu yaşların ortasında olup o yaşına kadar hiçbir erkekle beraber olmamış bir kadındır. Levent'in kendisine âşık etmesi sonucu ona ölesiye bağlanır.

⁸⁷⁴ A. Alatlı, *İşkenceci*, a.g.e., s. 48.

⁸⁷⁵ İ. Emre, *Edebiyat ve Psikoloji*, s. 186.

Levent'in kendisini sekreteriyle aldattığını öğrenince onu öldürmek ister. Cinayet işlenir. Yıldız da saklanmak için bir tatil köyünde saklanır.

Suçluluk psikolojisiyle toplumdan soyutlanan ve insan içine çıkamayan Yıldız bir tür “öteki” olmuştur. Cinayeti işlemediği halde kendisini bu duruma inandıramaması psikolojik dengesinin bozulmasına neden olur. *“Sokağa çıktığımda hep başım önümde dolaşıyorum. Tanıdığım birine rastlayacağım diye ödüm kopuyor. Oysa tanıdık birileri olmadıkça nasıl çekilir bu diyar? Öldürmek, yalnızlığa yargılanmak mı? Ya da bu yargıyı kabullenmek mi?”*⁸⁷⁶

Ahmet Yurdakul'un **Yorgun Çanlar** adlı eseri, 1952'de Kore Savaşı'na gönderilen Türk taburunda görevli olan Yüzbaşı Yusuf'un savaş bitip de ülkesine döndükten sonra hayata ve topluma adaptosyan sürecini konu alır.

Amerikalı arkadaşı Yüzbaşı Lorenzo'nun ifadesiyle *“Cehennem zebanileriyiz.”* diyerek savaş ortamını tasvir etmesi, Yusuf'un içinde bulunduğu zorlu durumu açıklamaktadır. Yusuf, o savaşta gösterdiği kahramanlıkla “Ölülerin Genareli” lakabıyla anılmaktadır. Ülkeye döndükten sonra içinde bulunduğu psikolojik durumdan kurtulmak ve topluma alışmak için hastanede diğer arkadaşları gibi gözetim altında tutulur.

*“Pencereden denizi seyrediyorum. Diğerleri de öyle dalgın, uzanmışlar yataklarına. Sanki hala cephedeler, ateşkes ilan edilmiş, silahlar susmuş ama kulaklar tetikte.”*⁸⁷⁷ cümleleri savaş sonrası bile savaştan kurtulamayan bireylerin durumunu gözler önüne sermektedir. *“Tabi, ne iş çevireceğim bilmiyorum.”*⁸⁷⁸ Bu cümleyi söyleyen Yusuf, ömrünü askerliğe harcadıktan sonra mâlûlen emekli edilen eski bir asker psikolojisi ile söylemektedir. Yusuf, psikolojik çıkmaza daha savaşa gitmeden önce başlamıştır. Çünkü o, savaşa karşı olan bir askerdir. Yusuf *“Zafer'i çok özledim. Eğer buralarda kalırsam ona sakın savaşta olduğumu söylemeyin. Başka şeyler uydurun. İlerde akli erince beni bir ahmak olarak hatırlamasını istemem.”*⁸⁷⁹ Kendi içindeki bu çelişki sonucu kendisini ahmak ve sahtekâr olarak görmektedir. *“Ölülerin künyelerini bir torbaya doldurup getirdiler, önüme bıraktılar. İşte o an düşündüm. Ben*

⁸⁷⁶ Pınar Kür, *Bir Cinayet Romanı*, İstanbul 2008, s. 246.

⁸⁷⁷ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁷⁸ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 38.

⁸⁷⁹ A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 106.

ve daha benim gibi olanlar her an savaşı kınayıp duruyoruz. Hayır, bu büyük bir sahtekârlık.”⁸⁸⁰

Olayın diğer ötekileşen kişisi de Kore Savaşı gazisi olan Kasap Bekir’dir. Bekir, savaşta yaşadıklarını unutamamış ve bu yüzden de psikolojisi bozulmuş eski bir askerdir. Bu dengesizliği yüzünden kasabada küçük bir çocuğu öldürerek cesedini parçalamıştır. Suç ise dağlarda dolaşan meczup çobanın üstüne atılmıştır. Olay, Hikmet Efendi’nin gayretleri sayesinde aydınlatılır ve suçu Bekir’in işlediği ortaya çıkar. Bekir’in psikolojisini bozan olay ise Kuzey Korelilere esir düştüğünde onu direğe bağlayıp, alay etmeleridir. *“Pantolomumu sıyırdılar. Daha çok güldüler. Donum parçalandı. Ayaklarımın dibine düştü. Baldırlarım dizlerim kan içinde. Benim canım çok yandı.*”⁸⁸¹

Eserde dikkati çeken olay, işlenen cinayetin hiçbir suçu olmayan meczup çobanın üzerine atılmasıdır. Toplumun genel kanaati, psikolojik olarak öteki olan bir bireyi potansiyel suçlu olarak görmeleridir. Bu aslında ötekileşmenin bir parça da olsa toplum kaynaklı olduğunu göstermektedir. Hikmet Efendi’nin Sefer Çavuş’a söylediği tesbit, bu durumu aydınlatır: *“Kasabalıyı benden iyi tanırsın. Onlara suçlu lazımdı. Ortada bir ceset ve hemen yakınında bir deli.*”⁸⁸²

Adalet ağaoğlu’nun **Hayır...** adındaki eserinde intihar olgusu aydınlar pespektifinden ele alınmaktadır. Bu sorun, Aysel’in etrafında, fakat onun *“Aydın İntiharları ve Geleceğin Başkaldırısı”* adını taşıyan araştırmasıyla yoğun bir şekilde işlenmektedir. Aysel, bu araştırmasında bütün aydın intiharlarını, hatta aydın olsun olmasın, düşünsel bireylemi bulunsun bulunmasın, intihar etmiş bütün roman kahramanlarını ele almaktadır. Sonuçta intihar olgusu, hayat karşısında bunalan insanın psikolojik olarak hayattan silinmesi ve ötekileşmesi sonucu hayattan kaçışıdır.

Aysel’in yürüttüğü inceleme, romanda dağınık bir şekilde yer almaktadır. Yazar, buincelemeyi, bazen Aysel’in yazmayı tasarladığı mektuplardan bazen de inceleme yazısındanaldığı bölümlerle göstermektedir. Örneğin, Varşova Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü konuk Öğretim Görevlisi Prof.G.Syvertsen’e yazılması düşünülen bir mektupta Aysel,incelemesinin içeriği ve intihar eden aydınlarla ilgili düşüncelerini

⁸⁸⁰A. Yurdakul, *a.g.e.*, s.105.

⁸⁸¹A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 269.

⁸⁸²A. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 258.

şu şekilde belirtir: “Yararov’un intihar nedeninin sadece mutsuz evliliği olmadığı, banagönderdiğiniz belgelere göre ne kadar açık! (...) Von Kelist ya da Mayakovski, dostun düşmanlığını doğallaştıran bir hayatla nasıl uyum sağlayabilirdi?...Kaynaklara eğilmek insanların boşalanlarının kullanımıyla üstü kapalı kalmış ya da çarpıtılmış aydın intiharlarını çözümlmek benim için gitgide çekici bir konu haline geliyor.”⁸⁸³

Bu mektupta sözü edilen ilk aydın mutsuz bir evliliği olduğu halde ve bu yüzden intihar ettiği söylenen Yararov’dur. Aysel, bu söylentinin aksine Yararov’un intiharını, yaşadığı dönem düzenine göndermeler yaparak irdelemektedir. Yararov, yinelemeye karşı olması ve özgür varoluş yollarını tıkayan düzenin değerlerini benimsemediğini göstermek için aslında topluma tepki vermek için intihar etmiştir. Aysel, intiharı seçme oranının düşük oluşunu, bilinç aşamasının düşük oluşuyla ölçer.

Aysel, romanın sonunda ortadan kaybolur. Aysel’in ortadan kaybolması O’nun düşünsel bir intihar gerçekleştiğini göstermektedir. Aysel, teknolojik çağın getirdiği endişelere çözüm bulunamamasının tepkisini bu düşünsel intiharla yerine getirmektedir. Kendini yalnızlığa çekerek toplumdan soyutlanması, Aysel’in topluma karşı olan tepkisini dile getirir.

Ana olay örgüsünde ve temada Aysel’in intihar olgusunun ele alınması ve yan temada aydınların intiharlarının sorgulanması, hayatta öteki olarak görülen insanların kaçışına dikkat çekilmek istenmesindedir. Çünkü intihar, psikolojik bunalımdan kurtulmanın adıdır ve kaçışıdır. Aynı zamanda psikolojik olarak öteki görülmenin son noktasıdır.

Şerif Benekçi’nin **Kırlangıçlar Erken Göçtü** eserinde Emin Ağa, muhtarlığı bırakıp köyden uzaklaşıp bağdaki kulübesine çekilir. Kendisini toplumdan uzaklaştırarak yalnızlığa bırakmasının nedeni de insanların kültürel düzeyde değiştiğine inanması ve geleneklerden koparak toplumsal çözülmenin yaşandığını görmesidir. Emin Ağa, kendini insanlardan uzaklaştırarak psikolojik olarak topluma ötekileşmektedir. Ötekileşmenin diğer nedenini de yalnızlık olgusunda aramak gerekmektedir.

⁸⁸³ A. Ağaoğlu, *Hayır...*, s. 18.

“Hayvan ve eşya şimdi âdemoğlundan daha vefalı gibime gelir.”⁸⁸⁴ diyen Emin Ağa, toplumdaki uzaklaştığını belirtmektedir. Çünkü Emin Ağa’ya göre “Köyün sokakları, kerpiç duvarları değişmedi ki benim sevgim azalsın. Lakin insanları çok değiştirmiştir.”⁸⁸⁵ Emin Ağa’nın kendisini yalnızlığa bırakması sosyolojik bir tepkidir. Kültürel erezzyona uğrayan kendi insanlarından kendisini öteki görerek ayrı tutmak ister. Çünkü Emin Ağa; gelenek, örf ve âdetlere bağlı olan geçmişi ve kültürel değerleri temsil etme bakımından diğerlerinden ayrı ve ötekidir.

Bekir Yıldız, **Halkalı Köle** adlı eserinde evlilik kurumunu çeşitli açılardan ve farklı bir bakış açısıyla sorgulamaktadır. Verilmek istenen ana tema ise; evliliğin iki kişi arasındaki sevgiyizamanla yok ettiği, insanları sonuna kadar sömürdüğü ve evliliğin insanların birbirini yıpratmaları için taraflara sınırsız bir güç verdiği mesajdır.

Evli iki insanın mutlu olabilmeleri için duygusal anlamda birbirlerini tamamlamaları her açıdan “bir” olmaları ve hayatlarını “bir”leştirmeleri esas olduğundan birbirlerini “öteki” olarak algılamaları, tarafları psikolojik ötekileşmenin sonucu olan yalnızlığa itmektir. Eserde baba ve koca konumunda olan kahraman, zamanla uyuşmadığı karısından “ego”ların çatışmaları nedeniyle uzaklaşmış ve yalnızlığa çekilmiştir. “Sen de benim gibi, korkulu yalnızlığımı umutamadığın geceler geçirdin mi? Yalnızlığı, korkuyu bir kalem geç oğlum, sen hiç öldün mü?”⁸⁸⁶

Romanda kahraman kimi zaman da ailesi içinde kendini yalnız hisseder: “Ben neden bu denli yalnız birisiyim? Kim doğurdu beni? Yanlış anımsamıyorsam, karım, çocuklarım da olmalı benim- Hatta bir de gülden nazik gönül yoldaşım vardı- Uyuyordur hepsi- Gelseler ya... Hiçbirisini istemiyorum oysa...”⁸⁸⁷ Kahramanımız sevginin olmadığı kalabalığa karşı yalnızlığı ister: “Aynanın içinde kırk altı yaşında yalnız bir adam... Ama anlamsız, sevgisiz bir kalabalığa, hüznünlü yalnızlığı yeğlemiş bir adam...”⁸⁸⁸

Karısıyla benlik çatışması yaşayarak sevginin değerini yitirdiğini gören kahraman, gerçek sevgiyi başkasında bulduğu için evini terk eder. Aslında evini terk etmesinin en önemli nedeni de karısının kendisini çocuklarının gözü önünde

⁸⁸⁴Ş. Benekçi, *Kırlangıçlar Erken Göçtü*, s. 194.

⁸⁸⁵Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s. 196.

⁸⁸⁶B. Yıldız, *Halkalı Köle*, s. 17.

⁸⁸⁷B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 6.

⁸⁸⁸B. Yıldız, *a.g.e.*, s. 17.

aşağılamasıdır: “‘Gidersem, dönmem bir daha ama’ ‘Cehenneme kadar yolun var!’ ‘Ne yapıyordu bu kadın böyle? Yıllardan beri bin bir kahırla büyütebildiğimiz çocuklarımızın önünde üstelik... Şaka olsun diye, ‘Gidiyorum’dedim - ‘Durduğun eşeklik’ dedi- İşte o anda, parmağımızda kan alınırken batırılan iğne gibi bir acı, bir damla kan aktı yüreğimden- Korktuğum, evlilik apsesinin patlamış olmasıydı- Ceketimi giydim... ‘Elveda’ dedim masaya doğru... Küçük kızımın yattığı odaya girdim- Uyuyan yüzünden öptüm- Aşağılanmış bir baba olarak birkaç damla gözyaşı yüzüne düştü-”⁸⁸⁹

Evliliği kölelik olarak kabul eden kahraman, eşinden ayrılıp ayrı bir evde yaşamaya başlayınca kendisini özgürlüğüne kavuşmuş kabul etmektedir: “Sen, sendesin işte... Uyumak istesem, uyuyabilirim demek? Uyuyabilirsin diyorum kendime...”⁸⁹⁰

Kahraman, roman boyunca sevgi temasını sorgulamaktadır ve böylelikle gerçek sevgiyi anlamlandırmaya çalışmaktadır. Ona göre gerçek sevginin tanımını şöyledir: “Sevgi, bir insanın kendisini, karşısındaki insanda bulmasıdır demiştik. Aslında insan, karşısındaki insandan çok, o insandaki kendisini sever... Ama yeter ki, o insan, kendisini, kendisi gibi sevsin, korusun... Hele bu duygu, hesapsız, kitapsız karşılıklı olunca, yaşamak, iki insan arasında bir yücelme, bir coşkunluktur...”⁸⁹¹

Evliliklerinde sevgi temini hissetmeyen kahramana göre karısı ile kendisi artık birbirlerine karşı ötekileşerek benlik savaşı yapmaktadırlar. Kahramana göre eve dönmesini isteyen karısının geri çağırmasındaki niyeti sevgiden değildir. Onu eve geri döndürerek bir nevî intikam alacaktır ve dışarıya ise karısına muhtaç bir erkek profili çizecektir. “Onun amaçladığı, kendi kişiliğini korumak değil, benim kişiliğimi yok etmektir aslında...”⁸⁹² diyen kahraman, karısına şu cümleleri söylemektedir: “Seninle hiçbir koşulda birlikte olmak istemiyorum. İstemiyorum, çünkü düşmanımsın sen benim. Ben de senin.”⁸⁹³ Eserde sevginin duygusal boyutta yok edilip sevgisizliğin psikolojik boyuta taşınarak tarafların birbirlerine ötekileştikleri ve birbirlerini ötekileştirdikleri görülmektedir.

Hayata karşı pasifize edilmiş ve dinamizmini yitirerek sıradanlaştırılmış tipler, Latife Tekin’in **Buzdan Kılıçlar** adlı eserinde de vardır. Halilhan’ın kardeşleri olan

⁸⁸⁹B. Yıldız, a.g.e., s. 87.

⁸⁹⁰B. Yıldız, a.g.e., s. 96.

⁸⁹¹B. Yıldız, a.g.e., s. 106.

⁸⁹²B. Yıldız, a.g.e., s. 91.

⁸⁹³B. Yıldız, a.g.e., s. 130.

Hazmi ve Mesut da bu tipler arasındadır. “*Kendilerini güçlü kişiler gibi görüp erkeklenmelerine karşın, kardeşlerinde hayata karşı dalayıcılık yoktu.*”⁸⁹⁴ Ayrıca romanın diğer kahramanlarından olan Gogi de morgda çalıştığı sıralarda ölünün eline sifon vererek diğer ölüleri yıkatması nedeniyle ‘*Ölüye ölüleri yıkatan adam*’ olarak anılmış ve psikolojik bozukluğu olduğu düşünülerek toplum tarafından az da olsa dışlanmıştır. Ona sadece Halilhan sahip çıkar.

Bilge Karasu’nun kaleme aldığı **Gece** isimli romanında ise geçen şu cümleler dikkat çekmektedir: “*Yeni aynayı yadırgadım; beni tek kişi gösteriyordu. Oysa iki yıl boyunca o aynada üç kişiydim. Çarpık da olsa...*”⁸⁹⁵ Bu durumda “ayna” motifi ile karşılaşılır Çünkü ayna, insanın kendini analiz etme, gözlemeleme aracıdır. Bir hiçolum sürecinde kendini hisseden kahraman üç benlik ile kendini özleştirerek kimlik arayışına girmektedir. Lacan’ın psikanalitik kuramındaki ‘Ayna Evresi’ndeki tespite göre de kişinin benlik bütünlüğü oluşturmasında ve kendi benliğini tanımada aynanın rolü yadsınmamaktadır.

Sosyal açıdan ele alındığında tek bir şahıs üzerine kurgulanmayan ve tek bir kişinin yalnızlığını anlatmayan Tarık Buğra’nın, **Yalnızlar**’ı, 1935’li yılların Türkiye’sinin sosyalitesini sunmaktadır. Toplumsal açıdan Batı arasında kalmışlığın verdiği sıkıntı dile getirilir. Hürrem’in çocukluk aşkı Murat Kervancı’dan yavaş yavaş vazgeçmesi, romanın kart karakterlerinden olan Murat’ı duygusal açıdan yalnızlığa iter.

Murat Kervancı bir tarafta aşkın omzuna yüklediği karşılık bulamamayı ve bunun derdini kaldırmaya çalışırken diğer taraftan ailesinin kendinden beklediği diplomayı hak edememenin çaresizliği ile kendini melankolik bir hayata kaptırır. Macit isimli arkadaşıyla tiyatro kurarak aşkın acısını bir nebze de olsa unutmak istemektedir. Murat, hayatın gerçekliği karşısında kendini yalınlaştırmaya ve yalnızlaştırmaya çalışmaktadır. Murat’ın bu durumu onun hayat karşısında yalnız kalarak ötekileştiğini göstermektedir.

Adalet Ağaoğlu’nun 1984 yılında kaleme aldığı **Üç Beş Kişi** romanında Kısmet, romanda silik bir tiptir. İçinden geçenleri rahatça söyleyemez. Annesine bile rahatça “annem” deyip sarılamaz. “*Kısmet duruyor, çıkamıyor: Dönüp anneme sarılmak*

⁸⁹⁴ L. Tekin, *Buzdan Kılıçlar*, s. 49.

⁸⁹⁵ B. Karasu, *Gece*, s.227.

istiyorum. Yüreği oğlundan yana yaralıyken...Bir adım geri atıyor.”⁸⁹⁶ Olaylar karşısında bile kendi fikrini söylemeye çekinir. “Kısmet, hiç sesini çıkarmamıştı. İçinden domuzca, ne ölen, ne dirilen bir yaşamdan öç alırcasına bir gülümseme geçmişti.”⁸⁹⁷

Yaşar Kemal’in **Kale Kapısı** romanında korkularından dolayı yalnızlığa sürüklenen Mustafa vardır. Babasının ölümüne sebep olan Salman’dan sadece kendisi değil, bütün ahali titremektedir. Bu korkularından dolayı da sık sık bunalımlar geçirir. Bir yandan korkularından kaçan Mustafa, bir yandan da korkunun üstüne yürümeye çalışır. Mustafa romanda “korku”yu en içten hissedene, “korku” teminin odağındaki kişidir. Yılanlı mağaradan, kanlı dut ağacından, özellikle de Salman’dan ödü kopmaktadır. Salman’da kendisini iten bir şeyler hisseder. Küçükken bile Salman onunla oyun oynamak istediğinde, Mustafa onu kendine yaklaştırmak istemez. Kanlı ağaca kimse yaklaşamazken, Mustafa sürekli ağacın yanına gider. “*Mustafa erkenden yatağa girdi. Biliyordu, bu gece de sabaha kadar uyuyamayacak, böyle yatakta Salmanı, Salman’ın gelip ustura ağızlı hançeriyle başını koparmasını bekleyecekti (...)* *Salmanın öfkeli kellesinden pınar gibi kanlar boşanıyordu.”⁸⁹⁸*

Attila İlhan’ın **Fena Halde Leman** adlı eserinde Fransız kızı Jeanne(Leman), “*hayatta kendime bir yol seçtim, bir yaşama biçimi*” diyerek kendini gece kulüplerine atar ama Ekrem, onu bu zavallı vaziyetinden kurtarır. Ekrem ile evlenip bir nebze de olsa yalnızlığından kurtulan Leman, Ekrem’i hatırlamak için Paris’e döndüğünde tekrar yalnızlaşır. “*Yıllardır bilinçaltında unuttuğumu sandığım eski korkuların birer ikişer meydana çıkışı Paris korkusu.”⁸⁹⁹ Her ne kadar yalnızlıktan kurtulmayı denese de tekrar yalnızlığın göbeğine düşmektedir. “*Yalnızlık, ne var ki bu direniş, içten içe yıkılışımı yabancı gözlerden gizlese de kendi gözümünden saklamıyordu.”⁹⁰⁰ Leman, içinde bulunduğu psikopatolojik durumu ve bu durumun sonucu olan yalnızlığı tercih eder. Bu yalnızlıktan kurtulmak için de üçüncü bir cinsiyet olan eşcinselliğe yönelerek travesti olan Lili ile ve bayan olan Cecile ve yine kendisi gibi eşcinsel olan Bobby ile beraber olur.**

⁸⁹⁶ A. Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, s. 156.

⁸⁹⁷ A. Ağaoğlu *a.g.e.*, s. 136.

⁸⁹⁸ Y. Kemal, *Kale Kapısı*, s. 318.

⁸⁹⁹ A. İlhan, *Fena Halde Leman*, s. 279.

⁹⁰⁰ A. İlhan *a.g.e.*, s. 64.

Leyla Erbil'in **Karanlığın Günü** eserinde ise Faruk, bağlandığı ideoloji neticesiyle toplumdan ve maddî varlıktan soyut yalnız bir hayat yaşamaktadır. *“Bu dünyanın, rejimlerin, sağcılara da solculara da kurduğu tuzağa düşmüş insanlardık biz Faruk’un gözünde”*⁹⁰¹ *“Düşünün dedi Faruk, ‘Herkesin benim gibi yaşadığını getirin gözünüzün önüne, bir ceket, bir havlu, bir tabak, odalar nasıl boşalıyor ha?”*⁹⁰²

Tarik Buğra'nın **Osmancık** adlı eserinde beyliğin gelişim düzeyiyle paralellik gösteren Osman Bey'in kişiliği, Şeyh Edebalı sayesinde yalnızlıktan ve onun getirdiği sorunlardan sıyrılmıştır.

Osman Bey'in psikolojik gelişiminin de gözler önüne serildiği romanda Osmancık, dünyanın büyüklüğünde insanın küçüklüğüne şaşarak kendini yalnız hissetmektedir. Domaniç'te bir Temmuz akşamı gökteki yıldızları seyrettiği sırada bu soruyu Şeyh Edebalı'ya da sorar. Edebalı'nın verdiği cevap ise kendi ruh dünyasını alt üst ederek kendisini arayış içine sokmuştur. *“Dünya'yı bize büyük gösteren bizim küçüklüğümüz oğul! Hırslımız, sabırsızlığımız, bencilliğimiz. Önce bu yüzden küçülüyor sonra da dünyayı çok büyük görüyoruz. Dünya bir ömür için bir tek insan için büyüktür. Bir soy için değil.”*⁹⁰³ Zaten bu sorularla toplumdan kendini soyutlayan Osmancık, bu cevapla birlikte daha da bir içine kapanarak yalnızlaşır.

Osmancık, babasının tavsiyesi üzerine Şeyh Edebalı'nın tekkesini ziyarete gittiği bir gün Malhun Hatun'u görür ve ona âşık olur. Psikolojik düzlemde bir arayış içinde olan Osmancık, âşık olmasıyla beraber duygu ve düşünce dünyası da altüst olur ve insanlardan ötekileşmesi ve uzaklaşması artar. Babasından Malhun'u ister ama Edebalı, *“Müsavi değiller”* diyerek Osmancık'ın kendi benliğinde biraz daha gelişim göstermesini, hırslını ve bencilliğini aşmasını istemektedir. Edebalı, Tasavvuf felsefesindeki *“Hamdım, Pişdim, Yandım”* metoduyla Osmancık'ı kendi benliğinde riyazete ve çileye sokarak tasavvuf terbiyesiyle hakikatı bulmasını, psikanalitik gelişimini tamamlamasını ve yalnızlıktan ve ötekilikten kurtulup liderlik makamının olgunluğunu kazanmasını istemektedir.

Tarik Buğra'nın **Dönemeçte** adlı romanında kasabada doktorluk yapan Şerif'in kendini arama ve bulma süreci anlatılmaktadır. Geniş düzlemde Türkiye'nin siyasi ve

⁹⁰¹ L. Erbil, *a.g.e.*, s. 55.

⁹⁰² L. Erbil, *a.g.e.*, s. 55.

⁹⁰³ T. Buğra, *Osmancık*, s. 36.

demokratik bir dönemde olduğu vurgulansa da dar düzlemde Doktor Şerif'in psikolojik alanda bir dönemde olduğu anlaşılmaktadır.

Bu arayışından dolayı Doktor Şerif, kendi benliği ile yalnız kalmak için dağ köylerine tedaviye gider. Amacı, toplumun ve insanların monotonluğundan uzakta kalıp iç benliğinde devingen bir yapıya sahip olmak istemektir. *“Doktor Şerif, otuz şu kadar yıllık yaşayışını düşünmek, yalnız bunu düşünmek istiyordu. Hep kendisini didikleyp durmuştu. Boyuna konuşurdu kendi kendisiyle. İçinde sanki bir sanık, bir de Gestepo'dan sorgu yargıcı vardı.”*⁹⁰⁴

Ayla Kutlu'nun kaleme aldığı **Hoşça Kal Umut** romanında sabıkalı bir gencin hayata ve topluma adaptasyon sürecine dikkat çekildiğini *“Korkuyorum. Çıktım çıkıcalı hep korktum zaten. Çok uzaklaşmıştı dünya. Bana uyum şansı vermedi”*⁹⁰⁵ cümleleri gösterir.

Tahliyeden sonra arkadaşlarının yanında kalmaya başlayan Oruç, Erbil ve Osman tarafından da farklı karşılaşılır. On bir bardak çay içen ve ekmek kırıntılarını silip süpüren Oruç, arkadaşlarına göre *“Sanki hayvan gibi. Her öğün yiyecek bulamayacağını sezinleyen hayvanlar gibi”*⁹⁰⁶ yaşamaktadır. Oysaki Oruç, hapiste zor şartlar altında yaşamıştır. *“Her zaman su bulunmaz. Doğruydu, yiyecek bulduğunda yemeliydi insan.”*⁹⁰⁷

Oruç'u topluma kazandırmak isteyen ve bir işe girerek vakit geçirmesini isteyen dert ortağı ve yaşça kendinden büyük sevgilisi Algüz ise Oruç'u sevmektedir. Çalışmaya başlayan Oruç'un gişede işlerin güzel gitmesine rağmen ve hayata tam tutunmaya başlayacağı sırada sabıkalı ve eski devrimcilerden olduğunu öğrenen iş sahibi, onu işten çıkartır. Toplumun kendisine sahip çıkmamasına üzülen Oruç, hayatı ve toplumu sorgular.

Kendisinden 18 yaş küçük olan biriyle aşk yaşayan Algüz, bu beraberlikten mutlu olsa da toplum tarafından bu beraberliğin hoş görülmeceğini bilir. Böylelikle Algüz, öteki görülmekten ortaya çıkan soyut bir mahalle baskısı altında kendini

⁹⁰⁴ T. Buğra, *Dönemeçte*, s. 237.

⁹⁰⁵ A. Kutlu, *Hoşça Kal Umut*, s. 232.

⁹⁰⁶ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 39.

⁹⁰⁷ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 39.

hisseder. “Böyle şeyler yaşanabilir ama söylenmez, söylenmesi kurallara karşı çıkmaktır.”⁹⁰⁸

Kendi aralarındaki aşk duygusunu sorgulamaktadırlar. Polisler tarafından aranan Oruç’u sevdiğinden dolayı saklamak için Gemlik’deki evine götürür. Burada Algüz’ün yanlışlıkla merdivenlerden yuvarlanması sonucu Algüz hayatını kaybeder. Bu ölümden de Oruç suçlanır. Her ne kadar bunu yapmadığını söylese de dinletemez. Çünkü sabikalıdır. “*Yalan söylüyorsun. Sen öldürdün kadını*”⁹⁰⁹ Maddeye bile anlam yükleyen Oruç, hayatın ezici üstünlüğü karşısında mağlup olmuş ve hayallerine ulaşamayarak toplum tarafından dışlanmıştı. Anlaşamadığını düşünen Oruç’un artık umudu kalmamıştır. Cinayetle suçlandığından dolayı da umutlarına ‘hoşça kal’ diyecektir.

Bilge Karasu’nun **Kılavuz** adlı eserinin kahramanlarından olan Uğur, hayal gücü geniş olan bir karakter olduğu için zaman zaman düşle gerçeği ayırt etmekte zorlanmaktadır. Karşılaştığı bu çıkmazdan da ölüm realitesini sorgulayarak kurtulmak istemektedir.

“*Kendimi öldürmeyi çok düşündüm. Tasarladım. Hazırladığım bile oldu. Bunlar bunalım anları değildi. Karara yakın şeylerdi.*”⁹¹⁰ diyen Uğur, yalnızlık hissini oluşturduğu hayat karşısındaki ötekileşme ile intihara başvurmayı düşünmüştür. Yalnızlığın verdiği çaresizliğin tatminini erkek eksenli epiküryen ahlâkın işlevi ile dolduran Uğur, arkadaşı İhsan’a yakınlaşmaktadır.

Şerif Benekçi’nin **Şimdi Ağlama Vakti** eserinde Orhan isimli genç, Engil köyünün bir ferdidir. Ancak küçük yaşta okumak için köylüler tarafından şehre gönderilmiş ve büyük adam olması istenmiştir. O da köylülerin istediği liseyi bitirdikten sonra köyüne vekil öğretmen olarak gelmiş ve diğer öğretmenler ile iş birliği yaparak mevcut idarenin tarih anlayışını ve eğitim sistemini düzeltmek için köy kalkındırma derneği kurmuştur. “*Hangimizde sağlam bir din kültürü var? Kulaktan duyma, yarım yamalak bilgi ile bir konu hakkında konuşmak bilimsellik ile bağdaşmaz.*”⁹¹¹ diyen Orhan, bu düşüncelerinden dolayı öğretmenliği geri alınır ve köylüler tarafından dışlanır. Ona köyde birkaç kişi sahip çıkmaktadır.

⁹⁰⁸ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 145.

⁹⁰⁹ A. Kutlu, *a.g.e.*, s. 231.

⁹¹⁰ B. Karasu, *Kılavuz*, s. 57.

⁹¹¹ Ş. Benekçi, *Şimdi Ağlama Vakti*, s. 90.

“*Omun bubası da bir tuhaftı, de’l mi sağdıç? Heç benmezdi bizlere.*”⁹¹² cümlelerinden Orhan’ın köyde ötekileştirmeye maruz kaldığı anlaşılrsa da Orhan, ideallerinden vazgeçmez ve köyde yetim, öksüz ve başarılı çocukları imkânları nispetinde okutmaya çalışır.

Orhan Pamuk’un **Beyaz Kale** eserinde Hoca karakteri, yalnızlığından dolayı kendi benliğini yapılandırmak ister. Fizikî olarak kendisine çok benzeyen Köle karakterinin de romana dahil edilmesiyle Hoca’nın psikolojik ve felsefî platformda benlik yapılanması tamamlanır.

Romanın tematik izleğinin genel sorusu “*Niye benim ben?*”⁹¹³ sorusunun cevabına bulmaya yönelik kurgulanmaktadır. Kendi benliğinin yapılanmasına yardımcı olan Köle, Hoca’ya göre dışsal ve somut bir ötekidir. Bu “öteki” olma durumu Köle karakteri içinde geçerlidir. Çünkü romanın sonuna doğru her iki karakter, birbirlerinin yardımlarıyla hem kendilerini hem birbirlerini tanıyarak birbirlerinin yerine geçmişlerdir. Böylece kimlik gelişimlerini tamamlamışlardır.

Dışsal ötekileştirme öncelikle Hegel felsefesine göre hareket etmektedir. Efendi-köle diyalektiğinden yola çıkılarak uygulanan bu ötekileştirme politikasında olduğu gibi, Hoca; Köle’yi zor kullanarak tanımaya çalışmıştır. Hatta bundan dolayı Köle, bu zor ve sıkıntılı durumdan kurtulmak için çareyi kaçmakta bulmuştur. “*Efendi’nin öz-bilincini etkin ve dominant duruma getirmesinde kendi isteklerini tatmin etme duygusu yatmaktadır.*”⁹¹⁴

Köle’yi tekrar eline geçiren Hoca, bu sefer O’na Levinas’ın ahlâk anlayışı ile davranarak tanımaya çalışır. Bu felsefî yaklaşımda ise “öteki” olmazsa olmaz kabul edilerek varlığına duyulan ihtiyaç şeklinde dile getirilir. Böylelikle “öteki” insancıl bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılır. Bu anlayışla hareket eden Hoca, O’nun tüm yaşantısını, çocukluk anılarını, ülkesindeki hayat tarzını ve zihnindeki düşünceleri öğrenmiştir. Hoca, benlik yapılanmasında amacına ulaştığını düşünmektedir: “*Senin gibi oldum ben. Nasıl korktuğumu biliyorum. Ben sen oldum.*”⁹¹⁵

⁹¹²Ş. Benekçi, *a.g.e.*, s.72.

⁹¹³O. Pamuk, *Beyaz Kale*, s.11.

⁹¹⁴Çiler Dursun, “Hegel’de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk”, www.felsefeekibi.com/makaleler

⁹¹⁵O. Pamuk, *Beyaz Kale*, s. 74.

“Dünyayı bir diğerinin gözüyle görüp kulağıyla duyabilme yetisini kazanan Hoca ve Köle gitgide birbirine benziyor ve dönüşüyor.”⁹¹⁶ Goethe’nin “İnsanlar birbirini insanla tanır.” cümlesinin gerçekliği “ben” ve “öteki” yapılanmasının işlerliğiyle gün yüzüne çıkmaktadır.

2.3.3. Fizikî ve Ruhî Özrü Bulunanlar

Tarik Dursun K.’nın **Kurşun Ata Ata Biter** adlı romanında sınır kasabasında yaşayan Cevahir ile Üzer, coğrafi şartların elverişsizliği nedeniyle sınırda Kasım Ağa’nın kaçakçılık işinde çalışmaktadırlar.

Sınırdan geçerlerken arkadaşları Tahir’in mayına basıp ölmesi nedeniyle kaçakçılık işinde iki kişi kalırlar. Yine bir kaçakçılık esnasında pusuya düşürülürler ve Cevahir, sağ bacağından vurulur. Hastaneye geç getirtilmesi nedeniyle de kangren olan Cevahir’in sağ bacağı kesilir ve Cevahir koltuk değnekleriyle yaşamaya mecbur kalır.

Eserde Cevahir’in koltuk değnekleriyle yaşamaya alışamaması ve kendini yarım insan olarak görüp insanlardan ve toplumdan soyutlanmaya çalışması, psikolojik düzlemde onun ötekileştiğini ve diğer sağlam ve sağlıklı olan insanlardan kendini öteki gördüğünün göstergesidir. “*Bu bizim Cevahir bir taş kesildi, çok dokundu bacağının kesilmesi. Nerdeyse yaşamaktan vazgeçecek.*”⁹¹⁷

Bu zor durumunda arkadaşı Üzer, onu yalnız bırakmaz. Kasım Ağa’dan zorla diyet parasını alır ve o parayla Cevahir’in tek bacakla işletebileceği bakkal dükkânını açarlar. Her ne kadar Cevahir’in topluma entegre olması zaman alsa da müstakbel karısı Hediye’nin ona destek olması, o şekildeki hayata alışmasına yardımcı olur.

Mehmet Eroğlu’nun **Yarım Kalan Yürüyüş** eserinde diğer “öteki” kahraman, Dehler’dir. Dehler, Korkut’un yurt dışında çeşitli gemilerde tayfalık yaptığı dönemlerde tanıştığı bir Alman’dır. Dehler, yaşamdaki hiçbir şeyin kurtarılmaya değecek kadar kıymetli olmadığına inanan biridir. Romanda da Dehler kendini şöyle anlatmıştır: “*Ben Wilhelm Dehler, dünyanın en çirkin Alman’ı, senin aksine salt insan olmakla*

⁹¹⁶ Fatih Kerem Aydın, “Beyaz Kale’den Postmodernist Manzaralar”, *Ayraç Dergisi*, S. 25, Kasım 2011, s. 33.

⁹¹⁷ T. Dursun K., *a.g.e.*, s. 120.

yetinebiliyorum. İnan, bu gezegende kurtarmaya değecek hiçbir şey yok..."⁹¹⁸ Dehler'in hayatı boşvermişliğine neden olan çirkin olmasıdır. Fizikî yapı olarak çirkin olduğundan dolayı toplum içinde kabul görmeme ve dışlanma reaksiyonu ile karşılaşır. Bu reaksiyon onun toplumda içinde ötekileştirmiştir.

Ahmet Altan'ın **Sudaki İz** adlı eserindeki Suat karakteri kendisine göre fiziksel kusuru olan boyunun kısa olmasını psikolojik olarak takıntı etmektedir.

Bu psikolojik takıntısından dolayı ötekileşen Suat, okulu bırakır ve toplum içine çıkmayarak duygusallığa yönelir ve şair olmaya karar verir. Suat, *"Her sabah uzun boylu bir adam olarak kalkacağımı sanıyor, her sabah da boyunun kısalığını yeniden keşfedip şaşırıyordu."*⁹¹⁹ Suat, uzun boylu olmak, şair olmak, zengin olmak istemektedir. Ancak şartlar uygun olmadığından dolayı dinî ritüelleri gereği Tanrı olgusuna sığınmak istemektedir. Hayat karşısında ötekileşen Suat, Tanrıdan da umudunu keserek ateist bir inanca bürünür. *"Bana kendini göster Tanrım, beni isyankâr etme! Göster kendini, yoksa sana inanmayacağım!.."*⁹²⁰

Sulhi Dölek'in çocuk psikolojisini sosyal düzlemde ele aldığı **Korugan** adlı eserinde mahallenin kepçe kulaklı yaramaz çocuğu, mahallenin diğer çocuklarını da ayarttığı için diğer çocukların anneleri tarafından öteki görülür.

*" 'Ah bu çocuk sözleri!' sözleri yüreğimi hoplattı. Benden başkası olamazdı. 'Ah bu çocuk!'. Yalnız annemin değil, bütün mahallenin 'Ah bu çocuk'u değil miydin ben? Kim bilir kim gelmişti kapıya bu kez!"*⁹²¹ Çocuğun, çocukluk dünyasında sığınak noktası kabul ettiği bir koruganı vardır. Bu koruganında kendisine zarar vereceğini tahmin ettiği insanlardan korunur. *"Toplarımı çevirdim ona. Alevler koruganımın içine işlemiyordu. Mermilerim bir biri peşinden uçtular. Kırmızı gözlü adam olduğu yere taşlaşıp kaldı."*⁹²²

Eserin Tavuklar İmamı adında psikolojik dengesizliği yüzünden "mahallenin delisi" olarak bilinen ötekisi de vardır. Kızı kendini parayla sattığı için oğlu da tuvalet bekçisi olup sabahlara kadar içtiği için Tavuklar İmamı aklî dengesini kaybetmiştir.

⁹¹⁸T. Dursun K., *a.g.e.*, s. 144.

⁹¹⁹A. Altan, *Sudaki İz*, s.30.

⁹²⁰A. Altan, *a.g.e.*, s. 108.

⁹²¹S. Dölek, *a.g.e.*, s. 122.

⁹²²S. Dölek, *a.g.e.*, s. 110.

Mahallenin çocuklarını peşine takarak “Hazırlanın geliyor!” diye bağırarak sokakları dolaşmaktadır. Mahalleli onun bu haline acımaktadır. “*Görünüşte ne hazırlanan vardı, ne gelen giden. Yine de dolaşıp dururdu Tavuklar İmamı, boşu boşuna.*”⁹²³

Ferit Edgü’nün **Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı** romanının birinci bölümündeki merkez figürü Çakır’dır.

Çakır, yetimhanede büyüyen, anne-babasını hiç tanımayan, kimsesizliğin acısını, yalnızlığını hisseden fiziksel özürlü bir kişi konumundadır. Kambur olmasının oluşturduğu ezilmişlik ve dışlanmışlık duygusu, Çakır’ın yaşama/ dünyaya dâhil olmasını engeller. Çakır, bedensel sakatlığının da etkisiyle hep yalnızlığa kapanır: “*Kamburdu. Anasız babasız bir kambur. Bunca acıyı, yoksulluğu, yoksunluğu, yalnızlığı yaşayan sanki o değildi. Kendince bir yaşam kurmasını başarmış ender kişilerdendi.*”⁹²⁴ Çakır için yalnızlık, bir sığınak/ korunak halini almaktadır. Yaşamın kendisine dayattığı olumsuz verilmişliklerden ve kamburluğunun eksikliğinden dolayı toplumdan uzaklaşan Çakır, insanlar dışında bütün nesnelere, canlılarla iletişim kurarak yalnızlığını aralar. Kendisiyle ve dünyayla iletişimi başaran Çakır’ın, başkalarıyla iletişimsizlik yaşamasının temelinde insanların onu dışlamasının etkisi vardır.⁹²⁵

Başkalarıyla ilişkisini en asgari düzeye indirgeyen Çakır, iletişim kurma ve topluma ait olma çabası gösteremez. “*Hiçbir zaman oy kullanmamıştı. (...) Hiçbir zaman karşı cinsten birini sevmemişti. (...) Çakır böylesi bir yokluğun farkına varmamıştı. Ya da dışa vurmamıştı bunu.*”⁹²⁶ “Oy kullanmak”, “âşık olmak” gibi, toplumsal ve bireysel varlığın somutlanması olan eylemlerin yokluğunu hissetmeyen Çakır için yaşamın anlamı, tek dostu olan atlar ve Bey’inin oğlu olan tanık anlatıcıya anlattığı masallardan ibarettir. Atları ve masalları ile varoluşunu gerçekleştirmeye çalışan Çakır, yalnızdır.

Çakır’ın yalnızlığın realitesinden kurtulmak için atlara ve masallara sığınarak toplumdan soyutlanması onu “öteki” olmaya zorlamaktadır. Çakır, yaşam karşısında yenik düşmemek, yok olmamak için kendini yalnızlıkta var eder.

⁹²³ S. Dölek, *a.g.e.*, s. 8.

⁹²⁴ F. Edgü, *a.g.e.*, s. 11.

⁹²⁵ Mutlu Deveci, *Varoluş ve Bireyselleşme Açısından Ferit Edgü’nün Roman ve Hikâyelerinde Yapı ve İzlek*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2005, s.363.

⁹²⁶ F. Edgü, *a.g.e.*, s. 13.

Toplumdan kendini soyutlayan ve yalnızlığında kendi olma ve var olma mücadelesi veren Çakır, tek başınlığını anlamlandırmaya çalışır. Beklentilerine yanıt vermeyen yaşam, onun için anlamsızdır. Tek dostu olan atlarıyla iletişim kurar; anlattığı masallarıyla içselliğini somutlar. Fakat bütün bunlar, yeterli olmamaktadır. Bu eksiklik duygusu, Çakır'ın yaşamdan kaçarak ölüme sığınışına sebep olur. Çakır, bütün olumsuzluklar gibi ölümü de kabullenmiştir. Yaşamdaki varlığını belirginleştirecek hiçbir niteliği olmayan ve hiçbir şeye tutunamayan Çakır, var ile yok arası bir yaşam sürer. Maddi olanaksızlıklar, fiziksel özür ve sosyal yaşamın sınırlılığı onu, “tek”liğe itmektedir. Çakır, iletişim kurarak başkalarına ve dünyaya ait olma çabası gösteremez.

İletişimsizliğin kaynaklık ettiği yalnızlık duygusu ve doğumdan itibaren karşılaştığı sıkıntılar, Çakır'ın ölümü bile gülümseyerek karşılayan bir kişi olmasına sebep olur. “*Gülümsüyor. (...) Yoksa, birazdan ardında bırakacağı yaşama mı? Yoksa, soluğunu ensesinde duyduğu ölüme mi? Ölüme olmalı.*”⁹²⁷

Orhan Pamuk'un **Sessiz Ev** romanında cüce olarak bilinen Recep karakteri de toplum içinde bu fizikî özelliğinden dolayı alay konusu edilmektedir. “*Ama kahveye girince keyfim kaçtı, çünkü o iki genç gene oradaydılar. İşte beni görünce neşelendiler, birbirlerine bakarak güldüler.*”⁹²⁸ Recep ise her ne kadar bu durumu düşünüp üzölmek istemese de üzölmekten kendini alamaz.

Recep, her defasında Fatma Hanım tarafından azarlanır. Kahvedeki insanlar onunla alay eder. Sokakta insanlarla karşılaşmak istemez. Bu durum kendisinden değil, sokağın kendisine “öteki” olarak bakışından kaynaklanan bir sorundur. Kimi insanlar onun konuşmalarını kayda değer görmezken, kimisi ise onu konuşmaya değer biri olarak görmez. Bunda çocukken geçirdiği travmatik bir durum söz konusudur. Aynı zamanda, baba yokluğu nedeniyle çevreyle etkileşime giremeyen Recep'in konuşacak bir hikâyesinin olmayışının etkisi de vardır.

Recep, kendisi için can sıkıcı olan evden sıklıkla uzaklaşır. Ne var ki gidebileceği bir yeri de yoktur. Sürekli varoluşsal bir sıkıntı yaşar: “*Sabah olunca erkenden çıkar yürürüm. Sonra çarşıya giderim, belki gene Hasan'ı görürüm, sonra belki bir başkasını görürüm, konuşuruz, belki dinler, güzel konuşabilseydim bari! O*

⁹²⁷ F. Edgü, *a.g.e.*, s. 46.

⁹²⁸ O. Pamuk, *Sessiz Ev*, s. 8.

zaman dinlerlerdi."⁹²⁹Recep, insanlar karşısında öteki görülmeye alışmış durumdadır. "*İnsanlar ellibeş yaşındaki bir çüceyle alay edebilecek kadar kötü oldukları için üzüliyorum asıl ben*"⁹³⁰ diyerek Recep'in insani yönüne de vurgu yapılır.

Ayla Kutlu'nun **Bir Göçmen Kuştı O** adlı eseri de vak'a zamanı Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerini kapsadığından dolayı Sürmeneli olan Araklılı Mustafa Çavuş, savaşta bir gözünü ve bacağına kaybettiğinden dolayı utancından memleketine dönememektedir. İstanbul'un sokaklarında yaşayıp geçimini kendisine acıyıp yemek yediren kadınlardan sağlamaktadır. Bunlardan bir tanesi de Yeşil Bacıdır.

*"Deli derler. Köyüm gitsem... Onlar da düzenlerini kurmuştur. Ben gidince bozulur. Belki yeniden cana kıymam gerekir."*⁹³¹ diyen Araklılı Mustafa Çavuş, savaşta meydana gelen fiziki özünden dolayı insan içine çıkmak istememektedir. Bu durumun da psikolojisine etki edildiği görülmektedir.

Latife Tekin'in **Sevgili Arsız Ölüm** adlı eserinde psikolojik olarak Dirmit, diğer insanlardan farklılık göstermektedir. Dirmit'in çocukluğu, romanda köydeki hayatın ayrılmaz bir parçası olarak anlatılan cinler arasında geçmektedir. Duygusal ve duyarlı yapısı, hayal gücünün güçlülüğü ile cinlerden başka, hayvanlarla, bitkilerle ve cansız varlıklarla da düşsel bir iletişim içinde olan, bu nedenle köyde "cinli kız" olarak anılmaktadır. Dirmit, köylüler tarafından bu özelliğinden dolayı dışlanır.

*"Köylü, Atiye'ye 'Ya kızımı eve kapatır, bir direğe bağlarsın ya da alıp bu köyden gidersin' diye baskına geldiler."*⁹³² Köylünün bu tepkisi üzerine Aktaş ailesi, mahalle baskısı denilen sosyolojik ve psikolojik olan topluma ötekileşme ile karşılaşmıştır.

Sonuç olarak topluma, kültürel ve sosyal normlarla bağlı bulunan her birey; toplumun diğer bireyleri ile etkileşime geçmek mecburiyetindedir. Çünkü özü itibarıyla sosyal bir varlık olan insanın yapısı bunu gerektirmektedir. Ancak birey, toplumdan önce hayata duyarsız kalamadığından dolayı zamanın getirdiği problemler ile kendi kimliğini bulma ve bunun yanında hayatı anlamlandırma mücadelesi vermek zorunda kalmaktadır. Varoluş isteğini anlamlandırma olarak adlandırılan bu problem ile bireyler,

⁹²⁹ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 176.

⁹³⁰ O. Pamuk, *a.g.e.*, s. 11.

⁹³¹ A. Kutlu, *Bir Göçmen Kuştı*, s. 111.

⁹³² L. Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*, s. 57.

hayat karşısında çıkmazlarla karşılaştığında benliğinde topluma karşı bir yabancılaşma ve ötekileşme hissettiğinden dolayı toplumdan yapısı itibariyle uzaklaşmaktadır. Çünkü ona göre toplum, kendisini anlayamamaktadır.

Uzaklaşmanın sonucunda yalnızlığa sığınan birey, kendi bilinci ve kollektif bilincin ötekileşmesine maruz kalarak toplumdan farklı olmanın kötü yönde sıkıntısını çekmektedir. Eserlerde de yalnızlığa sığınan kahramanlar, toplumun standart birey yapısından farklılık göstermektedir. Böyle bireyler, yalnızlığı tercih ettiklerinden dolayı insanlar tarafından “öteki” görülerek dışlanmışlardır.

Psikolojik olarak dengesiz bir ruh yapısına sahip olan bireyler, insanlar tarafından anlaşılmadığından dolayı kötü muamelelere maruz kalarak alay edilmişlerdir. Toplum arasında “deli” diye adlandırılan bu bireylerin, toplum tarafından öteki görülmesi, kaçınılmaz olmaktadır. Bunun yanında diğer insanlardan farklı fizikî özelliklere sahip olan bireyler de kendi isyanlarını kendilerine saklayıp fiziksel olarak kusurlu olmayı psikolojik olarak takıntı yaptıklarından toplum içerisine çıktıklarında alay konusu olmaktadır. Bu yüzden bu bireyler, toplum içine çıkmaktan kaçınmakta ve toplumdan uzaklaşmaktadır. Ters tepki olarak da bu bireyleri kendi bünyesinde kabullenmeyen toplum, onları dışlayarak ötekileştirmektedir.

2.4. Bir Ötekileştirme Olarak Fantastik ve Büyülü Gerçeklik

Fantastik kelimesinin sözlük ve ansiklopedilerdeki çeşitli anlamları şunlardır:

*“Hayal ürünü, gerçek olağan dışı olayları, kişileri konu edinen edebiyatı nitelendirmede kullanılır.”*⁹³³ *“Fransızca fantastique kelimesinden türeyen bir isim. 18. yüzyıldan itibaren Fransa’da gelişen edebiyat türü.”*⁹³⁴

Türk Edebiyatı’nın kuramcılarında Berna Moran ise fantastiği şöyle tanımlar: *“Gerçekçiliğin zaman, mekân, karakter kavramlarını, canlı-cansız ayrımını tanımayan ve bildik dünyamızın ötesinde alternatif bir dünyayı işin içine katan anlatıları tümüne verilen addır.”*⁹³⁵

Fantastik kurgu da, sanatçının hayal gücünü yeteneğiyle birleştirdiği edebî bir türdür. Çok geniş bir imgeleme gücünü beraberinde getirir ve okuru olağanüstü âlemlere götürür. Dış dünyanın fizikî gerçekliklerinden farklı bir durumu, olayı ve kurguyu amaçlayan fantastik, akıl ve mantıkla birlikte düşünülecek bir kavram değildir. Akıl ve mantıkla düşünülecek bir kavram olmadığı için de eserlerdeki fantastik kahramanlar veya içinde fantastiğin unsurlarını bulduran kahramanlar, diğer kahramanlardan farklı oldukları için “öteki” konumdadırlar. Örneğin normal insanlardan farklı olarak birbirinin içinden geçen adamlar, kanatlanan ve göz açıp kapayıncaya kadar zaman ve mekân değiştiren insanlar, dünyayı elinde döndüren büyücüler fantastik edebiyatın ilgi alanına girerler.

Edebiyatın ilgi alanına girmekle kalmayıp tarihin seyrinde fantastiği anımsatan unsurlarla gelişen olaylar da insanlar tarafından farklı algılanmıştır. Bu olaylara neden olan kişiler de “öteki” olarak görülmüştür. Mesela Peygamberler, insanları semâvi öğretilere ikna edebilmek için insanların yapmaktan âciz kaldıkları mucîzelerle üstünlüklerini insanlara kabul ettirmişlerdir ve her peygamber, gönderildiği topluluk tarafından “öteki” görülmüştür. Bu olaya benzer olarak büyücüler ve sihirbazlar da “öteki” görülerek insanlara zarar verebilecek nitelikte varlıklar olarak kabul edilip toplum tarafından korkularak dışlanmışlardır. Eserlerde de bu tarz fantastik öğeleri

⁹³³ Atilla Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 2, , İstanbul 1984, s. 486.

⁹³⁴ *Meydan Larousse*, c. 4, İstanbul 1973, s. 505.

⁹³⁵ B. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* 3, s. 60.

bünyesinde barındıran insanlar, “öteki” görülmektedir. Çünkü büyülü gerçeklik ile algılanan insanları, toplum kendinden öte bir tarzda konumlandırmaktadır.

Romana anlatım zenginliği ve kurgusal derinlik kazandırmak isteyen yazarların çoğu bu postmodern öğeyi eserlerine yansıtmışlardır. Yazarların masal ve halk hikâyelerinden anımsanan bu teknik 1980’lerden itibaren de postmodern anlayışın etkisiyle kullanılmaya başlanmıştır. “*Fantastik edebiyatın canlandığı günümüzde bu tür romana yeni açıdan bakan kuramcılar ve eleştirmenlerin elinde fantastik anlatı ciddi incelemelere konu oluyor.*”⁹³⁶

Fethi Naci de fantastik kurgulu eserler için şu tespitte bulunmaktadır: “*Fantastiğin özü şurada: Tanıdığımız, bildiğimiz şu bizim dünyamızda yani şeytanların, perilerin, vampirlerin bulunduğu bir dünyada öyle bir olay meydana gelir ki, bu olayı tanıdığımız bildiğimiz dünyanın yasalarıyla açıklayamazsınız.*”⁹³⁷

Ötekinin fantastik unsurla ilgili olduğu irdelenmesi gereken bir konudur. Ancak irdelendiğinde efsanevî öğeleri kendinde bulunduran insanlara, toplum tarafından yüce bir makam verilir veya toplum tarafından bu tarz insanlardan korkularak ötekileştirme olgusu yapılır. Anadolu ve Türk insanını kültür motiflerinden, destanlarından, efsanelerinden yararlanan Yaşar Kemal de **Kale Kapısı** romanında efsanelere ve fantastik unsurlara değinmiştir. “*Yaşar Kemal de çarpıcı karakterleri, boyutları olağani ve sıradanı aşan olayları, efsaneler ve düşlerle iç içe geçmiş bir gerçekliği içeren, şiir dolu yapıtlarıyla bir Çukurova dünyası katmıştır edebiyatımıza.*”⁹³⁸

“*Onu çocukken babası efsunlatmış, tılsımlatmış. Ona kurşun da değmiyormuş. Bunu da bütün köye o anlatmış, kocakarılar. Onu yılan sokmaz, köpek dalamazmış. , üç bin köpekle yürümüş Urfa şehrinin üstüne...*”⁹³⁹ cümleleri ile Salman öteki görülür. Zaloğlu Musa da onu yakalamak için gitmesine rağmen Salman’ın tek kurşunla hepsinin topuğuna kurşun sıkması, efsanevî bir olay gibi anlatır. Salman’ın efsunlu olduğuna o kadar inanılır ki onu kimse öldüremez, öldürse bile uyurken gözlerinden öldürüleceğine inanılır. Böylelikle köylü tarafından Salman’a insandışı nitelikler yüklenir ve Salman, halktan soyutlanır ve halk tarafından öteki görülür.

⁹³⁶ B. Moran, *a.g.e.*, s. 64.

⁹³⁷ Fethi Naci, *Roman ve Yaşam/ Eleştiri*, İstanbul 2002, s. 85.

⁹³⁸ B. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, s. 171.

⁹³⁹ Y. Kemal, *Kale Kapısı*, s. 13.

Leyla Erbil'in **Karanlığın Günü** eserinde ise Asiy'e'nin doğumu Oğuz Kağan destanına benzetilerek destansı nitelikler yüklenir. Otuz iki dişiyile doğduğu, saçlarının lüle lüle olduğu, sağ ayakla dizlerinin çenesine yapışık olarak doğduğu anlatılır. Arkadaşları arasında bakışları, susuşu ve konuşmasıyla istenmeden de olsa saygı duyulacak bir kişilik olarak bilinen Asiy'e, büyü ve efsundan az da olsa haberi olan Çingene Gülgül tarafından "aydaşık" olarak isimlendirilir. Eleştirmen Güven Turan ise "*Karanlığın Günü'ndeki muhteşem portreler geçidi içinden benim en fazla dikkatimi çeken Asiy'e oldu. Çünkü Erbil, Asiy'e kişiliğinde çok az bilinen dahası yeni yeni tanımlanan ve belirlenen psikolojik bozukluğu sergiliyor*"⁹⁴⁰ demektedir.

Türk Edebiyatı'nda fantastik kurgusuyla dikkat çeken yazarlardan biri olan Nazlı Eray, **Orphee** adlı eserinde ölümden kaçmak ve sevgilisi Orphee'yi aramak için başka bir ülkeye gelen Eurydice'in maceraları işlemektedir. Mitoloji kahramanlarından olan iki ünlü âşık olan Orphee ve Eurydice'i bugünkü zamana taşıyan yazar, fantastik öğelerden bolca yararlanmışır.

"*Aklın sınırlarında bir yerde, düş ile gerçek arasında*"⁹⁴¹ bir yerde olan eserin "öteki" olarak görülen kahramanı Roma İmparatoru Hadrian'a ait olan bir heykeldir. Orphee'nin evini gözetlemeye gittiklerinde her akşam bu imparatorun heykeli ile karşılaşır. İmparatorun rüzgâra yazdırdığı ve güvercinle gönderdiği mektupta geçmiş ile bugün arasında bağ kurulmaya çalışılır. Varlık ve zaman algılamasına göre İmparator Hadrian'ın heykeli ötekidir. Çünkü insanlardan farklı olarak o bir heykeldir. Zamansal düzlemde ise o geçmiş'i sembolize eden bir varlıktır. Kahramanlar arasında öteki algılaması da bu noktada başlar. Çünkü İmparator'un antik çağındaki krallık ile şimdiki demokratik sistem arasında çok değişik algılama farklılıkları oluşmuştur.

İmparator'un şu ifadeleri "*duyduğum kadarı ile benim yüzyılımdaki imparatorluk anlayışı iyice değişmiş... Ancak insanlar, bunca zamana karşı, hala oturaklı bir iktidar sistemi bulamamışlar*"⁹⁴² öteki olduğunun ispatıdır. "*Ben de radyo dediğiniz şu an içinde bulunduğumuz yüzyıldaki uzantımı bulmak, görmek ve*

⁹⁴⁰ L. Erbil, *a.g.e.*, (Kitabın arka kapağı)

⁹⁴¹ Nazlı Eray, *Orphee*, İstanbul 1991, s. 10.

⁹⁴² N.Eray, *a.g.e.*, s.90.

yargılamak isterdim”⁹⁴³ diyen İmparator Hadrian, yakın çağda ötekileştirilen eski çağlı bir heykeldir.

Ferit Edgü'nün **Eylül Gölgesinde Bir Yazdı** eserinde Büyücü Canan tarafından ölümden kurtarılan Esat, ölüme dahi hükmü geçtiğine inandığı Canan'ı gözünde büyüterek öteki görmektedir. Çünkü ötekileştirmenin iki versiyonu vardır. Ya nefret etmek ya da hayran olmaktır. Büyücü Canan, büyücülüğünü şu sözlerle açıklamaktadır:

*“Aşk diye gelirler, biri sever, öbürü sevmez, seven karşılığını almak ister, en sevdiğim büyü budur, AŞK büyü. (...) ama daha çok muhabbet büyü için. Ah, bu iki büyüyü çok severim, inanarak yaparım ve büyü tutsun isterim. (...) bu kez, bir erkek döşekte yatan, üstelik benim döşeğimde, hem de çıplak, çırılçıplak iken sevdiğini söyledi ve bana kalırsa kavuşamayacağını düşünüp ölmek istedi. Onu sevgilisine, bir kez olsun kavuşturacağımı söyledim.”*⁹⁴⁴

Esat'a yardım etmek isteyen Canan, Zehra'yı Esat'ın yanına götürmek ister. Canan'ın büyücü olduğunu bilen Zehra'nın *“Benim büyücülerle işim yok”*⁹⁴⁵ diyerek tepki vermesi toplumun büyücülerini öteki görmelerinin kanıtıdır. Toplumun büyücülerden korkması ve uzak durması Doğu Medeniyeti'nde dinî ritüellerde büyü ve sihrin yasaklanmış olmasıyla Batı Medeniyeti'nde ise büyücülerini cadı görerek içlerine şeytan girdiklerinin düşünülmesi ile açıklanabilir. Jung'a göre ise büyü ile insan *“yeni bir kişiliğe ve farklı bir metafizik yazgıya sahip yarı tanrısal bir varlığa”* dönüşmektedir.

Yaşar Kemal'in **İnce Memed 4** eserinde gelenek ve kültür taşıyıcıları olan ve toplumsal bilinçaltını oluşturmada mitos ve efsanelerden bolca yararlanan halk, kurtarıcıları olarak gördükleri İnce Memed'e efsanevî özellikler atfederek onu algılanması imkânsız bir mitsel boyuta sokarlar ve öteki görülürler. Çünkü öteki görmenin diğer bir yönü de aşırı hayran olarak bağlanmaktır.

Dağlarda mazlumların hakkı için zenginden alıp fakire dağıtan İnce Memed'i ağalar da asker de yakalayamaz. Halka göre ise İnce Memed'in yakalanmamasının nedeni ise Anacık Sultan'ın verdiği gömlektir. *“ Bu gömleğin üstünde dokuz yüz doksan*

⁹⁴³ N.Eray, *a.g.e.*, s. 90.

⁹⁴⁴ F. Edgü, *a.g.e.*, s. 95.

⁹⁴⁵ F. Edgü, *a.g.e.*, s.111.

dokuz ayet ve de üç bin üç yüz otuz üç dua yazılıdır. Dokuz yüz doksan dokuz pehlivanın yerden kaldıramadığı asılı olduğu duvardan inemediği, Eyüpoğlu Selahattin'in tek başına haçlı ordularını durduran kılıcını da İnce Memed'e verecektiş."⁹⁴⁶ Halkın inanişına göre İnce Memed, zehirli yılanların arasından geçtiği halde bir şey olmayan, ejderha kraliçe ile evlenen mitsel "öteki" bir kahramandır.

*"Çünkü Bey, o, Selahaddin Eyyübi'nin Haçlı orduları ile savaşırken giydiği gömleği giyiyor. Çünkü Bey, Kırkgöz Ocağı bugünlerde gömlek fabrikası gibi çalışıyor. O gömleklerden her Memed'e bir gömlek dikiliyor."*⁹⁴⁷ Halktan biri, İnce Memed'in silah arkadaşlarını da kendilerinden üstün bir değerde görmektedirler. Bayramoğlu ise *"dediklerinin bir kısmı doğru, halk ona taparmış. Atı da Toros dağlarının üstünde her şafak vakti kişniyor."*⁹⁴⁸ sözleriyle halkın İnce Memed'e bakışını dile getirir.

İnce Memed'e efsanevî özellikler veren halk, İnce Memed'in atına da mitsel bir boyut kazandırmıştır. Onun atını *"Perilerin, kırkların, yedilerin, meleklerin gökte kanat takıp da dolaştırdıkları at"*⁹⁴⁹ olarak gören halk, Köroğlu'nun Kıratı'nı, Hızır'ın Benliboz'unu, Hz. Ali'nin Düldül'ünü İnce Memed'in atı ile eş değer kabul etmektedir. Yakalanması için atın başına servet koyan ağalar ve eşraf bile getirilen atların ağızlarının içine bakarak atın ağzında Allah'ın mührünü aramaktadırlar.

Halk tarafından mitsel değerlerin İnce Memed'e yüklenmesine neden olan Anacık Sultan'ın da halkın gözünde mitsel bir boyutu vardır. Çünkü O, Kırkgöz Ocağı'nın dinî ve ruhanî lideridir. Bu büyültme Onbaşı Kertiş Ali'nin gözünden verilir. *"Bak Anacık Sultan söylemedi, deme. İstersen beni çont et. İstersen beni cehenneme at. İstersen evliya değil de peygamber ol, Allah'ın da öz bir kızı ol, benden bu kadar."*⁹⁵⁰

Latife Tekin'in **Sevgili Arsız Ölüm** eserindeki kahramanlardan olan Dirmit, *"anasının karnındayken iki kez üst üste hem de Atiye'nin anasının sesiyle 'Ana! Ana!' diye"*⁹⁵¹ çağırıştır.

Cinlerle görüşen, kuyu ile konuşan hayal âlemlerine dalan Dirmit, bu metafizikî dengesiz hallerinden dolayı köylüler tarafından dışlanmaktadır. *"Köylü, Atiye'ye 'Ya*

⁹⁴⁶ Y. Kemal, *İnce Memed 4*, s. 84.

⁹⁴⁷ Y. Kemal, *a.g.e.*, s.446.

⁹⁴⁸ Y. Kemal, *a.g.e.*, s.447.

⁹⁴⁹ Y. Kemal, *a.g.e.*, s.233.

⁹⁵⁰ Y. Kemal, *a.g.e.*, s.534.

⁹⁵¹ L. Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*, s. 15.

kızını eve kapatır, bir direğe bağlarsın ya da alıp bu köyden gidersen' diye baskına geldiler.”⁹⁵² Hızır ve Azrail ile görüşen Dirmit'in annesi Atiye ise toplum tarafından kızı kadar “öteki” görülmemiştir.

Mehmet Eroğlu'nun **Yarım Kalan Yürüyüş** eserindeki kahraman olan Korkut Laçın, yarım kalan işini tamamlamak için eski arkadaşlarının arasına döner. Ancak eski arkadaşları bundan rahatsız olurlar.

Bir yetimhanede büyüyen Korkut; içinde bulunduğu ortamın ve çevresindeki insanların kurtarıcısı konumundadır. İlk önce yetimhaneye gelen küçük bir kızı koruyan, onun için büyüklerle dövüşen Korkut, o küçük kıza dışarıdan geçen treni anlatmak için üstü cam kırıklarıyla dolu olan duvara tırmanır. Bu davranışının sonucunda kör bir kuyuya hapsedilmeyi umursamaz. Kanaryalarla konuşan, onlarla dertleşen daha sonra parasız yatılı bir okulda Hasan, Mesut, Asım ve Sedat başta olmak üzere tüm arkadaşlarının koruyucusu ve kahramanı olur.

Arkadaşı Sedat'ın Korkut hakkındaki düşünceleri Korkut'un kişiliğinde fantastik unsurlar barındırdığının ispatıdır: *“O'nu hep kendi değer ölçülerimizle tartmaya kalktık. O bizim gündelik yaşantımıza sığamazdı, sığmadı da. Siz hiç, elinin bir dokunusuyla görünmeyenin ötesini gözlerinizin önüne seren birine rastladınız mı? İşte O, öyle biriydi.”⁹⁵³*

Çocukluğundan itibaren kahramanlığa, direnmeye ve etrafındaki kimseleri korumaya alışkın olan Korkut'un soyut, efsanevî bir kahraman olmasının temel sebeplerinden biri de anne ve babasının belli olmamasıdır. Bu durum ona destansı, mistik, esrarengiz bir hava katar: *“Demek anneniz ve babanız belli değil,' diye sordum başımı salladı. Desenize, bu efsaneyi daha da esrarengiz kılıyor.”⁹⁵⁴* Onun bir destan kahramanı gibi değerlendirilmesine kanıt olarak gösterilebilecek olaylardan biri de; yaralandıktan sonra komada olmasına rağmen insanüstü bir çabayla ölüme direnmesidir:

“ ‘Korkut Laçın'in vücudunda dört kursun yarası var. Üçü göğüste, biri de sırtında. Kurşunları daha çıkaramadık. Buraya geldiğinde hemen hemen hiç kanı kalmamıştı. Böyle bir durumla hiç karşılaşmadım. Bence, söylemesi garip, ama ölmesi

⁹⁵²L. Tekin, *a.g.e.*, s. 57.

⁹⁵³M. Eroğlu, *Yarım Kalan Yürüyüş*, s. 4.

⁹⁵⁴M. Eroğlu, *a.g.e.*, s.110.

gerekiyordu. Kaburgaları kırık, ciğerleri delik, iç kanamalar durmadı. Ama ölmüyor. Degil kırk sekiz saat, bu haliyle kırk sekiz dakika bile yaşamaması lazımdı. Ama hâlâ yaşıyor.”⁹⁵⁵

“ ‘ O sadece bir tacirdi: Korku taciri. Bir ağacın tepesine çıkıp saldığı dehşetle hepimizi satın aldı. O gün, o lanet akşamüstü, hepimizi cesaretinin önüne kattı; bizi içimizdeki, beynimizdeki korkuyla esir aldı.”⁹⁵⁶ diyen Asım, Korkut’un çocukluğunda okulun bahçesinde ağaçtan kuyuya balıklama atlaması ile ilk ötekileşmesinin gerçekleştiğini söylemektedir.

Elini sobaya koyarak yakıp arkadaşlarını kurtaran, elli altı gün hücrede kalmasına rağmen kendisine hiçbir şey olmamıştır. Kolunu kırdıklarında gülen ve gri gözlü olan Korkut, arkadaşlarının gözünde öteki olarak şu perspektifle verilir: “*Kanaryalarla konuşabilen, karanlığa karışıp yok olabilen, korkuyu ve acıyı tanımayan, ama doğum günü olmayan küçük bir kız için ağlayabilen, sevgiyi kadın kokusunda arayan, belki de bulamadığı için yunuslarla yer değiştirmek isteyen, kırık kolu bükülemeyen ve bir sırrın peşine düştüğü için yadırganan O adamı Çesme’de gömdük. Erkekler gözlerini sildiler, kadımlarsa özgürce, ağıt yakarcasına ağladılar ve bir efsane böylece, sessiz bir biçimde sona erdi.*”⁹⁵⁷

Sonuç olarak fantastik kahramanlar, diğer insanlardan ayrı özelliklere sahip oldukları için insanlar tarafından “öteki” görülmüşler ve kendilerine mitsel kahramanların misyonunu yüklenmişlerdir. İki çeşit ötekileştirme olduğu düşünüldüğü zaman fantastik olarak ötekileştirme nefret ederek ötekileştirme kategorisine değil, hayran kalarak ötekileştirme kategorisine girmektedir.

⁹⁵⁵M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 131.

⁹⁵⁶M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 146.

⁹⁵⁷M. Eroğlu, *a.g.e.*, s. 271.

SONUÇ

İnsan, duygu ve düşünce sistemine sahip sosyal bir varlıktır. Toplum içinde insanın kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için toplumun diğer bireyleri ile duygu ve düşünce yönünden etkileşime girmesi gerekmektedir. Bu yönüyle insanın toplum ile irtibatı ve etkileşimi, psiko-sosyal boyutta devam eder. Bireyler arası etkileşim, yalnız doğan ve yalnız ölen insanın kaçınılmaz gereksinimidir.

Etkileşim ile var olmak isteyen insanın, yaşadığı toplumda sosyalleşmesi ve sosyalleşme sürecine katkıda bulunması veyahut sosyalleşmemesi kaçınılmaz olmaktadır. Buna bağlı olarak tezimizin ana konusu olan “öteki” algılaması, insanın karşısına çıkmaktadır. Öteki kavramının tüm yönleriyle anlaşılabilmesi için ise felsefeden psikolojiye, edebiyattan siyasete kadar birçok yorum getirilmiştir. Bu durum, öteki kavramının etki sahasının geniş olduğunu ve etkileşimde bulunduğu disiplinlerin fazla olduğunu göstermektedir.

Psikolojik ve sosyolojik boyutta ele alınan öteki kavramı, insanın benlik oluşumuna etki eder. Bu etki sonucu insanın yaşadığı toplumda sosyolojik kimliği belirlenir. Bu yönüyle öteki kavramı, insanın toplum içindeki sosyal statüsünü belirleyen bir etkidir. Çünkü toplumdan kendini soyutlayan ve topluma yabancı olan veya toplum tarafından dışlanarak öteki görülen bireyler, öteki olmanın problemini yaşamaktadır.

Benlik oluşumuna adı geçen adı geçen felsefeci ve bilim adamları da değinmektedir. Bu felsefeci ve bilim adamlarının ortak noktası ise benliğin ötekinin varlığı ile şekillendiği gerçeğini kabullenmeleridir. Şu bilinmesi gereken bir gerçektir ki, her insanın birbirinin ötekisi olduğu kabul edildiğinde dünyadaki insan nüfusu kadar öteki olduğu kabul edilir. Oysa öteki, bireyin benlik ve kimlik oluşumuna tarihsel ve kültürel noktada etki eder ve bu oluşumu şekillendirir. Bireyin kimliğine etki etmeyen birey, öteki değil; bir başkasıdır veya diğeridir. Mesela, Türk’e göre Meksikalı bir başkası iken, bir Yunan ötekidir.

Kimliğin oluşumunu etkileyen öteki kavramı, bireyin benlik yapılanmasını oluşturmada katkı sağlayarak bireysel kimliği oluşturur. Böylelikle oluşan bireysel kimlik süreci, toplumsal/kollektif kimlik oluşumunda son bulur. Bireyi diğer insanlardan farklı kılan özellikler bütünü olan “benliği/kendiliği”, ötekinin varlığı sonucu oluşur. Sosyolojik boyutta toplumun milli ve kültürel birikimi sonucu gelişen ve oluşan kollektif yapısı “biz” ise, ötekilerin etkisi ile şekillenir. Toplumun ve bireyin bakış açısında önyargı ile negatif algılanan öteki, toplumsal ve bireysel kimliğin inşasını pozitif etkilemiştir.

Yaşadığı topluma göre benliğini şekillendiren bireylerin ortak “ben”lerinin bir araya gelmesi “biz”i oluşturur. Böylelikle tarihsel ve kültürel boyutta öteki algılaması aynı olan bireyler, ortak paydada toplumsal bilinçaltını oluşturarak kollektif kimlik meydana getirir. Yazılı ve sözlü geleneğin kültür ve edebiyat unsurları, toplumun tarihsellik sürecinde ulusal kültür paradigmasını ve milli hafızayı oluşturur. “Biz”im toplumumuz, öteki toplumlara göre şekillendiği gibi “biz”im toplumumuzdaki ötekilere (azınlık) göre de biçimlenir. Aynı zamanda toplumdaki ötekileri de şekillendirir. Bu duruma paralel olarak benlik yapılanmasında sorun yaşayan ve toplumun kültürel normlarına adapte olamayan bireyler de toplum tarafından öteki görülmektedir.

İnsanın sosyal bir varlık oluşu, toplum içinde yaşama zorunluluğunu da beraberinde getirir. Bireyin, toplum içindeki yaşama sürecine tanıklık eden sanatlardan en önemlisi ise edebiyattır. Çünkü edebiyat, bireyin ve toplumun her türlü mutluluk ve sıkıntısını yansıttığı için sosyoloji için zengin bir kaynaktır. Edebiyatın malzemesi, insan ve insanın psikolojik derinliği ve sosyolojik boyutu olduğu için edebiyat eserinin konusu toplumun ve insanın problemleri ve idealleri çerçevesinde şekillenir.

Ahmet Hamdi Tanpınar “*Sanat, cemiyetin ifadesidir.*” ve Stendhal “*Roman, sokağa tutulan aynadır.*” cümleleri ile duyuş ve düşünüş sanatı olan edebiyatın işlevselliğine vurgu yapılır. Bu işlevsellikle birlikte edebiyat eserlerinin kültür taşıyıcılığı ve kültür muhafızlığı misyonu gün yüzüne çıkar. Bu edebiyat eserlerinden olan roman ise Batı’da 2. yüzyıl ile birlikte masalsı ve destansı anlatımlar ile anlatı zeminini oluşturur. 17. yüzyılda pikareskler ile toplumla temasa geçerek bundan sonraki yüzyıllarda bireyi ele almaya başlar ve modern zamanların bir anlatı türü olarak kabul edilir.

Tanzimatla birlikte gelişimini sürdüren Türk romanı, tarihsel süreç içerisinde toplumu eğitmek için araç misyonundan toplumun sorunlarını yansıtan ayna misyonuna dönüşmüştür. Toplumun sorunlarını ele alan romanların konularında ötekileşme göze çarpmaktadır. Çünkü roman bir çatışma zemini üzerine kurgulanır. Bunlar köyden kente göç ile beraber köylü–şehirli ötekileşmesi, romancının halkı eğitmek istemesinden kaynaklanan aydın – halk ötekileşmesi, kadının toplumdaki statüsünün Tanzimat ile beraber değişmeye başlaması ile kadın – erkek ötekileşmesi, değişen dünya şartları ile birlikte kuşaklararası ötekileşme, kültürün temelini oluşturan din ve inanç bakımından ötekileşme gibi konulardır.

Ayrıca Milli mücadele dönemlerini konu alan romanlarda da etnik açıdan öteki algılaması oluşur. Çünkü savaşılan düşman başlı başına bir ötekidir. Siyasî platformda meydana gelen askerî darbeler, siyasî fikir ve ideolojik farklılık bağlamında birbirlerini öteki gören bireylerin sağ – sol çatışmasına neden olmuştur.

Türk romanının gelişim seyrinde ortaya çıkan bu tarz ötekileştirmeler ve bu tarz öteki görme sonucu ortaya çıkan ötekiler, 1980 – 1990 yılları arasında yazılan romanlara da yansımıştır. Bu tezimizde Adalet Ağaoğlu’ndan Orhan Pamuk’a, Yaşar Kemal’den Alev Alatlî’ya kadar 29 yazarın 50 romanı üzerinden öteki kavramının algılanması dile getirilmektedir. Bu öteki algılaması tezin ikinci bölümünde 4 başlık altında toplanmıştır. Bunlar; Siyasi ve Tarihi, Sosyal, Psikolojik - Felsefî ve Fantastik/Büyülü Gerçeklik olarak ötekidir.

Siyaset, insanların devlet yönetiminde düşünce ve fikir sahibi olmalarını sağlayan bir bilim olduğu için farklı düşünce sistemini benimseyen bireyler, doğal olarak fikri noktada kutuplaşmaktadırlar. Bu kutuplaşma iktidar-halk arasında yaşanabildiği gibi halkın kendi içinde de yaşanmaktadır. Romanlara da yansıyan bu siyasi öteki olma durumu, romanların vak’a zamanlarına göre sıralanmış ve romanların bu vak’a zamanlarında iktidar tarafından ve iktidarın yönetimini benimseyen ve destekleyen halk tarafından siyasi olarak öteki görülen insanların durumu ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti Dönemi’nde, devletin kuruluşundan kurtuluşuna kadarki süreçte iktidar tarafından zıt siyasî görüş benimsediğinden dolayı Jöntürkler, Mandacılar ve Kuvvacılar öteki olarak görülmüş ve bu bireyler, toplumdan dışlanmış ve bazıları da sürgüne gönderilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nin Tek Parti döneminde ise siyasî yönetim açısından alternatif olarak kurulan Serbest Fırka ve Demokrat Parti'yi benimseyenler, Halk Fırkası tarafından ve halkçılar tarafından öteki görülmüştür. Yönetimdeki siyasî düşünüş farklılıklarından dolayı halk, kendi arasında kutuplaşarak fikrî düzeyde birbirlerine ötekileşmiştir. Darbe dönemlerinde ise ideoloji, siyasete yansımış ve üniversiteli gençler (Ülkücüler–Devrimciler) ideolojik farklılıklardan dolayı birbirlerini ötekileştirmiştir. Bu siyasî düşünüş farklılığı sadece fikrî düzlemde kalmamış, bazen çatışma ortamlarına da zemin hazırlamıştır. Darbe sonrası dönemde askerî yönetim ve iktidar, bu iki grubu aynı anda öteki görerek siyasî alanda sindirme politikaları uygulamıştır.

Sosyalizm ve komünizm bağlamında ötekide ise S.S.C.B.'nin benimsediği komünizm rejimi ve uygulanan sosyalist politikalar nedeniyle farklı etnik ve dinsel kimlikte olan insanlar, rejime aykırı hareket ettiklerinden dolayı rejim tarafından öteki görülmüş ve bu insanlar, Sibiry'a sürgüne gönderilerek asimile edilmeye çalışılmıştır.

Sosyal olarak insanın öteki görülmesinin şartları, öncelikle o insanın içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklerine göre şekillenmektedir. Örneğin; Doğu'nun bir köyünde yaşayan erkek bir vatandaş; öncelikle kadına göre erkek, şehirliye göre köylü, aydın kimliğine göre halktan biri, Batılıya göre Doğulu, dinsize göre dindar, yaşlıya göre genç, Fransız'a göre Türk'tür. Böylelikle bireyin öteki olma durumu, karşıdaki bireyin sosyal konumuna göre değişmekte ve şekillenmektedir. Bundan dolayı sosyal olarak öteki; Doğu – Batı, Köy – Şehir, Aydın – Halk, Dinsiz – Dindar, Etnik ve Cinsiyet bakımından ve Kuşaklararası (yaşlı – genç) ötekileşme olarak bölümlere ayrılmaktadır.

Doğu – Batı çatışmasında oluşan öteki probleminde, çatışma alanı medeniyetler düzleminde yaşanır. Bu medeniyetlerin kültürel ayrışmasında ötekileşme net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Doğu ve Batı medeniyetleri, birbirlerini etkileyerek şekillendiren ve şekillendikçe etkileşime giren bir konumda olmuşlardır. Oryantalizm/Şarkiyatçılık ve Oksidentalizm/Garbiyatçılık kavramları, bu iki medeniyetin kendi mercceklerinden yansıyan öteki medeniyetin yani öteki olarak görülen medeniyetin ifadeleridir.

Romanlara da yansıyan bu ötekileşme, Doğu medeniyetinin temsilcisi, Batılıyı gözünde büyüterek ötekileştirmiştir. Batılı tarafından Doğulu hor görülüp öteki görülmesine rağmen Doğulu tarafından Batılı çoğu zaman medeniyet elçisi olarak görülmüştür. Kendini Doğu medeniyetinin temsilcisi olarak gören bazı kahramanlar da Batılıyı kâfir ve gâvur etiketlemesi ile ötekileştirmiştir. Çok az da olsa romanlar da Doğu – Batı ötekileştirmesinin alanları medeniyet düzleminden ülke düzlemine indirgenerek ülkenin doğusu ve batısı arasındaki ötekileşmeye değinilmiştir.

Köy – Şehir bağlamında oluşan öteki problemi ise ekonomik gelişmelere paralel olarak başlamış ve bu ekonomik gelişimler ve ticarî alanda büyümeler, toplumsal hareketliliğe neden olmuştur. Göç denen toplumsal dönüşüm, beraberinde sosyolojik etkileşimi de getirmiştir. Gecekondulaşma ile birlikte kentlerin yakınlarında kasaba ve köy kültürünü yansıtan insanlar yaşamaya başladığı için köylü ve şehirli insanlar arasında ötekileşme başlamıştır. Böylelikle kültürel farklılıktan dolayı birbirini öteki algılayan iki kültür temsilcisi ortaya çıkmıştır. Bunlar Beyaz Türkler ve Kara Türklerdir. Beyaz Türkler, şehir kültürünü kendinde yansıtan ve estetik zarafete sahip eğitilmiş kişilerdir. Kara Türkler ise kente göç ettiği halde köy kültürünü kendinde yansıtan kişilerdir. Ötekileşme ve öteki olma, romanlarda şehir kültürüne adapte olamayan “Kara Türklerin”, “Beyaz Türkler” tarafından küçük görülmesi ile başlamaktadır.

Kara ve Beyaz Türkler arasında kalarak kimlik karmaşası yaşayan hem şehir hem köy kültürünün özelliklerini yansıtan ama ne şehirli ne köylü olarak görülen ağalık sistemi ise, her iki taraf için öteki olmanın sembolüdür. Şehirli tarafından köylü görülen ağalar, köylüler tarafından da zenginlik ve statü farkından kaynaklanan nedenlerden dolayı şehirli bir yaşam tarzını yansıttığı için öteki görülür. Romanlarda ağalar, köylüyü ezer ve hor görür. Öteki olarak görülen köylü, ağanın bu tutumundan dolayı ağayı sevmez ve öteki algılaması orada başlar. Ağalar, köylü imajını yansıttığından dolayı da şehirli kültür tarafından öteki görülür. Böylelikle ağalık, arada kalmışlığın sembolü olur.

Tarihsel süreç içerisinde her toplumda, topluma yön veren ve fikirleri ile toplumu etkileyen tipler olmuştur. Bu tipler; halk arasında aydın kişiler olarak adlandırıldığı için aydın kimliği, halktan ayrı toplumsal bir statü konumunda algılanmıştır. Aydın, topluma fikirleri ile yön veren bir misyona sahiptir. Bundan dolayı

halkın gereksinimlerini nazara almayarak fikir üreten aydınlar, halktan kopuk bir sosyolojik rota izledikleri için halk ile arasına kültürel uçurumlar sokarlar. Böylelikle aydın – halk çatışmasından doğan öteki probleminin varlığı kaçınılmaz olmaktadır.

Romanlarda halkın öteki gördüğü aydın tipleri çeşitlilik gösterir. Osmanlı tipi aydın, Batı'nın ideolojisi ile halkı eğitip devleti kurtarmak ister. Cumhuriyet aydını ise bürokratik kimliklere bürünerek gerçekleşen inkılâplara halkı adapte etmeye çalışır. Halkçılık ilkesini benimseyen yönetim, halka ulaşmak için Anadolu'ya açılır. Ancak romanlarda bu tip aydınların çoğu, halktan ve halkın kültüründen kopuk bir misyon izler.

Etnik açıdan öteki algılamasında, öteki görme açık ve net bir şekilde hissedilir. Bu ötekileştirmede karşı kimliğe ulusçu bir perspektiften bakılır. Her “ben”, kendini ulusal kimliğin temsilcisi olarak gördüğünden dolayı kendi ulusundan olmayan ve ortak millî paydada birleşmeyen bireyi otomatik olarak ötekileştirir. Bireysel kimliğine göre değerlendirilmeyen birey, ait olduğu toplumun ulusal kimliğinin temsilcisi olarak görülür ve ötekileştirilir. Ulusal kimliğin ve toplumsal bilinçaltının oluşumuna kaynaklık eden destanlar, efsaneler, şiirler, savaşlar, zaferler vs. aynı zamanda ötekileştirmenin fonksiyonuna da etki etmektedir. Çünkü ulusal kimliğine bağlı birey, kendi ulusal kimliğine zarar veren ve verecek olan ötekinin zararlı faaliyetlerine tahammül edemez.

Romanlarda etnik açıdan öteki, yabancılar ve azınlıklar olarak gruplandırılmıştır. Yabancılar, dışsal öteki görülerek ulusal kimliği negatif etkilemeye çalışan gruptur. Bu ötekilere daha çok romanlarda 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda karşılaşılır. Azınlıklar ise içinde yaşadıkları devletin içsel ötekisi olarak görülerek ötekileştirilmişlerdir. Romanlarda bu azınlıklar; Almanya'da yaşayan Türkler, Sovyet Rusya'da asimile edilmeye çalışan Buharalı veya Kırımli Türkler, Türkiye'de ise ulusal kimliğe negatif etki etmeye çalışan Rumlar ve Ermenilerdir.

Din ve inanç, insanın varoluşundan kaynaklanan bir ihtiyaçtır. Zamanla bu ihtiyacı karşılayan insanlar; inandıkları dini ve bağlandıkları inancı, dünya görüşü haline getirerek kendi yaşam felsefelerini oluşturmuşlardır. Kültürler ise bireyin yaşam felsefesine göre şekillendiği için din olgusu, kültürü besleyen bir kaynak olarak ortaya çıkar. Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra sosyal değişimi, kültürel unsurlarına ve örf,

âdet ve geleneklerine etki etmiştir. Kültürü ile şekillenen bireyin sosyal kimliği, dinî ritüelleri yerine getirmekle daha da kuvvetlenir.

Tarih, din algılamasından kaynaklanan öteki algılamalarına sahne olmuştur. Bu olayların en açık ve net örneği Haçlı Seferleri'dir. Hıristiyan/Batı kültürü ile Müslüman/Doğu kültürünün birbirlerini öteki görmekten kaynaklanan savaşı, güncelliğini korumaya devam etmektedir. Her iki taraf da birbirini kâfir/gâvur/dinsiz olarak görmektedir. Semavî bir dine inanma gibi ortak bir özelliği olan bu iki kültürün ortak ötekisi ise 20. yüzyılda materyalist felsefe ve komünist rejimle varlığını daha da hissettiren dinsizler, yani hiçbir dini kabul etmeyen ve inanmayanlardır. S.S.C.B. yönetiminin hiçbir dinî inanışa ve ritüele tolerans tanımaması bu ötekileştirmeyi gözler önüne sermektedir.

Müslüman arasında ise İslâmî öğretilerin farklı yorumlanmasından kaynaklanan bazı inanç kültürleri ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklarla oluşan alevî ve sünnî öğretisi, zamanla kültür haline gelmiştir. Bu iki inanç öğretisini benimseyenler arasında ortak coğrafyada yaşamalarından kaynaklanan ötekileşme dikkati çeker. Romanlarda Toroslarda yaşayan dağ köylüsü alevîler ile ovada yaşayan sünnîler arasındaki ötekileşme buna örnektir.

Genel alanda Müslüman kimliğin karşısına çıkartılan farklı dinî kimlikte veya dinsiz kimlikteki birey öteki görülürken özel alanda ise İslâm'ın farklı algılanmasından kaynaklanan alevî – sünnî kimliklerindeki bireyler birbirine ötekidir.

Kuşaklararası ötekide ise sosyolojik değişim sonucu farklı anlayışlar ve algılamalar sonucu oluşan ötekileşme sorunları dikkati çeker. Zaman karşısında kültürlerin değişimi, ideolojilerin etkisi ve teknolojinin ilerlemesi ile toplum içinde meydana gelen kuşak çatışması, ötekileştirmenin en önemli nedenidir. Kuşak çatışması sonucu, baba oğulu anlayamamakta, kız annesine karşı gelmekte, torun dedeye saygı göstermemektedir. Geleneğin temsilcisi olan eski kuşaklar, kültürel değişime ve yeniliklere adapte olamamaktan kaynaklanan adaptasyon sürecinde genç kuşak tarafından öteki görülmektedir.

Cinsiyet açısından öteki görmekteki en net ayrıştırma, kadın – erkek arasında meydana gelmektedir. Erkek, varoluşla birlikte kadını öteki görmüş ve onun varlığını aşağı görerek ötekileştirmiştir. Bundan dolayı ilkel toplumlardan günümüz modern

toplumlarına kadar ataerkil ideolojiyi savunan toplumlarda kadın, nesil devamı için bir nesne ve araç olarak görülmüştür. Kadının toplum hayatındaki kimlik kazanma sürecinde bu anlayışın kalıpları kırılmamış bununla birlikte kadının namusunu korumadaki misyonu daha da arttırılmıştır. Kadın, baskı ve şiddet ile disiplinize edilmeye çalışılmıştır. Romanlarda kadının, erkekler ve toplum tarafından ötekileşmesi gözler önüne serilmektedir.

Cinsiyet açısından öteki olmanın diğer varyasyonunu ise epiküryen ahlâka sahip eşcinsel kişiler oluşturmaktadır. Klinisyenler tarafından üçüncü cins olarak görülen bu bireyler, toplum tarafından gelenek ve göreneklere uymadıkları ve toplumsal ahlâkı zedeledikleri için mahalle baskısına maruz kalmışlar ve toplumdan dışlanarak öteki görülmüşlerdir.

Tezin ikinci bölümünün üçüncü kısmını oluşturan Psikolojik ve Felsefî açıdan ötekiler, üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar Varoluşu sorgulayan ötekiler, Yalnızlığa sığınan ötekiler ve Fizikî – Ruhsal özürlü bulunan ötekilerdir.

Varoluşu sorgulayan bireyler, hayat ve ölüm realitesini düşündüklerinden ve kendilerine sorulmadan verilen hayatı yine kendilerine sorulmadan ölüm karşılığında alınma çıkmazı ile karşılaştıklarından dolayı varlıklarını anlamak ve anlamlandırmak isterler. İnsan; kendini, var ile yok arasında kalan bir çelişkide hisseder. Bu ontolojik paradoks, insanı yalnız bırakmaz. Bundan dolayı insan, benliğinde kendine vakit ayırarak varoluş problemini çözmeye çalışır. Benliğinde bu problemi çözemeyen bireyler, toplumsal tepkimeye ve sosyolojik reaksiyona karşı kayıtsız kalırlar. Bunun sonucu olarak toplumdan uzaklaşan birey, topluma yabancılaşır ve ötekileşir.

Toplumdan uzaklaşan bu bireyler, yalnızlığa sığınır ve yalnızlıkla mutlu olmaya çalışırlar. Çünkü onlara göre yalnızlık, insanın doğumunda ve ölümünde beraber olduğu için sevilmiştir. Oysa mutluluğu yalnızlıkta arayan bu bireyler, toplum tarafından dışlanmanın sonucu çaresizdirler. Öteki görülen yalnızlar ve varoluşu sorgulayanlar, kurtuluşu intihar etmekte görürler. Romanlarda bu öteki görülen yalnızların çilesi de dile getirilmiştir.

Fizikî yönden kusuru bulunan bireyler, toplum tarafından alay edildikleri için ve fizikî kusuru alay konusu olduğu için toplum içine çıkamamakta ve toplumdan uzaklaşmaktadırlar. Psikolojik ve ruhi dengesizlikleri yüzünden toplum tarafından

dışlanan ve “deli” diye tabir edilen öteki bireyler de, toplum içinde alay konusu olmaktadır.

Tezin ikinci bölümünün son kısmını oluşturan bölüm ise bir öteki olarak fantastik ve büyülü gerçekliktir. Gerçek dışı, olağanüstü ve hayal ürünü davranış ve olaylar olarak bilinen fantastik ve büyülü gerçeklikte, olaylar ve kahramanlar sıra dışı bir şekilde açığa çıkar. Bu durum, gerçekle kıyaslandığında öteki yani sıra dışı bir durumdur. Bu durumlara neden olan bireyler de, toplum tarafından farklı görülmüştür. O “öteki” görülen bireylere karşı insanlar, içten içe var olan saygı ve korku duygusuyla mukabele etmişlerdir.

Romanlarda büyücüler, sihirbazlar ve efsanevî kahramanlar olarak karşılaşılan bu kahramanlar, benliklerinde fantastik unsurlar barındırdıklarından dolayı toplum tarafından ötekileştirilmişlerdir. Bu durum saygı ve hayranlık içerse de ötekileştirmenin başka bir versiyonunu ortaya çıkarır. Çünkü bilinen öteki algılaması ve ötekileştirme; hor görülme, varlığını kabullenememe ve toplumdaki dışlama ve asimile etmedir.

Öteki algılaması nazara algılanarak incelenen romanların tümünde gerek kültürel, gerek siyasi ve gerek psikolojik boyuttaki ötekiler dikkati çekmektedir. Çünkü her roman, bir çatışma zemini üzerine kurgulandığından dolayı her tematik gücün karşısına karşıt tematik gücün temsilcisi olan bir öteki yerleştirilmiştir. Bu ötekiler, felsefeden psikolojiye, siyasetten tarihe kadar çoğu alanda var olduğu gibi romanlarda da zengin bir muhteva olmaktadır.

1980-1990 arası romanımızda da “öteki” kavramı çerçevesinde çok zengin bir malzemenin söz konusu olduğu açıktır. Bu hem medeniyet değişikliğinden kaynaklanmakta ve bu değişikliğin problemlerini aksettirmektedir ve hem de sosyal-siyasal çalkantıların izlerini barındırmaktadır. Diğer taraftan birey merkezli ötekileştirmelerin arkasında bütün toplumlarda görülebilecek bir takım felsefi, psikolojik etkiler bulunduğu gibi; kimi zaman da yine bizim toplumumuz bağlamında bazı etkiler söz konusudur.

KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, Adalet, (1993) *Hayır...*, Remzi Kitabevi, Ankara.
- Ağaoğlu, Adalet, (1993) *Üç Beş Kişi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Akarsu, Bedia, (1984) *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, İstanbul.
- Akatlı, Füsun, (1981) “Bilge Karasu ile Söyleşi: “Her Yapıtın Tarihinde Ölü Noktalar Olabilir”, *Hürriyet Gösteri Dergisi*, 14-20
- Akgül, Kamile, (2011) “Ekinsele Yapı İçerisinde Nesnelleştirilmiş Bedeniyle Kadın Profili”, *İnönü Ü. Sanat ve Tasarım Dergisi*, Özel Sayı/Special Edition Cilt/Vol.2., 800-810
- Aktaş, Sara, (2011) “İrkçılık ve Cinsiyet Üzerine”, *Dipnot Dergisi Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm*, S. 7. 79-89
- Akyüz, Kenan, (1995) *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860 – 1923*, İnkılâp Kitabevi, Ankara.
- Alatlı, Alev, (2011) *İşkenceci*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Alatlı, Alev, (2009) *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Altan, Ahmet, (2004) *Dört Mevsim Sonbahar*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Altan, Ahmet, (2004) *Sudaki İz*, Can Yayınları, İstanbul.
- Alver, Köksal, (2004) *Edebiyata Sosyolojik Bakmak: Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar*, Hece Yayınları, Ankara.
- Andı, M.Fatih, (2010) *Hayata Edebiyatla Bakmak*, Akademik Kitaplar, İstanbul.
- Apaydın, Ebru, (2008) *Levinas Felsefesinde Öznellik ve Öteki Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Arı, Ramazan, “Erikson’un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeğinin Türkçe’ye Uyarlama, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması”, *Selçuk Üniversitesi Yayınları*, 50-55.
- Arıkan, Gülay, (2003) “Avrupa-Türkiye İlişkileri ve Dönemsel Olarak Değişen “Öteki” Tanımları”, *HÜ Edebiyat Dergisi*, S.2, 60-68.
- Arlı, Âlim, (2009) *Oryantalizm Oksidantalizm ve Şerif Mardin*, Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Arslanoğlu, Kaan, (2006) *Kimlik*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Arslanoğlu, Kaan, (2006) *Devrimciler*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Fatih Kerem, (2011) “Beyaz Kale’den Postmodernist Manzaralar”, *Ayraç Dergisi*, S. 25, 30-35
- Aytaç, Gürsel, (2011) *Felsefi Roman*, Phoenix Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Ayvazoğlu, Beşir, “Gelenek ve Değişme”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, S. 25/Kış, 53-58.
- Ayyıldız, Mustafa, (2011) *Yakın Dönem Türk Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Balcı, Yunus, (2002) “Türk Romanında Aydın Sorunu”, *Türk Romanı Özel Sayısı*, *Hece Dergisi*, S. 65/66/67, 286-300.

- Balcı, Yunus, (2003) “Tanzimat Romanında Modernleşme Tarzı Olarak Kahramanın “Yabancılaşma”sı Meselesi”, *İ.Ü. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.XXX, İstanbul, 87-96.
- Balcı, Yunus, (2004) “Necip Fazıl ve Cahit Sıtkı’da Yalnızlık ve Kaçış Duygusu”, *Arayışlar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, S.12, 41-62.
- Balcı, Yunus, (2008) *Tanpınar Trajik Bir Şair Ve Şiiri*, 3F Yayınevi, İstanbul.
- Balcı, Yunus, “Psikanalist Bir Romancı’nın Psikanalizi Yalnızız’da Yazarın Psikanalizi Üzerine Bir Uygulama Denemesi”, www.yunusbalci.com
- Balcı, Yunus, “Complexio Oppositorum Ya da Tanpınar Romancılığında Trajik İroni”, www.yunusbalci.com
- Balcı, Yunus, “80 Sonrası Türk Romanında Bir Formasyon Olarak Deformasyon”, www.yunusbalci.com
- Balık, Macit, (2009) “Sessiz Ev’in Hayaleti: Gündük Bir Aydınlanma Projesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8*, 2310-2315.
- Balık, Macit, (2009) “Türk Romanında 12 Eylül Darbesi”, *Turkish Studies, Volume 4 /1-II Winter*, 2378-2387.
- Baykurt, Fakir, (2008) *Yüksek Fırımlar*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Benekçi, Şerif, (2011) *Kırlangıçlar Erken Göçtü*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Benekçi, Şerif, (1990) *Şimdi Ağlama Vakti*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Bergen, Lütfi, “İçtimai Değişim ve Çatışma Kültürü”, *Değirmen Dergisi*, S. 21, 60-65.
- Bozdemir, Orhan, (2011) *Kimlik Arayışı Ve Orhan Pamuk*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Budak, Rüstem, (2011) “Medeniyetin Kenar Yeri: Köy”, *Değirmen Dergisi*, S.26, Haziran-Temmuz, 25-28
- Budak, Selçuk, (2000) *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Buğra, Tarık, (1997) *Dönemeçte*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Buğra, Tarık, (2004) *Osmancık*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Buğra, Tarık, (1994) *Yalnızlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Buğra, Tarık, (1994) *Yağmuru Beklerken*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Canatan, Kadir, (1990) *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, Endülüs Yayınları, İstanbul.
- Çamuroğlu, Reha, (2005) *Geçen Zaman, Geçmiş Zaman Tarih, Kültür ve Siyaset Yazıları*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Çetin, Halis, “Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Arasında İki İnsan İki Medeniyet”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Medeniyetler Çatışması*, S. 41, 45-69.
- Çetinkaya, Bayram Ali, (2009) “Batı’daki “Sürgün” Yabancı/Doğulu Edward Said’in Gözüyle Oryantalizm”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, S.1, Nisan, 2-18
- Çetişli, İsmail, (2008) *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çetişli, İsmail, (2009) *Metin Tahlillerine Giriş/2 Hikâye-Roman-Tiyatro*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Çokum, Sevinç, (1985) *Hilal Görününce*, Cönk Yayınları, İstanbul.
- Çokum, Sevinç, (2010) *Gülyüzlüm*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

- Dağcı, Cengiz,(2005) *Benim Gibi Biri*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Davutoğlu, Ahmet, (1997) “Medeniyetlerin Ben-İdraki”, *Divan Dergisi*, S.1, 1-45.
- Demir, Remzi, (1999) *Türk Aydınlanması ve Voltaire*, Doruk Yayınları, İstanbul.
- Demir, Yavuz, (2011) *Hayat Böyledir İşte Fakat Hikâye*, Hece Yayınları, Ankara.
- Deveci, Mutlu, (2005) *Varoluş ve Bireyselleşme Açısından Ferit Edgü'nün Roman ve Hikâyelerinde Yapı ve İzlek*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Doğu Batı Dergisi*, (2003) “Giriş”, *Kimlikler Özel Sayısı*, S. 6.
- Dölek, Sulhi, (1984) *Korugan*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Duğancı, Nihan, (2006) *Adalet Ağaoğlu'nun Romanları ve Romancılığı*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Dursun, Çiler, “Hegel’de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk”, www.felsefekibi.com.
- Edgü, Ferit, (2009) *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı*, Can Yayınları, İstanbul.
- Elmacı, Tuğba, (2006) *Son Dönem Türk Sinemasında Kentli Kimlik Bağlamında Ötekinin Sumumu*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Emre, İsmet, (2006) *Edebiyat ve Psikoloji*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Emre, İsmet, (2010) *Roman ve Siyaset*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Enginün, İnci, (2007) *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Eray, Nazlı, (1991) *Orphee*, Can Yayınları, İstanbul.
- Erbil, Leyla, (2002) *Karanlığın Günü*, TİB Kültür Yayınları, İstanbul.
- Erekli, Arzu (2009) “Seyahatnâmede Ötekine Bakış”, *Çağının Sıradışı Yazarı: Evliyâ Çelebi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 145-156
- Ergil, Doğu, (2012) *Toplum ve İnsan Toplum Biliminin Temelleri*, Hayat Akademi Yayınları, İstanbul.
- Eroğlu, Mehmet, (2007) *Adını Umutan Adam*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Eroğlu, Mehmet, (2004) *Geç Kalmış Ölü*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Eroğlu, Mehmet, (2004) *Yarım Kalan Yürüyüş*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Erkuş, Ahmet, (1994) *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara.
- Ertem, Ece Cihan, (2006) *Romanlarda 12 Eylül Askerî Müdahalesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Erten Yavuz, (2004) *Psikanalizin Öteki Yüzü: Heinz Kohut*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Evcı, Necmettin, (2011) “Aydınlanmanın Karanlığı”, *Ay Vakti Dergisi*, S.133 Ekim, 14-18.
- Fay, Brian, “Hukuk ve Adalet Sorunu”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Kimlikler Özel Sayısı*, S.23, 209-219
- Fedai, Özlem, (2011) *Romanı Konuştular*, Sütun Yayınları, İstanbul.
- Felsefe Sözlüğü*, (2003) Bilim ve Sanat Yayınları, 10.Baskı, Ankara.
- Goldmann, Lucien, (2005) *Roman Sosyolojisi*, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Göka, Şenol, (2001) *İnsan ve Mekân*, Pınar Yayınları, İstanbul.

- Gümeli, Turgay, (2006) *Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Göç ve Yoksulluk*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Gümüş, Semih, (5 Kasım 1998) "Fethi Naci ile Söyleşi", *Cumhuriyet Kitap Eki*.
- Gümüş, Semih, (1999) *Yazının ve Tarihin Bilinci*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Günay, Mustafa, (2006) *Tarihte İnsan Sorunu*, İlya İzmir Yayınevi, İzmir.
- Gündüz, Atalay, "Medeniyetler Çatışması ve Türk Batılılaşmasının İmkânsızlığı", *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Medeniyetler Çatışması Özel Sayısı*, S. 41, 177-193.
- Günyüz, Melike, (2011) *Nuran Turan'ın 'Ulya Topkapı Sarayında' Adlı Eserinde Ötekileştirme Sorununun Ele Alınış Biçimi*, *Ayraç Dergisi*, Ağustos/22, 38-43
- Gürses, İbrahim, "Jung'un Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi", *UÜ Dergisi*, c.16 S.1, 75-85.
- Hortaçsu, Nuran, (2007) *Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, İmge Yayınları, Ankara.
- Huntigton, Samuel P., "Sağlam Milliyetçilik", *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Medeniyetler Çatışması Özel Sayısı*, S.41, 69-83.
- Huntington, Samuel P., "Medeniyetler Çatışması mı?", *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Medeniyetler Çatışması Özel Sayısı*, S. 41, 83-109.
- Issı, Ahmet Cüneyt, (2002) "Türk Edebiyatının Romanla Tanışması", *Türk Romanı Özel Sayısı, Hece Dergisi*, S. 65/66/67, 20-25.
- İlhan, Attila, (2003) *Dersââdette Sabah Ezanları*, TİB Kültür Yayınları, İstanbul.
- İlhan, Attila, (2003) *Fena Halde Leman*, TİB Kültür Yayınları, İstanbul.
- İmançer, Dilek, "Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci ve Televizyon", *Doğu Batı Dergisi Kimlikler Özel Sayısı*, S.23, 233-253.
- İnan, Süleyman, (2004) *Popüler Tarih Sözlüğü*, Adres Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- İpekçi, Leyla, (2007) *Bir Sevgili Gibi Yaşamak (Savaş, Kimlik ve Vicdana Dair)*, Timaş, İstanbul.
- İzgi, Muzaffer, (1998) *Kasabanın Yarısı*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- K., Tarık Dursun, (1996) *Kurşun Ata Ata Biter*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Kaçar, İhsan, (2011) "Kadına Karşı Şiddet Bağlamında Devlet ve Toplum", *Dipnot Dergisi Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm*, S. 7, 165-175.
- Karasu, Bilge, (2004) *Gece*, Metis Edebiyat Yayınları, İstanbul.
- Karasu, Bilge, (2001) *Kılavuz*, Metis Edebiyat Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet, (1990) *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet, (2006) *Kültür ve Dil*, Dergâh yayınları, İstanbul 2006.
- Kaplan, Ramazan, (1998) "Edebiyat ve Toplum", *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kaplan, Ramazan, (2002) "Köy Romanı", *Türk Romanı Özel Sayısı, Hece Dergisi*, S. 65/66/67, 280-285.
- Kaplan, Yusuf, (2002) "Fundamentalizm/İrtica Söylemi: Ötekileştirme ve "Yeni Efendiler"i Meşrulaştırma "Aygıt"ı", *Köprü Dergisi*, Bahar, S. 78, 10-18.

- Karaaliolu, Seyit Kemal, (1969) *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü, İnkılâp ve Aka Kitabevleri*, İstanbul.
- Karaduman, Sibel, (2010) “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, *Journal of Yaşar University* 17(5), 2886-2899.
- Karpat, Kemal K., (2009) *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal K., (2010) *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Karpat, Kemal K., (2011) *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Yaşar (2011) *Hüyükteki Nar Ağacı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Yaşar (2009) *İnce Memed 4*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Yaşar (1991) *Kale Kapısı*, Toros Yayınları, İstanbul.
- Keyman, F., M. Mutman, M. Yeğenoğlu, (1996) *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Levent, (2010) “Karşılaştırmalı Bir Perspektifte Demokrasiye Geçişler, Çöküşler ve Onarımlar”, *Türk Siyasal Hayatı*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 15-27.
- Kılıç, Sinan, (2006) *Jean Paul Sarte'in Varoluş Felsefesinde Öteki Kavramı* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, “Kimlikler Okyanusu”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi Kimlikler*, S. 23, 155-163.
- Kocagöz, Samim, (2008) *Mor Ötesi*, Litaretür Yayınevi, İstanbul.
- Koloğlu, Orhan, (2009) *Cilbabdan Türbana Türkiye'de Örtünmenin Serüveni*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Ramazan, (2009) “Metaforik Dönüştürme Biçimleri ve Efendi-Köle Diyalektiği Bakımından Beyaz Kale”, *Bilig, Yaz / S. 50*, 125-130.
- Kula, Onur Bilge, “Ancak Hikâyesi Anlatılan İnsanlar Var Olur SERENAD”, *Hürriyet Gösteri Dergisi*, S.305, 10-20.
- Kutlu, Ayla, (2008) *Bir Göçmen Kuştı O*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Kutlu, Ayla, (1993) *Kal Umut*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Kutlu, Ayla, (2002) *Islak Güneş*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Kür, Pınar, (2008) *Bir Cinayet Romanı*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Le Bon, Gustave, (2009) *Kitleler Psikolojisi*, Çeviren: Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara.
- Lüküslü, Demet, (2009) *Türkiye'de “Gençlik Miti” 1980 Sonrası Türk Gençliği*, İletişim, İstanbul.
- Mahcupyan, Etyen, (2005) *İçimizdeki Öteki*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meydan Larousse*, (1973) Meydan Yayınları, c. 4, İstanbul.
- Milas, Herkül, (2000) *Türk Romanı ve Öteki/ Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Miyasoğlu, Mustafa, (2002) “Roman ve Şehir Kültürü”, *Türk Romanı Özel Sayısı, Hece Dergisi*, S. 65/66/67, 369-382.
- Miyasoğlu, Mustafa, (1997) *Dönemeç*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Moran, Berna, (1995) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, 5.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Moran, Berna, (2005) *Türk Romanına Eleştirel Bakış 2*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Moran, Berna, (2005) *Türk Romanına Eleştirel Bakış 3*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Naci, Fethi, (1990) *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul.
- Naci, Fethi, (2002) *Roman ve Yaşam/ Eleştiri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Naci, Fethi, (2008) *Yaşar Kemal’in Romancılığı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Nahya, Z. Nilüfer, “İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, 27-32.
- Oktay, Ahmet, (2002) “Siyasal Roman Üzerine”, *Türk Romanı Özel Sayısı, Hece Dergisi*, S. 65/66/67, 272-275.
- Oktay, Ahmet, (7 Temmuz 1994) “Yürek Sürgünü”, *Milliyet Gazetesi*.
- Okur, Enver, (2002) “Çok Partili Demokrasi Dönemi Türk Romanı”, *Türk Romanı Özel Sayısı, Hece Dergisi*, S. 65/66/67, 74-89.
- Ortaylı, İlber, (2010) *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ozankaya, Özer, (1984) *Temel Toplumbilimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Öcel, Aylin, (2006) *Orhan Pamuk’un Beyaz Kale Ve Louls Gardel’in Sevenlerin Şafağı Başlıklı Romanlarında Öteki İmgesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Örgen, Ertan, “Yağmur Beklerken Romanında Aydınlar ve Halk”, *Türkiyat Dergisi*, 50-60.
- Özfidaner, Mahmut, (2007) *Kentleşme ve Toplumsal Değişme Yatağan Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Özkırımlı, Atilla, (1984) *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 2, Cem Yayınları, İstanbul 1984.
- Özön, Mustafa Nihat, (1954) *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- Pamuk, Orhan,(2005) *Beyaz Kale*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Orhan, (2000) *Cevdet Bey Ve Oğulları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Orhan, (1998) *Sessiz Ev*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Refik, İbrahim, (2007) *Tarih Şuuruna Doğru 5*, Albatros Yayınları, İstanbul.
- Said, Edward W., “Cehaletin Çatışması”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Medeniyetler Çatışması Özel Sayısı*, S. 41, 109-117.
- Sartre, Jean Paul, (1996) *Varoluşçuluk*, Say Yayınları, Ankara. (Çev. Asım Bezirci)
- Sevgili, Mehmet, (2005) *Oğuz Atay ve Alev Alıtlı’nın Romanlarında Aydın ve Yabancılaşma Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Sezen, Yümni, (2002) *Çağdaşlaşma Yabancılaşma ve Kimlik*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Subaşı, Necdet, (1996) *Türk Aydınının Din Anlayışı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şahin, Elmas, (2011) “Hiçliğin Kıyısında Bilinçli Eğitim”, *İnönü Ü. Sanat ve Tasarım Dergisi*, Özel Sayı/Special Edition Cilt/Vol.2, 725-739

- Şahin, Seval, (2009) “Gece Gibi Bir Roman: Gece”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8*, 575-580.
- Şahin, Seval, “Edebiyatta Öteki ve Sevinç Çokum”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 155-160.
- Şaş, Hatice, (2011) “Kadın ve Edebiyat”, *İnönü Ü. Sanat ve Tasarım Dergisi*, Özel Sayı/Special Edition Cilt/Vol.2, 20-25.
- Şaş, Hatice, “Latife Tekin ile ‘Ormanda...’”, *Varlık Dergisi*, S.123, 20-24.
- Şentürk, Burcu, (2011) “Yolumuzu Ararken: Feminist Metodoloji Üzerine Bir Deneme”, *Dipnot Dergisi Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm*, S. 7, 157-165.
- Tatlıoğlu, Nurhan, (2009) *12 Mart Romanları*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- TDK, (2005) Ankara.
- Tekin, Latife, (1989) *Buzdan Kılıçlar*, Everest Yayınları, Ankara.
- Tekin, Latife, (1985) *Sevgili Arsız Ölüm*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Mehmet, (2001) *Roman Sanatı 1*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Topçu, Nurettin, (2010) *Varoluş Felsefesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Toprak Binnaz vd., “Türkiye’de Farklı Olmak”, *Boğaziçi Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi*, 1-250
- Türkçe Altın Sözlük*, (1999) Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Türkçe Sözlük*, (1998) Dil Derneği, Ankara.
- Uyar, Mehmet, (2011) *Karmaşa*, Şehir Yayınları, İstanbul.
- Uzun, Turgay, “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Kimlikler Özel Sayısı*, S.23, 131-155.
- Vayni, Cafer, (2002) *Cemil Meriç*, Alternatif Yayınları, Ankara.
- Yalçın, Alemdar, (2003) *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yapıcı, Asım, “İçimizdeki Öteki: Kimlik Ve Ön yargı Kısılacında Alevi- Sünni İlişkileri”, *Dem Dergisi*, Yıl 2, S. 6, 50-55.
- Yavuz, Hilmi, (2010) *Alafrangalığın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Ahmet Günbay, (1986) *Üç Deniz Ötesi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Bekir, (1990) *Darbe*, Cem Yayınevi İstanbul.
- Yıldız, Bekir, (1984) *Halkalı Köle*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Kanat, (2008) *Fakir Baykurt’un Romanlarında Sosyal Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Yılmaz, Durali, (1997) *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, Ensar, (2011) *Türk Romanında Sosyal Meseleler*, Başka Yerler, İstanbul.
- Yılmaz, Hakan, (2006) *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Yurdakul, Ahmet, (1989) *Yorgun Çanlar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Yürek, Hasan, (2005) *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Modernizmin Yeri*, Yüksek Lisan Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

- <http://notoku.com/toplumsallasma-ile-ilgili-sosyolojik-kuramlar> (23.08.2011)
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Siyonizm> (16.04.2012)
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyalizm> (12.12.2011)
- www.felsefekibi.com/makaleler (06.07.2011)
- www.genbilim.com/content/view/1707/86/ (18.06. 2011)
- www.hafizaguncesi.blogspot.com (03.03.2012)
- www.hastane.com.tr/Doktor/doğan_yeşilbursa.html (30.05.2011)
- www.intihar.de (05.06.2012)
- www.jmo.org.tr/resimler/ekler/fb37d5bbdbbae16_ek.pdf?dergi=HABER%20B%C3%9C%20T (12.04.2012)
- www.okumasitesi.com/psikanalizin-oteki-yuzu-heinz-kohut (27.12.2011)
- www.pandora.com.tr/sahaf/eski.asp53Fpid53D13+522bilge+karasu%22hl=trie=UTF- (19.05. 2012)
- www.psikoloji.fisek.com.tr/makale/sartre/htm (25.06.2012)
- www.tagore97.blogspot.com.6 (21.03.2012)
- www.tdk.gov.tr (23.07.2012)
- www.yedisu.org/upload/Siyaset%20nedir.pdf (16.02.2011)
- www.yunusbalci.com (30.04.2011)

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında Bursa'nın Yenişehir ilçesinde doğan İbrahim Biricik, ilk ve orta öğrenimini Bursa'da tamamlamıştır. 2005 yılında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nü kazanmıştır. Bu bölümden 2009 yılında mezun olmuş ve 2010 Şubat ayında Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başlamıştır. Bu bölümde öğrenimine devam etmektedir.